ΠΕΡΙ ΟΡΘΟΤΗΤΟΣ ΕΤΥΜΩΝ
UUSIUTUVA URALILAINEN ETYMOLOGIA

Uralica Helsingiensia 11

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων
Uusiutuva uralilainen etymologia

TOIMITTANEET / EDITED BY
SAMPSA HOLOPAINEN &
JANNE SAARIKIVI

HELSINKI 2018

Sampsa Holopainen & Janne Saarikivi (eds):
Περὶ ὀρθότητος ἑτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia.

Uralica Helsingiensia 11.

Cover Rigina Ajanki
Layout Mari Saraheimo
English proofreading Alexandra Kellner

ISBN 978-952-7262-04-7 (print)
ISBN 978-952-7262-05-4 (online)
ISSN 1797-3945

Printon
Tallinn 2018

Orders • Tilaukset

Tiedekirja <www.tiedekirja.fi>
Snellmaninkatu 13 <tiedekirja@tsv.fi>
FI-00170 Helsinki

Uralica Helsingiensia

Uralica Helsingiensia is a series published by the Finno-Ugrian Society. It features monographs and thematic collections of articles with a research focus on Uralic languages, and it also covers the linguistic and cultural aspects of Estonian, Hungarian and Saami studies at the University of Helsinki.

The series has a peer review system, i.e. the manuscripts of all articles and monographs submitted for publication will be refereed by two anonymous reviewers before binding decisions are made concerning the publication of the material.

Uralica Helsingiensia on Suomalais-Ugrilaisen Seuran julkaisema sarja, jossa ilmestyy monografioita ja temaattisia artikkelikokoelmia. Niiden aihepiiri liittyy uralilaisten kielten tutkimukseen ja kattaa myös Helsingin yliopistossa tehtävän Viron kielen ja kulttuurin, Unkarin kielen ja kulttuurin sekä saamentutkimuksen.

Sarjassa noudatetaan refereekäytäntöä, eli julkaistavaksi esitettävien tutkimusten käsikirjoitus annetaan kahden nimettömän asiantuntijan arvioitavaksi ennen kuin lopullinen julkaisupäätös tehdään.

Publisher • Julkaisija
Finno-Ugrian Society • Suomalais-Ugrilainen Seura

Editors • Päätoimittajat
Ulla-Maija Forsberg, Riho Grünthal

Editorial board • Toimitusneuvosto
Márta Csepregi, Cornelius Hasselblatt, Magdolna Kovács, Johanna Laakso, Helle Metslang, Matti Miestamo, Irma Mullonen, Karl Pajusalu, Janne Saarikivi, Anneli Sarhimaa, Elena Skribnik

www.sgr.fi/uh

The publications are indexed in ARTO data base with the index Urbis.
Julkaisut luetteloidaan ja indeksoidaan ARTO-tietokantaan tunnuksella Urbis.

Sisällys / Contents

Esipuhe / Introduction 7

Juha Kuokkala
Finnic-Saamic labial vowels in non-initial syllables: An etymological evaluation 11

Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio)
Notes on the development of some consonant clusters in Hungarian 77

Niklas Metsäranta
Marin ja permiläisten kielten jakamista äänteenmuutoksista – aitoa konvergenssia vai kielikunnan sisäistä lainautumista? 91

Sampsa Holopainen
Indo-Iranian loanwords confined to Saami? 135

Jeongdo Kim
Uusia etävastineita suomen onomatopoieettisille sanoille 181

Katja Heikkonen
Äännesymbolisen sanaston etymologioinnin ongelmia 205

Santeri Junttila
Mitä tapahtui kantasuomen lyhyelle **o*:lle Kuurinmaan liivissä? 229

Petri Kallio
Ensitavun diftongit kantasuomessa 251

Janne Saarikivi
Finnic and other Western Uralic borrowings in Permian 269

Sofia Björklöf
Uusia lainaetymologioita viron koillisrannikon rantamurteen länsiryhmässä 357

Kirjoittajat / List of contributors 488

Esipuhe

Tämä nide sisältää pääasiassa Helsingin yliopiston tutkijoiden ja jatko-opiskelijoiden artikkeleita uralilaisesta etymologiasta ja äännehistoriasta. Mukana on lisäksi yksi Turun yliopiston jatko-opiskelija Katja Heikkonen sekä Koutokeinossa sijaitsevan Saamelaisen korkeakoulun professori Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio). Pääosa kirjoittajajoukosta koostuu nuorista tutkijoista.

Etymologia on aina ollut historiallis-vertailevan uralistiikan keskipisteessä. Viimeisen parin vuosikymmenen aikana uralilaisen kielikunnan äänne- ja sanastohistorian tutkimus on kehittynyt nopeasti. Monet perinteiset käsitykset mm. uralilaisten kielten välisistä äännesuhteista, eri kantakieliin palautuvan sanaston määrästä ja kielihaarojen välisistä kontakteista on kyseenalaistettu. Jopa melko uudetkin uralilaisten kielten etymologiset sanakirjat ovat jo paljolti vanhentuneita ja historiallis-vertailevan uralistiikan kenttä on ehkä suuremman paradigmanvaihdoksen edessä kuin vuosikymmeniin.

Vuosina 2013–2018 toteutettiin Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten oppiaineessa Koneen säätiön rahoittama hanke *Periytyminen ja lainautuminen uralilaisten kielten historiassa.* Tässä kirjassa julkaistut artikkelit liittyvät hankkeen tematiikkaan ja pyrkivät osaltaan uudistamaan uralilaisten kielten etymologisen tutkimuksen traditiota. Helsingin yliopisto on jo vuosikymmeniä ollut uralilaisen etymologian keskus ja tämä kokoelma osoittaa, että perinne jatkuu vahvana. Samalla kiinnostus uralilaiseen etymologiaan ylittää aine- ja yliopistorajat. Erityisesti saamelaiskieliin kohdistuva tutkimus tuo jatkuvasti uusia merkittäviä avauksia uralilaisen etymologian piiriin.

Kirjan artikkelit edustavat monenlaista uralilaisen etymologian tutkimusta. Perintösanasto on tärkeässä osassa monessa artikkeleista, ja sen kytkös äännehistoriaan tulee selvästi esille. Esimerkiksi Ante Aikion artikkeli esittelee uusia äänteellisiä selityksiä unkarin aiemmin tuntemattomalle uralilaiselle sanastolle ja Juha Kuokkalan artikkelissa arvioidaan vanhoja olettamuksia jälkitavun labiaalivokaalien alkuperästä uuden systemaattisen lähestymistavan avulla. Santeri Junttilan

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 7–9.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

artikkelissa esitetään uusi äännehistoriallinen hypoteesi liiviläisen sanaston tulkitsemiseksi. Omaperäiseen sanastoon kohdistuvat myös Jeongdo Kimin ja Katja Heikkosen artikkelit, joiden keskiössä on äänteellisesti motivoituneiden sanojen kehitys uusista näkökulmista tarkasteltuna.

Kielikunnan sisäiset lainasuhteet epäsäännöllisten äännesuhteiden selittäjänä ovat tärkeässä osassa artikkeleissa. Janne Saarikiven pitkä artikkeli käsittelee itämerensuomen ja permiläisten kielten suhdetta lainaolettaman valossa ja Niklas Metsärannan artikkeli permin suhdetta mariin samasta lähtökohdasta. Vastaava tematiikka on myös Sofia Björklöfin artikkelissa, joka käsittelee viron itämerensuomalaisia lainoja. Teos sisältää myös perinteisiä lainakerrostumia käsitteleviä artikkeleja. Sampsa Holopaisen artikkelissa käsitellään saamelaiskieliin rajoittuvia indoiranilaisia lainaetymologioita.

Kirjan toimitustyö kesti huomattavasti kauemmin kuin arvioimme. Moni kirjoittajista on joutunut odottamaan tekstinsä ilmestymistä kohtuuttoman kauan ja toimittajat pahoittelevat tätä. Yksikään artikkeli ei silti ole vanhentunut, vaan kaikki sisältävät tärkeitä uusia havaintoja. Samalla kiitämme Suomalais-Ugrilaista Seuraa siitä, että se otti teoksen Uralica Helsingiensia -julkaisusarjaansa. Kiitämme myös taittaja Mari Saraheimoa, kielentarkastaja Alexandra Kellneria ja Nora Fabritiusta, joka on tehnyt sivulla 343 olevan kartan.

Platon asetti dialogissaan Kratylos vastakkain kaksi näkemystä sanoista. Ensimmäisen mukaan sanat ovat alkuaan luonnollisia, toisin sanoen kuvaavat nimeämiään asioita jossain tietyssä suhteessa kuvattuun. Toisen mukaan sanat ovat sattumanvaraisia eli arbitraarisia. Hänen dialoginsa alaotsikko oli nimien oikeellisuudesta, *Περὶ ὀρθότητος ὀνομάτων*. Etymologinen tutkimus on myöhemmin osoittanut, että sanojen historiaan kuuluu sekä luonnollisia piirteitä, kuten äännesymboliikkaa, johtamista ja yhdistämistä, että monin tavoin ainutkertaisia lainautumisia ja merkityksenmuutoksia, eli sattumaa. Siitä kirjan nimi *Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων*, alkuperien eli etymologioiden oikeellisuudesta.

Helsingissä 19.6.2018

Toimittajat

This book contains articles by young researchers of etymology from the University of Helsinki, as well as additional articles from researchers at the Saami University College (Guovdageaidnu, Sápmi = Koutokeino, Norway) and the University of Turku. The University of Helsinki has traditionally been an important research center for Uralic etymology, and this collection of articles demonstrates that it continues to function as a hub for etymological research on many northern Eurasian languages.

The articles in this volume deal with almost all branches of the Uralic family. They explore the new paradigms of historical-comparative studies, taking into account internal borrowings within the language family, as well as evidence from Indo-European loanwords.

The editors hope that this books stimulates interest in Uralic etymology also in international arenas beyond the immediate scope of Uralic studies.

The editors wish to express their gratitude to Alexandra Kellner, who did the English proofreading, Mari Saraheimo, who did the technical editing and Nora Fabritius, who made the map on the page 343.

JUHA KUOKKALA
University of Helsinki

Finnic-Saamic labial vowels in non-initial syllables: An etymological evaluation

Abstract In the current article, a critical analysis is conducted of the corpus of proposed Finnic-Saamic etymological cognates showing second-syllable labial vowels in both language groups. The data is taken from the etymological dictionary *Suomen sanojen alkuperä* (SSA, 1992–2000) and assessed in the light of current research on Uralic sound history and language contacts. The analysis reveals that more than half of the cognate pairs previously suggested by SSA cannot be regarded as actual cognates including their stem vowels, but should instead be viewed as the results of loan contacts and parallel developments. There are, however, a dozen cognate pairs with sound correspondences undeniably showing inheritance from a common protolanguage and thus suggesting that the development of second-syllable labial vowels may have originated in a common Finno-Saamic protolanguage, even if their wider adoption in the phonological and morphological systems of these languages did not take place until later.*

* The article is based on the author's Master's thesis (Kuokkala 2012), but the data sources have been more thoroughly checked through and the analyses partly revised. I wish to thank all my research seminar colleagues as well as Ante Aikio and an anonymous reviewer for their useful comments on previous versions of the text.

Background and aims

The traditional shape of the family tree of the Uralic languages (cf. Setälä 1926) began to be questioned towards the end of the 20th century, and especially since Kaisa Häkkinen's critical survey of the Uralic vocabulary (1984a; 1984b), a re-evaluation of the relationship between different branches of the language family has been taking place. For example, the traditional division into Finno-Ugric and Samoyedic has been challenged by Jaakko Häkkinen (2007), who proposed primary units of Finno-Permic and Ugro-Samoyedic, and the existence of several intermediate protolanguages, such as Proto-Ugric, has been questioned (see e.g. Salminen 2002). The descendance of the Finnic and Saamic branches from a common Finno-Saamic protolanguage also appears to be less certain than previously thought: in terms of phonological systems, there is only one common innovation separating these two branches from the other Uralic branches, namely the labial vowels of non-initial syllables, and even the dating of this single feature to a common protolanguage has been questioned by some scholars (e.g. T. Itkonen 1997). Though criteria other than those related to phonology, such as morphological and lexical innovations, are equally important in determining linguistic lineages, it is questionable whether an intermediate protolanguage with hardly any characteristic phonological features can be regarded as realistic.

The aim of the current article is to critically evaluate the etymological data presumed to support the reconstruction of a Finno-Saamic second-syllable labial vowel. This enables us to form a more solid picture of the relationship between these two language branches and to better assess the grounds for postulating a common protolanguage for them.

Data and methods

The material for the current study derives from the latest comprehensive etymological dictionary of Finnish, *Suomen sanojen alkuperä* (SSA). From SSA, I have collected all the proposed Saami-Finnic etymological cognate pairs where both the Saamic and the Finnic word

stem contain a labial vowel in a non-initial syllable (at least in some dialects). This gives us 74 cognate pairs in total. Additionally, I discuss a couple of comparisons put forward in other scholarly works.

The analysis of the data consists of detailed scrutiny of the meaning and sound correspondences of the supposed cognates, as well as their geographical distribution and variation, in order to determine whether the words, with their labial vowels, represent acceptable etymological cognates, or whether they are more probably loans from one language group into another or of a completely different origin. As the first volume of SSA already dates from more than twenty years ago, there is much current etymological research to take into account. Especially in the study of loan contacts between Saamic and Finnic, more precise criteria have been proposed for distinguishing between loanwords and cognates (see e.g. Aikio 2009; Ylikoski 2010). This concerns first and foremost phonological criteria, but semantics and distribution have also been more consistently taken into account in recent works. For example, the distribution of a Finnic word confined only to Finnish or Karelian dialects (in former Saami-speaking area) is indicative of a possible loan from Saami. When a morphologically complex-looking word has no base-word or parallel derivatives in the same language (group), or when a word has only a specialized or abstract meaning but the corresponding word in the neighboring language group has both the specialized and a more general meaning, there is also reason to suspect a loan connection rather than common inheritance.

As regards phonology, the alleged cognate items should show regular sound correspondences found in established cognate vocabulary. Exceptional developments should have a plausible explanation (e.g. a shift from a back to a front vowel class due to the assimilative effect of palatal consonantism), but irregularity should always add to the uncertainty of a comparison. Stricter criteria have been adopted in that e.g. Korhonen (1981) and SSA have considered Proto-Saami *$\bar{a}$ a possible successor of Finno-Saamic initial-syllable **a* (> Finnic *a*) in addition to the regular Proto-Saami **uo*, but lately the correspondence (Saa. $\bar{a}$: Fi. *a*) has been regarded as a feature characteristic of only loanwords (cf. Aikio 2009: 54; Kuokkala 2012: 39–41). Ante Aikio (2007; 2009) has also drawn attention to the systematic acknowledgement

and addressing of the phenomenon known as etymological nativization. Apart from the principle of substituting sounds with the phonetically closest ones when adapting loanwords (= phonetic nativization), peculiar substitution patterns may arise in situations where bilingual speakers are proficient in two languages sharing a notable amount of recognizable cognate vocabulary. When the speakers become aware of the recurring sound correspondences between the two languages, they begin to apply the same patterns to new loanwords as well. This, of course, makes it difficult and sometimes impossible to distinguish between a loanword and a cognate on phonological grounds. Fortunately, however, etymological nativization tends to become prevalent only in certain patterns frequent enough in the legacy vocabulary. In loans between Finnic and Saami, this phenomenon affects only vowels. The basic stem vowels (Fi. *a*/*ä* : SaaN *i* and Fi. *e*/*i* : SaaN *a*) almost exclusively show etymological substitution (e.g. Fi. *ark**a*** 'shy' → SaaN *árg**i*** 'id.'; Fi. *ark**i*** 'workday' → SaaN *árg**a*** 'id.'), whereas e.g. the initial-syllable Fi. *i* oscillates between etymological (Fi. ***i**lman* 'without' → SaaN ***a**lmmá* 'id.') and phonetic (Fi. ***i**lma* 'air; weather' → SaaN ***i**lbmi* 'weather; world') nativization. Notably, the initial-syllable etymological correspondences Fi. *a* : Saa. *uo* and Fi. *ä* : Saa. *ā* (before FS low vowels) are virtually never attested in loanwords. The following table summarizes the substitution patterns of loans from Finnic into Saami, presented in Aikio (2007). The substitutes in parentheses occur only in isolated cases. The same patterns generally apply to loans in the opposite direction, too.

On transcription

The language material is presented using a contemporary Latin orthography of the languages in question when applicable, or otherwise a phonematic transcription based on the Uralic Phonetic Alphabet (also known as the Finno-Ugric Transcription, see e.g. Sovijärvi & Peltola 1977). Quotes from old dictionaries and non-Uralic languages are, however, usually given as they appear in the source. (As for the orthographies of the Saami languages, see Sammallahti & Mosnikoff 1991 (Skolt), Sammallahti & Morottaja 1993 (Inari), Spiik 1994

1st syllable			2nd syllable		
Finnish	N. Saami	Example	Finnish	N. Saami	Example
i	*a*	*hinta → haddi*	*i*	*a*	*pappi → báhppa*
i	***i***	*ilma → ilbmi*			
u	*o*	*kuva → govva*	*u*	*a*	*haju → hádja*
u	***u***	*kulma → gulbmi*	***u***	***u***	*hoppu → hoahppu*
y	***i*** (*a*)	*kylä → gilli*	*y*	*a*	*synty- → šadda-*
y	***u***	*tyyty- → duhta-*	***y***	***u***	*pysy- → bissu-*
e	*ea*	*estä- → easti-*	*e* : *i*	*a*	*pääse- → beassa-*
o	*oa* (***o***)	*sota → soahti*	***o***	***u***	*aiko- → áigu-*
vo	***vuo***	*voitta- → vuoiti-*			
ä	***ea*** (***á***)	*hätä → heahti*	*ä*	*i* (***á***)	*kylä → gilli*
a	***á*** (***a***)	*alka- → álgi-*	*a*	*i* (***á***)	*hinta → haddi*

Table 2: Phoneme substitutions in loans from Finnic into Saami. The items with a shaded background reflect etymological correspondence patterns and the items in bold face show phonetic motivation for substitution. Second-syllable ***u***/***y*** – ***a*** follows the etymological pattern of the "basic" stem vowel ***i*** – ***a***.

(Lule), Lehtiranta 1992 (Pite), and Bergsland & Mattsson Magga 1993 (South Saami); for others, see Lehtiranta 1989.)

The Proto-Saami forms reflect Late Proto-Saami. The length and quality distinctions conditioned by consonant gradation are considered non-phonological and are thus not indicated in the transcription (cf. Korhonen 1981: 136 and the practise in e.g. Aikio 2009). The phonology corresponds to that of Lehtiranta (1989), with the exception of the diphthongization of stressed long vowels (*ē*, *ǣ*, *ō*, *ā* ~ here: *ie*, *ea*, *uo*, *oa*).

Research history and current views

Since E. Itkonen (1954) it has been a common view that Finnic and Saamic non-initial-syllable labial vowels are the result of a common Finno-Saamic innovation involving the fusion of an old stem vowel

(*a*, *ä*, *e*) with a suffixal labial consonant (*v*/*w*). Previously at least Lehtisalo (1936) had assumed this kind of Uralic suffixal element, and Collinder (1945) thought that even the labial vowels might go back to Proto-Uralic, considering e.g. Fi. *nato* 'husband's sister' ~ Nen. *nādū* 'spouse's younger brother' as evidence. According to Itkonen, though, it is more probable that the fusion of the labial consonant took place only after the Proto-Finno-Mordvinic stage, since both Mansi and Mordvin have retained the labial consonant in passive-reflexive derivatives such as MdE *nejav*- 'to be seen' ~ Fi. *näky*- 'id.' < PFM **näke-v(e)*-. A similar development pattern has been assumed for the nominal derivative type of Fi. *teko*, SaaN *dahku* 'deed' < FS **teke-v(e)*, although no traces of a labial consonant have been found. Common Finno-Saamic labial-stem words that cannot be readily analyzed as derivatives have instead been interpreted as secondary developments after the non-initial-syllable labial vowels had taken their place in the phonemic system, cf. Fi. *pato* ~ SaaN *buođđu* 'dam' and Fi. *puhu-a* 'speak; blow' ~ SaaN *bossu-t* 'blow'. The previous two word pairs, as well as Fi. *kutsu-a*, SaaN *gohččču-t* 'call', also show consonant correspondences of inherited words that could not have occurred if the words had been borrowed later from Finnic into Saami or vice versa and have thus been taken as a proof of existence of the labial vowel in the Saami-Finnic protolanguage.

According to E. Itkonen (1954), the Proto-(Saami-)Finnic development of different combinations of a stem vowel + **v* was the following:

**ev* > **eu* > **ū* > *u* (back-vocalic words; e.g. **lukev* > *luku* 'reading; number')

**ev*, **äv* > **eü*, **äü* > **ǖ* > *ü* (front-vocalic words; e.g. **näkev*- > *näky*- 'to be seen')

**av* > **au* > **ō* > *o* (nominal derivatives; e.g. **palav* > *palo* 'burning, fire')

**av* > **au* >> *u* (verbal derivatives; e.g. **valav*- > *valu*- 'to pour (intr.)')
The analogical shift of the verbal derivatives from **av* >> **o* to **u* was supposedly due to the greater number of -*u*/-*ü* derivatives stemming

regularly from roots ending in *-*ä* or *-*e*. In nominal derivatives, on the other hand, both -*o* and -*u* endings remained productive though the original phonological conditions were obscured (cf. Fi. *näk-ö* 'seeing' ~ *näk-y* 'sight'). According to this view, then, the Proto-Finno-Saamic vowel paradigm of non-initial syllables already contained three distinct labial vowels: /o/, /u/ and /ü/. (Finnic /ö/ is undoubtedly a more recent phoneme and even today occurs in non-initial syllables only in the northern Finnic varieties.) In the following decades, though, it became a standard view that the Saami-Finnic protolanguage had only one labial vowel phoneme in unstressed syllables, namely /o/, which was a systemic pair of the non-low illabial vowel /e/ (or /u/ : /i/, respectively) (cf. e.g. Korhonen 1981: 98–99; Lehtinen 2007: 83). This is reasonable on account of the symmetry of the vowel paradigm as well as the fact that different non-initial-syllable labial vowels in Saami can be derived from one (Pre-)Proto-Saami vowel with conditioned sound changes (cf. Korhonen 1981: 102). Recently, however, Petri Kallio (2012: 31–23) has pointed out that no conditioning factors can be shown for the implied split of one original Pre-Finnic vowel phoneme into /o/ and /u/ (~ /ü/) in Finnic, and he thus prefers the scheme proposed by E. Itkonen in Proto-Finnic and an independent emergence of the suffixal labial vowel in Proto-Saami.

In Proto-Finnic, the frequency of labial vowels in non-initial syllables was multiplied as a consequence of the sound change **aj* > **oj*, which affected the plural forms of nouns and preterite forms of verbs as well as many derivational suffixes (Hakulinen 1979: 44; Kallio 2012). Some scholars (e.g. Ravila 1935; T. Itkonen 1997) have suggested that the adoption of the suffixal labial vowels in Saami actually occurred through Finnic loan influence after the mentioned sound change, referring to the fact that certain Saami labial-stem word classes reflect a Proto-Saami suffix *-*ōj*. Sammallahti (1999: 72–73) has, however, shown that the lexemes with Saami *-*ōj* do not have Finnic counterparts with the diphthong -*oi* (with the exception of SaaI *iänui* ~ Fi. *eno(i)* 'uncle'), and that the Saami sound sequence can be explained as a contextually conditioned variant of PS *-*ōv* ~ *-*ō* < Pre-Saami *-V*v*, corresponding to Finnic plain labial vowels and derivable from a common origin with them. Yet, it is possible – and even probable – that some of the Saami derivational suffixes with labial vowels have entered the language

through Finnic loanwords, considering the extent of Finnic influence observable in the lexicon and the grammar of the Saami languages (cf. Korhonen 1981: 37, 313). The so-called *-u* continuative verbs in Saami, for instance, seem to be of heterogenous origin: there are verbs that correspond to Finnic *-u* continuatives, such as SaaN *bossut* ~ Fi. *puhua* 'blow; speak' and others that correspond to *-o(i)* frequentatives, e.g. SaaN *meallut* ~ Fi. *meloa* 'paddle'. If the Finnic verb types with *-o-*/*-oi-* are taken to descend from **-a+j-* on the whole (cf. Hakulinen 1979: 275, 299), any Saami comparisons with verbs of this type should be regarded as loans or parallel developments. Still, some of the Finnic *-o* verbs may also have roots in nominal derivatives (e.g. *usko* 'belief' → *uskoa* 'believe') and may thus originate from a common Saami-Finnic stage together with the nominal derivative type. Finally, it is not quite clear why some Saami stems corresponding to Finnic *-o*/*u*/*y* stems, allegedly deriving from **-a*/*ä*/*i+v*, contain the PS sequence **-ōj* (<**-ōv*), while others have a simple **-ō*.

In short, the Finnic and Saamic non-initial-syllable labial vowels present a variety of cases with different sound correspondences that cannot be regularly derived from a single source. A comprehensive study on the origins of different Finnic and Saami stem types with suffixal labial vowels has yet to be conducted. For the purposes of the current article, which aims at determining the corpus of lexemes for which a Finno-Saamic second-syllable labial vowel can (even conditionally) be reconstructed, the FS reconstructions are given with two distinct labial vowel qualities, **o* and **u*, in order to account for the different Finnic reflexes. The Saami **-ōj* stems are also differentiated from the **-ō* stems with a suffixal **-v* in the reconstructions.

Analysis of the etymological data

In this chapter, all of the suggested Finnic-Saamic cognate pairs from SSA involving a non-initial syllable labial vowel are scrutinized in the light of present-day knowledge of the field. The altogether 74 word comparisons include 27 verbal and 42 nominal stems, with an additional five having both verbal and nominal variants. The data has been arranged into six categories according to the results of the analysis: 1) Etymological cognates,

2) Possible cognates, 3) Loans from Finnic into Saamic, 4) Loans from Saamic into Finnic, 5) Convergent derivatives of cognate stems, and 6) Other parallel developments. Within the subsections, the entries follow alphabetical order according to the Finnish (Finnic) counterpart.[1]

The title of each entry contains the Finnic and Saami words in question, preferably in their standard Finnish and North Saami forms. A question mark preceding the separating tilde (?~) indicates that SSA considers the cognate relation somewhat doubtful. Next, a tentative Proto-Finno-Saamic reconstruction is given, possibly with several alternatives if the data is ambiguous or conflicting. The distributions are given based on SSA and have been additionally checked in Álgu, YSS and the respective primary dictionaries for the part of the Saami material (Bergsland & Mattsson Magga 1993; SüdLW; Halász 1896; Schlachter 1958; LuLW; Nielsen; SSSg; InLW; Sammallahti & Morottaja 1993; Sammallahti & Mosnikoff 1991; KKLS; LW), and in many cases also in Finnic dialect dictionaries (SMS; Nirvi 1971; KKS; Kujola 1944; Zajceva & Mullonen 1972; VVS; VKSr; EMS; Wiedemann; LiW; LELSr). An underlined language abbreviation denotes an attestation not found in SSA (supplementary sources other than YSS are given in the text). Akkala Saami (A) distribution is presented only when Kildin Saami data is not available. In contrast to SSA, data from South Estonian or Võro-Seto (Vs) is consistently shown in the distribution figures, considering its apparently very early separation from other Finnic (see Kallio 2007; the distribution data is from VMS and Käsi 2011). Parentheses indicate that the word only occurs marginally or as a neologism. An apostrophe (‘) before a language abbreviation means that the corresponding words in that language only go back to an illabial second-syllable vowel.[2] All essential meanings of the words are given based on SSA and other dictionary data; in the case of wide variation, similar meanings may be grouped together and some apparently secondary meanings may be left out for the purpose of simplification.

1. For more comprehensive listings of semantic variants and a more detailed discussion of several entries, see Kuokkala 2012: 45–85.

2. As the Livonian unstressed vowels **u*, **ü*, **o*, **e* have merged into /u/ (or further /ə/; Posti 1948: 48–49), it is not possible to distinguish between these stem vowels on the basis of Livonian data only. In such cases, a former labial vowel is assumed when a labial vowel occurs in other southern Finnic varieties. Due to this restriction, the Livonian distributional figures are to be taken with a grain of salt.

Contents of this chapter:

Etymological cognates

1) Fi. *kanto* ~ SaaN *guottu*
2) Fi. *käly* ~ SaaN *gálọjeatni*
3) Fi. *lastu* ~ SaaI *luásˈtu*
4) Fi. *nato* ~ SaaS *nååte*
5) Fi. *pato* ~ SaaN *buođđu*
6) Fi. *salko* ~ SaaN *čuolggu*
7) Fi. *salo* ~ SaaN *suolu*
8) Fi. *tarpoa* ~ SaaN *duorbut*
9) Fi. *vajota* ~ SaaN *vuodjut*
10) Fi. *puhua* ~ SaaN *bossut*
11) Fi. *kiskoa* ~ SaaN *gaikut*
12) Fi. *siivo* ~ SaaN *divvut*
13) Fi. *kiro* ~ SaaN *garru*
14) Fi. *kumo* ~ SaaN *gomu-*, *gopmut*
15) Fi. *kutsua* ~ SaaN *gohččut*
16) Fi. *ulko-* ~ SaaN *olgu-*

Possible cognates

17) Fi. *ilo* ?~ SaaP *alluo*
18) Fi. *lamu* ?~ SaaN *luomus*
19) Fi. *luku* ~ SaaN *lohku*
20) Fi. *malo* ?~ SaaL *muolos*
21) Fi. *osua* ~ SaaN *oažžut*
22) Fi. *pudota* ?~ SaaN *bođu-*
23) Fi. *riisua* ~ SaaL *rihttjot*
24) Fi. *ruoko* ~ SaaL *ruohko*
25) Fi. *seisoa* ~ SaaN *čuožžut*
26) Fi. *talkoo* ?~ SaaN *duolgu*
27) Fi. *tauota* ~ SaaN *duovgut*
28) Fi. *toivoa* ?~ SaaN *doaivut*
29) Fi. *tora*, *torua* ~ SaaN *doarru*, *doarrut*
30) Fi. *torjua* ?~ SaaN *doarjut*

31) Fi. *ulvoa* ~ SaaN *holvut*
32) Fi. *uskoa* ~ SaaN *oskut*
33) Fi. *vannoa* ~ SaaN *vuordnut*
34) Fi. *vitoa* ~ SaaN *vahcut*

Loans from Finnic into Saamic

35) Fi. *alku* ?~ SaaN *álgu*
36) Fi. *ampua* ~ SaaN *ábbut*
37) Fi. *anoa* ?~ SaaN *átnut*
38) Fi. *ehto* ~ SaaN *eaktu*
39) Fi. *ehtoo* ?~ SaaL *iektu*
40) Fi. *elo* ~ SaaN *eallu*
41) Fi. *eno* ~ SaaN *eanu* : *edno-*
42) Fi. *kajota* ~ SaaN *gádjut*
43) Fi. *kalvoin* ~ SaaN *guollądat*, Lu *gálludahka*
44) Fi. *keino* ~ SaaN *geaidnu*
45) Fi. *koljo* ?~ SaaL *goalljo*
46) Fi. *mantu* ?~ SaaN *máddu*
47) Fi. *mulko-* ?~ SaaN *mulgut*
48) Fi. *rutto* ~ SaaN *rohttu*
49) Fi. *sumu* ~ SaaN *sopmu*
50) Fi. *taju* ?~ SaaN *dádjut*
51) Fi. *vaimo* ~ SaaN *váibmu*

Loans from Saamic into Finnic

52) Fi. *aimo* ~ SaaN *áibmu*
53) Fi. *eno* ~ SaaN *eatnu*
54) Fi. *kiehtoa* ?~ SaaN *giestu*, L *giestit*
55) Ka. *koruo* ?~ SaaN *goarrut*
56) Fi. *kyylyä* ?~ SaaN *govlut*
57) Fi. *luppo* ?~ SaaN *lahppu*
58) Fi. *maarto* ?~ SaaN *márdu*
59) Fi. *poro* ?~ SaaN *boazu*
60) Fi. *rouko* ?~ SaaN *roavgu*

Convergent derivatives of cognate stems

61) Fi. *alus* ~ SaaN *vuolus*
62) Fi. *kummuta* ?~ SaaN (Friis) *gobbolastet*
63) Fi. *lumota* ~ SaaN *lapmut*
64) Fi. *meno* ~ SaaN *mannu*
65) Fi. *näkö* ~ SaaN *niehku*
66) Fi. *punoa* ~ SaaN *botnit*, *botnut*
67) Fi. *tahtoa* ?~ SaaN *duostut*
68) Fi. *teko* ~ SaaN *dahku*
69) Fi. *tunto* ~ SaaN *dovdu*

Other parallel developments

70) Fi. *kalto* ?~ SaaN *guoldu*
71) Fi. *kalu* ?~ SaaN *gálvu*
72) Fi. *lahko* ?~ SaaN *luosku*
73) Fi. *mauruta* ?~ SaaN *mávrut*, I *muávruđ*
74) Fi. *tuhto* ?~ Saa. *totko*

Additional data

A1) Fi. *mustua* ~ SaaN *mostut*
A2) Fi. *noitua* ~ SaaN *noaidut*
A3) Fi. *paju* ~ SaaN *boadju*

Note: ?~ here refers to a hesitant equation in SSA.

Etymological cognates

The following Finnic-Saamic comparisons (1–9) have an initial-syllable vowel correspondence (Finnic *a* : Saami *uo* or Finnic *ä* : Saami *ā*) which excludes the possibility of borrowing between Proto-Finnic and Proto-Saami and thus indicates cognation (or a very early borrowing prior to Pre-Saami vowel changes). The Saami nouns *gálǫj-*, *guottu*, *suolu* and partly (U–N) *čuolggu* also reflect a Proto-Saami **-ōj*-stem,

which, according to Sammallahti (1988: 485; 1999: 72–73), goes back to *-*a/ä/i+v* in Pre-Saamic and possibly already in Proto-Uralic.

1) Fi. *kanto* ~ SaaN *guottu*

PFS reconstruction: **kantov* > Pre-Saami **kantoj*

Distribution: | Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs Li | | S U P L N I Sk K - |

F. *kanto* ~ Saa. **kuontōj* '(tree) stump; (roots of a) fallen tree' < **kanta+v* (PU **kı̯nta*) (cf. Aikio 2006b: 30).

2) Fi. *käly* ~ SaaN *gálǫjeatni*

PFS reconstruction: **käluv* > Pre-Saami **käloj-*

Distribution: | Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs Li | | S U P L N I Sk - - |

F. *käly* ~ Saa. **kālōj-(eanē)* 'sister-in-law' < PU **käliw* (e.g. Salminen 2012: 344; **käläw* in Sammallahti 1988: 485, 538).

3) Fi. *lastu* ~ SaaI *luás'tu*

PFS reconstruction: **lastu*

Distribution: | Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est (Vs) 'Li | | - - - - - I Sk K - |

F. *lastu* 'chip, shaving' ~ Saa. **luostō* 'birch-bark container' (F. illabial-vowel derivatives Ve. *lastę* : GEN *lastken*, Li. *lǫ̣škõz* 'chip, splint'), cf. Fi. *lasta* 'splint, spatula, etc.' ~ SaaN (S P L I Sk) *luosti* 'streak of lighter hair on the side of a reindeer' (Koponen 1996: 90; Aikio 2009: 261).

4) Fi. *nato* ~ SaaS *nååte*

PFS reconstruction: **natov* > Pre-Saami **natoj*

Distribution: | Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs - | | S - - - - - - - - |

F. *nato* 'husband's or spouse's sister' ~ SaaS *nååte* 'spouse's younger sister' < PS **nuotōj* (cf. *sååle* < PS **suolōj* 'island') < PU **nataw* (e.g. Salminen 2012: 341; **natiw* in Sammallahti 1988: 539).

5) Fi. *pato* ~ SaaN *buođđu*

PFS reconstruction: **paδo*

Distribution: Fi - Ka - Ve - - - - | S (U) (P) (L) N I Sk K T

F. *pato* ~ Saa. **puoδō* 'weir, dam' < PU **paδa* (or **pi̯δa*) (SSA; Sammallahti 1988: 548). (U–L only have a verbal correlate **puoδō-* (N *buođđut*) 'stop up, dam up'.)

6) Fi. *salko* ~ SaaN *čuolggu*

PFS reconstruction: **śalko*(*v*)

Distribution: Fi Ing Ka Lu - - Est Vs - | 'S 'U P L N I - - -

F. *salko* 'long pole, rod' ~ Saa. **čuolkō(j)*/**čuolkę* 'pole, rod, lever' < PU **śalka*/**śi̯lka* (Sammallahti 1988: 549) ← PIE **ǵʰalgʰo-*/**ǵʰalgʰā* (Koivulehto 1983: 113; 2001: 238).

7) Fi. *salo* ~ SaaN *suolu*

PFS reconstruction: **salov* > Pre-Saami **saloj*

Distribution: Fi - Ka Lu - - Est Vs - | S U P L N I Sk K T

F. *salo* 'wilderness, deep forest' (Fi Ka Lu), 'patch of forest; island' (Fi), 'grove; mound on a bog' (Est Vs) ~ Saa. **suolōj* 'island' ?← Baltic (cf. Lith. *salà* 'island') or both FS and Baltic from an unknown substrate language (J. Häkkinen 2009: 48; Saarikivi 2004: 204, 208).

8) Fi. *tarpoa* ~ SaaN *duorbut*

PFS reconstruction: **tarpo-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo (Est) - - | - U P L N I Sk K T

F. *tarpo-* ~ Saa. **tuorpō-* 'drive fish into a net (with a pole)', Fi. also 'trample, plod' ? ← PGerm. **staur(a)-* (SSA; LÄGLOS).

9) Fi. *vajota* ~ SaaN *vuodjut*

PFS reconstruction: **vajo-* (**vaju-*)

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs Li | S U P L N I Sk K T

F. **vajo-t(a)-*, **vajo-*, **vaju-* ~ Saa. **vuojō-* 'sink; subside' < **vaja+v* (cf. Fi. *vajaa* < **vajaka* 'not full'), corresponding to md. *vajams*, Udm.

vijiṇi, Komi *vẹjnị* 'sink; drown', MsN *uj-* 'sink' (SSA; SKES; Kulonen 2010: 264; on the Permic and Ugric sound correspondences see Aikio 2014a: 4).

As for the following three items (10–12), borrowing in either direction can be ruled out based on the fact that the consonant correspondences are found only in cognate vocabulary (Finnic *-h-* : Saamic *-s-* / Finnic *-s-* : Saamic *-š-* / Finnic *s(i)-* : Saamic *t-*).

10) Fi. *puhua* ~ SaaN *bossut*

PFS reconstruction: **pušu-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs 'Li | S U P L N I Sk K T

F. *puhu-* ~ Saa. **posō-* 'blow', (Fi Ka) 'talk' (Ka Lu Ve) 'cast a spell'.

11) Fi. *kiskoa* ~ SaaN *gaikut*

PFS reconstruction: **kiśko-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs Li | S U P L N I Sk K T

F. *kisko-* (*kiska-*) 'pull, drag, tear; rob' ~ Saa. **kẹškō-* 'pull, tear, break'.[3]

12) Fi. *siivo* ~ SaaN *divvut*

PFS reconstruction: **tīvo-*

Distribution: Fi Ing Ka - - - (Est) - - | S U P L N I Sk K T

F. *siivo* 'tidiness, order; mess; tidy, decent', *siivota* 'clean, tidy up' ~ Saami **tivō-* 'put right, repair, arrange, get ready'.

The following items (13–16) can be considered very probable cognates due to their wide distributions, as well as their matching forms and semantics.

3. Veps *kiškoida* 'break, slit, crush' (Zajceva & Mullonen 1972: 209).

13) Fi. *kiro* ~ SaaN *garru*

PFS reconstruction: **kiro-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo (Est) (Vs) - | S U P L N I Sk K T

F. *kiro* ~ Saa. **kẹrō* 'swearword, curse', F. *kiro-ta-* ~ Saa. **kẹrō-t-* (SaaN *garrudit*) 'swear, curse' < noun **kira-v* ?← verb **kira-*.

14) Fi. *kumo* ~ SaaN *gomu-*, *gopmut*

PFS reconstruction: **kumo-*

Distribution: Fi Ing Ka 'Lu Ve Vo Est 'Vs 'Li | S U P L N I Sk K T

F. *kumo-* (*kuma-*)[4] ~ Saa. **komō-* '(upside) down; sideways' < PU **kuma-*.

15) Fi. *kutsua* ~ SaaN *gohččut*

PFS reconstruction: **kućću-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs Li | S U P L N I Sk K T

F. **kuccu-* ~ Saa. *kočččō-* 'call, invite, name as' ?← PBalt **ku͡aiti͡a* or PIE **guoti͡-* (SSA).

16) Fi. *ulko-* ~ SaaN *olgu-*

PFS reconstruction: **ulko-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo (Est) - Li | S U P L N I Sk K T

Finnic *ulko-* and Saami **olkō-* appear in spatial adverbs, etc. denoting 'out(side)'. Livonian *ullõ* '(at) outside', *uldõ*(*st*) 'from outside', *ulzõ* 'to outside' may alternatively go back to the illabial stem **ula-* (~ Komi *i̯lę* '(a)far', *i̯lin* 'far (away)'; SSA).

4. For Veps, SSA mentions only the illabial-stem verb *kumaita* 'overturn'. VVS, however, also has the frequentative derivative *kumęi̯tęлda* from Pervakoi village, which could, with reservations, be interpreted as a reflex of labial-stem **kumoi-*, since Kettunen records unstressed *ai* diphtongs as mostly preserved as *ai* and not *ęi* in this village (cf. Tunkelo 1946: 785).

Possible cognates

17) Fi. *ilo* ?~ SaaP *alluo*

PFS reconstruction: **ilo*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo (Est) Vs ‘Li | - - P L - - - - -

Finnic *ilo* means ‘joy, fun’ in general, in Karelian also ‘funny, odd’. In Estonian and Võro-Seto, another main meaning is ‘beauty’. An uncertain cognate in Livonian, with an illabial stem vowel, is *ilā* ‘nature, character’. Pite Saami *alluo* ‘desire, inclination’ has a verbal derivative SaaP *aluotit*, L *alotit* ‘try, tempt, persuade’. The Saami words going back to PS **ẹlō* have a very narrow distribution but phonologically match the assumed PFS and Finnic *ilo* exactly. The semantic connection between Saami ‘desire, temptation’ and Finnic ‘joy’ seems justifiable. Differences in the semantics and the phonological forms, on the other hand, point to an inherited item rather than a loan (cf. SaaN *illu* ‘joy’, which is clearly borrowed from Finnish). (Cf. Sammallahti 1998: 249.) [?Cognate]

18) Fi. *lamu* ?~ SaaN *luomus*

PFS reconstruction: **lamu*

Distribution: Fi - - - - - - - - | - - - L N ‘I̲ - - -

The Finnish adjective *lamu* ‘(slightly) slanted; broad, wide’ is hesitantly equated in SSA with Saami **luomō-* (N *luomus* ‘spacious (of e.g. a room)’, L *luomok* ‘even, level (of land)’). As another entry, SSA has the noun *lamu* (FiW, FiSE) ‘wide field area, plain’, (Fi) ‘hollow, depression; bog’, (Ka) ‘plain between hills’, (Ve) ‘heath’. At least the eastern occurrences of this noun are probably loans from Russian (dial.) *lom* ‘bog’ and *láma* ‘peatland meadow’ (cf. SSA). The adjectival *lamu* meaning ‘slanted’ (cf. compounds such as *lamukatto* ‘pitched roof’) should be connected to Fi. *lama* ‘laid down, leaning, slanted’, whereas *lamu* meaning ‘broad, wide’ is probably the same word as the Fi. noun *lamu* ‘wide area’. The adjectival use frequent especially in northern Finland may have been supported by analogy with Saa. *luomus*.

SaaN *luomus* has derivational correlates *luopmu* ‘ample room’ and *luomūi*, *lūpmolaga* ‘side by side’ (Nielsen) (also SaaI *luámádâs* ‘id.’ with an illabial stem vowel); the latter adverbs seem to be partial loans from Fi. *lomittain* ‘interlocked, side by side’ (from Fi. *loma* ‘gap; holiday’ → SaaN *luopmu* ‘holiday’). FiW *lamu* ‘wide field area, plain’ cannot be unambiguously connected to the Russian loanword *lamu* but may also reflect an inherited word that is cognate with Saa. **luomō*. [?Cognate]

19) Fi. *luku* ~ SaaN *lohku*

PFS reconstruction: **luku*

Distribution: | Fi Ing Ka Lu - (Vo) Est Vs Li | | S U - L N I Sk K T |

Finnic *luku* ‘number; account; reading’, (Est) ‘incident, story; respect’, etc. and Saami **lokō* (U L N I) ‘number; calculation’, (S) ‘reading, something to read’ are derivatives of the cognate verbs Fi. *luke-*, Saa. **lokę-* (both i.a. ‘calculate; read; recite; regard as’) < PU **luki-*. The derivatives may in principle go back to a common protolanguage or be separate formations in the language groups. At least the South Saami word *låhkoe* apparently has a relatively recent meaning corresponding to the modern sense of **lokę-* ‘read text’ (cf. also U *luhkoo* ‘reading’ ← *luhkat* ‘read’ vs. *låhkoo* ‘number’ < PS **lokō*). Considering the broad distributions, a common Finno-Saamic derivative **luku* ‘number, count’ could be assumed. [?Cognate]

20) Fi. *malo* ?~ SaaL *muolos*

PFS reconstruction: **mala*/**malo-*

Distribution: | Fi - Ka - - - Est - - | | - - - L (N) I Sk K ‘T |

Finnic *malo*, with the meanings (Fi) ‘edge; shore; bay; fishing ground; hole (in ice)’ and (Ka) ‘shallow (water)’, as well as Est. *mala* ~ *malu* ‘sandy seashore’, reflect a Baltic loanword (cf. Lith. *malá* ‘lanscape; edge’ and Latv. *mala* ‘edge; shore; region’; Nuutinen 1987; Vaba 1989). Saami **muolōs* (L *muolos* ~ *muolun*, Sk *muâlas* ‘ice-free area in a lake near the shore in springtime’, L *muolostit* ‘become free from ice’) may be connected to this, and possibly also the irregular SaaN (I) *moalus* ‘small fragments of ice on the water’, which seems to have been both phonologically and semantically blended with SaaN *moallu*

'crumb, piece'. Ter Saami *mīḷḷe* seems to have retained a simpler stem going back to PS **muolē* < PFS **mala*, which – together with the Estonian variant *mala* – suggests that both the Finnic and Saamic variants with a labial vowel are secondary (for the Saami derivative cf. e.g. SaaN *čalmmus* 'hollow in bog' ← *čalbmi* 'eye'). – Mordvin *mala-* in adverbs (E *malaso* 'near', etc.) is either a common or parallel borrowing from Baltic (Grünthal 2012: 311, 322). [?Cognate]

21) Fi. *osua* ~ SaaN *oažžut*

PFS reconstruction: **onću-*

Distribution: Fi - - - - - - - - | S U P L N I Sk K -

Finnish *osua* 'hit (a target)' and Saami **oančō-* 'obtain, get hold of; get to do, may' have a common semantic component of 'catching something'. On the other hand, Fi. *osua* looks like a derivation from *osa* 'part, share; destiny, luck', and SaaN *oažžut* from *oažži* 'meat', both of which go back to FS **onća* (cf. SSA; Kulonen 2010: 265). The original meaning of **onća-* could be 'a piece of meat' (attested in SE dialects of Finnish besides Saami), leading to a derivation **onću-* 'get one's share of meat'. The consonantism does not allow a loan interpretation between Saami and Finnic, but the limited Finnic distribution might indicate Saami contact influence; most Finnic languages use derivations of the type **osa-(i)ta-* (SSA). (Eastern Finnic derivatives with *-u-*, Ka. *osuttoa*, Ve. *ozutada* 'point, show', etc. are variants of Fi. *osoittaa* 'id.' (cf. Ka. *kirjuttoa* ~ Fi. *kirjoittaa* 'write') and not directly connected with Fi. *osua*.) [?Cognate]

22) Fi. *pudota* ?~ SaaN *bođu-*

PFS reconstruction: **puδo-*

Distribution: Fi Ing Ka 'Lu Ve Vo Est Vs Li | 'S U P L (N) I Sk K T

Saami adverbs with the root **poδō-* (SaaN *bođūid*, *bođus*; U–T) 'loose, separated' also have a verbal correlate SaaN *bođˈđet* 'cut to pieces, separate' (S–N). Finnic verbs with **puto-* meaning 'fall' have illabial derivational correlates such as Est. *pudene-* 'crumble, fall off', Fi. *pudista-* 'shake, shake off'. Both the Finnic and Saami stems go back to PU **puδ´a-* 'hit, split, break' with cognates in Mari, Udmurt, Mansi and Samoyed (Aikio 2006a: 22–23). Since there are no direct

reflexes of the old simple stem **puδ´a-* in Saami or Finnic, it seems possible to assume that a labialized stem had already developed in the Finno-Saamic protolanguage, although the labial vowel appears only in verbal derivatives in Finnic and noun-based adverbs in Saami. [?Cognate]

23) Fi. *riisua* ~ SaaL *rihttjot*

PFS reconstruction: **rī(ć)ću-*

Distribution: Fi Ing Ka ‘Lu Ve Vo Est Vs Li | S - - L - - Sk K -

Finnic *riisu-* has a stem variant with an affricate (Ka. *riiččie*; FiE, Lu), with the meanings of the Finnic variants ranging from ‘take off clothes; take apart’ to ‘rob’. The primary meanings of Saa. **riččō-* are ‘struggle, strive’ (S L) and ‘open (quickly); lift (a cover)’ (Sk, K). SaaN (L) *rihcu-* ‘naked’ is, considering the meaning and the consonantism, clearly a loan from Finnic.

Both the Finnic and Saami stems go back to FS **rīććV-*. The Karelian verb has retained the affricate, whereas in other Finnic varieties the affricate has become shortened after the long vowel and then undergone a regular change into *s* (cf. Kallio 2007: 241). The Karelian variant does not contain a labial vowel, but since the Finnic stem vowel *i* is always secondary, this variant can be considered a later or parallel derivative of an original FS form **rīćću-*. On the other hand, reconstructing such a heavy initial syllable (CV̄C/CVCC) at the Finno-Saamic stage seems doubtful, so perhaps we should presume FS **rīću-* with a secondary gemination of the affricate, and possibly early borrowing of the word from Finnic into Saami. [?Cognate]

24) Fi. *ruoko* ~ SaaL *ruohko*

PFS reconstruction: **rōko*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs Li | ‘S U P L (N) I Sk K T

Finnic *ruoko* ‘common reed; straw’ and Saami **ruokō* ‘reed (Phragmites)’ form an impeccable etymological comparison in terms of phonology, semantics and distribution. That said, an old borrowing from Finnic into Saami can not be fully ruled out (cf. SSA). The word is either a Germanic (< Early PGerm. *brōko-* or PGerm. **brōka-* >

German *Bruch* ‘bog’) or Proto-Baltic loan (cf. Old Prussian *drogis* ‘reed’) (SSA). [?Cognate]

25) Fi. *seisoa* ~ SaaN *čuožžut*

PFS reconstruction: **śaŋśo-* ~ Fi. **śaŋśa-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo ‘Est ‘Vs - | ‘S U P L (N) I Sk K T

Finnic *seiso-* ~ Est. *seisa-* ~ Vs. *saisa-* and Saa. **čuońčō-* ‘stand; stay’ belong to a Uralic word family going back to PU **sańśa-*/**säńśä-* (SSA: **saŋća-*). The Mari, Komi and Samoyed cognates derive from the front-vocalic variant **säńśä-* (Aikio 2002: 30–31), while Saami and Mordvin suggest the PFM reconstruction **śańśa-* with the initial **s* assimilated by the following palatalized consonants. The unexpected *-ei-* instead of *-ai-* in Finnic apart from Võro-Seto seems to reflect the tendency found in words such as Fi. *heinä*, *seinä*, *seiväs* (Vs. *hain*, *sain*, *saivas*). Since the southern Finnic languages have the stem vowel *-a* in this word, a labial vowel can be reconstructed for the Finno-Saamic proto-form only supposing that an illabial form was also preserved as a dialectal or functional variant. [?Cognate]

26) Fi. *talkoo* ?~ SaaN *duolgu*

PFS reconstruction: **talko-*

Distribution: Fi Ing Ka - Ve Vo Est Vs Li | - U - L N - - - -

Fi. *talko* ~ *talkos*, usually plural *talkoot* ‘voluntary work event’ is a Baltic loanword (< PBalt. **talkōs* PL ‘voluntary work and workers’; SSA). Saami **tuolkō* ‘bribe’ (U *dualˈgoo*, L *duolggo*, N (Torne) *duolgu* (SSSg)) can be etymologically connected if a semantic development from ‘serving of food (for voluntary workers)’ to ‘bribe’ is assumed (SSA). [?Cognate]

27) Fi. *tauota* ~ SaaN *duovgut*

PFS reconstruction: **tavko-*

Distribution: Fi ‘Ing - - - ‘Vo (‘Est) - - | - - P - N - - - -

Fi. *tauota* (: *taukoa-*) ‘stop, cease’ has nominal correlates *tauko* ‘pause’ and (dial.) *taukea* ‘slow, quiet; meek’; there is also a verb Vo. *taugęta*, Ing. *tauvveta* ‘die (mostly of animals)’ showing an illabial stem. These

and the Saami verb **tuovkō-* 'run dry (of milk); be weaned (of a reindeer calf); be timid' make a semantically and phonologically acceptable comparison despite the narrow distribution in both language groups. Still, it is quite possible that the Finnish verb with *-o-* is a derivative of the noun *tauko* (deverbal < **tauka-v*?). The putative Komi and Udmurt cognate *dugdi̧ni̧* 'cease, stop' (SSA; Sammallahti 1988: 554) is phonologically incompatible with the Finnic and Saami items. [?Cognate]

28) Fi. *toivoa* ?~ SaaN *doaivut*

PFS reconstruction: **tojvo-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve (Vo) Est Vs Li | S U P L N I Sk - -

Finnic *toivo-* 'hope; wish; promise; foretell; think' and Saami **toajvō-* 'hope; think, suppose'[5] have a noun with an identical stem in both language groups: Fi. *toivo* 'hope, belief, etc.' (Ka) and SaaN *doaivu* 'hope, expectation' (P L I). Considering the narrow distribution of the nouns, the verbal use is probably older. Saami **toajvō-* may be an early loan from Finnic, e.g. Kulonen (2010: 265) and Sammallahti (1998: 129) regard this as more likely than cognation. Koivulehto (2003) has proposed an Aryan loan etymology for the Finnic word based on its sense 'to foretell' (← Proto-Aryan **dāiva-* > Sanskrit *daiva-* 'divine, destined, etc.', *daiva-jña-* 'prophet'). [?Cognate]

29) Fi. *tora, torua* ~ SaaN *doarru, doarrut*

PFS reconstruction: **toru-* (**tora-*)

Distribution: Fi Ing 'Ka 'Lu 'Ve Vo Est Vs - | S U P L N I Sk K T

The Finnic noun *tora* (~ Est. (Wied) *toru*, *tõru*) and Saami **toarō-* 'war, fight; quarrel' have verbal correlates in *torua* (Fi Ing Vo) 'scold', (Fi dial.) 'quarrel' and Saa **toarō-* 'fight'. Cognates have been suggested in Mari (E *torlem* 'scold'), Hungarian (*dorgál* 'id.') and Samoyedic. Kulonen (2010: 212–214) maintains that **toro-* and **torjo-* (see below) belong to the same, originally expressive word family. [?Cognate]

5. Additionally, SaaK *ti̧vveð*, T *ti̧vvad* 'want, intend to' may belong here, if we suppose that an irregular phonetic simplification has taken place, possibly due to use as an unstressed auxiliary verb (most examples in KKLS p. 598 involve such constructions).

30) Fi. *torjua* ?~ SaaN *doarjut*

PFS reconstruction: **torju-*

Distribution: Fi - - - - - Est (Vs) - | S U P L N I Sk K -

The Finnic word means ‘repulse, drive away’, and the Saami word ‘support, sustain; lean (against)’. Mordvin (E) *tuŕems* ~ *t′uŕems* ‘fight’ could be a further cognate (though lacking a derivational labial element). SSA connects the words in question with Fi. *tora* ‘quarrel’ and *torua* ‘scold’, and Kulonen (2010: 212–214) explains the stem variation (*-r-* ~ *-rj-*) through expressivity. The phonemic shapes of Finnic **torju-* and Saami **toarjō-* could represent either old cognates or loaning from one language group into another, but the Mordvin cognate suggests a relatively old age for the word. Further, as the semantics of the Saami and Finnic words are connectable but not too similar, a common heritage seems more probable. The distribution in Finnic is quite narrow, but since it covers all dialect areas of (North) Estonian and mainly the southwestern dialects of Finnish, borrowing from Saami seems unlikely. [?Cognate]

31) Fi. *ulvoa* ~ SaaN *holvut*

PFS reconstruction: **ulvo-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu ‘Ve Vo Est (Vs) Li | ‘S U P L N I Sk K T

The eastern Saami cognates of SaaN *holvut* ‘howl, wail’ lack the initial /h/ (I *olvođ*, K *ålvvad*) and can thus be derived from PS **olvō-* and PFS **ulvo-* > Fi. *ulvo-* ‘id’. Sound variation is typical of onomatopoetic words, and the Proto-Saami word-initial /h/ has clearly had expressive potential as a new phoneme (cf. Olthuis 2002: 287). Instead of a cognate, the Saami word may also be an early loan from Finnic. Note that the westernmost Saami languages point to PS *(*h*)*u-* instead of *(*h*)*o-* (S (*h*)*ulvedh*, U *hullvuot*, P *hulˈvuot*), and an illabial second-syllable vowel is found in the western Saami and eastern Finnic periphery (SaaS (*h*)*ulvedh* < PS *(*h*)*ulvē-*, Ve. *uuvata*). [?Cognate]

32) Fi. *uskoa* ~ SaaN *oskut*

PFS reconstruction: **usko-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs Li | - - ‘P L N I Sk K -

Finnic *usko-* ‘believe, trust’ and Saami **oskō-* ‘believe, suppose’ have been compared to Permic (Komi *eskị-*, Udm. *oskị-*) and Khanty (E *öyəl-*, S *ewət-*) words with identical meanings, which could be reconstructed as PU **iskä-* or **iski-* (based on Permic or Khanty, respectively). It has been proposed that the initial labial vowel in Finnic and Saamic is a result of assimilation to the second-syllable labial continuative suffix (SSA) or nominal derivative suffix (**iske-w-* > **isko* > **usko*; Saarikivi 2010: 255–256). This explanation is somewhat problematic, since it presupposes an irregular assimilation of the initial vowel. The Germanic loan etymology proposed by Koivulehto (1989: 184; < PGerm. **wunskā* ~ **wunsko-* ‘desire, wish, hope’) is phonologically more convincing. Either way, considering the distributions, the Saami word may be either a cognate (a common Finno-Saamic loanword) or a loan from Finnic. [?Cognate]

33) Fi. *vannoa* ~ SaaN *vuordnut*

PFS reconstruction: **vaδno-*/**vatno-* (Fi. **vanno-*, Saa. **varno-*)

Distribution: Fi Ing Ka - - Vo Est Vs Li | S U P L N I Sk ‘K -

Both Finnic *vanno-* and Saami **vuornō-* have the basic meaning ‘swear, vow, assure’; additional senses include (FiSW, Est, Li) ‘swear, damn’ and (SaaP, L) ‘refuse, deny’. The initial-syllable vowel correspondence (Fi. *a*, Saa. *uo*) is consistent with that of old inherited vocabulary, but the consonant center (Finnic *-nn-*, Saami **-rn-*) seems slightly irregular. Both the Finnic and Saamic forms can, however, be derived from FS **-δn-* or **-tn-*, if we assume that 1) the initial component of Pre-Saami **-tn-* was spirantized in PS like the plosive in other plosive-sonorant clusters (cf. Korhonen 1981: 173–174) and that 2) PS **-δn-* was dissimilated into **-rn-* for clearer phonetic contrast.[6] The PFS form **vatno-* would be compatible with Koivulehto’s Pre-Germanic loan etymology (< PreGerm. **wak^{w}na-* or **wak^{w}nja-*; LÄGLOS s.v. *vannoa*). [?Cognate]

6. The more general sound law postulated by Sammallahti (1998: 191), **t* > **r* before a sonorant consonant (*n*, *v*, *j*), lacks feasible examples for clusters other than **-tn-*, as noted by Aikio (2009: 125).

34) Fi. *vitoa* ~ SaaN *vahcut*

PFS reconstruction: **vičo-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo (Est) - - | S - - L N I Sk K -

Finnic *vito-* 'scutch, purify flax; beat' and Saami **vęcō-* 'scrape, scrub; (N) work quickly and energetically' both mean some kind of work involving back and forth movement and can be reconstructed to FS **vičo-*. Another possibility is that Fi. *vitoa* is cognate with Saami **vęδō-* (SaaN *fađđut*) 'beat, lash, slap'; this might even make a semantically better match. Saami **vęδō-* < PU **wiδi-* has cognates related to 'beating' and 'killing' in the Permic and Ugric languages (Aikio 2013a: 165–166). Phonologically, a borrowing of either Saami **vęcō-* or **vęδō-* into Finnic *vito-* is not impossible, but from the semantic point of view it seems unlikely. [?Cognate]

Loans from Finnic into Saamic

35) Fi. *alku* ?~ SaaN *álgu*

PFS reconstruction: F: **alku*, Saa: ?**älko*

Distribution: Fi Ing Ka - Ve Vo Est (Vs) - | S U 'P L N I Sk A T

Finnic *alku* 'beginning' (Est. only near the coastal area; the wide-spread adverb *algul* 'in the beginning' (strong grade!) possibly influenced by another derivative *algus* 'beginning' with the suffix *-us*) and Saami **ālkō* 'beginning; origin' can be analyzed as noun derivatives of the corresponding verbs Fi. *alka-* 'begin' (Fi–Est) and Saa. **ālkē-* (SaaN *álgit*; S–T) 'begin; become'. The irregular initial-syllable vowel correspondence (Saa. **ā* : Fi. *a*) shows that the Saami verb is a loan from Finnic (cf. Korhonen 1981: 91; Sammallahti 1998: 228); the regular Saami cognate of Fi. *alka-* is Saa. **vuolkē-* (SaaN *vuolgit*; S–T) 'go (out), leave, start moving' (unless Saa. **vuolkē-* is instead cognate with mdE *valgoms* 'descend', Fi. *valka-ma* 'boat shore', etc.; cf. Sammallahti 1998: 268). Thus, Saami **ālkō* is either a direct loan from Finnic or a Saami derivative of the loan verb **ālkē-*. [Loan F > Saa]

36) Fi. *ampua* ~ SaaN *ábbut*

PFS reconstruction: F: **ampu-*, Saa: ?**ämpo-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est - - | S ‘U ‘P L N ‘I Sk K -

The Finnic verb *ampua* has the meanings ‘shoot; sting; hurtle; attack (of a disease)’. Estonian has only a noun correlate *amb* : GEN *ammu* ‘bow’. Saami (N) *ábbut* means ‘boil over, flood’.

The proposed Udmurt cognate *i̧bi̧-* ‘shoot, hit’ would go back to PFP **umpa-*, and, according to Kulonen (2010: 200–202), the Finnic *ampu-* ‘shoot’ could be a blend of **umpa-* and another verb stem **am(m)u-* ~ ***ampu-* ‘get scooped (up)’ (cf. Fi. (Agr; Ing Ka Lu Ve) *ammultaa*, Vs. *ammutama*, standard Fi. *ammentaa* ‘scoop’). This kind of blending seems rather improbable due to the differing semantics, though. It appears instead that both F. *ampu-* (< **ampi-* + reflexive suffix?) and Udm. *i̧bi̧-* could be regular reflexes of PU **i̧mpi-* due to secondary illabialization of Proto-Permic **ŭ* in Udmurt (cf. e.g. PU **wanča* ‘root’ > PPermic **vŭʒĭ* > Komi *vuž*, Udm. *vi̧ži̧*; Aikio 2002: 37; see also E. Itkonen 1954b: 303, 317).

The Saami stem **āmpō-* cannot be a cognate of Finnic ampu- due to the vowel of the initial syllable; instead, it could be a loan from Finnic (cf. Aikio 2009: 54 footnote). The basic semantics of Finnic ampua is rather far from that of the Saami verb, and therefore a more appealing source of borrowing would be the ammu- word family denoting ‘scooping’, but apparently there are no traces of the required strong-grade stem variant **ampu-* with this meaning in any Finnic language, so the possibility remains hypothetical.[7] The verb *ampua* ‘shoot’ may have served as a loan source only if its original semantics was automative-reflexive like in the meaning ‘hurtle’, attested in Finnish dialects (cf. Hakulinen 1979: 270); note that the verb is sometimes also used to denote a sudden eruption of boiling liquid, etc. (e.g. *se* [kahvi] *ampuu taas pitkil laattiaa* ‘it (the coffee) is boiling over onto the floor again’; SMS 1: 357). [?Loan F > Saa]

7. As the geminate nasals *-mm-* and *-nn-* are usually not taken to be part of the phonological system of Pre-Saami and early Proto-Saami, it is also plausible that PF **-mm-* could have been substituted with PS **-mp-* at such an early stage, although it is not clear whether Proto-Finnic had such geminates at that time either. As a phonological parallel, we can take SaaN *gáppus* ‘creepy, uncanny’ < PS **kāmpōs* ← Fi. *kammo* ‘dread, horror’, *kammottava* ‘dreadful, eerie’, etc., though this may be a more recent loan, considering the SaaN-only distribution.

37) Fi. *anoa* ?~ SaaN *átnut*

PFS reconstruction: F: **ano-*, Saa: ?**äno-*

Distribution: Fi - (Ka) - - (Vo) (Est) - - | S U P L N I Sk K T

The Finnic and Saami verbs both mean 'beg, plead'. The vowel correspondence (Finnic *a* – Saami *á*) is indicative of a loanword, and the distributions would suggest borrowing from Saami into Finnic, as the Finnic distribution is limited to Finnish and to folklore texts in White Sea Karelian, while the sporadic occurrences in Vote and North-East Estonian are probably loans from Finnish. There is, however, reason to suspect that the word has spread from SW Finnish into other Finnish dialects with the support of Biblical language: the SW dialects seem to show a more diverse use of the word, and there are no attestations from the areally detached dialects of Vermland and Ingria. Borrowing and spreading of the word into Saami varieties may also have taken place through Biblical language: in North Saami, the verb *átnut* seems to be most frequently and diversely used in religious texts; in other genres it is almost exclusively used in the phrase *átnut ándagassii* 'forgive' (SIKOR). Inari, Lule and South Saami texts show similar tendencies. (The spread of the word into the Russian Saami varieties cannot, however, be explained by religious language, so some other kind of lexical diffusion must instead be supposed.) The direction of borrowing is corroborated insofar as Fi. *anoa* is derived from the former stem **ana-*, which would be cognate with Mordvin *anams* 'want, beg, plead' (cf. SSA). Sporadic attestations of the infinitive form *anoja* (Uukuniemi, DMA; Jämsä, Rapola 1966: 473) would also point to **anoi-* < **ana-j-*, unless these are analogical adaptations. There is a possible Finnic derivational correlate with an *-a-* stem, *anastaa* 'steal, seize' (Fi Ka Ve), but this is more probably a loan from Saami **ānēstē-* 'id.' (Aikio 2009: 59). [?Loan F > Saa (?Saa > F)]

38) Fi. *ehto* ~ SaaN *eaktu*

PFS reconstruction: **ekto*, F. **ešto*

Distribution: Fi (Ing) Ka - - (Vo) - - - | - - P L N I Sk - -

Saami **eaktō* has the meanings 'free choice, liberty; willfulness', (N I) 'condition' and its illative form serves as a postposition *ektui*

‘with respect to, compared to’ in North Saami. Finnish-Karelian *ehto* means ‘precondition; alternative; free choice; relation’ and occurs in constructons such as Fi. *olla ehdolla* ‘be on offer, run for’ and Ka. *minun ehtoh* ‘as fast as I’. Ingrian has only the derivative *ehtoisa* ‘good, generous’ in folk poetry; Vote also *ehtoiza*, *ehtonõ*, *ehtoin*, *ehto* ‘good, dear’ probably as loans from Finnish or Ingrian (VKSr: 184).

Fi. *ehto* has been analyzed as a derivative of the verb *ehtää*, which occurs only in old dictionaries and is in modern language represented by the derivatives *ehtiä* and *eh(d)ättää* ‘reach, be in time, have time’ (Kettunen 1959: 219–221). According to Koivulehto (1989: 175–179), the verb is a loan from Pre-Baltic **i̯eh₁gᵘ-i̯o/i̯e-* (> Lith. *jẽgti*) ‘be able to’. SSA rejects these explanations and regards Fi. *ehto* and Saa. **eaktō* as cognates, but the geographical distribution would instead point to a more recent development. Considering that the Saami word has no illabial-vowel correlates but Fi. *ehto* can be rather credibly connected to the *ehtä*-stem words assuming an original meaning related to ‘possibility, ability’, Saami **eaktō* is probably a loan from Finnic (cf. Korhonen 1981: 104, 173). The Finnic verbs in question go back to PFP **ešti-/eštä-*, which is reflected in SaaN *astat* ‘have time, be in time’ and Mari *əšte-* ‘make, do’. Komi *eštiṇi* ‘complete; have time; be able’ is probably an early loan from Finnic. [Loan F > Saa]

39) Fi. *ehtoo* ?~ SaaL *iektu*

PFS reconstruction: F: **ektako*, Saa: ?

Distribution: FiW - - - Ve Vo Est (Vs) Li | ‘S U ‘P L ‘N ‘I Sk ‘K

Fi. *ehtoo*, *ehtava*, *ehtavo*, Vo. *ẹhtago*, Ve. *ehtkẹine*, etc. ‘evening’ go back to PF **ehtako*, which is supposedly a derivative of *ehta* ~ *ehtä* ‘evening; evening gathering’ (FiE Ka Lu Ve Est) (SSA). Sammallahti (1998: 249) derives this, as well as North Saami *ikte* (< PS **jiektē*) ‘yesterday’, from the FS stem **ektä*/**ekti*. The vocalism of the Saami item, however, is not regular with regard to either of the reconstructions, and there is irregular vowel variation throughout the language area: the forms go back to PS **juktā-* (S U) ~ **juktō* (U) ~ **jiektu* (P L) ~ **jiektē* (N In) ~ **joktā-* (Sk A) ~ **jiektā-* (U Kd T). Judging from this, the word has probably been borrowed from Finnic and has spread secondarily through the Saami speaking area. [Loan F > Saa]

40) Fi. *elo* ~ SaaN *eallu*

PFS reconstruction: **elo*

Distribution: | Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs Li | | S U P L N I Sk K T |

The core meaning of Finnic *elo* 'life', attested in all Finnic languages, is a semantically straightforward nominalization of the verb *elä-* 'live'. Secondary meanings include 'livelihood, earnings' (Ka), 'crops; food; cattle' (Fi), 'possessions, goods' (Fi Ka Lu Ve), and 'place of living, house' (Est Vs Li). Saami **ealō-* has the meanings 'herd of reindeer, flock of sheep' and 'fortune, money, goods', but generally nothing more closely related to the basic verb **ealē-* < PFS **elä-* 'live'. Although formally the Saami word could go back to a common Finno-Saamic proto-form **elo*, the quite specific semantics matching some of those attested in northern Finnic would instead indicate borrowing from Finnic. [?Loan F > Saa]

41) Fi. *eno* ~ SaaN *eanu* : *edno-*

PFS reconstruction: F: ?**enoj*, Saa: **enoj* ?< **enov*

Distribution: | Fi Ing - - - Vo Est Vs - | | S U P L N I Sk A T |

F. *eno* 'maternal uncle' (Fi. dial. and Ing. *enoi*, Vo. Est. Vs. secondarily labialized *ono*, *onu*, etc. 'uncle') goes back to PF **enoi* and SaaN *eanu* 'maternal uncle', etc. to PS **eanōj*. Since there are no other possible Saami-Finnic cognate items reconstruable to PFS suffixal **-oj*, we must be dealing with a loan or parallel development. Sammallahti (1999: 73) considers the Saami word a regular development from Pre-Saami **enov* < **enä-v* (from **enä* 'big') and the Finnic variant with *-oi* a secondary adaptation to the *-oi* diminutive type. It is unclear whether this kind of denominal noun-building suffix **-v* can be reconstructed; a scheme involving less hypothetical morphological developments would be that PF **enoi* is formed from **enä* with the deminutive suffix *-oi* (cf. Fi. *emo(i)* ← *emä* 'mother')[8] and that the Saami item is a borrowing from Finnic. [?Loan F > Saa]

8. The *-oi* suffix has been abstracted from stems with **a* + a **-j* diminutive suffix that has undergone the regular Proto-Finnic development **-aj* > **-oj*; note that a **-j* derivative from an **ä* stem would regularly develop into **-äj* > **-ej*/*-ij* > **-i* (see e.g. Kallio 2012).

42) Fi. *kajota* ~ SaaN *gádjut*

PFS reconstruction: F: **kajo-*, Saa: ?**käjo-*

Distribution: Fi - - - - - - ‘Vs - | - U P L N I Sk K -

The Finnish verb *kajota* (: *kajo-a-*) has the meanings ‘touch, interfere (with), affect; take into account’ and derivational correlates *kajottu-a*, *ka(j)ettu-a* ‘affect, interfere’, Võro-Seto *ka(j)e-* ‘look; explore (with one’s hands), inspect’. Fi. *kaitse-* ‘tend, guard, take care of’ (Ka Ve Vo Est Li) is also possibly derived from the same *kaje-* stem (< **kajicce-*, cf. Ka. *kaičen* ~ *kajičen* PRS.1SG). Saami **kājō-* ‘save, liberate, help’, (U) ‘heal’ seems to have no parallel derivatives showing an illabial stem vowel. This fact and the initial-syllable vowel correspondence (Fi. *a* : Saa. *ā*) suggest that the Saami word has been borrowed from Finnic or some other source; F. *kajo-* would be a phonologically adequate source for the borrowing, but the semantics of the Saami item corresponds more closely to the Finnic derivative *kaitse-*. The simple Finnic stem **kaje-* has a possible cognate in Ob-Ugric (cf. SSA: MsS *kāj-* ‘touch, hit (a target)’, etc; the corresponding Khanty word KhE *kaj-* ‘hit (a target), collide’ is a loan from (Proto-)Mansi, judging from the vocalism). [?Loan F > Saa]

43) Fi. *kalvoin* ~ SaaN *guollạdat*, Lu *gálludahka*

PFS reconstruction: **kalvoma*/*kalama*, etc., Saa. **kalantik*/**kälä-*?

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est - ‘Li | - - - L ‘N ‘I Sk K T

The Finnic and Saami words in question denote a tool, a ‘small piece of wood used in making the meshes of a net’. Finnic variants include (Fi) *kalvoin*, *kalvuin*, *kalvin*, *kalpio*, (Fi Ing) *kalvain*, *kalvasin*, (Fi Ing Ka) *kalve(h)*, (Fi) *kalvi*, (Ing Vo) *kaluvi*, (Ka) *kaluin*, (Lu Ve) *kaluď im*, (Fi) *kalvos*, *kalvostikku*, *kalvosin*, *kalvusin*, (Est) *kalasi*, *kalusi*, *kaladi*, *kalts*, and (Li) *kalāndər*, *kal´im*. North Saami has a word with an etymologically corresponding stem, *guollạdat* (PS **kuolāntẹk*), while other Saami varieties (L–T) have words reflecting PS **kālāntẹ̆k*. The Finnic word family is difficult to analyze due to its great morphological and stem variation, but one could suppose that the original word was derived from *kala* ‘fish’ as e.g. **kalo(itt)in* (> Li *kal´im*, Ve *kaluď im*, Ka *kaluin*) ~ **kalattin* (> Est (Saaremaa) *kaladi*) ‘fish model, i.e. a tool defining the

size of fish the net catches'. PS **kālāntẹ̄k* looks like a loan from Finnic. SaaN *guollạdat* might in principle be an old cognate corresponding to an unattested Finnic variant **kalantek*, but since other Saami varieties have **kālāntẹ̄k*, the North Saami variant is probably a recent product of association with the word *guolli* 'fish'. The second-syllable labial vowel in SaaL *gálludahka* is a local variant possibly influenced by the Finnic originals, although in principle the Sk–T items could also go back to PS **kāllō-* (cf. YSS 44–45). [Loan F > Saa]

44) Fi. *keino* ~ SaaN *geaidnu*

PFS reconstruction: F. ?**käjno*/*kajno*, Saa. **kejno*

Distribution: Fi Ing Ka - - - - - - | S U P L N I Sk K T

F. *keino* 'measure, means, way' and Saa **keajnō* 'way, path'; (N I) 'means'; (SK–T) '(place of a) winterway' have been derived from PFS **kejno* by SSA and e.g. Sammallahti (1998: 243). However, since Proto-Finnic has seemingly undergone the regular initial-syllable vowel change **ej* > **ii* (see Petri Kallio, this volume), the sound correspondence is not regular, and the Saami item is more probably a loan from Finnic. On distributional grounds, a reverse direction of borrowing might also be considered (supported by the more concrete semantics of the Saami word). The Finnic word, however, has a possible Proto-Germanic loan etymology (PGerm. **gainō* 'opening'(?); Koivulehto 1995: 99 – for the vowel development, cf. e.g. Fi. *heimo* 'family, tribe' ~ Li. *aim* < PF **haimo*). Alternatively, Fi. *keino* < Early PF **käjno* might represent the PFM stem **käje* (> MdE *ki* 'way', SaaL *giedja* 'sleigh or ski track' (S I Sk K T); cf. Sammallahti 1998: 122; Bergsland 1964: 246), but the assumed suffix *-no* is not generally known in Finnic or Saamic vocabulary (cf. Hahmo 1994b).[9] [?Loan F > Saa]

9. Note, though, that there seems to have been a denominal derivative suffix *-nA* that was productive at least in some phase of Proto-Finnic, cf. e.g. Fi. *sarana* 'hinge', *pähkinä* 'nut' (Hahmo 1994a). The apparent suffix *-no* in some place names such as *Parkano*, *Joutseno* does not reflect an actual suffix but instead has varying backgrounds (cf. SPnk s.v. *Parkano*, *Joutseno*).

45) Fi. *koljo* ?~ SaaL *goalljo*

PFS reconstruction: **koljo*

Distribution: Fi - Ka - - - Est Vs - | - - - L - - - - -

Finnish *koljo* ~ *kolja* ~ *kolju* ~ *koljumi* 'giant; devil; spirit causing diseases; clumpy object' can be equated to Karelian (folklore) *Koljoi*, *Koljolainen* 'mythical creature' and Estonian *koll* (gen. *kolli* ~ *kollu*) 'ghost, bogey; louse'. Putative cognates meaning 'evil spirit', 'disease', etc. in Permic and Mansi (SSA) are connected to Proto-Samoyedic **kajkə* 'spirit, gid; idol' by Aikio (2002: 13–15), while Finnic *koljo* is considered a loan from Pre-Germanic **koljā-* > Proto-Germ. **haljō-* 'the Underworld' (*contra* LÄGLOS s.v. *kolja*). Considering its sound variation and very limited distribution, Lule Saami *goallja* ~ *goalljo* ~ *goajllo* 'tall, straight pine-tree; dry heath with sparse forest' (LuLW s.v. *kål'ja*, *kåi'lō*) is probably a loan from Finnish *kolja* ~ *koljo* or, because of the differing semantics, a word of completely different origin. [?Loan F > Saa (?Parallel development)]

46) Fi. *mantu* ?~ SaaN *máddu*

PFS reconstruction: F: **mantu*, Saa: ?**mänto*

Distribution: Fi - Ka - - - - - - | S U P L N (I) Sk A -

Distribution: Fi - Ka - - - - - - S U P L N (I) Sk A -

Finnish *mantu* '(hard) ground, soil, terrain; house and lands' and Saami **māntō* (S–N) 'origin, root, family, earliest ancestor',[10] (Sk A) 'ground, soil' are equated by SSA with the remark "apparently an old Finnic loan". The initial-syllable vowel indicates that SaaN *máddu* and *máttar* 'lower part of something; ancestor' (S L I Sk) are indeed old Finnic loans from *mantu* and *manner* (: *mantere-*) 'land' (Fi Ing Ka Lu Est), respectively. The related Saami words SaaN *máddi* 'south; inland' (I) and *mátta* (: *máddaga*) 'bottom part, base' (S–K) might be loans from the assumed Finnic base word **manta* and its derivative **mantek* or later Saami derivatives based on *máddu* and *máttar* (cf. E. Itkonen 1960: 139). [Loan F > Saa]

10. Additional cognate to SSA: SaaP *maddū* 'geschlecht, stamm; ursprung' (Halász 1896: 65); SaaI *lääškimáddu* 'stinkfaul ("Ursprung des Faulen")' (InLW: 114) is rather to be analyzed as a folk-etymological adaptation of Fi. *laiskamato* 'lazybones ("lazy-worm")'.

47) Fi. *mulko-* ?~ SaaN *mulgut*

PFS reconstruction: F: **mulko-*, Saa: **mūlko-*

Distribution: Fi - ‘Ka - - - - - - | - - - - N I Sk K -

Fi. *mulkoilla* and SaaN *mulgut* ‘stare, scowl’ (also Fi. *mulko-silmä* ‘round staring eye’) cannot be regular cognates due to the initial-syllable vowels (*u* : *u*). As the Finnic word has variants with a more primary stem vowel -*a* (e.g. Fi. (Ganander) *mulkailla*, Ka. *mul’ata*) and connected expressive words such as Fi. *mulkaista* ‘scowl (briefly)’, *muljauttaa* ‘roll (one’s eyes), etc.’, it is likely that the Saami word is a Finnish loan (cf. also Aikio 2007: 45). [Loan F > Saa]

48) Fi. *rutto* ~ SaaN *rohttu*

PFS reconstruction: **rutto*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs - | - - P L N I - - -

Finnic *rutto* has the meanings ‘quick, busy’ (all varieties except western Finnish), ‘plague’ (Fi) and ‘quick-tempered; abrupt’ (Ka). Saami **rottō* also means ‘quick’ (P L) or ‘plague’ (N I). It is possible to reconstruct a Saami-Finnic proto-form, but a loan from Finnic is suggested by the narrow Saami distribution and especially the North and Inari Saami meaning ‘plague’, which is clearly secondary in Finnish (short for *rutto-tauti* ‘quick(ly spreading and killing) disease’). [?Loan F > Saa]

49) Fi. *sumu* ~ SaaN *sopmu*

PFS reconstruction: **sumu*

Distribution: Fi Ing Ka (Lu Ve Vo Est Vs) - | - - - ‘L N I Sk K -

Finnic *sumu* ‘fog’ exists as such only in Finnish, Ingrian and Karelian. Karelian, Ludic, Veps and some Finnish dialects have a derivative with *-*ek*: Ka. Lu. *sume*, Ve. *sumeg* ‘drizzle, fog’; Veps also has derivatives with a second-syllable *o*: *sumosine* ‘foggy’, *sumotada* ‘to drizzle’. Estonian *summutada* ‘smother, deaden, dampen’ and *sumbuda* ‘be smothered’ may belong to the same word family, but here the -*u* stem vowel is probably a reflexive-automative suffix. The supposed Mordvinic cognate MdE *suv* ‘fog’ is phonologically irregular; the expected shape would be ***som*. The Saami words in question (N *sopmu*

'fog', etc.) go back to the PS labial-vowel stem **somō* in the North and East Saami varieties; only Lule Saami *såpme* presupposes illabial PS **somē* < FS **suma*. The existence of the SaaN variant *sapmu* in addition to *sopmu* can be explained by the dissimilation tendency of original *o* next to a labial consonant (cf. e.g. SaaN *monni* ~ *manni* 'egg'; Aikio 2009: 118).

Finnic *sumu* can be analyzed as a derivative with the nominalizing suffix *-u* alongside several correlates belonging to the same semantic field. Saami *sopmu*, on the other hand, has no derivational correlates (we may assume that SaaL *såpme* is a secondary variant). Considering the skewed distribution, too, the Saami word is probably a loan from Finnic *sumu* (cf. Larsson 2000: 184). [Loan F > Saa]

50) Fi. *taju* ?~ SaaN *dádjut*

PFS reconstruction: F: **taju-*, Saa: ?**täjo-*

Distribution: | Fi - (Ka) - - - Est - - | | - 'U P L N I Sk K - |

SSA suggests that the Saami verb **tājō-* 'to fool about, behave foolishly' might be a loan from Finnish *taju* 'conciousness, sense', *tajuta* 'realize, grasp' instead of its cognate. Due to the irregular vowel (Fi. *a* : Saa. *ā*) of the initial syllable, cognation should be excluded, but the loan explanation is complicated by the differing semantics: a negating shift from 'sense' to 'senselessness' must be assumed at some phase of the process. Saami *dádjut* might also be an independent derivative of SaaN *dádjadit* (S–N) 'understand', (N) 'be able to; find the way', which can be more straightforwardly explained as a Finnic loanword. The Finnic distribution of *taju* outside Finnish is quite restricted; the Estonian *taju-* word family has mostly been taken into use after the language reform of early 20th century, but apparently there are traces of earlier dialectal usage (EES s.v. *taju*), cf. Wiedemann *taioman* [*taio man*?] *olema* 'be fully conscious'. Finnic *taju* is probably a derivative of the same **taj*(*e*) stem as Fi. *taita-* 'be able to; know' (Ing Ka Vo Vs), in Old Finnish also 'understand' (SSA); cf. also Est. *taip* : GEN *taibu* 'wit', *taipa-* 'understand, realize' and Fi. *taipu-* 'bend (intr.)'. [?Loan F > Saa]

51) Fi. *vaimo* ~ SaaN *váibmu*

PFS reconstruction: F: **vajmo*, Saa: ?**väjmo*

Distribution: Fi Ing (Ka) - - - Est Vs - | S U P L N I Sk A T

Finnic *vaimo* has the meanings 'wife, woman' (Fi Ing Ka), 'spirit, soul; ghost, gnome' (Est Vs) and 'peasant working woman' (Est hist). Saami **vājmō* means 'heart' (S–A), 'mind, character' (S U L) and 'stomach' (Sk). Cf. also the derivative **vājmēlē* 'eager, greedy' (L N I K T). The initial-syllable vowel (Fi. *a* : Saa. *ā*) is irregular for inherited vocabulary, so the Saami word is probably an early Finnic loan (cf. Saarikivi 2009: 130–131; Aikio 2009: 54). The original meaning of Finnic *vaimo* seems to be 'spirit, soul', as there are Mordvin cognates MdE *ojme*, M *vajmä* 'spirit, soul; breath'. According to Saarikivi (ibid.), the Finno-Mordvinic proto-form **wajma-w* is based on a former derivative **wajŋe-ma-* from the verb **wajŋe-* 'breathe' (> SaaN *vuoiŋŋadit* 'id.'). [Loan F > Saa]

Loans from Saamic into Finnic

52) Fi. *aimo* ~ SaaN *áibmu*

PFS reconstruction: F: **ajmo*/**ajma*, Saa: ?**äjmo*

Distribution: Fi 'Ing (Ka) - - 'Vo 'Est - - | S U P L N I Sk - -

Finnish-Karelian *aimo* 'hefty, ample; decent, splendid; genuine; permanent' has a possible Finnic cognate in Ing. Vo. Est. *aima* 'mere, merely'.[11] Saami **ājmō* has the meanings 'air; storm; world; the other world; era, lifetime; distance; spirit, mind; power, capability' and also occurs in expressions such as SaaS *aajmoen* 'decent, right, quite', N *áimmuin* (P L) 'in good condition, in good care', I *ááimuin* 'in safe keeping'.

The initial-syllable vowel correspondence (Fi. a : Saa. **ā*) is not regular for inherited words, and the semantics also differ quite a lot. The oldest meanings of Saami **ājmō* are probably 'air' and 'world' (cf. E. Itkonen 1934), and the senses of intervals in time and space can

11. Vote *aimo* 'coal gas' should be separated from these words on semantic grounds, and instead analyzed as a loan from Proto-Scandinavian **aimōn-*, **aimaz-* > Old Norse *eimi*, *eimr* 'smoke, steam, fire' (Ante Aikio, p.c.), cf. LÄGLOS s.v. *aimottaa*.

be derived from them. The meanings ‘spirit, mind’ and further ‘capability, power’ probably originate from a confusion with **vājmō* (SaaN *váibmu*) ‘heart; mind, character’, evidently from former ‘spirit, soul’ (see 13) *vaimo* ~ *váibmu*). The expressions with the meaning ‘proper, decent’, etc. follow the same semantic model as SaaN *albma* ‘real, proper’ ~ *albmi* ‘sky, heaven; air; weather, storm’ (cf. Fi. *ilmi* ‘visible, obvious, real’ ← *ilma* ‘air’).

Wiklund (1894: 54) has proposed a Scandinavian etymology for Saami **ājmō* (← PScand. **haima-* ‘village’ > Old Norse *heimr* ‘home district; world’), also quoted by Sammallahti (1998: 227), although E. Itkonen (1934) considers the etymology semantically unlikely. The Finnic words *aimo*, *aima* have been connected with the common adverb *aivan* ~ *aivoin* ‘quite, totally’ and its nominative stem *aiva* (old literary Finnish: ‘mere’), for which both a Germanic and an Indo-Iranian loan etymology have been proposed (Tunkelo 1913: 93–96; SSA). Since the word *aimo* with a labial vowel is virtually confined to Finnish (most dialectal attestations in Southern Ostrobothnia and Northern Häme) and its semantics differ from both *aima* and *aiva*, a borrowing from Saami into Finnish could also be considered. The adjectival/adverbal derivatives of **ājmō* as in SaaS *aajmoen* ‘decent, right’ would serve as a credible loan source for Fi. *aimo*, provided that those were also known in the extinct Saami varieties of southern Finland. Fi. *aimo* has been adopted into the small group of (usually deverbal) uninflected adjectives with *-o*/*ö* (cf. Hakulinen 1979: 217), perhaps through analogy with *kelpo* ‘good, splendid, decent’ (← *kelvata* ‘be good enough’). [?Loan Saa > F (?Parallel development)]

53) Fi. *eno* ~ SaaN *eatnu*

PFS reconstruction: **eno*

Distribution: Fi - Ka - (Ve) - - - - | S U P L N - Sk K -

Finnish *eno* in senses related to waterways occurs only in Far-Northern dialects as ‘main river; watercourse’ and also elsewhere in the compound word *enovesi* ‘spring flood’ (Urjala), ‘wide open lake’ (Kuhmo), ‘river’ (Täräntö). White Sea (and Rukajärvi) Karelian *eno* means ‘deep place, fairway (in a river)’, cf. also the Veps name of the (small?) river *enoi-jogi* (VVS). Saami **eanō* means ‘(large) river,

main river'. The northern distribution of the Finnic word suggests it as an obvious Saami loan; the Saami item is a derivative of PS **eanē* 'big' (Aikio 2009: 245–246). Fi. *enovesi*, especially in senses not directly related to a river, may instead be a parallel coinage based on *enä* 'big'. [Loan Saa > F]

54) Fi. *kiehtoa* ?~ SaaN *giestu*, L *giestit*

PFS reconstruction: ?**kēšto-* (**kēšta-*)

Distribution: Fi - (Ka) - - - - - - | - - - L N I Sk - -

The meanings of the Finnish verb *kiehtoa* 'go around, swirl; spin, twist; fascinate, captivate, enthrall' can be connected to SaaL *giestit* 'wrap, twist' and SaaN *giestu*, L *giesto*, 'a coil of rope', as well as I *kiästu*, Sk *ǩiestt* 'a bundle of roots'. The phonological forms regularly reflect FS **kēšta-*/**kēšto-*. The second-syllable vowel, however, is labial only in the Finnish verb and the Saami noun correlate, so a proto-form with a labial vowel can hardly be reconstructed. Furthermore, the distribution especially in Finnic is quite narrow, concentrated to the eastern and northern Finnish dialects (the Karelian occurrence in Suistamo is clearly a loan from Finnish), so it seems more likely that *kiehtoa* is a Saami loan parallel to Fi. *kietoa* 'wrap, twist', which has been shown to derive from PS **kietę* = SaaN *giehta* 'hand' by Ylikoski (2010: 384–386). The loan variant with *-ht-* apparently reflects a source in a Saami variety that had developed pre-aspiration of single plosives, as in present-day North Saami. – The Saami stem **kiestō*,**kiestē-*, then, seems to be connected to SaaN *giessat* (**kiesę-*; S–K) 'wind, wrap, tie around' (perhaps through syncope in the verbal derivative: **kiestē-* < **kiesę̯ttē-*). [Loan Saa > F]

55) Ka. *koruo* ?~ SaaN *goarrut*

PFS reconstruction: **koro-*

Distribution: - - Ka (Lu) - - - - - | S U P L N I Sk K T

Saami **koarō-* 'sew' and Karelian *koro-* 'stitch, tack; do sloppily; talk nonsense' make a sound-historically tenable comparison, but the Finnic distribution confined only to Karelian suggests that we are dealing with a Saami loanword (Aikio 2009: 101–102). It seems probable that

Ka. *koro*- has also been influenced by Fi.-Ing.-Ka. *kuro*(*i*)- ‘sew sloppily, stitch, tack, shrink’, which has then partially been replaced with *koro*-: according to KKS, *kuruo* can be found only in Karelian dialects next to the Finnish speaking area, whereas *koruo* is frequent in dialects with less contact with Finnish (outside White Sea Karelia). The Finnish-Karelian verb *kuro*(*i*)-, in turn, has a regular cognate (SaaN *gorrat* ‘tie together’) in all Saami languages. The possible connection between the semantically and phonetically close verbs SaaN *gorrat* (< PS **korę*- < Pre-Saami **kuri*-) and *goarrut* (< PS **koarō*- ?< Pre-Saami **koro*-) remains unclear. [Loan Saa > F]

56) Fi. *kyylyä* ?~ SaaN *govlut*

PFS reconstruction: F: **küvlu*-/*küklu*-, Saa: **kuklo*-

Distribution: Fi - - - - - - - - | S - P L N I ‘Sk K -

The Finnish verb *kyylyä* occurs only in old literary Finnish; the dialectal variants *kyyliä*, *kyylätä*, *kyölätä*, *kyylyttää*, *kyöläyttää* share the meanings ‘nauseate; feel like belching, vomiting’. The Saami word **koklō*- (cf. S *gåglodh*, L *gågllot* ~ *gåvllot*) has the nearby meanings ‘vomit, retch, belch’.

The reconstructions for the Finnish and Saami stems differ from each other, and the occurrences in Finnish dialects are sparse, morphologically diverse, and concentrated in Ostrobothnia and Northern Finland, which all suggests a Saami loan origin for the Finnish words. Instead of the anticipated nativization ***koulu*- or ***kuulu*-, the Finnish word has been adapted to the front vowel class apparently due to affect-based variation and possily also to avoid homonymy with the frequent verb *kuulua* ‘be heard’. [?Loan Saa > F]

57) Fi. *luppo* ?~ SaaN *lahppu*

PFS reconstruction: F: **luppo*, Saa: **lippo*/*lüppo*

Distribution: Fi - Ka - - - - - - | - U P L N - Sk K -

Finnic *luppo* and Saami **lęppō* both mean ‘lichen hanging on trees’, Fi. dial. also ‘bad grass, dry bits of plant, etc.’. The irregular correspondence between the initial-syllable vowels and the northern distribution of the Finnic word (White Sea Karelia, Far-Northern and Ostrobothnian dialects of Finnish) indicate that the word was borrowed

from Saami into Finnic. The vowel correspondence is atypical even for loanwords, but Aikio (2009: 117–119) has proposed that the loan source was the earlier Proto-Saami **loppō*, and that the **o* later changed into **ę* as part of a dissimilatory tendency next to a labial consonant (cf. SaaN *laksi* 'dew' < PS **lępsē* < **lopsē* < PU **lupsa*). Another possibility is that the original vowel was illabial and became labialized on the borrowing side due to the following labial sounds. [Loan Saa > F]

58) Fi. *maarto* ?~ SaaN *márdu*

PFS reconstruction: F: **marto*, Saa: **märto*

Distribution: | Fi - Ka - - - - - - | | - - - - N I Sk K T |

Finnish-Karelian *marto* ~ *maarto* 'fry, small fish' and Saami **mārtō* 'undeveloped fish spawn' are, as already suggested by SSA, in a loan relation rather than cognates. The vowel correspondence (Fi. *a(a)* : Saa. *ā*) is not regular for inherited vocabulary. As the Finnic distribution covers only the Eastern and Häme dialects of Finnish and some Karelian parishes, and the Finnic word shows irregular sound variation (*a* ~ *aa*), it seems obvious that the word is a loan from Saami into Finnic. [Loan Saa > F]

59) Fi. *poro* ?~ SaaN *boazu*

PFS reconstruction: F: **poro*, Saa: **počov* > **počoj*

Distribution: | Fi - Ka - - - - - - | | S U P L N I Sk K T |

Finnic *poro* 'reindeer' and Saami **poacōj* 'id.' have been equated with Mari W *putšə̂*, E *püt'śə* 'id.' and Udm. *pu(d)žej* 'deer, reindeer, elk', as well as several Ob-Ugric and Samoyed words that, however, show irregular vocalism (MsN *pāsiγ*, KhE *petšəγ* 'reindeer calf', Kamas *po'du* 'goat'; Koivulehto 2007: 251). The Saami, Mari and Udmurt words can be derived from PU **poçav* (Sammallahti 1998: 232), which, according to Koivulehto (2007: 251–254), is an Aryan loanword.

Connecting Finnic *poro* with this cognate set would require explaining the irregular consonant *r* in place of the expected *t* (**poto* < FS **počo*). One explanation (e.g. SKES s.v. *poro*) is that the word has been contaminated with *peura* (< *petra*) 'deer'. Koivulehto (2007:

255–256) does not accept this explanation but maintains that the *r* is the result of generalization of a weak gradation form. However, Koivulehto's theory has several weak points. First, he has to hypothesize a shift of stem type from **poto* to **potoi*, which would in SW dialects be treated as a closed second syllable and result in a weak grade **poδoi* and later *poro* (cf. *orvo(i)* < *orpoi* 'orphan'). Yet, other dialects show no trace of an assumed diphthong, and the weak grade variant (*t* :) *r* did not begin spreading in Finnish dialects until the 18th century; in SW dialects the dominant reflex was still (*t* :) *δ* in the early 19th century, while the surrounding Häme dialects had (*t* :) *l*. (Virtaranta 1958: 194–197, 213–216; Rapola 1966: 96–101.) It is thus highly improbable that this kind of weak grade form could have developed early enough to spread through a vast dialect area up to White Sea Karelia (note that the word already appears in Schroderus' dictionary in 1637). Also, as regards the cultural context, it is not very convincing to place the origins the word 'reindeer' in agricultural South-West Finland. Instead, the semantics and geographical distribution point to a Saami loan origin. Sound substitution from Proto-Saami **c* (*ʒ*) < **č* (**poacōj* < Pre-Saami **počov*) to Proto-Finnic *r* (*poro*) has not been attested in other loanwords but would be phonetically feasible, at least if the affricate is presumed to have had a more conservative, cacuminal pronunciation. [?Loan Saa > F]

60) Fi. *rouko* ?~ SaaN *roavgu*

PFS reconstruction: **rovko* (Saa: **rokvo*/**roŋvo*)

Distribution: Fi - - - - - - - - | S U P L N I Sk K T

Finnish *rouko* 'sheepskin rug' and *rou(k)konen* 'old and worn skin rug, etc.' are clearly loans from Saami words going back to PS **roakvō* or **roaŋvō* 'skin rug'. The former word *rouko* in the northernmost dialects is apparently a more recent borrowing in comparison to *rou(k)-konen* (usually in plural, *rou(k)koset*), which occurs in several dialect areas of central Finland. Apart from the distributions, another indication of the loan origin is that the consonant centre in Proto-Saami must have been **-kv-* or **-ŋv-* (> West Saami **-vk-*, East Saami **-v(v)-*; e.g. I *roavvu*, Sk *råvv*). This rules out the possibility of borrowing from Finnish to Saami, since substituting Fi. *-uk-* with anything other than

-*vk*- in Saami would have been phonologically unjustified. The Saami word seems to be a Scandinavian loan (< Pre-Old-Norse **rǫggwō*-). (Aikio 2009: 145–148, 274.) [Loan Saa > F]

Convergent derivatives of cognate stems

61) Fi. *alus* ~ SaaN *vuolus*

PFS reconstruction: **aluks(i)*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs - | - - - L N - Sk K -

Finnic alus 'thing below something, lower part, under-'; (Fi Ing [?> Vo Est]) 'boat, ship'; (Fi Ka) 'area, domain'; (Fi Ing Ka Ve) 'lining of a garment' and Saami **vuolōs* 'lower part (especially of a net), under-'[12] are good phonological and semantic matches, but the distribution of the Saami word makes one suspect that it might be a calque derivative of SaaN *vuolli*- (~ Fi. ala-) 'lower' after the model of Fi. alus; cf. also SaaN *vuoḷos-biktasat* 'underclothes' and Fi. *alus-vaatteet* 'id.' (The first part of SaaI *alus-pihtaseh* 'id.' is an unmodified loan from Finnish). The Saami item may also have been influenced by PS **vuolus(ę)* (S–T, e.g. SaaN *vūlos*, I *vuálus* ~ *vuáˈlos*, S *vååłese*) 'down(wards)'; cf. also SaaN *vuoluš* 'mat, saucer; base', I *vuoluž*- 'lower, under-', Sk *vuâlaž*, K *vueleńǯ*, T -*vi̯elaj* 'underlay' < PS **vuolōnčę*, formally a possible cognate with but more likely a calque loan from Fi. *alu(i)nen* 'underlay, undercloth, underside, thing below something' (Ka Lu Ve Est Vs); note also Fi. dial. *alu(m) mainen* 'undermost' (Vo Est).

The origin of the labial vowels in this word family is unclear; only F. *alus* can be connected to a well-known derivative class with the denominal suffix **-uks*-/-*yks*-, cf. Fi. *edus* 'frontside' ← *esi* : *ete*- 'front, fore-', *vierus* 'place beside' ← vieri 'side' and dozens of other nouns (see Hakulinen 1979: 137–139). The labial vowel in this suffix is secondary, though (either due to secretion – cf. Hakulinen 1979: 140 – or analogy from deverbal **-uks*-/-*yks*- nouns). Similar **-ks*- derivatives of **ala*- in Mordvin (E *alks* 'thing under something;

12. SaaSk e.g. *kõddâz-vuâlas* 'board under a threshold (Fi. kynnyksen aluspuu)', *käädd-vuâlas* 'heel of a fur shoe (Fi. karvakengän takapohja, "kannan-alus")', K *kānd-vuelaš* (indecl.) 'id.' (KKLS 786)

bed') and Komi (*ulẹs* 'chair; floor') have no trace of a suffixal labial element. The denominal suffix *-*ōs* (SaaN -*us*) occurs in a number of other Saami derivatives, e.g. SaaN *bajus* 'top part of something' (← *badji*- 'upper, over'), *bealjus* 'ear-flap of a cap' (← *beallji* 'ear'), but the derivational type appears to be a borrowing from Finnic also on distributional grounds. [?Cognate stem excl. lab. vowel]

62) Fi. *kummuta* ?~ SaaN (Friis) *gobbolastet*

PFS reconstruction: **kumpu-*

Distribution: | Fi - - - - - - - - | | 'S - - 'L (N) - - - - |

The Finnish verb *kummuta* (: *kumpua*-) 'gush, bubble, foam' has been connected to the noun **kumpi* 'mound/wave' (> Fi. *kumpu* 'hill, mound'); lately, though, Aikio (2014b: 83) has considered the Mari, Ugric and Samoyedic words with the meaning 'wave' to form a separate etymon, PU **kompa*. Although the semantics related to water connects **kompa* 'wave' to Fi. *kumpua*-, the latter could also be a derivative of the phonologically closer **kumpi* 'mound', if we assume a semantic development 'protrude, bulge out' > 'spurt out' > 'gush, bubble'. SaaS *gabpeldidh*, L *gåppåldit* 'swim, float on water' can be formally derived from the same stem (PS **kompę* > SaaS *gabpe*, L *gåbbå* 'hillock, mound'). Mordvin (M) *kombâldâms* 'bubble out, heave, ripple, foam' suggests that the verbal derivatives might be relatively old, as it closely resembles the semantics of Fi. *kummuta* and the phonological form of the Saami verbs. Only a few obsolete Saamic forms point to a PS second-syllable labial vowel, though (SaaP *goppuldit* (LW §1865: *кор`р`ᴜ̆лтēᴴ*) 'float', Friis *gobbolastet* 'sleep floating on water (of a seal)' and LÖ *kabbol* 'gathering of fish for spawning'), and since these have no formal parallels in Finnic, the labial-vowel derivatives in Finnic and Saami are probably unrelated. The Saami verbs have probably aquired the meaning 'to float' through association with SaaSk *kåbllad* (K T) 'to float', S *gable* 'net float' and *gåbloe* 'lung' (~ Fi. *kupla* (Ing Ka Lu Est) 'bubble; air bladder; floating thing'). [Cognate stem excl. lab. vowel]

63) Fi. *lumota* ~ SaaN *lapmut*

PFS reconstruction: Fi. **lumo-*, Est. **luma-*, SaaN **li/ümo-*, SaaI-K **lumo/e-*

Distribution: Fi 'Ing Ka - - - 'Est Vs - | - - - - N I Sk K -

Finnic *lumota* ~ *lumoa* 'enchant, bewitch', and SaaN *lapmut*, I *lommoođ*, etc. 'bewitch; (N also) get bewitched' have identical meanings, but there is irregular sound variation in both language groups. Ingrian and North Estonian show an illabial stem vowel and gemination of the central consonant (*lummata*), and Finnish (*silmän*)*lume* 'eyewash, illusion' cannot be considered a regular derivative of a labial stem either. There seem to be variants pointing to an original illabial vowel in the second syllable in Skolt and Inari Saami as well (Sk *loommâd*, I *lòm̆mị̆δ* (KKLS 221)), which may, however, reflect contamination with Sk *lõõmmâd* 'hide oneself' (cf. *loommâd* i.a. 'turn something invisible').[13] SaaN *lapmu-* instead of the expected ***lopmu-* can be explained by a dissimilation tendency attested particularly in North Saami: Proto-Saami **o* has sporadically changed into **ę* in a position next to a labial consonant (e.g. SaaN *laksi* 'dew' < PS **lępsē* < **lopsē* < PU **lupsa*; see Aikio 2009: 118). The Finnic verb with its labial stem is probably based on the (deverbal) noun *lumo* 'spell, enchantment' (?< **luma-v*) and the labialized variant has then been borrowed into Saami. Considering the narrowish Saami distribution, it is also possible that all the Saami variants of this word represent a loan from Finnic (unless SaaS (Røros) *læmmamadtedh* 'lie, tell lies' is also to be connected to these). The Finnic(-Saami) word has a regular cognate in Mari: (E) *šinčam lumem* 'I bewitch' (*šinčam* 'eye' acc). Alternatively, a Germanic loan etymology has been presented for the Finnic word (← PGerm. **klumō(ja)n-*, PScand. **klumōn* > Norw. dial. *kluma* 'sprachlos machen, lähmen'; LÄGLOS s.v. *lumota*), which would then exclude the possible cognates in other Uralic branches. [Cognate stem; lab. vowel F > Saa?]

13. Lagercrantz (LW § 3158) connects SaaN *lapmut* with the verb *lapmat* 'tickle (esp. of lice)' (Nielsen), and according to Lagercrantz also 'move, stir', saying: "Das Verb bezeichnet die Bewegung des Blutes des Zauberers, das sich um den Körper des verzauberten Menschen herum bewegt" (the verb denotes the movement of the blood of the sorcerer, which moves around the body of the bewitched person). This association seems secondary, though. SaaN *lapmat* 'tickle (esp. of lice); move' could perhaps be more plausibly connected to *lapmat* 'crouch down, hide oneself' (S, P–K), since lice hiding in someone's hair tend to tickle.

64) Fi. *meno* ~ SaaN *mannu*

PFS reconstruction: F: **meno*, Saa: ?

Distribution: | Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs - | | - U - L N I - - - |

Finnic *meno* 'going; loss; expenses; commotion' and Saami **mẹnō* 'going, trip, occasion' are nominal derivatives of the cognate verbs Fi. *mene-*, Saa. **mẹnẹ-* 'go' (< PU **meni-*).[14] Supposing that the derivative **meno* was a common Saami-Finnic formation, we would expect the regular sound developments to yield SaaN ***meannu*, and therefore the present SaaN *mannu* can only be reconstructed as far as Proto-Saami **mẹnō*. We could perhaps consider that the Pre-Saami derivative **meno*, due to the association with the root verb **mene-*, followed its phonological development instead of the regular sound laws, but there is no actual evidence of this kind of development having taken place. [Cognate stem excl. lab. vowel]

65) Fi. *näkö* ~ SaaN *niehku*

PFS reconstruction: F: **näko*, Saa: ?

Distribution: | Fi Ing Ka Lu - Vo Est Vs Li | | - U P L N I - - T |

Finnic **näko* 'eyesight; vision; appearance' can be analyzed as a nominal derivative of the verb *näke-* 'see'. Saami **niekō* 'dream' has a verbal correlate with an original labial stem vowel in Ter Saami (*niekkad* 'dream (of something)' < **niekō-*); other Saami varieties have a slightly more complex verbal derivative **niekẹntẹ-* (SaaN *niegadit*; S L I Sk K) 'id.'. Both the Finnic and Saamic verbs go back to PU **näki-* (~ MdE *ńejems* 'see', Udm *naanị* 'look', KhE *ni-* 'be seen', Hung. *néz* 'look'). SaaN *niehku* cannot go back to a common FS form **näko*; the expected regular outcome would be SaaN ***náhku*. Thus, *niehku* must be analyzed as a Proto-Saami or later derivative (cf. *meno* ~ *mannu* above). Another similar-looking word, SaaN *neahku* 'appearance' (L I) is, based on phonological and distributional grounds, a loan from Finnic. [Cognate stem excl. lab. vowel]

14. Related Ludic and Veps words are attested in constructions Ve. *ühthe män(d)ho* 'at a stretch, without stopping', Lu. *t'ähä mänõ* 'for some time lately', while Ume Saami has *mannoo* 'Reise' (Schlachter 1958: 93).

66) Fi. *punoa* ~ SaaN *botnit, botnut*

PFS reconstruction: **puno-* (Saa. *botnit* < **puna-*)

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est Vs - | ‘S ‘U ‘P L N I Sk K T

The Finnic verb *puno-* and its supposed Saami cognates all have the meaning ‘weave, braid’, SaaN–Sk *botnut* also ‘wind thread around the end of a rope’. Cognates with similar meanings have been presented from all Uralic branches, e.g. MdE *ponams* ‘braid, twist, plait’, Hung. *fon* ‘spin; plait’, Nen. *paŋkāl-* ‘braid, twist, plait’ (SSA). Since the westernmost Saami varieties only have a verb with an illabial stem vowel, the labial vowel variant is most probably a central Saami innovation, either derived from the illabial variant or borrowed from Finnic. Finnic *puno-* either is a **-j* derivative from the Uralic **puna-* stem (**puna-j-* > Late PF **punoi-*, cf. Ing. *punnōja* INF; according to T. Itkonen (1983: 373) this is an analogical form) or was formed with an already abstracted derivational suffix *-o*. [Cognate stem; lab. vowel F > Saa?]

67) Fi. *tahtoa* ?~ SaaN *duostut*

PFS reconstruction: **tašto-* ~ Fi. **tašta-*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo ‘Est ‘Vs ‘Li | S U P L N I Sk K T

Finnic *tahto-* ‘want, desire, hope; be inclined to’ and Saami **tuostō-* ‘receive, meet; catch; oppose, have one’s say in; repulse, ward off’ have been reconstructed to PFS **tašto-* by SSA and SKES. The gap between the Finnic and Saami meanings is rather large, but it might be bridged by supposing a semantic shift from the original, concrete ‘grab, catch’ to a more abstract ‘try to get’ and finally to ‘want’ in Finnic (SSA; Setälä 1927). As regards the phonology, though, it is noteworthy that an illabial stem presupposing PFS **tašta-* occurs in Est. *tahtma* : PRS.1SG *tahan*, such adverbs as Fi. *taha-llaan* ‘intentionally’, [*mitä*] *taha-nsa* ‘any(-), whatever someone likes’, and Old Literary Finnish (1648) ?*tahta*: TRANSL *tahdast* ‘will’. The verbs in Veps (*tahtoida* ~ *tahtōd′a* : PRS.1SG *tahtōń*) and Finnish Savo dialects (*tahtoja* : PRS/PRET.1SG *taho^{i}n*; see e.g. Rapola 1966: 473, 483) also show traces of an **oi* diphthong, which suggests that this is an old (frequentative) derivative **tahta-j-* > **tahtoi-*. The rest of those Finnic varieties where **oi* stems have normally been preserved as distinct from **o* stems (Ludic, Olonets Karelian, Ingrian, and the Finnish

dialects of Southern Ostrobothnia and Western Uusimaa) show a diphthongless *tahto*- stem in this case, which could partly be explained by the influence of the deverbal noun *tahto* 'will' (< **tahta-v*) and partly by the influence of dialects where the diphthong was regularly lost. South Estonian *tahtuma* '(make) feel like (doing), Fi. haluttaa' is morphosyntactically different from **tahto*- and should be analyzed as an automative-reflexive verb derived with *-u*. The stem vowel in Livonian *tǭ'dõ* is ambiguous and probably goes back to **a* in the light of the other Southern Finnic data. All in all, the Finnic and Saami verbs with a labial vowel stem are likely to be secondary formations even if the original stem **tašta*- is common.[15] [?Cognate stem excl. lab. vowel]

68) Fi. *teko* ~ SaaN *dahku*

PFS reconstruction: F: **teko*, Saa: ?

Distribution: | Fi Ing Ka - Ve Vo Est Vs Li | | S - P L N I - - - |

Finnic *teko* and Saami **tękō* 'making, action, deed, work' correspond to the cognate verbs Fi. *teke*-, Saa. **tękę*- (N *dahkat*) 'do, make, etc.' (< PU **teki*-).[16] As with Fi. *meno* ~ SaaN *mannu* (see above), the Saami nominal derivative *dahku* cannot be regularly derived from the supposed FS form **teko* and must thus be analyzed as a later development (or an irregular adaptation to the phonological shape of the root verb). [Cognate stem excl. lab. vowel]

69) Fi. *tunto* ~ SaaN *dovdu*

PFS reconstruction: **tumto*

Distribution: | Fi - Ka (Lu) - - Est - - | | - - P L N I Sk - - |

Finnic *tunto* 'sensation; feeling' and Saami **tomtō* 'knowledge; feeling; experience' are derivatives of the corresponding verbs Fi. *tunte*- and Saa. **tomtę*- 'know; sense, feel; understand, etc.' (< PU **tumti*-).[17]

15. A less likely alternative is that Saa. **tuostō*- is an irregular derivative of **tuostę* - (SaaN *duostat*, S–K) 'dare', which is cognate with Fi. *tohtia* 'dare' and MariE *tošta*- 'dare; be allowed'.
16. Data additional to SSA: South Saami *dahkoe* 'action, act, doing' (Bergsland & Mattsson Magga 1993: 57).
17. Data additional to SSA: SaaI *tobdo* 'Gefühl, Bewusstsein; Gewissen' (InLW: 311), Sk *tåbdd* 'sensation' (Sammallahti & Mosnikoff 1991 s.v. *tunto*).

These could go back to a Saami-Finnic derivative **tumto*, but considering the rather narrow distributions, the words could rather be analyzed as parallel coinages in Finnic and Saami. (The Estonian *tund* : GEN *tunnu* appears only in Wiedemann's dictionary and in Ludic there is only a slightly different labial-vowel derivative *tundoz* 'acquaintance'.) [?Cognate stem excl. lab. vowel]

Other parallel developments

70) Fi. *kalto* ?~ SaaN *guoldu*

PFS reconstruction: **kalto*

Distribution: Fi - - - - - - - - | S U P L N I Sk K T

Finnish (dialectal) *kalto* means i.e. 'icy spot on ground, glaze'. Saami **kuoltō* means 'snowstorm, snow vortex', (N I) 'frosty wind'. The Saami stem is also used in verbal forms in all Saami varietiess except North and Inari Saami (e.g. SaaS *gåaldodh* 'swirl (of snow)'). Aikio (2006b: 28–29) presents a Germanic etymology for the Saami word: Pre-Saami **kalto-* ← PGerm. **kalda-* 'cold' or **kaldō-* (> Icelandic *kalda* 'blow coldly') and does not state anything about the possible connection with Fi. *kalto*. The semantics of the Finnish and Saami words differ considerably and can be connected only in the sense that they refer to cold things. This is most probably due to both words being separate loans from Germanic languages. Known Germanic/Scandinavian loans in Finnish include e.g. *kalea* 'chilly; hard' (cf. Old Norse *kala* 'frieren, kalt machen'; Aikio 2006b: 29), *kolea* (~ SaaN *goallut* 'be cold' ← PreGerm. **kolo-*; ibid.) and northern Finnish *kalla* 'heap of ice on shore, hard unmelted ice' (← Swe. dial. *kalla*, *kalle*, *kall* 'id.'; SSA s.v.). Finnish *kalto* in this form occurs in a very restricted area in the northern subgroup of SW dialects and some surrounding parishes. In other SW, Northern Häme and Kainuu dialects the word has been recorded in the form *kallo* (also *kallokeli* 'icy conditions'). The form *kalto* could be explained as an analogical "strong grade" of the stem *kallo* (cf. *pellon* : *pelto* 'field GEN.SG : NOM.SG' → *kallon* : *kalto*); in SW dialects the weak grade of consonant gradation occurs paradigmatically more often than in other dialects, which may have caused confusion of paradigms in the border-area dialects. At least in

the Kainuu dialects, *kallo* must be connected to the above-mentioned *kalla*, since both have been widely attested in the sense of 'unmelted heap of ice on shore or on lake'. In the SW and Häme dialects the word *kallo* meaning 'icy spot on ground, frost' is rather a loan from Finland-Swedish dialectal *kalla*, *kallo* 'frost' (see OÖD 416–417). [Parallel development]

71) Fi. *kalu* ?~ SaaN *gálvu*

PFS reconstruction: F: **kalu*/?**kalvu*, Saa: ?**kälvo*

Distribution: Fi Ing Ka Lu Ve Vo Est - - | - - P L N I Sk - -

Finnic *kalu* 'thing, object, tool; penis; possessions', (Ka Ve) 'wooden stick' is equated with Saami **kālvō* 'ware, tool' by SSA. However, the vowels of the initial syllable are not regular for an inherited word, and there are no traces of the assumed form **kalvu*, which would have been irregularly reduced to *kalu* in Finnic, so the equation should be rejected (NSES: 333–334; Saarikivi 2009: 137–139). According to Saarikivi (ibid.), Fi. *kalu* is a loan from Old Russian *kolŭ* 'stick, piece of wood, timber' and Saami *gálvu* might be a derivative from *gálva* 'dry wood', in eastern (and Lule) Saami especially 'debarked, hard, dry wood' (though it should be noted that this kind of denominal **-ę* → **-ō* derivation in Saami is rare). Finnic *kalu* has apparently influenced the semantic development of Saami **kālvō*. [Parallel development]

72) Fi. *lahko* ?~ SaaN *luosku*

PFS reconstruction: **laško*

Distribution: Fi - Ka Lu Ve Vo Est Vs (Li) | - - - 'L N 'I 'Sk - -

Finnic *lahko* has the meanings (Fi) 'group separated from other community, sect, party, working community', (FiE Ka Lu Ve) 'plank', (Vo) 'cleaved block of wood', and (Est Vs) 'separation; parting; sect' (Cf. Est. *lahku* 'apart', Est. Vs. *lahkuma* 'to part', Li. *lǭ'gõ* 'to split, cleave (intr.); to hurt strongly'). Saami words comparable with these include N *luosku*, (L) *luoská* 'ramshackle wooden object' and N (I Sk) *luoskanit* 'become ramshackle, broken, powerless', (Sk) 'get sore'. The fact that *luosku* with a labial-vowel stem exists only in North Saami suggests that it might be a relatively recent derivative. The illabial Saami stem **luoskę* can be reconstructed to PU **lošk*i- together

with Fi. *lohjeta* (: *lohkea*-) 'cleave, split, rift (intr.)' and Mari *luškəδo* 'loose, slack' (Aikio 2006b: 48; 2009: 116–117). Finnic *lahko* appears to be of heterogenous origin. In the sense of 'cleaved wood' it is probably a variant of either *lohko* 'segment' or *halko* 'log of wood' (from *lohkea*- and *halkea*- 'to split, cleave (intr.)') or a blend of these two. The obsolete meaning of Fi. *lahko* as 'working community' is, according to Ilmar Talve (1979: 169), a loan from Swedish *lag* 'id.' (or rather Old Swedish *lagh*; as a phonological parallel cf. Fi. *vihkiä* 'inaugurate, marry' ← Old Swe. *vighia*). The sense of 'separated group, sect' has apparently arisen from both of those previously mentioned. [Parallel development]

73) Fi. *mauruta* ?~ SaaN *mávrut, l muávruđ*

PFS reconstruction: F: **mavru*-, Saa: **mävro*-/**mavro*-

Distribution: | Fi - Ka - - - Est 'Vs - | | - - - L N I - K - |

Finnic *mauru*- 'meow; whine, moan' (in Estonian only *maaru*-, Seto *maura*-) and Saami (L N) **māvrō*- 'make growling or rattling noises', (I K) **muovrō*- 'growl; meow' are presented as "onomatopoetic parallels" by SSA. Considering the irregularity between the Finnic and (West) Saami initial-syllable vowels and the onomatopoetic character of these words, they can hardly be regarded as etymological cognates. There is also doubt as to whether a **vr* cluster can be reconstructed at the Finno-Saamic stage. [Parallel development]

74) Fi. *tuhto* ?~ Saa. *totko*

PFS reconstruction: **tukto*

Distribution: | Fi - - - - - - - - | | - - - L N I Sk K - |

Finnish *tuhto* 'rowing bench' and Swedish Saami (Friis) *totko* 'rib of a boat' are conditionally linked by SSA to the reflexes of PU **tukti* (MariW *tə̑ktə̑* 'rib of a boat', Komi *tḭk*, MsE *tot*, KhE *tŏγət*, Hung. *tat*, Nen. *tade* 'crossbar (of a boat)'). As an alternative, SSA gives a Germanic loan etymology (cf. PGerm. **þuftōn*, Old Norse *þopta*, Swe. *toft*, *-e*, *-a* 'rowing bench'). The Finnic distribution, limited to several dialect areas of central Finland, would seem to favor the loan explanation (Aikio 2009: 24–25); the actual loan source could also be Middle Low German *ducht* 'id.' with *ft* > *χt* (Hofstra 1985: 84, 112 n.

55). The cited Saami word *totko* is probably a variant of SaaN *duoktu*, I *tuáptu* ‘rowing bench’ (L Sk), which is a Scandinavian loan (SSA).[18] [?Parallel development]

Additional data

Additionally, three comparisons not mentioned by SSA can be considered possible Saami-Finnic cognate pairs:

A1) Fi. *mustua* ‘blacken, darken, get dirty’ (Ka Est Vs) ~ SaaN *mostut* ‘become thick, muddy, unclear (liquid, esp. fish-oil and boiled fat); get mixed into broth’, I *mostođ* ‘lose color, become darker (clothing)’, Sk *mõsttad* (K) ‘blacken, darken, get dirty’, L *måsstot* ‘get mixed into broth; get angry’, P *mǫsˈtot* ‘turn bitter’.

Rauhala (2011: 276–278) connects the L–N(–Sk) Saami verbs and corresponding adjectives (SaaN *mosttas* ‘thick, unclear’, L *måstos* ‘heavy, depressed (of head); angry’, I *mostos* ‘dark (of color)’) with SaaS *måstodh* ‘take fright, go wild (of draught reindeer)’, assuming a common semantic starting point of ‘stirred, fuzzy’. Both the Saamic and the Finnic adjectives would thus derive from PFS **musta* ‘unclear, dark’, which, according to Koivulehto (2001: 71), is a loan from Proto-Germanic **mus-ta* > Norwegian *must* ‘steam, fog’. The eastern Saami words might show semantic influence from Finnic *musta*/*mustua*.

Then again, there is also a South Saami word family *mosne* ‘sour’, *mosnedh* ‘become/be sour’ with an **-ō-* derivative *måsnodh* ‘be/become sour; be in bad mood’, which would make a rather good match for P *mǫsˈtot* ‘turn bitter (of mind)’ and L *måsstot* ‘get angry’, assuming a PS form **mosnō-*. These words should thus be kept apart from the **mostę*/*-ō-* word family (SaaS *måstodh* ‘take fright, go wild’ might be a secondary loan from the successors of **mosnō-* in the northmore dialects). Also, it seems that the Lule and North Saami senses of *mostot* ‘get mixed into broth’ have been influenced by the phonologically close SaaP *mastat* ‘get mixed (esp. of herds of

18. As the Germanic word lacks a satisfying Indo-European etymology (Kroonen 2013: 549), one might also consider the possibility of a Uralic loan explanation, possibly PGerm **þuftōn-* < PreGerm **tupte-* ← PU **tukti*. The slightly irregular consonant substitution might be due to labial assimilation with the preceding vowel.

reindeer)' (S–I; possibly a Germanic loan, see Aikio 2009: 263). As both Finnic (Fi–Li) **musta-* and Saami (L–K) **mostę-/ō-* with their verbal derivatives (F. *mustu-*, Saa. **mostō-*) point to original denotations of 'dirty; unclear' (Rauhala 2011: 276–278), it is possible to derive them from common Finno-Saamic. In the light of the relatively limited distribution of the Saami item and the etymologically incompatible stem vowel of SaaP *mosttas* (presupposing PS **mostę-* and Pre-Saami **musti-*; L and I nouns equate with the verb stem **mostō-*), a borrowing from Finnic into Saami seems more probable.[19] [?Loan F > Saa (?Cognate)]

A2) Fi. *noitua* 'bewitch; curse; heal' (Ing Ka Ve Vo Est Vs) ~ SaaN *noaidut* 'bewitch; foretell' (S–Sk).

These may also be parallel derivatives from the cognate words Fi. *noita* (Fi–Vs) ~ SaaN *noaidi* (S–T) 'witch, sorcerer; shaman, seer' (Kulonen 2010: 265, 275.) [?Cognate]

A3) Fi. *paju* 'willow' (Ing–Li) ~ SaaN *boadju* 'root sucker of a tree', I *puájui* 'willow' (Sk Kd).

SSA has rejected the comparison and connected the Saami word with MdE *poj* 'aspen' due to the vocalism (< **pojV*). If, however, Aikio's (2013b) new theory that the Saami vowel combination **oa–ē* is a regular reflex of Pre-Saami **a–i* is correct, we could derive both the Finnic and the Saami items from (Pre-)Finno-Saamic **pajiv*. This would, however, exclude the possibility of regular etymological cognates outside West-Uralic (Finno-Saami-Mordvinic), since according to Aikio (ibid.), PU **a–i* would have developed into West-Uralic **i̯–i* > Proto-Saami **uo–ę* when the intermediate consonant was **j*. The vowel in Mordvin *poj* is in any case incompatible with Finnic *-a-* and also with Proto-Saami *-oa-*, according to Aikio (2013b: 7; 2014a: 9–10). The Permic (Komi and Udmurt) *bad'*(*pu*) 'willow' is probably a loan from Finnic. [?Cognate]

19. The unexpected illabial vowel in the initial syllable of SaaSk *mõsttad* and K *męšteδ* (KKLS 247, 897) may also suggest a relatively late spreading of the word, although there are some old lexemes showing the illabialization of /o/ next to a labial consonant in varieties east from North Saami, e.g. Sk *mââ'nn*, N *manni* < PS **monē* 'egg' and Sk *pââ'nned*, I *panneeđ* vs. N *batnit* ~ *botnit* < PS **ponē-* 'spin, braid'.

Conclusions

In this study, I have analyzed etymological comparisons of SSA with the specific goal of finding out whether it is feasible to reconstruct a common Finno-Saamic proto-form with a labial vowel in the second syllable for each cognate pair. Of 74 pairs total, I found that 34 (46%) are likely to actually go back to a proto-form with a labial vowel, 16 of which can be stated without doubt. Nine pairs have a cognate stem with probably secondary labial vowels on each side, 17 are loans from Finnic into Saamic and nine are loans from Saamic into Finnic. The remaining five proved to be miscellaneous parallel developments.

Etymological cognates	16	22%
Possible cognates	18	24%
Loans Finnic → Saamic	17	23%
Loans Saamic → Finnic	9	12%
Convergent derivatives	9	12%
Other parallel developments	5	7%
Total	74	100%

Table 2: Summary of the assessments of SSA entries.

The list of Finnic-to-Saami loan etymologies includes nine uncertain ones, of which three (#40 *elo* ~ *eallu*, #41 *eno* ~ *eanu*, #48 *rutto* ~ *rohttu*) can alternatively be cognates, two (#36 *ampua* ~ *ábbut*, #42 *kajota* ~ *gádjut*) unrelated parallel developments and four (#37 *anoa* ~ *átnut,* #44 *keino* ~ *geaidnu*, #45 *koljo* ~ *goalljo*, #50 *taju* ~ *dádjut*) loans from Saami into Finnic or parallel developments. Among the Saami-to-Finnic loan etymologies, there are two uncertain ones: #52 *aimo* ~ *áibmu* and #59 *poro* ~ *boazu* may be parallel developments. Three of the convergent derivatives of cognate stems (#61 *alus* ~ *vuolus*, #67 *tahtoa* ~ *duostut*, #68 *tunto* ~ *dovdu*) could also conditionally be analyzed as old Finno-Saamic labial vowel derivatives. The parallel development in case #74 (*tuhto* ~ *totku*) could hypothetically be a cognate, too. If we were to accept the possible cognates from these groups, the number of cognates would grow to a maximum of 41 (55% of the SSA corpus).

SSA did not present all of its comparisons as doubtless either. When it comes to the group of items presently found to be loans from

Finnic into Saami (17 in total), SSA expresses reservations in six cases (#35 *alku*, #37 *anoa*, #45 *koljo*, #46 *mantu*, #47 *mulko*, #50 *taju*), all of which, with the exception of #44, are given the correct loan etymology as an alternative. In the group of loans from Saami into Finnic (total 9), all but two comparisons (#52 *aimo*, #53 *eno*) are presented with hesitation in SSA, and three of them (#57 *luppo*, #58 *maarto*, #60 *rouko*) are presented as possible loans, but the primary direction of borrowing is also here stated to be from Finnic into Saami and not vice versa. Two of the cognate stems with a recent labial vowel (#62 *kummuta*, #67 *tahtoa*; total 10) are given a hesitant comparison in SSA, as well as all the items of the group of other parallel developments (total 5). Adding these together, 20 of the 39 cognate etymologies that are currently rejected were already considered somewhat doubtful in SSA. Finally, 7 of the cognate pairs presented with hesitation in the current study (total 18) are given similar status in SSA (#17 *ilo*, #18 *lamu*, #20 *malo*, #22 *pudota*, #26 *talkoo*, #28 *toivoa*, #30 *torjua*).[20]

In order to observe the distribution and possible diverging tendencies between different derivational types, the lexical items of this study were also grouped according to the morphological and morphosyntactic properties of the Finnic counterpart. The results are shown in Table 3 on the following page. The column "Cognates" contains the items found to be likely Finnic-Saamic cognates and the column "Non-cognates" the rejected comparisons; "nCogn" and "nNonC" contain the respective numbers of the items (certain+doubted ones in parentheses).

As can be seen, the number of accepted and rejected cognates is rather equal, irrespective of their morphological and morphosyntactic class. The only clear exception is the group of deverbal nouns, where all but one of the seven comparisons of SSA are tentatively rejected on either phonological or semantic-distributional grounds. Still, there

20. It should be noted that the formulations in SSA are sometimes confusing and it is difficult to know how to interpret them correctly; for example, s.v. *mulko,* the dictionary first indicates a cognation and then a loan origin for the Saami item ("= lpN *mulˈgot* (In Ko Kld) 'mulkoilla' (< sm)"). I have classified such cases as uncertain cognate equations by SSA. Additionally, in some cases the editors of SSA may have intended the notation of equation to be read as applying only to the "basic" stem and not necessarily to the variants with suffixal labial vowels, as interpreted in the current article.

	Cognates	nCogn	Non-cognates	nNonC
U-verbs		**6 (2+4)**		**5 (5+0)**
Transitive	kutsua, puhua, ?riisua, ?torjua	4 (2+2)	ampua	1 (1+0)
Intransitive	?osua	1 (0+1)	?kyylyä	1 (0+1)
Intr. t-derivative		0 (0+0)	kummuta, mauruta	2 (2+0)
Verb/noun	?torua	1 (0+1)	taju	1 (1+0)
O-verbs		**14 (6+8)**		**8 (5+3)**
Transitive	kiskoa, tarpoa, ?vannoa, ?vitoa; ?toivoa, ?uskoa	6 (2+4)	anoa, kiehtoa, koruo, punoa, ?tahtoa	5 (4+1)
Intransitive	?ulvoa, ?seisoa	2 (0+2)		0 (0+0)
Trans./agentive t-derivative		0 (0+0)	kajota, lumota	2 (0+2)
Intr.&non-agentive t-der.	?pudota, ?tauota, vajota	3 (1+2)		0 (0+0)
Verb/noun	kiro, kumo, siivo	3 (3+0)	mulko	1 (1+0)
Nouns		**14 (8+6)**		**27 (21+6)**
Deverbal	?luku	1 (0+1)	alku, ?elo, meno, näkö, teko, ?tunto	6 (4+2)
Simple U/O-derivative	?ilo, kanto, käly, ?lamu, lastu, ?malo, nato, pato, ?ruoko, salko, salo, ulko	12 (8+4)	aimo, ehto, ?eno[1], eno[2], kalto, kalu, keino, koljo, lahko, luppo, maarto, mantu, poro, rouko, ?rutto, sumu, ?tuhto, vaimo	18 (15+3)
Complex derivative	?talkoo	1 (0+1)	?alus, ehtoo, kalvoin	3 (2+1)
Total 74		**34 (16+18)**		**40 (31+9)**

Table 3: The data grouped according to morphological and morphosyntactic classes.

may be lexemes which have originated from deverbal nouns among the accepted cognates in other groups (*kiro-*, *usko-*, *toivo-*), so it would probably be too hasty to take this as indicative of a relatively young

age for the deverbal derivative type. Additional research will be later conducted on the passive-automative **u*-verbs in Saami, which are completely missing from the data of the current study; the reason lies in the arrangement of the SSA entries, where both the Finnic and the Saami derivatives of this type are usually listed only under the entries of the corresponding base verbs and thus escaped the data collection procedure, which was based on sieving the keywords.

Among the accepted cognates there are 12 cases showing phonological correspondences that unconditionally exclude the possibility of borrowing from Finnic into Saami or vice versa (though there is a slight possibility of borrowing between Pre-Finnic and Pre-Saami, i.e. before the vowel changes of Proto-Saami but after some aberrant consonant developments had already taken place, cf. SaaN *buošši* 'bad-tempered (woman)' < Pre-Saami **paša* ← Pre-Finnic **paša* > Fi. *paha* 'bad'):

Fi. *kanto* ~ SaaN *guottu* (< FS **kantov*)
Fi. *käly* ~ SaaN *gáḷoj*(*eatni*) (< FS **käluv*)
Fi. *kisko-* ~ SaaN *gaiku-* (< FS **kiśko-*)
Fi. *lastu* ~ SaaI *luás'tu* (< FS **lastu*)
Fi. *nato* ~ SaaS *nååte* (< FS **natov*)
Fi. *pato* ~ SaaN *buođđu* (< FS **paδo*)
Fi. *puhu-* ~ SaaN *bossu-* (< FS **pušu-*)
Fi. *salko* ~ SaaN *čuolggu* (< FS **salko*(*v*))
Fi. *salo* ~ SaaN *suolu* (< FS **salov*)
Fi. *siivo-* ~ SaaN *divvu-* (< FS **tiivo-*)
Fi. *tarpo-* ~ SaaN *duorbu-* (< FS **tarpo-*)
Fi. *vajo-*/*vaju-* ~ SaaN *vuodjut* (< FS **vajo-*)

The group of conditionally accepted cognates adds 7 more pairs of this kind:

Fi. *lamu* ?~ SaaN *luomu-* (< FS **lamu*)
Fi. *malo* ?~ SaaL *muolos* (< FS **malo*)
Fi. *osu-* ?~ SaaN *oažžu-* (< FS **onću-*)
Fi. *seiso-*, Vs. *saisa-* ~ SaaN *čuožžu-* (< FS **śaŋśo-*/**śaŋśa-*)
Fi. *talko-* ?~ SaaN *duolgu* (< FS **talko*)
Fi. *tauko-* ?~ SaaN *duovgu-* (< FS **tavko-*)
Fi. *vanno-* ?~ SaaN *vuordnut* (< FS **vaδno-*/**vatno-*)

These 12–19 stems thus make up the minimal corpus of lexemes that very likely contain a second-syllable labial vowel reconstruable in the Finno-Saamic protolanguage. It was found above that 34 lexemes in total are likely to belong to this group. So, although more than half of the labial-stem cognates suggested by SSA do not fulfill the present criteria of cognation, there is still a good number of lexical items that fulfill the criteria, and these, moreover, belong to a diverse collection of morphological and morphosyntactic word classes. Whether all of these derivational classes really have their roots in a Finno-Saamic protolanguage or the cognate items rather reflect later shifts to new derivative/stem types, remains a question for further study. Terho Itkonen (1983: 373–374) has noted that many Saami-Finnic words only have a labial stem vowel in one language group and not the other, and there is variation even inside the groups (e.g. SaaN *sadj**i**-* ~ Fi. *hi**o**-* 'to hone, file', SaaN *čuožž**u**t* ~ Fi. *seis**o**-* ~ Est. *seis**a**-* 'to stand'). This might be an indication of a secondary spread of the labial stems in the Saami-Finnic linguistic area. Also, it is in principle possible that a labial vowel in cognate words of the current languages reflects e.g. a combination of an illabial stem vowel and a labial consonant (**-av*/*-äv*/*-iv*) in the protolanguage, which developed into labial vowels in parallel only after the language split. For a *terminus ante quem*, the internal reconstruction of Saami requires the Proto-Saami second syllable low labial vowel to have existed before the end of Proto-Saami phase I (for the metaphonic changes of the initial-syllable vowels, see Korhonen 1981: 110–111). Finnic sound history sets no such internal dating criteria, but, for instance, a closer scrutiny of the sound correspondences of Germanic loanwords might prove useful in gaining a better understanding of the dating and the development of the unstressed labial vowels in Finnic.

Language abbreviations and symbols

<, >	Diachronic development of one phonological shape into another
←, →	Borrowing from one language into another (sometimes: derivation)
Agr	Mikael Agricola's Finnish (mid-16th century)
dial	dialectal, in some dialects
Est	Estonian
F	Finnic ("Baltic-Finnic")
Fi	Finnish
FiE	Finnish, eastern dialects
FiSE	Finnish, southeastern dialects
FiSW	Finnish, southwestern dialects
FiW	Finnish, western dialects
FS	(Proto-)Finno-Saamic
hist	historical word or concept
Hung	Hungarian
Ing	Ingrian (Izhorian)
Ka	Karelian
Kh	Khanty
Latv	Latvian
Li	Livonian
Lith	Lithuanian
Lu	Ludic
(Mari)E	East (Meadow) Mari
(Mari)W	West (Hill) Mari
Md	Mordvin
(Md)E	Erzya-Mordvin
(Md)M	Moksha-Mordvin
Ms	Mansi
Nen	Nenets
Norw	Norwegian
PBalt	Proto-Baltic
PF	Proto-Finnic
PFM	Proto-Finno-Mordvin
PFP	Proto-Finno-Permic
PGerm	Proto-Germanic
PreGerm	Pre-Germanic
PS	Proto-Saami
PSam	Proto-Samoyedic
PScand	Proto-Scandinavian
PIE	Proto-Indo-European
PU	Proto-Uralic
Saa	Saami; Proto-Saami
(Saa)A	Akkala Saami
(Saa)I	Inari Saami
(Saa)K	Kildin Saami
(Saa)L	Lule Saami
(Saa)N	North Saami
(Saa)P	Pite Saami
(Saa)S	South Saami
(Saa)Sk	Skolt Saami
(Saa)T	Ter Saami
(Saa)U	Ume Saami
Swe	Swedish
Udm	Udmurt
Ve	Veps
Vo	Vote
Vs	Võro-Seto (South Estonian)

Glosses

1	first person	PL	plural
3	third person	PRS	present tense
ACC	accusative	PRET	preterite
GEN	genitive	SG	singular
INF	infinitive	TRANSL	translative (case)
NOM	nominative		

Bibliography

Dictionaries and databases

Álgu = *Álgu. Sámegielaid etymologaš diehtovuođđu = The Etymological Database of the Saami Languages* [online database]. Helsinki: Institute for the Languages of Finland. Updated continuously. <http://kaino.kotus.fi/algu> 14 November 2017

Bergsland, Knut & Lajla Mattsson Magga 1993: *Åarjelsaemien-daaroen baakoegærja. Sydsamisk-norsk ordbok*. [Lakselv:] Iđut.

DMA = *Digital Morphology Archives* [text corpus]. University of Helsinki – Kielipankki. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:lb-201403261>11 Nov 2017

EES = *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. Ed. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. 2012. <http://www.eki.ee/dict/ety/>

EMS = *Eesti murrete sõnaraamat*. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut. 1994– <http://www.eki.ee/dict/ems/> 14 November 2017

Friis = Friis, Jens Andreas 1887: *Lexicon Lapponicum. Ordbog over det lappiske sprog*. Christiania.

Ganander = Ganander, Kristfrid 1997 [1787]: *Nytt Finskt Lexicon*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Halász, Ignácz 1896: *Pite lappmarki szótár és nyelvtan*. Svéd-lapp nyelv VI. Budapest.

InLW = Itkonen, Erkki 1986–1991. *Inarilappisches Wörterbuch*. LSFU XX.

Käsi, Inge 2011: *Vanapärase Võru murde sõnaraamat. Rõuge, Vastseliina, Setu*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

KKS = *Karjalan kielen sanakirja*. LSFU XVI. 1968–2005. <http://kaino.kotus.fi/kks/>

KKLS = T. I. Itkonen 1958: *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des Kolta- und Kolalappischen*. I–II. LSFU XV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. Available: <http://www.sgr.fi/lexica/lexicaxv.html>

Kujola, Juho 1944: *Lyydiläismurteiden sanakirja*. LSFU IX. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Lehtiranta, Juhani 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. MSFOu 200. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

LÄGLOS = *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen*. I–III. A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra & Osmo Nikkilä. Amsterdam: Rodopi. 1991–2012.

LELSr = Viitso, Tiit-Rein & Valts Ernštreits 2012: *Līvõkīel-ēstikīel-leļkīel sõnārõntõz / Liivi-eesti-läti sõnaraamat / Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca*. Tartu: Tartu Ülikool. <http://www.murre.ut.ee/liivi/>

LiW = Kettunen, Lauri 1938: *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. LSFU V. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

LÖ = Lindahl, Ericus & Johannes Öhrling 1780: *Lexicon lapponicum cum interpretatio vocabulorum sveco-latina et indice svecano lapponico*. Holmiae.

LuLW = Grundström, Harald 1946–1954: *Lulelapsk ordbok / Lulelappisches Wörterbuch* 1–4. På grundval av K. B. Wiklunds, Björn Collinders och egna uppteckningar utarbetad av Harald Grundström. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och Folkminnesarkivet i Uppsala, Ser. C:1. Uppsala.

LW = Lagercrantz, Eliel 1939: *Lappischer Wortschatz*. LSFU VI.

Nielsen = Nielsen, Konrad 1979 [1932–62]: *Lappisk (samisk) ordbok / Lapp Dictionary* 1–5. Based on the Dialects of Polmak, Karasjok and Kautokeino. 2. opplag. Oslo: Instituttet for sammenliggende kulturforskning.

Nirvi, R. E. 1971: Inkeroismurteiden sanakirja. LSFU XVIII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

NSES = Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY.

OÖD = Vendell, Herman 1904–1907: *Ordbok över de östsvenska dialekterna*. 1–4. Helsingfors.

Sammallahti, Pekka & Matti Morottaja 1993: *Säämi-suomâ sänikirje. Inarinsaamelais-suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Girjegiisá.

Sammallahti, Pekka & Jouni Mosnikoff 1991: *Suomi-koltansaame sanakirja. Lää´dd-sää´m sää´nnǩe´rjj*. Ohcejohka: Girjegiisá.

Schlachter, Wolfgang 1958: *Wörterbuch des Waldlappendialekts von Malå und Texte zur Ethnographie*. LSFU XIV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SIKOR = SIKOR. UiT The Arctic University of Norway and the Norwegian Saami Parliament's Saami text collection. (Version 08.12.2016). [http://gtweb.uit.no/korp/]

SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–6. Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki & Reino Peltola. LSFU XII. 1955–1978. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

SMS = *Suomen murteiden sanakirja* 1–8 [a–kurvottaa]. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Edita. 1985–2008.

Spiik, Nils Eric 1994: *Lulesamisk ordbok. Svensk-samisk*. Jokkmokk.

SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. 1–3. Ed. Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1992–2000.

SSSg = Sammallahti, Pekka 1989: *Sámi-suoma sátnegirji. Saamelais-suomalainen sanakirja.* Ohcejohka: Jorgaleaddji.

SüdLW = Hasselbrink, Gustav 1981–1985: *Südlappisches Wörterbuch* 1–3. Skrifter utgivna genom Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala, Ser. C:4. Uppsala.

VKSr = Adler, Elna & Merle Leppik (eds): *Vadja keele sõnaraamat* 1–7. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut – Eesti Keele Instituut. 1990–2011.

VMS = *Väike murdesõnastik* I–II. Ed. Valdek Pall. Tallinn: Valgus. 1982–1989. <http://www.eki.ee/dict/vms/>

VVS = *Vepsän verkkosanasto*. [Online database of Veps vocabulary recorded by Lauri Kettunen]. Helsinki: Institute for the Languages of Finland. 2007. <http://kaino.kotus.fi/sanat/vepsa/> 1 Feb 2016

Wiedemann = Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893]: *Eesti-saksa sõnaraamat. Ehstnisches-deutsches Wörterbuch*. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.

YSS = see Lehtiranta 1989

Zajceva & Mullonen 1972 = Зайцева, М. И. & М. И. Муллонен: *Словарь вепсского языка*. Ленинград: Наука.

Other sources

Aikio, Ante 2002: New and old Samoyed etymologies. – *FUF* 57: 9–57.

—— 2006a: New and old Samoyed etymologies (Part 2). – *FUF* 59: 9–34.

—— 2006b: On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. – *JSFOu* 91: 9–55.

—— 2007: Etymological nativization of loanwords. A case study of Saami and Finnish. – Ida Toivonen & Diane Nelson (eds): *Saami Linguistics*.

Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV. Current issues in linguistic theory. Volume 288. Amsterdam. 17–52.

—— 2009: The Saami loanwords in Finnish and Karelian. [Unprinted PhD dissertation.] Oulu: Oulun yliopisto.

—— 2013a: Studies in Uralic etymology I: Saami etymologies. – *Linguistica Uralica* XLIX: 3: 161–174. Available: <http://dx.doi.org/10.3176/lu.2013.3.01>

—— 2013b: Uralilaisen kantakielen vokaalistosta. [Presentation and handout given in seminar "Etymologia ja kielihistoria: Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen 100-vuotisjuhlaseminaari" in Helsinki, 19 April, 2013.]

—— 2014a: Studies in Uralic etymology II: Finnic etymologies. – *Linguistica Uralica* L: 1–19. Available: <http://dx.doi.org/10.3176/lu.2014.1.01>

—— 2014b: Studies in Uralic etymology III: Mari etymologies. – *Linguistica Uralica* L: 81–93. Available: <http://dx.doi.org/10.3176/lu.2014.2.01>

Bergsland, Knut 1964: Suomen *hiisi*. – *Virittäjä* 68: 242–248.

Collinder, Björn 1945: The affinities of Lapp. – *Uppsala universitetets årsskrift* 1945: 12.

FUF = *Finnisch-Ugrische Forschungen*. Helsinki.

Grünthal, Riho 2012: Baltic loanwords in Mordvin. – Riho Grünthal & Petri Kallio (eds): *A linguistic map of prehistoric Europe*. MSFOu 266: 297–343.

Hahmo, Sirkka-Liisa 1994a: *Grundlexem oder Ableitung? Die finnischen Nomina der Typen* kämmen *und* pähkinä *und ihre Geschichte*. Studia Fennica Linguistica 5. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

—— 1994b: Suomen kolmitavuisista *-nO*-loppuisista sanoista. – Ago Künnap (ed.): *Minor Uralic languages: Structure and development*. Tartu – Groningen: University of Tartu – University of Groningen.

Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.

Häkkinen, Jaakko 2007: Kantauralin murteutuminen vokaalivastaavuuksien valossa. Master's thesis. Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20071746>

—— 2009: Kantauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. – *JSFOu* 92: 9–56.

Häkkinen, Kaisa 1984a: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilaisten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 17. Turku.

—— 1984b: Wäre es schon Zeit, den Stammbaum zu fällen? Theorien über die gegenseitigen Verwandtschaftsbeziehungen der finnisch-ugrischen sprachen. – *Ural-Altaische Jahrbücher*, Neue Folge, Band 4: 1–24.

Hofstra, Tette 1985: *Ostseefinnisch und Germanisch. Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961*. Groningen: Rijksuniversiteit te Groningen.

Itkonen, Erkki 1934: Lp. *aiˈbmo*. – *Virittäjä* 38: 147–151.

—— 1954a: Über die suffixalen Labialvokale im Lappischen und Ostseefinnischen. – *Scandinavica et Fenno-Ugrica. Studier tillägnade Björn Collinder den 22 juli 1954*. Uppsala: Almqvist & Wiksell. 183–191.

—— 1954b: Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen. – *FUF* 31: 149–345.

—— 1960: *Lappische Chrestomatie mit grammatikalischen Abriss und Wörterverzeichnis*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten 7. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.

Itkonen, Terho 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. – *Virittäjä* 87: 190–229, 349–386.

—— 1997: Reflections on Pre-Uralic and the "Saami-Finnic protolanguage". *FUF* 54: 229–266.

JSFOu = *Journal de la Société Finno-Ougrienne*. Helsinki.

Kallio, Petri 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (eds): *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007.* MSFOu 253: 229–249.

—— 2012: Jälkitavujen diftongit kantasuomessa (Non-initial-syllable diphthongs in Proto-Finnic). – *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 14: 31–40. <http://www.bafity.su.se/publikationer/skriftserier/fus/fenno-ugrica-suecana-nova-series> 18 September 2012

Kettunen, Lauri 1959: *Ehtä*-vartaloisten sanojen johdannaisista. – *Kalevala-seuran vuosikirja* 39: 215–222.

Koivulehto, Jorma 1983: Suomalaisten maahanmuutto indoeurooppalaisten lainasanojen valossa. – *JSFOu* 78: 107–132.

—— 1989: ehkä ja ehto, yskä ja ystävä. – *JSFOu* 82: 171–192.

—— 1995: Ala-Satakunnan *Kainu* ja pohjoisen *Kainuu*. – *Kielen ja kulttuurin Satakunta. Juhlakirja Aimo Hakasen 60-vuotispäiväksi 1.11.1995.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 51. Turku. 71–104.

—— 1999 [1981]: Reflexe des germ. /ē[1]/ im Finnischen und die Datierung der germanisch-finnischen Lehnbeziehungen. – Jorma Koivulehto (ed. Klaas Ph. Ruppel): *Verba mutuata. Quae vestigia antiquissimi*

cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint. MSFOu 237: 169–228.

—— 2001: Etymologie und Lehnwortforschung: ein Überblick um 2000. – *FUF* 56: 42–78.

—— 2003: Arjalaisia lainoja. Lecture delivered on 21.3.2003 at Finno-Ugrian Society, Helsinki.

—— 2007: Saamen ja suomen 'poro'. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (eds): *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007.* MSFOu 253: 251–258.

Koponen, Eino 1996: Lappische Lehnwörter im Finnischen und Karelischen. – Lars-Gunnar Larsson (ed.): *Lapponica et Uralica. 100 Jahre finnisch-ugrischer Unterricht an der Universität Uppsala. Vorträge am Jubiläumssymposium 20.-23. April 1994.* Studia Uralica Upsaliensia 26: 83–98.

—— 2005a: boazu. – *The Saami*: 41–42.

Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kroonen, Guus 2013: *Etymological dictionary of Proto-Germanic*. Leiden: Brill.

Kulonen, Ulla-Maija 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus. Suomen kontinuatiivisten U-verbijohdosten historiaa*. Suomi 197. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kuokkala, Juha 2012: Jälkitavun labiaalivokaalit saamessa ja itämerensuomessa. Master's thesis. Helsinki. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201206085938>

Larsson, Lars-Gunnar 2000: Gränser i den samiska dimman. – *Dialekter och folkminnen. Hyllningsskrift till Maj Reinhammar den 17 maj 2000.* Uppsala. 177–187.

Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaissuomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtiranta, Juhani 1992: *Arjeploginsaamen äänne-ja taivutusopin pääpiirteet*. MSFOu 212.

Lehtisalo, T[oivo] 1936: *Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe*. MSFOu 72.

LSFU = Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki.

MSFOu = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne. Helsinki.

Nuutinen, Olli 1987: *Malo* – balttilainen lainasanarelikti. – *Virittäjä* 91: 514–530.

Olthuis, Marja-Liisa 2002: Tracing the origins of some bisyllabic words in the Saami languages beginning with h-. – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (eds): *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and Literary Contacts. Proceedings of the Symposium at the University of Groningen, November 22–24, 2001.* Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Maastricht.

Posti, Lauri 1948: *Grundzüge der livischen Lautgeschichte*. MSFOu 85.

Rapola, Martti 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rauhala, Ilona 2011: The terms for black and white and their development in the Uralic languages. – *JSFOu* 93: 267–302.

Ravila, Paavo 1935: Die Stellung des Lappischen innerhalb der finnisch-ugrischen Sprachfamilie. – *FUF* 23: 20–65.

Saarikivi, Janne 2004: Is there Palaeo-European substratum interference in western branches of Uralic? – *JSFOu* 90: 187–214.

—— 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta. – Jussi Ylikoski (ed.): *The Quasquicentennial of the Finno-Ugrian Society*. MSFOu 258: 109–160.

—— 2010: *ystävästä*, *uskosta* ja vokaaleista. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (eds): *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. MSFOu 259: 249–263.

Salminen, Tapani 2002: Problems in the taxonomy of the Uralic languages in the light of modern comparative studies. — *Лингвистический беспредел: сборник статей к 70-летию А. И. Кузнецовой*. Москва: Издательство Московского университета. 44–55. <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/kuzn.html>

—— 2012: Traces of Proto-Samoyed vowel contrasts in Nenets. – *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue*. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag de 12 februari 2012. MSFOu 264: 339–358.

Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of the Uralic languages. – Denis Sinor (ed.): *The Uralic languages*. Leiden: Brill.

—— 1998: *The Saami languages – an introduction*. Kárášjohka: Davvi girji.

—— 1999: Saamen kielen ja saamelaisten alkuperästä. – Paul Fogelberg (ed.): *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica. 70–90.

Setälä, E. N. 1926: Kielisukulaisuus ja rotu. – A. Kannisto, E. N. Setälä, U. T. Sirelius & Yrjö Wichmann (eds): *Suomen suku I*. Helsinki: Otava. 31–85.

—— 1927: Tahtoa. Tahdoin. – *Virittäjä* 31: 69–76.

Sovijärvi, Antti & Reino Peltola 1977: *Suomalais-ugrilainen tarkekirjoitus*. Publicationes Instituti Phonetici Universitatis Helsingiensis 9. Helsinki.

SPnk = Paikkala, Sirkka (ed.) 2007: *Suomalainen paikannimikirja*. Helsinki: Karttakeskus – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Talve, Ilmar 1979: *Suomen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tunkelo, E. A. 1913: Wortgeschichtliche beiträge. – *FUF* 13: 74–119.

—— 1946: *Vepsän kielen äännehistoria*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

The Saami = Ulla-Maija Kulonen, Irja Seurujärvi-Kari & Risto Pulkkinen (eds) 2005: *The Saami. A cultural encyclopaedia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Vaba, Lembit 1989: Balti laenud läänemeresoome maastikusõnavaras. – *Keel ja kirjandus* 3/1989: 138–141.

Virtaranta, Pertti 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaaliispirantin edustus suomen murteissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wiklund, K. B. 1894: *Kleine lappische chrestomathie mit glossar*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten (Hilfsmittel für das Studium der finnisch-ugrischen Sprachen) 1. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Ylikoski, Jussi 2010: Saamelaisia etymologisia lisiä. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (eds): *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. MSFOu 253: 383–395.

LUOBBAL SÁMMOL SÁMMOL ÁNTE (ANTE AIKIO)
Sámi allaskuvla

Notes on the development of some consonant clusters in Hungarian[1]

Abstract This paper aims to establish three new sound laws regarding the development of specific consonant clusters in Hungarian: 1) Proto-Uralic *nč > Hungarian *r*; 2) Proto-Uralic *jŋ > Hungarian *gy*; 3) Proto-Uralic *ŋt > Hungarian *ld*. To validate these sound laws, new Uralic etymologies for the words *köröm* 'nail', *far* 'buttocks, ass', and *vágy* 'desire, wish' are proposed, and previous etymologies of *agy* 'brain', *old* 'untie, unfasten', and *oldal* 'side' are corroborated by new phonological arguments.

1. I am obliged to the anonymous referees for comments that have served to improve this paper.

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 77–90.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

1. Introduction

Hungarian is one of the most thoroughly etymologically studied languages in the Uralic family, but nevertheless, it has always been regarded more of a 'problem language' than a 'key language' as far as the reconstruction of Uralic phonology and lexicon is concerned. There are several reasons for why the identification of Uralic words and the reconstruction of their phonological development in Hungarian is challenging. The language is highly innovative on all levels and has been influenced by multiple substrates, adstrates and superstrates during its separation from the rest of the language family and relocation in the Pannonian Basin. This complex linguistic history has rendered many of the original Uralic elements of the language to such a non-transparent form that some scholars have even been fooled to pursue a methodologically ill-founded hypothesis of Hungarian as a Turkic or a 'mixed' Uralic-Turkic language (Marcantonio 2014).

Another source of difficulty for Hungarian etymology and historical phonology is that Hungarian has no closely related cognate languages, and possibly even forms a branch of its own in the Uralic family. It is a common misconception, especially in Hungarian research literature, that Hungarian would be closely related to the Ob-Ugric languages; for instance, Hajdú (1987: 335–336) suggests that the split of Proto-Ugric took place roughly 500 BC, and that of Proto-Ob-Ugric happened as late as 400 AD. This is an absurd scenario, as even the Ob-Ugric languages are not closely related to each other, and their unity with Hungarian rests on so scarce evidence that the entire concept of 'Ugric' as a separate branch of Uralic has been challenged with good arguments (Salminen 2002). Even though Hungarian shares a few important features with the Ob-Ugric languages, many of these are probably better explained as Sprachbund phenomena, an interpretation corroborated by the extremely irregular sound correspondences in the lexicon that is traditionally considered specific to 'Proto-Ugric' (cf. UEW: 831–903). Whether this Sprachbund was preceded by yet an earlier period of a 'Proto-Ugric' genetic unity is at present unclear, but even if this were the case, the hypothetical Ugric proto-language would obviously lie very far back in time and it could have only formed a rather brief transitory period between Proto-Uralic and the

separate development of early forms of Ugric languages. This implies that when studying the Uralic elements in the Hungarian lexicon, in the present state of research the language must be compared directly to Proto-Uralic, with occasional help of philological data and internal reconstruction.

The purpose of this paper is to discuss the development of certain Proto-Uralic consonant clusters in Hungarian in light of new etymological data. Word-roots that contained clusters in Proto-Uralic are in general more difficult to etymologize and to reconstruct. There are two reasons for this: first, consonants in clusters have often undergone special conditioned developments, and second, the frequency of most clusters has been so low that only very few examples can be found of their development. In the case of Hungarian we face the additional difficulty of not being able to resort to intermediate proto-language reconstructions. Moreover, the phonological development of the language has been highly reductive, almost always resulting in the cluster being reduced to a single consonant, sometimes even to zero. Nevertheless, new sound laws regarding specific consonant clusters can be uncovered, as will be shown below.

2. PU *nč > Hungarian *r*

It is well-known that clusters consisting of a nasal followed by a stop or affricate have undergone denasalization in Hungarian, with a single voiced stop as a result. The following examples of this development appear indisputable:

1) *mp > *b*:
   PU *kompa ‘wave’ > *hab* ‘foam, surf’ (HPUL: 537; UEW: 203)
2) *nt > *d*:
   PU *jäntiŋ ‘bow-string’ > Hung *ideg* (HPUL: 537; UEW: 92)
   PU *kunta ‘hunting party’ > Hung *had* ‘army, troop’ (HPUL: 544; UEW: 206)
   PU *künti ‘fog’ > Hung *köd* (HPUL: 537; UEW: 158)
   PU *lunta ‘goose’ > Hung *lúd* (HPUL: 545; UEW: 354)

3) *mt > *d*:
PU *amta- 'feed, give' > Hung *ad* 'give' (HPUL: 541; UEW: 8)
PU *omti 'cavity, hollow' > Hung *odú* (HPUL: 542; UEW: 338)
PU *tumti- 'feel, know' > Hung *tud* (HPUL: 541; UEW: 536–537)

4) *ŋk > *g*:
PU *moŋki- 'body, trunk' > Hung *mag*- reflexive pronoun (UEW: 286–287)
PU *śäŋki- 'cut, break' > Hung *szeg* (HPUL: 549–550; UEW: 31–32)

5) *nś > *ńć > *gy*:
PU *kunśi 'urine' > Hung *húgy* (HPUL: 537; UEW: 210)
PU *lanśi 'soft, mild' > Hung *lágy* (HPUL: 545; UEW: 250–251)
PU *śünśä 'breast' > Hung *szügy* (HPUL: 540; UEW: 480)

It is interesting that no plausible examples of the development of the cluster *nč can be found in etymological reference works. One would expect denasalization to have changed *nč into a voiced affricate *ǯ in Proto-Hungarian. While such an affricate <*dzs*> is found in Hungarian, it does not appear in inherited vocabulary; it can be traced back to Middle Hungarian in Osman Turkic loanwords such as *handzsár* 'scimitar' and *findzsa* 'finjan (a kind of cup)'. Hence, it is obvious that modern Hungarian *dzs* has historically nothing to do with the Proto-Uralic cluster *nč. Assuming that this cluster indeed underwent denasalization, the resulting Proto-Hungarian voiced affricate *ǯ must have subsequently developed into some other sound, and the question is what its reflex in modern Hungarian is.

There is one Hungarian basic vocabulary item that offers a very straightforward comparandum to a PU root with the cluster *nč. This is *köröm* 'nail', which can be compared to the following well-established cognate set with known members in all branches except for Hungarian and Samoyed:

PU *künči 'nail' > SaaN *gazza*, Fi *kynsi*, MdE *kenže*, MariE *küč*, Komi *gi̯ž*, KhSur *kŏ̯ńč*, MsKL *kʷänš* 'nail' (HPUL: 544; UEW: 157) (The Samoyed forms mentioned in UEW reflect PSam *kə̑tå, which is not phonologically comparable to PU *künči.)

As the development PU *kü- > Hung *kö-* is fully regular, we can postulate the hypothesis that PU *nč is reflected as Hung *r*. The ending *-(ö)m* is a suffix of unclear function; this provides no obstacle to the etymology, as a similar unclear suffix is attested in, e.g., KhSur *puɣɩəm* 'cheek' < PU *poski, cognate with Fi *poski* 'cheek' (HPUL: 539; UEW: 396).

The proposed development PU *nč > Hung *r* is not phonetically transparent, but the idea is not far-fetched. As denasalization probably changed PU *nč to PHung *ǯ in any case, three further phonetically quite natural steps suffice to yield the modern Hungarian *r*: an assibilation of the affricate (*ǯ > *ž), a rhotacism of the resulting sibilant (*ž > *ɩ), and finally a merger of the rhotics (*ɩ, *r > *r*). Another possibility is to assume the development *ǯ > *ž > *z > *r; the rhotacism *z > *r is a common change attested in, e.g., Latin and all Germanic languages except for Gothic. While the exact path of sound change remains a matter of conjecture, the development of *nč to *r* is phonetically easy to conceive, and it has also actually taken place in one Siberian language: Tundra Yukaghir shows *r* as the reflex of Proto-Yukaghir *nč, whereas the closely related Kolyma Yukaghir preserves the intermediate stage *ž*. The examples derive from Nikolaeva (2006):

PYuk *kunčū > YukT *kurū-l*, YukK *kužū* 'sky'
PYuk *könčē- > YukT *körie-*, YukK *kožē-* 'scratch, rub'
PYuk *wančō > YukT *waruo-*, YukK *ažō-* 'early'

The important question is, however, whether any parallels for the development of PU *nč to Hungarian *r* can be found. As it happens, we can find one more impeccable example of reconstructed PU *nč surfacing as Hung *r*: the noun *far* 'buttocks, ass'. This can be derived from the following well-established Proto-Uralic root:

PU *ponči 'tail' > MariE *poč* 'tail; hem', Komi *bęž* 'tail; hem; rear part', KhSur *pŏč* 'back, back side', MsKL *pōnš* 'bird's tail', NenT *pan*ᵊ 'hem, lower edge' (HPUL: 547; UEW: 353; the Samoyed cognate is given by Aikio 2006: 23–24)

The vowel lowering *o > *a* and the change *p- > *f-* are well-established Hungarian sound laws. The semantic connection is obvious, and it can be added that the derivative *farok* means ‘tail’, as do many of the forms elsewhere in Uralic.

Formerly other Khanty and Samoyed cognates have been suggested for Hung *far*: cf. Kh VVj Sur *pi̯r*, Irt *pir* ‘back side, back-’ (< PKh *pi̯r), NenT *pirᵊda-* ‘be raised (of the hair of a frightened animal), turn backwards (e.g., of current)’, Slk Taz *pāral-* and Kam *pa̋r-* ‘turn back, return’ (UEW: 407). This is evidently a false etymology. The Nenets verb would presuppose PSam *pi̯rə̂-tå-, and thus it cannot have anything to do with the Slk and Kam verbs which would reflect PSam *par-. From a purely phonological perspective Hung *far* could be compared with either NenT *pirᵊda-* (quasi-PU *pi̯ra-) or Slk-Kam *par- (quasi-PU *pari-), but considering the limited distribution and the completely different meanings, both comparisons are certainly wrong. It must be added that Khanty *pi̯r ‘back side’ offers no corroborating evidence for either of these weak etymologies because it is best explained as a loan from Komi *be̯r* ‘back side’, which in turn goes back to PU *perä (HPUL: 553; UEW: 373). The idea presented in some outdated references (SKES *perä*; MSzFE *far*) that also Hung *far* could be related to PU *perä is, of course, entirely impossible due to the mismatch in vocalism.

Thus, Hung *köröm* ‘nail’ and *far* ‘buttocks, ass’ can be regularly derived from PU *künči ‘nail’ and *ponči ‘tail’, and these etymologies together demonstrate that the previously unknown reflex of the PU cluster *nč in Hungarian is *r*. It must be emphasized that these two new etymologies are completely flawless: besides the new sound law, they in every other respect follow already established Hungarian sound laws, and they involve Hungarian basic vocabulary items (words for body parts) as reflexes of well-established Proto-Uralic roots that have already been independently reconstructed on the basis of cognates in multiple other branches.

Even so, one might wonder whether a mere two examples suffice to establish PU *nč > Hung *r* as a sound law. However, as we saw above, also the other developments of denasalized clusters in Hungarian are supported by no more than 1–4 certain examples, so the only thing that makes the development *nč > *r* really any different is

its lack of phonetic transparency. And indeed, we would hardly even expect to find many more examples because there are not so many PU words with this reconstructed cluster to begin with. In addition to *künči 'nail' and *ponči 'tail', there are *panča- 'open, take off' (HPUL: 548; UEW: 352), *ńi̯nča- 'stretch' (HPUL: 546; UEW: 323), *wanča- 'cross' (HPUL: 551; UEW: 557) and *wančaw 'root' (HPUL: 541; UEW: 548–549), which seem to have become lost in Hungarian. Other proposed examples of PU *nč seem more or less uncertain.

3. PU *jŋ > Hungarian *gy*

Hung *agy* 'brain' has been considered a possible reflex of the PU root *ajŋi, and thus cognate with SaaN *vuoigŋašat*, Fi *aivot* 'brain' and MdM *uj* 'brain, marrow' (HPUL: 542; UEW: 5; SSA *aivot*). SSA also lists a number of Samoyed words as possible cognates, but these are completely erroneous. In fact, as many as four distinct Samoyed words have become mixed together in this dictionary entry:

- NenT *ŋæwejᵊ*, EnT *ebe* 'brain' (< PSam *åjwåjə̑) are derivatives of PSam *åjwå 'head' (< PU *ojwa).
- Ngan *d'ia* 'brain; intelligence' has no known cognates, but in any case it shows no regular sound correspondence whatsoever with PU *ajŋi.
- Slk *qū̄mə (> Taz *qümi̯*, Vakh *qöwə*, Ob *qöw*, Ket *qū̄wə* 'marrow, brain'; SSA cites the form "*kōu*") is cognate with NenT *χæwa*, EnF *kim*, Ngan *kojmu* 'marrow' (< PSam *kåjmå), and due to the initial *k the comparison to PU *ajŋi is completely impossible.
- Slk *qū̄ŋ (> Ket *qū̄ŋ* 'marrow, brain') shows a curious resemblance to Slk Ket *qū̄wə* 'marrow; brain' (see above), even though the relationship is obscure. In any case, the initial *q (< *k) excludes any possibility of deriving the word from PU *ajŋi. Possibly, Slk *qū̄ŋ is cognate with Kam *kuju* 'brain', which is also cited by SSA in this connection.

As regards Hung *agy* 'brain', its connection to PU *ajŋi has remained disputed. Only Sammallahti (HPUL: 542) considers the etymology

certain, whereas SSA (*aivot*) has marked the Hungarian form with a question mark, and UEW (339) and EWUng (*agy*) present an alternative etymology according to which *agy* goes back to PU *ońća, supposedly also reflected in Fi *otsa* 'forehead', MariE *ońčə̑l* 'front', Komi *voʒ́*, Udm *aź*, *aʒ́* 'front'. This is an implausible suggestion, however, because the vowel correspondences between these forms are irregular, and moreover, Liv *võntsa* 'forehead' points to a three-consonant cluster (PFi *oncca < Pre-PFi *ońćća), which clearly suggests foreign origin. Koivulehto (1979: 290) has convincingly explained the Finnic word as a loan from Proto-Germanic *anþja- (> Old Norse *enni*, Old High German *endi* 'forehead'). The Mari and Permic words might be separate borrowings from the Indo-European predecessor of this Germanic word.

Hence, it does appear plausible to derive Hung *agy* 'brain' from PU *ajŋi, especially as the development of the palatal stop *gy* from a velar nasal preceded by a palatal glide is phonetically easy to understand. It is known that intervocalic *ŋ changed to *ŋk > Hung *g*, even though this change has a few exceptions that are difficult to explain. Thus, the development of the cluster *jŋ might have been, e.g., *jŋ > *jŋk > *jg > *jǵ > *gy*. Of course, there are also other possibilities, for example *jŋ > *jɣ > *jg > *jǵ > *gy*; the exact path of change can hardly be uncovered any longer.

To verify the etymology we need to find a parallel for the assumed development *jŋ > *gy*. The only other known root with the cluster *jŋ is PU *wajŋi- 'breath, spirit; breathe', attested in Saami (e.g., SaaN *vuoigŋa* 'breath; spirit', *vuoigŋat* 'breathe') and Samoyed (e.g., SlkTaz *kǫjị* 'breath, steam', *kǫjị-* 'breathe') (HPUL: 541; UEW: 552). This precise root also happens to have a hitherto unnoticed Hungarian reflex: *vágy* 'desire, wish, longing, eagerness' and *vágyik* 'desires, wishes'. In addition to Saami, Hungarian and Samoyed, the root is present in obscured derivatives in Finnic and Mordvin: cf. Est *vaim* 'spirit, soul, ghost', MdE *ojme*, MdM *vajmä* 'breath, soul' (< *waj(ŋ)-ma(-w)) (Aikio 2002: 36). In Finnish (*vaimo* 'wife') the word shows an unexplained semantic development.

As regards the semantic development of Hung *vágy*, there is no obstacle to deriving 'desire, wish, longing, eagerness' from 'spirit': cf. Hung *lelkes* 'enthusiastic, keen, impassionated, zealous, spirited' ← *lélek* 'soul, spirit' (< PU *lewli 'spirit, breath, vapor'), and English

spirit, which also means ‘vigorous or animated temper or disposition of the mind’, ‘lively or brisk character’ and derives from Old French *espirit* ‘spirit, soul’ (< Latin *spiritus* ‘breathing, breath’).

Even though Hung *agy* (< *ajŋi) and *vágy* (< *wajŋi) differ in their vowel length, this can hardly be considered an obstacle to the etymology, as Hungarian vowel length in general seems to be a secondary development and there are many obscure cases of variation: compare, e.g., Hung *ház* ‘house’ (< PU *kota) and *három* ‘three’ (< PU *kormi / *kolmi), both with paradigmatically unalterating long vowels, against *haza* ‘home (ADV)’ and *harmadik* ‘third’, with short vowels. Thus, we may take the new etymology of Hung *vágy* as confirmation of the sound law PU *jŋ > Hung *gy*, and consider also the Uralic origin of *agy* ‘brain’ proved.

4. PU *ŋt > Hungarian *ld*

As seen in section 2, both PU *nt and *mt were denasalized to Hungarian *d*, but no clear examples of the Hungarian development of the PU cluster *ŋt can be found in etymological literature. It has been suggested that Hung *odú* ‘cavity, hollow’ might be a reflex of PU *oŋti ‘hole in a tree’ (UEW: 341; EWUng *odú*), but usually it has been seen as more probably reflecting the semantically and phonologically close word *omti ‘cavity, hollow’ (HPUL: 542). In general, PU *ŋt was a rare cluster that can only be reconstructed in a couple of roots, but it can be distinguished from *mt and *nt in at least Saami, Ob-Ugric and Samoyed:

- PU *aŋti ‘spear / blade’: KhSur *ăŋʷtəp* ‘spear’, MsKL *ɔwtə* ‘spear’, SlkTaz *ɔ̄ŋtị* ‘blade’, NenT *ńantᵊ* ‘blade, point’ (note: PU *ŋt > NenT *nt*, but PU *nt > NenT *n*) (UEW: 342). — MariE *undo*, *umδo* ‘thorn, stinger’ is also considered cognate in UEW, but it can hardly belong here due to its nasal *n* ~ *m*.
- PU *oŋti ‘hole in a tree’: SaaS *voevte* ‘hole (e.g. in a tree), hollow; thoracic cavity’, SaaN *vuovda* ‘nesting box for waterfowl’ (< PSaa *vuovtę), KhSur *ăŋʷət* ‘hole in a tree’ (HPUL: 442; UEW: 341–342)

On the basis of these examples the reflexes of PU *ŋt are PSaa *vt, PKh *ŋ(ə)t, PMs *wt and PSam *ŋt. In addition, one derivational example can be proposed which suggests the development *ŋt > *vt in Mordvin: PU *aŋ-ta- (derived from *aŋa- 'open', *aŋi 'opening, hole') > PMd *avtə- > MdE *avtoms*, *avt'ems*, M *aftəms* 'open, open wide (e.g. the mouth, a sack); yawn'. Also other languages have derived verbs with similar semantics from PU *aŋa- ~ *aŋi: e.g., Fi *ammottaa* 'gape open', Liv *amtlõ*, NenT *ńaŋker-*, Ngan *ŋam^{i}al'əsa* 'yawn' (Aikio 2014: 2–3). There is also one uncertain example suggesting the development *ŋt > *nt in Finnic: Fi *ensi* : *ente-* 'first; next' could go back to Finno-Saamic *eŋti and be cognate with the SaaS *åvte-*, SaaN *ovda-* 'front (relational noun)'. However, there is also a plausible alternative etymology deriving Fi *ensi* from *e-mti, an ordinal derivative of the demontstrative root *e- (SSA *ensi*).

In UEW (5) Hung *old* 'unties, unfastens' is considered a derivative of PU *aŋa- 'open'. The old Hungarian form is cited as *ód-* without the lateral, and the dictionary states that the lateral emerged through "erroneous regression" ("irrtümliche Regression") from old Hungarian *ou̯d-*, which in turn was derived from PHung *aɣV- / *oɣV- (< PU *aŋa-). It remains quite unclear what is even meant by 'erroneous regression' here. What appears clear, however, is that modern Hung *old* goes back to a Proto-Hungarian form with some other consonant instead of *l*, which also gave rise to variants such as /*owd-*/ (*ovdonıa*; 1372) and /*od-*/ ~ /*ód-*/ (*oda*; 1416) (EWUng *old*). Phonetically it would seem sensible to interpret the original consonant behind these varying forms as some kind of velar or velarized lateral (*л?), even though the exact phonetic value remains a matter of conjecture.

Now, we may postulate the hypothesis that Hung *old* 'unties, unfastens' (< PHung *олд-) goes directly back to the PU derivative *aŋ-ta-, attested also in MdE *avtoms* ~ *avt'ems* 'open (wide); yawn' and Kh VVj *aŋət-* 'untie, unbind'. This hypothesis entails the assumption that the PU cluster *ŋt never took part in the Proto-Hungarian denasalization, most likely because in this particular cluster *ŋ had already changed into a non-nasal consonant at that time. Thus, the development of the cluster would be similar to Saami: the cluster *ŋt became Proto-Saami *vt, even though all other clusters consisting of a nasal followed by a stop or affricate were preserved. As regards the

exact phonetic path of the assumed development from *ŋt to Hung *ld*, there are of course multiple possibilities; for example, *ŋt > *ɣt > *ɣd > *лd. While the assumed development may appear surprising, it is not too difficult to conceive phonetically: the auditory difference between sounds such as [w], [ɣ] and [л] is actually rather small, and thus a change from some kind of velar fricative or approximant to a lateral approximant is not a huge leap. The development *l > *л > *w* ~ *v* is known in many languages such as Komi and Skolt Saami, for instance, even though the reverse development is admittedly not so common.

The hypothesized development *ŋt > *ld* would, of course, remain a mere ad hoc speculation, were it not that an exact phonological parallel can be found: Hung *oldal* 'side', which goes back to the proto-form *aŋti(-lV), and is cognate with Kh VVj Sur *ăŋtj̮*, Ni *ŏŋtə* 'rib' (< PKh *i̯ŋtī) and Ms T *ȧńt'əl*, KL KU *oŋtəl'*, P *ońt'əl*, S *ōŋtil* 'rib' (< PMs *āŋtəl). In this case, too, old Hungarian forms without a lateral are attested (-*odalya*, 1376; *odall*, 1590) (EWUng *oldal*). Hence, there are two independent examples pointing to the same conclusion: PU *ŋt has developed into modern Hungarian *ld*.

The etymology of *oldal* is presented as uncertain in UEW (877), and in this case, too, there is an appeal to the strange force of 'erroneous regression' to explain the first *l*. The word *old* 'unties, unfastens' is even mentioned in the word article when it is pointed out that it cannot be interpreted as the derivational root of *oldal* 'side', but the striking parallelism of the phonological development of these two words is overlooked. Indeed, it seems impossible to see any semantic connection between 'side' or 'rib' on the one hand and 'untie, unfasten' on the other, but if the Ob-Ugric meaning of 'rib' is primary, we may instead propose that the proto-form *aŋtilV represents an obscured compound *aŋti-luwi "spear-bone", cf. PU *luwi ~ *li̯wi 'bone' (HPUL: 538; UEW: 254–255). While this remains a speculation, in any case the two examples reveal the development PU *aŋt- > PHung *oлd- (> *owd- ~ *ōd- ~ *old-) > Hung *old-* as regular.

Assuming the analysis above is correct, it prompts further questions that would need to be invastigated in much more detail. If indeed a sound *л can be reconstructed in this particular consonant cluster in Proto-Hungarian, there is a need to solve the phonological and

phonotactic status of this segment – did it also appear in some other contexts, and can it be analyzed as an allophone of some other phoneme such as *ɣ, for instance? For now, such questions must be left for future research.

5. Conclusion

This small study illustrates how historical phonology and etymology depend on one another and are in constant interaction. In comparative work over a great time depth, such as between Hungarian and Proto-Uralic, an apparently circular problem is commonly encountered: on the one hand, we cannot know which etymologies are correct if we do not also know what the regular phonological developments of the language in question are; on the other hand, we cannot solve which developments are regular if we cannot decide which etymological comparisons to trust. However, there is a way out of this problem: hypotheses of historical phonology can be tested through etymological research, and vice versa. For example, a hypothesis of the regularity of the change *nč > Hung *r* follows from the postulation that Hung *köröm* ‘nail’ is a reflex of PU *künči ‘nail’. This hypothesis, then, predicts that another etymology testifying of the same change may be found, a prediction validated by Hung *far* ‘buttocks, ass’ < PU *ponči ‘tail’.

In this paper three new sound laws regarding the development of consonant clusters in Hungarian were proposed, and each of them was corroborated by evidence from new Uralic etymologies for Hungarian words. This shows that our understanding of how Hungarian developed from Proto-Uralic can still be improved, as long as reseach is carried out in a theoretically and methodologically sound comparative framework. The new sound laws and etymologies proposed here could be detected by a rigorous application of the comparative method, with the underlying assumption that sound change operates in a regular manner. Undoubtedly, meticulous research in this direction by specialists in Hungarian historical linguistics could produce many more findings in the future.

Abbreviations

Est	Estonian	PFi	Proto-Finnic
Fi	Finnish	PHung	Proto-Hungarian
Hung	Hungarian	PKh	Proto-Khanty
Kam	Kamas	PMd	Proto-Mordvin
KhIrt	Irtysh Khanty	PMs	Proto-Mansi
KhNi	Nizyam Khanty	Pre-PFi	Pre-Proto-Finnic
KhSur	Surgut Khanty	PSaa	Proto-Saami
KhVVj	Vakh-Vasjugan Khanty	PYuk	Proto-Yukaghir
Liv	Livonian	SaaN	North Saami
MariE	East (Meadow) Mari	SaaS	South Saami
MdE	Erzya Mordvin	Slk	Selkup
MdM	Moksha Mordvin	Udm	Udmurt
MsKL	Lower Konda Mansi	YukK	Kolyma Yukaghir
NenT	Tundra Nenets	YukT	Tundra Yukaghir
Ngan	Nganasan		

References

Aikio, Ante 2002: New and Old Samoyed Etymologies. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57: 9–57.

—— 2006: New and Old Samoyed Etymologies, Part II. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 59: 5–34.

Aikio 2014 = Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) 2014: Studies in Uralic Etymology II: Finnic Etymologies. – *Linguistica Uralica* 1/2014: 1–19.

EWUng = Benkő, Loránd (ed.) 1992–1997: *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Hajdú, Péter 1987: *Die Uralische Sprachen und Literaturen, Teil I: Die Uralischen Sprachen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

HPUL = Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of the Uralic languages with special reference to Samoyed, Ugric and Permic. – Denis Sinor (ed.), *The Uralic languages. Description, history and foreign influences*. Leiden & New York & København & Köln: E.J. Brill. 478–554.

Koivulehto, Jorma 1979: Lainoja ja lainakerrostumia. – *Virittäjä* 83: 267–301.

Marcantonio, Angela 2014: The Linguistic influence of Turkic on Hungarian. – *Turkic World Almanac*. Astana: Turkic Academy of Science. 1–22.

MSzFE = *A magyar szókészlet finnugor elemei: etimológiai szótár 1–3*. Magyar Tudományos Akadémia, Nyelvtudományi Intézet. 1967–1978.

Nikolaeva, Irina 2006: *A Historical Dictionary of Yukaghir.* Trends in Linguistics – Documentation 25. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

Salminen, Tapani 2002: Problems in the taxonomy of the Uralic languages in the light of modern comparative studies. – *Лингвистический беспредел: сборник статей к 70-летию А. И. Кузнецовой.* Москва: Издательство Московского университета. 44–55.

SSA = Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen (eds) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja.* Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalaisen kirjallisuuden seura.

SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. LSFU XII. 1955–1981.

UEW = Rédei, Károly 1988–1991: *Uralisches Etymologisches Wörterbuch*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

NIKLAS METSÄRANTA
Helsingin yliopisto

Marin ja permiläisten kielten jakamista äänteenmuutoksista – aitoa konvergenssia vai kielikunnan sisäistä lainautumista?[1]

Abstract Historical phonology of Mari has been complicated and lead astray by the fact that conclusions have been hitherto drawn from a lexical corpus that contains both true inherited Uralic words as well as words borrowed from the Permic languages. In this article an attempt is made to distinguish between inherited words and loans in Mari and to provide a set of phonological clues that would allow to identify Permic loanwords in Mari. The article focuses on phonological developments of PU *čk, *č and *nt and on the so-called denasalization. All these developments exhibit an unexplained plurality in Mari and the article seeks to provide proof that part of that plurality can be explained as loan induced. The peculiarities and pitfalls of loanword research involving related languages are also briefly discussed in the article.

1. Tahtoisin kiittää kahta anonyymia arvioijaa sekä Ante Aikiota arvokkaista huomautuksista.

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 91–133.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

1. Johdanto

Tämä artikkeli käsittelee marin äännehistoriallisten olettamusten pohjana olevaa etymologista sanastoaineistoa. Permiläisten kielten ja marin välisten lainasanasuhteiden selvittämiseksi marin kielen äännehistorian päivittäminen on tarpeen, sillä marin äännehistorian lähteenä käytettyjen rinnastusten joukossa on sanoja, jotka voidaan tulkita permiläisiksi lainoiksi. Sisäisten lainasanojen kitkemistä marin omaperäisestä sanastosta voidaan pitää luotettavien äännehistorian kuvausten perusedellytyksenä. Tässä artikkelissa otetaan käsittelyyn kourallinen marin omaperäiseksi tulkittuja äänteenmuutoksia ja arvioidaan niiden suhdetta permiläisellä taholla havaittavaan rinnakkaiskehitykseen.

2. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoitteet

Tutkimuksen pääasiallisena tavoitteena on päivittää marin äännehistoria erityisesti konsonantismia koskevien näkemysten osalta ja arvioida, missä määrin kielikunnan sisäisellä lainautumisella voidaan selittää marin äännehistoriassa esiintyviä selittämättömiä kehityskulkuja (esim. erilaisia ehdottomia foneemin jakautumisia). Tutkimuskysymyksiä, joihin pyrin artikkelissa vastaamaan ovat:

1) Tarjoaako olettamus kielikunnan sisäisestä lainautumisesta paremman selityksen äännehistorian moninaisuudelle kuin perinteinen näkemys?
2) Mitä kriteerejä omaperäisen sanaston ja lainaperäisen sanaston tunnistamiseen voidaan ylipäätään käyttää?
3) Mitä etymologisia rinnastuksia voidaan luotettavasti pitää äännehistoriallisten tulkintojen pohjana?
4) Mitkä mariin postuloiduista äännekehityksistä on mahdollista selittää permiläisten lainasanojen aiheuttamiksi?
5) Mitä oletettuja äännekehityksiä voidaan pitää luotettavina?

Tarkoituksena on lisäksi tuoda esiin niitä ongelmia, joita etymologiseen tutkimukseen ja rinnastusten tulkintaan liittyy. Alkuperäisenä tavoitteena oli tässä artikkelissa käsitellä kaikki ne äännekehitykset, joissa havaitaan

rinnakkaiskehitystä marin ja permiläisten kielten välillä, mutta se ei sanaston paljouden vuoksi valitettavasti ollut mahdollista. Tähän valitut äännepiirteet ja rinnastukset kuitenkin edustavat sitä omaperäisen ja lainatun rajankäyntiä, johon uralilaisessa äännehistoriassa pakostakin törmää.

3. Aineisto ja äännehistorialliset lähteet

Marin kielen äännehistorian lähteenä on Gábor Bereczkin *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I* (1994), joka on viimeisin kattava marin äännehistorian kokonaiskuvaus. Tässä artikkelissa käsiteltävät äännepiirteet on valikoitu niiden marin äännekehitysten joukosta, joiden yhteydessä Bereczki viittaa permiläisissä kielissä tapahtuneeseen paralleeliin äännekehitykseen. Tässä artikkelissa on tarkoitus käsitellä marin kieleen postuloidut äännekehitykset kantaurali *čk > mari *č* ja kantaurali *č > mari *ž*. Lisäksi käsiteltäväksi on otettu ns. denasalisaatiotapaukset (kyseeseen tulevat siis tapaukset, joissa nasaalin ja obstruentin muodostamien yhtymien nasaalielementti marissa katoaa, *nt > *δ*, *ńś > *ž*, *mp > *w* ja *nč > *č*). Permiläisissä kielissä on niin ikään tapahtunut denasalisaatio, ja vaikka Bereczki ei marin äännehistorian kuvauksessaan tätä tuokaan esille, on denasalisaation ilmeneminen hänen marin permiläisiä lainoja käsittelevissä sana-artikkeleissaan permiläisille lainoille tyypillinen tunnuspiirre. Käsittelyssä ovat Bereczkin kunkin marin äännekehityksen tueksi esittämät rinnastukset. Jos katsotaan, että esimerkit eivät ole riittäviä luotettavien johtopäätösten vetämiseen, on tarkasteluun otettu kaikki ne rinnastukset, jotka *Uralisches etymologisches Wörterbuchin* (UEW) mukaan palautuvat samaan äänteeseen tai äännesekvenssiin. UEW:n käyttöä puoltaa se, että Bereczkin esittämät rinnastukset pohjautuvat enimmäkseen UEW:ssa esitettyihin rinnastuksiin, ja niiden äänteellinen viitekehys on yhtenevä. Nykytutkimus ei monia näistä esitetyistä sanastorinnastuksista enää hyväksy, ja tämän artikkelin yhtenä tavoitteena on valottaa tekijöitä niiden hylkäämisen taustalla. Päätavoite kaikkien näiden sanastorinnastusten käsittelyn jälkeen on, että jäljelle jäävät tapaukset olisivat siinä määrin luotettavia, että jatkotutkimus voidaan laskea niiden varaan.

Tässä artikkelissa esitetyt äännehistorialliset näkemykset ja etymologioiden kriittinen arviointi perustuvat soveltuvilta osin Ante

Aikion uralilaisten kielten äännehistoriaa koskeviin tutkimuksiin. Esittämäni kantauralin rekonstruktiot perustuvat pääsääntöisesti hänen eri lähteissä esittämiinsä rekonstruktioihin. Aikio on epäilemättä viime aikojen tuotteliain uralilaisen äännehistorian tutkija, ja tässä artikkelissa hänen näkemystensä kommentointi on tästä syystä katsottu erityisen oleelliseksi.

Marin äännehistorian ja tämän artikkelin kannalta oleellisimpia ovat hänen hiljattain ilmestyneet artikkelinsa *On the reconstruction of Proto-Mari vocalism* (2014a) ja *Studies in Uralic etymology III: Mari etymologies* (2014b). Marin säännöllisenä pitämäni äännekehitys pohjautuu pitkälti hänen esittämiinsä ajatuksiin. Tässä artikkelissa viitataan myös Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen 100-vuotisjuhlaseminaarissa jaettuun ojenteeseen ja erityisesti sen liitteenä olevaan sanalistaan, johon viittaan puhuessani Aikion sanalistasta.

Permiläisten kielten äännehistorian ja etymologian kannalta tärkeimmät lähteet ovat V. I. Lytkinin *Исторический вокализм пермских языков* (1964) sekä hänen yhdessä E. S. Guljajevin kanssa toimittamansa komin kielen etymologinen sanakirja *Краткий этимологический словарь коми языка* (KESKJ).

4. Aikaisempi tutkimus ja taustaa

Äänne voi historian kuluessa joko säilyä muuttumattomana tai muuttua toiseksi. Siinä tapauksessa, että äänne säilyttää oletetun alkuperäisen äänneasunsa, puhutaan säilymätapauksesta eli äänteellisestä retentiosta. Äänteelliset retentiot ovat kielikunnan sisäisiä lainasanoja tutkittaessa lähtökohtaisesti hyödyttömiä niiden sanojen äänteellistä yhdenmukaisuutta säilyttävän luonteen vuoksi. Kielikunnan sisäisten lainasanojen kulkusuunnan määrittelemisessä keskeisessä roolissa ovatkin äänteelliset uudennokset eli innovaatiot. Ilman äänteellisiä uudennoksia sanat nimittäin eivät muuttuisi ja rekonstruktiotason lähestyessä uralilaista kantakieltä erityisesti kielikunnan sisäisen lainautumisen toteaminen kävisi mahdottomaksi. Kääntäen taas voidaan todeta, että uusimmat lainasanat ovat helpoimmin identifioitavissa, sillä niissä vaikuttaneiden äänteenmuutosten määrä on ainakin teoriassa korkeimmillaan.

Äänteelliset uudennokset voidaan jakaa kielihaarakohtaisiin muutoksiin, ja muutosten ollessa yhteneviä useammassa kielihaarassa voidaan puhua rinnakkaiskehityksestä eli konvergenssista. Sanaston tasolla helpoimmin lainaksi määriteltävissä olevia ovat sanat, jotka ilmentävät kielihaaran omalta kannalta epäodotuksenmukaista, mutta jollekin toiselle kielihaaralle tyypillistä säännöllistä äännekehitystä. Permiläisiä kieliä ja maria vertailtaessa näyttää myös siltä, että aidon rinnakkaiskehityksen lisäksi äännehistorialliset tulkinnat sisältävät kielikunnan sisäisen lainautumisen aiheuttamaa lumekonvergenssia. Lumekonvergenssin poissulkemiseksi onkin katsottava tarkemmin sitä etymologista sanastoainesta, johon äännehistorialliset johtopäätökset perustuvat. Lainautumisesta aiheutuvan näennäiskonvergenssin mahdollisuus tulisi ottaa huomioon erityisesti silloin, kun kielessä näyttää tapahtuneen useita kantafoneemin jakaantumisia, joita mikään äänneympäristöön liittyvä seikka ei näytä selittävän.

UEW:n asema uralistiikassa on monimutkainen. UEW on toisaalta laajin uralilaisista kielistä laadittu etymologinen sanakirja, toisaalta teos on jo ilmestyessään ollut äännehistorialliselta pohjaltaan vanhentunut. UEW:n toimitustyön aikana Pekka Sammallahti ja Juha Janhunen julkaisivat äännehistoriaa ja historiallista leksilogiaa koskevat tutkimuksensa, Sammallahti artikkelin *Über die Laut- und Morphemstruktur der uralischen Grundsprache* (1979) ja Janhunen artikkelin *Uralilaisen kantakielen sanastosta* (1981). Sammallahden toinen merkittävä uralilaista äännehistoriaa käsittelevä artikkeli *Historical Phonology of the Uralic Languages* (1988) ilmestyi samoihin aikoihin UEW:n kanssa, joten on selvää, ettei siinä esitettyjä näkemyksiä uralilaisen kantakielen sanastosta ja äännehistoriasta ole voitu UEW:n toimituksessa enää ottaa huomioon. UEW:n ja edellä esitettyjen tutkimusten oleellisin ero ei kuitenkaan nähdäkseni piile äännehistorian yksityiskohdissa vaan metodisessa tarkkuudessa ja UEW:ta huomattavasti tiukemmassa säännöllisyyden vaatimuksessa. Ante Aikio (2012: 227) toteaakin Janhusen juhlakirjassa seuraavasti:

> In fact, current scholars working on Uralic etymology and historical phonology are in great debt to Janhunen; it is no exaggeration to say that he raised this line of research to a new level of methodological precision.

Olettamus äänteenmuutosten säännöllisyydestä tai ankarammin jopa äännelakien poikkeuksettomuudesta juontaa juurensa nuorgrammaatikkoihin. Paavo Ravila on kirjassaan *Johdatus kielihistoriaan* (1966: 38) varsin osuvasti todennut nuorgrammaatikkojen näkemyksistä seuraavasti:

> Onkin syytä nimenomaan kysyä, mitä mieltä tuossa väitteessä on, kun todellisuus vain perin harvoin osoittautuu sen mukaiseksi. Väitteen arvo on ensi sijassa metodinen. Tutkija, joka siitä pitää kiinni, joutuu asennoitumaan aivan toisin kuin sellainen, jonka mielestä epäsäännöllisyydet kuuluvat itsestään kielen elämään. Jos pidämme kiinni äännelakien poikkeuksettomuudesta, meidän on etsittävä selitys poikkeuksille, meidän on osoitettava, että ne ovat vain näennäisiä. Äännelakien poikkeuksettomuus on siis ensi sijassa työhypoteesi, joka antaa tutkimustyölle metodista tarkkuutta ja sulkee mielivallalta ja löysiltä väitteiltä tien.

Äänteenmuutosten säännöllisyyttä korostaa myös Aikio (2014a: 142), joka arvostelee uralistiikassa vallalla ollutta tapaa turvautua ns. sporadisiin äänteenmuutoksiin ongelmakohtien selittämisessä. Aikion mukaan kyseinen käytäntö johtaa *ad hoc* -hypoteeseihin ja lopulta koko vertailevan metodin perustan rapautumiseen. Sporadisuuden käsitteen käyttö on UEW:ssa silmiinpistävän tavallista, ja epäsäännöllisistäkin äännevastaavuuksista huolimatta sanojen katsotaan palautuvan uralilaiseen tai suomalais-ugrilaiseen kantakieleen.

Johdonmukaisesti toistuvat äännesuhteet kielten välillä ovat historiallis-vertailevan metodin perusta. Sporadiset (tai mahdollisesti sporadisilta vaikuttavat) muutoksetkin kuuluvat eittämättä kielen kehitykseen. Karkeasti yleistäen voitaneen todeta, että mitä enemmän säännölliseksi katsottu äännekehitys tarvitsee tuekseen sporadisia äänteenmuutoksia, sitä heikommalla pohjalla se metodisesti on. Mikäli erilaisia selittämättömiä äännekehityksiä, esim. erilaisia kantafoneemin jakautumisia tavataan äännehistorian kuvauksissa toistuvasti, lienee syytä kyseenalaistaa johtopäätökset ja etsiä vaihtoehtoisia selityksiä. Bereczkin marin äännehistoriaa käsittelevän teoksen perusongelma on, että se sisältää liikaa kuvausta ja liian vähän selitystä. Bereczki kyllä hyvin listaa ne muutokset, joita marin sanastossa esiintyy, mutta kuvaus tarvitsee rinnalleen myös äännehistorian selittämistä.

Tässä kirjoituksessa tarjottu selitys marin kielen epäjohdonmukaisiin äännekehityksiin on, että permiläisissä lainoissa esiintyviä äännepiirteitä on virheellisesti tulkittu marin omaperäiseksi kehitykseksi. Kielikunnan sisäistä lainautumistakin on selitysmallina kuitenkin lähestyttävä varoen, sillä ylisovellettuna siihen liittyy hyvin samantyyppisiä vaaroja kuin sporadisuuden käsitteen käyttöön.

Gradussani keskityin vertailemaan levikiltään mariin ja permiläisiin kieliin rajoittuvaa sanastoa, mutta sisäisen lainautumisen tutkiminen vaatii kriittistä katsausta erityisesti marin konsonanttihistoriasta esitettyihin käsityksiin. Bereczki viittaa marin äännehistoriassaan usein siihen, että osa marissa tapahtuneista muutoksista on ainakin näennäisesti yhteneviä permiläisissä kielissä tapahtuneiden muutosten kanssa, mutta näiden muutosten samankaltaisuutta ei Bereczki ainakaan eksplisiittisesti pidä lainautumisesta johtuvana. Marin omaperäisen kehityksen ja lainasanojen kautta rantautuneen kehityksen erottaminen on ensisijaista, ja tämän takia levikiltään näihin kieliin rajoittuvan sanaston tutkiminen ei riitä, vaan on kriittisesti tarkasteltava myös äännehistoriallisten johtopäätösten perustana olevaa sanastoa.

5. Marin ja permiläisten kielten suhteesta

Mari jakaa permiläisten kielten kanssa runsaasti yhteisiä sanastollisia ja kieliopillisia piirteitä. Bereczkin mukaan (1994: 11–13) nämä yhteiset piirteet ovat seurausta sekundääristä tiiviistä kontaktista kielten välillä. Arkeologisen todistusaineiston perusteella marilais-permiläiset kontaktit alkoivat viimeisellä esikristillisellä vuosisadalla ja kestivät noin vuoteen 500 jaa. Bereczki pitää denasalisaatiota yhtenä tärkeimmistä todistuskappaleista marin permiläislainoissa. Denasalisaatiokehitykseen nojaten marilais-permiläiset kontaktit ovat todennäköisesti jatkuneet pidempään kuin mitä voidaan arkeologisen evidenssin pohjalta päätellä (Bereczki 1994: 12). Bereczkin mukaan (1994: 13) marissa on 44 permiläislainaa, jotka on saatu kantapermistä tai kantaudmurtista. Lisäksi hänen mukaansa marissa on 30 myöhempää udmurttilainaa. Bereczki toteaa lisäksi, että permiläisvaikutus marissa on ollut merkittävämpää kuin lainasanojen määrä antaisi olettaa ja pitääkin mahdollisena, että hänen listaamansa sanat muodostavat vain osan marin permiläislainoista.

Bereczkin mukaan (1994: 13) marilais-permiläisten kontaktien korkea ikä vaikeuttaa lainoista kertovien äännekriteerien määrittämistä. Kielikunnan sisäisten lainasanojen seulomisen kannalta kielihaarakohtaiset uudennokset ovat oleellisen tärkeitä, ja näin ollen on selvä, että mitä lähemmäs uralilaista kantakieltä menneisyydessä liikutaan, sitä harvemmiksi käyvät nuo uudennokset ja sitä vaikeammaksi muuttuu kielikunnan sisäisten lainojen erottaminen perintösanastosta.

Bereczkin marin konsonanttihistoriaa käsittelevää osuutta vaivaa tietty päättämättömyys. Bereczki kyllä vihjaa marin kehityksen kohdalla permiläisperäisyyden mahdollisuudesta toteamalla, että vastaavanlainen äännekehitys on permiläisille kielille tyypillinen, mutta ei kuitenkaan vie ajatusta permiläisperäisyydestä loppuun kuin joidenkin äännepiirteiden kohdalla. Bereczki viittaa permiläisten kielten äännekehitykseen seuraavien marin sanastossa esiintyvien äännepiirteiden kohdalla:

- *k > *γ*
- *čk > *č*
- *lk > ø
- *šk > *š*
- *tk > *t*
- *t > *j* ~ ø
- *lm > *m*
- *č > *ž*

Listaa voisi vielä jatkaa joukolla äännepiirteitä, joiden permiläiseen rinnakkaiskehitykseen Bereczki ei ole ottanut kantaa, nimittäin:

- *k > *ø*
- *nt > *δ*
- *p > *j* ~ *ø*
- *-ŋ- > -*m*-
- *w > *ø*
- *δ > *ø*
- *δ’ > *l* / sanan alussa

Lisäksi marin ja permiläisiä kieliä yhdistää joukko erilaisia retentiotapauksia, joiden käsittelyä en kuitenkaan pidä tarpeellisena, sillä retentioilla ei ole etymologista todistusvoimaa selviteltäessä kielikunnan sisäisiä lainasanoja.

6.1. Kantauralin *čk marissa

Kantauralin *čk edustuu Bereczkin mukaan marissa neljällä eri tavalla (1994: 33–34):

1. > maI *ćk*, L *čk*
   I *püčka-*, L *pəčkä-* ’leikata; veistää, viiltää (pois), I *wočko*, L *wačkə̂* ’pytty’
2. > ma. *šk*
   I *kuškeδa-*, L *kə̂škeδä-* ’repiä, kiskoa, katkaista’, I *mekš*, L *mäkš* ’lahopuun kappale’
3. > maI *ć*, L *č*
   I *puć*, L *pə̂č* ’(aseen) piippu, putki, korsi, torvi’
4. > ma. *š*
   I *oš(o)*, L *oš(ə̂)* ’valkoinen’

Bereczkin *čk > *šk* -muutoksen tueksi tarjoamat esimerkit eivät vakuuta. Marin sana I *kuškeδa-*, L *kə̂škeδä-* palautuu UEW:n mukaan asuun *kačka-[1] ’repiä, rikkoutua’. Kantauralin *a:n jatkajana odottaisi lähinnä kantamarin *å:ta (I *o*, L *a*), sanassa esiintyvää kantamarin *ŭ:ta (I *u*, L *ə̂*) ei voida pitää kantauralin *a:n säännöllisenä jatkajana. Kantamarin *ŭ palautuu säännöllisesti kantauralin *u:hun (esim. kur. *juma ’jumala’ > kma. *jŭma > I *jumo* ’jumala’, L *jə̂mə̂*), labiaalikonsonantin vieressä myös kantauralin *o:hon (esim. kur. *woča- ’odottaa’ > kma. *wŭče- > I *wuće-*, L *wə̂če-*) sekä vokaalisoinnuttomissa sanoissa myös kantauralin *i:hin (esim. kur. *wiša ’vihreä’ > kma. *ŭžar > I *užar*, L *ə̂žar*) (Aikio 2014a: 156–157). Aikio palauttaa marin sanat kantamarin asuun *kŭškeda-, joka hänen mukaansa puolestaan viime kädessä voidaan yhdistää kantaurali-laiseen verbijuureen *kiśka-. UEW rekonstruoi suomalais-permiläiseen kantakieleen kaksi homonyymistä verbiä, verbit *kačka-[1] ’repiä, rikkoutua’ sekä *kačka-[2] ’purra, puraista’. Jälkimmäisen jatkaja on kantamarin *kåčka- ’syödä’, jossa tavattua äännekehitystä voidaan pitää sekä ensitavun vokaalin että keskikonsonantiston osalta säännöllisenä. Marin I *kuškeδa-*, L *kə̂škeδä-* ei palaudu alkuperäiseen *čk-yhtymään.

Marin I *mekš*, L *mäkš* yhdistetään UEW:ssa saamelaiskielissä tavattavaan sanueeseen (esim. pohjoissaamen *mieskkas* ’laho, mätä; reikäinen (hampaista))’, joka voidaan palauttaa kantasaamen asuun

*mēckę. Saame palautuu uralilaisella tasolla asuun *mäčki. UEW olettaa, että sanassa on marissa tapahtunut sekä affrikaatan assibiloituminen *čk > *šk että epäsäännöllinen metateesi *šk > *kš*. Vokaalivaihtelu I *e*, L *ä* on marissa velaarin edellä odotuksenmukaista, ja kyseinen vokaalisuhde palautuu kantamarin *e:hen (Aikio 2014a: 135). Kantamarin *e puolestaan voidaan kyseisessä asemassa palauttaa kantauralin *ä:hän (esim. kantauralin *tälwä 'talvi' > I *tele,* L *tel*). Vokalismin palauttaminen *ä:lliseen lähtömuotoon ei tuota ongelmia, mutta saamen ja marin konsonantismia ei säännönmukaisesti voida palauttaa yhteiseen rekonstruktioon olettamatta erityiskehityksiä, eikä sanoja näin ollen myöskään voida pitää vastineina.

Näiden kahden esimerkkisanan perusteella *čk > *šk* -muutoksen olettaminen ei ole aiheellista. Onkin ehkä tarpeen tarkastella kokonaisuudessaan sitä UEW:ssa esiintyvää aineistoa, johon Bereczki oletuksensa perustaa. UEW:sta löytyy Bereczkin esittämien rinnastusten lisäksi kaiken kaikkiaan 4 sanarinnastusta, joihin rekonstruoidun *-čk-yhtymän jatkajana tavataan marissa *šk*:

- *kečke-rä 'pyöreä, käyrä' > sm. *kehkerä* 'kupera, mykevä', ve. *k'ehkar, k'ehker* 'pyöreä, kupera' / mdE *kičkeŕe*, M *kičkor* 'käyrä, kiero' / maI *kə̑škar*, L *kəškär* 'sylinteri' (UEW: 655)
- *mučkз 'nyrkki' > mdE *mokšna*, M *mokšenda* / maI *muškə̑ndo*, L *mə̑škə̑ndə̑* / udm. *mi̯ži̯g,* ko. *mi̯ži̯k* nyrkinisku' (UEW: 704)
- *pučkз 'pistää, lävistää, työntää' > sm. *puhkaise-*, *puhko-*, *puhkea-*, *puhki-*, vi. *puhke-*, *puhki* / maI *püškä-*, L *pə̑ška-* 'pistää (hyönteisistä); survoa' / udm. *bi̯čk-* 'pistää, pistellä, tökätä', ko. *bi̯čki̯-* 'pistää, työntyä sisään; porata' (UEW: 739)
- *rʊčkз (rʊškз) 'hauras, laho' > sm. *rohka* 'hauras, murea', ka. *ruohka*, hauras, hapera' / maL *raška* 'hauras' / udm. *ʒ̑i̯ž* 'laho, kulunut', ko. *ri̯ž* 'laho, haurastunut' / ?unk. **roshad-*, *rossad-* 'kulua hitaasti' (UEW: 426)

Sanoista *kečke-rä 'pyöreä, käyrä' ja *rʊčkз (rʊškз) 'hauras, laho' ovat deskriptiivisiä. Molempiin sanoihin on rekonstruoitu *čk vain yhden kielihaaran evidenssin perusteella. Sanassa *kečkerä affrikaatallinen rekonstruktio perustuu mordvaan, jossa *čk-yhtymä on säilynyt, vrt. *pučki > mdE *počko*, M *počka* (Bartens 1999: 41). Itämerensuomi sen sijaan viittaa ensisijaisesti alkuperäiseen *šk-yhtymään.

UEW:n *rəčkз-asuun palauttamat oletetut vastineet viittaavat kaikki eri kantauralin rekonstruktioon, itämerensuomi lähinnä asuun *roška, mari asuun *raška ja permiläiset kielet asuun lähinnä asuihin *rušV t. *ručV. Molemmissa vastinesarjoissa palautuminen alkuperäiseen *čk-yhtymään on kyseenalaista eivätkä sanat deskriptiivisyytensä takia muutenkaan ole luotettavia äännehistorian lähteitä.

Sanaa *mučkз 'nyrkki' tuskin voidaan sitäkään pitää todisteena *čk > *šk* -muutoksesta marissa. Sammallahti olettaa vastinesarjan mdE *mokšna*, M *mokšenda* / maI *muškəndə* L *məškəndə* / udm. *mi̯ži̯g*, ko. *mi̯ži̯k* 'nyrkinisku' taustalle asua *mukšV 'nyrkki' (1988: 553). Parhaiten Sammallahden esittämä asu sopii selittämään mordvan vastineet. Lähdettäessä rekonstruktiosta *mukšV täytyy marin osalta olettaa metateesimuutosta *kš > *šk*. Mordvassa ja marissa sanaan liittyy lisäksi ainakin näennäisesti sama johdinaines *-ntV. Permiläisissä kielissä *kš-yhtymän metateesi ja sananloppuisen konsonanttiyhtymän klusiiliaineksen kato on odotuksenmukainen (vrt. udm. *muš*, ko. *moš* < *mekši 'mehiläinen'), mutta ilmeisesti tässä tapauksessa *šk-yhtymän *k*-elementti on edelleen epäsäännöllisesti heittynyt sananloppuiseen asemaan. Mikäli -*k*:n oletetaan alun perin olleen osa vartaloa, on muutoksen *mušk > mušVk oltava siinä määrin vanha, että *š ei vokaalienvälisessä asemassa ollut vielä soinnillistunut *ž*:ksi. Olipa sanojen historiallinen yhteys mikä tahansa, on UEW:n niille esittämä rekonstruktio joka tapauksessa mahdoton.

UEW yhdistää marin verbin I *püškä-*, L *pəška-* toisaalta itämerensuomen puhkaisemista merkitsevään sanueeseen (kantasuomen *puške-) ja toisaalta permiläisissä kielissä tavattavaan pistämistä merkitsevään sanueeseen (kantapermin *bĭ̯čk-[2]). Aikio on käsitellyt

2. Permiläisten kielten muodoissa tavattava sananalkuisen klusiilin soinnillistuminen ei ole ollut täysin säännöllinen prosessi. Vaikuttaa mahdolliselta, että udmurtissa tavattava verbi *pi̯škɨli̯-* '1. härnätä, kiusoitella, ärsyttää 2. matkia, mukailla, jäljitellä' liittyy kantapermiin rekonstruoitavaan sanaan *bĭ̯čk- ja sitä kautta myös Aikion rekonstruoimaan sanaan *pučki- 'puhjeta'. Verbin *pi̯škɨli̯-* voidaan katsoa koostuvan verbijuuresta *pi̯škɨ-* ja *l*-aineksisesta johtimesta, jolla muodostetaan kontinuatiivisia, frekventatiivisia tai kontinuatiivis-frekventatiivisia verbejä (*l*-johtimesta ks. Bartens 2000: 275). Udmurtin *bi̯škɨ-*verbillä on pistämisen lisäksi merkitykset '1. pistellä, tökätä, tökkiä 2. härnätä, kiusoitella'. Härnäämisen ja kiusoittelemisen merkitysten johtaminen pistämistä merkitsevästä verbistä ei siis tuota vaikeuksia, varsinkaan kun johtamattomalla perusverbilläkin on edelleen jokseenkin identtiset kuvannoilliset merkitykset.

itämerensuomen sanuetta artikkelissaan *Studies in Uralic etymology II: Finnic etymologies* (2014c). Suomen *puhjeta*-sanaa käsitteleväs-sä sana-artikkelissa SSA yhdistää empien deskriptiivisenä pitämän-sä sanueen mainittuun permiläisten kielten sanaan. *Putkahtaa*-sanan SSA puolestaan yhdistää ensisijaisesti mordvan sanaan E *počkoďe-*, M *počkoďə-* ’puhjeta, reikiintyä’. SSA:n mukaan on kuitenkin ajateltavissa, että suomen *putkahtaa* ja *puhjeta* palautuvat molemmat samaan suomalais-volgalaiseen *pučkз-vartaloon. Aikio hylkää SSA:n ajatuksen sanueen deskriptiivisyydestä, mutta pitää itämerensuomen, mordvan ja permiläisten kielten sanojen yhdistämistä selvänä. Aikio rekonstruoi vastineiden perusteella lähtömuodon *pučki-. Itämerensuomen kahtalainen edustus (-*tk*-, *putkahtaa* ~ -*hk*-, *puhke*-) perustuu hänen mukaansa esikantasuomessa tapahtuneeseen epäsäännölliseen konsonantinetisen *č:n assibilaatioon (2014c: 11−12). SSA:ssa marin I *püškä*-, L *pə̂ška*- liitetään suomen *puskea*-sanaan, jolla on laaja, aina obinugrilaisiin kieliin ulottuva levikki. Aikio esittää sanalistassaan kantamarin rekonstruktioksi muodon *pŭške- siitä huolimatta, että itämari ja länsimarin ensitavun vokaalit eivät vastaa toisiaan täysin säännöllisesti. Itämarin ensitavun *ü* viittaa kantamarin *ŭ̈:hyn. Länsimarin ensitavun *ə̂* sen sijaan voidaan säännöllisesti johtaa kantamarin *ŭ:sta, joten itämarin epäsäännöllinen edustus ei liene esteenä rinnastukselle. Kantamarin *pŭške- palautuu hienoisesta vokalismin epäjohdonmukaisuudesta kuitenkin paremmin kantauralin asuun *puski- kuin asuun *pučki-. Marin sana I *püškä,* L *pə̂ška*- ei siis todista *čk > *šk* -muutoksen puolesta.

Bereczkin mukaan *čk-yhtymä on marissa saattanut menettää klusiilielementtinsä ja hän esittää kyseisen äännekehityksen tueksi marin asuun *pučki ’ontto varsi, putki’ palautuvan vastineen I *puč́*, L *pə̂č*. Kyseisen muutoksen Bereczki toteaa lisäksi olevan luonteenomainen permiläisille kielille (Bereczki 1994: 34), joskaan hän ei vie ajatusta ilmeisen leksikaalisen evidenssin puuttuessa kyseistä huomiota pidemmälle. UEW:ssa *pučki on vielä rekonstruoitu asuun *pućke. Bereczki käsittelee sanan takaiseen affrikaattaan palautuvien sanojen joukossa, mikä vaikuttaa vastineet huomioiden perustellulta. UEW:ssa esitetään siis kolme rinnastusta, jotka kaikki palautuvat asuun *pučkV (joskin oletettavasti eri kerrostumiin):

- *pućke ’kasvin ontto varsi’ > sm. *putki* (gen. *putken*) / saP *boska* ’väinönputki’ / mdE *počko*, M *počka* ’putki, ontto varsi, karhunputki’ / maI *puć̆*, L *pə̑č* ’(aseen) piippu, putki, korsi, torvi’ / nenTa O *pūd* ’pieni metalliputki’, Sj. *ṕam pūd* ’puun ydin’, Nj. *putū* ’selkäydin’ / selkTa *putį* ’idänukonputki (Heracleum sibiricum)’, Ty *pūč* ’ruoko, putki’, kam. *pottu* ’kukkapohjus’ (UEW: 397–398)
- *pučkз ’sisus, ydin’ > maI *pušto* ’eläimen sisälmyksiä ja uudelleen lämmitettyä ruokaa’, L *puštə* ’mahalaukku’ / udm. S G *puč* (*pučk-*), K *poš* (*pošk-*) ’sisä-, sisusta’, koSkr. *pį̆č* ’sisus, sisäosa’, S *pį̆č*: *ker-ka-p.* ’tuvan sisäpuoli’ / selkTa *puč*: *pučonds* ’sisään’, TaU *pūte*, KeO *pūče*, Ty *pūč* ’sisus, keskiosa, sisässä, sisällä’ / kam. *put*, *put* ’uurre, sisusta, ydin’ (UEW: 398)
- *pučkз ’pistää, lävistää, työntää’ > sm. *puhkaise-*, *puhko-*, *puhkea-*, *puhki-*, vi. *puhke-*, *puhki* / maI *püškä-*, L *pə̑ška-* ’pistää (hyönteisistä); survoa’ / udm. *bį̆čk-* ’pistää, pistellä, tökätä’, ko. *bį̆čkį* ’pistää, työntyä sisään; porata’ (UEW: 739)

Juha Janhunen esittää UEW:ssa kahtia jaetut samojedin vastineet *Samojedischer Wortschatzissa* (1977) yhden kantasamojedilaisen rekonstruktion (*pučə) alla. Ante Aikio esittää varsin vakuuttavasti edellä mainitun *puhjeta*-sanueen käsittelyn yhteydessä, että rekonstruktioltaan homonyymiset sanat *pučki ’ontto varsi’ ja *pučki ’sisus, ydin’ ovat etymologisesti sama sana. Alun perin putkea ja onttoa vartta merkinnyt sana on permiläisissä kielissä ja samojedissa kehittynyt abstraktimpaan suuntaan. Sana tavataan putkeen viittaavassa merkityksessä edelleen mm. tundranenetsissä (nenT *pudᵊ* ’pieni metalliputki’) ja selkupissa (selkTa *putį* ’idänukonputki (Heracleum sibiricum)’. Myös ytimen ja sisustan merkitykset ovat yleisiä (esim. nenT *ṕam pudᵊ* ’puun ydin’, *kam put* ’luuydin, sisäpuoli, -osa, uurre’). Sisuksen merkityksestä on edelleen päästy nganasanissa ja metsäenetsissä tavattavaan ruumiin merkitykseen (ngan. *hütəδə* ’ruumis’, enM *puδoδo* ’ruumis, henkilö itse’), ja jopa matorin refleksiivisen pronominin *huδu* oletetaan syntyneen kieliopillistumalla em. merkityksistä (Aikio 2014c: 12–15).

Ottaen huomioon samojedissa attestoidut merkityksenkehitykset voidaan UEW:ssa kahtia jaetut vastinesarjat yhdistää samojedin ja permiläisten kielten osalta. Permiläisissä kielissä konkreettisen

putken merkitys ei enää ole nähtävissä, udmurtin *puč* (*pučk-*) ~ *puš* (*pušk-*) ja komin *pi̧č* (*pi̧čk-*) esiintyvät sisällä olemiseen viittaavissa postpositiosarjoissa ja komissa usein yhdyssanojen jälkiosana. Sana *puš* itsenäisenä sanana tarkoittaa *Udmurttilais-suomalaisen sanakirjan* mukaan seuraavia asioita: 1. sisus(ta), sisäpuoli 2. sisälmykset, sisukset 3. ontelo.

Aikio ei ota käsittelyssään kantaa UEW:ssa permiläisiin kieliin ja samojedikieliin yhdistettyyn marin sanaan I *pušto* ’eläimen sisälmyksiä ja uudelleen lämmitettyä ruokaa’, L *puštə* ’mahalaukku’. Bereczkin mukaan (1994: 33–34) sanassa havaittu vaihtelu *šk* ~ *št* ei ole luonteeltaan foneettista vaan selittyy pikemminkin eri johdinainesten vaihtelulla. Lisäpontta Bereczkin olettamukselle antavat murteista attestoidut *k*:lliset muodot. Jos oletetaan Bereczkin tapaan, että *čk on marissa saattanut kehittyä *š*:ksi (joskin kyseisestä kehityksestä on olemassa vain yksi kyseenalainen esimerkki) voidaan sekä kantamarin *pŭč ’putki’ että *puš- ’maha’ palauttaa esimarin asuun *pučki. Lienee mahdollista olettaa, että semanttinen kehitys eriyttää sanojen merkitykset siinä määrin, että niitä aletaan pitää kahtena eri sanana, mutta se ei silti tyydyttävästi vastaa kahden foneettisen hahmon syntymiseen (olettaen, että molemmat sanat ovat edelleen neutraalissävyisiä nomineja).

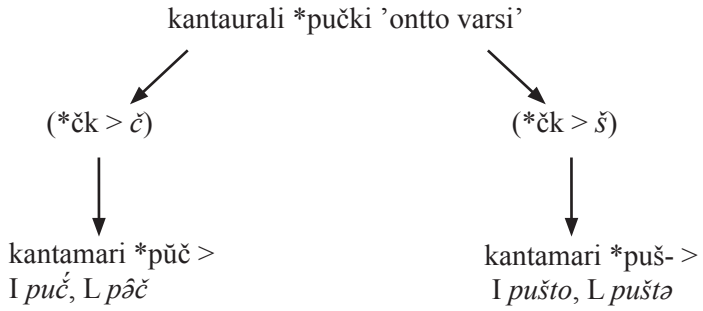

Kuvio A. Kahtalainen äännekehitys.

Kahtalaisen äännekehityksen postuloimisen sijaan voitaisiin kuitenkin harkita myös kielikunnan sisäisen lainautumisen mahdollisuutta. Jo Bereczki huomautti kehityksen kur. *pučki > kma. *pŭč muistuttavan

permiläisissä kielissä tapahtunutta kehitystä, ja Aikion (2014c: 11–14) kyseiseen sanaan yhdistämät permiläisten kielten sanat (udm *puč* ~ *puš*, ko. *pi̯č*) näyttäisivät osaltaan tukevan tuota käsitystä. Marin äännekehityksen säännöllisyyden arviointia vaikeuttaa kuitenkin äänteellisten paralleelien puute. Tavallisestihan kantauralin *čk edustuu marissa edelleen affrikaatan ja klusiilin yhtymänä (kur. *kačka- ’purra’ > kma. *kåčka- ’syödä’, kur. *ńi̯čki ’märkä’ > *kma. > *nåčkə, kur. *kočka ’kotka’ > kma. *kut/čkəž, esimerkit Aikion sanalistasta). Sananloppuiselle yksinkertaistumiskehitykselle mahdollisen paralleelin tarjoaa *nč-yhtymän kehitys. Toisen tavun kadon myötä syntyneet sananloppuiset *nč-yhtymät ovat ilmeisesti olleet kantamarissa fonotaktisesti mahdottomia, ja ne ovat tästä syystä kadottaneet nasaalielementtinsä (Bereczki 1994: 45). Katotapaukset näyttäisivät olevan enimmäkseen alkuperäisiä *i-vartaloita (esim. kur. *künči ’kynsi’ > kma. kŭč, kur.*ponči ’häntä’ > kma. *påč, muutos näyttäisi kuitenkin koskeneen ainakin yhtä alkuperäistä *a-vartaloa kur. *pančа- ’avata’ > kma. *påča-). Lienee mahdollista, että toisen tavun *i:n kato on myös *pučki-sanassa saanut aikaan sananloppuisen konsonanttiyhtymän yksinkertaistumisen, jolloin muutosta *čk > *č* voidaan marissa pitää täysin äännelaillisena tapauksissa, joissa toisen tavun vokaali on kadonnut. Asian selvittelyä vaikeuttaa lähinnä kaksi seikkaa: toisaalta toisen tavun katoon johtaneet äännekehitykset tunnetaan huonosti, ja toisaalta muutos *čk > *č* tuottaa muotoja, jotka lankeavat yhteen useamman muun alkuperäisen äänteen tai äänneyhtymän kanssa (oletettavasti ainakin *-č-, *-čč-, tapauskohtaisesti myös *-nč- lankeavat yhteen kantamarin *č:ksi).

Kantamarin *pŭč-sanan lainautuminen permiläisistä kielistä on epätodennäköistä semanttisista syistä. Permiläisissä kielissä *pučki on viimeistään kantapermiin tultaessa siirtynyt tarkoittamaan putken sijaan sisusta, eikä permiläisissä kielissä putkeen viittaavia merkityksiä tavata lainkaan. Sanan olisi pitänyt siis lainautua jo jostain esipermiläisestä kielimuodosta, mikä taas ei tarjoa selitystä sanassa tavattavalle klusiilin kadolle.

Kantamarin *puš-elementin lainaperäisyyden arvioiminen on hyvä aloittaa tarkastelemalla *čk-yhtymän edustusta udmurtissa (Taulukko 1). Taulukosta nähdään, että kantapermin *čk-yhtymän affrikaatta on tietyissä murteissa varsin säännönmukaisesti

kantapermi	G	M	J	MU	U
*bĭ̯čk- ’pistää’	*bĭ̯čkaltɨ-*	*bi̯čkɨ-*	-	*bi̯škaltɨ-*	*bĭ̯škɨ̆-*
*kŏ̯čk- ’murtua’	*ku̯aćka-*	*ku̯ačk-*	*ku̯aška-*	*ku̯aška-*	*ku̯aška-*
*pĭ̯čk- ’sisus’	*puč*	*puč*	*pušk-*	*puč*	*puš*
-	*kučkɨ̆-*	-	*kučkɨ-/ kuškɨ-*	*kučkɨ-/ kuškɨ-*	-
-	*lučk-*	*lučk-*	*lučk-*	*lušk-*	*lušk-*
*čĭ̯čk- ’leikata’	-	*čɨčkɨ-*	*čɨškɨ-*	*čɨšk-*	*čɨ̆škɨ̆-*
*ɨ̆čk- ’repiä’	*ićkɨ̆-*	*ɨčkɨ-*	-	-	*ɨ̆škɨ̆-*

Taulukko 1. *čk-yhtymä udmurtin murteissa

assibiloitunut. Johdonmukaisimmin assibiloituneita muotoja tavataan Ufan ja Malmyž-Uržumin murteissa (udmurtin nykymurteiden luokittelusta ks. Kel′makov & Saarinen 1994: 26–28). Marissa epäsäännöllinen kehitys *čk > *š* voidaan siis varsin helposti selittää olettamalla, että sana on itse asiassa lainautunut mariin jostain *čk > *š* -muutoksen läpikäyneestä udmurtin murteesta. Lisäksi marissa tavattava epäodotuksenmukainen täysvokaali (kma. *u pro kma. *ŭ < kur. *u) selittyisi niin ikään varsin näppärästi olettamalla, että sana olisi lainattu udmurtista vasta sikäläisellä taholla tapahtuneen *i̯:n labiaalistumisen (*i̯ > *u*) jälkeen. Sanoilla on sekä marissa että udmurtissa merkitys ’maha, sisälmykset’, joten semantiikan osalta rinnastus on varsin ilmeinen (ks. Kuvio B).

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että mariin postuloidun *čk > *š(k)* -muutoksen tueksi esitetyt rinnastukset eivät läpäise kriittistä etymologista tarkastelua. Osa muutoksen tueksi esitetyistä rinnastuksista palautuu ilmeisesti alun perin täysin eri konsonantistoon, osaa taas ei niiden deskriptiivisen luonteen vuoksi voida pitää luotettavana äännehistoriallisena aineistona ja osa puolestaan on lainoja permiläisistä kielistä mariin.

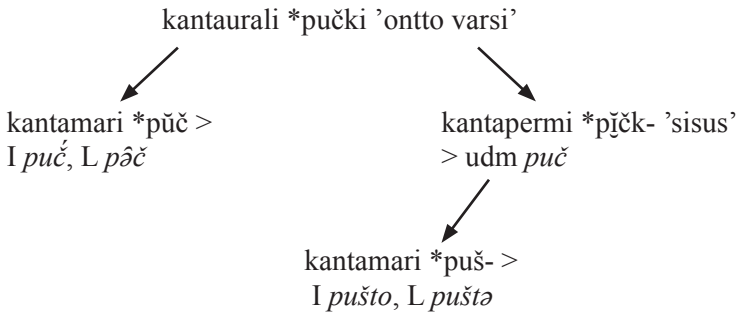

Kuvio B. Sisäinen lainautuminen.

6.2. Kantauralin sanansisäinen *-č- marissa

Kantauralin sanansisäinen vokaalienvälinen *č edustuu marissa Bereczkin mukaan kolmella eri tavalla (Bereczki 1994: 50):

1. > maI *ć*, L *č*
   I *koćo*, L *kačə̂* ’väkevä, kitkerä, karvas’, I *keće*, L *kečə* ’aurinko; päivä’
2. > ma. *z*
   I *küzö*, L *kəzə* ’veitsi, puukko’
3. > ma. *ž*
   I *mužo*, L *mə̂ž* ’paha henki’, I *užγa*, L *ə̂žγa* ’turkki’

Bereczkin säilymätapauksen *č > *č* tueksi valitsemat esimerkit ovat sikäli ongelmallisia, että molempiin rekonstruoidaan nykyään geminaatta-affrikaatta *čč (vrt. kur. *ki̯čči- ’pilaantunut, pahanhajuinen’ > I *koćo*, L *kačə̂* (Aikio 2014c: 5) ja *kečča ’aurinko’ (Sammallahti 1988: 552)). Aikion sanaan *ki̯čči- ’pilaantunut, pahanhajuinen’ rekonstruoima geminaatta-affrikaatta perustuu ensisijaisesti saamen evidenssiin (kantasaame *kuoccęk). Aikio toteaa, että marin yksittäisaffrikaatta on geminaatta-affrikaatan säännöllinen vastine. Yksittäisaffrikaatta on kuitenkin marissa oletetusti myös vokaalienvälisen yksittäisaffrikaatta *č:n jatkaja (Aikion sanalistan kur. *čača- ’kasvaa’ > kma. *šoča- ’syntyä’ > I *šoća-*, L *šača-*, kur. *woča- ’odottaa’ > kma.

*wŭče- > I *wuć̆e-*, L *wə̂če-*). Bereczkin esittämä kehitys pitää siis edelleen paikkaansa, vaikka hänen esittämänsä rinnastukset tulkitaankin nykyään toisin. Todettakoon myös, että Sammallahden rekonstruktion *keččä yhteydessä esittämä rinnastus permiläisten kielten sanaan (udm *ḳi̯č* 'ansa, silmukka', ko. *ḳi̯č* 'rengas, korvarengas; sormus; silmukka; kehä') on vokaalien kannalta ongelmallinen, sillä udmurtin *i̯* ja komin *i̯* palautuvat kantapermin *ĭ:hin, joka ei palaudu säännöllisesti kantauralin *e:hen, mikä asettaa koko rinnastuksen permiläisten kielten sanojen osalta kyseenalaiseksi. Tässä yhteydessä en ota kantaa Bereczkin esittämän muutoksen *č > *z* oikeellisuuteen, mutta sen sijaan käsittelen seuraavaksi *č > *ž* -kehityksen tueksi esitettyjä rinnastuksia, joiden yhteydessä Bereczki toteaa edustuksen olevan permiläisille kielille tyypillinen: "Diese Vertretung ist in den permischen Sprachen charakteristisch."

Marin sanaan I *mužo*, L *mə̂ž* 'paha henki' on UEW:ssa rinnastettu udmurtin *mi̯ž* 'taudinhenki, pahahenki; tauti', komin *mi̯ž* 'syyllisyys, rangaistus, tauti', hanI *mɔč*, P *muš*, *mos* 'tauti, vika', manI *mɔš*, P *mos* 'kolo; vamma' sekä unkarin yhdyssanojen loppuosana esiintyvä *-máz*, esim. *hagymáz* 'korkea kuume; lavantauti; epilepsia'. UEW:n rinnastusten perusteella esittämä rekonstruktio on *mučз 'tauti'. Aikio (2013b: 169) esittää, että eteläsaamen *muhtsies* 'epäsiisti, sottainen' voidaan saamelaisvastineiden puutteesta huolimatta palauttaa kantauralin asuun *muča. UEW:n esittämää vastinesarjaa Aikio ei kuitenkaan sellaisenaan hyväksy. Aikion mukaan marin vastineet I *mužo*, L *mə̂ž* eivät voi palautua epäsäännöllisen assibilaation vuoksi kantauraliin. Hän olettaa sanan lainautuneen mariin permiläisistä kielistä, jossa affrikaatta *č:n assibilaatiota *ž*:ksi voidaan pitää säännöllisenä. Olen gradussani ehdottanut sanan permiläistä alkuperää samalla perusteella (Metsäranta 2012: 44–47 ja 83–85).

Marin I *užγa*, L *ə̂žγa* on UEW:ssa rinnastettu sanoihin sm. *uuhi* (gen. *uuhen*) murt. *uuhi*, *uutti*, *uuti*, *uti*, *utti*, *uttu*, *uuttu*, *utu*, vi. *uhe* (gen. *uhe*) murt. *uhi*, *utt* (gen. *ute*, *utu*) ~ mdE *utśa* 'lammas'. M *uča* 'id.' ~ udm *i̯ž* 'lammas', ko *i̯ž* 'lammas' *i̯ž-ku* 'lampaannahka' ~ hanI *ač* 'lammas', E *oš*, P *as*, manI *ōš* 'lammas', L *oš*, P *ōs*. Epäsäännölliseen assibilaatioon perustuen olen tätäkin sanaa esittänyt marissa permiläiseksi lainaksi (Metsäranta 2012: 44–47). Ilmeisesti Aikio on ollut sanan suhteen samoilla linjoilla, sillä hän on jättänyt marin sanan

pois sanalistastaan. Marin sana on mitä ilmeisimmin johdos, vaikka *-γa* ei ilmeisesti ole marissa synkronisesti analysoitavissa oleva johdin. Ei liene epäilystä, että marista attestoimaton kantasana **už/əž on permiläinen laina, sikäli kun sana palautetaan uralilaisella tasolla alkuperäiseen affrikaattaan.

UEW:sta ja muualta etymologisesta kirjallisuudesta löytyy Bereczkin kahden esimerkin lisäksi neljä muuta etymologista rinnastusta, joissa kantauraliin rekonstruoitu *č edustuu marissa *ž*:nä.

- kur. *jača ’hankikanto’ > maL *jož* ’lumipyry’’ ~ saP *jassa* ’viipymälumi tunturissa, jasa, kengissä tai vaatteissa huoneeseen tullut lumi’, Lu *jassa*, Ko *jɛ̨ᵊ`ttsᴬ* ~ udm. *juž* ’hankikanto’, ko. *juž* ’kiinteäksi pakkautunut lumi’, Ja *juǯ* (UEW: 630)
- kur. *wača- ’nähdä’ > maI L *uža-* ’nähdä’ ~ vi *vaata-* ’katsoa’ ~ mdE *vača-* ’katsella; maksaa’ (UEW: 809)
- kur. *wačз ~ *wančз ’juuri > maI *wož*, L *waž* ’juuri’ ~ udm. *vi̧ži̧* ’juuri; suku’, ko. *vuž* ’juuri’ ~ nenT *wānū* ’juuri’, en. *baddu*, ngan. *bântu, bantu,* selkTa *kondšə*, Ke *konddsэ*, Ty *konč*, kam. *mona*, koib. *myma*, taig. *mondo* (UEW: 548)
- kur. *oč(w)a/*ęč(w)a ’hevonen, ori’ > maI *ožo*, L *ožâ* ’ori’ ~ udm. *už* ’ori’, ko. *už* ‘id’ (Koivulehto 1999: 226)

TschWb yhdistää UEW:n esittämän länsimarin *jož*-sanan itämurteiden sanaan *juž* ’ilma, kylmä viileä ilma, kylmä pureva tuuli’. Itämarin *juž*-sanan UEW puolestaan yhdistää udmurtin sanaan *juz* ’raikas, viileä, vilpoinen’, joiden perusteella UEW esittää rekonstruktion *josз ’kylmä, viileys’ (UEW: 637). Tämän rinnastuksen katsotaan edelleenkin pitävän paikkansa, vaikka rinnastukseen on liitetty muutakin sanastoa ja rekonstruktion asukin on toinen. Aikio esittää sanalistassaan rekonstruktion *jasi ’viileä ilma’, johon edellä mainittujen itämarin ja udmurtin sanojen lisäksi luetellaan vastineita myös saamelaisista kielistä ja samojedista. Tähän rinnastukseen Aikio yhdistää niin ikään länsimarin sanan *jož*. Sana siis palautuu alkuperäiseen *s:ään.

Rekonstruktioon *jačз yhdistettyjä saamen sanoja saP *jassa* ’viipymälumi tunturissa, jasa, kengissä tai vaatteissa huoneeseen tullut lumi’, Lu *jassa*, Ko *jɛ̨ᵊ`ttsᴬ* on Ante Aikio pitänyt substraattilainoina (2004: 14–15). Saamen sanoja ei voida palauttaa säännöllisesti

kantasaameen, mikä Aikion mukaan tavallisesti viittaa substraattiperäisyyteen. Jos marin ja saamen sanat poissuljetaan, jäävät UEW:n rekonstruktion *jačз alla esittämistä rinnastuksista jäljelle vain permiläisten kielten sanat (udm. *juž* ’hankikanto’, ko. *juž* ’kiinteäksi pakkautunut lumi’, Ja *juǯ*). Rinnastusten uudelleenstrukturointi jättää permiläisten kielten sanat vaille uralilaista etymologiaa. Kantapermiin voidaan rekonstruoida *jŭǯ ’hankikanto’, joka voi palautua esikantapermin asuihin *jančV tai *jonča.

Marin I L *uža-* ’nähdä’ sanaa ei voida säännöllisesti johtaa UEW:n tarjoamasta rekonstruktiosta kur. *wača- ’nähdä’. Kantauralin sananalkuinen *w- on marissa säilynyt (vrt. esim. *wanča- ’liikkua varovasti’ > kma. *wånče > I *wońćе-*, L *wanDže-* ’mennä/kulkea yli/poikki, ylittää’, *warti ’varsi’ > kma. *wurdə > I *wurδo*, L *wurδə̂* ’varsi’). Marin sanaa ei siis voida palauttaa rekonstruktioon *wača-. Koko UEW:n ehdottama rinnastus on sikäli ongelmallinen, että viron *vaatada* selitetään SSA:ssa suomen sanan *valvattaa* ’pitää silmällä, holhota; odottaa; kaivata’ vastineeksi. Mordvan sana voitaisiin varsin säännöllisesti palauttaa kantauralin muotoon *wača-, mutta kuten sanottua UEW:n sanalle tarjoamat vastineet eivät vakuuta, eikä sanaa voida rekonstruoida kantauraliin.

UEW:n kantauraliin rekonstruoima *wačз ~ *wančз ’juuri’ voidaan ehkä käsitellä tässä yhteydessä siitä huolimatta, että nykytutkimus olettaa rinnastusten palautuvan asuun *wanči. Aikio ei lue marin sanaa I *wož*, L *waž* ’juuri’ kuuluvaksi tähän, vaikka perusteluja sanan poisjättämiselle hän ei ole missään tietääkseni esittänyt. Nasaalielementin kato *nč-yhtymissä erityisesti *i-vartaloissa on marissa odotuksenmukaista (vrt. esim. *künči ’kynsi’ > kma. *kŭč > I *küć*, L *kəč*, *ponči ’häntä’ > kma. *på̆č > I *poć*, L *pač*). Sanassa tavattava kehitys *nč > *ž* on tapauksena täysin uniikki ja sellaisena tietysti herättää epäilyksen sanan mahdollisesta lainautumisesta. Lainanantajatahona kyseeseen tulevat ainoastaan permiläiset kielet, jossa *nč-yhtymän jatkaja on varsin säännöllisesti muuttunut *ž*:ksi (*wanča- ’liikkua varovasti’ > kperm. *vŭǯ > udm. *vi̯ži̯-* ’mennä yli (t. poikki), ylittää’, ko. *vuǯ-*, *ponči ’häntä’ > kperm. bi̯ǯ > udm. *bi̯ž* ’häntä’, ko. *bę̆ž*).

Jorma Koivulehto (1999: 226) esittää, että marin sana I *ožo*, L *ožə̂* ’ori’ sekä udm. *už* ’ori’, ko. *už* ‘id.’ palautuisivat alkuperäiseen affrikaatalliseen lähinnä kantauralia muistuttavaan rekonstruktiotasoon *oč(w)

a/*ëč(w)a. Sanan *oč(w)a/*ëč(w)a Koivulehto puolestaan olettaa olevan lainaa kantairanin muodosta *atsva (> avesta *aspa*-). Koivulehto toteaa sanasta seuraavaa: ”marin ja permin vokaalit eivät etymologisesti vastaa tarkkaan toisiaan, mikä jo sinänsä viittaa lainaan; marin sana sopisi lainaksi permistä”. Koivulehdon huomioihin on helppo yhtyä.

Kahta rinnastuksista ei voida pitää perusteltuina (L *jož* ’lumipyry ja I L *uža*- ’nähdä’). Jäljelle jäävät tapaukset (I *mužo*, L *mâž*, I *užγa*, L *âžγa*, I *wož*, L *waž*, I *ožo*, L *ožâ*) voidaan varsin luontevasti selittää permiläisiksi lainoiksi eikä tarvetta omaperäisen *č > *ž* -muutoksen postuloimiselle ole marissa tarvetta.

6.3. Kantauralin *nt-yhtymä marissa

Kantauralin *nt-yhtymä on Bereczkin mukaan marissa toisaalta säilynyt (*nd*) ja toisaalta kehittynyt edelleen dentaalispirantiksi (*δ*). Bereczkin näkemys (1994: 38) kantauralin *nt-yhtymän kehityksestä on seuraavanlainen:

1. > ma. *nd*
   maI *kinde*, L *kində* ’leipä; vilja’ ~ udm. *kịd* ’kaunat, akanat, leseet’, ko. *kịd* ’kuori, akana’ (UEW: 681), maI *šondo* ’sonta, lanta, kusi’ L *šanδâ* ’käymälä’ ~ sm. *sonta* < *kur. *sonta (UEW: 764)
2. > ma. δ^1
   maI *jâδaŋ*, L *jəδäŋ* ’(jousen) jänne’ < kur. *jäntiŋ (UEW: 92), maI *šâδaŋ*, L *šäδäŋγə* ’vehnä’ < kur. *šäntɜ (UEW: 496)
3. > ma. δ^2
   maI *luδo*, L *lâδâ* ’sorsa, ankka’ < kur. *lunta (UEW: 254)

Bereczkin esittämän säilymäkehityksen *nt > *nd* tueksi on UEW:sta ja muista etymologista lähteistä mahdollista löytää kourallinen lisäesimerkkejä:

- maI *wondo* ’ruoko, varsi’ L *pandâ* < kur. *po/anti ’varsi’ (UEW: 734)
- maI *konde*-, L *kande*- < kur. *kanta- ’kantaa’ (UEW: 124)

- maL *landaka* ’pieni laakso, notkelma’ < kur. *lị̈nti ’alava maa’ (Aikio 2014b: 86)
- maI *pundaš* ’pohja’, L *pȃndaš* < sm.-perm. *puntaksi (UEW: 740)

Marissa tapahtuneen *nt > *nd* -äännekehityksen tueksi on siis mahdollista esittää ainakin yllä mainitut kuusi etymologista rinnastusta. Marin *kinde* ’leipä; vilja’ on UEW:ssa yhdistetty permiläisten kielten nimenomaan viljan kuoriosaan viittaaviin sanoihin (udm. *kị̈d* ja ko. *kị̈d*). Vaikka sanat semanttisesti vielä voidaankin yhdistää, on huomautettava, että sanojen rinnastamiseen liittyy vokaalien osalta siinä määrin suuria erineväisyyksiä, että koko rinnastusta on pidettävä kyseenalaisena. Marin ja permiläisten kielten ensitavun vokaalit viittaavat täysin eri lähteisiin. Sonorantin edellä esiintyvä ensitavun täysvokaali *i* on marissa siinä määrin harvinainen, että kyseinen vokaalisuhde esiintyy marissa vain kolmessa sanassa (Aikio 2014a: 138), joita ei tämänhetkisen tiedon valossa pidetä lainoina. Kantamarin *i palautuu tavallisesti kantauralin *ä:hän (vrt. maI *kit*, L *kit* ’käsi’ < kma. *kit < kur. *käti, maI *ime*, L *im* ’neula’ < kma. *imə < kur. *äjmä), joten marin osalta kantamarin *kində palautuisi lähinnä uralilaiseen asuun *käntä. Permiläisten kielten vastineet puolestaan viittaavat alkuperäiseen suppeaan vokaaliin (esim. udm. *kị̈tkị̈*- ’valjastaa’ < kur. *kütki- ’kytkeä’, udm. *lị̈mị̈* ’lumi’, ko. *lị̈m* < kur. *lumi). Udmurtin ja komin perusteella uralilainen rekonstruktio olisi siis lähinnä *ku/üntV. Sanaa ei siis epäsäännöllisten vokaalivastaavuuksien nojalla voida pitää ainakaan vanhana perintösanana. Sisäisen lainautumisen mahdollisuuskaan ei vaikuta erityisen todennäköiseltä, sillä marin *nd*-yhtymän perusteella lainautumisen olisi pitänyt tapahtua ennen kantapermin läpikäymää denasalisaatiota, eikä marissa ainakaan tiettävästi ole jo esikantapermiin ajoittuvia permiläisiä lainoja. Esikantamarin *ä permiläisen tahon suppean vokaalin substituutiona ei vaikuta mahdolliselta. Sanojen rinnastamatta jättäminen ei marin sisäisen äännekehityksen kannalta muuta mitään, mutta uralilaisen rinnastuksen sijaan lienee marin sanaa pidettävä pikemminkin alkuperältään tuntemattomana. Levikiltään mariin rajoittuvien etymologioiden käyttökelpoisuus uralilaisessa äännehistoriassa on luonnollisesti rajallinen, vaikka marin sisäisten kehitysten tutkimisessa niitä voidaankin ongelmitta käyttää.

Marin sanalla *šondo* ’sonta, lanta, kusi’ on suppea itämerensuomeen rajoittuva levikki. Sana on kuitenkin äänteellisesti siinä määrin säännöllinen, että toisin kuin edellä käsiteltyä sanaa ei ole estettä pitää sitä vanhana uralilaisena sanana. Toisen äänteellisesti säännöllisen säilymätapauksen näyttäisi muodostavan *kanta- ’kantaa’ (> maI *konde-*, L *kande-*), joka on äänteellisen säännöllisyytensä lisäksi huomattavan laajalevikkinen. Näin ollen kyseistä sanuetta voidaan pitää luotettavana äännehistorian lähteenä.

Aikio liittää länsimarissa tavattavan sanan *landaka* ’pieni laakso, notkelma’ yhteyteen sanat sm. *lansi*, udm. *lud* ’pelto’, ko. *lud* ’niitty, laidun’ sekä ngan. *l̥intə* ’tasanko, laakso’, jotka palautuvat kantauralin muotoon *l̥inti (Aikio 2014b: 86). Aikion esittämä rinnastus poikkeaa erityisesti samojedin osalta UEW:ssa esitetystä rinnastuksesta. On huomautettava, että sanojen yhteydessä yllä mainitut viitteet UEW:n esittämiin rinnastuksiin ovat sikäli ongelmallisia ja harhaanjohtaviakin, että nykytutkimus ei välttämättä hyväksy niitä sellaisenaan. Semanttisesti ja äänteellisesti Aikion esittämä rinnastus vaikuttaa moitteettomalta. Yksi äänteellinen seikka kuitenkin jää häiritsemään. Miksi marissa kantauralin *i̯:tä näyttää toisinaan vastaavan kantamarin *å (esim. maI *noćko*, L *načkâ* < kma. *nåčkə < kur. *ni̯čki ’märkä’, maI *kočo*, L *kačâ* ’väkevä, kitkerä’ < kma. *kåčə < kur. *ki̯čči- ’pilaantunut, pahanhajuinen’), toisinaan taas kantamarin *ü (esim. maI šüm, L *süm* ’kuori’ < kma. *šüm < kur. *śi̯mi ’suomu’, maI *nörö,* L *nörə* ’kostea, märkä’ < kma. *nürə < kur. ńi̯ri ’heikko, pehmeä’) ja toisinaan lisäksi kantamarin *o (esim. maI *lombo*, L *lombâ* ’tuomi’ < kma. *lombə < *d´i̯mi ’tuomi’, maI *mokš*, L *mokš* < kma. *mokš < kur. *mi̯ksa ’maksa’). Kantauralin *i̯:n distribuutio näyttää noudattavan tiettyjä tendenssejä, mutta aukottomia ehtoja on vaikea esittää. Kantauralin *i̯ näyttää edustuvan kantamarin *å:na kolmessa tapauksessa neljästä, kun seuraava konsonantti on affrikaatta tai sibilantti. Kantauralin *i̯ edustuu kantamarin *ü:nä erityisesti ennen soinnillista yksittäiskonsonanttia (vastaesimerkkinä kuitenkin ainakin maI *šolo*, L *šolâ* ’jalava’ < kma. *šolə < kur. *śi̯li). Kantamarin *o puolestaan esiintyy kur. *i̯:n jatkajana erityisesti velaariklusiilin ja -nasaalin edellä, mutta vastaesimerkkejä löytyy edellä esitettyjen sanojenkin joukosta. Länsimarin sanan *landaka* pitäisi siis palautua kantamarin muotoon *låndə-, mutta kuten todettua ei kantamarin *å ainakaan tyypillisin kantauralin *i̯:n jatkaja

kyseisessä asemassa vaikuta olevan. Koska kantauralin *i̯:n jatkajana kuitenkin tavataan kantamarin *å:ta (eikä distribuution ehtoja täysin tunneta), voitaneen rinnastusta pitää hyväksyttävänä. Edellinen esimerkki kuvaa varsin hyvin etymologisessa tutkimuksessa vallitsevaa asiaintilaa. Tietomme äännehistoriasta on tuskin koskaan täysin absoluuttista ja tutkimuksessa joudutaan tästä syystä usein vaikeisiinkin rajanvetotilanteisiin. Päätökset rinnastusten hyväksyttävyydestä on toisinaan tehtävä ilman, että kaikki muuttujat ovat selvillä.

UEW:ssa maI *wondo*, L *pandə̂* ’ruoko, varsi’ < kma. *påndə rinnastetaan sanoihin sm. *ponsi* (*ponnen*), mdM *ponda* ’ruumis, keho’, udm. *pud* ’pensas, varret’, *bodi̯* ’keppi, sauva’, ko. *pod*: *kapusta-pod* ’kaalinvarsi, -naatti’, *bed’* ’keppi, sauva’. UEW:n sana-artikkelia koskevassa selitysosiossa todetaan, että udmurtin sana *pud* ja mahdollisesti komin *pod* ovat sanan säännölliset vastineet. UEW yhdistää samaan sanueeseen kuitenkin lisäksi myös udmurtin sanan *bodi̯* ’keppi, sauva’ sekä komin samamerkityksisen sanan *bed´*. Kyseiset permiläisten kielten sanat eivät palaudu kantapermiin säännöllisesti, mutta rinnastuksen tueksi UEW postuloi kantapermiin delabialisaatiomuutoksen *po > *pe, josta edelleen udmurtissa *be* > *bo* ja komissa *be*. Rédei on käsitellyt permiläisten kielten delabialisaatiota artikkelissaan *Die delabialisierende Wirkung der anlautenden und inlautenden labialen Konsonanten im Urpermischen* (1984: 53–59). Rédein äännekehityksen tueksi esittämään 11 sanarinnastukseen liittyy kuitenkin monessa tapauksessa erilaisia äänteellisiä ja kronologisia ongelmia. Kolmessa sanarinnastuksessa delabialisaatio koskee vain komia ja yhdessä udmurttia, mikä sinällään asettaa koko delabialisaatiomuutoksen kantapermiläisyyden kyseenalaiseksi. Rédein kantapermiin postuloima delabialisaatiokehitys ei toteudu säännöllisesti edes sen tueksi esitetyssä sanastossa, ja näin ollen vaikuttaakin siltä, että udmurtin *bodi̯* ja komin *bed´* perusteella kantapermiin rekonstruoitavan sanan *bedi ’keppi, sauva’ alkuperä onkin täysin toinen.

Ante Aikio on sisällyttänyt sanalistaansa rekonstruktion *po/anti ’varsi’ siitä huolimatta, että ensitavun vokaalia ei voida varmuudella rekonstruoida. Lisäksi Aikio on jättänyt sanueesta kokonaan pois mokšan vastineen *ponda* (gen. *pondəń*) ’vartalo’, mikä Aikion säännöllisinä pitämien vokaalisuhteiden valossa onkin perusteltua. Aikiohan kumoaa Itkoselta peräisin olevan ajatuksen siitä, että *o(-i):n

säännöllinen jatkaja mordvassa olisi *o. Sen sijaan Aikion mukaan *o(-i):n säännöllinen jatkaja on kantamordvan *u muualla kuin velaarinasaali *ŋ:n edellä (2013: 3). Mordvan *o* palautuu tavallisesti kantauralin *u:hun (Bartens 1999: 55−56), joten sanaa ei voida lukea kuuluvaksi tähän yhteyteen.

Suomen sana *ponsi* voidaan yksiselitteisesti palauttaa kantauralin asuun *ponti. Kantamarin *påndə voidaan palauttaa kantauralin asuun *pontV (vokalismin osalta vrt. esim. kur. *ponči ’häntä’ > kma. *påč ’häntä’). Huomautettakoon, että kantamarin *å:n taustalla saattaa yhtä hyvin olla kantauralin *a (vrt. esim. *kanta- ’kantaa’ > kma. *kånde-, *kačka- ’purra’ > kma. *kåčka- ’syödä’), jolloin myös rekonstruktio *pantV tulisi marin kannalta kyseeseen.

Vokalismin rekonstruoimisen kannalta keskeisessä asemassa on permiläisten kielten evidenssi. Permiläisten kielten vastineiden tulkinta on kuitenkin monestakin syystä ongelmallista. Udmurtin sanan *pud* ’pensas, varret’ vastineeksi esitetty yhdyssanojen osana esiintyvä komin *-pod* ’-varsi’ on nimittäin homofoninen toisen jalkaa merkitsevän sanan kanssa. Komin sanaa *pod* ’jalka’ puolestaan vastaa udmurtin *pi̯d* ’jalka’. KESKJ:ssa komin *pod*-sanalle annetaan ensisijaiseksi merkitykseksi ’jalka’, muita KESKJ:ssa annettuja merkityksiä ovat mm. (sienen) jalka ja kaalinkanta. Kahden erillisen sanan postuloiminen komiin vaikuttaa epätodennäköiseltä, yhdyssanojen osana esiintyvä *-pod* ’-varsi’ kun nähdäkseni voidaan yhtä hyvin selittää merkityksestä ’jalka’ käsin. Kyseisen huomion on tehnyt *Syrjänischer Wortschatzissa* jo Wichmann, joka toteaa, että komin *pod* ’jalka’ ja *pod* ’varsi’ voivat hyvinkin olla sama sana. Varmana voidaan pitää, että komin sana *pod* ’jalka’ vastaa udmurtin sanaa *pi̯d* ’jalka’. Udmurtin *pi̯d* ’jalka’ ja komin *pod* ’id.’ on Rédein mukaan lainattu iranilaiselta taholta (Rédei 1986: 75). Rédei olettaa kantapermiläistä muotoa *po̯d, joka olisi lainattu muinaisiranilaisesta muodosta *pad/*pād (vrt. esim. avestan *pad*, *pād* ’jalka’). Denasalisaatio lienee lainautumisen aikoihin permiläisissä kielissä jo tapahtunut, sillä iranilaisen tahon *-d-:n substituoimista *d:llä on muutoin vaikea selittää. Rédei olettaa, että iranilaisen tahon *a:ta olisi substituoitu kantapermin *o̯:lla. Kyseinen substituutio vaikuttaa foneettisesti heikosti motivoidulta, joskin edeltävä labiaalinen konsonantti on lainanantajakielessä saattanut vaikuttaa vokaaliin labiaalistavasti. Oletettavasti aikaisemmissa lainoissa (esim. udm. *uzi̯r* ’rikas, ko. *ozi̯r* ’rikas’

< kantaindoirani *asura) tavataan kuitenkin täsmälleen samaa vokaalivastaavuutta, joten vokalismin kannalta myös aikaisempi lainautuminen voisi tulla kyseeseen. Jos oletetaan, että kantapermissä olisi ollut muoto *pad, ajaudutaan kuitenkin kronologisiin ongelmiin, sillä denasalisaatio viittaa kantapermiläiseen tai peräti myöhäiskantapermiläiseen rekonstruktiotasoon, mutta kantapermissä tapahtuneista vokaalimuutoksista puolestaan ei vielä näy merkkiäkään. Rédein olettamus kantapermiläisestä lainautumisajankohdasta voitaneen siis hyväksyä, vaikka vokaalisubstituutio hieman epäodotuksenmukaiselta vaikuttaakin. Udmurtin *pi̯d* ’jalka’ ja komin *pod* ’jalka’ eivät liity uralilaisen rekonstruktion *po/anti ’varsi’ yhteyteen. Komin sanan *pod* ’varsi’ status itsenäisenä lekseeminä on kyseenalainen.

Udmurtin sana *pud* ’pensas, varret’ on KESKJ:ssa liitetty yhteen komin sanan *pudlas* kanssa. KESKJ:n mukaan sana *pudlas* esiintyy sanaliiton osana ilmaisussa *ležnęg pudlas* ’syylä’. Komin sanan *pudlas* alkuperäinen merkitys on kuitenkin ’orjantappurapensas’, ja Šahovin sanakirja antaa sanalle merkityksen ’pensas’. Mikäli sanassa tavattava *pud*-elementti olisi yhteydessä udmurtin *pud*-sanaan, voitaisiin kantapermiin rekonstruoida *pŭd. Kantapermin *u voi palautua kantauralin *a:han (esim. udm. *pužalti̯-* ’kääriä ylös’, ko. *puʒ-* ’id.’ < kperm. *pŭʒ- < kur. *panča- ’avata’, udm. *vi̯ži̯* ’juuri; suku’, ko. *vuž* ’juuri’ < kperm. *vŭʒj < kur.*wanči ’juuri’)’ tai *o:hon (esim. udm. *kuč* ’eräs lintu’, ko. *kuč* ’kotka’ < kperm. *kŭč < kur. *kočka ’kotka’, udm. *ku* ’iho’, ko. *ku* ’iho’ < kperm. *kŭ < *kopa ’iho’). Lähtökohtaisesti sekä kantauralin *a että *o voivat edustua kantapermissä *ŭ:na (udm. *u*, ko. *u*), mutta mielenkiintoista kyllä Aikion sanalistasta ei löydy yhtään *i-vartaloista sanaa, jossa kantauralin *o:n jatkajana tavattaisiin kantapermin *ŭ. Tämä huomioon ottaen permiläisten kielten kannalta todennäköisemmältä kantauralin rekonstruktiolta vaikuttaisi *pantV.

- sm. *ponsi* < ksm. *ponti < kur. *ponti
- maI *wondo*, L *pandə̂* < kma. *påndə < kur. *pantV tai *pontV
- udm. *pud*, ko. *pud-* < kperm. *pŭd < kur. *pantV tai ponta

Oletetut vastineet viittaavat jossain määrin erilaisiin rekonstruktioasuihin (yllä) ja on otettava huomioon mahdollisuus, että suomen ja permiläisten kielten sanat ovat alun perin eri sanoja. Liitettiinpä marin sana sitten yhteen suomen tai permiläisten kielten sanojen

kanssa, voidaan sitä joka tapauksessa pitää esimerkkinä *nt-yhtymän säilymisestä.

Viimeinen *nt-yhtymän säilymätapaus marissa on I *pundaš*, L *pə̂ndaš* ’pohja’, johon on UEW:ssa rinnastettu udmurtin sana *pi̯des* ’pohja’ ja komin *pi̯dẹs* ’pohja’. Sana on Rédein mukaan varhaiskantaindoiranilainen laina, jonka originaali voidaan rekonstruoida muotoon *bhundas (Rédei 1986: 56). Jaranskin ja Permin alueelta attestoidun murremuodon *pŭntakš* perusteella Rédei olettaa, että indoiranilaisen tahon *-s olisi substituoitu omaperäisellä uralilaisella denominaalisella suffiksilla *-ksз. Olipa marin *(k)š* sitten substituutio, vanha suomalais-permiläinen t. omaperäinen johdos, edustaa sana joka tapauksessa *nt-yhtymän säilymää.

Kaiken kaikkiaan marista on löydettävissä viisi luotettavaa etymologista rinnastusta, joissa kantauralin *nt on säilynyt. Bereczkin olettamus pitää siis paikkansa, vaikka kaikkia hänen esittämiään rinnastuksia ei nykytietämyksen valossa voidakaan hyväksyä.

- maI *šondo* ’sonta, lanta, kusi’ L *šanδə̂* ’käymälä’ < kur. *sonta ’sonta’
- maI *wondo*, L *pandə̂* ’ruoko, varsi’ < kur. *pontV/*pantV ’varsi’
- maI *konde-*, L *kande-* ’tuoda; kantaa (tänne)’ < kur. *kanta- ’kantaa’
- maL *landaka* ’pieni laakso, notkelma’ < kur. *li̯nti ’alava maa’
- maI *pundaš* ’pohja’ L *pə̂ndaš* < kur. *punta(s) ’pohja’

Bereczkin mukaan (1994: 38) kantauralin *nt on tavunloppuisen *ŋ:n edellä kadonnut. Väittämänsä tueksi Bereczki esittää seuraavat kaksi etymologiaa.

- maI *jə̂δaŋ*, L *jəδäŋ* ’(jousen) jänne’ < kur. *jäntiŋ (UEW: 92)
- maI *šə̂δaŋ*, L *šäδäŋγə* ’vehnä’ < kur. *šäntз (UEW: 496)

Marin I *jə̂δaŋ* ’(jousen) jänne’ L *jəδäŋ* palautuu säännöllisesti kantauralin asuun *jäntiŋ (UEW:n esittämä rekonstruktio on *jänte) ja sillä on uralilaisissa kielissä varsin laaja levikki. Kantamarin *jĭ on kantauralin *jä-sekvenssin säännöllinen jatkaja (Aikio 2014a: 154).

Toista Bereczkin esittämistä etymologioista sen sijaan ei voida rekonstruoida säännöllisesti edes kantamariin. Itämarin *ə̑* ei säännöllisesti vastaa länsimarin *ä*:tä. Epäsäännöllisyyksistä johtuen sanaa ei voida käyttää äännehistoriallisten johtopäätösten tukena. Lisäksi sanalle (UEW: 496) esitetty komin vastine *šobdi* (murteissa lisäksi muoto *šogdi*) on äännerakenteeltaan outo. Mikään komin sanassa ei erityisesti viittaa alkuperäiseen *nt-yhtymään. Pikemminkin komin muodot viittaisivat joko kur. *mp- tai *ŋk-yhtymään. UEW:n postuloimaan rekonstruktioon viittaavat lähinnä sanalle esitetyt ugrilaisten kielten vastineet, mutta ottaen huomioon, että maanviljelykseen liittyvä sanasto on uralilaisissa kielissä muutenkin yleensä muista kielistä lainattua, on sanan palautuminen kantauraliin sanan tematiikan kannaltakin epätodennäköistä.

Bereczkin postuloiman muutoksen säännöllisyyden määrittelyä vaikeuttaa äänteellisten paralleelien puute. Marista on löydettävissä lisäksi muutamia muitakin sanoja, joissa kantauralin *nt näyttää edustuvan *δ*:nä.

- maI *luδo*, L *lə̑δə̑* ’sorsa, ankka’ < kur. *lunta (UEW: 254)

Bereczki ei kuitenkaan lue kyseistä sanaa samaan joukkoon kuuluvaksi kuin kahta aikaisempaa esimerkkiä. Sanassa tapahtunut muutos *nt > *δ* edustaa Bereczkin mukaan kaikin puolin epäsäännöllistä kehitystä. Marin kielen etymologisessa sanakirjassa Bereczki (2013: 123) toteaa *luδo*-sanaa käsittelevässä sana-artikkelissaan, että kyseistä sanaa ei voi lukea vastinesarjaan kuuluvaksi ollenkaan. Bereczki siis hylkää sanan *luδo* ’sorsa, ankka’ uralilaisen etymologian. Bereczki ehdottaa tilalle tšuvassin kielen mallin mukaista käännöslainateoriaa. Tšuvassin *kăvakal* ’ankka, sorsa’ on nimittäin diminutiivisuffiksilla johdettu värinnimityksestä *kăvak* ’sininen, vaaleansininen, sinertävä; harmaa, harmahtava’. Marissa tavataan sanan *luδo* ’sorsa, ankka’ ohella homonyyminen *luδo* ’harmaa’. Bereczkin mukaan kyse ei kuitenkaan ole homonymiasta, ja hän esittääkin, että marissa värinnimitys olisi muuttunut linnunnimeksi tšuvassin mallin mukaan. Sanat kuitenkin ovat kantamarin kannalta nimenomaan homonyymejä, sillä vastinesarjojen I *luδo,* L *lə̑δə̑* ’sorsa, ankka’ ja I *luδo*, L *luδə̑* ’harmaa’ perusteella voidaan kantamariin rekonstruoida minimipari *lŭdə ’sorsa’ ja *ludə ’harmaa’ (näin esim. Aikio 2014a: 127). Huomionarvoista

on nähdäkseni, että tšuvassin *kăvakal* ’ankka, sorsa’ on nimenomaan johdos. Tšuvassissa värinnimitys ei siis ole muuttanut merkitystään vaan linnunnimi on yksinkertaisesti johdettu värinnimityksestä (väri-thän ovat linnun nimissä tuiki tavallinen nimeämisperuste). Tšuvassin kehitys ei siis tarjoa paralleelia Bereczkin olettamalle merkityksen muutokselle. Nämä tekijät yhdessä vähentävät Bereczkin tarjoaman selityksen uskottavuutta.

Bereczkin (1994: 38) olettamus sanassa maI *luδo*, L *lə̑δδə̑* tapahtuneen nasaalin kadon epäsäännöllisyydestä on niin ikään kyseenalaistettu. Hiljattain Ante Aikio on eri lähteissä nimittäin esittänyt kaksi uutta etymologiaa, joissa hän olettaa marissa denasalisaatiota.

- maI *piδa-*, L *piδä-* ’sitoa, köyttää’ < kma. *piδa- < esikantamari *pänti < kie. *b^{h}end^{h}- ’sitoa’ (Aikio 2014a: 138)
- maI *šüδa-*, L *šüδä-* ‘raivata (metsää jne.) < *kma. *süda- < kur. *sı̯nti- ‘leikata, raivata (metsää)’ (Aikio 2014b: 89–90)

Aikion esittämien etymologioiden edellytyksenä on, että nasaalin kato on marissa tapahtunut itsenäisesti. Denasalisaatiota on toisaalta pidetty myös permiläisille lainoille tunnusomaisena piirteenä. Bereczki esittää ainakin neljä permiläistä lainaetymologiaa, joissa denasalisaatio on keskeinen lainan tunnusmerkki:

- maI *luδo*, L *luδə̑* ’harmaa’ < ko. *rud* ’tummanharmaa, harmaa’
- maI *lüδa-*, L *lüδä-* ’pelätä, olla peloissaan’ < udm. *ʒ́udı̯-* ’joutua pulaan, mennä hämilleen’, ko. *rod-* ’pelätä, arastella, ujostella
- maI *müδe-*, L *müδe-* ’(vaatteella) peittää, peittää maalla’ < udm. *mudı̯-* ’kaivaa, tonkia, kuokkia’, ko. *mudjı̯-* ’täyttää, peittää, haudata’
- ma. *oδar* ‘verso, vesa’ < udm. *ud* ’itu, oras’, ko. *od* ’vehreys, oras, itu’

Aikio puhuu denasalisaatiotendenssistä marissa, joka koskee marissa myös muita nasaalin ja konsonantin yhtymiä (*mp > *w, *nś > *ž). Nasaalin kadon tendenssimäisyys on permiläislainoiksi tulkitun sanaston kannalta ongelmallista. Jos nasaali on voinut tietyissä asemissa

kadota marin sisäisten äännekehitysten tuloksena, ei edellä mainittuja sanoja voida varmuudella pitää permiläisinä lainoina.

Osaan Bereczkin esittämistä etymologioista tosin liittyy muita äänteellisiä ongelmia, jotka asettavat niiden permiläisen alkuperän kyseenalaiseksi. Bereczkin mukaan (1992: 101) sanoissa, joissa esiintyy marissa vokaalienvälinen *δ* tavataan vaihtelua *r* ~ *l* (sm. *rita* ~ ko. *ri* ’linnunpyydyksessä oleva ansavipu’ ~ maI *löδö*, *rüδö*, L *lüδə* ’ansa, pyydys, sadin, loukku’). Sanassa havaittavat vokaalisuhteet ovat kuitenkin täysin epäsäännölliset eikä rekonstruktiota *rita voi pitää perusteltuna (Aikio 2014a: 135). Bereczkin mainitsemasta *r* ~ *l* -vaihtelusta ei sitä paitsi ole jälkeäkään niissä sanoissa, joissa sitä voidaan pitää koko etymologian uskottavuuden kannalta olennaisena. Marin I *luδo*, L *luδə̂* ’harmaa’ on Bereczkin mukaan lainaa komin sanasta *rud* ’tummanharmaa, harmaa’. Marin *l* kantapermin *r:n vastineena ei ole äänteellisesti uskottava substituutio. Ei myöskään ole aiheen olettaa, että kantapermin *r olisi korvattu marissa *r*:llä ja että se olisi muuttunut sitten myöhemmin marissa *l*:ksi. Murteissa ei kyseisen sanan osalta tavata *r* ~ *l* -vaihtelua, mikä antaa aiheen olettaa, että sellaista ei ole kyseisessä sanassa koskaan esiintynytkään. Lainaetymologiaa on pidettävä virheellisenä.

On hieman yllättävää, että Bereczki ei tässä yhteydessä kommentoi mitenkään udmurtin Malmyž-Uržumin murteessa esiintyvää sanaa *lud* ’harmaa’, jonka yhteys marin sanaan on varsin ilmeinen. Udmurtin murteellinen *lud* ei voi olla komin *rud*-sanan vastine, sillä kantapermin *r- edustuisi udmurtissa oletettavasti *ǯ*:nä. Sanan suppea murrelevikki viittaisi siihen, että udmurtin murteellinen *lud* on lainaa marista.

Marin sanan I *lüδa*-, L *lüδä*- ’pelätä, olla peloissaan’ permiläiseen lainaetymologiaan liittyy sama ongelma kuin aikaisemmin käsiteltyyn rinnastukseen. Marin sanueessa ei esiinny *r* ~ *l* -vaihtelua ja sen lainautuminen permiläisistä kielistä on epätodennäköistä. Aikio on esittänyt sanalle myös uralilaisen etymologian (Aikio 2014b: 85). Hänen mukaansa marin sana voidaan yhdistää kantasamojediin palautettavaan sanueeseen *lr̥(ə)- ~ *nr̥(ə) ’olla peloissaan’ (josta esim. nenT *leŕo*- ’olla peloissaan’), joka puolestaan voidaan yhdessä marin sanan kanssa palauttaa kantauralin asuun *lj̥dV- ’olla peloissaan’. Permiläiseen lainaetymologiaan liittyvien äänteellisten ongelmien

vuoksi olisin taipuvainen kääntymään Aikion esittämän etymologian kannalle.

Aikion (2014b: 89) *nt > *δ* -yhtymän denasalisaation tueksi esittämät marin esimerkit (kur. *lunta ’lintu’ > kma. *lŭdə ’sorsa’ ja kur. *jäntiŋ ’jänne’ > kma. *jĭdaŋ) herättävät tärkeän metodologisen kysymyksen. Bereczkihän (1994: 38), kuten todettua, on olettanut, että *nt > *δ* on tavunloppuisen velaarinasaalin edellä äännelaillinen sanassa (*jäntiŋ ’jänne’ > kma. *jĭdaŋ). Rinnastuksen *lunta ’lintu’ > kma. *lŭdə ’sorsa’ hän on marin kielen etymologisessa sanakirjassaan myöhemmin hylännyt täysin. Bereczkillä denasalisaation ehtona oleva velaarinasaaliloppuisuus ei Aikion esittämissä uusissa rinnastuksissa toteudu. Herääkin siis kysymys voidaanko *nt-yhtymän tapauksessa lainkaan puhua denasalisaatiotendenssistä, jos olettamus perustuu yhteen tai kahteen esimerkkiin? Erityisesti Aikion esittämää etymologiaa maI *süδa*-, L *süδä*- ‘raivata (metsää jne.) < kur. *si̯nti- ‘leikata, raivata (metsää)’ on kuitenkin vaikea täysin sivuuttaakaan.

Uralilaisen *nt-yhtymän säilymisestä marissa on siis esimerkkejä ainakin viiden tapauksen verran. Kantamarin *nd-yhtymään palautuvaa levikiltään mariin rajoittuvaa sanastoa on kuitenkin enemmänkin. Esimerkkeinä mm.:

- I *kinde*, L *kində* ‘leipä, vilja’ < kma. *kində
- I *mundâra*, L *mândâra* ’kerä’ < kma. *mŭndəra
- I *mündâr*, L *məndər* ’etäinen, kaukainen’ < kma. *mŭndər
- I *ondak*, L *andak* ’ensin, aluksi, alussa’ < kma. *åndak
- I *pondaš*, L *pandaš* ’parta’ < kma. *påndaš

Lukumääräsuhteista voidaan saada jonkinlaista osviittaa, mutta *nt > *δ* -muutoksesta kertovien esimerkkien vähäisyyden perusteella ei sen mahdollisuutta vielä voida täysin poissulkeakaan. Jos oletetaan nasaalin kadon tapahtuneen kantamarissa, olisi tutkimuksen seuraava askel selvittää voidaanko lisää marin sanansisäisen *δ*:n sisältäviä sanoja jäljittää takaisin *nt-yhtymään. Ennen näitä selvityksiä on denasalisaatio yksinään riittämätön permiläisen lainan indikaattori. Sikäli kun marin *nt-yhtymän denasalisaatiolle ei voida esittää äänteellisiä ehtoja olisi suuri houkutus selittää permiläisiksi lainoiksi tapaukset, joissa *nt-yhtymää vastaa marissa *δ*. Se ei kuitenkaan tule kyseeseen, sillä

kaikille tapauksille ei ole mahdollista esittää permiläistä lainaoriginaalia. Lisäksi marissa nasaalin kato koskee myös monia muita nasaalin ja obstruentin yhtymiä. Seuraavassa luvussa tarkastellaan muita marin denasalisaatiotapauksia.

6.4. Denasalisaatio marissa ja permiläisissä kielissä

kur.	kperm.	Esimerkit
*mp	*b	*kumpi ’kumpu, mätäs’ > udm. *gibed* ’humus, mullas; turve’, ko. *gibad*
*mt	*d	*tumti ’tuntea, tietää’ > udm. *tod-* ’tietää, tuntea’, ko. *tęd-* ’tietää’, *kamti ’kansi’ > ko. *kud*: *śin-kud* ’silmäluomi’
*nč	*ǯ	*wanča- ’liikkua varovasti’ > udm. *vi̧ži̧-* ’mennä yli (t. poikki), ylittää’, ko. *vuǯ-*, *wanči ’juuri’ > udm. *vi̧ži̧* ’juuri; suku’, ko. *vuž* ’juuri’
*nś	*ʒ́	*kunśi ’virtsa’ > udm. *ki̧ź* ’virtsa, kusi’, ko. *kuʒ́*, *känśV- ’jäätyä’ > udm. *keźeg* ’kuume(tauti)’, ko. *kęʒ́i̧d* ’kylmä, halla’
*nt	*d	*li̧nti ’alava maa’ > udm. *lud* ’pelto, aukea, lakeus’, ko. *lud* ’niitty’
*ŋk	*g	*moŋki ’keho, runko’ > udm. *mugor* ’ruumis, keho, vartalo, runko’, ko. *mi̧gęr*
*ŋś	*ʒ́	*maŋśi- ’olla väsynyt’ > udm. *mi̧źekti̧-* ’puistattaa’, ko. *muʒ́-* ’väsyä, uupua’

Taulukko 2. Denasalisaatio permiläisissä kielissä.

Permiläisissä kielissä denasalisaatio on säännöllinen äänteenmuutos, joka on koskenut kaikkia nasaalin ja obstruentin yhtymiä. Sanat, joissa denasalisaatiota ei ole tapahtunut, on lainattu permiläisiin kieliin vasta denasalisaation jälkeen (ks. Taulukko 2). Taulukossa 3 tarkastellaan Aikion denasalisaatioksi nimittämän nasaalin kadon tueksi esitettyä evidenssiä ja lisäksi muita nasaalin ja obstruentin yhtymiä ja niiden kehitystä marissa.

Yhtymien *mt- ja *ŋś denasalisaatiosta ei ole evidenssiä. *mt vaikuttaisi marissa muutamien esimerkkien valossa säilyneen (vrt.

kur.	kma.	Esimerkit
*mp	*b (> *w*)	*kompa ’aalto’ > I *wüt-kowâ*, L *koe*, *ko*, *lämpi ’lämmin, lämpö’ > I *lewe,* L *liwə*
*mt	*mð	Ei evidenssiä nasaalin kadosta
*nč	*č	*künči ’kynsi’ > I *küč́*, L *kəč*, *ponči ’häntä’ > I *poč́*, L *pač*
*nś	*ž	*kunśi ’virtsa’ > I *kuž-wüt*, L *kâž-wət*, *känśV- ’jäätyä’ > maL *kiže-*, *onśa ’liha, osuus’ > maI *užaš*
*nt	*d (> *δ*)	*lunta ’lintu’ > I *luδo* ’sorsa, ankka’ L *lâδâ* , **sı̯nti* ’leikata, raivata (metsää) > I *šüδa-*, L *šüδä-* ‘raivata (metsää jne.)’
*ŋk	*ŋg	**pı̯ŋka* ’sieni (tajunnanlaajennustarkoituksessa) > I *poŋgo,* L *poŋgâ* ’sieni, *moŋki ’keho, runko’ > I *moγâr* ’ruumis, keho’, L *moŋgâr*
*ŋś	-	Ei esimerkkejä.

Taulukko 3. Denasalisaatio marissa.[3]

esim. *kumta ’leveä’ > I *kumδa*, L *kâmδa* ’leveä’). *ŋś-yhtymän kehitykseen puolestaan on esimerkkien puutteessa mahdoton ottaa kantaa.

Uralilaisesta *mp-yhtymästä on varsin niukasti evidenssiä. Kantamarin *mb-yhtymään palautuvaa sanastoa on enemmänkin, mutta sanat joko rajoittuvat levikkinsä puolesta mariin (*kåmbə ’hanhi’ > I *kombo*, L *kambâ*) tai ovat alun perin yhdyssanoja (*lombə ’tuomi’ > I *lombo* ’tuomi’, L *lombâ*, kur. *d´i̯mi ’tuomi’ > kma. *lom- ’tuomi’ + pu ’puu’), joten kantamarin *mb-yhtymän suhde kantauralin *mp-yhtymään onkin kyseenalainen. Marista ei Aikion mukaan ole löydettävissä sanoja, joissa uralilainen *mp-yhtymä olisi säilynyt konsonanttiyhtymänä (Aikio 2014b: 83). Aikion olettama denasalisaatiokehitys on siis vastaesimerkkien puuttuessa perusteltu olettamus. Aikio olettaa marissa kehityskulkua *mp > *b > *w.

3. Artikkelin toimittamisessa on vierähtänyt tovi ja eräänlaisena jälkikirjoituksena voisin esittää seuraavan huomion: uralilaisissa *i-vartaloissa kur. *mp > ma. *-p*. Uralilaiseen sanueeseen *kumpi ’kukkula, mätäs’ (Aikio 2013: 13) voidaan rinnastaa kma. *kŭp ’suo’ > maI U Lu L *kup*, Vo *køp* (CK Č), Lu *køp* (JO V), *kŭp* (JP) (MNySZ 4: 1040; TschWb: 293), vrt. merkityksen osalta komin vastine *gi̯bę̑d* ’suomaa’ (V), kur. *tumpi ’selkä’ > kma. *tŭp > I L *tup*, V U *tŭp*, Lu *tŏp* ’selkä’ (TschWb: 828) ~ udm. *ti̯bi̯r* ’selkä’. Vastaesimerkki kur. *lämpi > kma. **liwə* > I *lewe*, L *liwə* saattaa sekin olla vain näennäinen, sillä länsimarissa esiintyy *lip* ’haalea, lauhkea, leuto’ (MNySZ 4: 1216).

Kaikissa niissä rinnastuksissa, joissa kantauraliin rekonstruoidaan *nś (kur. *kunśi ’virtsa(ta) > maI *kuž-wüt*, *kuža-*, L *kə̂ž-wət*, *kə̂ža-*, *känśV- ’jäätyä’ > maL *kiže-* ’jäätyä’, *onśa ’liha, osuus’ > maI *užaš* ’osa, erä, annos’) tavataan marissa *ž*. Vastaesimerkkien puutteessa myös *nś-yhtymän denasalisaatio vaikuttaa marissa säännönmukaiselta kehitykseltä.

Kantauralin *nś-yhtymän sijaan UEW rekonstruoi affrikaatallisen *ńć-yhtymän (esim. *kuńće ~ *kuće* ’kusi; kusta’, *oća ~ *ońća ’osa’). Bereczkin mukaan *ńć-yhtymää vastaa marissa *ńć* (1994: 47). Kantamariin voidaan rekonstruoida *ńć-yhtymä, mutta sillä ei vaikuttaisi olevan mitään tekemistä kantauralin *nś-yhtymän kanssa.

Kantauralin *nč-yhtymä on marissa tavallisesti säilynyt (*künčä- ’kyntää’ > kma. *kŭnče- > I *küńčе-*, *wanča- ’liikkua varovasti’ > kma. *wånče- > I *wońče-*, L *wanče-* ’mennä yli/poikki, ylittää’). Sananloppuinen *-nč-yhtymä on ollut kantamarissa fonotaktisesti mahdoton, mikä selittää edeltävän taulukon esimerkit *künči ’kynsi’ > kma. *kŭč > I *küć*, L *kəč*, *ponči ’häntä’ > kma. *påč > I *poć* ’häntä’, L *pač*. Kantamariin tultaessa sananloppuinen *i* on hävinnyt ja sananloppuiseen asemaan jäädessään *n* on konsonanttiyhtymästä hävinnyt (konsonanttiyhtymiä yksinkertaistava kehitys on koskenut myös mm. *čk-yhtymää, esim. *pučki ’ontto varsi’ > kma. *pŭč > I *puć*, L *pə̂č*). Kyseistä fonotaktisen rajoituksen sanelemaa äännekehitystä näyttäisi kuitenkin rikkovan *panča- ’avata’ > kma. *påča > I *poća-*, L *pača-*, joten taustalla saattaa olla muitakin tekijöitä. Tietyissä asemissa *nč-yhtymän kehitys siis vastaa yksittäisaffrikaatta *č:n kehitystä marissa. Näin on myös konsonanttiyhtymien *mp > *w, *nś > *ž, *nt > *d yksinkertaistumisen lopputuloksena olevien äänteiden suhteen, niiden kehitys on yhtenevä vastaavien yksittäiskonsonanttien kanssa (*p > *w: kur. *kopa ’iho’ > I *kuwo* ’ruumenet’, *ś > *ž: luotettavia kantauraliin palautuvia esimerkkejä ei ole, Bereczkin esimerkkinä olevalle marin sanalle I *püž-* ’hiki’ L *püž-* esitetty etymologia on kyseenalainen, *t > *d > *δ*: *śi̯ta ’100’ > I *šüδö,* L *šüδə*). Sananloppuisesta asemasta ei kuitenkaan *mp-, *nś- ja *nt-yhtymien kohdalla ole kyse. Lopputulosten soinnillisuutta on nimittäin vaikea selittää jos oletetaan kehityksen olleen täysin vastaava kuin *nč-yhtymien kohdalla. Kehityskulku *kunśi ’virtsa’ > *kŭnś > *kŭś > *kŭž ei vaikuta todennäköiseltä, sillä sananloppuiset konsonantit eivät tyypillisesti

soinnillistu (pikemminkin päinvastoin). Kehityskulku *kunśi > *kŭśi > (*kŭźi) > *kŭž selittäisi paremmin marin soinnillisen konsonantin. Täysin mahdotonta ei myöskään liene, että nasaalin kato liittyisi jotenkin painon siirtymiseen ja toisen tavun vokalismin restrukturaatioon.

Voisiko mahdollisena selityksenä nasaalin kadolle olla jokin toinen fonotaktinen tekijä? Bereczkin mukaanhan (1994: 38) sanassa kur. *jäntiŋ > ma I *jə̂δaŋ* ’(jousen) jänne’ L *jəδäŋ* nasaalin kadon laukaisevana tekijänä on sananloppuinen *ŋ. Voi kuitenkin olla, että kadon laukaisevana tekijänä ei ole niinkään *ŋ* vaan esimerkiksi sanan umpitavuisuus. Sekä nominitaivutuksen (esim. genetiivi *-n*, akkusatiivi *-m*, latiivi *-š*) että verbitaivutuksen (yks. 1. p. *-(V)m*, yks. 2. p. *-t*, *-č*, *-at*, *-et*, m. 3. p. *-t*, *-č*, *-at*) puolelta löytyy marista runsaasti konsonanttiin päättyviä taivutuspäätteitä. Yhtenä mahdollisuutena lienee, että nasaalin kato on ollut säännöllinen kehitys umpitavun edellä, josta se on analogisesti yleistetty myös muihin taivutusmuotoihin.

Aikio ei puhu *ŋk-yhtymän denasalisaatiosta, mutta rinnastuksessa *moŋki ’keho, runko’ > I *moγə̂r*, L *moŋgə̂r* esiintyvä itämarin *γ*:llinen muoto on marissa epäsäännöllinen. Bereczki ehdottaakin marin kielen etymologisessa sanakirjassaan (2013: 144), että itämarin muotoon on vaikuttanut udmurtin *mugor*. Sanaa ei kuitenkaan länsimarin säännöllisten muotojen vuoksi ole syytä kokonaisuudessaan pitää permiläisenä lainana.

Denasalisaatiotapausten satunnaisuus marissa on silmiinpistävää. Lisäksi sen yleisyys vaihtelee konsonanttiyhtymien välillä. Yhtymien *mp ja *nś suhteen näyttäisi denasalisaatio olevan vanhassa sanastossa yksinomainen. Yhtymässä *nt puolestaan on säilymätapausten määrä huomattava ja denasalisaatiotapauksia on vain muutama. Jää myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi selvittää, voidaanko marin kohdalla todella puhua denasalisaatiotendenssistä vai onko marin nasaalin kadon taustalla jokin muu tekijä. Selvää on, että denasalisaatio marissa ja vastaavalla termillä kuvattu ilmiö permiläisissä kielissä eivät ole yhteismitallisia.

7. Johtopäätöksiä

Taulukkoon 4 on koottu käsiteltyjä äänteenmuutoksia marissa ja niistä tehtyjä johtopäätöksiä.

mari	permi	arvio
*č > *ž*	*č > *ž*	marin permiläisissä lainoissa
*čk > *č*	*čk > *č(k)*, murteittain udmurtissa *š(k)*	marin sisäinen kehitys
*čk > *š*	*čk > *č(k)*, murteittain udmurtissa *š(k)*	marin udmurttilainoissa
*mp > *w*	*mp > *b*	marin sisäinen kehitys
*nč > *č*	*nč > *ǯ*	marin sisäinen kehitys (*i-vartaloissa)
*ńś > *ž*	*ńś > *ʒ́*	marin sisäinen kehitys
*nt > *δ*	*nt > *d*	kiistanalainen

Taulukko 4. Johtopäätökset

Assibilaatiokriteerin perusteella voidaan marista esittää seuraavat kuusi todennäköistä permiläistä lainaetymologiaa:

- I *mužo*, L *məž* ’pahahenki’ < udm. *mi̯ž* ’taudinhenki, pahahenki; tauti’, ko *mi̯ž* ’syyllisyys, rangaistus, tauti’
- I *užγa*, L *əžγa* ’turkki’ < udm. *i̯ž* ’lammas’, ko. *i̯ž* ’lammas’
- I *ožo* ’ori’, L *ožə̂* < udm. *už* ’ori’, ko. *už* ‘id.
- I *wož*, L *waž* ’juuri’ < udm. *vi̯ži̯* ’juuri; suku’, ko. *vuž* ’juuri’
- I *pušto* ’eläimen sisälmyksiä ja uudelleen lämmitettyä ruokaa’, L *puštə* < udm. murt. *puš* ’sisälmykset’

Assibilaatio marissa on permiläisen lainan tunnusmerkki. Sanat on lainattu permiläiseltä taholta kantapermissä tapahtuneen assibilaation jälkeen. Ei kuitenkaan ole syytä olettaa, että sanat olisi lainattu jo kantapermiläisenä aikana. Sanoissa I *mužo*, L *məž* < udm. *mi̯ž*, ko. *mi̯ž* ja

I *užγa*, L *ə̂žγa* < udm. *i̯ž*, ko. *i̯ž* tavattavat vokaalisuhteet muistuttavat perintösanastossa tavattavia vokaalisuhteita, mikä ei kuitenkaan ole este lainaetymologialle. Kantamarissa (oletan sanan lainautuneen kantamariin, koska itä- ja länsimarin vokaalit vastaavat toisiaan säännöllisesti) ei ole ollut täsmällistä äänteellistä vastinetta kantapermin *ĭ̯:lle tai kantaudmurtin *i̯:lle. Foneettisena substituutiona kyseeseen lienevät tulleet lähinnä kantamarin suppeat redusoituneet vokaalit *ŭ, *ŭ̆ tai *ĭ. Assibilaatiosanat ovatkin äännesubstituutioiden puolesta voineet lainautua vasta kantaudmurtista. Uskonnolliset termit ja kotieläinten nimet ovat semantiikaltaan lisäksi varsin tavallista lainasanastoa.

Muutos *čk > *č* (esim. *pučki 'ontto varsi' > I *puć*, L *pə̂č*) on marissa säännöllinen. Katoavan *i:n synnyttämä sananloppuinen *čk-yhtymä yksinkertaistuu *č:ksi. Permiläisten kielten rinnakkaiskehitys on sattumaa, mutta todettakoon, että konsonanttiyhtymä *čk:n yksinkertaistuminen liittyy molemmissa kieliryhmissä toisen tavun *i:n katoamiseen ja sananloppuisia konsonanttiyhtymiä hylkivään fonotaksiin.

Marin omaperäisen *čk > *š* -muutoksen puolesta esitetty evidenssi ei vakuuta. Sanat, joissa *čk-yhtymä on muuttunut *š:ksi, voidaan selittää udmurttilainoiksi. Yhtymän affrikaatta on assibiloitunut udmurtissa säännöllisesti tietyissä murteissa, mikä edellyttää, että sanat I *pušto* 'eläimen sisälmyksiä ja uudelleen lämmitettyä ruokaa', L *puštə* on lainattu mariin kantaudmurtin murteutumisen jälkeen.

Marin omaperäiset denasalisaatiotapaukset ja permiläislainoissa esiintyvät substituutiot ovat äänteelliseltä lopputulokseltaan identtisiä. Tutkimuksen seuraavana askeleena olisikin selvittää, mitkä ovat marin omaperäisen denasalisaatiokehityksen täsmälliset ehdot. Yhtymien *mp > *w ja *ńs > *ž denasalisaatiokehitystä voidaan pitää yksinomaisena. *nt-yhtymän denasalisaation tueksi esitetty evidenssi ei ole yhtä vakuuttavaa johtuen kantamariin palautuvien säilymätapausten suuresta lukumäärästä. Tutkimusta voisi aloitella vaikka marin murresanakirjoissa esiintyvistä etymologiattomista sanoista, joissa tavataan sanansisäinen *w*, *ž* tai *δ*. Ennen kuin marin denasalisaation ehdot tunnetaan, ovat pelkkään denasalisaatioon perustuvat permiläiset lainaetymologiat kyseenalaisia.

Edellä esitetyn valossa olisin taipuvainen vastaamaan myöntävästi alussa esittämääni tutkimuskysymykseen, tarjoaako kielikunnan

sisäinen lainautuminen paremman selityksen äännehistorian moninaisuudelle. Useita tässä käsiteltyjä aiemmin marin sisäisenä äännekehityksenä pidettyjä kehityskulkuja voidaan selittää uudelleen sukukielten välisestä lainautumisesta johtuviksi. Näyttää siltä, että kaikkien marin ja permiläisten kielten jakamien näennäisten rinnakkaiskehitysten tarkastelu on tulevaisuudessa tarpeen.

Kattavaa listaa oma- ja lainaperäisen sanaston erottamiseksi en tutkimuksen tässä vaiheessa pysty esittämään, mutta yleisellä tasolla kielikunnan sisäiseen lainautumiseen viittaavia piirteitä ovat:

1. etymologiset dupletit
2. yhdestä moneksi (yhtä rekonstroitua muotoa vastaa nykykielessä useampi muoto)
3. epätavallinen tai suppea murrelevikki

Etymologisella dupletilla tarkoitan sanoja, jotka esiintyvät kielessä sekä omaperäisenä että lainattuna. Esimerkiksi pohjoissaamen sanat *vuovdit* ’myydä; syöttää pesäpallossa’ vs. *addit* ’antaa; sallia’ muodostavat etymologisen dupletin. Molemmat sanat palautuvat viime kädessä kantauralin asuun *i̯mta- ’antaa’. *Vuovdit* on pohjoissaamessa kuitenkin omaperäinen ja *addit* puolestaan lainaa itämerensuomalaisesta asusta *anta-. Etymologisille dupleteille on lisäksi tyypillistä, että omaperäinen sana on äännelaillisesti säännöllinen, lainattu sen sijaan on äänneasunsa ja merkityksensä puolesta lähempänä lainaoriginaalia. Lainattu sana lisäksi yleensä näyttäytyy epäsäännöllisenä suhteessa omaperäiseen sanastoon. Edellä käsitelty aineistokin näyttäisi sisältävän ainakin yhden etymologisen dupletin: kantauralin *pučki ’ontto varsi’ > maI *puč́*, L *pə̑č* vs. maI *pušto* ’eläimen sisälmyksiä ja uudelleen lämmitettyä ruokaa’, L *puštə* < udm. murt. *puš* ’sisälmykset’ < kantauralin *pučki. Itämerensuomen ja saamen välisten säännöllisten äännesuhteiden selvittämisessä ratkaiseva edistysaskel oli oivaltaa, että tutkimusaineisto piti sisällään sekä todellisia vastineita että kielihaarojen välisiä lainoja[4]. Äänteellisesti epäsäännöllisen vaihtelun taustalta paljastui kielikunnan sisäinen lainautuminen. Permiläisten kielten ja marin väliset kontaktit eivät kuitenkaan ilmeisesti ole olleet erityisen tiiviit, sillä tässä vaiheessa tutkimusta vaikuttaa siltä, että permiläisten kielten ja marin jakamia etymologisia dupletteja on vain

4. Kiitän tästä huomiosta Ante Aikiota.

kourallinen ja niiden merkitys säännöllisten äännekehitysten selvittämiselle on näin ollen rajattu.

Kantauraliin voidaan rekonstruoida homonyyminen sanapari *muča ’loppu’ > maI *muć́-,* L *mə̂č-* sekä *muča ’sairaus’, johon aiemmin yhdistettiin marin I *mužo*, L *mə̂ž* ’pahahenki’. Kahtalaiselle edustukselle marissa ei näytä löytyvän järkevää äänteellistä ehtoa, joten jälkimmäinen sana on tulkittu permiläiseksi lainaksi lähinnä sanassa esiintyvään assibilaatioon perustuen. Lainahypoteesi on nähdäkseni parempi kuin kahtalaisen säännöttömän äännekehityksen postuloiminen mariin. Selittämätön vaihtelu on äännehistoriallisen teorianmuodostuksen kannalta ongelmallista, sillä se johtaa vääjäämättä tilanteeseen, jossa tutkija voi valita vaihtoehtojen joukosta mieleisensä vastauksen. Jos yhdestä moneksi -tapauksille ei löydy kielensisäistä selitystä voidaan vaihtoehtona pitää kielikunnan sisäistä lainautumista edellyttäen, että yhden kielihaaran säännöllinen kehitys uskottavasti sopii selittämään toisessa kielihaarassa tavattavan näennäisen epäsäännöllisyyden.

Suppea tai epätavallinen murrelevikki viittaa lainautumiseen. Esim. udmurtin murteellinen *lud* ’harmaa’ on todennäköisesti nuori laina marin sanasta I *luδo*, L *luδə̂* harmaa’ juuri suppeaan murrelevikkiin perustuen. Mikäli sana tunnetaan puolestaan koko kielialueella, on todennäköistä, että sana on iältään vanhempi.

Lopuksi on lisäksi todettava, että etymologian ja äännehistorian alalla on uralistiikassa vielä paljon tehtävää. Esitettyjä rinnastuksia on arvioitava uudelleen niin kielikunnan sisäisen lainautumisen näkökulmasta kuin yleisellä tasollakin. Epätyydyttävät rinnastukset on hylättävä tai ne on tulkittava uudelleen, mutta selvää on, että ”kaikki kelpaa” -etymologialle ei uralistiikassakaan pitäisi olla sijaa.

Lyhenteet

en.	enetsi
enM	metsäenetsi
han	hanti
E	etelähanti
I	itähanti
P	pohjoishanti
ka.	karjala
kam.	kamassi
kie.	kantaindoeurooppa
kma.	kantamari
ko.	komi
Ja	Jaźva
S	Sysola
Skr.	Syktyvkar
V	Vyčegda
koib.	koibaali
kperm.	kantapermi
ksm.	kantasuomi
kur.	kantaurali
ma.	mari
CK	Kükš-nur
Č	Kugo-Molamas
I	itämari
JO	Otjukovo
JP	Pokšta
L	länsimari
Lu	luoteismurteet
U	Upša
V	Arba
Vo	Volga
man.	mansi
manI	itämansi
manL	länsimansi
manP	pohjoismansi
md.	mordva
E	ersämordva
M	mokšamordva
ngan.	nganasani
nen.	nenetsi
T	tundranenetsi
Nj.	Njalina
O	Obdorsk
Sj.	Sjoida
Ta	Tas
sa.	saame
E	eteläsaame
Ko	koltansaame
Lu	luulajansaame
P	pohjoissaame
R	ruotsinlappi (Lindahlin ja Öhrlingin sanakirjan mukaan)
selk.	selkuppi
KeO	Dialekt an der oberen Ket
Ta	Tas
TaU	Dialekt am oberene Tas
Ty	Tym
sm.	suomi
sm.-perm.	suomalais-permiläinen
taig.	taigi
tat.	tataari
tšu.	tšuvassi
udm.	udmurtti
G	Glazov
K	Kazan
M	Malmyž
J	Jelabuga
MU	Malmyž-Uržum
S	Sarapul
U	Ufa
unk.	unkari
ve.	vepsä
vi.	viro

Lähteet

Aikio, Ante 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. – Irma Hyvärinen, Petri Kallio & Jarmo Korhonen (toim.), *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen: Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 63. Helsinki. 5–34

—— 2006: New and Old Samoyed Etymologies, Part 2. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 59. 9–34.

—— 2007: Etymological nativization of loanwords – a case study of Saami and Finnish. – Ida Toivonen & Diane Nelson (toim.), *Saami Linguistics*. Current Issues in Linguistic Theory 288. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 17–52.

—— 2009: The Saami loanwords in Finnish and Karelian. Väitöskirja. Oulun yliopiston humanistinen tiedekunta, Giellagas-instituutti. <http://cc.oulu.fi/~anaikio/slw.pdf> 27.1.2015

—— 2012: On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (toim.), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festskrift tillägned Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 227–250.

—— 2013a: *Uralilaisen kantakielen vokaalistosta*. Etymologia ja kielihistoria: Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen 100-vuotisjuhlaseminaarin ojenne.

—— 2013b: Studies in Uralic Etymology I: Saami Etymologies. – *Linguistica Uralica* 3/2013. 161–171.

—— 2014a: On the reconstruction of Proto-Mari vocalism. – *Journal of Language Relationship* 11. 125–157.

—— 2014b: Studies in Uralic Etymology III: Mari Etymologies. – *Linguistica Uralica* 2/2014. 81–93.

—— 2014c: Studies in Uralic Etymology II: Finnic Etymologies. – *Linguistica Uralica* 1/2014. 1–19.

Alhoniemi, Alho 2010: *Marin kielioppi*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten X. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Bartens, Raija 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Bereczki, Gábor 1992: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte II*. Studia Uralo-Altaica 34. Szeged: Universitas szegediensis de Attila József nominata.

—— 1994: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I*. Studia Uralo-Altaica 35. Szeged: Universitas szegediensis de Attila József nominata.

—— 2013: *Etymologisches Wörterbuch des Tscheremissischen (Mari). Der einheimische Wortschatz*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 86. Wiesbaden: Harassowitz.

Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz – Gemeinsamojedische Etymologien*. Castrenianumin toimitteita 17. Helsinki.

—— 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 77. 219–274.

Kel'makov, Valentin & Sirkka Saarinen 1994: *Udmurtin murteet*. Turku–Iževsk: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 47.

KESKJ = Лыткын, В. И. & Е. С. Гуляев 1999: *Краткий этимологический словарь коми языка. Переиздание с дополнением*. Сыктывкар: Коми книжное издательство.

Koivulehto, Jorma 1999: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – P. Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki. 207–236.

Lytkin, V. I. 1964: *Исторический вокализм пермских языков*. Москва: НАУКА.

Maksimov, Sergej, Vadim Danilov & Sirkka Saarinen 2008: *Udmurttilais-suomalainen sanakirja*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 79. Turku.

Metsäranta, Niklas 2012: Permiläisten kielten sanastosuhteista. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

MNySZ = Beke, Ödön 1997–2001: *Mari nyelvjárási szótár (Tscheremissisches Dialektwörterbuch) I–IX*. Unter Mitarbeit von Zsófia M. Velenyák und József Erdődi. Neuredigiert von Gábor Bereczki. Bearbeitet von Margarita Kuznecova. Herausgegeben von János Pusztay. Bibliotheca Ceremissica. Szombathely.

Ravila, Paavo 1966: *Johdatus kielihistoriaan*. Tietolipas 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Rédei, Károly 1984: Die delabialisierende Wirkung der anlautenden und inlautenden labialen Konsonanten im Urpermischen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 46. 53–59.

—— 1986: *Zu den indogermanisch-uralischen Sprachkontakten*. Österreichische Akademie der Wissenschaften philosophisch-historisch Klasse 92 Sitzungberichte, 468. Band. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Šahov, N. A. 1924: *Коми-русский словарь*. Усть-Сысольск.

Sammallahti, Pekka 1979: Über die Laut- und Morphemstruktur der Uralischen Grundsprache. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 43. 22–66.

—— 1988: Historical Phonology of the Uralic Languages with Special Reference to Samoyed, Ugric and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences.* 478–554. Leiden: E.J. Brill.

SSA = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalaisen kirjallisuuden seura.

TschWb = Moisio, Arto & Saarinen, Sirkka 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch*. Aufgezeichnet von Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen.
Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

UEW = Rédei, Károly 1988–1991: *Uralisches Etymologisches Wörterbuch I–III*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Vasmer, Max 1953: *Russiches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

Wichmann, Yrjö 1942: *Syrjänischer Wortschatz*. Nebst Hauptzügen der Formenlehre. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet und herausgegeben von T.E. Uotila. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SAMPSA HOLOPAINEN
University of Helsinki

Indo-Iranian loanwords confined to Saami?[1]

Abstract According to the etymological research of the recent decades, the Saami languages display a surprising number of Indo-Iranian loanwords that cannot be found elsewhere in the language family. This has been explained by assuming that the predecessor of Saami acquired these loanwords after the dissolution of the Uralic proto-language at a time when (Pre-)Saami already existed as an individual language. In this article it is shown that some of these Indo-Iranian etymologies are improbable and many are open to different interpretations. The small number of remaining convincing Indo-Iranian loanwords in Saami is not sufficient to postulate individual contacts between pre-Saami and some Indo-Iranian languages, but these words have to be relicts of older contacts at earlier proto-language stages.

1. This essay is an updated version of a presentation delivered at the symposium Language Contact: the State of the Art (University of Helsinki, August 28–30 2014). Many of the ideas of the current study were already presented in my unpublished MA thesis from 2014. I am grateful to Janne Saarikivi, Petri Kallio and Luobbal Sámmol Sámmol Ánte (Ante Aikio) as well as Pekka Sammallahti and two anonymous referees for useful comments. Any remaining errors are, naturally, my own responsibility.

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 135–179.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

Introduction

This article deals with the supposed Indo-Iranian etymologies that are found only in the Saami languages. The etymologies presented in earlier etymological works are provided here and then reviewed on the basis of phonological, semantic and geographic arguments. Another purpose of this article is to show that sometimes rather scant etymological evidence has served as a basis for broad ethnohistorical speculations.

Context

According to Sammallahti (1998; 1999; 2001), Parpola (1999) and Koivulehto (1994: 135–136; 1999a; 2001a), the North-Westernmost branches of the Uralic language family, the Saami and Finnic languages, display a surprising number of Indo-Iranian loanwords that cannot be found elsewhere in the language family. According to these researchers, this can be explained only by assuming that the predecessors of Saami and Finnic acquired these loanwords after the dissolution of the Uralic proto-language, at a time when (Pre-)Saami and (Pre-)Finnic had already diverged into individual languages. In this article, I aim to review the question of the separate Indo-Iranian loanword layer(s) in Saami and the arguments that have been presented to support the idea.

Contacts between Indo-Iranian and Uralic languages have been a widely studied topic since as early as the 19th century (see Joki 1973: 3–243 for references to early research history). However, a new breakthrough in the study of Indo-European loanwords in Uralic was made in the 1970–80s, when Jorma Koivulehto proved that there were different layers of very archaic Indo-European loanwords in the Uralic languages (see Koivulehto 1999b for a collection of some of the most important articles on this subject). Although Koivulehto's lifework dealt mainly with Germanic and Proto-Indo-European loanwords, his oeuvre also includes genuine new findings in the study of Indo-Iranian loanword strata (see especially Koivulehto 1999a; 2001a; 2001b; 2007; 2009). Together with the Indologist Asko Parpola (see especially

Parpola 1999), Koivulehto significantly updated the research of Aulis Joki and other earlier Finno-Ugricists who had dealt with Indo-Iranian loanwords. Pekka Sammallahti (1999, 2001) also contributed to the new picture of Indo-Iranian–Uralic contacts by presenting new Indo-Iranian (as well as Proto-Indo-European and Baltic) etymologies for words found only in the Saami languages.

The research of Koivulehto and Parpola was different from earlier research in many respects. First of all, their stratigraphy of Indo-Iranian and Indo-European loanwords was much more precise than that of earlier studies. Thanks to their excellent knowledge of Indo-European historical linguistics, Koivulehto and Parpola could distinguish the Proto-Indo-European layer from later Indo-Iranian loanwords. The different chronological layers of the earliest Indo-Iranian loans could now also be separated: there were clearly Proto-Indo-Iranian and Proto-Iranian, but now also newly identified Pre-Indo-Iranian and Pre-Iranian loanwords in the Uralic languages. In addition, the possibility of Indo-Aryan loanwords in Uralic was raised by Koivulehto (1999a: 215–233), although this question has not received much attention since then, and Koivulehto seems to have abandoned the idea later on (2007: 254, footnote 4) [2].

One of the most important novel ideas was that the Westernmost branches, Saami and Finnic, which are spoken in regions geographically quite far from the area of supposed Indo-Iranian contacts, had Indo-Iranian loanword layers of their own. Koivulehto, Parpola and Sammallahti were able to show that there were some seemingly Indo-Iranian words in these branches that could not be found elsewhere, and they interpreted this to mean that Saami and Finnic had acquired these loans separately.

However, when one takes a closer look at the issue, it becomes less evident that the assumption about an individual Indo-Iranian loanword layer in Saami is correct. First of all, the distribution criterion is not very good for determining the age of prehistoric loanwords, as shown by the detailed treatment of early Germanic loans by Aikio & Aikio (2001: 9–11), who claim that many of the loanwords found only in Finnish, Karelian or Vepsian, but not in Estonian, South Estonian

2. I intend to deal with the possible Indo-Aryan loanwords of the Uralic languages later in a separate study.

or Livonian, have simply been lost in the latter languages, which in general have a higher rate of vocabulary replacement. Kallio (1995: 382; 2012b: 227) has also rightly stated several times that the Indo-European loanwords in Finno-Ugric languages should never be classified on the basis of their distribution alone, as an archaic word could have been retained in only one or two branches, and the phonological shape of a loanword tells more about its age than mere distribution. When discussing the Indo-Iranian loans in Saami, this issue must be particularly stressed, since the geography and reconstructed prehistory of the predecessors of the Saami languages make it unlikely that Saami could have had independent contacts with Indo-Iranian. It is also peculiar that the number of these Indo-Iranian loans is actually quite low. What is more, when the etymologies are examined more closely, it seems that many of them are not correct after all.

The purpose of this article is to examine the Indo-Iranian etymologies presented for Saami words and to draw conclusions about whether it is reasonable to postulate contacts between Indo-Iranian and Pre-Saami. As mentioned above, the issue of the origin of possible Indo-Iranian loans is also closely connected to the origin of similar loans in Finnic. Naturally this issue cannot be separated from the wider scheme of Indo-Iranian–Uralic contacts; studying the Saami loanwords is just one aspect of this bigger research problem. On the other hand, one must bear in mind that the question is also closely related to research on other early Indo-European elements in Saami. That said, this article does not aim at solving all problems connected with the research question; its aim is to analyze one part of a bigger problem.

About the reconstructions and notations used in this work

The Proto-Saami reconstructions used in this article are based on the reconstructions by Sammallahti (1998; 2001), although the notation of consonants is simplified based on Lehtiranta (2001). Following the practice used by Aikio (e.g. 2012b), the *ę* of Proto-Saami is marked with *ë*. The notation of Proto-Uralic reconstructions is based on Aikio

(2012a; 2013), and the traditional *ę* and *į* are marked with *ë* and *ï*.[3] For the sake of clarity, the second-syllable high vowel of Proto-Uralic is written as *i, although the author admits that the slightly different reinterpretation of the non-initial-syllable vocalism of Proto-Uralic by Kallio (2012a) is probably correct.

The Proto-Indo-European, Proto-Indo-Iranian, Proto-Iranian and Proto-Indo-Aryan reconstructions are based on widely accepted works such as Mayrhofer (1986; 1989) and Fortson (2004). All of the attested Indo-Iranian forms are provided exactly as they appear in the sources. The outdated PIE and PII reconstructions that sometimes appear in Uralistic sources have been modified to correspond to current knowledge, but this is mentioned separately in each case.

The forms of attested languages are taken from the sources without modification (Northern Saami words are in all cases written in the modern orthography, not in Nielsen's), the Saami words usually from the Álgu etymological database.

On the taxonomy of the Saami languages

Saami and Finnic have traditionally been regarded as the most closely related branches to one another within the Uralic language family. However, since the 1980s, this picture has become more obscure, as many of the traditionally reconstructed "intermediary" proto-languages (such as Finno-Saamic, Finno-Permic, etc.) have been questioned due to the lack of obvious innovations that can be reconstructed for these stages (see for example Häkkinen 1984; Salminen 2002). Some authors, such as Pekka Sammallahti (1999), continue to support the more traditional view, but many others have been reluctant to reconstruct a common Finno-Saamic proto-language. The newest versions of the Uralic "family tree" classify Saami and Finnic in the West Uralic group together with the Mordvinic languages (Häkkinen 2009). Ante Aikio (2012b: 67–70), after thoroughly reviewing the shared isoglosses of the two branches, has noted that the issue of the close relatedness of Finnic and Saami might remain "insolvable", as it is often very

3. In a personal comment, Aikio has stated that he now considers traditional notation of these vowels better.

difficult to distinguish inherited elements from later shared developments that have taken place in close contact. While future research will certainly shed more light on the individual details of this issue, Aikio's statement very well describes the complexity of the problem.

Since many of the details of the Saami and Uralic taxonomy remain unsettled, the term "Pre-Saami" is used in this work to refer to the reconstructed stage that is practically identical to Proto-Uralic when dealing with words that go back to a stage preceding Proto-Saami sound changes but that do not have known cognates in other Uralic languages (here I am following Koivulehto's practice, cf. Koivulehto 2001a). When discussing etymologies that are possibly shared by only Finnic and Saami, the term "Finno-Saamic" is used for the same reconstructed stage but without supposing a closer genetic link between the Finnic and Saami branches.

If the theories about very early, individual contacts of Saami and Finnic with several Indo-European language groups are correct, they would support the view that these two Uralic branches diverged from one another at a very early stage (Aikio 2012b: 75–76, 87–88). It is interesting that Sammallahti (1999) has supported both the idea that Saami acquired archaic Indo-European loanwords independently several thousand years ago and that Saami and Finnic are closely related. These two ideas seem to be impossible to combine in the light of modern research, as this would push the dating of the common proto-languages of the two branches thousands of years to the past. This completely contradicts the recent and more convincing ideas of the relative and absolute chronology of Proto-Uralic and its daughter languages, which date the split of Proto-Uralic to roughly 2000 BC (see especially Kallio 2006, whose datings are based on the evidence on more solid evidence of the Indo-European contact languages). Sammallahti (1998: 2, 117) dates Proto-Uralic to circa 4500 BC and the split of Finno-Saamic roughly to 3200 BC, which seems far too early in the light of modern research.

The problem of Saami and Finnic etymologies cannot be discussed without referring to the Indo-Iranian loanwords in the more eastern Uralic languages. Mordvin, Mari and the Permic languages, as well as Hungarian, have a large number of Indo-Iranian loanwords (cf. Joki 1973). These languages have been spoken rather close to the

historical seats of the Iranian languages for a long time. The Samoyed languages do not seem to share any Proto-Indo-Iranian loans with the other Uralic languages (Koivulehto 1999a), however they do share some Proto-Indo-European loans with the other branches and also have some early Indo-Iranian loanwords that cannot be found elsewhere in the Uralic language family (at least the Proto-Indo-Iranian or Proto-Iranian loan *wakš- ~ *waxš- > PS *wåtå- 'to grow' [Aikio 2002: 52; Häkkinen 2009: 25] is a plausible example of this).

The etymological material

In the following, I list the Indo-Iranian loanwords with a limited Saami distribution as presented by Sammallahti (1998: 126–127; 1999; 2001) and Koivulehto (1999a; 1999c; 2001) and review them on phonological and semantic grounds. Although the works of these authors are the most complete lists of Indo-Iranian loans in Saami, the word *fierbmi* 'Fischnetz', which has been frequently assumed to be an Indo-Iranian loan but is missing from these works, is also discussed (*fierbmi* is included in the list of PIE loans in Sammallahti 1998, but it is not commented on in more detail, nor is the donor word even mentioned). In addition, I review the loanwords that have (according to the authors mentioned above) a distribution confined to both Saami and Finnic. I deal with every etymology separately, and in the end I present a conclusion as to whether the Indo-Iranian etymology is credible or not.

Before dealing in more detail with the Indo-Iranian loans presented in the above-mentioned works, a few words must be said about some etymologies that have been sometimes labeled as Indo-Iranian loans but that will not be dealt with here in more detail:

Saami *čatnat* 'to bind' (cognates: SaU – SaSk [Álgu s. v. *čatnat*]) is mentioned as an Indo-Iranian borrowing in Sammallahti (1998, without any comments or the donor form), but in Sammallahti (2001), it is considered a PIE loan, and thus is not discussed here in detail. The etymology originally stems from Koivulehto (1988: 44–45 footnote 7, 1991: 51 footnote 23), who considered the word an Indo-European (possibly early Baltic?) loan from PIE *si-ne-H-, reflected in Lithuanian *sienù* 'binden' and Old Indic *sināti* 'bindet' (Koivulehto 1999a

lists the word among Indo-Iranian borrowings but without offering any further arguments). It can be briefly stated that Koivulehto's Indo-European etymology suffers from the fact that the Saami initial *č* < *ć ~ *ś does not fit well with the Indo-European *s, and Koivulehto must argue that the palatalization is secondary and caused by the following front vowel. However, there is nothing specifically Indo-Iranian in this etymology (the postulated donor form could equally well represent PIE or Baltic), so a more detailed evaluation will not be attempted here.

In addition, the posthumous monograph of Indo-Iranian loanwords in Uralic by Hartmut Katz (2003) includes some etymologies that are found only in Saami. However, as the results and methodology of this monograph have been heavily criticized (see especially Aikio & Kallio 2005 and Anttila 2006) and have not been widely accepted by scholars dealing with Uralic etymology, the etymologies presented by Katz will not be systematically treated here. This does not mean that it would not be important to re-evaluate his etymologies, but this must be done in a separate study.

Etymologies with distributions confined to Finnic and Saami

Fi-Sa ? *čampV ~ sampV > PSa *cuomBōj 'frog' > SaN *cuoppu* id. (cognates in all Saami languages); Finnish *sammakko*, dial. *sampa*, Vepsian *zamba* 'frog' (cognates in Karelian and Votic as well; SSA s.v. *sammakko*)
← PII *stambha- > Old Indic *stambha-* 'Pfosten, Pfeiler, Säule', from the root *stambh-* 'befestigen, stützen' < PIE *stembhH- 'sich stützen, sich stemmen' (EWAia II: 754, s.v. *stambha-*; LIV: 595, s.v. *stembhH-)
(Kalima 1933; Sammallahti 2001)

The possible Indo-Iranian origin of the Saami 'frog' is a rather complicated issue, and Sammallahti's decision to simply list the Saami word among the Aryan loans without further comments is difficult to understand. The possible Indo-Iranian etymology of the word stems

from the idea that the Saami and Finnic words denoting 'frog' are related to the Finnish word *sammas* 'Grenzstein; Säule, Pfahl; (myth.) Weltsäule' (gen. *sampaan* < *sampas; cognates in Votic and Estonian, SSA s.v. *sammas*), and the Finnish word *sampo* 'mythological mill, cornucopia-like machine' has also been connected to *sammas* (SSA s.v. *sammas*[1]). The Indo-Iranian etymology for the Finnic words was first presented by Kalima (1933). However, the equation of the Finno-Saamic 'frog' and these mythological concepts presents serious problems.

First of all, the Saami and Finnic words meaning 'frog' cannot be regular cognates because of the irregular correspondence of the word initial affricate and sibilant: Finnic *s* can reflect earlier *ś or *ć, whereas Saami *č (> SaN *c*) cannot reflect either of them but could go back to PU *č (Sammallahti 1998). The vowel correspondences between Finnic and Saami are, however, regular. The issue is also complicated by semantic differences. Parpola (2006) offers the most up-to-date explanation of the relationship of the Indo-Iranian origin of *sammas* and *sampo*, and he also comments on the relationship of the words *sammakko* and *cuoppu* with these mythological terms. Parpola convincingly argues that the word for world pillar is an Indo-Iranian borrowing and the Finnic *sampo* myth also reflects early Indo-Iranian influence, which fits well into the context of other mythological loanwords borrowed into the Western Uralic languages from Indo-Iranian. Parpola also refers to earlier research by Haavio and Setälä, who connected the word *sammakko* 'frog' to the world pillar: in Indian mythology, the pillar of the universe is carried by a tortoise, and the Finno-Saamic 'frog' might reflect influence from the Indo-Aryan 'tortoise'. Parpola also mentions that in some Finnish dialects, the name of the lowest part of the machinery of a postmill (*jalkamylly* in Finnish) is called *sammakko*, which, in this meaning, could very well be a derivation from *sammas*. In Finnish, *sammakko* is also used in many other expressions where it refers to technical parts of things, such as *sammakkorauta*, *sammakkolauta* that are tehcnical parts of a mill. However, Parpola also states in the end that the words *sammakko* and *sammas* are probably of different origin, referring to Kalima's original work. SSA (s.v. *sammakko*) notes that the technical words with the element *sammakko* referring to parts of mills, etc. are probably calques, as such

expressions are found also in at least Russian and English. The words with *sammakko* mentioned above are thus not necessarily derivations from *sammas*, but might instead reflect a later-acquired wider use of the term 'frog' modeled after its use in other European languages.

If the two concepts were to stem from the same word, as Sammallahti seems to believe, the only way to explain the semantics (Finnic 'pillar' versus Saami and Finnic 'frog') would be to assume that the semantic change from the mythological *sammas* 'world pillar' to 'frog' would already have happened in a common proto-language of Finnic and Saami. This kind of development was already proposed by Uotila (1973: 3–4). On the other hand, Uotila also sees it as possible that the Saami word is a very old loan from (Pre-)Finnic. It is interesting that Uotila supports another Indo-Iranian origin for the Finnic and Saami words, the Indo-Iranian word *ćamba- > Old Indic *śamba-* 'Stange, Keule, etc.' (Uotila's etymology is also mentioned by EWAia II: 612, s.v. *śamba-*). This option, unfortunately, solves neither the semantic nor phonological problems of the Saami-Finnic cognates; on phonological terms, both *śamba- and *stamhba- could easily result in Finnic *sampa-* (> *sammas*, *sampo*), but neither of these offers any explanation as to why the Saami word should be etymologically connected to the Finnic one. As a side note, it can be noted that Uotila's etymology is weaker than the other Indo-Iranian explanation, because the form *śamba-* is attested only in Indo-Aryan (according to EWAia: 612–613, the word is probably ultimately derived from PIE root *ḱem-, but the Sanskrit word lacks exact formal parallels elsewhere). The root *stembhH- is widely attested, and Lithuanian seems to have an exact parallel to the Old Indic *stambha-* in *stamba* 'stem of a plant' (Koivulehto 1999a). This has also been considered the origin of the Finnic *sammas* by Koivulehto (1999b) and Nuutinen (1987: 55–56): Koivulehto argued that the Baltic word might have had a more general meaning of a 'pillar' earlier, and his argumentation was supported by Nuutinen. However, this does not mean that the Baltic etymology would be preferable to the Indo-Iranian one. Koivulehto's initial argumentation was based on the old assumption that Indo-Iranian loans rarely have a distribution limited to Finnic, but Koivulehto's later work showed clearly that this is not the case, and there is no reason to abandon the Indo-Iranian etymology in the favor of a Baltic one.

It must also be mentioned that a third Indo-Iranian source, *skámbha-* 'Stütze, Strebepfeiler' has been considered a source of the Finnic word by Hartmut Katz (the unpublished *Habilitationschrift* of Katz is cited by EWAia: 750–51; the etymology can be found in the page 244 of its postumously published version [Katz 2003]), but Uralic *s* could hardly be a substitution of PII *sk (there are no convincing parallels to this substitution) and this etymology must therefore be rejected.

It seems probable that the words *sammas* and *sammakko* are simply of different origin, and that they have been secondarily connected to one another through folk etymology. As already noted by Uotila (1973), it is also interesting that the Slavic languages that have also provided loanwords to Finnic and Saami feature a word for frog, *žàba, which bears similarity to the Finnic and Saami words (for more on the Slavic word, see Derksen 2008: 554). However, this word can hardly be the source of the Finnic and Saami word because this would require phonologically incredible substitutions, and because the Proto-Slavic form goes back to the Pre-Slavic form *gēbā (Petri Kallio: personal communication).

The word could be an early loan from Finnic into Saami (as hinted already by Uotila, see above), although the substitution of the word initial affricate/sibilant is hard to explain (Pre-Finnic *śampa or *sampa would have probably given Pre-Sa **śampa > PSa *čuomBV-, not *cuomBV-); Uotila (1973: 6) sees "affectivization" as a possible explanation for the secondary affricate in Saami, but this seems like an ad hoc explanation if no parallels for such a development are presented. In any case, this etymology can hardly be used as evidence of early Indo-Iranian–Uralic contacts around the Baltic Sea because of all the problems connected to it. It is also unclear whether the Finnic ichtonym *sampi* 'Acipenser sturio' is connected to the words dealt with here.

Setälä (1932) offers several explanations for the origin of *sampo* (for both the origin of the mythological concept and the etymology of the word denoting it), but most of these are clearly outdated. He (1932: 320–) also mentions the "pillar" explanation (which had been earlier presented by Martti Haavio) and seems to support it. The etymological

connection with ‘frog’ is not supported by Setälä (1932: 150), as he supposes a contamination of the two words through folk etymology.

Ante Aikio (personal communication) regards the words for ‘pillar’ and ‘frog’ as etymologically distinct. This is probably the case: all explanations that try to connect these two words fail to assure the reader of the need to postulate a common proto-form for them. Folk etymology may naturally have played a role here, as Setälä suspected, and this could easily explain the role played by the frog in some versions of the *sampo* myth. It would be possible to argue that if both ‘frog’ and ‘pillar’ are central elements of cosmology, they could have a common origin, but the linguistic arguments simply do not support that assumption. This evidence considered, there is no reason to search for an Indo-Iranian etymology for the Saami word.

Koivulehto (1999b: 321 footnote 7) mentions as a side note an interesting fact that might shed more light on the completed etymology of the *sammakko* word group. There is a Finnish word *sammas* meaning ‘Mundschwamm’ (cf. also Estonian *sammaspool* ‘skin rash, pityriasis versicolor’, SSA s.v. *sammas*[2]); in Koivulehto’s view, the word *sammakko* ‘frog’ and its Saami cognate are probably connected to this, and he finds parallels for this kind of semantic development (‘frog’ > ‘Mundschwamm’) in other languages, such as English, French and Russian (cf. SKES: 961, s.v. *sammakko* and SSA s.v. *sammakko*). If this is correct, it is unlikely that the word *sammas* ‘pillar’ and the homonymic ‘Mundschwamm’ derive from the same source. The word for ‘frog’ thus probably has no connection to *sammas* and *sampo*. The etymology of *sampas ‘Mundschwamm’ remains unclear: Koivulehto views it as unlikely that the word could have been borrowed from Germanic *swaba- (> Old High German *swamb* ‘Schwamm’), because *sa-* would be an unattested and unexpected substitution for Germanic *swa-. SSA states that the relation of ‘frog’ and ‘Mundschwamm’ might be “partly” explained as a later calque, as the words denoting ‘frog’ in many European languages are related to sicknesses. The Finnic and Saamic words for ‘frog’ might well be parallel borrowings some unknown source.

Indo-Iranian etymology: false (Finnic *sampas ‘pillar’ is probably from PII, but no connection to the Saami word can be established)

PU / Fi-Sa *jama > PSa *juomē 'twin' > SaN *juomit* id., wide distribution in the Saami languages, missing from Kildin and Ter Saami (Álgu s. v. *juomit*; South Saami reflex *juömmie* irregular according to Lehtiranta 1989: 38, No. 293); Finnish *jama* 'Fuge, Naht zwischen den Teilnetzen des (Zug)netzes; Grenze; Vereinigungspunkt; (passender) Zeitpunkt; (schlechter) Zustand', verb *jamata* 'to join together (seine nets)' (cognates in Karelian, Ludic, Votic and Estonian);); ? Erzya-Mordvin *jav* (in *kijaks-jav* 'floor joint' (SSA I: 234–235)
← PII *i̯ama- 'twin' > Old Indic *yamá-* 'Zwilling', *yamī́-* 'Zwillingschwester' (? > *yamá-* 'Name einer mythischen urmenschen Gestalt, des ersten Sterblichen und Königs im Totenreiche'[4]) (EWAia II: 400–401)
(Sammallahti 2001: 408)

Sammallahti's assumption that this word is found only in Finnic and Saami might be incorrect, as it has a possible cognate in the Mordvin languages. Álgu questions the Mordvin comparison and SSA (I: 234–235) neglects it, stating that it is a reflex of the same word family as Finnish *jakaa-* 'share'. However, the Mordvin cognate seems to be at least phonologically regular, although the connection cannot be considered certain because of the semantics. If the words are connected, it probably means that we are dealing with an older word here, and it has no value as evidence for Saami–Indo-Iranian language contact. Aikio (personal communication) is cautious of considering the Saami word a cognate of the Finnic and Mordvin words because of the semantic differences. The Indo-Iranian etymology per se seems to be completely plausible, especially for the Saami word. The irregularity of the South Saami form remains unexplained, however.

In connection with the word 'twin', EWAIa (II: 399–400) also mentions the Indo-Iranian root *YAM-* 'halten, festhalten, zügeln, lenken, ausstrecken, darreichen', which is attested in several forms in Rigveda, and from which the word 'twin' might be etymologically derived, although EWAia takes no decisive stand on this. However, the semantics of the Finnic and Mordvin words fit the meaning of the

4. EWAia treats the two words with the element *yamá-* as different entries and is unsure of their etymological connection. From the point of view of the etymology of the Saami word, this is largely irrelevant.

Indo-Iranian verb quite well, so one could also consider them loans not from the noun *yamá-* 'twin' (with secondary semantic development in Finnic and Mordvin), but rather from some other form of the same verbal root. The Saami word might indeed be a separate loanword from the Indo-Iranian noun meaning 'twin'.

Indo-Iranian etymology: plausible

Fi-Sa *kekrä 'a circular thing (?)' > PSa *keavrē > SaN *geavri* 'a circular thing; a ski stick wheel, ring, shaman's drum, Saami drum', cognates missing from Lule and Ume Saami, found elsewhere in Saami; > *kekrä-j 'Ring, Zyklus (des Jahres)' > Fi *kekri*, *keyri*, *keuri*, *köyri* 'karelische Gottheit, Schutzgeist; Allerheiligen; Fest; Winterroggen; Bezeichnung für jemanden, der als letzter fertig wird; Gespenst, Teufel', Karelian *kekri*, *kegri* (Álgu s. v. *geavri*; SSA s.v. *kekri*)
← PreII *kekro- (< PIE *kᵘ̯ekᵘ̯lo- 'wheel') > PII *čakra- > Old Indic *cakrá-* 'Rad, Vagenrad, auch Rad dee Sonne, des Jahres' (EWAia I: 521–22, s.v. *cakra-*)
(Koivulehto 2000: 241–250; 2001a: 249)

The Saami and Indo-Iranian words (or at least their "pre-forms") are so similar in both form and meaning that it would be impossible to neglect this comparison. The Indo-European word has a very wide distribution and the vowel of the Finno-Saamic word points to a very early origin, but the delabialization of the initial velar (< PIE *kᵘ̯) and the *r are signs of Indo-Iranian origin. However, it is worth mentioning that if the etymology is correct, the change *l > *r* has happened very early, earlier than the Indo-Iranian vowel merging. What makes things strange is that Proto-Indo-European *l is sometimes preserved in Old Indic (Fortson 2004: 189), so it seems that this sound change never affected all dialects of Proto-Indo-Iranian. The situation seems illogical, but the problem of the chronology and distribution cannot be solved in this article.

The Finnic word with the *-i*-stem is considered by Koivulehto (2000: 247–48) to be the result of the derivational suffix *-*j*. According to him, this development is "streng lautgesetzlich": *kekrä 'Rad' > *kekrä-j 'etwas, was mit Rad […] zu Tun hatte, bzw. was dazu gehörte'. The semantic connection of the Finnic word to the Saami word

and its more transparent Indo-Iranian origin might seem far-fetched, but Koivulehto (250–51) argues that the pagan new year's feast relating to the "annual cycle" can be derived from the meaning of a 'cycle' or 'circle': South Saami *gievrie* 'Zaubertrommel' neatly matches the connection with the 'annual cycle' of the Indo-Iranian word. Koivulehto also notes that the meaning 'an astronomical circle' is also attested for the Indic word *cakrá-*.

The Finnish word *käyrä* (mentioned by SSA as well as Álgu and Lehtiranta 1989: 48–49 as a possible cognate of the Saami word) could possibly be a loan from Saami according to Koivulehto (2000: 247), as it is not an entirely regular cognate of the Saami word. Koivulehto (2000: 248) further mentions the Saami word *geavli* 'Kreis, Ring' < PreSa *keklä, which he considers a loan from the pre-Germanic cognate of the Indo-Iranian word.

Indo-Iranian etymology: credible

Fi-Sa *mača 'moth, worm (?)' > PSa *muocē ~ *muocō > SaN *muohcu* 'moth' (wide distribuiton in Saami, missing from South Saami and Ter Saami; Álgu s.v. *muocco*); Fin *mato* 'worm'
← early PI *matsa- 'mosquito (?)' > Pašto (derived form) *māšay* 'mosquito'; Old Indic *maśá-ka-*, *máśa-* 'Mücke, Stehfliege, Moskito' (EWAia II: 334 – 34, s.v. *maśáka-*)
(Koivulehto 1999b: 11–12)

This word is either of Proto-Indo-Iranian or Proto-Iranian origin. As the Proto-Uralic form of the word has a cacuminal affricate, it is probable that the word originates from an Iranian language, as this is a typical substitution (Koivulehto 1999: 200). There are also other Proto-Iranian or even post-Proto-Iranian loanwords that have a relatively wide distribution in the western Uralic languages, for example *varsa 'foal' > Fi *varsa* id., Mordvin *vašo*, which is, despite its distribution, clearly a younger loan than the word mentioned above. The Iranian loanword is phonologically suitable and the semantic development is no obstacle; the Saami and Finnic words are semantically slightly different, but the shift is easy to explain. This seems to be the only genuine (Proto-)Iranian loanword with a distribution confined to Finnic and Saami.

The reflexes of this word in some of the Saami languages point directly to Proto-Saami *ē in the second syllable, so the labial vowel in Finnic and some Saami varieties is not common heritage but rather a later, separate development.

Indo-Iranian etymology: credible

Fi-Sa ? *wermi- ~ *werma- > PSa *viermë > SaN *fierbmi*, SaL *vier'mē*, SaSk *vierɐm*, SaT *vīrme* 'Fischnetz', Fi *vermen* 'Oberhaut, Epidermis', *vermes* '(dünner) Stoff; Halstuch', *verme* 'dünner, schlechter Stoff; Kleider, Rüstung, Ausrüstung; dünne Eisschicht' (Álgu s.v. *fierbma*)
← Pre-II *u̯ermen- > Old Indic *várman-* 'Panzer, Schutzung' (EWAia II: 512–513, s.v. *VAR*[2])
(Joki 1973: 343)

This is an old etymology (established by Setälä 1928; see Joki 1973 for references to earlier research), but there are serious problems with it. Firstly, the form *vermen* is hardly attested in Finnish, only in Lönnrot's dictionary and in old folk poetry (SKES s.v. *vermen*; Petri Kallio, personal communication), so it is unlikely that we are dealing with an ancient inherited word in Finnic and Saami. If the word indeed exists in Finnish, it could be a late borrowing from Saami. The word is not widely attested in Saami either. SKES (s.v. *vermen*) notes rightly that the Saami and Finnic forms are irregular cognates and also doubts the Indo-Iranian etymology. If the etymology were to be correct, the borrowing would have to be quite early because of the *e pointing to Pre-II *e; Joki has stated that the word was borrowed from Old or Middle Iranian forms, but this is extremely unlikely (there are no known cases of Middle Iranian loanwords in Finnic or Saami; for Middle Iranian reflexes of PII *a yielding *e or *ä in Permic or Ugric, see Rédei 1986; Živlov 2013). The Indo-Iranian root *u̯ar- probably reflects PIE *u̯el- (EWAia), showing the regular Indo-Iranian change of *l to *r, and there are thus no alternative Indo-European candidates for the origin of the Finnic and Saami words.

Since the limited distribution in Saami and its irregular relationship with the possible Finnic cognate do not point to an early age for the word, it seems unlikely that we are dealing with an Indo-Iranian

borrowing. The distribution itself is not, of course, an insurmountable obstacle, but together with the semantic mismatch it makes the etymology look suspicious; the Saami meaning 'fishing net' is hard to connect with the Indo-Iranian meaning of 'shelter' or 'armour'. The Indo-Iranian/Indo-European root's meaning 'umwinde, umhülle, bedecke' might suit the Finnic words but hardly the Saami one; the Indo-Iranian etymology for the Saami word is probably false, and a detailed treatment of the (seemingly unrelated) Finnic word must be left for another occasion.

Indo-Iranian etymology: false

Fi-Sa *aśma > *PSa *vuosvēs > SaN *vuosmmis* 'the morbid attitude shown by some pregnant women towards food', *vuosmmestit* '(of a pregnant woman) to detest certain dishes; to vomit'; cognates found in most Saami languages, missing from K, T, A (Álgu s.v. *vuosmmis*); Fi *ahma* 'wolverine', *ahmia* 'to wolf down, eat quickly', *ahmatti* 'greedy, voracious' (cognates in Karelian, Ludian, Estonian)
← PII *aćman- or PI *atsman-, cf. OI *áśman-* 'glutton', root *aś-* 'to eat' (EWAia I: 136, s.v. *AŚ*[1])
(SSA s.v. *ahma*; Schindler 1963: 205)

The Indo-Iranian etymology for the Finnic word *ahma* was first presented by Schindler and appears in SSA as a possible explanation of the word's origins (s.v. *ahma*). SSA mentions the Saami word as a possible cognate of the Finnic word; Schindler's original study considers the relation to the Saami word group uncertain. The Indo-Iranian background of the Saami word is not mentioned in any of Sammallahti's loanword studies (the word can be found in the list of Fi-Sa cognates in Sammallahti 1998: 125, but no mention of the background of the word is given), nor does Koivulehto mention the word *ahma* or its Saami cognate, although Koivulehto (1999a: 225) analyses the Indo-Iranian etymology of the Finnic word *ahnas*, *ahne* 'greedy' (← PII *aćnas or PI *atsnas, cf. OI *áśnaḥ* 'gefrässig', originally presented by Schindler 1963), which probably is etymologically related to *ahma*; the etymology of this word also stems from Schindler (1963). The two words are probably parallel borrowings from Indo-Iranian, reflecting different formations of the root *ać- (> OI *aś-* 'to eat').

The Indo-Iranian etymology of *ahma* is convincing: semantically the Uralic words fit the Indo-Iranian word well, and phonologically the substitutions are unproblematic. The relationship of the Finnic and Saami words is phonologically regular, and despite the hesitation of the earlier researchers, the semantic difference is not too large to consider the two word groups cognates.

Concerning the more precise formulation of this etymology, it is interesting to note that Aikio (2015: 44) has argued that any Finnic sibilant followed by a sonorant develops into a sequence of *h* + sonorant, meaning that Finnic *ahma* could reflect either an earlier *ašma, *asma or *aśma; however, the Saami cluster can only reflect earlier *sm or *šm, but not *śm (Sammallahti 1998: 2000). The Saami evidence means that the word should be reconstructed as *asma or *ašma; this could point to a relatively late Iranian borrowing (from an "Old Iranian" type of language where PII *ć had already developed to *s), or perhaps to a substitution of Proto-Iranian *atsman- by Fi-Sa *ašma. A late Iranian borrowing is slightly troubling in the view that OI *áśnaḥ* and *áśman-* do not have cognates in Iranian (this was noted already by Schindler), but an earlier, PII borrowing does not seem likely due to the consonantism. The Indo-Iranian etymology is thus certain, but the exact source language remains an open question for the time being. As Fi *ahnas* has no cognate in Saami, its dating is more difficult, because here the Finnic cluster *hn* can reflect a variety of Pre-Finnic consonant clusters, as shown above. The two words may simply represent two chronologically different borrowings from Indo-Iranian.

Indo-Iranian etymology: convincing

Etymologies that are found only in Saami

PSa *oajne- 'to see' > SaN *oaidnit* id.; found in all Saami languages
← PII (or PI) *u̯aina- 'to see' > Old Indic *vénati* 'he/she watches, observes', Avestan *vaēna^{i}ti* 'he/she sees', Old Persian *vaināmiy* 'I see' (EWAia II: 582–83, s.v. *VEN*)
(Koivulehto 1999a: 229, 230)

This word has an irregular cognate in Mordvin that seems to be a separate loanword from the same source and goes back to a Pre-Mordvin form *wa(j)na- (Koivulehto 1999a: 299). However, this does not necessarily mean that the words were acquired at a time when Saami and Mordvin were already different languages. It is possible that both were present in Proto-Uralic, West-Uralic or some other predecessor of Saami and Mordvin. There are some other examples of "doublet" loans, for example Saami *buorre* and *boaris*, which are probably of roughly the same age (see below). A parallel case can be found in Grönholm (1988: 6, 29–30), who lists examples of Swedish loanwords that have varying shapes in South-Western dialects of Finnish although they have been acquired during the same historical period.

What has not been noted by Koivulehto is that some of the Saami forms (Lule, Ume and South Saami) go back to the Proto-Saami form *vuojnē-, not *oajnē- (Ante Aikio, personal communication). According to Aikio, there is no known reason for this double set, but the form *vuojnē- could be a regular reflex of the Mordvin word (Koivulehto [230–231] notes that in the Mordvin words *vano-*, *vanə̑-*, the *-j- of the pre-Mordvin diphthong has regularly disappeared).

Indo-Iranian etymology: credible

PSa *oarjē 'west/south' > SaN *oarji* 'west', SaS *oåarjie-* 'south'; found in all Saami languages; Fin *orja* 'slave', Mordvin *uŕe* (Álgu s. v. *oarji*)
← PII *ārią-, *arią-, [5] *ārią- > Old Indic *ā́rya-*, *ā́riya-* 'Arier'; *arią- > Old Indic *aryá-*, *árya-*, etc. 'Herr', Avestan *a^{i}riya-*, Old Persian *ariya-* 'iranisch, iranier' (EWAia I: 174–75, s.v. *ā́rya*)
(Parpola 1999: 196–197; Sammallahti 2001: 408)

The Saami word is probably connected to the Finnic and Mordvinic words, as was pointed out already by Joki (1973) and others. The semantic difference can be explained, cf. Parpola (1999: 197): the word

5. The origin of this Indo-Iranian ethnonym is not complete clear; see EWAIa I (174–75) for explanations. Nevertheless the Uralic loanwords point to the fact that whatever the origin of the word is, by the time of borrowing it was used as an ethnonym (and it is of course well known that the age of the ethnonym must be old, as its use is widespread in both Iranian and Indo-Aryan languages).

originally referred to (Indo-Iranian) people living south or west of the speakers of Uralic. The word is included in this article only because Sammallahti considers it a separate loan, which makes the number of Indo-Iranian loanwords in Saami appear larger than it actually is. The Saami word is probably an inherited word (of ultimately Indo-Iranian origin) with cognates in Finnic and Mordvin. UEW (s.v. *orja) also connects the Udmurt word *var*, *war* 'slave' to the same word group. Aikio (personal communication) also notes that the Udmurt word must be connected to the Finnic and Mordvin words, but he is more cautious about the relation of these to the Saami word. In UEW, Komi *veręs* 'Ehemann, Gatte' and Old Permic *ver* 'servant, slave' are also connected with the aforementioned words, but they must in reality be unrelated to *orja because of the irregular vocalism (both the Udmurt and Komi words have been considered irregular by Joki [1973], and this is also mentioned by Helimski [manuscript], who remains indecisive about the inclusion of the Permic words here; the present author shares Aikio's view that the Udmurt word belongs here, as it seems that only the Komi and Old Permic words are irregular).

Koivulehto (1999b: 330–331) has suggested an alternative PIE etymology (borrowing from PIE *worǵó- 'Arbeiter', cf. Doric Greek *δαμιόργος* 'Fachmann'), which is less convincing because of the supposition of word-initial *w (the borrowed form would be PU *worja) and the scarcity of examples of the substitution *j ← *ǵ.

Indo-Iranian etymology: credible

PSa *čārēs 'coarse (of wool)' > SaN *čáris* id., also in South Saami and Lule Saami
← PII *ćala > Old Indic (compound) *kapúcchala-* 'Haar am Hinterhaupt' (EWAia I: 302)
(Sammallahti 2001: 399)

The Indo-Iranian etymology presented by Sammallahti (2001) is not very convincing. According to EWAIa, the word *kapucchala-* does not have a proper Indo-European etymology, which makes Sammallahti's assumption dubious. EWAIa (I: 302) states that the explanation of *kaput-śala as a compound word where the latter element means 'hair'

is "Ganz unwarscheinlich". On the other hand, there is no other known etymology for this Saami word. Aikio (personal communication) also points out that the South (*tjaerries*) and Lule Saami (*tjárres*) words require the reconstruction of a Proto-Saami geminate *-rr-, which makes the etymology even weaker.

Indo-Iranian etymology: false

PSa *čeartë 'tribe' > SaN *čearda*, also found in SaL and SaS
← PII *ćardha- or PIE *ḱerdho- (according to Sammallahti) > Old Indic *śárdha-* 'Schar', Old Persian *θard-* 'Art' (EWAia II: 619–20, s.v. *ŚARDH*)
(Sammallahti 1999: 78; Aikio 2012b: 88 footnote 12)

Sammallahti uses outdated Proto-Indo-European and Indo-Iranian reconstructions for this word. According to Lubotsky (2001), the Proto-Indo-European shape of the word is *skerdho- (with s-mobile), which in Proto-Indo-Iranian becomes *sćardha-. It thus seems that this word is indeed more probably an Indo-Iranian than Indo-European loanword; the Pre-Indo-Iranian form *sćerdho- would serve as a good origin for the Saami word. (I am thankful to Petri Kallio for pointing out the problems of Sammallahti's explanation and for introducing me to the article by Lubotsky.) This word is also more widely represented in the Saami languages than Sammallahti thought (Aikio 2012b: 88 footnote 12).

Álgu (s. v. *čearda*) also mentions that cognates for this Saami word have been previously postulated in many Uralic languages, including Mari *šə̑r* 'Gemütsart, Charakter, Art und Weise, Gewohnheit, Beschaffenheit, Bau', Komi *śer* 'Gewohnheit, Sitte, Mode, Weise', Khanty Ko *sir* 'Art, Beschaffenheit' (and cognates in other Khanty dialects), North Mansi *sir* 'Art Weise' (+ other Mansi dialects), Hungarian *szer* 'Art, Mittel', (Tundra) Nenets *śer* 'Sache' and other Samoyedic cognates. Although the cognates are not commented in Álgu, it seems obvious that they are irregular and cannot be cognates of the Saami word (UEW s.v. *śerɜ reconstructs the word as *śerɜ to Proto-Uralic but does not consider the Saami word a reflex of this word; see Mikola 2004: 31 for discussion of the forms in other Uralic languages). Álgu also suggests a Scandinavian etymology

(< Norwegian *gjerd* < Proto-Scandinavian *gerð) for the word, but it is unacceptable due to the mismatch of the initial consonantism.

However, Aikio (personal communication) notes that because the word has the vowel combination *ea–ë, it cannot be older than Proto-Saami. This makes the etymology more suspicious: Pre-Indo-Iranian and Proto-Saami could hardly be considered contemporaneous, as Proto-Indo-Iranian and Proto-Uralic both probably diverged around 2000 CE (Kallio 2006: 12, 17–19).

Indo-Iranian etymology: improbable

PSa *čearō > SaN *čearru* 'peak of a fell', also in SaL, SaSk, SaKld, SaT
← PII *ćāras- (rather *ćr̥Has-) > Old Indic śiras-, Av sarah- 'head' (EWAia II: 638–639; Nussbaum 1986: 158)
← or PIE *ḱer-eu- 'Kopf' (IEW 574, s.v. ḱer-; rather *ḱ(e)r-(e)u̯- 'horn', as reconstructed by Nussbaum 1986: 1–18)
(Sammallahti 2001: 402)

Sammallahti's assumption about the Indo-European origin of the Saami word is probably correct, but again, it is difficult to decide whether this is an Indo-Iranian or earlier Indo-European loan (note that Sammallahti's Proto-Indo-European reconstruction gives forms denoting 'horn' and not 'head' in the daughter languages). The Saami *č* (from *ś or *ć) can reflect Proto-Indo-European *ḱ as well as Proto-Indo-Iranian *ć (note that Sammallahti gives a Proto-Iranian reconstruction *śaras, which is outdated, as *c [ts] would be the normal Iranian reflex of Proto-Indo-European *ḱ according to Mayrhofer [1989]). Sammallahti's reconstruction is wrong also due to the fact that the first-syllable vowels in the Indo-Iranian word go back to the PII sequence *r̥H, which gives *ir in Indo-Aryan and *ar in Iranian. This also makes us reconsider the vowel substitution of the Saami word: Pre-Saami *e could nicely reflect the PIE *e, but it is harder to say how a word like *ćrHas would be substituted. A PIE or other archaic Indo-European origin is more probable.

Indo-Iranian etymology: improbable, probably a loan from some other Indo-European language

PSa *čuorēs ‘brownish’ > SaN *čuorri* id., found in all Saami languages except SaKld (Álgu, s.v. *čuor’gâd*)
← PII *ćāra- ? > Old Indic *śāra-* ‘bunt, scheckig, gefleckt’ (EWAia III: 489)
(Sammallahti 2001: 399)

The Indo-Iranian etymology presented by Sammallahti is both phonologically and semantically credible, but the problems with the unclear etymology of the Indo-Iranian word make the loan etymology suspicious (see below). The Saami vowel clearly points to Indo-Iranian and not Proto-Indo-European *ḱē-ro-, and it cannot point to a Balto-Slavic form of the same IE root, as the PIE long *ē was preserved intact in Baltic (Fortson 2004: 380). The Permic languages seem to have acquired a separate loanword from the same Indo-Iranian source; the relations of the Saami word to the Permic word (Komi *ʒor*, Udmurt *ʒar*) are not regular (Sammallahti 1988: 532).

Saami *č can go back to either ś or ć, and this could theoretically be a substitute for PIE *ḱ, Proto-Indo-Iranian *ć or Proto-Indo-Aryan *ś (Sammallahti gives a Proto-Indo-Iranian reconstruction with *ś, but this does not reflect the current state of knowledge of Proto-Indo-Iranian reconstruction, as the palatal ḱ most probably developed into *ć in Proto-Indo-Iranian and only later in Proto-Indo-Aryan to *ś; see e.g. Beekes 1994; Mayrhofer 1989). The Saami word could thus theoretically be either a Proto-Indo-Iranian or Proto-Indo-Aryan loan. According to Sammallahti (2001), the word’s distribution is limited in the Saami languages, as the noun *čuorēs appears only in South, Lule, Pite, North and Inari Saami, which could mean that this word was acquired after the split of Proto-Saami. Aikio (2012b: 88 footnote 12), however, refutes this claim, because the noun is connected to the verb *čuorgat*, which is found in eight Saami languages.

According to EWAia, the background of the Indo-Aryan word is unclear; there is no convincing Indo-European etymology, and the word does not necessarily even go back to Proto-Indo-Iranian (Avestan forms with *-sā-i* attested in personal names have been regarded as possible cognates of the initial element *śā-*, but EWAia considers this equation questionable). This naturally weakens the etymology of the Saami word as well.

Aikio (personal communication) also connects the Saami word with Finnish *sarastaa* ‘to dawn’; the Skolt Saami cognate of the verb, *čuo’rrjed* ‘valjeta, seestyä (taivas) = to become clear (of the sky)’, suits this semantically, and the connection is also phonologically regular. According to Aikio, a Baltic or Balto-Slavic origin (from a different PIE root) for this word would also be possible: Lithuanian *žarà* ‘Rot (am Himmel), Lichtschein, Dämmerung’ < Proto-Balto-Slavic *źar- (*źor- according to Derksen 2015: 513, s.v. *žarija*).

Indo-Iranian etymology: possible (may also be a Balto-Slavic loan)

PU/PreSa *jani > PSa *juonë ‘trail’ > SaS *juone* ‘road’, cognates in SaKl and SaSk (Álgu s.v. *juone*), Mordvin *jan* ‘path’ < ? PU *jᵢ̯ni
← PII *i̯āna- ‘path, direction, way’ > Old Indic *yā́na-* ’fahrt’ (EWAia II: 407, s.v. *yā*[1])
(Sammallahti 2001: 408; Koivulehto 2009: 81–82)

Sammallahti neglects the possible Mordvin and Finnic cognates of the Saami word family. This is not necessarily without reason, as there are so many possible “cognates” for this word in Finnic (*juoni*, *jana*, *juna*, *jono*) that solving the problem seems to be difficult at best.

Although it seems quite clear that the Saami word was acquired from an Indo-Iranian source, the connection of the postulated Finnic and Mordvin cognates seems to be very difficult to untangle. Most probably some of the Finnic forms result from Saami language contact, but the exact direction of borrowing remains unclear. Koivulehto (2009: 81–82) regards the Finnish word *juoni* and the Mordvin word *jan* as cognates of this Saami word. The reconstructed (West-Uralic) pre-form must be *jᵢ̯ni (see Aikio 2015).

In addition to the tentative Indo-Iranian source, it is possible to consider that at least the Finnic word could be a Germanic borrowing; SSA mentions that the Middle High German word *jān* (modern High German *Jahn* ‘Reihe gemähten Grases oder Getreides; gerader Gang, den der Schnitter beim Mähen abschreitet’) has been considered a possible source, and while SSA refutes this etymology, there is actually nothing wrong with the Germanic etymology per se (although Middle High German as a source is quite unlikely). The Germanic etymology

is also mentioned by Kluge (1975, s.v. *Jahn*)[6], who considers the Finnish word an "early borrowing" (this is not specified) from Germanic. As the word seems to go back to Proto-Germanic, there is no reason to doubt this etymology.

The Saami word could theoretically be borrowed either from Germanic or Indo-Iranian, but if the connection to the Mordvin word is correct, Indo-Iranian is perhaps a more likely source. In any case, the word might have been borrowed several times between Saami and Finnic, or the similar looking varieties in Finnic might have a diverse background and have secondarily become mixed. It seems that this question cannot be satisfactorily solved here, but an Indo-Iranian origin for the word family including the Saami word seems plausible.

Indo-Iranian etymology: credible, could also be a Germanic borrowing

PreSa *kato- ~ *kata- 'eat' > PSa *kuotō- > SaN *guohtut* 'graze', found in all Saami varieties from SaI westwards
← Proto-Indo-Iranian *kHa(H)d- > Old Indic *khād-* 'kauen, zerbeißen, essen, fressen, verzehren' (EWAia I: 451–52, s.v. *khād*)
(Koivulehto 2007: 254; Álgu s. v. *guohtut*)

This is a strong etymology. The word is probably Indo-Iranian, and the explanation of Koivulehto is entirely plausible both phonologically and semantically. The word also fits well into the cultural context of the Indo-Iranian-Uralic lexical influence, which includes many words connected with animal breeding and herding. Álgu presents some possible Samoyed cognates for the Saami word: Nenets *hadu* 'nail', Enets *koδuo* and Nganasan *kəδudəə* id. (these Samoyed words have cognates also in the so-called Southern Samoyed languages, although these forms are not mentioned by Álgu; cf. Janhunen 1977: 55–56). The Samoyed forms are not mentioned by Koivulehto. However, Helimski (2000: 215) does not support the hypothesis: he proposes that the Samoyed words are derived from the Proto-Samoyed word *kətə- 'kratzen' (cf. Janhunen 1977: 55–56). This, naturally, is not

6. It is interesting to note that reference to the Germanic etymology of the Finnish word is totally missing from more recent, revised editions of Kluge's dictionary (see, for example, Kluge 1995).

compatible with the semantics of the Indo-Iranian word. The vowel correspondences between the Saami and Samoyed forms are also irregular; according to Sammallahti (1988: 484–485), the outcome of Proto-Uralic *a is usually Proto-Samoyed *å, except when followed by a lateral or a glide.

The Indo-Iranian word is attested in both Indo-Aryan and Iranian, and has a possible cognate in Armenian *xacane-* 'beißen', in this case going back to a Proto-Indo-European form *$kh_2a(h_1)d$- or *$kh_2a(h_1)ǵ$- (EWAia I: 451–452). If the Indo-European etymology for the Indo-Iranian word is correct, the Saami/Uralic word could theoretically also be a Proto-Indo-European loan (in this case, the laryngeal colouring would have already operated before the acquisition of the loanword). The origin of the Saami/Uralic loanword could actually be anything from between Proto-Indo-European and Proto-Iranian (PI *xād- cf. Mayrhofer [2005: 114]), as the notoriously simple Uralic consonant system could substitute the Anlaut sounds or sound sequences of all of these reconstructed stages only with *k. IEW (634 footnote 1), however, considers the Indo-Aryan word possibly non-Indo-European. Mayrhofer (2005: 48, 114) also mentions a suspicious Vedic form *khed-* 'reißen', which complicates the etymology of this word if the two are connected.

Indo-Iranian etymology: credible

PreSa *kertti- 'to tie' > PSa *kërhtë- > SaI *korttad̂* id.
← PreII *kert- > Old Indic *cr̥táti* 'he/she ties' (EWAia I: 536–7, s.v. *CART*; LIV 356–57, s.v. *k(ᵘ̯)ert-)
(Koivulehto 1988: 41–43; 2001a: 249)

Although Koivulehto has supported a possible pre-Indo-Iranian etymology for this word, Sammallahti (2001: 407) states that it is "Pre-Balto-Slavo-Germanic". Sammallahti's argumentation is difficult to understand, as the verb is barely attested outside of Indo-Iranian (LIV especially notes that it has to be kept apart from the similar root *kert- 'spinnen, drehen' because of semantics). However, Koivulehto (referring to Kluge, s.v. *Hürde*) notes that an old derivative of the same verbal root is attested in Germanic *hurþi- > Gothic *haúrds* 'door', Old High

German *hurd* 'Flechtwerk' (< PIE *$k\underset{\circ}{r}ti$-), meaning that the verb has had a wider distribution originally, and that theoretically there are several possible origins for this word within the Indo-European language family.

Aikio (2012b: 88 footnote 12) has pointed out that the distributional index given by Sammallahti (2001) for the verb *korttađ* is wrong, as the word is derived from the noun *kërttës 'leather strap', which is found in all Saami languages except Ter Saami. This noun could, nevertheless, be an Indo-European loanword from the source mentioned above.

Koivulehto interprets Komi *kërt*- and Udmurt *kertï*- 'to bind' as separate Indo-European loans from the same source (the Permic verb are not regular cognates of the Saami word). UEW (139–40 s.v. *kärз) and Aikio (2002: 18) connects this words to the Proto-Uralic verb *käri 'to wrap, tie', which has reflexes widely throughout the Uralic language family.

Indo-Iranian etymology: not necessarily an Indo-Iranian loan, other Indo-European source also possible

PreSa *kupa > PSa *kohpi > SaN *gohpi* 'pit', found in all Saami languages
← Proto-Indo-Iranian *kūpa- > Old Indic *kū́pa*- 'pit; well' (EWAia I: 325, s.v. *kū́pa*)
(Koivulehto 2003; Sammallahti 1998[7])

This is a strong etymology, and the meaning and form of the Saami and Indo-Iranian words can hardly be a coincidence. Here too, however, we must keep in mind that the Indo-Iranian word has possible cognates in several Indo-European branches: Koivulehto mentions Germanic *hūfa- (> Old Icelandic *húfr* 'bow [of a ship]', Old English *hȳf* 'beehive') and Latin *cūpa* 'barrel'. According to IEW (591) these words derive from a zero-grade form of the PIE root *keu-; IEW presents similar forms also in in Greek (*κύπη* 'Becher') and Slavic (*kŭpŭ 'vulva'). The meaning 'pit' or 'well' seems to be attested only in Indo-Iranian, which makes it the strongest candidate as a source language

7. The word is mentioned in Sammallahti's (1998: 127) list of Aryan loans, but no donor form is mentioned. It is unclear whether Sammallahti has come up with the etymology independently of Koivulehto.

for this Saami word. EWAia doubts the Indo-European cognates of the Indic word and considers its origin uncertain, and also de Vaan (2008: 155, s.v. *cūpa*) considers the "cognates" of the Latin word independent borrowings from some language(s). The etymology of Germanic *hūfa- is not found in Kroonen's (2013) recent dictionary of Proto-Germanic (full-grade form *haupa- 'pile, heap', which according to IEW belongs to the same root, is found).

The Finnic word *kuoppa* has the same meaning and looks suspiciously similar to the Saami word, but they cannot be regular cognates. LÄGLOS (s.v. *kuoppa*) states that a Germanic etymology has been presented for the Finnic word but deems it incorrect. According to Janne Saarikivi (p.c.), there is also a word *göp* 'pit' in Komi, which could reflect earlier (Pre-Permic/Proto-Uralic) *koppi. The Finnic word is nevertheless probably a loan from some Indo-European language, but the exact source remains open, and same is probably true of the Komi word as well.

Indo-Iranian etymology: credible

PSa *mietë 'honey' > SaN *miehta* id., missing from South, Ume and Ter Saami
← PreII *medhu- > Old Indic *mádhu-* 'süßer Trank, Süßigkeit, Honig, Soma, Milch', Av *maδu-* 'Beerenwein' etc. (EWAia II: 302–303, s.v. *madhu-*)
(Sammallahti 2001: 408)

For some reason, Sammallahti (2001) has listed this word as a cognate of the Proto-Uralic word *meti 'honey, mead' (> Fi *mesi* : *mete-*, Hu *méz* etc.), which is a known Pre-Indo-Iranian or Proto-Indo-European loan (from the source *medhu-). The reason that the word is included here is that the vowel relations of *mietë to *meti are irregular; this could theoretically point to a separate borrowing from Indo-Iranian to Pre-Saami, but it is more probable that this Saami word is instead a loan from Finnic (this solution is widely accepted in Uralic etymology, and is found also in SSA, s.v. *mesi*).

Aikio (personal communication) points out that at least the Lule Saami form *mieda* must be a loan from Scandinavian (Proto-Scandinavian *među-), because it goes back to a form with spirant *đ.

Indo-Iranian etymology: false (= not a direct loan from Indo-Iranian into Saami; the Indo-Iranian etymology of the Uralic word itself is correct)

PreSa *poras > PSa *poarēs 'old' > SaN *boaris* 'old, previous', found in all Saami languages
< PII *paras (better: *parHa-s) > Old Indic *páraḥ* 'ferner; jenzeitig; früher; später; fremd, feindlich', etc. (EWAia II: 86, s.v. *pára*, 88, s.v. *parás*)
(Koivulehto 1999a: 229; 1999b: 331; Sammallahti 2001: 408)

This word is of special interest as it seems to be a parallel loan from the same Indo-Iranian source as the Finno-Permian/Finno-Ugric word for 'good', *para (whence Finnish *para-s* 'best', North Saami *buorre* 'good', etc.) (Koivulehto 1999a: 229). However, these two words seem to reflect roughly the same stage of Indo-Iranian, so there is no reason to suppose a great difference in age for the words, but rather that they are parallel loans with different substitutions. Both Uralic *o and *a are known substitutions for Proto-Indo-Iranian *a (see Koivulehto 1999a & 2001a for numerous examples). The Indo-Iranian *parHas goes back to full-grade (*e grade) PIE form *perHos (IEW 810–811; here reconstructed as *peros without the laryngeal), which, of course, would not be a good origin for the Saami word because of its vocalism, but there are also zero-grade forms attested in both Indo-Iranian and other languages, as Koivulehto (1999a) notes (cf. Old Indic *puráḥ* 'voran, vorn, davor' < *pr̥Ho-, Greek *πάρος* 'früher, voran, vor' < *pr̥Ho- or *parHo-; according to Beekes [2010: 1154 s.v. *πάρος*], the Greek word reflects PIE zero-grade form *pr̥Ho-), and there is no obstacle to regarding the Saami word reflecting Pre-Sa **o* as a borrowing from a zero-grade form of PII or PIE. It seems unlikely that *paras and *poras were simultaneous borrowings from the same source form; the difference must be either derivational or chronological (eg. PU *a reflects PII *a and PU *o reflects PII *r̥ [or vice versa], or, alternatively, the Pre-Sa form with *o is a borrowing from a zero-grade form of PIE or some other early archaic Indo-European language).

In some earlier sources, such as UEW (s.v. *porз) the Permic words Ko *pẹrịś*, Ud *pereś* 'old' are regarded cognates of the Saami word; Koivulehto does not mention the Ko and Ud words when

dealing with the Saami etymology. The Permic and Saami words are not regular cognates, so the Permic forms probably represent parallel borrowings from some Iranian language; a more detailed analyzis of these remains a task of the future.

Indo-Iranian etymology: credible, but could also be borrowed from PIE or some other archaic Indo-European source

PSa *poarhtē 'bark vessel' > SaN *boarti* id., found in most Saami languages (Álgu s.v. *boar'te*)
← PIE *pōtro- or PII *pātra- > Old Indic *pā́tra-* 'Gefäß, Behälter, Schale, Geschirr, Becher', Av *pāθra-uuaṇt-* 'Schutz gewährend' (IEW: 839; EWAia II: 119, s.v. *pā́tra-*)
(Koivulehto 1988: 46; 1999b: 331; Sammallahti 2001: 408)

Germanic (*fōđra-) and Proto-Indo-European (*pōtro) etymologies have also been proposed for this Saami word and its possible Permic cognates (Komi *përt*, Udmurt *purtï* 'Kessel') (Koivulehto 1988: 46), and because of the infamously simple consonant system of Proto-Uralic, it seems an impossible task to determine which of the proposed originals is the most convincing on phonological grounds. The derivation *pōtro 'Behälter' is attested only in Germanic and Indo-Iranian (IEW: 839). According to Kroonen (2013, s.v. *fōđra), the Germanic noun *fōđra is a contamination of two homonymic nouns, and the noun meaning 'sheath' is derived from the PIE root *peh$_2$- 'to protect'. The development *tr* > *rtt* has occurred in the Uralic forms (Kallio 2012b footnote 10). In any case, the vocalism of the Permic words seems to be slightly irregular, which points to the possibility that the Permic and Saami words are separate loans (this was already noted by Koivulehto 1999b: 331). Whether they are loans from different Indo-European source languages is perhaps impossible to determine. It is also possible that the word was borrowed secondarily from one Uralic dialect into another, as is the case for some other Germanic loanwords (for instance, Koivulehto [1986: 166] mentions that the Germanic word *spinda- has been acquired by Finnic and has spread from there to Permic). The Northern dialects of Finnish have a word *portta*, which is probably a loan from Saami (SSA II: 401).

However, as noted by Ante Aikio in personal communication, in cases like this, one can rely on statistical evidence: the number of Germanic loans in Saami greatly outnumbers that of Indo-Iranian loans, and, as this current study seems to point out, individual borrowings from Indo-Iranian into Saami are either rare or nonexistent. Thus it is more economical to consider this a Germanic loan. The Permic words would, according to the same logic, be Indo-Iranian loans, although the Germanic origin cannot be entirely ruled out.

Indo-Iranian etymology: difficult to define, more probably a Germanic loan

PSa *puotëk 'opposite to' > SaN *buohta* id., found in all Saami languages
← PIE *poti or PII *pati > Avestan *paiti*, Old Persian *patiy* 'gegen, entgegen', etc. (IEW: 842)
(Sammallahti 2001: 404)

The vocalism would point to a Proto-Indo-European origin, but the Indo-Iranian source cannot be ruled out either, as PII *a can be substituted with *o, as is well known. The Indo-European formation *po-ti is attested only in Indo-Iranian and Greek, however. Overall, the etymology is plausible in terms of both the semantics and the phonology. It is, of course, suspicious to consider an adverb a loanword, as one would expect such a situation to be the result of rather intensive language contact. A possible explanation would be that the Saami word is a retention from Proto-Indo-European–Proto-Uralic language contacts, which might have been rather intensive, as very central vocabulary and verbs were borrowed into Proto-Uralic at this time, according to Koivulehto (2001a).

Indo-Iranian etymology: uncertain, could also be Proto-Indo-European.

PSa *soamēs 'some' > SaN *soamis* id., found also in South, Ume, Lule and Inari Saami
← PII *samHas > Old Indic s*amá-* 'irgendein' (EWAia II: 703, s.v. *sama-*)
(Sammallahti 2001: 402, 408)

Although the word has cognates in most branches of Indo-European, the Indo-Iranian original seems to be phonologically the most suitable original for the Saami word. Sammallahti rightly states that a Proto-Scandinavian (or earlier Germanic) origin is impossible because of the first-syllable vowel. However, it cannot be ruled out that the word could also have been acquired from Proto-Indo-European: EWAia (s.v. *sama-*) and Beekes (1988: 99) reconstructs PIE *sm̥h_2o-, but according to an anonymous referee, *somH-o- is the generally accepted reconstruction. Either PIE *o or *m̥ could cause the Pre-Saami *o: for PIE *o, this would naturally be the most logical substitution, and the syllabic nasal of PIE has also been substituted by *o or *a or *e in Uralic loanwords (see Koivulehto 1999a), so the Pre-Saami form *somas could theoretically also be a loan from Proto-Indo-European already. If we take this as an Indo-Iranian loan, we have to consider it an "o-loan", but this is hardly a problem as there are numerous examples of the substitution PU *o ← PII *a. However, Aikio (2015) has recently argued that PU *a – i stems regularly developed into *oa – ē stems in Saami, so there would in fact be no obstacle to considering this an "a-loan": PII *samas → Pre-Sa *samas > PSa *soamēs.

It is thus clear that the Saami word could be a loan from various Indo-European sources, and there is no compelling reason to consider it a specifically Indo-Iranian borrowing. In this case, we can again rely on statistical evidence: it is unlikely that an adverb like this would have been borrowed from Indo-Iranian into Saami directly.

Indo-Iranian etymology: credible, although a Proto-Indo-European source is also possible

PSa *vāćẹm 'reindeer cow' > *váža* id., a wide distribution, missing from South Saami
← PII *u̯aća- or PIE *u̯aḱa- > Old Indic *vaśā́-* 'cow' (EWAia II: 528–9, s.v. *vaśā́-*)
(Sammallahti 2001: 407; Koivulehto 1999a: 217)

The Inlaut consonant of the Uralic form could be the outcome of either PIE *ḱ or PII *ć, but a possible Indo-Iranism is that the vowel clearly points to *a, which was rare (if not totally absent) in

Proto-Indo-European (Mayrhofer 1986; Beekes 1969). As there are other examples of reindeer herding and cattle terminology in Saami and other Uralic languages that is of (Indo-)Iranian origin (for example *počaw 'reindeer', *wasa 'reindeer calf' [Koivulehto 2007: 251–252]), this etymology would fit well into the context. However, Aikio (2009: 285) states that the vowel combination *á-a* is not possible for words that go back to pre-Saami (or further), so the etymology must be considered uncertain.

It is not clear whether the Indo-Aryan word is of Indo-European origin. Kallio (personal communication) notes that Latin *vacca* 'cow', a proposed Latin cognate mentioned by Koivulehto, has an irregular geminate consonant and thus would not serve as evidence for the Indo-European background of the Indo-Iranian word. Also de Vaan (2008: 649, s.v. *vacca*) is critical of the connection of the Latin and Indo-Aryan words (see, however, Weiss 2010, who considers *vacca* a possible example of secondary gemination, widely occurring in Latin, and considers it a cognate of the Sanskrit word[8]). Ante Aikio (personal communication) has also stated that the *-ëm-* element of the Saami word is not a known derivational suffix. So, in the end, we have a scenario where both the Saami and the Indo-Iranian words are more or less irregular formations that do not have cognates elsewhere in their respective families. This forces us to reject the Indo-Iranian etymology. According to Aikio, this word might be a substrate word, as is the case with several Saami words related to reindeer herding.

Indo-Iranian etymology: false

PSa *vuopērēs > SaN *vuobirs* 'male reindeer in its third year', distribution: SaS–SaSk (Álgu s.v. *vuobirs*)
← PII (or PI) *apara- > Old Indic *ápara-* 'hinterer, späterer, nachfolgender', Av *apara-* 'hinterer, späterer' (EWAIa I: 83–84, s.v. *ápara-*) (Sammallahti 1998 and personal communication[9])

8. I am grateful to an anonymous referee for pointing this reference out to me.
9. The word is mentioned as a possible Indo-Iranian loan by Sammallahti (1998), but the exact origin is not mentioned in the book or in Sammallahti's later publications. In personal communication Sammallahti has noted that he thought Indo-Iranian *apara- to be the donor form. I am grateful to Sammallahti for allowing me to publish the etymology here.

This is, in principle, a convincing etymology: The Indo-Iranian origin could yield a Pre-Saami form *apara, from which *vuopērē- would develop regularly. The Indo-Iranian word also has cognates in the related languages: at least Germanic *afara- (> Gothic *afar* 'after, according to') is formally and semantically close, although the there is an accentual difference between the two forms, PG deriving from *$h_2$ep-ero-, and PII from *$h_2$ép-ero- (Kroonen 2013, s.v. *afara-). Semantically, the Indo-Iranian word would be a better candidate for the origin of the Saami word than the Germanic.

Semantically, the equation between the Indo-Iranian and Saami words is possible but not obvious. The Old Indic word denotes 'later' as an adjective, and as an adverb (*aparám*) it has the meanings 'later, hereafter (später, künftig)'. These meanings are comparable with the Saami meanings of a 'reindeer in its third year', but it is not obvious that the Saami meaning must derive from this Indo-Iranian source. As many of the Saami reindeer herding terms are of unknown (substratal) origin, the possibility that this is one of such words cannot be ruled out. The Indo-Iranian origin remains a promising possibility, but because of the semantic ambiguity, it cannot be considered certain.

Indo-Iranian etymology: credible

Conclusions

The following words are probably of Indo-Iranian (Pre- or Proto-Indo-Iranian or Proto-Iranian) origin:

> *juomē 'twin', *kohpi 'pit', *kuotō- 'to graze', *keakrē 'circular thing', *muocōj 'insect', *oajne- 'to see', *oarjē 'south, west', *vuopērēs 'a male reindeer in its third year', *vuosvēs 'glutton'.

Of these, at least the following words have regular cognates in other Uralic languages:

> *keakrē, *muocōj, *oarjē, *vuosvēs

The following words may be loans from Proto-Indo-European or other Indo-European languages (the Indo-Iranian etymology cannot be fully rejected):

> *čearō 'peak of a fell', *čuorēs 'brownish', *juonë 'trail', *kërhtë- 'to bind', *poarhtē 'bark vessel', *poarēs 'old', *puotëk 'opposite', *soamis 'some'.

The following etymologies are false or improbable (no connection to Indo-Iranian or other Indo-European languages or the Saami word is clearly a secondary loan from Finnic):

> *čeartë 'tribe', *cuomBōj 'frog', *mietë 'honey'[10], *čārēs 'coarse (of wool)', *vāćęm 'reindeer cow', *vierbmë 'net'.

It seems that many of the etymologies discussed above cannot be decisively stratified. Because of the similar substitutions of Indo-European palatal *ḱ and the Indo-Iranian *ć in Uralic loanwords, it is very difficult to distinguish Pre-Aryan and Proto-Indo-European loanwords from one another – as well as from Proto-Balto-Slavic loanwords, as pointed out by Kallio (2009). However, on the basis of this study, it seems clear that the small number of probably Indo-Iranian loanwords is not sufficient to postulate individual contacts between pre-Saami and some Indo-Iranian languages, and that these words are instead simply relicts of some older contacts at the Proto-Uralic (or West-Uralic) stage.

The research problem discussed above is, naturally, connected to the wider problem of archaic Indo-European loanwords in Saami and Finnic. The Indo-Iranian contacts are the most problematic ones for these language groups, because the contacts with (Pre-)Germanic and (Pre-)Baltic/Balto-Slavic are much easier to explain. Some of the etymologies reviewed in this article seem indeed to be Indo-European, but not necessarily Indo-Iranian, so some of them might be the result of individual contacts between Uralic and Indo-European languages in

10. As noted above, some of the "reflexes" of this word could also be Scandinavian loans.

the Baltic Sea area. The problems connected with these etymologies are left for further research to solve.

Although Koivulehto (1983) has been able to explain quite clearly the exact ways in which some (pre-)Germanic and (pre-)Baltic words were borrowed from pre-Finnic into the precursors of Permic, for instance, this might be impossible to prove exactly in the case of Indo-Iranian loans due to the scarcity of the etymological material.

The point of this study is not to ridicule the idea that the Saami languages could have separate Indo-Iranian loanword layers; the idea is to show that the current evidence simply does not point to such a conclusion. One must also bear in mind that if there are more than 3000 "common Saami" words (= words that have regular cognates in at least three Saami languages) and almost 700 of them are Germanic loans, and if there are possible Indo-Iranian etymologies for 10 words, this does not suffice to establish a picture of prehistoric contacts between Saami and Indo-Iranian (after the split-off from Proto-Uralic). Here, the statistical as well as geographical arguments have to be kept in mind, nor does the distribution criterion of Sammallahti (2001) apply here, as shown by Aikio (2012b).[11] Another interesting fact is that in some cases (i.e. *čeartë and *vačëm), it is the Saami historical phonotatics that makes the etymologies unlikely; this means that even the specialists of Saami linguistics who have studied these loan etymologies have not always taken the full evidence offered by Saami historical linguistics into account.

Excursus: South Saami nïere 'man', Lule Saami 'person'[12]

In the end, it must be said that even though the vocabulary of the Saami languages is one of the best studied and described among the Uralic languages, this does not mean that it would not be possible to find new etymologies for Saami words in the future. This also means that it is not impossible to come up with new Indo-Iranian etymologies as well; but it is unlikely that one could find enough Indo-Iranian

11. I thank Ante Aikio (personal communication) for these statistics.
12. According to my knowledge, an Indo-European etymology for this South Saami word has not been previously published. Ante Aikio states that he has noted this etymology independently before me but has not published it.

loanwords to make contacts between Saami and Indo-Iranian a plausible idea.

One example of a possible new Indo-Iranian loanword etymology is the South Saami word *nïere*, which means 'man, comrade, person, eminent male person' (LW: 525 no. 4912; Bergsland & Magga 1993: 204; Hasselbrink 1981–1985: 978) and its cognate in Lule Saami, which means 'person' (Grundström 1946–1954: 591). Lehtiranta (1989: 82, No. 732) and Álgu (s. v. *nïere*) connect the word tentatively to PSa *nierë 'cheek; man (?)', but the South Saami word apparently does not belong to the word family presented by Lehtiranta (South Saami word is presented with a question mark, Lule Saami is not; it is unclear, though, whether Lehtiranta is referring to the Lule Saami word for 'cheek' or for 'person', or maybe to both; in Grundström's dictionary, they are considered homonyms). The words in other Saami languages mean 'cheek', and the South and Lule Saami words do not suit these semantically at all. The Proto-Saami word for 'cheek' evidently goes back to Proto-Uralic and has cognates in Mordvin, Mari, Permic, Khanty and Samoyedic languages. Both words seem to go back to a pre-Saami form *näri (compare PU *käti > PSa *kietë > SaN *giehta*, SaS *giëde*).

The South Saami word very much resembles the Proto-Indo-European word for man, *$h_2$nér- (IEW [765] also gives the meaning 'vital energy; (magische) Lebenskraft'), and its reflexes in daughter languages, such as Old Indic *nár-* 'man; Mann', Avestan *nar-* id., Welsh *ner* 'hero; Held', Albanian *njeri* 'man, person; Mann, Menschen', and the Italic *ner-* in Oscian *nerum* and Latin/Sabellic personal name *Nerō* (Beekes 2010, s.v. *ἀνήρ*).

The substitution *ä could maybe reflect either Proto-Indo-European *e, Proto-Indo-Iranian *a or the zero-grade syllabic *r. As Greek (*ἀνήρ*) and Armenian (*air*) evidence shows, the Indo-European word clearly had a laryngeal (*h_2 in this case) in Anlaut, but on the basis of the Saami word, it is impossible to say whether the laryngeal was still present at the time when the word was acquired, as the consonant cluster *h_2n- would have been substituted with a single consonant anyway.

As we can see, this tentatively Indo-Iranian etymology poses similar kinds of problems to the other words dealt with in this study. This word could as well be taken as a Proto-Indo-European loan or it

could be a loan from some later Indo-European language other than Indo-Iranian. The problem is that the word does not seem to have any reflexes in Germanic; IEW lists some unsure divine names that possibly belong here but are difficult to interpret, and the meaning 'man' is anyway not attested. In the Baltic languages, there are reflexes of this Indo-European root (Lithuanian *nóras* 'Wille', etc.) but here the meaning 'man' is also missing. Furthermore, Derksen (2015, s.v. *norėti*) is not convinced of the relationship of the Lithuanian word to the Indo-European root *$h_2$ner-.

Nevertheless, although the word is missing from Germanic, statistically one must bear in mind the ratio of Germanic loanwords in Saami compared to the few Indo-Iranian loans. As pointed out personally by Ante Aikio, we could tentatively consider this word a Germanic loan, as it is possible that the reflex of this Proto-Indo-European word has simply disappeared in this particular branch; naturally, this kind of explanation is not entirely without problems, but the same could also be said of an Indo-Iranian etymology.

Abbreviations

Fi	Finnish	PSa	Proto-Saami
Fi-Sa	Finno-Saamic	PU	Proto-Uralic
Ko	Komi	SaI	Inari Saami
OI	Old Indic/Sanskrit	SaKld	Kildin Saami
PIE	Proto-Indo-Iranian	SaN	North Saami
PII	Proto-Indo-Iranian	SaS	South Saami
PI	Proto-Iranian	SaSK	Skolt Saami
PreII	Pre-Indo-Iranian	SaT	Ter Saami
PreSa	Pre-Saami	Ud	Udmurt

Literature

Luobbal Sámmol Sámmol Ánte = Aikio, Ante 2002: New and old Samoyed etymologies. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57: 9–57.

—— 2007: Etymological Nativization of Loanwords: a Case Study of Saami and Finnish. – Ida Toivonen & Diane Nelson (eds), *Saami linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 17–52.

—— 2009: Saami loanwords in Finnish and Karelian. PhD dissertation. Oulu.

—— 2012a: On Finnic long vowels, Samoyed vowel sequences, and Proto-Uralic *x. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (eds), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 227–250.

—— 2012b: An essay on Saami linguistic prehistory. – Riho Grünthal & Petri Kallio (eds), *A linguistic map of prehistoric Northern Europe*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 63–117.

—— 2013: Uralilaisen kantakielen vokaalistosta. Handout, Etymologia ja kielihistoria: Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen 100-vuotisjuhlaseminaari 19.4.2013 Helsinki.

—— 2015: The Finnic ‘secondary e-stems’ and Proto-Uralic vocalism. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 95: 25–66.

Aikio, Ante & Aslak Aikio 2001: Heimovaelluksista jatkuvuuteen – suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. *Muinaistutkija* 4/2001. 2–22.

Aikio, Ante & Petri Kallio 2005: Zu Hartmut Katz: Studien zu den älteren indoiranischen Lehnwortern in den uralischen Sprachen. Aus dem Nachlass herausgegeben von Paul Widmer, Anna Widmer und Gerson Klumpp. *Die Sprache: Zeitschrift fur Sprachwissenschaft 45*. 212–222.

Álgu = Álgu. Sámegielaid etymologalaš diehtovuođđu. Saamelaiskielten etymologinen tietokanta. Kotimaisten kielten keskus, aineistopalvelu Kaino. <http://kaino.kotus.fi/algu/> 19 December 2017

Anttila, Raimo 2006: Review of Katz (2003). *Journal of Indo-European studies* 34. 231–6.

Beekes, Robert Stephen Paul 1969: *The Development of the Proto-Indo-European Laryngeals in Greek*. The Hague – Paris: Mouton.

—— 1988: Laryngeal developments: a survey. *Die Laryngaltheorie und die Rekonstruktion des indogermanischen Laut- und Formensystems*.

Herausgegeben von Alfred Bammesberger. Indogermanische Bibliothek. Carl Winter – Universitätsverlag: Heidelberg.
—— 1997: Historical phonology of Iranian. *Journal of Indo-European studies* 25. 1–26.
—— 2010: *Etymological dictionary of Greek*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Vol 10. Leiden – Boston: Brill.
Bergsland, Knut & Lajla Mattson Magga 1993: *Åarjelsaemien-daaron bakoegærja = Sydsamisk-norsk ordbok*. Indre Billefjord: Idut.
Derksen, Rick 2008: *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Vol 4. Leiden – Boston: Brill.
—— *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Vol 13. Leiden – Boston: Brill.
EWAia = Mayrhofer, Manfred 1986–2001: *Etymologisches Worterbuch des Altindoarischen*. Heidelberg: Universitatsverlag C. Winter.
Fortson, Benjamin W. 2004: *Indo-European language and culture: an introduction*. Oxford: Blackwell publishing.
Grundström, Harald 1946–1954: *Lulelapsk ordbok I–IV*/ på grundval av K. B. Wiklunds, Björn Collinders och egna uppteckningar utarb. av Harald Grundström. Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. C. 1. Uppsala.
Grönholm, Maija 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
Hasselbrink, Gustav 1981–1985: *Oårj'elsaamien baaguog'ärjaa = Südlappisches Wörterbuch 1–3*. Skrifter utgivna genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. C. 4. Uppsala: Dialekt- och folkminnesarkivet.
Helimski = Хелимский, Е. А. 2000: Протосаамский и самодийский: корпус етимологий в свете соверменных данных самодистики. – *Компаративистика*, *уралистика*: *Лекции и статьи. Studia Philologica*. Москва: Языки русской культуры. 202–217.
Helimski, Eugene (unfinished manuscript): Marginalia ad UEW. <https://www.slm.uni-hamburg.de/ifuu/download/marginalia-ad-uew.pdf> 19 December 2017
Häkkinen, Jaakko 2009: Kantauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 92: 9–56.
Häkkinen, Kaisa 1984: Wäre es schon an der Zeit, den Stammbaum zu fällen? *Ural-Altaische Jahrbücher*, *Neue Folge 4*: 1–24.

IEW = Pokorny, Julius 1959–1969: *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke.

Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien*. Castrenianumin Toimitteita 17. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen seura.

Joki, Aulis J. 1973: *Uralier und Indogermaner*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 151. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Kalima, Jalo 1933: Fi. *sammas* 'grenzstein'. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 31. 128–137.

Kallio, Petri 1995: Suomen kielen kivikautisista lainasanakerrostumista. *Virittäjä* 99. 380–389.

—— 2006: Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. *Virittäjä* 1/2006. 2–25.

—— 2009: Stratigraphy of Indo-European loanwords in Saami. – Tiina Äikäs (ed.), *Máttut – máddagat: The Roots of Saami Ethnicities, Societies and Spaces / Places*. Publications of the Giellagas Institute. Oulu: Giellagas Institute at the University of Oulu. 30–45.

—— 2012a: The non-initial-syllable vowel reductions from Proto-Uralic to Proto-Finnic. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (eds), *Per Urales ad Orientem. Iter polyphonicum multilingue. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 264. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 163–175.

—— 2012b: The prehistoric Germanic loanword strata in Finnic. – Riho Grünthal & Petri Kallio, *A linguistic map of prehistoric northern Europe*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 225–238.

Katz, Hartmut 2003: *Studien zu den älteren indoiranischen Lehnwortern in den uralischen Sprachen*. Aus dem Nachlas herausgegeben von Paul Widmer, Anna Widmer und Gerson Klumpp. Indogermanische Bibliothek. 3. Reihe. Heidelberg: C. Winter.

Kluge, Friedrich 1975: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Walther Mitzka. 21., unveränderte Auflage. Berlin: De Gruyter.

—— 1995: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Bearbeitet von Elmar Seebold. 23., erweiterte Auflage. Berlin – New York: De Gruyter.

Koivulehto, Jorma 1983: Seit wann leben die Finnen im Ostseeraum? Zur relativen und absoluten Chronologie der alten idg. Lehnwortschichten im Ostseefinnischen. – Juha Janhunen, Anneli Peräniitty & Seppo

Suhonen (eds), *Symposium saeculare Societatis Fenno-Ugricae*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 185. Helsinki. Suomalais-Ugrilainen seura. 135–157.

—— 1986: Pinta ja rasva. *Virittäjä* 90. 164–177.

—— 1988: Lapin ja itämerensuomen suhteesta. Ieur. -Tr-yhtymän korvautuminen lainoissa. *Virittäjä* 92. 26–48.

—— 1991: *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie*. Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung, Heft 24. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

—— 1994: Indogermanisch - Uralisch: Lehnbeziehungen oder (auch) Urverwandtschaft? *Bopp-Symposium 1992 der Humboldt-Universität zu Berlin. Akten der Konferenz vom 24.3.–26.3.1992 aus Anlaß von Franz Bopps zweihundertjährigen Geburtstag am 14.9.1991*. Hrsg. von Reinhard Sternemann. Heidelberg. S. 133–148.

—— 1999a: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (ed.), *Pohjan poluilla: Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura. 207–236.

—— 1999b: *Verba Mutuata. Quae vestigia antiquissimi cum Germanis aliisque Indo-Europaeis contactus in linguis Fennicis reliquerint*. Editit Klaas Ph. Ruppel. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 237. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

—— 2000: Fest und Zyklus des Jahres: Jul und Kekri. *Neuphilologische Mitteilungen* 101. 235–252.

—— 2001a: The earliest contacts between Indo-European and Uralic speakers in the light of lexical loans. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (eds), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: linguistic and archaeological considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 235–264.

—— 2001b: Zum frühen iranischen und indoiranischen lexikalischen Einfluss auf das Finnisch-Ugrische. – Klaus Karttunen & Petteri Koskikallio (eds), *Vidyārṇavavandanam: essays in honour of Asko Parpola*. Studia Orientalia 94. Helsinki: Finnish Oriental Society. 2001. 359–378.

—— 2003: *Arjalaisia lainoja*. Handout of a presentation held at the meeting of the Finno-Ugrian Society 21.3.2003.

—— 2007: Saamen ja suomen ’poro’. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (eds), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253. Hel-

sinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 251–258. Saatavissa: <http://www.sgr.fi/sust/sust253/sust253_koivulehto.pdf>

—— 2009: Etymologisesti hämäriä -(is)tA-johdosverbejä, lainoja ja omapohjaisia. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 92*. 79–102.

Kroonen, Guus 2013: *An etymological dictionary of Germanic inherited lexicon*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Vol 11. Leiden – Boston: Brill.

Lehtiranta, Juhani 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 200. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

LIV = Helmut Rix et al. (eds) 2001: *Lexikon der indogermanischen Verben*. Wiesbaden: Reichelt.

Lubotsky, Alexander 2001: Reflexes of Proto-Indo-European *sk in Indo-Iranian. *Incontri linguistici* 24. 25–57.

LW = Eliel Lagercrantz 1939: *Lappischer Wortschatz*. Lexica Societatis Finno-Ugricae VI.

LÄGLOS = Kylstra, A. D. et al. 1991–2012: *Lexikon der älteren Germanischen Lehnwörter der ostseefinnischen Sprachen I–III*. Amsterdam – New York/Atlanta, GA: Rodopi.

Mayrhofer, Manfred 1986: 2. Halbband: Lautlehre. Cowgill, Warren & Manfred Mayrhofer: *Indogermanische Grammatik* I. Heidelberg: Winter. 73–177.

—— 1989: Vorgeschichte der Iranischen Sprachen. Uriranisch. *Compendium Linguarum Iranicarum*. Herausgegeben von Rudiger Schmitt. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag. 4–24.

—— 2005: *Die Fortsetzung der indogermanischen Laryngale im Indo-Iranischen*. Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophis-Historische Klasse. Sitzungsberichte, 730. Band. Verlag der österreichisher Akademie der Wissenschaften: Wien.

Mikola, Tibor 2004: *Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen*. Aus dem Nachlass herausgegeben von Beáta Wagner-Nagy. Studia Uralo-Altaica 45. Szeged: SzTE Finnisch-Ugrisches Institut.

Nussbaum, Alan 1986: *Head and horn in Indo-European*. Berlin – New York: de Gruyter.

Nuutinen, Olli 1987: Balttilaisten lainojen substituutiotapauksia. *Virittäjä* 91. 52–70.

Parpola, Asko 1999: Varhaisten indoeurooppalaiskontaktien ajoitus ja paikannus kielellisen ja arkeologisen aineiston perusteella. – Paul Fogelberg (ed.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura. 179–206

—— 2006: Sampomyyttien arjalainen tausta. – Mervi Suhonen (ed.), *Arkeologian lumoa synkkyyteen: artikkeleita Christian Carpelanin juhlapäiväksi*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos/Arkeologia. 166–187.

Rédei, Károly 1986: *Zu den indogermanisch-uralischen Sprachkontakten*, Veröffentlichungen der Kommission für Linguistik und Kommunikationsforschung, Heft 16. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Salminen, Tapani 2002: Problems in the taxonomy of the Uralic languages in the light of modern comparative studies. *Лингвистический беспредел: сборник статей к 70-летию А. И. Кузнецовой. Москва: Издательство Московского университета*. 44–55 <http://www.helsinki.fi/~tasalmin/kuzn.html> 27 July 2013

Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of the Uralic languages. – Denis Sinor (ed.), *The Uralic languages: description, history and foreign influences*. Handbuch der Orientalistik 8: Handbook of Uralic studies 1. Leiden: E. J. Brill. 478–554.

—— 1998: *The Saami Languages*. An introduction. Kárášjohka: Davvi Girji.

—— 1999: Saamen kielen ja saamelaisten alkuperästä. – Paul Fogelberg (ed.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura. 70–90.

—— 2001 [Second edition 2007]: The Indo-European loanwords in Saami. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (eds), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: linguistic and archaeological considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 397–416.

Schindler, Jochem 1963: Zu einigen Lehnwörtern im Finnischen. *Die Sprache* 9. 203–206.

Setälä, Eemil Nestor 1928: Einige vor- und urarische -*er*- und -*r̥*-Wörter in den finnischugrischen Sprachen. *Ungarische Jahrbücher* 8: 298–308.

—— 1932: *Sammon arvoitus*. Helsinki: Otava.

SKES = Y.H. Toivonen, Erkki Itkonen et al. (eds) 1955–1981: Suomen kielen etymologinen sanakirja. Osat 1–7. Lexica Societatis Finno-Ugriensis XII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SSA = Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen (päätoimittajat) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä*. Etymologinen sanakirja. I–III. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Uotila, Eeva 1973: Zur Etymologie von finn. *sampa*. *Euroasiatica*. 2, Folia philologica Aion-sl suppleta 4. Napoli: Istituto Universitario Orientale.

de Vaan, Michiel 2008: Etymolo*gical dictionary of Latin and the other Italic languages*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series Vol 7. Leiden – Boston: Brill.

Weiss, Michael 2010: Observations on the littera rule. Handout, East Coast Indo-European Conference XXIX, Cornell University, June 19, 2010. <http://conf.ling.cornell.edu/weiss/Observations_on_the_littera_rule.pdf> 19 December 2017

Živlov, Mikhail 2013 = Живлов, Михаил 2013: Андроновский арийский язык. *Реликтовые индоевропейские языки Передней и Центральной Азии*. Редакционная коллегия тома: Ю.Б. Коряков, А.А. Кибри. Языки мира. Москва: Academia. 217–220.

JEONGDO KIM
Helsingin yliopisto

Uusia etävastineita suomen onomatopoieettisille sanoille[1]

Abstract My research presents new cognates in distantly related languages for a dozen of Finnish onomatopoeic words. Until now, cognates of these words have been presented only in Baltic-Finnic languages. The languages from which the new cognates are presented include the Mordvin languages, Mari and the Permic languages. For the words I consider cognates, the most important criteria for cognacy have been sound correspondences thus far considered regular, along with semantic similarities. The phonological criteria are applied to affixed onomatopoeic stem elements containing onomatopoeic Finnish words, and the words I present as their cognates in distantly related languages.

The goal of my research is to provide a new perspective on the etymologies of onomatopoeic words in the Uralic languages. The research also raises the question of whether the onomatopoeic stem elements originated as bound word-formation elements or if they once occurred as independent morphemes.

1. Haluan kiittää Janne Saarikiveä, Sampsa Holopaista ja Ulla-Maija Forsbergia käsikirjoitukseni läpikäymisestä, kieliasun tarkistamisesta ja arvokkaista kommenteista. Kiitokseni kuuluvat myös Eino Koposelle ja toiselle anonyymille lausunnonantajalleni, joiden antamista kommenteista ja korjausehdotuksista sain suurta apua artikkelini parantamisessa. Kaikista korjaamatta jääneistä virheistä ja epätarkkuudesta tietysti vastaan itse.

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 181–204.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

1. Johdanto

1.1. Työn tavoitteista, metodista, aineistosta ja onomatopoieettisten sanojen etymologioinnin periaatteista

Tähänastisessa suomalaisessa etymologisessa kirjallisuudessa suomen onomatopoieettisten sanojen vastineita on esitetty enimmäkseen lähisukukielistä. Taustalla lienee ollut ajatus, että onomatopoieettiset sanat ovat yleensä sporadisesti äänen matkinnasta syntyneitä eivätkä palautettavissa välikantakieliä edeltäneelle tasolle saakka. Tästä huolimatta eräille onomatopoieettisille sanoille on esitetty mahdollisia vastineita etäsukukielistä. Yksi esimerkki on sana *porista*, johon on yhdistetty ersämordvan *purams* 'kuohua (vesi)', udmurtin *b̯irekt̯in̯i* 'kiehua, poreilla', komin *b̯ire̯d* 'jään päälle noussut vesi' ja unkarin *forr* 'kiehua' (SSA III 398). Näitä sanoja voidaan pitää toistensa säännöllisinä vastineina paitsi unkarin sanan, jonka ensi tavun vokaali ja sananloppuinen geminaatta eivät täsmää äännevastaavuuksien kannalta.

Tämän työn tavoitteena on näin esittää etäsukukielten vastineita niille suomen onomatopoieettisille sanoille, joiden vastineita on tähän asti esitetty vain itämerensuomalaisten kielten joukosta. Mielestäni olisi odotuksenmukaista ajatella, että myös kantakielessä on ollut onomatopoieettista sanastoa, ja se on periytynyt äänteen- ja merkityksenmuutosten myötä tytärkieliin.

Työssäni esitetään 10 sanarinnastusta, jotka koostuvat suomen kielen onomatopoieettisista sanoista ja niitä äänteellisesti vastaavista ja merkitykseltään läheisistä sanoista mordvalaiskielissä, marissa ja permiläiskielissä. Näistä etäsukukielistä eniten vastineita esitetään mordvalaiskielistä, joiden tiedetään säilyttäneen paljon vanhaa yhteissanastoa suomen kanssa (Saarikivi 2007: 327). Etävastineina esitetyistä sanoista suuri osa vaikuttaa nykykielen käytössäkin joko onomatopoieettisilta tai deskriptiivisiltä[2]. Työssäni esittämäni mordvalaiset sanat on poimittu Heikki Paasosen sanakirjan *Mordwinisches Wörterbuch*

2. Tässä tutkielmassani deskriptiivisinä pidän sanoja, jotka kuvaavat äänneasullaan liikettä tai tekoa, ja jotka pohjautuvat onomatopoieettiseen alkuperään. Deskriptiivisyyden määrittelyä ja luokittelua aion käsitellä mahdollisimman pian toisessa yhteydessä.

verkkoversiosta (VMWB) ja Turun yliopiston julkaisemista *Ersäläis-suomalaisesta sanakirjasta* (ESS) sekä *Mokšalais-suomalaisesta sanakirjasta* (MSS). Muiden etäsukukielten sanojen lähteinä ovat mm. *Tscheremissisches Wörterbuch* (TS), *Marilais-suomalaisen sanakirja* (MaSS), *Udumurttilais-suomalainen sanakirja* (USS), *Syrjänischer Wortschaz* (SW) ja *Wotjakischer Wortschatz* (WW).

Keskeisimpiä käsittelemieni sanojen toistensa vastineina pitämiseni perusteita ovat tähän asti säännöllisinä pidettyjen rinnastusten äännekriteerit (esim. Sammallahti 1988). Suomen onomatopoieettiset sanat ja niiden vastineiksi esittämäni etäsukukielten sanat sisältävät yhtenäisen vanhan onomatopoieettisen vartaloaineksen, jolla tarkoitan suurin piirtein samaa kuin Kulosen (2010) käsittelemä fonesteemi[3]. Se on siis onomatopoieettisten sanojen alkuosa, jota yleensä edustaa äännesekvenssi *CVC*-.

Onomatopoieettisista vartaloaineksista on muodostettu useita erilaisia johdoksia sekä itämerensuomalaisissa kielissä että suomen etäsukukielissä. Onomatopoieettisten vartaloainesten toisen tavun vokaali ei kuitenkaan ole selvästi rekonstruoitavissa, koska niistä johdetuissa sanoissa ensitavun vokaalin jälkeisestä konsonantista yleensä heti seuraa konsonanttialkuinen johdinaines (ks. 1.2.), jota Kulonen (2010) kutsuu tilkkeeksi. Hän (ibid. 97) olettaa vartaloainesten jälkitavun vokaalina olleen keskivokaalin *i*, joka hänen mukaansa putoaa pois vanhimmissa konsonanttivartaloissa. On mahdollista myös, että onomatopoieettinen vartaloaines on alun perin ollut loppuvokaaliton imitatiivi (imitatiivin määritelmästä ks. Jääskeläinen 2013), joka yksinään myös voi jäljitellä ääntä. Joka tapauksessa tarkastelen siis suomen ja sen etäsukukielten sanojen etymologisia yhteenkuuluvuuksia vain niiden alkuosien eli loppuvokaalittomien vartaloainesten äännevastaavuuksien osalta.

Huomattava on myös, että onomatopoieettiset sanat voivat täyttää äännekriteerit siitä huolimatta, että ne eivät ole periytyneet yhdestä kantakielen sanavartalosta. Tällöin kyse on erillään, äänteellisesti motivoituina, syntyneistä sanoista, ja niiden äännevastaavuus

3. Termiä fonesteemi (eng. *phonestheme*) on kuitenkin perinteisesti käytetty myös sanoihin, jotka eivät välttämättä ole etymologisesti yhteydessä toisiinsa eivätkä ole alun perin onomatopoieettisia (Kim 2013: 46–50). Pidän osuvampana terminä onomatopoieettista vartaloainesta (vrt. NSES) kuin fonesteemia, koska näen esittelemieni sanojen alkuperän olevan aina onomatopoieettisuudessa (vrt. Saarikivi 2006: 120).

on pelkkä sattuma. Etymologisessa kirjallisuudessa suomen onomatopoieettisten sanojen yhteydessä esitettyjä etäsukukielten sanoja on usein pidetty tällaisina erillään syntyneinä (esim. NSES s.v. *kalista*). Olisi kuitenkin liian ylimalkaista pitää aina sattumana niitä tapauksia, joissa suomen ja etäsukukielten onomatopoieettiset sanat vastaavat sekä äänteellisesti että semanttisesti toisiaan, koska jopa lähisukukielten toistensa vastineina olevat onomatopoieettiset verbit voivat olla merkitykseltään erilaisia (Leskinen 2001: 19). Mitä useammista sukukielistä löytyy sekä äänteellisesti että semanttisesti vastaavia sanoja suomen onomatopoieettiselle sanalle, sitä todennäköisemmin ne ovat periytyneet yhdestä kantakielen onomatopoieettisesta muodosta.

Onomatopoieettisten sanojen merkitys on useimmiten väljää ja häilyvää sen tilannesidonnaisuuden takia (Jarva 2003: 75). Koska onomatopoieettisilla sanoilla ei aina ole tarkkaa semanttista sisältöä, sanakirjoissa joudutaan turvautumaan vain sanan käyttöyhteyden mainitsemiseen tai sen kanssa synonyymisten sanojen luettelemiseen (Leskinen 2001: 11–12). Työhöni käyttämissäni sanakirjoissa on myös näin määritelty esittämieni sanojen merkitykset.

Tarkasteltaessa onomatopoieettisten sanojen semanttista vastaavuutta on hyödynnettävä sanakirjoissa synonyymisiksi lueteltuja vastineita ja niiden käyttöyhteyksiä havainnollistavia esimerkkilauseita. Näin sanojen merkitysten vastaavuus selviäisi mahdollisimman selvästi. On kuitenkin syytä huomata, että sanakirjoissa laadittu komponenttiaineisto ei useinkaan riitä, ja täsmennykseksi tarvitaan myös natiivipuhujien tekemiä määrittelyjä (Vanhatalo 2001: 134–135). Työssäni en sovella tällaista kyselymetodia (esim. Kivinen 2007: 49), mutta tulevassa tutkimuksessa sitä tulisi soveltaa.

1.2. Suomen ja sen etäsukukielten onomatopoieettisten sanojen tyypillisistä rakenteista ja tilkekonsonanteista

Suomen kielessä onomatopoieettisille verbeille tyypillisin johdostyyppi on frekventatiivinen -*istA*. Se liittyy onomatopoieettiseen vartaloainekseen *CVC*-, jonka vokaali vaihtelee tuottaen vivahteenmuutoksia. *istA*-verbien vartaloainekset voivat toimia myös imitatiiveina, joita käytetään adverbinomaisina ääntä jäljiteltäessä (ks. Jääskeläinen

2013). Onomatopoieettisille vartaloaineksille tyypillisin äännesekvenssi on *hVl-*, jossa ensi- ja jälkivokaalin välissä esiintyy kaikkia vokaaleja (Kiviniemi 1971: 25). Muita tyypillisiä äännesekvenssejä ovat *hVr-*, *kVh-*, *pVr-*, ja *tVr-* (ibid.), joista osa näyttää edustavan myös tässä työssä esitettäviä etäsukukielten vastineita (esim.2.4, 2.10.). On havaittu myös, että suomessa onomatopoieettisille vartaloaineksille tavua muodostavana vokaalina keskivokaali *e* on harvinainen ja jälkikonsonantti *s* lähinnä mahdoton (Koivulehto 2001). Muissa itämerensuomalaisissa kielissä on kuitenkin jälkikonsonantti *s* tavattavissa (esim. ka *rysissä*, vi *kisiseda*).

Yksi suomalais-ugrilaisten kielten onomatopoieettisten sanojen ominaisuuksista on sisäkonsonantiston laajentuminen, jossa lisättäviä konsonantteja kutsutaan tilkkeiksi (Kulonen 2006: 325, Oksanen 2007: 43). Kulonen (2010: 87–93; 251–255) havainnollistaa, että suomen onomatopoieettisten sanojen korrelaatioissa on monia tilkekonsonanteilla laajennettuja vartaloaineksia. Tyypillisiä tilkekonsonantteja ja -konsonanttiyhtymiä ovat mm. *k* (*puhista ~ puhkua*, *ähistä ~ ähkyä*), *kk* (*helistä ~ helkkyä*, *kalista ~ kalkkua*), *sk* (*helistä ~ helskyä*, *päristä ~ pärskyä*), *s* (*napista ~ napsua*, *rapista ~ rapsua*) ja *j* (*hulista ~ huljua*, *hutista ~ hutjua*). Hänen mukaansa tilkekonsonantit tai -konsonanttiyhtymät liittyvät kontinuatiivisiin *U*-verbeihin, joiden merkitsemä äänikuva on kestoisempaa kuin frekventatiivisten *istA*-verbien. Tilkekonsonantit esiintyvät *istA-* ja *U*-verbien lisäksi myös *A*-supistumaverbeissä ja *AhtA*-momentaanisissa verbeissä.

Frekventatiivisten verbijohtimien suosio on nähtävissä myös muissa suomen etäsukukielissä. Mordvalaiskielissä frekventatiivijohtimet *-no-*, *-ńe-*, *-na-*, *-ńa-* (E), *-nə̑-*, *-ńə-*, *-na-*, *-ńa-* (M) ovat yleisimpiä onomatopoieettisille sanoille, esim. E *varnoms*, M *varnams* ’vaakkua’, E *gajńems* ’helkkyä’ (Bartens 1999: 161). Näiden vartaloainesten *äännerakenne on enimmäkseen CVC-*, mikä muistuttaa suomea. Myös (*d*/*t*)*or*-tilkkeellä[4] laajennetuista vartaloaineksista muodostetaan kausatiivisia *do*-verbejä, esim. *kal-dor-do-ms* ’kolista, jyristä’; *kul-dor-do-ms* ’(kurki) kuikuttaa, huutaa; (kyyhkynen) kujertaa’, *kuk-or-do-ms* ’kukkua’, *śot-or-do-ms* ’rytistä, ritistä, ryskyä’).

4. (*d*/*t*)*or*-tilkkeen oletan periytyneen turkkilaiskielisestä aineksesta, esim. tur *чатыр чатыр* ‘vihaisesti’, *чатырда* ‘paukahdella’ > mdM *цятордомс* ‘paukahdella’ (Hallap 2000: 125).

Kausatiivisen johtimen käyttö onomatopoieettisten (ja myös deskriptiivisten) sanojen muodostamiselle on yleistä myös suomessa (esim. *hohottaa*, *sössöttää*, *mököttää*).

Marin onomatopoieettis-deskriptiivisille sanoille produktiivisin johdin on frekventatiivis-momentaaninen *-l-*: *čuž-ž* ’sähinästä t. suhinasta’ > *čužlaš* ’sähistä, suhista’; *puraš* ’purra’ > *purlaš* ’puraista’ (Alhoniemi 2010: 163–164). Permiläiskielten onomatopoieettis-deskriptiivisille sanoille tyypillisiä johdostyyppejä ovat komin *g-* (esim. *kovgyny* ’iskeä kolauttaa’) ja udmurtin *et-*, *get-* (*kwašetyny* ’kohista’; *nurgetyny* ’murista’ < *nur-nur* ’murinasta, surinasta’ (Bartens 2000: 278, 280, 328). Udmurtin johtimista jälkimmäinen on Bartensin mukaan yhdysperäinen, ja siihen on liittynyt velaariklusiili, jota komissa myös käytetään onomatopoieettis-deskriptiivisten sanojen muodostamiseen (mts. 280).

Kiinnostavaa on, että tilkekonsonantteja näyttää esiintyvän myös muissa suomen etäsukukielissä. Mordvalaiskielissä ja marissa tilkekonsonantti *k* näyttää esiintyvän sibilanttien, likvidojen ja klusiilin *t* jäljessä, esim. mdE *veškems*, M *väškəms* ’viheltää’, E M *toškams* ’supista’ (ks. 2.9), E *motkodems* ’mutista, mumista’; ma *kožgaš* ’kahista’ (ks. 2.3.). Permiläiskielissä myös esiintyy konsonanttiyhtymä *śk*, esim. ko *biḷskịnị* ’schwatzen’, ud *pịlaśkịnị* ’uida, kylpeä’ (ks. 2.6.).

Ovatko mainitut suomen ja muiden etäsukukielten onomatopoieettisissa sanoissa esiintyvät tilkekonsonantit samaa perua? Jos ovat, miten pitäisi selittää niiden esiintymistä? Yksi selitysmahdollisuus on korrelaatiojohto, jota käsittelevät mm. Osmo Nikkilä (1998) ja Ulla-Maija Kulonen (2006). Nikkilä käyttää korrelaatiojohdon sijaan termiä suffiksinvaihto, ja hän tarkastelee sitä vain suomen kielen aineiston pohjalta. Kulonen taas soveltaa korrelaatiojohdon teoriaa pienten eläinten nimitysten tarkasteluun, jossa hän olettaa, että ne nimitykset ja niitä johtanut korrelaatiojohto ovat palautettavissa jopa suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Nikkilän suffiksivaihto liittyy paitsi affektiivisiin myös neutraaleihin sanoihin (esim. *selkeä* > *selvä*), kun taas Kulosen korrelaatiojohto syntyy enimmäkseen eläinten nimitysten affektiivisuudesta. Ymmärtäisin suffiksinvaihdon ja korrelaation erosta siten, että ensimmäinen koskee myös kantasanallista sananjohtoa, kun taas jälkimmäinen vain kantasanatonta (tai sellaista, jonka kantasanaa on hyvin hankalaa osoittaa) sananjohtoa.

Korrelaatiojohto on tyypillistä suomen onomatopoieettisten sanojen muodostamiseen, esim. *hyristä ~ hyrähtää ~ hyrskyä ~ hyrrätä ~ hyrriä*. Tässä työssäni tarkastelemani etäsukukielten sanat myös voivat olla korrelaatiojohdoksia, jotka osoittaisivat, että korrelaatiojohto ei ole pelkästään suomen (tai itämerensuomalaisten kielten) vaan myös muidenkin etäsukukielten yksi sananmuodostustapa. Tarkastelemani sanat voisivat osoittaa myös, että korrelaatiojohto on hyvin vanha, suomalais-ugrilaiseen kantakieleen palautuva sananmuodostustapa, kuten Kulonen ajattelee.

Huomattava on kuitenkin, että korrelaatiojohdon tai suffiksinvaihdon johtamat sanat ovat yleensä palautettavissa lähtökohtaiseen muotoonsa, joka edustaa rakenteeltaan perussanaa (esim. *vala* > *valkka*) tai toista johdostyyppiä (*kol-akka*, *-ea* > *kolkko*), mutta tässä työssä tarkasteltavien etäsukukielten sanojen rinnalle on vaikea löytää niiden *k*:ton lähtökohtainen muoto muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, jotka kaikki ovat mordvalaiskielten sanoja (esim. mdE *toškams* < *tošnoms*; ks. 2.9). Esittääkseen etäsukukielten tilkekonsonantin sisältävien onomatopoieettisten sanojen lähtökohtaisia muotoja on kerättävä laajempi aineisto, mikä jää tulevan tutkimuksen tehtäväksi. Huomattava on myös, että kaikki sekä Nikkilän että Kulosen käsittelemät johdinainekset liittyvät nomineihin eivätkä verbeihin.

Tilkekonsonantti *k* voi olla sama aines kuin frekventatiivinen johdinaines, jonka on esitetty esiintyvän mansissa (*ńusγėli* ’venytellä’), hantissa (*ńąsə̂ rēγəm* ’irvistellä, pilkata), mokšamordvassa (*мярьгомс* ’sanoa’) ja niittymarissa (*щӱлткат* ’kolauttaa’; kaikki mainitut esimerkit Hallap 2000: 127). Permiläiskielten onomatopoieettis-deskriptiivisten sanojen johdinaineksen *g*- ja suomen *sk*-johdinaineksen, joka esiintyy vain yhtyneenä toisen frekventatiivijohdin *-ele-* kanssa (esim. *ammu**sk**ella*, *etsi**sk**ellä*, *hae**sk**ella*, *laule**sk**ella*), on myös mahdollista palautua samaan alkuperään kuin tämä frekventatiivinen *k*-aines. Suomen *sk*-aineksen on itse asiassa jo oletettu palautuvan suomalais-permiläiseen frekventatiivijohdinainekseen **śk* (Hakulinen 1970: 219), josta on periytynyt esimerkiksi udmurtin verbin preesenstunnus (*užaś**k**o* ’työskentelen’, *kel’aś**k**od* ’saatat’) (Bartens 2000). Se, että johdinainesta on käytetty infiksinä onomatopoieettisten sanojen muodostamiseen, olisi hyvin luontevaa, koska, kuten edellä on mainittu, niille sanoille tyypillinen johdin on yleensä frekventatiivinen.

Frekventatiivisessa *sk*-johdinaineksessa *k*:ta edeltävä *s* myös on sellaisenaan toiminut frekventatiivisena johdinaineksena mordvalaiskielissä (esim. mdE *ojmśems* 'lepäillä', mdM *mońśəms* 'lauleskella'; Hallap 2000: 130). Tähän liittyen voi kysyä, onko itämerensuomen onomatopoieettis-deskriptiivisissä sanoissa *p*:n perässä esiintyvä *s* (esim. *kop**s**u-*, *lip**s**u-*, *räp**s**y-*) myös mainitun mordvalaiskielten johdinaineksen kanssa samaa perua. Suomen onomatopoieettis-deskriptiivisissä verbeissä on lisäksi *j*-tilkekonsonantti (esim. *hul**j**ua*, *sol**j**ua*), joka myös näyttää olevan samaa perua kuin mordvalaiskielten frekventatiivinen johdinaines *j*, esim. mdE *stuḱams* 'kloppima, kolkima' < *stukk*(-s*tukk*) 'kopp(-kopp)' (Hallap 2000: 151). Tämä mordvalaiskielten johdinaines on rinnastettu suomen *i*-verbijohtimeen (*hypp**i**ä*, *lykk**i**ä*; ibid. 156).

Lopullisen johtopäätöksen antaisi tuleva tutkimus, mutta tässä vaiheessa ainakin vaikuttaisi houkuttavalta se ajatus, että onomatopoieettisiin sanoihin käytetyt tilkekonsonantit ovat alun perin frekventatiivisia aineksia, ja ne on erotettava muista sekä affektiivisiin että neutraaleihin nomineihin käytettävistä johdinaineksista.

2. Rinnastukset

2.1. sm. *heilua/heljua* ~ mdE *šildordoms* 'häiritä, haitata; kuljeskella ovesta edestakaisin' (ESS 194)

Sana *heilua* kuvaa vaappumista tai hulmuamista. Siitä on muodostunut myös metaforinen käyttö, jossa sana kuvailee mukana olemista tai riehumista. Sanan vastineita esiintyy karjalassa, lyydissä ja vepsässä. Myös saamen sana *hailot* 'keinua aalloilla; huojua' on lainattu tästä suomen sanasta. Sanan alkuperänselityksenä on tähän asti esitetty vain deskriptiivisyyttä. On oletettavissa, että sanan ensitavun diftongi on muodostunut siten, että *l*:n jälkeen ollut tilkekonsonantti *j* on siirtynyt 1.tavuun metateesin kautta. Tätä vakuuttaisivat sanat *helju* 'hyllyvä paikka; veltto olento' ja *heljua* 'hyllyä, vaappua'. Paitsi onomatopoieettis-deskriptiivisissä myös neutraaleissa sanoissa myös on havaittavissa vastaava sporadinen metateesi, esim. *puilu* ~ *pulju* 'joukko, sakki; liike, laitos'. Metateesiin huomiota kiinnitettäessä *heilua*-sanan

on mahdollista yhtyä onomatopoieettiseen *helistä*-sanaan. Paralleeleja löytyy muista onomatopoieettisten ja deskriptiivisten sanojen pareista, esim. *hulista* ~ *huljua* ~ *huilua*, *solista* ~ *soljua* ~ *soiluta*.

heilua-sanan alkuperäiselle asulle *heljua* on rinnastettavissa ersämordvan *šildordoms* 'häiritä, haitata; kuljeskella ovesta edestakaisin'. Suomen ensi tavun vokaalia *e* vastaa säännöllisesti mordvalaiskielten *i* (Bartens 1999: 58–9). Toisaalta suomen ja ersämordvan sanojen alkukonsonantit eivät periaatteessa vastaa täysin toisiaan, koska suomen *h*:n säännöllisiä vastineita ovat ersän *č* ja mokšan *š* (Bartens 1999: 43). Näyttää kuitenkin siltä, että onomatopoieettis-deskriptiivisten sanojen alkukonsonantilla *š* on ollut äänteelliseen motivaatioon pohjautuva vaihtelu jo kantamordvan vaiheessa (ks. 2.2, 2.3).

Semantiikan kannalta ersämordvan sanan ovesta edestakaisin kuljeskelemisen merkitys vastaa heilumisen merkitystä. Mordvalaiskielten *ldordo*-tyyppiset verbit vastaavat merkitykseltään itämerensuomen *lju*-tyyppisiin verbeihin (esim. *huljua* ~ *šoldordoms* 'ravistaa, huljuttaa'; *puljua* ~ *boldordoms* 'häiritä, haitata; paukautella ovea, kulkea ovesta edestakaisin'). Häiritsemisen tai haittaamisen merkitys on nähtävissä myös suomen kielessä *helistä*-sanan *olla helisemässä* -konstruktiossa, esim. (lumesta oli paljon vaivaa sinä talvena) *minä olin oikein helisemäsä sen kans* (SMS 3 116).

2.2. sm. *hulista*, *huljua* ~ mdE *čol'ńems* 'solista, liristä; kilistä', *čol'd'eŕd'ems* 'kilistä, helkytellä, läiskähtää; ravistaa, tärisyttää; höpöttää'(VMWB; ESS 192), mdM *šol'd'əŕd'əms* 'ibid.' (VMWB) ~ udm *šj̆l-tj̆r-šal-tj̆r* 'lasi- ja metalliastioiden, metalliesineiden, kaulakorun rahojen helinästä, kilinästä; liikkuva, huojuva, horjuva' (USS 623; WW 246)

hul-sanueeseen kuuluvat onomatopoieettiset sanat (*hulista*, *hulata*, *hulahtaa*) kuvailevat vikkelästi virtaavan veden ääntä tai liikettä. Sanueessa on myös heilumista kuvailevia deskriptiivisiä sanoja, joiden keskikonsonantti on laajennettu tilkkeellä *j* tai *kk* (*huljua*, *huljuttaa*, *hulkkua*, *hulkata*). Nämä *hul*-vartaloaineksesta laajennetut sanat vastaavat sekä morfologisesti että merkitykseltään edellisessä alaluvussa tarkasteltua *heilua*-sanaa. Oletan myös, että sanan *hullu*

olisi mahdollista kuulua *tähän* yhteyteen. Semanttisena paralleelina on esiteltävissä sana *tärähtää*, joka ilmaisee sekä heilahtamista (*Kamera tärähti kädessä*) että päästään vialla olemista (*Hän on vähän tärähtänyt*). *hullu*-sanan alkuperää ja merkityksenkehitystä on edelleen tutkittava.

Suomen *hul*-sanueen vastineita *näyttää esiintyvän* mordvalaiskielissä. Ne ovat ersän *čol'ńems* 'liristä, lorista, solista', *čol'd'eŕd'emś* 'ravistaa, huljuttaa' ja mokšan *šol'd'əŕd'əms* 'id.'. Suomen ja mordvalaiskielten onomatopoieettisten vartaloainesten äänteenvastaavuus on täysin selvä: suomen 1.tavun *u*-vokaalia säännöllisesti vastaa mordvalaiskielten *o* (esim. sm. *lumi* ~ mdE M *lov*, sm. *kuu* ~ mdE M *kov*; Bartens 1999: 55), ja suomen *h*:ta ersän *č* ja mokšan *š* (sm. *hiiri* ~ mdE *čever*, M *šejer* 'hiiri'; ibid. 43). Ersässä kuitenkin sanan alussa esiintyvät vaihtelevasti sibilantit ja affrikaatta (esim. *čol'ńems* ~ *šol'ńems* ~ *žol'ńems*), mihin on mahdollisesti vaikuttanut äännesymboliikka. Semantiikan kannalta myös suomen ja mordvalaiskielten sanat sopivat ongelmitta yhteen, koska niillä on virtaavan veden äänikuva ja siitä synestesian kautta laajentunut huljumisen merkitys.

Udmurtin reduplikaatio *ši̯l-ti̯r-šal-ti̯r* 'lasi- ja metalliastioiden, metalliesineiden, kaulakorun rahojen helinästä, kilinästä; liikkuva, huojuva, horjuva' (myös *ši̯lt-šalt* 'nariseva, kilisevä'; WW 246) myös on mahdollista esittää vastineena suomen *hul*-sanueelle äänteenvastaavuuden ja merkitysläheisyyden perusteella. Permiläiskielissä uralilaisen kantakielen suppeat vokaalit **u* ja **ü* näyttävät esiintyvän *i̯*:na (ko *ti̯rp* ud *ti̯rp* 'huulet' < **turpa* [> sm. *turpa*]). Udmurtin reduplikaatio muistuttaa merkitykseltään edellä mainittuja suomen *hul*-vartaloaineksesta laajennettuja sanoja, jotka merkitsevät heilumista. Permiläiskielissä on useita reduplikaatioita, joiden ensimmäisen ja toisen äännesekvenssin 1. vokaali vaihtelee (Bartens 2001: 326). Jälkikomponentti -*ti̯r* on ilmeisesti muodostunut udmurtin tärinää ilmaisevasta sanasta *di̯rek'ani̯* (ks. 2.11), mikä on myös vaikuttanut kyseisen reduplikaation liikkeen ilmaisevuuteen.

2.3. sm. *hälistä* ~ mdE *čalnoms* 'meluta, pauhata, rätistä' M *šalnams* 'id.' (VMWB)

Sana *hälistä* ilmaisee meluisaa ääntä (esim. *hälisevä väkijoukko*, *asiasta on hälisty* [= kirjoitettu huomiota herättävästi, paljon] *lehdissä*). Sanan vastineita esiintyy vain karjalassa ja virossa, joista jälkimmäisen vastine (*äliseda* 'olla *äänessä, puhella') on* arveltu lainautuneeksi suomesta. Sana *hällä*, johon on yhdistetty "vrt-" maininnalla myös viron *häll* 'keinu, kätkyt' ja liivin *äl* 'kehto' sekä *ällə* 'keinua', on katsottu olevan samaa peruaa kuin *hälistä* äänteellisen ja merkityksen läheisyyden perusteella (SSA I 206). Sanalle *hälistä* on tosin vaikea osoittaa konkreettinen onomatopoieettinen konventionsa, koska sana sisältää vain melun merkityskomponentin. Sanasta on muodostettu edelleenjohdokset kuten *häly*, *hälytä*, *hälytys*, joiden merkitystä voidaan pitää täysin neutraalina. Sanueeseen kuulunee myös sana *häilyä*, joka on ilmeisesti metateesin kokenut johdos kuten edellä mainittu *huilua*.

Ersä- ja mokšamordvassa esiintyvät sanat *čalnoms* 'meluta, pauhata, rätistä' ja *šalnams* 'ibid.', jotka ovat äänteellisesti hyvin samantapaisia ja merkitykseltään lähes identtisiä suomen *häl*-sanueen kanssa. Äänteelliseltä kannalta mordvalaiskielten sanat eivät kuitenkaan täysin vastaa suomen *häl*-sanuetta, koska ne ovat takavokaalisia. Oletettaessa suomen ja mordvalaiskielten sanojen olevan yhtenäistä perua tulisi selvittää, onko suomen sanue etuvokaalistunut. Tämä ei näytä täysin mahdottomalta, koska SMS:ssa on mainittu takavokaaliset sanat *halista* ja *halina,* joista ensimmäinen on attestoitu Hauhossa (*helisi ja halisi*), Ähtärissä (*halise sinä pukille, sano Sauna-Matti papille*), Tyrössä (*makajaa halisoo viel, pitäs lähtee jo*) sekä Kalliverissa (*makaja haliso. haliso maata*) ja jälkimmäinen Seiskarissa (lause-esimerkkiä ei ole mainittu, vaan sana *hälinä* synonyymisena vastineena, SMS 2: 579). Nämä sanat ovat kuitenkin oletettavissa myös *häl*-sanueen sekundaarisiksi takavokaalistuneiksi variaatioiksi, mutta onomatopoieettisdeskriptiivisten sanojen takavokaalistuminen on harvinaisempaa kuin niiden etuvokaalistuminen. Ersässä esiintyvät myös suhusibilantin *š* sisältävät sanat *šalnoms* 'meluta, hälistä, kohista' ja *šalt* 'melu, hälinä; mielenliikutus; touhu, puuha, humina' (ESS 194). Näiden sanojen kanssa näyttävät muodostavan sointioppositioparin mokšan *ž*-alkuiset sanat *žalnams* 'hälistä, meluta' ja *žalf* 'melu, meteli' (MSS: 49). Lisäksi

muissakin ersän ja mokšan onomatopoieettis-deskriptiivisissä sanoissa on havaittavissa suhusibilantin sointioppositio: E *šol'ńems* 'liristä, lorista, solista' ~ M *žol'ńams* 'id.'; E *šoldordoms* 'ravistaa, huljuttaa' ~ M *žol'd'ərd'əms* 'pulikoida'. On oletettavissa, että jo kantamordvan vaiheessa suhusibilantti, joka esiintyi onomatopoieettis-deskriptiivisten sanojen alussa, omaksui vaihtelunsa.

2.4. sm. *kahista* ~ mdE *kaškoms*, M *kaškə̂ms* 'puhua kärheällä äänellä; kuiskata; hengittää hiljaa' (VMWB), mdE *kaštordoms*, M *kaštə̂rdə̂ms* 'kahista, suhista' (VMWB; ESS 65; MSS 64) ~ ma. *kožgaš* 'kohista, kahista' (TS 272–3; MaSS 104)

Sanan *kahista* vastineita esiintyy kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä liiviä lukuun ottamatta (SSA I 271). Sana tajutaan kuivien lehtien, paperien yms. hankausääntä jäljitteleväksi. *Kah*-sanueen jäljittelemää ääntä aiheuttavalle kohteelle ominaisesta kuivuudesta on ilmeisesti johtunut adjektiivi *kahea* 'kuiva, hauras, helposti murtuva; käheä'. *Kah*-sanueessa on myös merkitykseltään hauska johdos *kahiseva* 'seteliraha, paljon rahaa', jonka motivaationa on ilmeisesti ollut metafora seteleiden aiheuttamasta hankausäänestä.

Aikaisemmassa etymologisessa kirjallisuudessa ei ole mainittu ersän sanaa *kaškoms* 'puhua kärheällä äänellä; kuiskata; hengittää hiljaa' ja mokšan sanaa *kaškə̂ms* 'id' -sanoja, joita voitaisiin pitää suomen *kah*-sanueen säännöllisinä vastineina äänteellisin ja semanttisin perustein. On havaittu, että mordvalaiskielissä sisäkonsonantti š on säilynyt konsonanttiyhtymässä, esim. **lešmä* > sm. *lehmä* ~ mdE *l'išme*, M *l'išmä* 'hevonen', **täšti* > sm. *tähti* ~ E *t'ešt'e*, M *t'äšt'ä* 'tähti; merkki' (Bartens 1999: 44). Tilkekonsonantti *k* esiintyy myös suomen murteissa (esim. *kahkina* 'kahina, metakka': *Sehää vetiä pitkävarrel nii, että kahkina käyp*. Nastola; SMS 5 811). Nämä mordvalaiskielten sanat kuvailevat käheää tai kuiskauksen ja hengityksen ääntä. Suomen murteissa *kahista*-sanalla myös kuvataan ihmisen käheää ääntä, esim. *on semmonen yskä jotta iänniin niin kahišoo* Nilsiä; *eäni ei kun kahisoo* Puolanka (SMS 5: 807). On ilmeistä, että *käh*-sanue on syntynyt etuvokaalistumisen kautta *kah*-sanueesta, mitä on usein tapahtunut onomatopoieettis-deskriptiivisissä sanoissa (ks. 2.3, 2.6; myös

Saarikivi 2010). *kahista* ja *kähistä* -sanojen välinen merkitysero ei myöskään ole suuri. Lisäksi mordvalaiskielissä esiintyvät imitatiivit *kaštor* ja *kaštâr*, jotka kuvaavat nimenomaan kaheaa ääntä, esim. *soń kaštâr, kaštâr soń taratkanzân* 'hänen lehtinsä kahisee'. Näistä imitatiiveista on johdettu myös verbit *kaštordoms* ja *kaštârdâms*, jotka kuvaavat peuhaamista tai murinaa.

Myös marissa näyttää esiintyvän *kahista*-sanan vastine. Se on *kožgaš* 'kohista, kahista' (MaSS 104), jossa on *k*-aines sisäkonsonantistossa. Merkitykseltään ja ensi tavun vokaaliltaan (sm. *a* ~ ma *o*, esim. *kala* ~ *kol*) se ongelmitta vastaa suomen *kahista*-sanaa. Sanan sisäkonsonantti on kuitenkin soinnillinen eikä soinniton, mutta tässä tapauksessa kyse on ilmeisesti äännesymboliikkaan perustuvasta soinnillistumisesta, joka näyttää tapahtuneen useissa onomatopoieettisdeskriptiivisissä sanoissa (esim. Ravila 1952: 48–49).

2.5. sm. *mukista* ~ mdE *moknoms* 'mutista', mdM *moknams* 'puhua nenäänsä, honottaa' (VMWB; ESS 96;) ~ ma. *məgəmaktaś* 'mumista', *mək-muk* 'takeltelusta' ~ ko. *mj̑ktav-nj̑* 'änkyttää; mumista', udm. *mj̑k-mak* 'änkyttämisestä' (Saarikivi 2006: 334)

Sana *mukista* kuvailee vastahakoisen puhumista. Synonyymisina sanoina on esitetty *jupista*, *nurista* ja *napista* (KS). Sanan etymologiaa ei tähän asti ole mainittu missään etymologisessa kirjallisuudessa. Syynä lienee ajatus, että sana näyttää niin spontaanisesti syntyneen, että sitä ei tarvitsisi edes etymologioida.

Mordvalaiskielissä näyttää kuitenkin esiintyvän vastineita suomen sanalle. Ne ovat ersän *moknoms* 'mutista' ja mokšan *moknams* 'puhua nenäänsä, honottaa', jotka sopivat sekä äänteelliseltä että semanttiselta kannalta ongelmitta suomen vastineiksi, jos otetaan huomioon, että suomen sanan keskikonsonantti on lyhentynyt geminaatasta *istA*-johtimen edessä umpitavuisuuden takia. Suomen ensi tavun *u*:ta vastaa säännöllisesti mordvalaiskielten ensi tavun *o* (Bartens 1999: 55–6).

Kiinnostavaa on, kuuluuko **mukk*-vartalo yhteen **mükk*-vartalon kanssa, josta ovat Saarikiven (2007: 333–335) mukaan periytyneet suomen *mykkä*, pohjoissaamen *mahkkit* 'puhua epäselvästi',

vuorimarin *mək* (*mək manaś ogəl* ’vaieta’), komin *mi̯ktav-ni̯* ’änkyttää; mumista’ ja udmurtin *mi̯k-mak* (*mi̯k-mak veraśke* ’puhua epäselvästi t. änkyttäen). Saarikivi (ibid. 335) pitää ilmeisenä, että kyseisen sanavartalon alkuperä olisi onomatopoieettinen sillä perusteella, että monissa kielissä esiintyy epäselvää puhumista kuvailevia *m*-alkuisia sanoja (esim. sm. *mumista*, engl *mumble*, saks *mampfen*). Ei olisi aivan mahdotonta, että uralilaisessa kantakielessä olisi ollut kaksi muotoa **mukk-* ja **mükk-*, ja jälkimmäinen on edellisen etuvokaalinen variantti, kuten on laita suomesta löytyvien monien tällaisten sanaparien osalta (ks. myös 2.3). Oletuksen vahvistamiseksi on kuitenkin selvitettävä, onko jo uralilaisen kantakielen vaiheessa ollut olemassa onomatopoieettisten sanojen vokaalivariaatio. Toisaalta suomen ja saamen sanoille on hiljakkoin esitetty myös kantaindoiranilainen lainaorginaali **mūka-* ’dumb’ (Parpola 2010: 312; Holopainen 2014: 58).

Edellä mainitut komin ja udmurtin sanat voivat kuulua yhteen esittämieni suomen ja mordvalaiskielten takavokaalisten sanojen kanssa, koska permiläiskielten *i̯* edustaa kantakielen paitsi **ü*:tä myös **u*:ta. Saarikiven (2007: 334) sivuhuomautuksina mainitsemat länsimarin sana *məgəmaktaś* ’mumista’ ja takeltelua kuvaileva reduplikaatio *mək-muk* voidaan myös palauttaa onomatopoieettiseen vartaloainekseen **mukk-* sen perusteella, että 1. tavun vokaalivastaavuutta ims. *u* ~ länsimarin *ə* on pidetty säännöllisenä eräissä rinnastuksissa (Saarikivi 2007: 341). Oletettaessa mainittujen permiläiskielten, länsimarin, suomen ja mordvalaiskielten sanojen olevan samaa perua niiden semanttinen yhteenkuuluvuus näyttäisi vielä kiinteämmältä kuin Saarikiven esittämä rinnastus.

2.6. su. *pulista* ~ mdE *bolnoms* ’glucksen’, mdE M *boldordoms* ‘platschen; blubbern; scheppern’ (VMWB; ESS 18) ~ ko. *bi̯lski̯ni̯* ’schwatzen’ (SW 16), udm. *pi̯laśki̯ni̯* ’uida, kylpeä’ (WW 199)

Sana *pulista* kuvaa sekä epäselvää puhumista että nestevirran aiheuttamaa ääntä kuten *polista*-sana. Sanasta *pulista* on muodostettu laaja sanue, johon kuuluu morfologisesti varioivia sanoja: *pulikoida*, *pulkata*, *puljata*, *pulputa*, *pulskata, pula*, *pulma*. Sanat *pula* ja *pulma* taas

vaikuttavat olevan neutraalistunut, mutta morfologinen ja semanttinen muutosketju on edelleen selvitettävä. Etymologisissa sanakirjoissamme esitetty *pulista*-sanan levikki ulottuu kaikkiin itämerensuomalaisiin kieliin (SSA II 420–1), mutta sen etäisempää vastinetta ei tähän asti ole esitetty.

Sanueen etävastineita on esitettävissä mordvalaiskielistä ja permiläiskielistä. Mordvalaiskielten vastineita ovat ersän *bolnoms* ’pulputa’ ja sekä ersän että mokšan *boldordoms* ‘lotista, poreilla’, joiden alkukonsonantit ovat soinnillistuneet. Mordvalaiskielten lisäksi permiläiskielissä myös esiintyy vastineita, jotka ovat komin *biļskįnį* ’pulista’ ja udmurtin *pįlaśkįnį* ’uida, kylpeä’. Näissä sanoissa näkyy alussa käsitelty frekventatiivinen johdinaines *śk*-. Uimisen merkitys on hyvin lähellä veden liikettä kuvaavaa merkitystä (esim. mdM *žolʹńams* ’liristä, solista’ ~ *žolʹdʹərdʹəms* ’pulikoida’), joten on uskottavaa, että permiläiskielten sanat ovat neutraalistuneita.

2.7. sm. *ryskyä*, *rysähtää* ~ mdE *ŕestedʹems* ’loiskahtaa, polskahtaa; heittää, ravistaa’ (VMWB; ESS 141), mdM *ŕeśkams* ’läiskyä, loiskua’ (VMWB; MSS 158) ~ ma. *rüzaš* ’pudistaa, ravistaa, täristyttää; huitoa, huiskia, viuhtoa; heristää, heiluttaa’ (MaSS 268)

Suomen *rysähtää* ilmaisee törmäämiseen tai iskeytymiseen liittyvää voimakasta ääntä (esim. *Puu (kaatua) rysähti rakennuksen päälle*). Samaa perua olevia ovat myös sisäkonsonantin *k* sisältävät *ryskyä* ja *ryskiä*. On ilmeistä, että samasta sanueesta on neutraalistunut sana *rysy*. Kulonen (2010) olettaa, että samaan sanueeseen kuuluvat myös *ryt*-alkuiset sanat kuten *rytistä*, *rytkyt* ja *rytty*, minkä perusteella hän rekonstruoi sisäkonsonantin afrikaataksi **c*-. Hänen oletustaan tukisi se, että karjalan vastineissa sisäkonsonanttina esiintyy affrikaatta *tš* (*rytšissä* ’rytistää, rutista’). *Rys* ja *ryt* -sanueiden lisäksi on muitakin sellaisia onomatopoieettisia sanoja, jotka viittaavat alkuperäiseen afrikaattaan sisäkonsonanttina, esim. *jysähtää* ~ *jytistä* ~ ka *jytšisteä*. Onomatopoieettiset vartaloainekset **rys*- ja **ryt*- sisältäviä sanoja esiintyy vain karjalassa ja virossa. SSA:ssa on *rysy*-sanan yhteydessä kysymysmerkillä varustettu pohjoissaamen sanat *rassat* ’puuhata,

rehkiä, hälistä' ja *račča*t 'ponnistella, raataa', jotka palautuvat varhaiskantasuomalaisiin asuihin **rüse-* ja **rüśe-*.

Mokšassa esiintyy *äänteellisesti ryskää*-sanaa vastaava vastine. Se on *ŕeśkams* 'läiskyä, loiskua', jonka ensi tavun *e* vastaa siis suomen ensi tavun *y*:tä. Paasosen sanakirjassa on mainittu myös *ŕeśkəd'əms* 'spritzen, schwappen, verschüttet werden, ausgeschüttet werden', joka on ilmeisesti momentaaninen johdos *ŕeśkams*-sanasta. Ersässä myös esiintyy *rys*-vartaloainesta äänteellisesti vastaava sana *ŕeśted'ems* 'loiskahtaa, polskahtaa; heittää, ravistaa', joka on laajennetusta vartaloaineksesta johdettu momentaaniverbi. Paasosen sanakirjan merkityksenselityksen perusteella vaikuttaa siltä, että ersän sanan ensisijainen merkitys on ravistaminen tai pudistaminen: *bud'i avul' jon, ŕäšt'id'ik ńiksęńt'!* 'Jos köysi ei ole riittävästi kiinni, ravista se' (Škudin murteesta). Rysähtäminen ja ravistaminen näyttävät olevan hyvin *lähellä toisiaan*. Esimerkiksi suomen sanan *rysäyttää* kuvaamaa tilannetta voisi pitää lähellä olevana ravistamista tai pudistamista: *Mies rysäyttää kantamuksensa lattialle*. *Kranaatti oli rysäyttänyt puun poikki* (NS IV 812).

Marissa myös näyttää esiintyvän *rys*-sanueen vastine, jonka merkitys myös on lähellä ravistamista. Se on *rüzaš* 'pudistaa, ravistaa, täristyttää; huitoa, huiskia, viuhtoa; heristää, heiluttaa'. On oletettavissa, että marin sanasta alkuperäinen äänen merkitys on täysin kadonnut. Marissa esiintyy myös onomatopoieettis-deskriptiivisiä sanoja, jotka näyttävät tavalla tai toisella kuuluvan *rys*-sanueen kanssa yhteyteen mutta joiden sisäkonsonantit vaihtelevat: *rüžgaš* 'kohista, hälistä, pitää kovaa ääntä', *rüžge* 'kovaääninen; myrskyinen, raju; yksimielinen' (MaSS 268; TS 606), *rüčkaltaš* 'täristä, vapista; tärähdellä, vavahdella' (MaSS 268).

Tähän asti käsiteltyjen *rys*-sanueen sanojen rinnastuksessa ratkaistava on siis sisäkonsonantin rekonstruktio. Jos oletetaan, että sisäkonsonantti palautuu liudentuneeseen sibilanttiin kuten suomen ja mordvalaiskielten vastineet osoittavat, marin sanan sisäkonsonantti tullee epäsäännölliseksi, koska marissa kaikki sibilantit ovat muuttuneet suhusibilanteiksi, esim. ma *muškaš* 'pestä' < **mośki-* 'to wash'. (Sammallahti 1988: 538). Toisaalta marissa keskikonsonantti *z* rekonstruoidaan liudentuneeseen affrikaattaan **ć*, esim. **ićä-* > maE *iza* maW *əzä* 'older brother' ~ sm. *isä* (Aikio 2014: 8). Bartens (1999) esittää, että mordvalaiskielissä myös sisäkonsonanttina oleva liudentunut

sibilantti palautuu affrikaattaan *itse*-sanan perusteella (mdE *eś*, M *äś*), mutta *itse*-sanan sisäkonsonantti on kielistä riippuen horjuva (esim. vi *ise*, ma *is*, unk *ísz*), joten Bartensin esittämä äänteenvastaavuus ei ole täysin varma. Niinpä tämä rinnastus jää jokseenkin epävarmaksi, muttei voi pitää mahdottomana, että sisäkonsonantti palautuu liudentuneeseen affrikaattaan, mikä vastaa edellä mainittua Kulosen rekonstruktiota.

2.8. sm. *surista* ~ mdE *sornoms* 'vapista, väristä, tutista; kilistä, välkkyä' mdM *sornams* 'id.' (VMWB; ESS 156)

Sana *surista* ilmaisee moottorin tms. tasaisesti värähtelevää ääntä. Sanan vastineita esiintyy kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä (SSA III 221). Vastineilla on laaja merkityskirjo (esim. heliseminen, torkahtaminen). Lisäksi sanojen alussa usein esiintyy suhusibilantti *š* tai affrikaatta *tš*: ka *šurahtoakseh* 'livetä, luiskahtaa; livahtaa, lennähtää, viuhahtaa; surahtaa, rapsahtaa; ryöpsähtää, läiskähtää; torkahtaa', ly *tšuriišta* 'liristä, lorista', ve *šureita* 'id; helistä (kulkuset)', va *šurahta-* 'torkahtaa', li *tšu'rrə* 'virtsata'.

Tähänastisessa etymologisessa kirjallisuudessa *surista*-sanan yhteydessä ei ole mainittu ersän *sornoms* 'vapista, väristä, tutista' ja mokšan *sornams* 'id.' -sanoja, joita voidaan esittää säännöllisinä vastineina *surista*-sanalle. Nämä sanat näyttävät synesteettisiltä kuten suomen *täristä*-sana. Pelkällä liikkeen merkityksen perusteella sanaa ei siis voida tarkasti luokitella onomatopoieettiseksi tai deskriptiiviseksi. Suomen *surista*-sanalla on myös attestoitu liikkeen merkityskomponentti: *Kärpänen surisi tiehensä*; *Tiellä surisi autoja yhtenäisenä virtana* (NS V: 359). Suomen ja mordvalaiskielten sanat voitaisiin siis yhdistää sillä, että surisevan äänen lähteenä on jokin tärisevä, pientä edestakaista liikettä tekevä.

2.9. sm. *tuhista* ~ mdE *tošnoms* E M *toškams* 'supista, kuiskata' (VMWB; ESS 172; MSS 184)

Sana *tuhista* ilmaisee ilmavirran aiheuttamaa heikkoa ääntä, jota voi kuulla esim. nenän hengityksestä tai tuulesta. Sanan vastineita esiintyy karjalassa, vepsässä ja virossa (SSA III: 318–319). Sana on myös

”vrt.”-merkillä yhdistetty deskriptiiviseen *tuhertaa*-sanaan (ibid.), mutta niiden semanttinen yhteys näyttää epäselvältä. Sana *tuhertaa* näyttää olevan yhteydessä pikemminkin *tuhria*-sanan kanssa, kuten SSA myös arvelee (SSA III: 318).

Missään aikaisemmassa etymologisessa kirjallisuudessa ei ole mainittu mordvalaiskielten sanaa *toškams* ’supista’, joka sekä äänteellisesti että semanttisesti sopii hyvin suomen sanan vastineeksi. Kaikissa Paasosen sanakirjassa mainituissa esimerkkilauseissa sanalla ilmaistaan ihmisen kuiskaamista eli hiljaista puhumista, esim. *pílezęťkak son tošḱi* ’hän kuiskaa sinulle korvalle’. Puhumisen merkitys on attestoitu myös *tuhist*a-sanalla: *”Oli siinä tulemista!” tuhisi Pentti* (NS VI 4). Sanassa esiintyy *k*-tilke kuten *kaškams*-sanassa (ks. 2.4). Ersässä esiintyy myös *k*-tilkkeeton *tošnoms*, joka ei merkitykseltään eroa *toškams*-sanasta.

2.10. sm. *täristä* ~ mdE *t′eŕńems* ′tutista, vapista, täristä, hytkyä; hyllyä′, M *t′äŕńəms* ′vapista, väristä′ (VMWB; ESS 168; MSS 180)

Sanaa *täristä* on pidetty merkitykseltään hyvin synesteettisenä, ja sitä on hankalaa määritellä onomatopoieettiseksi tai deskriptiiviseksi (Jääskeläinen 2013: 9). Yleiskielessä sanasta on tunnistettavissa nopean edestakaisen liikkeen kuva, mutta murteissa ja muissa itämerensuomalaisissa kielissä sanan vastineilla on attestoitu myös *äänen* merkitys (SKES V 1480–1481; Rintala 2001: 99). Hankaluutta aiheuttaa myös *ise*-johdin, jota pidetään lähes onomatopoieettisen sanan tunnusmerkkinä (ks. Mikone 2001: 81). Johdokset, joiden vartaloaineksen sisäkonsonantti on laajennut tilkekonsonanttiyhtymällä *sk*, kuvailevat kovaa iskua, esim. *tärskyä*, *tärskähtää*, *tärsky*.

Ersässä ja mokšassa esiintyvät sanat *t′eŕńems* ’tutista, vapista, täristä, hytkyä; hyllyä’ ja *t′äŕńəms* ’vapista, väristä’, joita voidaan pitää suomen sanan säännöllisinä vastineina sekä äänteellisin että semanttisin perustein (ensi tavussa sm. *ä* ~ mdE *e* M *ä*, esim. *tähti* ~ mdE *t′ešt′e*, M *täštä*; Bartens 1999: 55). Mordvalaiskielissä esiintyvät myös sanat *tarnoms* (E) ’vapista, väristä’ (ESS 166) ja *taroms* (M) ’liikkua; vapista, väristä, täristä; ravistaa’ (MSS 179–80), joiden voidaan olettaa syntyneen edellisten sanojen vokaalivariaatioina. Lisäksi

mordvalaiskielissä esiintyy muitakin sellaisia sanoja, joista voidaan postuloida varioivan alkuvokaalin sisältävä onomatopoieettinen vartaloaines *tVr*-, esim. E *tornoms* '1. kaatua äänekkäästi 2. solista', *turnoms* 'kurnuttaa', M *torams* 'jyristä (VMWB). Näiden sanojen perusteella on mahdollista olettaa, että muissa uralilaisissa kielissä kuin itämerensuomessa esiintyy äännesymboliikkaan perustuva äännevaihtelu, jonka selvittäminen kuitenkin vaatisi laajaa tutkimusta.

Edellä mainittujen suomen ja mordvalaiskielten sanojen rinnastuksen on jo varhain esittänyt Otto Donner (1874). Suomen ja mordvalaiskielten sanojen lisäksi hänen vertailevassa sanakirjassaan on esitetty sanat liivistä, saamesta, marista, permiläiskielistä ja mansista: saa. *torgestet* (= *doarggistit* 'järistä, täristä' [Sammallahti 1993: 69]) 'täristä', udm. *dïrekalo* (= *di̯rekjani̯* 'vapista, väristä, täristä; rämistä, helistä' [USS: 119]) 'täristä', ma. *törgeštem*, *tïrgeštem* 'hypätä, hyppiä', man. *torem*, *targem*, *tariem* ' täristä' (Donner 1874: 134). Kaikkia Donnerin esittämiä sanoja ei kuitenkaan voida pitää säännöllisinä vastineina, koska ne eivät äänteellisesti sovi yhteen. Esimerkiksi pohjoissaamen ensitavun *oa* vastaa suomen *o*:ta, jos toisessa tavussa on väljä vokaali (sm. *kota* ~ saaP *goahti*) ja udmurtin *i̯* vastaa suomen *a*:ta, *ü*:tä, *u*:ta (pitkää tai lyhyttä) tai diftongi *ie*:tä (sm. *kato-* ~ udm. *ki̯l-*, *kuule-* ~ *ki̯l-*, *mieli* ~ *mi̯l*).

Osan Donnerin mainitsemista sanoista on mahdollista kuulua seuraavaan sanarinnastukseen, jonka esittää Ante Aikio (2013) hänen hiljattain esittämänsä uuden äännevastaavuuden perusteella ims. **a–e*, saa. **oa–ē*, md.**u*: ksm. *tarkene*-, ksaa. **toarkēstē*- 'täristä', kmd. **turgəd'ə*- 'turvota', kperm. **tŭral*- 'jäykistyä', khan. **tïrəɣ*- ~ **tārəɣ*-, kman. **tārəɣ*- 'täristä'. Niiden uralilaisten sanojen etymologioita, joiden alkukomponentit koostuvat alveolaarisista klusiileista (*t*, *d*), vaihtelevasta ensi tavun vokaalista ja tremulantista, ja joiden merkitykset liittyvät tärisemiseen, aion selvittää toisessa yhteydessä.

3. Lopuksi

Tähän asti käsiteltyjen suomen ja etäsukukielten sanojen välissä on havaittavissa äänneseikkoja, joiden säännönmukaisuutta ei vielä ole selvitetty. Niitä ovat mm. vokaalivariointi (ks. 2.3, 2.5, 2.10) ja

konsonanttien soinnillistuminen (ks. 2.4, 2.6). Tässä työssä on havainnollistettu etäsukukielten, etenkin mordvalaiskielten, onomatopoieettis-deskriptiivisen sanaston derivaation runsautta. Edelleen on selvitettävä etäsukukielten onomatopoieettisen sanaston muodostustavat ja niiden johdinainesten alkuperä.

Onomatopoieettisten vartalojen olemassaolo myös jää edelleen kysyttäväksi. Ovatko ne toimineet pelkkinä sananmuodostuselementteinä kuten Kulonen ajattelee, vai ovatko ne esiintyneet pikemminkin vapaina morfeemeina kuten nykykielten imitatiivit, joita käytetään adverbinomaisina (esim. J. Leskinen 2001, Jääskeläinen 2013)? Oliko niillä vartalovokaali vai olivatko ne alun perin jo konsonanttiloppuisia? Toivon, että työni antaisi innostuksen uralilaiseen onomatopoietiikkaan, joka on tähän asti täysin laiminlyöty, ja uudenlaisen näkökulman onomatopoieettisten sanojen etymologioihin.

Käytetyt lyhenteet

ims.	itämerensuomi
khan.	kantahanti
kman.	kantamansi
kmd.	kantamordva
ko.	komi
kperm.	kantapermi
ksaa.	kantasaame
ksm.	kantasuomi
li.	liivi
ly.	lyydi
ma.	mari
L	länsimari
man.	mansi
md.	mordva
E	ersämordva
M	mokšamordva
saa.	saame
P	pohjoissaame
sm.	suomi
udm.	udmurtti
ve.	vepsä
vi.	viro

Lähteet

Aikio, Ante 2013: *Uralilaisen kantakielen vokaalistosta.* Etymologia ja kielihistoria: Erkki Itkosen ja Aulis J. Joen 100-vuotisjuhlaseminaari 19.4.2013. Helsinki.

—— 2014: Studies in Uralic Etymology III: Mari etymologies. – *LU* XLIX, 161–174.

Alhoniemi, Alho 2010: *Marin kielioppi.* Toinen painos. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten 10. Helsinki: SUS.

Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Helsinki: SUS.

—— 2000: *Permiläiskielten rakenne ja kehitys.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 238. Helsinki: SUS.

Donner, Otto 1874: *Vergleichendes Wörterbuch der Finnisch-Ugrischen Sprachen*. *Vertaileva Sanakirja Suomalais-Ugrilaisten kielten alalla*. Helsingfors: G. W. Frenckell – F. A. Brokhaus.

EES = Niemi, Jaana & Mihail Mosin 1995: *Ersäläis-suomalainen sanakirja.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 49. Turku.

Hallap, Valmen 2000: *Verbaaltuletussufiksid mordva keeltes. Ühismordva keeles esinenud sufiksid*. Eesti keele instituudi toimetised 5. Tallinn: Eesti keele instituut.

Holopainen, Sampsa 2014: Indoiranilais-uralilaisten kontaktien tarkastelua hantin, mansin, saamen ja samojedin sanaston pohjalta. Pro gradu -tutkielma. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, Helsingin yliopisto.

Jarva, Vesa 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa.* Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Jääskeläinen, Anni 2013: *Todisteena äänen kuva*. *Suomen kielen imitatiivikonstruktiot*. Helsinki: Unigrafia.

Kivinen, Ilona 2007: Värinnimitysten synty suomalais-ugrilaisissa kielissä, lähtökohtana ’musta’. Pro gradu -tutkielma. Suomalais-ugrilainen laitos, Helsingin yliopisto.

Kulonen, Ulla-Maija 2006: Eläimet ja affekti. Etymologisia huomioita. *Virittäjä* 1/2006. 322–334.

—— 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus, suomen kontinuatiivisten* U-*johdosten historiaa*. Suomi 197. Helsinki: SKS.

Leskinen, Heikki 2001: Ekspressiivisanaston asema itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa. – Juha Leskinen (toim.), *Itämerensuomalaista*

ekspressiivisanaston tutkimusta. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. 7–19.

Leskinen, Juha 2001: Suomalaiset, karjalaiset ja virolaiset korkeakouluopiskelijat imitatiivien käyttäjinä ja tuntijoina. – Juha Leskinen (toim.), *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. 40–73.

Luutonen, Jorma, Mikhail Mosin & Valentina Shchankina 2004*: Reverse Dictionary of Mordvin*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIX. Helsinki: SUS.

Mikone, Eve 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. Helsinki: SKS.

Moisio, Arto & Sirkka Saarinen 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch. Aufgezeichnet von Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXXII. Helsinki: SUS

MaSS = Moisio, Arto 1992: *Marilais-suomalainen sanakirja*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 41. Turku.

MSS = *Mokšalais-suomalainen sanakirja*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 58. Turku.

Nikkilä, Osmo 1998: *nop-ea → nop-sa*, *sel-keä → sel-vä*: Suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologiointi. – Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.), *Kirjoituksia muoto- ja merkitysopista*. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. 77–101.

NSES = Häkkinen, Kaisa 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Oksanen, Auli 2007: Karhu, kontio, ohto ja otso. Karhun nimitysten kielellisillä lähteillä. Etymologinen tutkimus. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Parpola, Asko 2010: New etymologies for some Finnish words. – Klaus Karttunen (ed.), *Anantaṁ Śāstram. Indological and linguistic studies in honour of Bertil Tikkanen*. Studia Orientalia 108. Helsinki: Finnish Oriental Society. 305–318.

Ravila, Paavo 1967: *Totuus ja metodi*. Kielitieteellisiä esseitä. Helsinki: WSOY.

Rintala, Päivi 2001: Kommentti. Eve Mikone, Ekspressiivisanaston äännevaihtelut ja perheyhtäläisyys. – Juha Leskinen (toim.), *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. 97–102.

Saarikivi, Janne 2006: Vanhoja etymologioita uusissa kansissa [arvostelu kirjasta Kaisa Häkkinen 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY]. Virittäjä 1/2006. 111–123.

—— 2007: Uusia vanhoja sanoja. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: SUS. 325–347.

—— 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta. Jussi Ylikoski (toim.), *The Quasquicentennial of the Finno-Ugrian Society.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 258. Helsinki: SUS. 109–106.

—— 2010: Ystävästä, uskosta ja vokaaleista. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010.* Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Helsinki: SUS. 249–263.

—— 2014: Peruspaketti uralilaista äännehistoriaa niille, jotka eivät sitä jo täysin tunne. Opintomoniste.

Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of the Uralic languages. With special reference to Samoyed, Ugric and Permic. – Denis Sinor (ed.), *Uralic languages. Description, history and foreign influences.* Leiden – New York – København – Köln.: E. J. Brill. 478–554.

—— 1993*: Sámi-suoma-sámi sátnegirji = Saamelais-suomalais-saamelainen sanakirja*. Ohcejohka : Girjegiisá

SKES = Y. H. Toivonen, Aulis Joki & Erkki Itkonen (toim.) 1955–1957: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–6. Helsinki: SKS.

SMS = Tuomo Tuomi, Matti Vilppula & Ulla Takala ym (toim.) 1989–2008: *Suomen murteiden sanakirja. Osat 1–6*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki: Edita.

SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3.* Helsinki: SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 1992–2000.

SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.

SW = *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre.* Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet und Herausgegeben von T. E. Uotila. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 1942.

USS = Maksimov, Sergej, Vadim Danilov & Sirkka Saarinen 2008: *Udmurttilais-suomalainen sanakirja*. Turku: Turun yliopiston Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 79.

Vanhatalo, Ulla 2001: Ekspressiivisanaston kontrastiivisen tutkimisen mahdollisuuksista. – Juha Leskinen (toim.), *Itämerensuomalaista ekspres-*

siivisanaston tutkimusta, 131–136. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

VMWB = Heikkilä, Kaino (red.) 1994: *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch. Band III.* Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Helsinki: SUS. Verkkoversio. <http://www.ling.helsinki.fi/~rueter/PaasonenMW.shtml> 31.1.2015

WW = *Wotjakischer Wortschatz.* Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann. Bearbeitet von T. E. Uotila & Mikko Korhonen. Herausgegeben von Mikko Korhonen. 1987. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

KATJA HEIKKONEN
Turun yliopisto

Äännesymbolisen sanaston etymologioinnin ongelmia

Abstract Onomatopoeia and descriptivity have been accepted as etymological explanations in Uralic linguistics, especially in cases when other kinds of explanations have not been found. In addition, these terms are often mentioned in etymological dictionaries, but no clear explanation has been provided as to what these concepts really are about and how these phenomena influence language change.

Typical features of sound-symbolic vocabulary include a great deal of variation, affect and sporadic sound changes. A language speaker understands that the word describes its referent in some way with its phonetic form, which means they seem to be nonarbitrary. There are remarkable differences between dictionaries in the use of the terminology. The criteria for defining sound-symbolic/expressive/onomatopoeic/descriptive words in etymological dictionaries remain unclear. It is also unclear why exactly these terms are used in particular cases to explain word origins. If etymological problems could be solved by studying conventional sound symbolism, this would help us to eliminate incorrect or unexplained etymologies.

According to many studies, conventional sound-symbolic elements, or phonesthemes, are used in the formation of onomatopoeic and descriptive words. Phonesthemes are sound sequences that have conventional sound-symbolic meaning. In terms of their semantics, phonesthemes may represent any human sense, not only audition. Sound-symbolic word families have developed around phonesthemes. A sound symbolic word family often consists of relatively young words. Sound-symbolic words, i.e. words containing phonesthemes, can have many kinds of origins. A sound-symbolic word can be a loan-word that has joined an older sound-symbolic word family, or the word can be an old word containing a phonestheme. Additionally, sometimes the phonestheme itself is a loan. Sound-symbolic word formation and the productivity of phonesthemes in the Uralic languages are topics that require further research.

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 205–228.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

1. Johdanto

1.1. Onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen tutkimusongelmia

Ekspressiivisestä, onomatopoeettisesta, deskriptiivisestä tai äänteellisesti motivoidusta so. äännesymboliikkaa sisältävästä sanastosta käytetty sekava termistö on ollut keskeinen tutkimusta vaikeuttava tekijä uralilaisessa kielitieteessä. Termejä on käytetty määrittelemättä niitä ensin, ja eri tutkijat ovat käyttäneet eri termejä eri tavoin. Toinen olennainen kysymys on ollut, kuinka etymologien tulisi käsitellä ekspressiivistä sanastoa. Ei ole tutkittu, kuinka äännesymboliikka vaikuttaa kielenmuutokseen tai mistä ilmiössä yleensäkään on kyse. Esimerkiksi etymologisissa sanakirjoissa on äännesymboliikan toimintamekanismeja tuntematta onomatopoeettisuutta ja deskriptiivisyyttä käytetty sanojen alkuperän selityksenä erityisesti silloin, kun sanalle ei ole voitu osoittaa muuta etymologiaa tai siinä havaittavalle epäsäännölliselle äännekehitykselle ei ole keksitty muuta selitystä. Toisaalta osa tutkijoista on jättänyt nämä sanastokategoriat kokonaan tutkimuksen ulkopuolelle puutteellisen metodin vuoksi.

1.2. Artikkelin tavoite

Tämän artikkelin tavoitteena on luoda yleiskatsaus äännesymbolisia sanoja koskevaan termistöön eräissä etymologisissa sanakirjoissa, esitellä fonesteemin käsite ja soveltaa sitä unkarin *csil-* ja *hor-* ~ *hör-* ~ *har-* ~ *her* -alkuisiin äännesymbolisiin sanoihin. Käytän itse tässä artikkelissa termiä äännesymbolinen sanasto koko sanastokategoriasta.

Artikkelin luvussa 2 käsittelen etymologisissa sanakirjoissa käytettyä termistöä. Valaisen myös sitä, miten äännesymbolisia etymologioita on eri sanakirjoissa perusteltu. Sen jälkeen käsittelen aiheen tutkimushistoriaa suomalaisessa tutkimustraditiossa.

Luvussa 3 kuvaan äännesymbolista sananmuodostusta ja fonesteemia äännesymbolisena sananmuodostuselementtinä. Lopuksi kerron äännesymbolisen sanaston tutkimuksen tämänhetkisestä tilanteesta.

Termistöä käsittelevässä osiossa aineistonani on eri uralilaisten kielten etymologiset sanakirjat ja saksan etymologinen sanakirja. Tutkimushistoriaosioon olen koonnut keskeisimmät uralilaisen tradition äännesymbolista sanastoa käsitelleet tutkimukset sekä yhden ruotsin kielen äännesymboliikan tutkimuksen.

Äännesymbolista sananmuodostusta ja fonesteemia käsittelevässä osiossa minulla on aineistonani unkarin *g*-kontinuatiiviverbejä sekä muuta sanakirja-aineistoa. Lisäksi käsittelen Ulla-Maija Kulosen tutkimuksen pohjalta keräämiäni esimerkkejä.

2. Historia ja nykytutkimus

2.1. Sekavan termistön ongelma etymologisissa sanakirjoissa

Etymologisissa sanakirjoissa onomatopoeettista ja deskriptiivistä sanastoa käsitellään hyvin epäsystemaattisesti, ja käytetty termistö on hajanaista ja epäjohdonmukaista. Eri etymologisissa sanakirjoissa on suuria eroja käsitellyn onomatopoeettisen ja deskriptiivisen sanaston määrissä. Sanaston määrittelykriteeritkään eivät vaikuta yhteneväisiltä. (Lintunen 2012: 49). Äännesymboliikan toimintaperiaatteiden heikko tuntemus on johtanut siihen, että ilmiön piiriin on sijoitettu sanoja, jotka eivät siihen kuulu. Systemaattisen tutkimusmetodin puute on johtanut kirjavaan lopputulokseen jopa yhden sanakirjan sisällä, mutta sanakirjojen välillä erot ovat vieläkin suuremmat. Ekspressiivisyyttä, onomatopoeettisuutta ja deskriptiivisyyttä on saatettu käyttää ainoastaan selityksenä epäsäännölliselle variaatiolle, kun mitään muuta selitystä ei ole keksitty.

Pro gradu -työssäni (Lintunen 2012) esittelin kuuden eri etymologisen sanakirjan onomatopoeettisesta ja deskriptiivisestä sanastosta käyttämää termistöä. *Suomen sanojen alkuperä* (SSA) 1–3 käyttää termejä ”deskriptiivissävyinen”, ”deskr-onomat.”, ”onomat- deskr”, ”deskr. vivahteita”, ”onomatopoeettista alkuperää” ja SSA 3:ssa myös ”äänteellisesti motivoitu”. SSA 1:ssä näillä termeillä on luonnehdittu sanakirjan kaikkien artikkeleiden sanoista 14,4 %. SSA 2:ssa äännesymboliikkaan viittaavien artikkeleiden määrä on 15,7% ja SSA 3:ssa

16,3 %. *Suomen kielen etymologisessa sanakirjassa* (SKES) käytetyt termit ovat ”nähtävästi onomatopoieettinen”, ”ääntä jäljittelevä”, ”deskriptiivisluonteinen” ja ”deskriptiivis-onomatopoieettinen”. Ekspressiivistä variaatiota kuvaavana terminä on käytetty myös ilmaisua ”kansanetymologinen vaikutus”. Näillä termeillä luonnehdittuja sanoja SKES 1 sisältää 1,9 % artikkeleista. SKES 2–6:ssa äännesymbolista selitystä sanoille tarjotaan tiheämpään. Esimerkiksi SKES 3:ssa äännesymboliikkaan viittaavien artikkeleiden määrä on 20,2 % ja SKES 6:ssa 12,7 %. Unkarin etymologisen sanakirjan Gábor Zaiczin (Zaicz 2006) *Etimológiai szótár-Magyar szavak és toldalékok eredeten* äännesymboliikkaa sisältävästä sanastosta käyttämiä termejä ovat ”hangutanzó” eli ääntä jäljittelevä ja ”hangfestő” eli äänteellä maalaileva ja näiden yhdistelmät ”hangutánzó-hangfestő” ja ”hangfestő-hangutánzó”. Zaiczin sanakirjan artikkeleissa termien esiintyvyys on 7,1 %. *Uralisches etymologisches Wörterbuch*in (UEW) ensimmäisen osan artikkeleista äännesymboliikkaa sisältävien sanoja on 11,2 %. UEW:n käyttämä termi on ”onomat.” eli onomatopoeettinen. Uralilaisen sanakirjatradition vertailukohdaksi laskin myös Friedrich Klugen saksan etymologisen sanakirjan (Kluge 1989) äännesymboliikkaa sisältävästä sanastosta käyttämät termit ja artikkelien määrän. Klugen käyttämiä termejä ovat ”lautmalend” eli ’äänellä maalaileva’, ”onomatopoetisch” eli ’onomatopoeettinen’, ”Lautnachahmung” ’ääntä jäljittelevä’ sekä ”Lautgebärde”, joka tarkoittaa yhteyttä sanan merkityksen ja artikuloinnissa syntyvän liikkeen välillä. *Lautgebärde* voi tarkoittaa myös ei-äänellisen aistihavainnon kuvaamista äänteellisin keinoin (Kluge: 2.1). Lisäksi Klugen sanakirja käyttää termiä ”Lautbedeutsamkeit” eli ’äännemerkitsevyys’, joka taas tarkoittaa sitä, että esimerkiksi käytetään vastakohtien ilmaisuun vaaleita ja tummia vokaaleita, ekspressiivisiä konsonantinkahdennoksia, vokaalinpidennyksiä tai reduplikaatiota (Kluge: 2.3). Näillä termeillä luonnehdittuja sanoja saksan etymologisen sanakirjan artikkeleista löytyy 2,6 %. Saksan etymologisen sanakirjan termistö on siis hiukan eritellympää, ja sanat on jaoteltu tarkemmin eri tyyppeihin. Kovin johdonmukaiselta tai perustellulta ei indoeuropeistiikan puolenkaan tutkimus tämän sanaston osan suhteen kuitenkaan vaikuta (Lintunen 2012: 46).

Alla olevassa kuvassa (Kuva 1) näkyy äännesymbolista sanastoa luonnehtivien termien esiintyminen eri sanakirjoissa pylväikön muodossa.

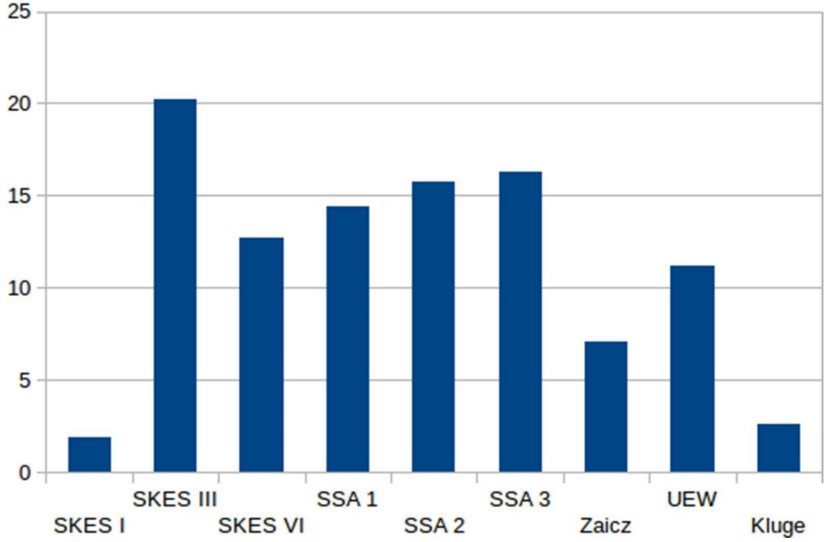

Kuva 1. Äännesymbolista sanastoa luonnehtivien termien osuus [%] eri etymologissa sanakirjoissa.

2.2. Onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen tutkimushistoriaa

Etymologisten sanakirjojen sekavaan termistöön antaa valoa onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen tutkimushistoria. Suomalaiseen kielitieteen perinteeseen kuuluu Hermann Paulin alkusyntyteoria (Urschöpfungteoria). Alkusyntyteorian mukaan kieleen syntyy yhä uusia sanoja. Nämä uudet muodosteet kuvaavat yleensä ääntä tai liikettä (Paul 1975: 177). Hermann Paulin mukaan näiden uusien muodosteiden on kuitenkin sopeuduttava kielen muotojärjestelmään, koska toisten kielenpuhujien on ymmärrettävä uudet sanat. Siksi uusiomuodosteet ovatkin vain osittain uusia – yleensä suffiksi tulee analogian kautta (Paul 1975: 183).

Aiemmin onomatopoeettisia ja deskriptiivisiä sanoja käsiteltiin yhtenä kokonaisuutena, mutta Erkki Itkonen jakoi sanat kahteen

ryhmään. Itkosen mukaan onomatopoeettisilla eli ääntä jäljittelevillä sanoilla on yhteys muodon ja merkityksen välillä. Deskriptiiviset sanat taas kuvaavat muita kuin kuuloaistimuksia foneettisella muodollaan. Itkosen mukaan onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat ovat suomessa nuoria. (Itkonen 1966: 79–80).

Paavo Ravila puolestaan kirjoitti, että kaikissa kielissä on sanoja, joilta puuttuu kunnollinen etymologia. Yleensä nämä sanat merkitsevät ääntä tai liikettä, ja niitä kutsutaan onomatopoeettisiksi ja deskriptiivisiksi sanoiksi. Nämä sanat ovat Ravilankin mukaan myöhäsyntyisiä (Ravila 1966: 39). Hän kirjoittaa, että vaikka onomatopoeettisten sanojen foneettista muotoa ei voida perustella perinteisillä historiallisen kielitieteen metodeilla, niistä voidaan kuitenkin löytää vanha ydin, joka palautuu varhaisemmille ajoille (Ravila 1967: 49). Näin ollen myös Ravila suhtautui optimistisesti onomatopoeettisen ja deskriptiivisen sanaston osan tutkimusmahdollisuuksiin. Esseessään onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen asemasta (Ravila 1952: 262) hänen ajatuksensa onkin, että huolimatta onomatopoeettisten sanojen tutkimushistorian harhapoluista affektipitoisten sanojen käsitteleminen tieteellisesti on täysin mahdollista. Tässä hän yhdistää affektin kuuluvaksi onomatopoeettisuuteen ja deskriptiivisyyteen tai oikeastaan vetää yhtäläisyyden käsitteiden onomatopoeettisuus, deskriptiivisyys ja affekti välille. Tämä on tyypillistä myös myöhemmässä onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen tutkimuksessa. Affekti on kuitenkin vain yksi onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen tyypillinen piirre, eivätkä kaikki affektisanat ole onomatopoeettisia tai deskriptiivisiä (esim. *perkele*).

2.3. Nykytutkimus etymologian kannalta

Keskustelunavauksen onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen etymologisesta tutkimuksesta teki Eino Koponen väitöskirjassaan *Eteläviron murteen sanaston alkuperä, itämerensuomalaista etymologiaa* (1998). Hän ehdotti sananalkuisten onomatopoeettis-deskriptiivisten juurten käyttöä uralilaisten kielten etymologioinnin välineenä. Uralilaisen tutkimusperinteen kannalta tämä koettiin hyvin ongelmallisena, ja Koposen väitöskirjasta nousikin kiivasta keskustelua (Koivulehto 2001a, 2001b, 2001c; Kulonen 2001; Koponen 2001a,

2001b). Koposen juuri on abstrakti käsite, jonka avulla uralilaisen kielikunnan perusvartalot voitaisiin ryhmitellä äännerakenteen perusteella juurten ympärille pesyeiksi ja juurisarjojen muodostamiksi sikermiksi. Esimerkkinä tällaisesta pesyeestä Koponen mainitsee suomen onomatopoeettisen juuren √tVr + johtimen *is(e)* sisältävät sanat *tarista* 'tarinoida' ('tell stories'), *tiristä* 'pitää tirinää' ('make a sizzling sound'), *torista* 'korista, turista, solista' ('wheeze, burble'), *turista* 'porista, tarinoida' ('hum, murmur, tell stories'), *tyristä* 'turista' ('hum, murmur'), *täristä* 'väristä, vapista' ('shiver, shake') ja *töristä* 'möristä' ('growl') (Koponen 1998: 52–53. Englanninkieliset käännökset ovat omiani). Koposen mukaan juurten avulla saataisiin selville etymologinen yhteenkuuluvuus yhden kielimuodon sisällä synkronisesti tai sukukielten sanojen yhteenkuuluminen etymologisesti samaan onomatopoeettis-deskriptiiviseen pesyeeseen tai sikermään (Koponen 1998: 51). Koposen mallin mukaan koko leksikkoa voitaisiin käsitellä juurten avulla. Ns. neutraalissa sanassa ei sanan alkuperäinen motivaatio ole enää havaittavissa (Koponen 1998: 58). Koposen mukaan sanat voivat olla myös kahta alkuperää eli lainasana on voinut liittyä kotoperäiseen sanapesyeeseen tai kotoperäinen sana on saanut vaikutteita kontaktikielen sitä muistuttavasta sanasta (Koponen 1998: 56). Koposen ehdottama metodi nostatti voimakasta keskustelua *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä (Koivulehto 2001a, Koivulehto 2001b ja Koivulehto 2001c). Erityisesti Jorma Koivulehto (2001a) kritisoi Koposen metodia, jonka avulla hänen mukaansa mahdollisimman suuri osa sanastosta pyritään selittämään omaperäiseksi torjuen lainavaihtoehto kokonaan. Koivulehto ei myöskään pitänyt Koposen esittämiä semanttisia perusteita uskottavina. Koponen tulee usein yhdistäneeksi sanoja pelkän äännerakenteen perusteella. Toinen ongelmallinen kohta Koivulehdon mukaan on juuren vokaalin vapaa variaatio. Vokaalivarianttien syntymisjärjestys olisi etymologioinnin kannalta olennainen asia selvittää (Lintunen 2012: 16).

Vesa Jarva käytti myös termiä juuri väitöskirjassaan *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys* suomen *murteiden sanastossa* (2003). Jarvan tutkimuksessa juuri on kuitenkin vain synkronisen tutkimuksen apuväline. Jarvan tutkimat sanapesyeet ovat hänen mukaansa kaikki lainaperäisiä lainasanan toimiessa ekspressiivisen variaation alkulähteenä.

Ulla-Maija Kulonen toi uralistiikan tutkimusperinteeseen käsitteen fonesteemi (Kulonen 2010). Kulosen fonesteemi on sananalkuinen (C)VC-aines, jonka perään hän lisää vielä vokaalin *-i* eli kokonaisuudessaan fonesteemi on muotoa CVC*i*-, esimerkiksi #kiri- (Kulonen 2010: 97, 108). Kulosen fonesteemi toimii melko pitkälle samalla periaatteella kuin Koposen juuri ottaen kuitenkin huomioon vokaalit etymologioinnin yhteydessä. Kulonen on myös huomioinut paremmin semantiikan fonesteemeja määritellessään. Kulonen rekonstruoi fonesteemeja aina uralilaiseen kantakieleen asti, mutta korostaa fonesteemin olevan ennen kaikkea sananmuodostuselementti, ei vapaa morfeemi tai kantasana (Kulonen 2010: 97). Esitin pro gradu -työssäni *Äänteellisesti motivoidun sanaston kuvaus ja terminologia etymologisten sanakirjojen ja unkarin -g-johtimisten kontinuatiiviverbien valossa* (Lintunen 2012), että fonesteemien alkuperää voidaan lähteä selvittämään etsimällä fonesteemien ympärille muodostuneet sanapesyeet ja mahdollinen lähdesana, josta variaatio on lähtenyt liikkeelle (Lintunen 2012: 65). Näin fonesteemi voi olla lainasanalähtöinen kuten Jarvan asteittaisen mallin juuri (Jarva 2003) tai omaperäinen kuten Kulosen ekspressiivisen sananmuodostuksen mallin fonesteemi (Kulonen 2010). Fonesteemeihin ja sananmuodostukseen palaan kohdassa 3.2.

Koposen ja Kulosen esittämät metodit ovat olennaisia, koska suuri osa Suomen sanojen alkuperä teoksessa esitetyistä etymologioista ja niiden kuvaamisessa käytetyistä termeistä on Koposen ja Kulosen työn tulosta.

Etymologisesta näkökulmasta ekspressiivistä sanastoa on käsittellyt myös Jeongdo Kim pro gradu työssään (2013) ekspressiivisten sanojen neutraalistumisesta eli äänteellisen motivaation menettämisestä. Kimin mukaan neutraalistuneiden sanojen merkitys on abstrakti eivätkä ne siis jäljittele havaintoa kuten ekspressiiviset sanat (Kim 2013: 20). Kimin mainitsemissa aiemmissakin tutkimuksissa neutraalistuneiden ekspressiivisten esimerkkisanojen merkityksenmuutokset tapahtuvat onomatopoeettisesta abstraktimpaan päin esim. *tappaa* (merkityksenmuutos lyömisen äänestä lyödä kuoliaaksi, ottaa hengiltä, Kim 2013: 20), *nauraa~nakraa* (Kim 2013: 20). Anni Jääskeläinen käyttää termiä äänen taka-alaistuminen merkityksenmuutoksesta,

jossa alkuperäinen äänenjäljittely taka-alaistuu sanan semeemissä liikkeeseen verrattuna (esim. *romahtaa*, Jääskeläinen 2013a: 12).

Kimin käsittelemistä sanoista *hymy* ja *kapina* edustavat äänen taka-alaistumista. *Juoru* ja *hyrrä* taas ovat Kimin mukaan näitä neutraalistuneempia, koska niiden ääniasut eivät ilmaise minkäänlaista äänikuvaa (Kim 2013: 21).

Etymologian kannalta olennainen kysymys on, mitkä ovat äännesymbolisen sananmuodostuksen toimintaperiaatteet. Seuraavassa luvussa käsittelen fonesteemia äännesymbolisena sananmuodostuselementtinä.

3. Fonesteemit ja äännesymbolinen sananmuodostus

3.1. Fonesteemin käsitteen historiaa

Fonesteemin käsitettä käytti ensimmäisen kerran J. R. Firth 1930-luvulla. Hänen mukaansa fonesteemit ovat äänteitä ja äännesekvenssejä, jotka assosioituvat tiettyihin merkityksiin (Samuels 1972: 46). Äänteen ja merkityksen suhde ei fonesteemeissa näin ollen ole arbitraarinen eli sattumanvarainen. Åsa Abelin puolestaan on tutkinut ruotsin fonesteemeja väitöskirjassaan *Sound symbolism* (1999). Hänen mukaansa fonesteemi on ruotsin kielessä sidonnainen submorfeeminen ketju eli konsonanttiyhtymä, jolla on joku yhteinen merkitysaines (Abelin 1999: 8). Ulla-Maija Kulonen toi fonesteemin käsitteen uralistiikan puolelle kirjassaan *Fonesteemit ja sananmuodostus – suomen kontinuatiivisten U-johdosten historiaa* (2010). Kulosen fonesteemi on konventionaalinen äännesymbolinen elementti, jota käytetään ekspressiivisessä sananmuodostuksessa (Kulonen 2010: 239). Kulosen mukaan fonesteemi ilmentää semanttista, adjektiivin kaltaista mielikuvaa (Kulonen 2010: 236). Hänen mukaansa äännesymboliikka voi olla joko suoraa onomatopoeesia tai epäsuoraa deskriptiivisyyttä. Kulosen mukaan deskriptiivinen äännesymboliikka on konventionaalista (2010: 94). Anni Jääskeläisen (Jääskeläinen 2013a: 31) mukaan kesyt imitatiivit eli sovinnaiset, kielen systeemiin sopeutuneet ääntä

jäljittelevät sanat ovat konventionaalisia. Näitä käytetään valittaessa äänen imitointiin sopiva ilmaisu kielen järjestelmästä (Jääskeläinen 2013a: 31). Näiden kesyjen imitatiivien kanssa jatkumona Jääskeläinen on tutkinut ns. villejä imitatiiveja, jotka hänen mukaansa ovat ikonisia, ei-symbolisia ja näin ollen kielen rajoilla olevia ilmaisuja, joilla ei välttämättä ole viestinnällistä funktiota (Jääskeläinen 2013b suullinen tiedonanto). Villeillä imitatiiveilla nimenomaan jäljitellään ääniä mahdollisimman tarkasti (Lintunen 2012: 53, Jääskeläinen 2013: 30). Fonesteemihypoteesin mukaan sekä onomatopoeettiset (ääntä jäljittelevät) että deskriptiiviset (muun kuin kuuloaistin alueen kuvailevat) sanat sisältävät konventionaalista äännesymboliikkaa (Kulonen 2001b: 295; Kulonen 2010: 97). Kun katsomme sanoja etymologiselta kannalta, voimme ottaa huomioon ainoastaan konventionaalisen eli sopimuksenvaraisen äännesymboliikan. Äännesymboliikan kielikohtainen tutkimus antaa vastauksia konventionaalisen äännesymboliikan toimintamekanismeihin (Lintunen 2012, Heikkonen tulossa).

3.2. Äännesymbolinen sananmuodostus fonesteemien avulla

3.2.1. Synestesia

Uralistiikassa äännesymboliset sanat on usein jaettu ainakin kahteen kategoriaan: yleisimmin onomatopoeettisiin eli ääntä jäljitteleviin sanoihin ja deskriptiivisiin eli muun kuin kuuloaistin alueen kuvaileviin sanoihin (Itkonen 1966: 349; Koponen 1998: 46; Kulonen 2010: 26 ja 139). Tämän mallin mukaan näiden kahden sanastokategorian välillä voi tapahtua semanttisia muutoksia (Jääskeläinen 2013a: 12 esim. *romahtaa*). Toiset tutkijat ovat myös puhuneet onomatopoeesista (varsinainen onomatopoeettisuus) ja sekundääristä onomatopoeesista (deskriptiivisyys) (Ullman 1962: 84; Jarva 2003:61; Kulonen 2010: 94). Vesa Jarva käyttää väitöskirjassaan termiä ekspressiivinen sana sekä onomatopoeettisista että deskriptiivisistä sanoista, koska hänen mukaansa rajankäynti näiden sanakategorioiden välillä on liukuvaa (Jarva 2003: 61). Tässä liukuvuudessa on kyse konventionaaliseen äännesymboliikkaan kuuluvasta aistialueiden välisestä synestesiasta

(Kulonen 2010: 48). Tämän vuoksi käytän itse molemmista sanastokategorioista yhteisnimitystä äännesymboliset sanat.

Kuva 2. Rajankäynti onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen välillä on liukuvaa.

Äännesymboliikan synestesiassa ei ole kyse samasta asiasta kuin neurologisessa häiriössä, jossa tuntemus yhden aistin alueella johtaa tuntemukseen toisen aistin alueella eli aistit sekoittuvat. Äännesymbolinen synestesia on tiedostettua, ei alitajuista tai automaattista. Ulla-Maija Kulosen mukaan myös ero synesteettisen ja konventionaalisen äännesymboliikan välillä on liukuva ja fonesteemit ovat konventionaalista äännesymboliikkaa edustavia aineksia, joissa esiintyy siis synestesiaa (Kulonen 2010: 97). Seuraavassa kuvaan, kuinka synestesia toimii äännesymbolisessa sananmuodostuksessa.

3.2.2. Äännesymbolinen sananmuodostus

Usein on ajateltu, että äännesymbolisen sanaston lähtökohta on onomatopoeettinen ääntä jäljittelevä sananmuodostus niin että onomatopoeettisuus on nähty sanan alkuperänselityksenä ja deskriptiivisyys ns. sekundäärinä onomatopoeettisuutena (esim. Koponen 1998: 53; Koponen 1999: 511; Jääskeläinen 2013: 8). Tämän ajatuksen mukaan uutta äännesymbolista sanastoa syntyy siis ääntä jäljittelemällä ja nämä sanat voivat sittemmin muuttua merkitykseltään abstraktimmiksi (kuvaannollistua, esim. *kilahtaa* merkityksessä tulla hulluksi) tai vain siirtyä deskriptiivisten sanojen kategoriaan (esim. *romahtaa*, *kapina*, *kitka* ja *sähkö* Jääskeläinen 2013: 12) ja lopulta neutraalistua eli menettää affektinsa (esim. *juoru*, *hyrrä*, Kim 2013: 21).

Semanttiset muutokset voivat kuitenkin tapahtua kumpaankin suuntaan, eikä ekspressiivisen/äännesymbolisen sananmuodostuksen alkupiste ole aina äänen jäljittely (Lintunen 2012: 61; Jarva 2003: 74). Äännesymboliikkaa sisältävät sanat voivat olla myös polyseemisia

siten, että ne voivat samanaikaisesti kuvata sekä kuuloaistin että muiden aistien tuntemuksia (Jarva 2003: 61; Kulonen 2010: 25, 47; Jääskeläinen 2012: 9). Vaikka onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen välillä ei ole selvää rajaa vaan kyseessä on jatkumo, voidaan sanat yleensä jakaa näihin kahteen kategoriaan niiden pääasiallisen merkityksen takia (Kulonen 2010: 26) tai ainakin sanan käyttökontekstin perusteella (Lintunen 2012: 54).

Ekspressiivisyyden ymmärtäminen aistien kautta selkeyttää äännesymbolisen sananmuodostuksen toimintaperiaatteita. Näin ollen deskriptiivisyys on muiden kuin kuuloaistin alueen kuvailevuutta (Kulonen 2010: 33). Affekti taas on onomatopoeettisuudesta ja deskriptiivisyydestä erillinen ilmiö (Jarva 2003: 62, Larjavaara 2002: 448). Affekti kuitenkin toki aiheuttaa ekspressiivistä variaatiota (Kulonen 2006: 323).

Onomatopoeettiset ja deskriptiiviset sanat muodostetaan morfologisen muotin avulla, joka koostuu fonesteemista (CVC-sekvenssi tai kuten Kulosella CVCi-), ja suffiksista (Lintunen 2012: 51; ISK: 172; Kulonen 2010: 21). Äännesymboliset sanat suosivat tiettyjä suffikseja, esimerkiksi suomessa (ja laajemminkin itämerensuomessa) tyypillinen onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen johdin on *-ahta-* ja unkarissa kontinuatiivinen *g*-johdin (ISK: 360; Lintunen 2012: 51). Fonesteemi on äänteellinen konventio, joka voi kuvata mitä tahansa aistialuetta ja sen alkuperä voi olla miltä tahansa aistialueelta (Lintunen 2012: 54). Fonesteemi syntyy monen aistialueen assosiaatioiden vaikutuksesta, jotka nousevat lähdesanan tarkoitteen ominaisuuksista (Lintunen 2011: 24, Lintunen 2012: 53). Fonesteemeissa siis yhdistyvät Hintonin, Nicholsin ja Ohalan jaottelun synesteettinen ja konventionaalinen äännesymboliikka (Hinton & al. 1994, Kulonen 2010: 97). Ekspressiivinen eli äännesymbolinen sananmuodostus tapahtuu seuraavalla sivulla esitetyn kaavion (Kuva 3) kuvaamalla tavalla. Esimerkkejä ekspressiivisestä sananmuodostuksesta esittelen kohdassa 3.3.1.

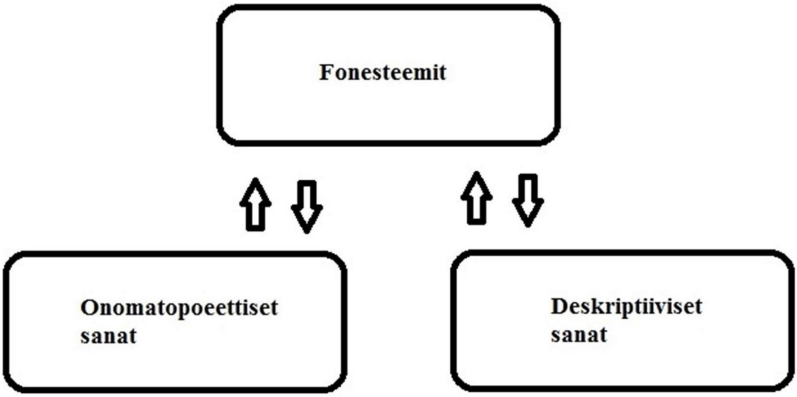

Kuva 3. Äännesymbolisen sananmuodostuksen kaavio.

3.3. Fonesteemin käyttö diakronisen tutkimuksen apuvälineenä

Väitöskirjatutkimuksessaan ruotsin kielen äännesymboliikasta (Sound symbolism 1999) Åsa Abelin mainitsee, että fonesteemia voisi olla hyödyllistä käyttää myös diakronisen tutkimuksen apuvälineenä (Abelin 1999: 16). Tällaisen kokeilevan tutkimuksen toteutti uralilaisten kielten puolelta Ulla-Maija Kulonen teoksessaan *Fonesteemit ja sananmuodostus – suomen kontinuatiivisten U-verbijohdosten historiaa* (2010). Kulonen käsittelee suomen kielen *U*-verbijohdoksia, jotka ovat tyypillisesti ekspressiivisiä (esim. *helkkyä*, *hehkua*, *korskua* ja *kuorsua*). *U*-verbijohdokset ovat suurelta osin kantasanattomia muodosteita, joiden ympäriltä Kulonen löytää laajaa ekspressiivistä variaatiota. Onomatopoeettisille ja deskriptiivisille sanoille on tyypillistä suosia tiettyjä johtimia (ISK: 308–309). Fonesteemi ja johdin muodostavat ekspressiivisen muotin, jonka puitteissa tapahtuu variaatiota (ISK: 172; Kulonen 2010: 21). Kulosen mallin mukaan fonesteemi on muotoa CVCi-, jolloin fonesteemi periaatteessa voisi olla uralilaisen kantakielen fonotaksin mukainen perussana. Kulonen kuitenkin mainitsee, että kyse ei ole perussanasta vaan semanttisesta mielikuvasta, joka fonesteemiin yhdistyy (Kulonen 2010: 16, 97, 236). Tällä periaatteella Kulonen ei ainoastaan käytä fonesteemia synkronisen tutkimuksen

apuvälineenä vaan lähtee myös rekonstruoimaan uralilaiseen kantakieleen fonesteemeja eli kantakielen äännesymbolisia konventioita.

Ulla-Maija Kulosen (2010) kantakieleen asti rekonstruoituja fonesteemeja on 16 kpl. Kulonen perustelee fonesteemien vanhuuden sillä, että niille löytyy vertailukohteita itämerensuomen ja saamelaiskielten ulkopuolelta. Lisäksi hyvänä perusteena Kulonen pitää sananmuodostuksen systemaattisia vastaavuuksia. (Kulonen 2010: 24–246). Kulosen mainitsemia kantauralilaisia fonesteemeja ovat esim. #kori- ja #lepi-, joista esimerkit tuonnempana. Lisäksi Kulonen esittelee suomen fonesteemin #nuli-, jonka sananalkuisen *n*:n hän mainitsee alkujaan olleen palataalinen (Kulonen 2010: 168). Uralilaiseen kantakieleen on rekonstruoitu kokonainen sana **ńula*, mutta esimerkiksi UEW:n (UEW: 329) rekonstruktion mukaan vokaali mainitaan takavokaaliksi eikä sen laatuun oteta enempää kantaa. Kulosen mukaan olisikin parempi lähteä liikkeelle fonesteemista #ńuli-, jonka semanttinen merkitys olisi yksinkertaisesti ’limainen, liukas’ (Kulonen 2010: 168). Hän mainitsee myös tämän fonesteemin vokaalivariantit, joilla on siis tämän mallin mukaan sama merkitys.

Kantakielen **ńula* eli Kulosen fonesteemin #ńuli- vokaalivariantti #ńili- on esiintynyt myös Kulosen aiemmissa etymologisissa esityksissä mainintana äänteellisesti motivoituneesta konventiosta (ÄK) eli äänneyhdelmästä, johon liittyy semanttinen mielikuva (Kulonen 2001b: 294). Seuraavassa esittelen esimerkkejä Kulosen rekonstruktioista ja niiden yhteyteen mahdollisesti kuuluvista nykykielten sanoista:

#kori-: suomi *korskua* ’snort’ (horse), *kuorsua* ’snore’, ersä *kirnams*, mokša *kərnams*, udmurtti *koretyny*, komi *koretny*, unkari *hornyol*, *horkol* ’kuorsata, korista’, ’snore, wheeze’. (Kulonen 2010: 246).

#lepi-: Semanttinen mielikuva ’kevyt liike, pehmeä’,’light motion, soft’ (Kulonen 2010: 157).

Suomi *lepsua* ’move softly’, *leppeä* ’gentle, mild’, suomi *lepertää* ’talk softly’, mordva *l′äpä* ’pehmeä’,’soft’, mari *ləpkä* ’vieno,leuto; ystävällinen’,’soft, mild; friendly’, hantiI *lewət* ’pehmeä, ponneton, heikko’,’soft, slack, weak’. (Kulonen 2010: 245).

Kulosen mallin mukainen fonesteemi #ńuli- ja sen vokaalivariantit sekä niihin sopivia sanoja. Fonesteemin semanttinen mielikuva on Kulosen mukaan ’limainen, liukas’ (Kulonen 2010: 168) ‘slimey, slippery’:

#ńuli-: (suomen kielen #nuli-) suomi *nuljua* ’slip’, *nuli* ’bare, slippery, without horns’, *nulikka* ’young boy’ (pejoratiivinen), *nuljakka* ’slime, slimy, slippery’, *nulia* ’come loose’, *nulata* ’stain with slime’. Vokaalivariantit #ńili- suomi *nila* ’inner bark’, *niljakas* ’slimy’, nilkahtaa ’get sprained’, *nilkka* ’ankle’. ersä *nola* ’puun nila’, ’sapwood’, *nolaža* ’liukas’, ’slippery (ice etc.)’ hanti *ńel* ’jälsi’, ’sapwood’; ’mahla’, ’sap (from birch tree etc.)’ mansi *ńäl′* ’puun lima’, ’slime of a tree’ pohjoissaame *njâlle -l-* ’kuorenlähdön tai mahlanjuoksun aika’, ’the condition in which the bark is loose on the wood‘ etc. (UEW; SSA2; Kulonen 2001a: 294),

#ńoli- suomi *nuolla* ’lick’, *nola* ’slime’, *nolki* ’slime, spit’, *nolata* ’embarrass, make dirty’, *nolo* ’embarrased, humiliated’ pohjoissaame *snuol’g -lg-* ’räkä’, ’snot’ ersä *nolgo* ’räkä’, ’snot’. (UEW, SSA2).

Kulosen kantauralin fonesteemien rekonstruktiot ovat toistaiseksi vielä melko rohkeita, vaikkakin joitain johtopäätöksiä kantakielen äännesymboliikasta voitaneen toki tehdä. Äännesymboliikan toimintaperiaatteita tulisi tutkia lisää, jotta selviäisi ilmiön toiminta nykykielen tasolla (Heikkonen tulossa). Tämän jälkeen johtopäätösten vetäminen uralilaisen kantakielen äännesymboliikasta olisi vankemmalla pohjalla.

3.3.1. Synkronisia äännesymbolisia sanapesyeitä

Fonesteemi toimii äännesymbolisen (eli ekspressiivisen) sanapesyeen sanoja toisiinsa sekä semanttisesti että äänteellisesti yhdistävänä tekijänä. Fonesteemin ympärille leviävät sanapesyeet voivat olla hyvinkin laajoja ja etymologisesti monilähtöisiä. Fonesteemien avulla voidaan myös luoda uusia sanoja, jotka liittyvät sanaperheeseen, tai kotouttaa lainoja.

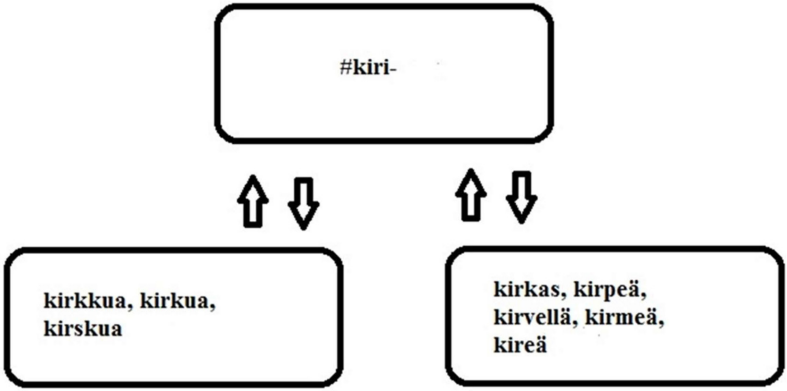

Kuva 4. Ulla-Maija Kulosen mallin mukainen fonesteemi #kiri- ja sen sisältävät sanat äännesymbolisen sananmuodostuksen kaaviossa (#kiri- Kulonen 2010: 108).

Esimerkkinä Ulla-Maija Kulosen fonesteemimallin mukaisesta fonesteemista esittelen tässä suomen kielessä esiintyvän fonesteemin #kiri-, jonka semanttinen mielikuva sisältää assosiaatiot ’kirkas, terävä, kireä’, ’bright, sharp, tight’ (Kulonen 2010: 108). Sanat kaaviossa on jaoteltu kuten edellä äännesymbolisen sananmuodostuksen mallissa (kuva 3) onomatopoeettisiin (vasemmalla) ja deskriptiivisiin (oikealla) sanoihin. Olen lisännyt tähän englanninkieliset käännökset semantiikan selkeyttämiseksi. Usein yksikielisissä esityksissä päädytään synonyymisten tai merkitykseltään hyvin läheisten sanojen ketjuun, joka jättää sanan semantiikan lukijalle epäselväksi. Erityisen iso ongelma on onomatopoeettisten ja deskriptiivisten sanojen kohdalla, joissa merkitykseltään toisilleen läheiset sanat usein sisältävät saman fonesteemin. Sanoja voidaan joutua selittämään vain toisilla samankaltaisilla sanoilla, joiden merkitys on samalla tavalla epäselvä ja jotka sisältävät itse selittämätöntä äännesymboliikkaa. Fonesteemin #kiri- yhteyteen kuuluvat suomen kielen sanat: *kirkua* ’scream’, kirkkua ’scream’, *kirskua* ’crunch, creak’, *kirkas* ’bright’, *kirpeä* ’sharp flavor’, *kirvellä* ’burn, sting’, *kirmeä* (food or drink, too) ’sour, tart, bitter’ (weather, wind) ’biting, hard, ’ *kireä* ’tight, strained’ (Kulonen 2010: 108).

Näistä sanalle kirkas on Jussi Ylikoski (2010) ehdottanut saamelaista etymologiaa. *Kirkas* on hänen mukaansa vain suomeen rajoittuvana adjektiivina mahdollisesti peräisin kantasaamen sanasta

**čielkes*-, josta olisi pitänyt lainautua muoto *(**)kilkas*. Suhteen muotojen kirkas ja kilkas välillä Ylikoski selittää samanlaiseksi kuin sanojen *herkkä~helkkä* ’heleä,herkkä’, *nurkka~nulkka* sporadisen konsonanttivaihtelun (mm. Nikkilä 1999:135–139). *Kirpeä*lle ehdottaa SSA mahdollista balttilaista alkuperää, vrt. liettuan *kiřpti* ’hapantua’, *kařtis* ’kitkerä maku’, *kiřsti* ’hapantua, kitkeröityä’ (SSA: 371).

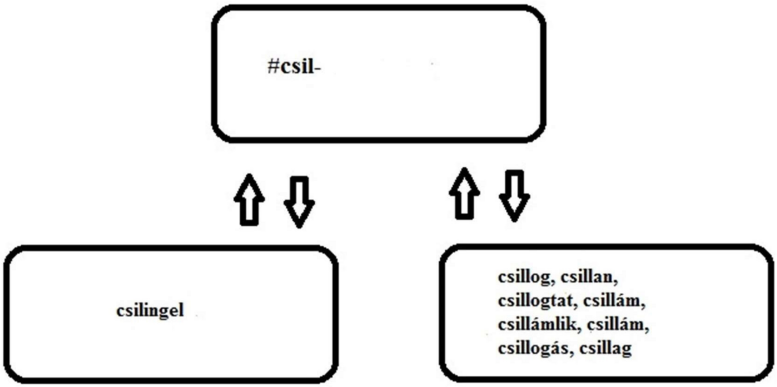

Kuva 5. Unkarin fonesteemi #csil- ja sen yhteyteen kuuluvia sanoja äännesymbolisen sananmuodostuksen kaaviossa.

Unkarin fonesteemin #csil- semanttinen mielikuva on ’kirkas, selkeä, hohtava’, ’bright, clear, lucid, shiny’. fonesteemin #csil- yhteyteen kuuluvat sanat: *Csilingel* ’kilistä, helistä’, ’jingle, tinkle, clink’, *csillog* (kontinuatiivi), *csillan* (momentaani), *csillogtat* (kausatiivi) ’kiiltää, vilkkua, välkkyä, hohtaa, tuikkia, kimaltaa’, ’glow, shine, glimmer, glare, sparkle, twinkle, flash’, *csillám* ’katinkulta’, ’mica, fool’s gold’, *csillámlik* ’säkenöidä, kimallella, välkkyä, tuikkia’, ’sparkle, glitter, glimmer’, *csillár* ’kattokruunu, kristallikruunu’, ’crystal chandelier’, *csillogás* ’hohto, loiste, kimallus’, ’glow, shine, glimmer, gleam’, *csillag* ’tähti’, ’a star’ (Lintunen 2012: 61).

Csilingel on verrattain uusi onomatopoeettinen eli ääntä jäljittelevä verbi, joka merkitsee kilisemistä ja helisemistä. Sen myöhäinen synty ei estä sitä kuulumasta #csil-fonesteemin sisältävään sanapesyeeseen. *Csilingel*-verbin kohdalla mielenkiintoista on

onomatopoeettisen verbin muodostaminen deskriptiivisissä sanoissa esiintyneen fonesteemin avulla. Tämän mukaan onomatopoeesi ei olisi aina primaaria äänesymboliikkaa vaan merkityksen siirtymä olisi nimenomaan tapahtunut muilta aistialueilta kuuloaistin alueelle päin.

Myös tiedostettu ja ammattimainen sanansepittäminen käyttää hyväkseen äännesymboliikkaa, vaikka yleensä on totuttu ajattelemaan, että kyseessä on ainoastaan kansanetymologinen ilmiö. #csilpesyeessä uudempaa ammattimaista sanansepitystä edustaa ainakin *csillár* ’kattokruunu, kristallikruunu’, ’crystal chandelier’ (Zaicz: 125). Sanapesyeen vanhimpiin sanoihin kuuluvat *csillag* ’tähti’, ’a star’ ja *csillog* ’kiiltää, vilkkua, välkkyä, hohtaa, tuikkia, kimaltaa’, ’glow, shine, glimmer, glare, sparkle, twinkle, flash’, joiden mainitaan etymologisissa sanakirjoissa olevan uralilaista alkuperää (Zaicz: 125).

Seuraavissa kuvissa 6 ja 7 esitän kaaviot unkarin fonesteemista #hor- ja sen vokaalivarianteista #hör-, #har- ja #her-:

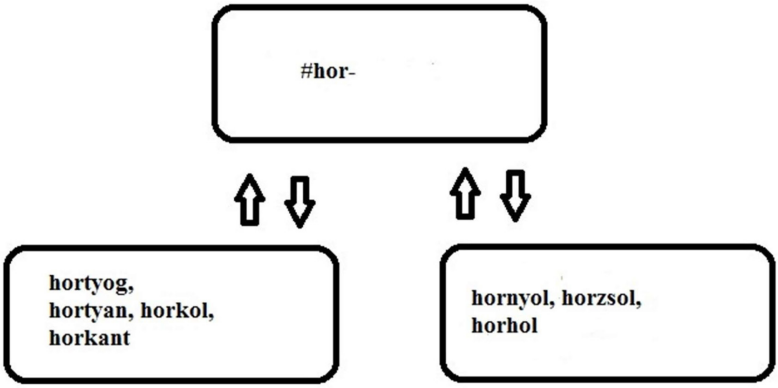

Kuva 6 Unkarin fonesteemin #hor- yhteyteen kuuluvia sanoja.

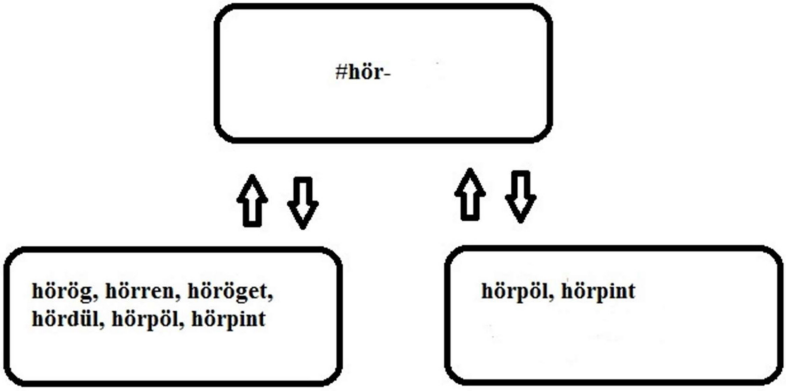

Kuva 7. Fonesteemin #hör-vokaalivariantin yhteyteen kuuluvia sanoja.

Edellä kaavioissa on esitetty unkarin fonesteemi #hor- ja sen vokaalivariantti #hör-. Fonesteemin #hor- yhteyteen kuuluvat *hortyog* (kontinuatiivi) ’kuorsata’, ’snore’, *hortyan* (momentaani) ’korahtaa’ snore’, *horkol*, ’kuorsata’, ’snore’, *horkant* ’hinkua, korista, kuorsata’ ’wheeze, snort’, *hornyol* ’kaivertaa, uurtaa’, ’groove, furrow’, *horzsol* ’hangata, hiertää’, ’scratch, chafe, bruise’ vanh. *horhol* ’kuluttaa, hangata’ ’wear out, groove’. *Hortyog*-verbiä ympäröivä pesye mainitaan etymologisissa sanakirjoissa ainoastaan onomatopoeettista alkuperää olevaksi (Zaicz: 290). *Horzsol*in sen sijaan mainitaan olevan vanhaa suomalais-ugrilaista alkuperää (Zaicz: 291). Vanhana sanana se voisikin olla myös pesyeen fonesteemin lähdesana näin ollen merkityksensiirtymän tapahtuessa deskriptiivisestä onomatopoeettiseen päin. Fonesteemin #hör- yhteyteen kuuluvat *hörög* ’korista, korahtaa, korahdella, rahista’,’rattle, wheeze, rasp’ (kontinuatiivi), sen korrelaatit *hörren* (momentaani), *höröget* (frekventatiivi) ja *hördül* (inkoatiivi). Lisäksi *hörpöl* ’hörppiä, särpiä’ ja *hörpint* ’ryyppäistä’ ’gulp, slurp’ kuuluvat tähän yhteyteen. (Lintunen 2012: 51). Edellä #hör-fonesteemin yhteyteen kuuluvat sanat *hörpöl* ja *hörpint* kuuluvat sekä onomatopoeettisiin että deskriptiivisiin sanoihin, koska niiden semanttiseen mielikuvaan kuuluvat sekä näkö- että kuuloaistin alueet. Etymologisesti sanojen alkuperän on selitetty olevan ”onomatopoeettinen” (Zaicz: 292).

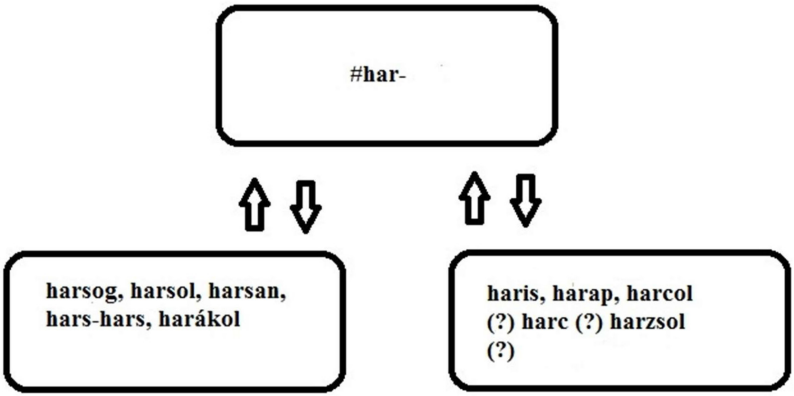

Kuva 8. #hor-fonesteemin #har-vokaalivariantin yhteyteen kuuluvia sanoja.

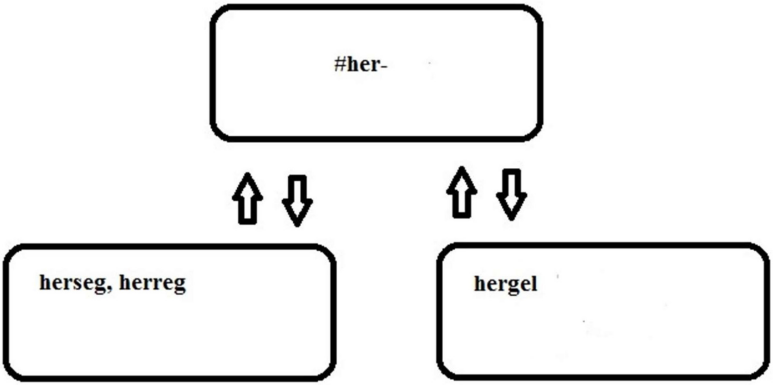

Kuva 9 #hor-fonesteemin #her-vokaalivariantin yhteyteen kuuluvia sanoja.

Yllä kuva vokaalivarianteista #har- ja #her- ja niiden yhteyteen kuuluvista sanoista. #har-fonesteemin yhteyteen kuuluvat: *harsog* ’raikua, kaikua, kajahdella, toitottaa’ ja sen korrelaatit *harsol* (frekventatiivi) ja *harsan* (momentaani). Sama fonesteemi on myös sanoissa *haris* ’ruisrääkkä’; *hars-hars* ’imitatiivi ruisrääkän ääntelystä’, *harákol* ’kurkun karaisemista, rykimistä, köhimistä’ (Juhász & al. 1979: 515). Fonesteemi saattaa sisältyä myös sanoihin *harc* ’taistelu, sota, kamppailu’, *harcol* ’taistella, sotia, kamppailla’, *harzsol* (vanhahtava,

suunnilleen sama merkitys kuin *harcol*) ja *harap* ’purra, puraista, haukata, purra palanen’. *Harc*, *harzsol*, ja *harap* mainitaan vanhastaan kaikki omaperäisiksi sanoiksi (Zaicz: 269). *Harsog*-verbiä ympäröivä pesye, mukaan lukien *haris* ’ruisrääkkä’ taas mainitaan ainoastaan onomatopoeettista alkuperää olevaksi (Zaicz: 270). Vokaalivariantin #her- yhteyteen kuuluvat *herseg* ’narskua, suhista’ ’crunch, rustle’, *herreg* ’murista’ ’growl’ ja *hergel* ’oksentaa’ ’barf, to vomit’ (Zaicz: 298, Pusztai 1972: 515, Lintunen 2012: 52–53).

Yhteinen semanttinen mielikuva #hor-, #hör-, #har- ja #her-fonesteemeille vaikuttaisi olevan ’karhea, raapiva, rosoinen, terävä’, ’sharp, scratch, rough’.

4. Yhteenveto

Etymologisten sanakirjojen kirjava termistö ja vaihtelevat etymologiointiperusteet kertovat historiallisen kielitieteen metodin ongelmista äännesymbolisen sanaston tutkimuksen kohdalla. Äännesymboliikan toimintaperiaatteiden tutkimus on edennyt viime vuosikymmeninä kuitenkin usealla merkittävällä tutkimuksella, kuten tässä artikkelissa käsittelemäni Koposen (1998), Jarvan (2002) ja Kulosen (2010) tutkimukset. Fonesteemin ja äännesymbolisen sananmuodostuksen tutkimus on viime vuosina ollut tutkimuksen keskiössä.

Koska äännesymboliikkaa eli fonesteemeja sisältävät sanat voivat olla monenlaista alkuperää, ei onomatopoeesia (äänen jäljittelyä) tai deskriptiivisyyttä (muuta kuin kuuloaistin alueen kuvailua) yksinään voi pitää etymologisina selityksinä. Äännesymbolinen sana voi olla lainasana, joka on liittynyt vanhempaan äännesymboliseen sanapesyeeseen, kuten esimerkiksi aiemmin mainittu suomen #kiri-fonesteemin yhteyteen kuuluva saamelaisperäinen kirkas (kantasaamen **čielkes*-, josta olisi pitänyt lainautua muoto *(**)kilkas*. Ylikoski 2010). Äännesymbolinen sana voi myös olla vanha sana, joka sisältää fonesteemin, kuten ilmeisesti on unkarin #hor-fonesteemin pesyeeseen kuuluvan *horzsol*in laita. Myös fonesteemi itse voi olla lainaa, kuten esimerkiksi suomen kielen

#suri- (*surrata*, *surista, suristaa*, *surina*, *surahtaa*, *surauttaa*) on todennäköisesti skandinaavisperäinen (< nr *surra* ’surista’, SSA).

Uusien äännesymbolisten sanojen luonti on mahdollista äännesymbolisten konventioiden eli fonesteemien avulla. (Abelin 1999.)

Äännesymbolinen variaatio voi siis kokonaan alkaa lainasanasta (kuten Jarva 2003, asteittainen malli). Usein äännesymbolinen sanapesye koostuu verrattain uusista sanoista, mutta pesyeen pohjana oleva äännesymboliikka voi olla vanhaa. Äännesymboliset sanapesyeet muodostuvat fonesteemien ympärille ja sanat linkittyvät toisiinsa kielenpuhujan tietoisuudessa (Jarva 2003: 92). Äännesymbolinen sananmuodostus on tapa, jolla myös kansanetymologia toimii. Se on tapa, jolla kielenpuhuja ymmärtää ja assosioi äännesekvenssit ja niiden merkityskentät myös lainasanoissa.

Jos fonesteemeja rekonstruoidaan uralilaiseen kantakieleen, kyse on vain mielikuvista, ei kokonaisista sanoista eli käsitteiden nimityksistä (toisin kuin Kaufman, Hinton & al. 1994). Ilmiötä ja fonesteemien toimintaa pitäisi kuitenkin ensin tutkia enemmän nykykielissä. Joka tapauksessa on huomioitava, että äännesymboliikka ei ole voima, joka estäisi äänteenmuutoksia tapahtumasta. Ulla-Maija Kulosen mallin mukaiset fonesteemitkin rekonstruoidaan äännelakien mukaan.

Åsa Abelin on tutkinut ruotsin kielen fonesteemien produktiivisuutta väitöskirjassaan *Sound symbolism* (Abelin 1999). Fonesteemien produktiivisuuden tutkimus on seuraava askel äännesymboliikan toimintaperiaatteiden tutkimuksessa myös uralilaisessa kielikunnassa. Kielenpuhujien kykyä ymmärtää ja tuottaa fonesteemeja voidaan tutkia esimerkiksi kyselytutkimuksilla (Heikkonen tulossa). Äännesymboliikan toimintaperiaatteiden selvittämisen jälkeen tiedämme paremmin esimerkiksi onomatopoeesin vaikutuksesta kielenmuutokseen ja sanojen syntyyn eivätkä onomatopoeesi tai deskriptiivisyys ole enää roskakoreja, joihin etymologiaa vailla olevat sanat voidaan heittää.

Kirjallisuutta

Abelin, Åsa 1999: *Studies in Sound Symbolism*. Gothenburg Monographs in Linguistics 17. Göteborg: Göteborg University.

—— 2012: Relative Frequency and Semantic Relations as Organizing Principles for the Psychological Reality of Phonaesthemes. – Hart, Christopher (ed.): *Selected papers from UK-CLA meetings. Vol* 1. UK Cognitive Linguistics Association. 128–145.

Heikkonen, Katja (tulossa): Fonesteemien produktiivisuus.
Hinton, Leanne, Johanna Nichols & John J. Ohala (toim.) 1994: *Sound Symbolism*. Cambridge: Cambridge University Press.
Itkonen, Erkki 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
Jarva, Vesa 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Jeongdo, Kim 2013: Suomen kielen ekspressiivisten sanojen muodostusta ja neutraalistumista sekä juoru-, hymy-, hyrrä- ja kapina-sanojen etymologioita. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.
Juhász, József (päätoimittaja) 1972: *Magyar értelmezö kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Kluge, Friedrich 1989: *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 22. painos. Berlin. New York: Walter de Gruyter.
Koivisto, Vesa 2013: *Suomen sanojen rakenne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Koivulehto, Jorma 2001a: Merkillistä sananselitystä – *Tieteessä tapahtuu* 1/2001. 50–56.
—— 2001b Juurihoitoa. – *Tieteessä tapahtuu* 3/2001. 58–64.
—— 2001c Pärekö pärähtämisestä, turvako turisemisesta? – *Tieteessä tapahtuu* 5/2001. 48–51.
Koponen, Eino 1998: *Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 230. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
—— 1999: Itämerensuomalaisten kielten meteorologisen sanaston etymologiaa Lauri Hakulisen väitöskirjan aineiston valossa. – *Virittäjä* 4/1999. 506–530.
—— 2001a: Lainaako vain – *Tieteessä tapahtuu* 3/2001. 55–58.
—— 2001b: Purinaa ja purskahduksia – *Tieteessä tapahtuu* 4/2001. 58–60.
Kulonen, Ulla-Maija 1996: *Sanojen alkuperä ja sen selittäminen, etymologista leksikografiaa*. Helsinki: SKS.
—— 2001a: Etymologin älähdys. – *Tieteessä tapahtuu* 2/2001.
—— 2001b: Eräiden ruumiinosien nimeämisen motivaatiosta. In Sándor Maticsák, Gábor Zaicz & Tuomo Lahdelma (eds), *Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére*. 293–301. Folia Uralica Debreceniensia 8.
—— 2006: Eläimet ja affekti. – *Virittäjä* 3/2006. 322–335.
—— 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus, suomen kontinuatiivisten U-johdosten historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Larjavaara, Meri 2002: Puhuvat sanat. Arviointi teoksesta Mikone 2002. – *Virittäjä* 106. 444–450.

Leskinen, Juha (toim.) 2001: *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lintunen, Katja 2011: Perheyhtäläisyys, fonesteemit ja unkarin g-johtimiset kontinuatiiviverbit. Seminaariesitelmä. Helsingin yliopisto. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Helsinki.

—— 2012: Äänteellisesti motivoidun sanaston kuvaus ja terminologia etymologisten sanakirjojen ja unkarin g-johtimisten kontinuatiiviverbien valossa. Pro gradu-työ. Helsinki: Helsingin yliopisto..

Mikone, Eve 2002: *Deskriptiiviset sanat: määritelmä, muoto ja merkitys*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nikkilä, Osmo 1999: Sporadischer Konsonantenwechsel im Ostseefinnischen. – *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 21/22, 129–160.

Paul, Hermann 1975: *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Tübingen: Niemeyer.

Ravila, Paavo 1952: Onomatopoieettisten ja deskriptiivisten sanojen asema kielen äännesysteemissä. – *Virittäjä* 1952. Vol 56. Nro 4.

—— 1967: *Totuus ja metodi*. Porvoo: WSOY.

Samuels M. 1972: *Linguistic evolution with special reference to English*. Cambridge: Cambridge University Press.

SKES = Y. H. Toivonen & Erkki Itkonen (päätoimittajat) 1955–1981: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* 1–6. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SSA = Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen (päätoimittajat) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

TESz = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótara II kötet*. 1970. Budapest: Akadémiai Kiadó.

UEW = Rédei, Károly (päätoimittaja) 1988: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Ullman, Stephen 1962: *Semantics: An introduction to the science of meaning*. Oxford: Basil Blackwell.

Ylikoski, Jussi 2010: Saamelaisia etymologisia lisiä. – Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen & Tanja Vaittinen (toim.), *Sanoista kirjakieliin*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 383–395.

Zaicz, Gábor (toim.) 2006: *Etimológiai szótár - magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest: Tinta könyvkiadó.

SANTERI JUNTTILA
Helsingin yliopisto

Mitä tapahtui kantasuomen lyhyelle *o:lle Kuurinmaan liivissä?

Abstract The article investigates the conditions for diphthongization of proto-Finnic initial-syllable **o* in Courland Livonian. The diphthongization has occurred word-initially as well as following labial consonants and all obstruents unless the **o* has been followed by a labial or non-palatalized velar stop. This development has likely been the result of the formation of an initial consonantal element **w* before the **o*. No traces of this diphthongization can be seen in Salacgrīva Livonian, so the process must have occurred after the divergence of proto-Livonian. The development is thus unrelated to the Early Medieval phenomenon of *brytning* in the Scandinavian languages, despite claims to the contrary.

Interestingly, as it has become rarer, the undiphthongized *o* in Courland Livonian appears to have acquired an expressive connotation. The use of rare vowels and consonants to express affectivity is common in the world's languages, but the phonemes that acquire an expressive character are generally new ones as they become more common, rather than old ones as they become rarer.

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 229–250.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

Liivi on itämerensuomalaisista kielistä innovatiivisin ja niinpä sen ensitavun vokaalistonkin kehitys on johtanut kauas kantasuomesta laajaan kirjoon äänteitä, joista monet ovat lähisukukielille tuntemattomia. Oman ongelmakimppunsa muodostavat ksm. **o*:n jatkajat *o*, *ᵘo*, *ǫ* ~ *ᵘo*, *vǫ* ~ *vᵘo*, *u* ja *ę* ~ *i̯* ~ ü (kirjakielessä *o*, *uo*, *ȯ*, *vȯ*, *u* ja *õ*), joitten syntyhistorian äänteellisiä ehtoja on pidetty selvittämättöminä. Posti (1942) esitti epävarman ja aika epämääräisen hypoteesin, jota Kettunen (1960) ei täysin hyväksynyt. Molemmat joutuivat olettamaan varsin laajoja analogiakehityksiä ja virolaisia lainavaikutuksia.

Tarjoan tässä ongelmaan toisenlaista ratkaisua. Toisin kuin aiheen aiemmat pohdinnat, tämä esitys on aineisto- eikä teorialähtöinen. Sen pohjana on kaikki hakuteoksista löytyvä Kuurinmaan liivin sanastomateriaali, jossa kantasuomen ensi tavun **o* edustuu. Olen järjestänyt materiaalin kaikkien mahdollisten ksm. **o*:n äänneympäristöjen mukaan taulukoksi, eräänlaiseksi kartaksi, josta eri edustusten jakauma on havainnollisesti luettavissa.

Aiemmat käsitykset aiheesta

Niin Kettunen (LW 1938 ja 1960) kuin Postikin lähtivät siitä, että ksm. **o*:n oletusarvoinen edustus on lyhyt diftongi *ᵘo*. Ksm. **h*:n kadotessa **o*:n jäljestä se on kaikkien lyhyitten vokaalien tavoin pidentynyt, ja tuloksena on pitkä diftongi *uʼo* (kirjakielessä *ūo*). Ksm. (kvasi)diftongia **oj* taas jatkaa liivissä astevaihtelun alainen diftongi *ᵘo̯i* ~ *uo(i̯)* (Kuurinmaan liivin itä- ja keskimurteessa *v*:n, *m*:n ja *p*:n jäljessä *ǫ̯i* ~ *uo(i̯)*).

Lyhyen *o*-vokaalin diftongistuminen on Kuurinmaan liivin erityispiirre, joka puuttuu Salatsin liivistä. Pitkä ō taas on diftongistunut kaikkialla liivissä, ja tähän kehitykseen on osallistunut myös *h*:n edellä pidentynyt *o*: liK *kuʼodə̂*, *kuʼodʼiz*, Sal *kuod(e)* ~ *kuods* ’oikeus; tuomari’ < ksm. **kohtu-*. Ksm. *oj*:n käyttäytyminen Salatsin liivissä on hankalammin selitettävissä: yhtäällä *o* on diftongoitunut kuten Kuurinmaalla, mutta myös säilymätapauksia on kirjattu: liK *puoga*, Sal *puog(a)* ’poika’; liK *kᵘo̯i*, Sal *koito*’koitto’.

Sanan alussa lyhyen diftongin *ᵘo* eteen on syntynyt proteettinen *v*. Itä- ja keskiliivissä (itäliivi, keskiliivi ja länsiliivi ovat kaikki Kuurinmaan liivin murteita, joitten määrittelystä vrt. Viitso 1999) *ᵘo*:sta on

niin tämän *v*:n kuin myös *m*:n ja *p*:n jäljessä edelleen kehittynyt *o*:ta etisempi pyöreä keskivokaali *ǫ*, joka länsiliivin äännejärjestelmästä puuttuu: länsiliivissä on näissäkin asemissa *ᵘo*.

Suuressa osassa liivin sanastoa ksm. **o* on kuitenkin jäänyt diftongoitumatta. Näin on tapahtunut labiaalikonsonantin edellä: *m*:n edellä ksm. **o* > li. *u*, *p*:n ja *b*:n edellä > li. *o*.

Tähän päättyy Kettusen ja Postin yksimielisyys. Diftongoitumaton edustus on liivissä hyvin tavallinen ja labiaalikonsonantti selittää vain pienen osan tapauksista. Posti (1942: 10) ehdotti, että diftongistumisen saattoi estää myös seuraavan tavun labiaalivokaali samaan tapaan kuin jälkitavun **i* esti **e*:n diftongoitumisen. Hypoteesinsa tueksi Posti (mts. 119–23) esitti uskottavan tuntuisia äännefysiologisia perusteita ja rinnasti liivin diftongoitumisen skandinaavisista kielistä tuttuun brytning (Brechung)-ilmiöön. Hän kuitenkaan ei perustanut rakennelmaansa aineiston pohjalle.

Jälkitavun labiaalivokaalia *u* esiintyy liivissä runsaasti paitsi kantasuomen **o*:n ja **u*:n jatkajana myös laajan ja murteittain vaihdelleen sekundaarin labiaalistumiskehityksen hedelmänä. Sen esiintyminen ei kuitenkaan mitenkään korreloi ensi tavun ksm. **o*:n edustuksen kanssa. Posti toki tiedosti tämän ja esittikin, ettei jälkitavun vokaali ole voinut estää diftongoitumista kaukovaikutuksena vaan ainoastaan tavunrajan konsonanttien välityksellä. Kaikki konsonantit eivät ole yhtä lailla labialisoitumiskykyisiä, joten ainakaan *l*, *r* ja *d* eivät ole voineet estää diftongistumista. Samoin kaikki konsonanttiyhtymät näyttävät pysäyttäneen diftongisoitumista estävän labiaalisen vaikutuksen. Postin oli kuitenkin myönnettävä, ettei jälkitavun *u*:n vaikutuksesta voi sanoa mitään absoluuttisen varmaa, sillä se esiintyy vain harvoissa paradigmoissa vaihtelemattomana.

Ksm. *o:n edustuksen kartoitus

Postin teoria lukuisine poikkeuksineen ei vakuuta. Otin ksm. **o*:n uuden tarkastelun pohjaksi ensin SSA:n suomalais-liiviläiset etymologiat. Niissä liivin *o* ja diftongi *ᵘo* ~ *vǫ* ~ *vᵘo* ovat suunnilleen tasavahvasti edustettuina, kun *m*- ja *p*-alkuisten tapausten murrevaihtelu liL *ᵘo* ~ K–I *ǫ* lasketaan diftongiesiintymiin. Jälkitavujen vokaalit

eivät vaikuta korreloivan ensi tavun *o:n edustuksen kanssa mitenkään. Konsonanttiympäristöjä kartoittamalla tuli kuitenkin esiin selvä trendi. Diftongiedustus on tavallisempi obstruenttien *p k t* ja *s* jäljessä sekä *v*-alkuiseksi muuntuneena sanan alussa ja kadonneen *h*:n jäljessä. Resonanttien *l r n* ja *j* jäljessä *o* on vallitseva, *m*:n jälkeen kuitenkin esiintyy myös diftongi. Jatkamalla tarkastelua Kettusen (LW 1938) ja Viitson – Ernštreitsin (LELS 2012) sanakirjojen aineistoon hahmottuu seuraavanlainen kuva:

	#_/h_	p_	k_	t_	s_	j_	l_	r_	n_	m_
_p	*o ~ ö*		*o*	*ö*		*o*	*o ~ ö*	*o*	***O***	
_k	*o*		*o*	*o*	*o*	*o*	*o*	*o*	***O***	
_t	***vo̯ ~ v ᵘ̯o***	***o̯ ~ ᵘ̯o/o***	***ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***		*o*	***O***		
_s	***vo̯ ~ v ᵘ̯o/o***	***o̯ ~ ᵘ̯o***	***ᵘ̯o/o***	***ᵘ̯o/o***		*o*	***O***		*u*	
_v		***o̯ ~ ᵘ̯o***								
_j	***vo̯ ~ v ᵘ̯o***		***ᵘ̯o***							*o*
_l	***vo̯ ~ v ᵘ̯o***	***o̯ ~ ᵘ̯o***	***ᵘ̯o/o***	***O***	***ᵘ̯o***	*o*	***O***		*o*	***o̯~ ᵘ̯o***
_r	***vo̯ ~ v ᵘ̯o***	***o̯ ~ ᵘ̯o***	***ᵘ̯o/o***	***O***	***ᵘ̯o***		*o*		*o*	
_n	***vo̯ ~ v ᵘ̯o***		***ᵘ̯o/o***	***O***	***ᵘ̯o***	*o*	*o*	***O***		
_m	*u*		*o*		*u*		*o*			
_i	***vo̯ ~ v ᵘ̯o***	***o̯ ~ ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***	***ᵘ̯o***	***o̯ ~ ᵘ̯o***

Taulukko 1. Kantasuomen lyhyen o:n edustus konsonanttiympäristöittäin.

Taulukon esittämästä aineistosta on karsittu vain varmasti nuoret johdokset ja lättiläislainat. Konsonanttiympäristöt se esittää kantasuomen tai esiliivin rekonstruktioitten mukaan. Liivin *ę̣ ~ i̯ ~ ü* edustuksen olen jättänyt taulukosta selkeyden vuoksi pois.

Sanakirjoissa *ᵘ̯o* esiintyy *l-*, *r-*, *n-* ja *j*-alkuisissa sanoissa ainoastaan osana triftongia *ᵘ̯oi̯* (ksm. < **oj*). Diftongia *oi̯* liivissä ei olekaan (on kuitenkin *o'i*, vrt. alla) Näyttää siis siltä, ettei monoftongi **o* ole diftongoitunut resonanttien paitsi *m*:n jäljessä, vaikka ksm. (kvasi)diftongi **oj* on vastaavassa(kin) asemassa triftongoitunut. Tällöin triftogin *ᵘ̯oi̯* synty tulisi selittää **o*:n diftongoitumisesta erilliseksi ja ehkä tätä aiemmaksi, liivin erikoisen astevaihtelun muodostumiseen liittyväksi kehitykseksi.

Tällainen rajoitus diftongin muodostumiselle voisi selittyä olettamalla diftongin syntyneen *o:n eteen muodostuneesta konsonanttisesta alukkeesta *^{w}, joka ääntyy varsin vaivatta labiaalisessa ympäristössä (m^wo, p^wo) sekä puheäänettömien konsonanttien laukaisun yhteydessä (k^wo, t^wo, s^wo), mutta paljon hankalammin soinnillisessa ei-homorgaanissa ympäristössä (l^wo, r^wo, n^wo, j^wo). Palaan kuitenkin kysymykseen alempana uudelleen, sillä ensin on syytä tarkastella yksityiskohtaisemmin *o:n edustusta sanan alussa sekä m:n ja obstruenttien jäljessä.

Edustus absoluuttisessa sananalussa sekä obstruenttien ja *m*:n jäljessä

Näissä asemissa diftongiedustus on yleinen kaikkialla muualla paitsi p:n ja k:n edellä, jossa o on lähes yksinomainen. Missään konsonanttiympäristössä ei monoftongi o kuitenkaan näytä täysin mahdottomalta. Jakaumaa havainnollistaakseni olen jakanut LW:n aineiston *o:ta seuranneen konsonantin mukaan kolmeen ryhmään. Etymologiat ovat oletusarvoisesti LW:sta. Kantasuomen rekonstruktiot ovat omiani, mutta perustuvat LW:n antamiin viron, suomen ja vepsän vastineisiin. Kettusen transkriptiota olen hieman yksinkertaistanut foneettisesta foneemisen periaatteen suuntaan merkitsemällä esimerkiksi kaikki k:n, t:n ja p:n edustukset yhdellä kirjaimella, kun Kettunen merkitsee ne sanan sisällä lyhyiksi geminaatoiksi.

Ensimmäisen ryhmän muodostavat tapaukset, joissa *o:ta on seurannut *k tai *p. Säännöllinen edustus näyttää olevan li. o, eikä tavurajan paikalla ole merkitystä vokaalikantaan:

?*oga-pæ* ’härkäpää, itsepintainen’	< ksm. **oka(s)*
ko’ggə̂ ’pelätä; seurata’	< ksm. **koketak* (uusi selitys)
ko’ktə̂ ’yrittää, aikoa’	< ksm. **kokettatak*
ko’ktə̂ ’kylmetä, jäätyä’	< ksm. **kohkVttatak* (uusi selitys)
kogiń(ə̂z) ~ kogunə̂z ’vieläpä, kokonaan’ (id.)	< ksm. **kokojnensak* t. ← vi. *koguni*
to’ggə̂d ~ to’ugə̂d (mon.) ’kalapato’	< ksm. **tokehet*
so’gdə̂ ~ so’ugdə̂ ’sokea’	< ksm. **soketa*

ko'bbâ 'vaahdota'	< ksm. **kopejtak*
kopik 'kopeekka'	← (sa. t. lv. ←) ven. *копейка*
oksa, Sal *oksa* 'oksa'	< ksm. **oksa*
oksnâ 'oksentaa'	< ksm. **oksentatak*
tok, *tokś* 'toki'	← kas. *dock*
kokś, jālga 'rukin lavan pystysuora kiinnityspuu'	? < **koksi*
ko'ggârz ~ *ko'grâz* 'ruutana'	< ksm. **kokri*
ko'ggârz 'murea'	? < ksm. **kokru*
oppâ, Sal *opp* 'oppia'(> *opatâ* 'opettaa')	< ksm. **oppejtak*
kopsâ 'nousta (taikina); irrota'	< ksm. **kopsatak*
kopil' 'angel mit zwei widerhaken'	← kas. *koppel*

Verbeillä *ko'ggâ* ja *ko'ktâ* on tässä uudet selitykset. LW:n etymologia li. *ko'ggâ* ← vi. *kohkuda* ei sovi sanan klusiiliedustukseen, vrt. li. *jutub* ← vi. *juhtub*, li. *ukaz* ← vi. *uhke*, li. *mäka* ← vi. *mähke*. Kettunen ei ilmeisesti tuntenut viron verbin *kogeda* (< ksm. **koke-*) saarten murteessa esiintyvää merkitystä 'pelätä', joka on aivan sama kuin liivin verbillä. Viron kirjakielen verbin *kogeda* 'kokea' SSA (s.v. *kokea*) selittää lainana suomesta. Sen sijaan li. *ko'ktâ* 'yrittää, aikoa', jonka yhteydessä LW mainitsee suomen verbit *kokea* ja *koettaa*, on ainoastaan jälkimmäisen suora vastine (< **koketta-*). Homonyymi *ko'ktâ* 'kylmetä, jäätyä' (< **kohkVtta-*, vrt. li. *pu'ktâ* 'puhkua' < **puhkutta-*) taas saattaa suffiksinvaihdon kautta liittyä suomen sanoihin *kohva* ja *kohme*.

Tavunrajan **k* näyttää estäneen **o*:n diftongoitumisen aivan yhtä tehokkaasti kuin **p* ilman tarvetta olettaa jälkitavuun labiaalivokaalia. On kuitenkin yksi sana, jossa ^{u}o on kehittynyt velaariklusiilin eteen: li. *k^{u}o'ig* 'laiva' < **kogi* ← kas. *kogge* (> lv. *kuǵis* id.). Näin *i*:n metateesi on tuottanut triftongin $^{u}o'i$ samoin kuin sanassa *t^{u}o'iź* < **tosi*. Resonantin jäljessä sen sijaan esiintyy *o'i*: liK *jo'ig* < **joki*.

Jos velaariklusiili on muualla estänyt edeltäneen **o*:n diftongoitumisen, miksi se tässä ei ole tehnyt niin? Sanan lainaperäisyys ei kelpaa selitykseksi, kun substituutiomallia ei ole ollut olemassa. Ongelman avain onkin jälkitavun **i*, jos sen metateesi tai sitä edeltänyt palatalisoiva vaikutus edeltäneeseen konsonanttiin on alkanut ennen **o*:n diftongoitumista: **kogi* > **koǵ(i)* ~ **kojg(i)* > *k^{u}o'ig*, vrt. Sal *koig*

~ *koid* ~ *kod'*. Ksm. **o*:n diftongoituminen Kuurinmaan liivissä saattaa siis olla selitettävissä kaikkia jälkitavun **i*:n aiheuttamia muutoksia – palatalisaatiota, metateesiä ja umlautia – nuoremmaksi. Salatsin liivistä kirjatut muodot tukevat tätä oletusta hyvin, sillä niistä näkyy sekä palatalisaatio että *i*:n metateesi muttei jälkeäkään diftongista.

Tässä yhteydessä on myös mainittava li. *koks* ~ *kᵘoks* 'olkoonkin'. Siinä ei kuitenkaan ole tapahtunut diftongoitumista *k*:n edellä, sillä kyseessä on pikapuhemuoto ~ *ku vọ'lks*, kuten LW jo esittää.

Toisessa ryhmässä ksm. **o*:ta seuraa **m* ja säännöllinen edustus Kuurinmaan liivissä on *u*. Salatsin liivistä on kirjattu sekä *o*- että *u*-edustus:

u'm, 'oma' (> *u'mti* 'erikoinen, omituinen'), Sal *om(a)*	< ksm. **oma*
umar 'omena'	< ksm. **omara*
umblâ, Sal *ummel(d)* ~ *umb(e)l(d)* ym. 'ommella'	< ksm. **ompeltak*
sumar 'murunen, jyvänen, rae'	< ksm. **someroj*

Tällä tavallisella assimilaatiolla (vrt. lat. *umbilicus* < **ombi-*, Lundström 1958: 61) ei tarvitse olla mitään yhteyttä eteläviron samansuuntaiseen, mutta laajempaan kehitykseen. Eteläviron Võron murteessa sekä ksm. **o* että **e* ovat supistuneet *m*:n edellä (*uma* 'oma', *umblõma* 'ommella', *imä* 'äiti'), liivissä vain **o* (vrt. li. *jema 'äiti'*).

Tähän ryhmään kuuluu lisäksi kaksi poikkeuksellista *o*-edustusta. Molemmat voivat johtua affektista tai sanoille saattaa löytyä lainaetymologia (vrt. kolmannen ryhmän *o*-tapauksia alla):

kom : mon. *kommâd* 'viekkaus, juoni'	? < ksm. **kommeh*
bomikśâ 'puhua itsekseen'	? < ksm. **pomistak*

Kolmannessa ja suurimmassa ryhmässä, jossa **o*:ta on seurannut **t*, **s*, **l*, **r*, **n*, **j* tai **v*, on variaatiota enemmän. Seuraavissa tapauksissa on astevaihtelun ulkopuolinen diftongiedustus:

vọ'dlâ, Sal *ōdl* 'odottaa'	< ksm. **otot(tel)tak*
kᵘoda, Sal *kod(a)* ~ *kōda* 'rakennus, talo; kalansavustuskota'	< ksm. **kota*
kᵘo'd 'koti; asuinpaikka'	< ksm. **kotoj*
pọ'ddâ, Sal *podub* 'olla kipeä, kivistää'	< ksm. **potetak*
tᵘoda ~ *toda* (: nom. *tuo*) 'tuota'	< ksm. **tota*
sᵘoda 'sota'	< ksm. **sota*
vọza, Sal *oza* 'osa, osuus; liha'	< ksm. **osa*

vǫ'zzâ 'kohdata; osua jhk'	< ksm. **osattak*
kᵘo'źźâ, Sal *kožž* 'kosia'	< ksm. **kositak*
tᵘo'iź, Sal *tois* ~ *toiz* 'tosi; totuus, vakavuus'	< ksm. **toci*
vǫ'l, Sal *ol(l)* 'olut'	< ksm. **olut*
kᵘo'llâ ~ *ko'llâ* 'kaartua, vinoutua'	? < ksm **kolatak*
kᵘo'ltâ 'kangastaa' ~ *ko'ltâ* 'vuotaa; nousta (vedenpinta)'	< ksm. **kolattatak*
mǫ'lmâd, Sal *molmad* ~ *mülmed* 'kumpikin'	< ksm. **molempat*
vǫra 'rautapiikki, (myllynkiven) napa'	< ksm. **ora*
vǫruks 'oras, laiho'	< ksm. **oras*
vǫrabâz, Sal *orab* 'orava'	< ksm. **orapa*
vǫ'ŕki, Sal *oŕk* 'salvettu karju'	< ksm. **orikkoj*
vǫja, Sal *oja* 'veden täyttämä notkelma, lammikko'	< ksm. **oja*
kᵘojabâ ~ *kojabâ* 'toipua'	? < ksm **kojateputak*[1]
pǫ'i 'rinta, rinnan kohta; nuotan perä'	< ksm. **povi*
vǫtśâ, Sal *otš* 'etsiä'	< ksm. **occitak*
vǫ'ddârz 'ohra'	< ksm. **ocra*
kᵘot', Sal *kot'(t')* ~ *kott* 'säkki'	< ksm. **kotti* ~ **kottej*
kᵘotkanâz, Sal *kotkas* 'kotka'	< ksm. **kotka-*
pǫtkastâ 'potkaista; lyödä (salama)'	< ksm. **potkajstak*
sᵘotkâ, Sal *sotk* 'sotkea, polkea; alustaa taikinaa'	< ksm. **sotketak*
vǫstâ, Sal *ost* 'ostaa'	< ksm. **ostatak*
vǫźa 'hosia'	< ksm. **hosja*
kᵘosk ~ *kᵘośk* 'kuusenkuoriliuska, paanu'	< ksm. **kosku*
kᵘostâ, Sal *kost* 'vastata'	< ksm. **kostatak*
kᵘostâ 'parantua'	< ksm. **kostutak*
pǫsk, Sal *posk* 'poski; (esim. kirveen terän) lape'	< ksm. **posk*

1. Sanalle ei ole löydetty muita vastineita kuin Kettusen (LW) mainitsema Renvallin sanakirjan *koidun taudista* 'e morbo revalesco'. Liivissä on ryhmä *A*-vartaloisista verbeistä tai nomineista johdettuja *-pU*-verbejä (Laakso 1988: 37): *arabâ* 'jakautua, rikkoutua' (vrt. haarautua), *ētabâ* 'lapioitua' (vrt. heittäytyä), *josabâ* 'eksyä', *kᵘojabâ* ~ *kojabâ* 'toipua', *rikabâ* 'rikkoutua, pilaantua', *sadabâ* 'virrata' ("satautua"). Itämerensuomen *-pU*-johdin liittyy yleensä vain pääpainoiseen tavuun (sm. saapua ym.), mutta Etelä-Pohjanmaan murteessa esiintyy tyyppi sekaapua, ilmaapua, jossa Rapola (1966: 170) katsoo johtimen seuranneen sivupainoista tavua (**seka-te-pu-tak*). Tältä pohjalta rekonstruoin liiviin muodon **koja-te-pu-tak*. Kokonaan vailla sukukielten vastineita olisi rekonstruktio **koja-pu-tak*.

Samaan tavuun kuuluneen resonantin edellä diftongi on yleensä joutunut astevaihteluun (*ᵘo:* ~ *uo*, *v*:n ja *p*:n jäljessä liK–I *ọ:* ~ *uo*):

vọl̄g : mon. *vọ̄lgâd*, Sal *olg* ~ *ol'g* 'olki'	< ksm. **olki*
kᵘol̄bâ : prs. *kuolbâb* 'sopia, muotoutua'	< ksm. **kolputak*
mọl̄d : mon. *muol'dâd*'kaukalo'	← kas. *molde*
pọl̄gâ : prs. *puolgâb* 'parjata, soimata, moittia, halveksia'	< ksm. **polketak*
sᵘol̄g : mon. *suol'gâd* 'solki'	< ksm. **solki*
sᵘol̄m : mon. *suol'mâd*, Sal *solm*'solmu'	< ksm. **solmu*
vọr̄ź : mon. *vọ̄rdâd* 'orsi'	< ksm. **orci*
kᵘoŕŕâ : prs. *kuoŕâb*, Sal *korr* ~ *kuoŕŕ* 'kerätä, koota, poimia'	< ksm. **korjattak*
kᵘordâ, Sal *korg* ~ *kord* ~ *kort* 'korkea'	< ksm. **korketa*
kᵘorbâ : prs. *kuorbâb*, Sal *korb* 'korventua, palaa kuivaksi'	< ksm. **korpentatak*
pọr̄s : mon. *puorsâd* ~ *pōrs* : mon. *pōrsâd* 'suomyrtti'	← kas. *pors*
pọr̄t : mon. *puortâd* 'portto'	← ← sk. *port-kona*
sᵘor̄m : mon. *suoŕmâd* 'sormi' , Sal *sorm*	< ksm. **sormi*
vọń : (?) mon. *vọ̄nâd*, Sal *ońń* 'onni'	< ksm. **onni*
vọ̄lda : pret. *vọ'l'*, Sal *oll(a)* 'olla'	< ksm. **oltak*
Kuolka : part. *Kᵘol̄kâ* (kylän nimi)	< ksm. **kolkka*
kuolta : part. *kᵘol̄tâ* 'ranta'	< ksm. **kolta*
puola 'polvi': part. *pọllâ* 'polvillaan, polvilleen'; Sal *polu*	< ksm. **polvi*
vọ̄ŕa : part. *vọrrâ* 'pärepihti'	< ksm. **orja*
vọ̄rna : part. *vọr̄nâ* 'heikko, hauras, hento'	< ksm. **horna*
kuora : part. *kᵘorrâ*, Sal *kora* 'korva'	< ksm. **korva*
puoraz : mon. *pọr̄zâd*, Sal *pors* ~ *porz* 'porsas'	< ksm. **porsas*
vọ̄ntsa: part. *vọn̄tsâ*, Sal *ōnts* 'otsa'	< ksm. **oncca*
kuona : part. *kᵘonnâ*, Sal *kona* ~ *kōna* 'sammakko'	< ksm. **konna*

Varhaisemman kielimuodon *o*-vokaalia näyttää seuraavissa sanoissa kuitenkin jatkavan vaihtelematon li. *o*:

po'd' 'murennettu leipä'	← *vi. murt. podi* (uusi selitys)
koza 'rupi, karsta, ohut jää'	~ lv. murt. *koza*, *kroza* id.
ko'l 'kohouma; kangastus' (> *ko'llâ* 'kaartuva')	? < ksm. **kolo*
koluz 'heleä, kuuluva'	< ksm. **kolajsa*

tola-kēl' 'sammaltaja, mutisija'	? < ksm. **tola*
ko'rgil' ~ *ko'ŕŕi* 'soinen; löyhä, kuohkea, pehmeä'	< ksm. **korhe-* (SKES)
poŕi 'hauras'	< ksm. **porejnen* (uusi selitys)
oŕi 'riitaisa'	← *vi. pori*
to'ŕ ~ *tora* 'jääpuikko' ~ *tori* 'putki'	? < ksm. **tora* ~ **tori*
mo'jjâ vaikuttaa, tehota'	< ksm. **mojotak*
poťa 'saviastia, uunin kaakeli'	← (? vi. ←) *as. pot id.* (uusi selitys)
ośtâ 'pieraista'	? ← as *hosten* 'yskiä' (uusi selitys)
tosa 'sumupilvi' (> *tossâ* 'pilvinen')	? < **tossa*

Astevaihteluasemissa *o* vaihtelee *ō*:n kanssa:

kol' : mon. *kōl'âd* 'hela'	< ksm. **koljo*
kol'k : mon. *kōl'kâd* 'kalikka, kapula'	< ksm. **kolkki* t. ← vi. *kolk*
koñkś : mon. *kōnkśâd* 'nuija'	← (t. →) vi. *konk, konks* 'vasara' (uusi selitys)
tol' : mon. *tōl'âd* 'tuuma'	← kas. *tol*
tol' : mon. *tōl'âd* 'tullo, hankatappi'	← kas. *dolle*
tol' : mon. *tōl'âd* 'tulli'	← kas. *tolne*
tolīm (: mon. ?) 'pöly'	? ← vi. *tolm*
tol'p : mon. *tōl'pâd* 'tylppä; tyhmä'	← lv. *stulbs* id.
tońt : mon. *tōńtâd* 'peikko, tonttu'	← vi. *tont* ← sk. (SSA)
kōńtad 'kivekset'	? < ksm. **kontti-* ~ **konttej*

Kolmanteen ryhmään voidaan varauksella lukea myös poikkeuksellisen näköinen suhde li. *mūnda* 'moni, muutama' ~ sm. *monta*. Liivin muoto ei kuitenkaan ole kovin yllättävä, esiintyyhän suomen murteissakin *munta* 'monta'. Varmasti ei voi edes sanoa, onko alkuperäinen vokaali ollut *o* vai *u*. Samanlainen ongelmavyyhti on suhteessa li. *nustə* 'nostaa' ~ vs. *nõstaq* ~ vi. *tõsta* ~ sm. *nostaa*. Epäsäännöllinen vokaalinmuutos *u* > *o* lienee sanan li. *po'd'* taustalla, sillä virossa muotoa *podi* < *pudi* 'leipäkeitto; laho, mureneva; mitätön' tavataan osissa saarten murteita, länsi- ja keskimurteita, joten Kuurinmaan liivin sana lienee levinnyt Saarenmaalta.

Aivan nuorissa latvialaisperäisissä sanoissa ei koskaan ole *ᵘo*-diftongia, mutta monissa on *o*, vaikkei se kuulu lätin yleiskielen

keskeiseen sanastoon: Kuurinmaan Dundagan murteessa *o* on yleinen. Suhonen (1973: 67) palauttaa Dundagan murteeseen sanat *bobil'*, *bōldartâ*, *bobińtâ*, *drośk*, *gro'blimi* ja *po'd* ~ *poda* (joissa lvDn. *o* < *u*) sekä *boka*, *boldârjǭń*, *boŕavīk* (ellei ← ven), *drop*, *olīdâr*, *ōldartâ*, *polītrok*, *skoppâ* ja *tśolintâ* (joissa lvDn. *o* < *a*).

Useimmat näistä lainoista paljastaa tuoreiksi jo sananalkuinen konsonanttiyhtymä tai soinnillinen klusiili. Liivissä on kuitenkin myös joukko soinnillisella obstruentilla alkavia sanoja, joilla on yhtymäkohtia joko vanhoihin klusiilialkuisiin kantoihin (*goda-mǭ* 'leiripaikka' ~ *kᵘoda* 'kota, rakennus') tai lähisukukielten sanastoon (*boratâ* 'ukkostaa' ~ sm *porahtaa*). Verbissä *boratâ* sananalkuisen klusiilin soinnillisuus johtunee ikonisesta (onomatopoieettisesta) uudelleenhahmottumisesta. Jonkinlainen ekspressiivinen motivaatio lienee monen muunkin sananalkuisen soinnillisen obstruentin taustalla. Näissä sanoissa ensitavun *o* on tavallinen, mutta *ᵘo*-diftongia ei esiinny lainkaan. Jos niissä olisi ollut soinnillinen obstruentti jo diftongin syntyessä, ne olisivat tuskin jääneet sitä ilman, eihän *gʷo* ole mitenkään vaikeampi muodostaa kuin *kʷo*. On siis todennäköistä, että diftongoituminen ja soinnillistuminen ovat ainakin osin samanaikaisia kehityksiä ja sama motivaatio – mahdollisesti affekti – on niitten muotojen taustalla, joista edellinen, säännöllinen muutos puuttuu ja joissa jälkimmäinen, sporadinen muutos on tapahtunut.

Toinen Suhosen (1973: 10 ja 21) mainitsema nuoren lainan piirre on vaihtelematon *VRC*-yhtymä (*R* = mikä tahansa resonantti) asemassa, jossa liivin perintösanastoon on kehittynyt astevaihtelu. Tällaisia sanoja ovat *kolīm*: mon. *kolīmâd* 'varsi; mäntä' (? ← sa *Kolben*), *tor̄n* ~ *tuoŕn* : mon. *tor̄nâd* ~ *tuoŕnâd* 'torni' (← (? lv. [*tuornis*] ←) kas. *turn*), *tońńâ* : prs. *tońńâb* 'riehua, rikkoa' (deskr.) sekä *or̄p* ~ *vǫr̄p* : mon. *or̄pâd* ~ *vǫr̄pâd* 'kela, varppi' (← (?lv ←) sa. *Warpe*). Näissäkin ksm. **o*:n edustus on *o* paitsi viimeisessä, johon Kettunen on merkinnyt kuitenkin "Das liv. *ǫ* unklar". Ainoana LW:n sanana se sisältää sekä *ǫ*:n että vaihtelemattoman konsonanttiyhtymän. Lukuisien vanhojen *vǫ*-alkuisten sanojen lomassa on sen ohella vain yksi nuori laina: *vǫi̯dukâl* 'valittaen' (← lv. *vaidūkas*). Mikäli molemmat ovat lainautuneet Dundagan murteen välityksellä, on molempien lähtömuoto *vo*-alkuinen.

Substituutio *vo* > *vo̯* on nuorellekin lainalle odotuksenmukainen, sillä *vo*-alkuisia sanakantoja on LW:ssä vain kaksi, *volli* ‘susi (salakielessä)’ ja *vom̄patâ* ‘vaappua’, molemmat deskriptiivisiä. Tämä on ymmärrettävää sen valossa, että ksm. **vo*- oli liivin esimuodossa kadottanut alku-*v*:nsä ennen kuin uusi *v*- syntyi muutoksen **o*- > **vᵘo*- > L **vᵘo*- K-I **vo̯* tuloksena. Näin ollen myös vaihtelemattoman *VRC*-yhtymän syntyä on myös pidettävä diftongoitumista nuorempana.

Muitten alkukonsonanttien jälkeen *o* on liivissä tavallinen: paitsi lainoissa se esiintyy ksm. **a*:n säännönmukaisena edustajana *v*:n edellä (*ovar* ‘avara’). Täten ei tarvitse välttämättä olettaa lainanantajakielen *o*:n substituoituneen li. *ᵘo*-diftongilla tai *o̯*-vokaalilla (muualla kuin *v*:n jäljessä), vaan kaikkia *ᵘo* ~ *o̯* -sanoja voi pitää **o* > *ᵘo* muutosta tai ainakin **av* > *ov* muutosta vanhempina. Uusimpia muutoksen läpikäyneitä sanoja olisivat siis *mo̯l̄d*, *po̯r̄t* ja *po̯r̄s*, joista viimeiselle LW kirjaa myös *ō*-vokaalisen rinnakkaismuodon (mutta ei *o*-vokaalista!). Kuvaan sopii hyvin, että kaikilla kolmella on (laina)vastine myös virossa (*mold*, *port*, *porss*): ensimmäistä EES pitää alasaksalaisena, viimeistä ruotsalaisperäisenä lainana.

Diftongoitumiskehityksen ajoitus

Keskeisin kysymys on kuitenkin vielä esittämättä: voiko kaikki kolmannen ryhmän *o*-tapaukset tulkita diftongoitumista nuoremmiksi vai onko oletettava *o*:n jääneen diftongoitumatta jostain äänteellisestä syystä tai diftongin ehkä analogisesti oienneen?

Kaikkia sanoja ei suoraa päätä voi määritellä myöhäisiksi. Jokaisessa luettelon *VRC*-yhtymässä on astevaihtelu ja lähes kaikille sanoille LW mainitsee rinnastuksen virosta. SSA esittää neljälle sanalle vastinetta suomesta asti: li. *kol’* ~ sm. *kolju*, li. *kōńtad* ~ sm. *kontti*, li. *ko’ŕŕi*~ sm. *korho* ja li. *mo’jjâ* ~ sm. *mojoa*. Kettusen (LW) mukaan li. *ko’rgil’* ~ *ko’ŕŕi* on ~ sm. *korea*, mutta SSA:n (alun perin SKES:n) rinnastus ~ sm. *korho* ’pöyhitty, kouhittu (kuiva heinä)’ on semanttisesti parempi. Yhtä laajalevikkinen kanta on käsittääkseni liivin adjektiivilla *poŕi* ’hauras’, sillä se näyttää olevan johdos ksm. **pori*-kannasta, jota edustaa vi. *põri* ’särö, halkeama’, ja josta on johdettu myös sm. *pore*. Kettunen (LW) mainitsee liivin adjektiivin yhdessä sanan *poŕi*

’riitaisa’ kanssa lainana viron adjektiivista *pori* ’rivopuheinen’, mutta ilmeisesti kyseessä on kaksi homonyymiä.

LW mainitsee mahdolliset suomen vastineet vielä seitsemälle sanalle: li. *ko’l* ~ sm. *kolo* (semantiikaltaan ongelmallinen rinnastus), li. *koluz* ~ sm. *kolakka*, li. *oštə̂* ~ sm. huostaa, li. *poťa* ~ sm. *potti*, li. *toľp* ~ sm. *tylppä*, li. *tońt* ~ sm *tonttu* ja li. *to’ŕ* ~ sm. *tori*, *toro*. Li. *oštə̂* ’pieraista’ saattaa kuitenkin olla laina alasaksan verbistä *hosten* ’yskiä’ eikä ~ sm. murt. *huostaa*, ve. *hoštta* ’hohkaa kylmää’. Li. *poťa* taas on varmasti samaa alasaksalaista alkuperää kuin samanmerkityksinen vi. *pott*, jonka lainaselityksen mainitsee EES. Li. *tońt* ei ole suomen *tontun* vastine, vaan erillislaina ruotsin murteista varmaankin viron kautta, kuten SSA esittää.

Myös yksi Kettusen rinnastus viroon ja yksi eteläviroon on hylättävä. Li. *koñkś* ’nuija’ ei ole viron sanan *konks* ’koukku’ vastine, vaan liittyy saarten murteitten sanaan *konk*, *konks* ’vasara’: lainautumissuunta on epäselvä, mutta näin suppealevikkinen sana saattaa olla hyvin nuori. Sanan li. *koza* ’rupi, karsta, ohut jää’ vastine tuskin on Kettusen (LW) siihen yhdistämä vs. *kośo* (~ *kosu*, *koso*) ’kooruke, kest, tohl; vana nahatükk; poolkõlbmatu ese v vana inimene’, jonka Must (2000) selittää deskriptiivistyneeksi lainaksi venäjän sanasta *кожа* ’nahka’.

SSA rinnastaa sanan *kontti* ’tuohesta punottu selkälaukku’ liivin vastineineen li. *kōńtad* ’kivekset’ hantin ja mansin sanoihin, mutta äännerakenteen takia rinnastus on hylättävä. Liivin *o*-sanoissa ei siis ole ainuttakaan selvästi vanhaa sanaa, jonka levikki ulottuisi etäsukukieliin. Sen sijaan niissä on useita tuoreita lainoja. Ero on suuri verrattuna saman ryhmän *ᵘ/o*-tapauksiin, joista useimmat ovat todistettavasti ikivanhoja. Itämerensuomen äännevastaavuuksissa *o*-sanoilla on runsaasti epäsäännöllisyyksiä, mikä viittaa kantasuomea myöhempään lainautumiseen, joko sukukielten välillä tai todennäköisemmin rinnakkaisista lähteistä. Liivin *a*-vartalo liudentuneen konsonantin jäljessä (*kōńtad*, *poťa*) on aivan nuorta perua eikä palaudu aiempiin kielenvaiheisiin vaan vaikuttaa affektiin liittyvältä tehokeinolta. Useilla *o*-sanoilla on myös selvästi affektiivinen merkitys: ’sammaltaja’, ’riitaisa’, ’pieraista’ jne.

Kettunen (LW) pitää sanoja *poŕi*, *tolm̄* ja *to’ŕ* mahdollisina virolaislainoina. Liivin sanojen virolaislähtöisyyttä on kuitenkin hankala

tunnistaa ilman pitäviä äänteellisiä kriteereitä ja näissä sanoissa ainoa perintösanastosta erottava äännepiirre on juuri diftongittomuus, joten virolaisperäisyys ei tässä voi toimia argumenttina vaan ainoastaan varauloskäytävänä, kun muut selitysmahdollisuudet on käytetty. Ensin tulisi hakea mahdollisia saksalaisia, skandinaavisia, latvialaisia ja slaavilaisia lainanlähteitä.

Diftongoitumiskehitys ei välttämättä ole missään liivin kielen kehityksen vaiheessa ollut täysin selvärajainen ilmiö, koska Kettunen on merkinnyt muutamaan sanavartaloon horjuntaa *o*- ja diftongiedustusten välille: *kᵘojabâ* ~ *kojabâ*, *tᵘoda* ~ *toda* ym. On luultavaa, että elävässä kielessä on horjuntaa ollut paljon enemmän kuin ne yksittäiset tapaukset, jotka tieteen matkamiehen on onnistunut napata talteen. Lisätapausten etsiminen liivinkielisestä nauhoitemateriaalista voisi olla mielenkiintoinen tehtävä liivin tutkijoille.

Yhdessä sanapesyeessä esiintyvä horjunta näyttää tarjonneen mahdollisuuden merkityseron syntymiselle kahden samarakenteisen johdoksen välille. Li. *ko'l* (? < **kolo*) merkitsee sekä kaartumaa ja kohoumaa että kangastusta, ilmiötä, jossa saari tai laiva näyttää kohoavan horisontin ylle. Sen johdoskorrelaatteja ovat *ko'llâ* (< **kol-eta*) 'kaartuva' sekä *kᵘo'llâ* ~ *ko'llâ* (< **kola-tak*) 'kaartua', joka puolestaan on pohjana kausatiiviverbeille *ko'ltâ* ja *kᵘo'ltâ* (< **kola-tta-tak*). LW:n mukaan *ko'ltâ* merkitsee 'nousta (vedenpinta), tulvia, vuotaa yli', mutta *kᵘo'ltâ* 'kangastaa'. Taustalla saattaa olla murre-ero kuten vaikkapa suomen tapauksessa *lähdettää* ~ *lähettää*, mutta toisaalta kyse saattaa olla kahden johdoksen kronologisestakin erosta kuten suomen sanoilla *arvoitus* ja *arvotus*. Myös viron Riianlahteen rajautuvista pitäjistä on tavattu verbi *kolada*, *kolatada*, *kolastada* 'kangastaa, häämöttää' (sm. *kuultaa* on merkityksen puolesta läheinen, mutta äänteellisesti sopimaton vastineeksi). Samaan **kolV*-sanueeseen kuuluu vielä li. *kᵘolībâ* 'sopia, muotoutua' (< **kol-pu-tak*): *kấnga kuolbâb jaĪgâ* 'kenkä sopii (~ kaartuu, muotoutuu) jalkaan'[2].

2. Se ims. **kolo*-sanue, johon kuuluvat sm. *kolo* ja *koloa* sekä vi. *kolu* 'syvennys, kolo' on semanttisen eron takia varmaankin toista alkuperää. Ims. **kolta*-kantaisissa sanoissa kummankin merkitykset kuitenkin näyttävät yhtyvän: sm *kolle* on SSA:n mukaan 'mutka, taipuma, pullistuma, painuma; poimu, laskos', mutta *kollero* 'kolo, ontelo'. Samoin virossa on sekä *kolle* 'uloke, pullistuma' (hatussa, heinäsuovassa ym.) ja *koolduma*, *kooluma*, *kolduma* 'taipua, painua', että *kolle* 'liesi, ahjo, tulisija'

Posti näyttää olleen oikeilla jäljillä päätellessänsä, että kaikki tavunrajan konsonantit eivät kykene estämään diftongoitumista. Itse asiassa vain ksm. **p* ja **k* näyttävät siihen pystyvän. Niitten taakse ei kuitenkaan tarvitse olettaa mitään jälkitavun vokaalin vaikutusta. Mutta tarvitaanko lisäksi oletusta sananalkuisen resonantin estovaikutuksesta, vai ovatko kenties myös kaikki niillä juuri selittämäni *o*-edustukset diftongin syntykehitystä myöhäisempiä tai ekspressiivisperäisiä? Tässä on paikallaan esittää nekin samoin ryhmiteltyinä kuin muilla konsonanteilla alkavat sanat.

Edustus muitten resonanttien paitsi *m*:n jäljessä

Ksm. **-k-* ja **-p*-tapaukset tukevat edellä diftongin puuttumisesta kirjoitettua, mutta eivät ryhmänä tietenkään todista mitään sanan alkukonsonantin vaikutuksesta:

jo'g, jo'ig, jo'ug, Sal *joug ~ jōk ~ jouk* 'joki'	< ksm. **joki*
no'ugə̂d, *nopkə̂d* (mon.),'noki' (> *no'ugi* 'nokinen'); Sal *nogde*	< ksm. **noket*
ńoga 'roska(kala)' ?	< ksm. **noka* (? ~ sm. *nokare*; uusi selitys)
lobāz 'lörpöttelijä' ?	< ksm. **lopa-*
rok : mon. *rokūd* 'keitto, puuro'	< ksm. **rokka-*
loks 'läimäys'	? < ksm. **loksutak*
loptə̂ 'lopettaa'	< ksm. **loppettatak*
lop : mon. *lopud* 'suupieli; meren lahti', Sal *lop(p)* 'Winkel'	< ksm. **loppu t. (SSA) *loppi*
loppə̂ 'loppua; puuttua'	< ksm. **loppu-*
roppə̂ 'kontata, ryömiä'	< **roppu-* ellei ← lv. *rāpt id.*
lops 'korvapuusti'	< ksm. **lopsu*

Kaksi ensimmäistä sanaa on kuitenkin otettava lähempään tarkasteluun. Viitson (1999) mukaan LiK *jo'ig* (: gen. *jo'ug*) on äännelaillinen

(< 'hiiliä varten koverrettu kuoppa') ja *kolda*, *kolle* 'ontto (ranta)äyräs'. Viimeksi mainitun sanan vastine on li. *kuolta* 'ranta'. Kyseessä saattaa olla alun perin kolme erillistä sanuetta, joitten rajoja on hämärtänyt morfologisen uudelleenhahmottumisen aiheuttama suffiksinvaihto (ilmiöstä vrt. Koski 1986).

nominatiivimuoto (< *joki) ja liI *jo'ug* analogisesti nominatiiviksi siirtynyt genetiivin (< *joken) jatkaja, kun taas liL muodosta *jo'g* aiempi palataalinen vaikutus on hävinnyt. LiI *no'ugâd* L *nopkâd* (< *noket) taas esiintyy vain monikossa. Posti (1942: 122) selitti diftongin *o'u* syntyneen jälkitavun **u*:n vaikutuksesta samoin kuin diftongin *o'i* **i*:n metateesista: **joki* : **joken* > **jogi* : **jogun* > *jo'ig* : *jo'ug*. Kettunen (196: 146) piti diftongin *u*-osaa katkoäänteen synnyttämänä.

Jos nyt hyväksymme sen, että sekä *jo'ig* että *kʸo'ig* ovat äännelaillisia nominatiivimuotoja < **jogi* ja **kogi*, on meidän hyväksyttävä myös, että ero ensi tavun vokalismissa johtuu sanan alkukonsonantista, koska mitään muuta eroa lähtömuodoissa ei ole. Muodoissa *jo'ug* < **jogun* ja *no'ugâd* < **nogud* *o*-edustus taas voi tietenkin johtua myös tavunrajan klusiilista kuten varmasti sanassa *to'ugâd* < **togud* < **tokehet*.

On toki periaatteessa mahdollista, että *o*-edustus liI *jo'ig*-muodossa on genetiivin analogiaa ja **o*:n diftongiutumisen on voinut estää vain **k* eikä **j*-. Tällöin pitäisi tulkita samalla lailla analogiseksi myös liL *jo'g*.

Toiseen ryhmään lukeutuu vain yksi tapaus, jota on pidettävä poikkeuksellisena, koska m:n edellä esiintyy odotuksenmukaisen *u*:n tilalla *o*:

lo'mmâ : prs. *lomub* 'taipua mutkalle, antaa periksi'	< **lomottak*

Tässä olisi houkuttelevaa esittää, että sananalkuinen resonantti on estänyt ksm. **o*:n kehityksen paitsi *u*-alkuiseksi diftongiksi myös *u*:ksi. Todistelu yhden sanan pohjalta ei kuitenkaan ole mielekästä. Sitä paitsi li. *lo'mmâ* (ja sen johdoskorrelaatti *lomastâ* 'painaa alas') saattavat liittyä joko slaavilaisperäisen sm. *lomottaa*-verbin yhteyteen (LW) tai yhtä lailla germaanisperäiseen sm. *lama*-sanueeseen.

Tärkeimmän todistusaineiston resonanttivaikutuksen puolesta tulisi löytyä kolmannesta ryhmästä:

jo, ju, ję 'jo; -han, -hän'	< ksm. **jo*
no, noh 'no'	? < ksm. **no*

lo'd' 'hapero, vetinen'	< ksm. **loti* (= t. ← vi., vs. *lodi* id., uusi selitys)
lod'a 'pieni matala vene'	← vi *lodi* 'jokilaiva' ← ven.
lod'zâ, *lotśâ* 'roikkua'	< ksm. **locci-* (= vi., vs. *lotsima* 'painuttaa', uusi)
jo'r 'omituisuus, oikku, vanha laulu'	< **joro*
lora 'suurisuu'	< ksm. **lora* (t. ← vi. *lora* id.)
lorikśâ 'lorista; puhua joutavia' (> *loru* 'loru')	< ksm. **loristak*
no'rrâ : prs. *norūb* 'valua, tippua' (> *norastâ* 'valuttaa, tiputtaa')	< ksm. **norutak*
no'jjâ : prs. *nojūb* 'nojata'	< ksm. **nojattak*
rot' 'rotta'	← (? vi. ←) as. *rotte* id.
rotśa 'porsas'	? ← lv. *murt. ruksis*, *rukšis* id.
joz, jaz, jaź, as, aź 'jos'	< ksm. **jos*
lo'zzâ 'asettua'	< ksm. **losutak*

lol' : mon. *lōl'âd'*tyhmä'	< ksm. **lolli*
nol̄g : mon. *nōl'gâd* 'lima, jätös'	< ksm. **nolki*
nol̄pâ : prs. *nōl'pâb* 'nuolaista'	
lon̄kâ : prs. *lōnkâb* 'lonkata'	< ksm. **lonkkatak*
lon̄t : mon. *lōńtâd* 'hölmö'	< ksm. **lontti*
lōrka 'hutilus'	< ksm. **lorkka*
nor̄kâ : prs. *nor̄kub* 'heiketä; syödä haluttomasti'	?? < ksm. **norkkotak (~ s. norkkia)*

Yksitavuisten muotojen *jo*, *no* ja *joz* äännekehitykseen on voinut vaikuttaa niitten yleisesti lausepainoton asema. Melkein koko muun aineiston muodostavat selvästi ekpressiiviset sanat, joita ei voi äänteenmuutosten jäljittämisessä pitää täysin luotettavina. SSA kuitenkin esittää varsin monille vastineita suomesta: *jorista*, *lorista*, *norua*, *noja*, *lolli*, *lorkki*, *nolki*, *lonkata*, *norkko*. Myös li. *ńoga* '(pieni) roska(kala)' saattaa liittyä sm. *nokare*-sanaan. EES:n (s.v. *lontima*) mukaan liivin *lon̄t*-sanalla on vastine karjalassa.

Viimeksi mainittu yhdistys on liivin *nor̄kə̂*-sanan astevaihteluttomuuden takia varmaakin väärä. Useimmat muutkaan tuskin palautuvat kantasuomeen saakka, mutta ainakin sanalla *nol̄g* on etymologiset vastineet saamessa, mordvassa ja unkarissa asti ja myös *norua* ulottuu saameen. Näitä kahta sanaa yhdessä liI *jo'ig*-muodon kanssa on pidettävä riittävänä todistusaineistona sananalkuisen resonantin diftongisoitumista estävän vaikutuksen puolesta.

Laaja resonantti + *o* alkuinen ekspressiivisanasto saattaa itse asiassa sopia hyvin yhteen **o*:n resonanttilähtöisen säilymisen kanssa. Affekti sanan merkityksessähän yleensä vetää puoleensa kieleen syntymässä olevia uusia äänteitä ja äännekombinaatioita, minkä vuoksi liivissäkin monet ekspressiivisanat ovat saaneet eteensä konsonanttiyhtymän tai soinnillisen klusiilin. Diftongi *ᵘo* ei kuitenkaan esiinny monessakaan ekspressiivisanassa toisin kuin vanhempi *o*. Olisiko ehkä mahdollista, että *o*:n laaja affektinen käyttö olisi levinnyt äännelaillisesti diftongittomaksi jääneestä sonoranttialkuisesta ekspressiivisanastosta?

Liivin etuvokaali ja keskivokaali ksm. *o:n edustajana

Lopuksi käsittelen vielä sanoja, joissa ksm. **o* on kadottanut joko pyöreytensä tai takaisuutensa. Neljässä tapauksessa **o*:ta edustaa li. *ö* ~ *e*:

epť̂ə, öpť̂ə 'kokea verkkoja'	< ksm. **oppittatak*
le'bbə 'vihtoa'	? < ksm. **lopi-tak*
te'b, *tö'b*, *to'ib*, Sal *tob* 'sairaus'	< ksm. **topi*
siezə̂r 'kirppu'	? < ksm. **sonsari*

Kolmessa ensin mainitussa sanassa on tapahtunut Kuurinmaan liivin umlaut-ilmiö: jälkitavun **i* on vaikuttanut ensitavun vokaaliin palatalisoivasti. Sanan *siezə̂r* etuvokaalisuus taas ei johdu umlautista, joka ei vaikuta yli tavun, vaan affektista, vrt. sm. *mäkärä*, psaa *muogir* < vksm **makara*. Koska **i*:n vaikutus on ensisijaisesti kohdistunut sitä välittömästi edeltäneeseen konsonanttiin, ei umlaut ole vaikuttanut palatalisoitumiskykyisten alveolaarien yhteydessä, vaan ainoastaan

konsonanttien *k*, (*g*), *p*, (*b*), *m* ja *v* edellä (Posti 1942). Salatsin liivistä *o*:n umlautia ei ole havaittu.

Diftongiutumisen ja umlautin keskinäisestä järjestyksestä on siis vaikea sanoa mitään varmaa, koska niitten ehdot ovat lähes sulkeneet toisensa pois. Ainoa liivistä tavattu sana, jossa ne periaatteessa olisivat molemmat voineet tapahtua, on *pọ'i* < ksm. **povi*. Umlautin pois jääminen sen yhteydestä ei vielä oikeuta laajoihin äännehistoriallisiin päätelmiin, sillä sen ehdot eivät muutenkaan ole täysin selvät. Ei ole myöskään yhtään tapausta, jossa umlaut olisi vaikuttanut *o*:hon *m*:n edellä.

Viimein on mainittava vielä kehitys ksm. **o* > li. *ę* ~ *i̯* ~ *ü* ~ *i*. Korkea tai keskikorkea vokaali *ę* ~ *i̯* eli kirjaliivin *õ* kuuluu liivin itä- ja keskimurteisiin, siitä kehittynyt *ü* puolestaan länsimurteeseen (vrt. Viitso 1999): latvian vaikutuksesta taas *ü* alettiin 1900-luvulla ääntää *i*:nä.

juba, jębа, jęva 'jo'	< ksm. **jopa*
ę'bdâ, i'bdi 'hopea'	< ksm. **hopeta*
kęva 'kova'	< ksm. **kova*
kę'urâ 'käyrä, väärä'	< ksm. **kovera*
vęttâ, Sal *(v)utt(e)* 'ottaa' (> *vęt'im* 'avain')	< ksm. **vottatak*
kę'l 'kolea, kylmä'	< ksm. **koleta*
nętkə 'kumartua, kallistua, taipua'	< ksm. **notkutak*
jega, jęga 'joka'	ei < ksm. **joka* vaan (EEW) **ekä*
rę'uv 'ruoho'	? ei < ksm. **roho* vaan (SSA) **rehu*
sę̄rga 'sorkan vako'	? ei < ksm. **sorka* vaan **serka*

Tämä ryhmä olisi helppo tulkita lähtien Postin ajatuksesta, että ksm. **v* ja **p* ovat aiheuttaneet dissimilaation **o* > *ę*. Tämä vaatisi vain muotojen *kę'l* ja *nętkə* selittämisen virolaislainoina. Miksi meillä on kuitenkin li. *ọ* ~ *ᵘo* sanassa *pọ'i* < *povi* – puhumattakaan kaikista edellä käsitellyistä muodoista, joissa *o*:ta seuraa *p*? Kaikkia niitä ei voi vain leimata virolaisperäisiksi.

Itämerensuomalaisten kielten *o*:n ja *õ*:n suhteet ovat monitasoisia ja periytyvät paljon varhaisemmalta ajalta kuin liivin *o*:n diftongoituminen. Niitten selvittely vaatii myös viron, võron-seton ja vatjan edustuksen huomioon ottamista, johon tässä yhteydessä ei ole mahdollisuutta. Toivon voivani palata aiheeseen myöhemmin.

Tulosten yhteenveto

Kantasuomen ensi tavun **o* näyttää Kuurinmaan liivissä diftongoituneen sanan alussa sekä labiaalisten konsonanttien ja kaikkien obstruenttien jäljessä, ellei **o*:ta ole seurannut labiaali- tai palatalisoitumaton velaariklusiili. Kehitys lienee saanut alkunsa **o*:n eteen muodostuneesta konsonanttisesta alukkeesta **w*. Triftongistumiskehitys **oj* > *ᵘoi̯* näyttää aivan erilliseltä ilmiöltä, jolla on jonkinlainen vastine myös Liivinmaan liivissä. Postin oletus toisen tavun vokaalin vaikutuksesta on ilmeisen tarpeeton, joten äännekehitystä ei voi liittää skandinaavisten kielten brytning-ilmiöön.

Diftongoitumiskehitys Kuurinmaan liivissä näyttää aineiston perusteella hyvin nuorelta, kaikkia jälkitavun **i*:n aiheuttamia muutoksia nuoremmalta ilmiöltä. Tätä tukee *o*:n diftongoitumattomuus Salatsin liivissä. Petri Kallio (2014) on äskettäin perustellut kantaliivin ajoitusta suunnilleen vuosien 1400–1600 välille. Täten diftongoituminen on ajoitettava vasta uudelle ajalle, joten ajallistakaan yhteyttä skandinaavin varhaiskeskiaikaiseen brytning-ilmiöön ei ole.

Diftongoitumisen yhteydessä diftongoitumatta jäänyt Kuurinmaan liivin *o* näyttää mielenkiintoisella tavalla saaneen ekspressiivistä sävyä harvinaistuessaan. Harvinaisten vokaalien ja konsonanttien käyttö affektin ilmaisun välineinä on maailman kielissä tavallista, mutta yleensä ekspressiivistä väriä keräävät kielessä uudet äänteet yleistyessään eivätkä vanhat harvinaistuessaan.

Sanastolliset erot ekspressiivisyyden asteessa näyttävät olevan avainasemassa myös liivin **kolo*-pesyeeseen kuuluvien johdosten etymologiassa. ’Kohoamisesta’ kehittynyt vähemmän ekspressiivinen ’(meren ylle) kangastumisen’ merkitys on siirtynyt vartalon diftongoituneesta äännevariantista johdettuun *kˣᵘo’ltə̂* -verbiin, kun taas samoista morfologisista aineksista ilmeisesti vasta diftongoitumiskehityksen

jälkeen mutta ilman diftongia syntynyt verbi *ko'ltə̂* merkitsee 'nousta (vedenpinta), tulvia, vuotaa yli'.

Useat Kettusen LW:ssa esittämät rinnastukset suomen ja viron sanoihin sekä niihin liittyvät liivin sanojen etymologiat olen tämän työn puitteissa osoittanut vääriksi. Kettusen erehdykset johtunevat pääasiassa siitä, ettei hänellä ollut Livisches Wörterbuchia laatiessansa käytössään kattavia vertailuaineistoja itämerensuomen sanastosta. Uudet rinnastukset lähisukukieliin olen tässä esittänyt liivin sanoille (1) *ko'ggə̂* 'pelätä; seurata' (= vi. murt. *kogeda* 'pelätä'), (2) *ko'ktə̂* 'kylmetä, jäätyä' (~ sm. *kohva*, *kohme*), (3) *koñkś* 'nuija' ← (t. →) vi. *konk, konks* 'vasara', (4) *lo'mmə̂* 'taipua mutkalle, antaa periksi' (? ~ sm. *lama*), (5) *lo'd'* 'hapero, vetinen' (= t. ← vi., vs. *lodi* id.), (6) *lod'zə̂, lotśə̂* 'roikkua' (= vi., vs. *lotsima* 'painuttaa') ja (7) *ńoga* 'roska(kala)' (? ~ sm. *nokare*) sekä uudet etymologiat sanoille (1) *kᵘolībə̂* 'sopia, muotoutua' (johdos ← *ko'l* 'kohouma; kangastus') (2) *ośtə̂* 'pieraista' (? ← as. *hosten* 'yskiä'), (3) *po'd'* 'murennettu leipä' (← vi. murt. *podi* 'leipäkeitto; laho, mureneva; mitätön'), (4) *poŕi* 'hauras' (johdos ← **pori-*, vrt. vi. *põri* 'särö, halkeama') ja (5) *poť a* 'saviastia, uunin kaakeli' (← (? vi. ←) as. *pot* id.).

Kirjallisuus

EMS = *Eesti murrete sõnaraamat*. 1994–. Eesti Keele Instituut, Tallinn.

Kallio, Petri 2014: The diversification of Proto-Finnic. – Frog & Joonas Ahola (toim.), *Fibula, Fabula, Fact: Defining and contextualizing the Viking Age in Finland*. Studia Fennica Historica 18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 155–68.

Kettunen, Lauri 1960: *Suomen lähisukukielten luonteenomaiset piirteet*. SUST 119. Helsinki.

Koski, Mauno 1986: Zur morphologischen Restrukturierung und zu semantisch-morphologischen Interdependenzen im ostseefinnischen Wortschatz. − *Советское финно-угроведение* XXII: 177–86.

Laakso, Johanna 1988: *Rückläufiges Wörterbuch des Livischen anhand des Livischen Wörterbuchs von Lauri Kettunen*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae V, 2. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

LELS = Viitso, Tiit-Rein & Valts Ernštreits 2012: *Livõkiel–leţkiel–livõkiel sõnarontõz*. Tartu – Rīga: Tartu Ülikool – Latviešu valodas aģentūra.

Lundström, Sven 1958: *Latinets ljud- och formhistoria*. Stockholm – Göteborg – Uppsala: Almqvist & Wiksell.

LW = Kettunen, Lauri 1938: *Livisches Wörterbuch*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Must, Mari 2000: *Vene laensõnad eesti murretes*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Posti, Lauri 1942: *Grundzüge der livischen Lautgeschichte*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Rapola, Martti 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I – VII. 1955–79. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SSA = *Suomen sanojen alkuperä* I – III. 1992–2000. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Suhonen, Seppo 1973: *Die jungen lettischen Lehnwörter im Livischen*. SUST 154. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Viitso, Tiit-Rein 1999: Keskliivi. – Karl Pajusalu & Tõnu Tender (toim.), *Õdagumeresoomõ veeremaaq/Läänemeresoome perifeeriad*. Võro Instituudi Toimõtiseq 6. 158–69.

Winkler, Eberhard & Pajusalu, Karl 2009: *Salis-livisches Wörterbuch*. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

PETRI KALLIO
Helsingin yliopisto

Ensitavun diftongit kantasuomessa

Abstract The (Late) Proto-Finnic initial-syllable diphthongs were **au*, **ou*, **ëu*, **iu*, **äü*, **eü*, **ai*, **oi*, **ëi*, **ui*, **äi*, **ei*, and **üi*. The primary ones were **au*, **ou*, **äü*, **eü*, **ai*, **oi*, **ui*, and **äi*, whereas the secondary ones were **ëu*, **iu*, **ëi*, **ei*, and **üi*. In turn, **öü*, **iü*, and **öi* were of post-Proto-Finnic origin.

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 251–268.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

Mksm. ensitavulla esiintyi yhdeksän vokaalifoneemia, takaiset **a*, **o*, **ë*[1] ja **u*, etiset **ä*, **ö*, **e* ja **ü* sekä neutraali **i*, jotka kaikki olivat teoriassa mahdollisia diftongin alkukomponenttina, kun taas jälkikomponenttina saattoivat niistä olla ainoastaan korkeat **u*, **ü* ja **i*. Vokaalisoinnun mukaisesti diftongeissakaan ei voinut olla sekaisin taka- ja etuvokaaleja lukuun ottamatta neutraalia **i*:tä, joten teoriassa mahdolliset mksm. diftongit olivat **au*, **ou*, **ëu*, **iu*, **äü*, **öü*, **eü*, **iü*, **ai*, **oi*, **ëi*, **ui*, **äi*, **öi*, **ei* ja **üi*, joita tulenkin alempana käsittelemään tässä järjestyksessä. Itse diftongit voidaan edelleen jaotella primaareihin ja sekundaareihin, joista primaarit palautuivat vähintään vksm. tasoon seuraavin yleispätevin äännelaein (Kallio 2007: 231–232, 239):

- vksm./kksm. **VwC* > mksm. **VuC*.
- vksm./kksm. **VjC* > mksm. **ViC*.
- vksm. **VŋC* > kksm. **VwC* > mksm. **VuC* paitsi vksm. **VŋĆ* > kksm. **VjC* > mksm. **ViC*.

Sekundaarit puolestaan ilmestyivät aikaisintaan kksm. tasoon lähinnä ieur. lainasanojen mukana.

Mksm. **au*

Noin 40 mksm. sanavartalosta[2] tavattava **au* oli mitä tyypillisin primaari diftongi:

- vksm. **jaŋša-* > kksm. **jawša-* > mksm. **jauha-* > sm. *jauhaa*, ka. *jauhuo*, ve. *jauhta*, va. *javaa*, viP *jahvama*, viE *jauhma*, li. *jo'vvõ*.
- vksm. **śawŋa* > kksm. **sawwa* > mksm. **sauva* > sm. *sauva*, ka. *sauva*, va. *savva*, viP *sau*, viE *sau*, li. *sovā*.

Näin siitä huolimatta, että **au* oli erittäin yleinen myös lainasanoissa:

1. Kuten olen perustellut toisaalla (Kallio 2014: 160–161), on syytä rehabilitoida vuoteen 1945 asti yleisesti hyväksytty mutta sittemmin suotta hylätty mksm. **ę* (Häkkinen tulossa), jota en kuitenkaan pidä keski- vaan takavokaalina, joten merkitsen sitä **ë*:lla (huom. SUT:n taka-*e*:n merkki *ę* aiheuttaisi vain sekaannuksia, sillä ei-ural. kielentutkimuksessa sellaisella yleisimmin merkitään suppeaa etu-*e*:tä).
2. Antamani lukumäärät olen laskenut lähinnä levikkikriteereihin perustuvasta reilusti päälle 2000 mksm. sanavartaloa sisältävästä imsm. sanastokorpuksestani (Kallio tulossa).

- baltt. **plauta-* → vksm./kksm. **lawta* > mksm. **lauta* > sm. *lauta*, ka. *lauta*, ve. *laud*, va. *lauta*, viP *laud*, viE *laud*, li. *lōda*.
- germ. **raudan-* → vksm./kksm. **rawta* > mksm. **rauta* > sm. *rauta*, ka. *rauta*, ve. *raud*, va. *rauta*, viP *raud*, viE *raud*, li. *rōda*.

Mksm. **ou*

Koska vksm. **ow* kehittyi kksm. **uw*:n kautta mksm. **uu*:ksi (Aikio 2012: 241–243), vajaassa 20 mksm. sanavartalossa esiintynyt **ou* oli primaariudestaan huolimatta aina muunlaista alkuperää:

- vksm. **joŋsə̂* > kksm. **jowsi* > mksm. **jousi* > sm. *jousi*, ka. *jousi*.
- vksm. **suγə̂-ta-* > kksm. **sowta-* > mksm. **souta-* > sm. *soutaa*, ka. *soutoa*, ve. *souta*, va. *sõutaa*, viP *sõudma*, viE *sõudma*, li. *sõidõ*.

Jälkimmäistä **γ*:n etistä kehitystä **u* > **o* tavataan yleisemminkin:

- vksm. **juγə̂-* > kksm. **jowë-* > mksm. **joo-* > sm. *juoda*, ka. *juuva*, ve. *joda*, va. *juvva*, viP *jooma*, viE *jụụma*, li. *jūodõ*.

Kaikesta huolimatta – ja vastoin aiempaa mielipidettäni (vrt. Kallio 2007: 231–233) – oletan **γ*:n ja **ŋ*:n langenneen jo varhain yhteen, minkä mahdollistaa se viimeaikainen havainto, että **γ* saattoi esiintyä vain vokaalien välissä (ks. Aikio 2012; Kallio 2012a). Tässä asemassa näet vksm. **γ* ja **ŋ* näyttäisivät useimmiten kehittyneen kksm. **w*:ksi (jonka kehittymisestä edelleen ks. Kallio 2007: 240–241), mutta ainakin seuraavat poikkeukset on mainittava:

- vksm. **AγƏ/*AŋƏ* > kksm./mksm. **AA* (vrt. sm. *jää*, *kaari*, *maa*, *pää*, *saada*, *sää*, *sääri*).[3]
- vksm. **IγƏ/*IŋƏ* > kksm. **iji/*ijE-* > mksm. **ii* (vrt. sm. *hiiri*, *kiima*, *pii*, *riihi*, *viime*).[4]

3. Vksm. **A* sisältää tässä myös aiemman ural. **ï*:n tai paremminkin **ë*:n (ks. Häkkinen 2007: 60–63).
4. Tähän yhteyteen kuuluu myös vksm. **wiγə-* > kksm. **wije-* > mksm. **vii-* > viP *viima*, li. *vīdõ* – näin siis jopa siitä huolimatta, että kaikki muut imsm. kielet viittaavat mksm. lähtöasuun **vee-* > sm. *viedä*, ka. *viijä* (prs. *vien*), ve. *veda*, va. *viijjä* (prs. *veen*), viE *vị̣ị̣mä* (partis. *veenüq*). Samanlainen tapaus on vksm. **meγə-* >

Mksm. *ëu

Ainoastaan kourallisessa mksm. sanavartalossa esiintyneen *ëu:n toivat kieleen lainasanat, joista vanhimmatkin palautuivat vasta kksm. tasoon:

- baltt. *breunā → kksm. *rëwna > mksm. *rëuna > sm. *reuna*, ka. *reuna*, ve. *röun*, viP *rõun*, viE *rõun*.
- baltt. *leukā → kksm. *lëwka > mksm. *lëuka > sm. *leuka*, ka. *leuka*, ve. *löug*, va. *lõuka*, viP *lõug*, viE *lõug*, li. *lõga*.

Sama koski muutenkin ensitavun *ë:ta, että sillä alettiin korvata ieur. *e:tä takaisen vartalovokaalin edessä, jossa asemassa kksm. *e oli edelleen fonotaktisesti mahdoton (Häkkinen *apud* Kallio 2014: 160–161). Samalla ensitavun *ë täytti sen fonotaktisen aukon, joka oli aiheutunut jälkitavujen *ë:n ilmaantumisesta hieman aiemmin (Kallio 2012a, 2012c). Miksi taas yllä esitettyjä esimerkkisanoja ei lainattu *e–ä- vaan *ë–a-vartaloina, johtuu yksinkertaisesti takavokaalisten sanojen ja erityisesti nominien suuremmasta produktiivisuudesta (ks. esim. Itkonen 1980).[5] Kokoan vielä ensitavun *ë:n säännölliset jatkajat imsm. päähaaroissa:

---

kksm. *mewe- > mksm. *möö- > smI *myödä*, ka. *myyvä* (prs. *myön*), ve. *möda*, va. *müvvä* (prs. *möön*), viE *mu̯u̯mä* (partis. *möönüq*) ~ mksm. *müü- > smL *myydä*, viP *müüma*, li. *mīdõ*. Kahtalaisuus voisi ehkä selittyä sillä, etteivät useimmat imsm. kielet salli yksitavuisia verbivartaloita, joiden pitkä vokaali on korkea. Sama ei silti päde yksitavuisiin nominivartaloihin, joissa taas voi hyvin olla *uu (vrt. sm. *kuu*, *luu*, *muu*, *puu*, *suu*), *üü (vrt. sm. *kyy*, *pyy*, *syy*) tai *ii (vrt. sm. *pii*).

5. Mikko Heikkilän (2012: 15–22) äskettäinen yritys selittää kksm. *ë germaanisella umlautilla *e > *ë on epäuskottava useammastakin syystä. Ensinnäkään ei ole syytä pitää kksm. *ë:ta juuri germaanisena vaikutuksena, sillä vanhimmissa kksm. tasoon palautuvissa sanoissa *ë oli vähintään yhtä yleinen ellei yleisempikin balttilaislainoissa, vaikka baltissa ei edes ollut umlautia; esim. hänen mainitsemansa *e > a* liettuan sanassa *ešvà > ašvà* 'hevonen' ei ollut mikään *a*-umlaut, vaan kyseinen *e > a* tapahtui vain sananalkuisena ja riippumatta seuraavan tavun vokaalista (ks. esim. Andersen 1996). Toiseksi koko ajatus germaanisesta umlautista *e > *ë on fonologisesti ongelmallinen, sillä esim. skandinaavissa vasta 600-luvulla jKr. alkanutta murtumista *e > ea > ia > ja* ei voi hevillä johtaa takavokaalisesta *ë:sta, vaikka hän ei yksin ajatuksineen olekaan (vrt. Antonsen 2002: 23–24, 331–332). Kolmanneksi koska hänen mielestään vanhimmat *ë:lliset sanat oli muka lainattu germaanista jo noin 1400–1200 eKr. (vrt. Kallio 2012b: 230–233), hän joutuu vetoamaan Kalevi Wiikin pseudotieteelliseen huuhaahan, että umlaut ym. germaaniset äännelait olisivat foneettisella tasolla tapahtuneet jo kauan ennen

- sm./ka./ve. *e* ~ va./viP/viE *õ* = /ɤ/[6] ~ li. *õ* = /ɨ/ (vrt. myös liL *i*, liSal *ü*).

Mksm. **ëu* kehittyi siis muuten samoin paitsi vepsässä edelleen *eu* > *öu*.

Mksm. **iu*

Mksm. **ëu*:n tavoin mksm. **iu* esiintyi niin ikään vain muutamassa mksm. sanavartalossa, ja myös sen toivat kieleen lainasanat, joista vanhimmat palautuivat tällä kertaa vasta mksm. tasoon:

- germ. **deuriz* > skand. **diuriz* → mksm. **tiuris* > sm. *tiuris*, li. *tõurõz*.[7]
- germ. **keusan-* > skand. **kiusan-* → mksm. **kiusa-da-* > sm. *kiusata*, ka. *kiusata*, va. *tšiuzata*, viP *kiusama*, viE *kiusama*, li. *kiužõ*.[8]

Ajoituskriteeri ei tosin ole fennistinen vaan germanistinen eli riimuevidenssin perusteella ajoitettava *eu* > *iu* (ks. esim. Krause 1971: 28, 74–76).

---

rautakautta; vieläkin oudoksuttavampaa on se, että hän ei samalla edes hiiskahda valtavirtagermanistiikan eriävästä mielipiteestä (vrt. Kallio 1997, 2002; Kallio & al. 1997, 1998). Yhtä kaikki jopa anakronismiakin fataalimpi ongelma on tyypillinen kehäpäätelmä, että yhteen kieleen oletetaan toisen kielen vaikutukseksi jotakin sellaista, jonka koko olemassaolo jommassakummassa kielessä on pelkän *ad hoc* -oletuksen varassa.

6. Karl Pajusalun (2012: 215–217) esiin nostama viE *y* (Iva 2002) = *ǫ̣* (Käsi 2011) on useimmiten selitettävissä muitakin välivokaaleja koskeneella supistumisella nasaalin edellä (ts. ei vain *õ* > *y* vaan myös *e* > *i*, *ö* > *ü* ja *o* > *u*). Supistuminen koski viE *õ*:ta riippumatta siitä, oliko sen taustalla mksm. **ë* (vrt. sm. *rengas*, *temmata* ~ viE *ryngas*, *tymbama*), **o* (vrt. sm. *moni*, *onki*, *onni*, *sonni* ~ viE *myni*, *yńǵ*, *ynń*, *synń*) vai peräti **a* (vrt. sm. *sana* ~ viE *syna*). Toisinaan myös ainakin **ai*:hin palautunut *õi* näyttäisi supistuneen *yi*:ksi (vrt. sm. *kaikki* ~ viE *kyiḱ*). Aina ei viE *y*:n takana kuitenkaan ollut *õ*, koska myös *i* saattoi joissakin takavokaalisissa sanoissa velaaristua *y*:ksi (vrt. sm. *rinta*, *sisar* ~ viE *rynd*, *sysar*; huom. va. *sõzar*, viP *sõsar*, li. *sõzār* baltt. erillislainoja).

7. Levikin kattaessa ainoastaan osan suomen itämurteista ja kuurinmaanliivin myös erillisen lainautumisen mahdollisuus on otettava huomioon.

8. Edes Lauri Posti (1942: 38–39, 123–129) ei osannut päättää, onko li. *kiužõ* virolaislaina, länsikuurinmaalaisuus, vai estikö sittenkin edeltänyt *k* säännöllisen kehityksen *iu* > *õu* (vrt. sm. *hiue*, *liukuilla*, *tiuris* ~ li. *jõugõ*, *lõuglõ*, *tõurõz*).

Mksm. *äü

Vajaasta 10 mksm. sanavartalosta tavattava *äü kuului jälleen primaareihin diftongeihin:

- vksm. *täwδə > kksm. *täwti > mksm. *täüci > sm. *täysi*, ka. *täysi*, ve. *täuź*, va. *täüsi*, viP *täis*, viE *täüś*, li. *täuž*.

Koska ieur. naapurikielissä ei tuolloin vielä ollut vastaavaa diftongia, ainoa lainasanassa esiintynyt mksm. *äü oli sekin syntynyt vasta sekundaaristi imsm. puolella:

- germ. *skǣwjan- → kksm. *käwe- > mksm. *käü- > sm. *käydä*, ka. *käyvä*, ve. *kävuda*, va. *tšävvä*, viP *käima*, viE *käümä*, li. *kā̃'dõ*.

Mksm. *öü?

Mksm. *öü:n rekonstruoiminen on vähintäänkin kyseenalaista, koska ainoa mahdollinen esimerkki on onomatopoeettinen ja siten sisältää tytärkielissä epäsäännöllistä äännemaalailua:

- mksm. *röühtele- (?) > sm. *röyhdellä*, ka. *röyhellä/reyhellä*, viP *röhtlema*, viE *röhütelemä*, li. *rõ'udlõ*.

Mksm. *öü:n puuttumiseen viittaisi epäsuorasti myös mksm. *öi:n puuttuminen (josta tarkemmin tuonnempana).

Mksm. *eü

Vajaasta 10 mksm. sanavartalosta tavattava mksm. *eü saattoi esiintyä sekä perintösanoissa että lainasanoissa:

- vksm. *kewδə > kksm. *kewti > mksm. *keüci > sm. *köysi*, ka. *keysi*, va. *tšöüsi*, viP *köis*, viE *köüdś*, li. *kieuž*.
- germ. *xleutan- → kksm. *lewtä- > mksm. *leütä- > sm. *löytää*, ka. *löyteä*, ve. *löuta*, va. *leütää*, viP *leidma*, viE *löüdmä*, li. *lieudõ*.

Kuten havaitsemme, useimmissa imsm. kielissä tapahtui sittemmin **eü* > **öü*, joskin selvästi vasta niiden erilliskehitysten aikana.

Mksm. **iü*?

Mksm. **iü*:stä ei ole evidenssiä, vaan varhaisimmatkin esimerkit näyttäisivät vasta pksm. tasoon lainatuilta:

- germ. **beudan-* > skand. **biuðan-* → pksm. **piütä-* > sm. *pyytää*, ka. *pyyteä*.[9]
- germ. **deuriz* > skand. **diuriz* → pksm. **tiüris* > sm. (*tiyris* >) *tyyris* (vrt. edellä mainittu ja erikseen lainattu mksm. **tiuris*).

Monoftongiutuminen **iü* > **üü* on tässä rinnastettavissa labialisaatioon **eü* > **öü* (vrt. edellä).

Mksm. **ai*

Noin 70 mksm. sanavartalossa esiintynyt **ai* oli uralilaiselta taustaltaan ongelmaton:

- vksm./kksm. **kajwa-* > mksm. **kaiva-* > sm. *kaivaa*, ka. *kaivoa*, ve. *kaida*, va. *kaivaa*, viP *kaevama*, viE *kaibma*, li. *kouvõ*.
- vksm. **saŋśa-* > kksm. **sajsa-* > mksm. **saisa-* > sm. *seisoa*, ka. *seisuo*, ve. *seišta*, va. *sõisoa*, viP *seisma*, viE *saisma*.

Ongelmat alkoivatkin vasta mksm:n jälkeen, jolloin Suomenlahden kantamurteessa eli muualla kuin etelävirossa ja liivissä tapahtui toisinaan muutos **ai* > **ei*, johon usein (ellei aina) liittyi jälkitavulla **a* > **ä*. Koska olen käsitellyt kehitystä perusteellisemmin toisaalla (Kallio 2014: 159–160), tyydyn tällä kertaa toistamaan, että mksm. **ai*-sanoista tähän yhteyteen kuuluvat ainakin sm. *heimo*, *heinä*, *leipä*, *reikä*, *reisi*, *seinä*, *seisoa* ja *seiväs*. Silmiinpistävintä on se, että uralilaista perintösanaa *seisoa* ja germaanista lainasanaa *leipä* lukuun ottamatta loput kuusi ovat balttilaisia lainasanoja, jos kohta myös balttilaisista

9. Tämän jo 1800-luvulla ensiksi esitetyn lainaetymologian fonologiset detaljit on nyt selittänyt Johan Schalin (suullinen tiedonanto). Huomattakoon, että pksm. **piütä-* ’pyytää, anoa’ oli alkuaan eri verbi kuin mksm. **püütä-* ’pyy(dys)tää’ > sm. *pyytää*, ka. *pyyteä*, ve. *püta*, va. *püütää*, viP *püüdma*, viE *püüdmä*.

lainasanoista vähintään yhtä moni jätti osallistumatta kehitykseen **ai* > **ei* (vrt. sm. *aina*, *kaikki*, *kaima*, *laiha*, *paimen*, *taivas* jne.). Siinä missä mainituissa esimerkeissä meillä on sisäistä (baltofennististä ym. uralistista) evidenssiä **ai*:n alkuperäisyydestä, on lisäksi esimerkkejä, joissa **ai*:hin viittaakin ulkoinen evidenssi; esim. on suppealevikkisempiä germaanisia lainasanoja, joita ei esiinny etelävirossa eikä liivissä mutta joissa niiden lainaoriginaalista päätellen oli aiemmin **ai* (Hofstra 1985: 48–49):

- germ. **gaizaz* → mksm. **kaihas* > sm. *keihäs*, ka. *keihäs*, ve. *keihaz* (vrt. germ. **gaizaz* > skand. **gaiRaR* → pksm. **kaira* > sm. *kaira*, ka. *kaira*).

Itse **ai* > **ei* on pitkään pysynyt arvoituksena (ks. esim. Vaba 2011: 47). Viimeksi Mikko Heikkilä (2013) on esittänyt, että kyseessä olisi ollut ehdollinen äänteenmuutos, joka olisi tapahtunut kksm. **s*:n, **š*:n ja **r*:n jäljessä sekä **l*:n jäljessä **p*:n ja **n*:n seuratessa. Hänen äännelakinsa sisältää silti liikaa ongelmia, jotta se olisi hyväksyttävissä sellaisenaan:

1) Monimutkaisuus – näinkin yksityiskohtaisilla esiintymisehdoilla on tilastollisesti vaikeaa olla edes osoittamatta mitä tahansa sporadista äänteenmuutosta ehdolliseksi, varsinkin kun tässäkin tapauksessa reilusti alle puolet mksm. **ai*-sanoista on varmuudella palautettavissa kksm. tasoon.

2) Poikkeukset – mutkikkaista esiintymisehdoista huolimatta löytyy useita vastaesimerkkejä, joiden selitysyritykset eivät aina vakuuta; etenkin sm. sanan *keihäs* pitäminen ainutlaatuisena varhaisgoottilaisena lainasanana samoin kuin sm. sanan *seiväs* viP vastineen *teivas* selittäminen kontaminaatiolla[10] jäävät *ad hoc* -oletusten tasolle.

10. Tässä yhteydessä täytyy samalla lyhyesti kommentoida Heikkilän (2013: 586–589) sm. sanoihin *sapa(ro)*, *sarapuu*, *seipi*, *seiväs* ja *siipi* rekonstruoimaa sananalkuista konsonanttiyhtymää **st*, joka ei missään olisi säilynyt sellaisenaan. Muutoinkin vaikka esimerkkejä on näin vähän, **st*:n myöhempi kehitys ei silti kaikkialla olisi ollut säännöllinen (vrt. viP *saba/tabar*, *sarapuu*, *teib*, *teivas* ja *tiib*). Kun lisäksi sm./ka./va. *siipi* on *e*-vartalo, viP *tiib* ja viE *siib a*-vartaloita sekä li. *tībõz* konsonanttivartalo, ei ole syytä luopua perinteisestä käsityksestä, että mainitut sanat ovat pikemminkin ieur. erillislainoja, sillä sekä aiempi **st* → **s* että

3) Fonologinen epäuskottavuus – **s*, **š*, **r* ja **l* saati sitten **p* ja **n* eivät muodosta mitään luonnollista luokkaa puhumattakaan siitä, että tunnettaisiin jokin fonologinen mekanismi, joka aiheuttaisi yksin niiden yhteydessä kehityksen **ai* > **ei*; ainakin tällaista äännelakia ehdottaessa tulisi esittää kunnon paralleeleja vastaavasta äänteenmuutoksesta vastaavassa äänneympäristössä.

4) Levikkiristiriita – suppealevikkisempi **ai* > **ei* olisi ollut vanhempi kuin laajalevikkisempi **š* > **h*,[11] mikä ei tosin yksin vielä olisi ongelma, mutta kaikkien muiden epäkohtien kanssa vähentää esitetyn äännelain uskottavuutta entisestään.

5) Ehdollinen **äi* > **ei* – mikäli Suomenlahden kantamurteen **ai* > **ei* olisi ollut ehdollinen, sen esiintymisehtojen luulisi edes etäisesti muistuttaneen saman kantamurteen ehdollisen **äi* > **ei* -kehityksen esiintymisehtoja (joista tarkemmin jäljempänä).

Ehdollista äänteenmuutosta vastaan voisi puhua jopa sekin, että **ai* > **ei* kohdistui yhtä poikkeusta lukuun ottamatta lainasanoihin ja niissäkin lähinnä balttilaisiin sellaisiin. Tunnetustihan baltissa **ai* ja **ei* vaihtelivat lähes vapaasti (Stang 1966: 52–68), mutta toisaalta myös skandinaavissa tapahtui kehitys *ai* > *ei* (Krause 1971: 28, 71–73). Yhtä kaikki koska **ai* > **ei* rikkoi vokaalisoinnun, se on vaikea selittää omaperäiseltä pohjalta, ja ylipäänsä kyse saattoi olla varsinaisen äänteenmuutoksen sijasta pikemmin kaksikielisyyden tuottamasta fonologisesta lainasta (vrt. Uotila 1986: 213–214).

---

myöhempi **st* → **t* ovat ennestään tuttuja substituutioita (Kalima 1936: 63–64; Hofstra 1985: 68–69, 163–165). Toisin sanoen esim. baltt. originaalista **staibas* lainattiin ensin kksm. **saipas* (> sm. *seiväs*, ka. *seiväs*, ve. *seibaz*, va. *seiväz*, viE *saivas*), jonka osasta mksm. kielialuetta syrjäytti samasta baltt. lähteestä omaksuttu myöhempi erillislaina **taibas* (> viP *teivas*, li. *tāibaz*). Kolmannen substituution **st* → **st* olettaminen on siis turhaa, ja ylipäänsä tulisi aina pyrkiä mahdollisimman vähiin lainasubstituutioihin, koska muussa tapauksessa lainasanatutkimus menee mielivaltaiseksi pelleilyksi (vrt. Katz 1990, 2003).

11. Heikkilän mukaan **ai* > **ei* olisi lisäksi ollut varhaisempi kuin niin ikään hyvissä ajoin ennen mksm. tasoa vokaalien jäljessä tapahtunut **jE/*ji* > **i* (Kallio 2007: 239–240), koska siihen ei siten olisi ottanut osaa vksm. **šajə̂-ŋćə̂-* > kksm. **šajëjcë-* > mksm. **haicë-* > sm. *haista*, ka. *haissa*, ve. *haišta*, va. *aisõa*, viP *haisema*, viE *haisma*, liSal *aiš* (vrt. vksm. **šajə̂-w* > kksm. **šaju* > mksm. **haju* > sm./ka./ve. *haju*).

Mksm. *oi

Edelliseen *ai:hin verrattuna runsaassa 30 mksm. sanavartalossa esiintynyt *oi on jo huomattavasti ongelmattomampi primaari diftongi:

- vksm. *kojwə̂-w > kksm. *kojwu > mksm. *koivu > sm. *koivu*, ka. *koivu*, ve. *koiv*, va. *koivu*, viP *kõiv*, viE *kõiv*, li. *kȭvaz*.
- vksm./kksm. *pojka > mksm. *poika > sm. *poika*, ka. *poika*, ve. *poig*, va. *poika*, viP *poeg*, viE *poig*, li. *pūoga*.

Eteläisissä imsm. kielissä tapahtuneen illabiaalistumisen *o > *ë esiintymisehdot ovat toki edelleen selvittämättä, ja tässä yhteydessä haluankin korostaa vain sitä, että ongelman ratkaisemiseen ei riitä pelkkä viron kirjakieli (vrt. Holst 2001), vaan niin viron kuin myös muiden eteläisten imsm. kielten murre-evidenssi on otettava huomioon (vrt. Viitso 1978).

Mksm. *ëi

Mksm. *ëi esiintyi ainoastaan parissa verrattain myöhäisessä skandinaavisessa lainasanassa (joissa *j:tä edeltänyt *ai = [ɜi]; Schalin 2016):

- germ./skand. *blaikjan- → mksm. *lëikka-da- > sm. *leikata*, ka. *leikata*, ve. *leikata*, va. *lõikata*, viP *lõikama*, viE *lõikama*.
- germ./skand. *skaikō(ja)n- → mksm. *këikku- > sm. *keikkua*, ka. *keikkuo*, viP *kõikuma*, viE *kõikma*.

Sitä vastoin jo aikaisemmin kksm. tasoon lainasanojen mukana tulleesta *ëj:sta oli mksm. tasoon mennessä tullut *ii (vrt. Kalima 1936: 133; Kallio 2008: 273; Vaba 2011: 47–48):

- baltt. *leika- → kksm. *lëjka > mksm. *liika > sm. *liika*, ka. *liika*, ve. *liig*, va. *liika*, viP *liig*, viE *liig* (huom. li. *lȭiga* myöhempi erillislaina).

Moni germaanilaina saattoi niin ikään kuulua samaan yhteyteen (esim. sm. *siima* ja *viisas*), mitä on kuitenkin mahdoton todentaa, koska myös germaanissa tapahtui jo varhain *ei > *ī (Hofstra 1985: 42–44).

Mksm. *ui

Vajaassa 20 mksm. sanavartalossa esiintynyt *ui kuului jälleen primaareihin ja ongelmattomiin diftongeihin:

- vksm./kksm. *kujwa > mksm. *kuiva > sm. *kuiva*, ka. *kuiva*, ve. *kuiv*, va. *kuiva*, viP *kuiv*, viE *kuiv*, li. *kūija*.
- vksm./kksm. *tujma > mksm. *tuima > sm. *tuima*, ka. *tuima*, va. *tuima*, viP *tuim*, viE *tuim*, li. *tūima*.

Mksm. *äi

Vajaassa 20 mksm. sanavartalossa esiintynyt *äi on sikäli verrattavissa *ai:hin, että se ensinnäkin säilyi monissa vanhoissa perintösanoissa:

- vksm./kksm. *päjwä > mksm. *päivä > sm. *päivä*, ka. *päivä*, ve. *päiv*, va. *päivä*, viP *päev*, viE *päiv*, li. *pā̄va*.
- vksm. *täjə > kksm. *täji > mksm. *täi > sm. *täi*, ka. *täi*, ve. *täi*, va. *täi*, viP *täi*, viE *täi*, li. *tei*.
- vksm./kksm. *äjjä > mksm. *äijä > sm. *äijä*, ka. *äijä*, ve. *äi*, va. *äd́ d́ ä*, viP *äi*, viE *äi*.
- vksm./kksm. *äjmä > mksm. *äimä > sm. *äimä*, ka. *äimä*.

Toisaalta myös *äi saattoi toisinaan kehittyä Suomenlahden kantamurteessa *ei:ksi, mikä näyttäisi säännöllisesti tapahtuneen ainakin dentaaliobstruenttien edellä:[12]

- vksm. *näjtə > kksm. *näjti, josta johdoksina mksm. *näitoi/ *näiccüt > sm. *neito/neitsyt*, ka. *neito(i)/neitšüt*, ve. *neidō/neičud*, va. *neito/neitsüD*, viP *neiu/neitsi*, viE *näio/näütsi*, li. *Ø/neitst*.
- vksm. *śäjćəmə > kksm. *säjceme- > mksm. *säi(c)ceme- > sm. *seitsemän*, ka. *seittšemen*, ve. *seičeme*, va. *seitsee*, viP *seitse*, viE *säidse*, li. *seis*.
- mksm. *väi(c)ci > sm. *veitsi*, ka. *veittši*, ve. *veič*, va. *veittsı*, viP *veits*, viE *väitś*, li. *veis*.

Ainoassa laajalevikkisessä vastaesimerkissä kehitys estyi johtuen vielä nykysuomessa läpinäkyvästä yhteydestä kantasanaan *pää*:

12. Myös molemmat sm. *heisi*-sanat (ks. Koivulehto 1992) kuuluvat tähän yhteyteen (vrt. viE *häidseq* ’kukinta, kukka’; *häieh* ’säie, kuitu, lanka’).

- vksm. **päŋə-ŋćə-t* > kksm. **päjcet* > mksm. **päiccet* > sm. *päitset*, ka. *päitšet*, va. *päitseD*, viP *päitsed*, viE *päidseq*.[13]

Myös liivissä tapahtui **äi* > **ei* mutta poikkeuksetta (vrt. sm. *täi*, *väijyä*, *väinä* ~ li. *tei*, *ve'jjõ*, *vēna*; Posti 1942: 31),[14] miksi se täytyykin erottaa Suomenlahden kantamurteen ehdollisesta kehityksestä **äi* > **ei* (vrt. kuitenkin saman kantamurteen **ai* > **ei*).

Mksm. **öi?*

Mksm. **öi* ei esiintynyt yhdessäkään sanavartalossa, eikä sitä näyttäisi olleen edes morfeemirajalla, sillä esim. suomen imperfektivartalo *söi-* on pikemminkin preesensvartalon **söö-* analogiaa, koska vatjan ja etelävironsa asuja on puolestaan vaikea selittää muiksi kuin äännelaillisiksi:

- vksm. **sewə-j* > kksm. **sewij* > mksm. **sei* > va. *sei*, viE *sei* (vrt. sm. *söi*, ka. *söi*, ve. *söi*, viP *sõi*, li. *söi* > *sei*).

Toisin sanoen vaikka mksm. **ö* ja **öö* olivat jo mahdollisia (Saukkonen 1975), **öi* oli silti edelleen mahdoton samoin kuin oletettavasti myös **öü* (vrt. edellä).

Mksm. **ei*

Vain muutamissa mksm. sanoissa esiintynyt **ei* oli poikkeuksetta myöhäsyntyinen:

- vksm. **sewə-mä* > kksm. **sewijmi* > mksm. **seimi* > sm. *seimi*, va. *seimi*, viE *seiḿ* (vrt. mksm. **soimi* > sm. *soimi*, ka. *soimi*, va. *sõimi*, viP *sõim*).[15]

13. Vksm. ja kksm. rekonstruktiot ovat tässä tietenkin täysin teoreettisia, koska johdos ei välttämättä ollut mksm. tasoa aikaisempi (ts. mksm. **pää* + **-i(c)cE-* + **-t*).
14. Näennäinen poikkeus *pā̄va* selittyy aikaisemmalla assimilaatiolla **päivä* > **päuva*, joka samalla myös osoittaa kehityksen **äi* > **ei* tapahtuneen vasta verrattain myöhään liivin erilliskehityksen aikana (ks. Kallio 2016: 47–48, 51–52).
15. Vksm. ja mksm. tasojen välillä tapahtuivat jälkitavujen vokaalireduktio **A* > **Ə* (ts. **sewəmä* > **sewəmə*; Kallio 2012a: 169–171), jälkitavujen **Ə* > **-E-/*-I* (ts. **sewəmə* > **sewemi*; ibid. 171–172), epenteesi **mi* > **jmi /V_#* (ts. **sewemi* > **sewejmi*; ibid. 169), jälkitavujen **Ej*-diftongien monoftongiutuminen (ts. **sewejmi* > **sewijmi* > **sewimi*; Kallio 2012c) sekä vokaalien välisen **w*:n kato (ts. **sewimi* > **seimi*; Kallio 2007: 240–241).

- germ. **sējan-* → kksm. **šeje-* > mksm. **hee-* + **-ittA-* = **heittä-* > sm. *heittää*, ka. *heitteä*, ve. *heitta*, va. *eittää*, viP *heitma*, viE *heitmä* > *hiitmä*, li. *eitõ*.

Näin siksi, että vksm./kksm. **ej* oli kehittynyt mksm. **ii*:ksi (vrt. Kalima 1936: 169; Aikio 2014: 90–91):

- vksm./kksm. **pejmä* > mksm. **piimä* > sm. *piimä*, ka. *piimä*, va. *piimä*, viP *piim*, viE *piim*.
- vksm. **tejnəš* > kksm. **tejneš* > mksm. **tiineh* > sm. *tiine*, ka. *tiineh*, ve. *tineh*, va. *tiini*, viP *tiine*, viE *tiinõq*, liSal *tīn*.

Epäilemättä **ej* > **ii* tapahtui samanaikaisesti kuin edellä jo mainittu **ëj* > **ii*.

Mksm. **üi*

Vaikka **üi* ei esiintynyt yhdessäkään mksm. sanavartalossa, sen voidaan silti olettaa esiintyneen esim. sm. sanan *syy* monikkomuodoissa:

- vksm. **siwə-j-tä* > kksm. **siwijtä* > mksm. **süitä* > sm. *syitä*, ka. *syitä*, ve. *süid*, va. *süitä*, viP *süid*, viE *süid*, li. *sīḑi*.

Mksm. **üi*:n harvinaisuuden voisi selittää sillä, että kksm. **üj*:stä olisi äännelaillisesti tullut mksm. **üü* (vrt. Steinitz 1944: 116; Bergsland 1968: 20), mutta valitettavasti vain ainoat esitetyt esimerkit voisi myös selittää vasta sekundaaristi pidentyneellä mksm. **ü*:llä:

- vksm. **küńələ* > kksm. **kü(j)neli* > mksm. **kü(ü)nel* > sm. *kyynel*, ka. *kyynäl*, ve. *kündaĺ*, va. *tšüünel*, li. *kīṇḑõl*.
- vksm. **küńärä* > kksm. **kü(j)närä* > mksm. **kü(ü)närä* > sm. *kyynärä*, ka. *kyynärä*, ve. *künambruz*, va. *tšüünärä*, viP *küünar*, viE *künnaŕ*, li. *kīndõr*.

Muutenkin vksm. **ń* > kksm. **jn* > mksm. **in* tavataan kunnolla yhdestä ainoasta esimerkkisanasta (vrt. Bergsland 1968; Pystynen 2014):

- vksm. **pańa-* > kksm. **pajna-* > mksm. **paina-* > sm. *painaa*, ka. *painoa*, ve. *painda*, va. *painaa*, viP *painama*, viE *painama*, li. *painõ*.

Kehitykselle on myös olemassa vastaesimerkkejä:

- vksm. **mińä-jä* > kksm. **minejä* > mksm. **minijä* > sm. *miniä*, ka. *minja*, ve. *mind′*, va. *mind′a*, viP *minia*, viE *minnij*, li. *mīņa*.[16]
- vksm. **puńa* > kksm./mksm. **puna* > sm. *puna*, ka. *puna* (huom. tässä ei väri vaan ’kierre, pyörre’).

Ennen kaikkea kuitenkin vksm. **ń* > kksm. **jn* > mksm. **in* on ristiriidassa konsonanttien yleisen ja yhtäläisen depalatalisaation kanssa (ts. vksm. **Ć* > kksm./mksm. **C*; Kallio 2007: 233).

Lopuksi

Mksm. ensitavun diftongeja olivat **au*, **ou*, **ëu*, **iu*, **äü*, **eü*, **ai*, **oi*, **ëi*, **ui*, **äi*, **ei* ja **üi*, joista primaareja **au*, **ou*, **äü*, **eü*, **ai*, **oi*, **ui* ja **äi* sekä sekundaareja **ëu*, **iu*, **ëi*, **ei* ja **üi*. Imsm. kantamurteissa syntyivät puolestaan **öü*, **iü* ja **öi*, kun taas muut diftongit syntyivät vasta imsm. kielten erilliskehitysten aikana. Ennen kaikkea siinä missä tähänastiset diftongit olivat olleet lähinnä suppenevia, nyt alkoi ilmestyä myös sellaisia väljeneviä diftongeja kuin sm. *uo*, *yö* ja *ie*.

16. Mahdollisesti sama **jA*-aines näkyy myös kksm. tasoon palautuvassa balttilaislainassa **morti-ja-* > mksm. **morcija-* > sm. *morsian*, ka. *morsien*, ve. *murźain*, viP *mõrsja*, viE *mõrsja*. Ehkä johdoksella haluttiin lisäksi välttää homonymia kksm./mksm. persoonapronominiin **minä* > sm. *minä*, ka. *mie*, ve. *minä*, va. *miä*, viP *mina*, viE *mina*, li. *minā*. Etenkin viron sanat viittaavat joka tapauksessa yksiselitteisesti kolmitavuiseen mksm. lähtöasuun **minijä* pro **minjä*, jonka **nj* olisi myös ollut ainoa mksm. **Nj*-yhtymä.

Lyhenteet

baltt.	(kanta)baltti	prs.	preesens
germ.	(kanta)germaani	skand.	(kanta)skandinaavi
ieur.	(kanta)indoeurooppa	sm.	suomi
imsm.	itämerensuomi	smI	itäsuomi
ka.	karjala (KKS 1968–2005)	smL	länsisuomi
		SUT	suomalais-ugrilainen tarkekirjoitus
kksm.	keskikantasuomi		
li.	liivi (Viitso & Ernštreits 2012)	ural.	(kanta)urali
		va.	vaṭja (VKS 2013)
liL	länsiliivi	ve.	vepsä (Zaiceva 2010)
liSal	salatsinliivi	viE	eteläviro (Iva 2002)
mksm.	myöhäiskantasuomi	viP	pohjoisviro
partis.	partisiippi	vksm.	varhaiskantasuomi
pksm.	pohjoiskantasuomi		

Lähteet

Aikio, Ante [= Luobbal Sámmol Sámmol Ánte] 2012: On Finnic Long Vowels, Samoyed Vowel Sequences, and Proto-Uralic **x*. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (toim.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum multilingue. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 264. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 227–250.

—— 2013–2015: Studies in Uralic Etymology I–IV. – *Linguistica Uralica* 49: 161–174; 50: 1–19, 81–93; 51: 1–20.

Andersen, Henning 1996: *Reconstructing Prehistorical Dialects: Initial Vowels in Slavic and Baltic*. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 91. Berlin.

Antonsen, Elmer H. 2002: *Runes and Germanic Linguistics*. Trends in Linguistics: Studies and Monographs 140. Berlin.

Bergsland, Knut 1968: Palataalinasaalin edustuksesta itämerensuomessa. – *Fenno-Ugrica: Juhlakirja Lauri Postin kuusikymmenvuotispäiväksi 17.3.1968*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 145. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 20–22.

Heikkilä, Mikko 2012: Varhaisen kantasuomen vokaaliston ja fonotaksin uudennoksista sekä niiden ajoituksesta. – *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 14: 1–30.

—— 2013: Itämerensuomen ehdollisesta äänteenmuutoksesta /ai/ > /ei/. – *Virittäjä* 117: 583–592.

Hofstra, Tette 1985: *Ostseefinnisch und Germanisch: Frühe Lehnbeziehungen im nördlichen Ostseeraum im Lichte der Forschung seit 1961*. Groningen.

Holst, Jan Henrik 2001: Die Herkunft des estnischen Vokals *õ*. – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 89: 57–98.

Häkkinen, Jaakko 2007: Kantauralin murteutuminen vokaalivastaavuuksien valossa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto: Suomalais-ugrilaisten kielten tutkimuksen laitos.

—— (tulossa): *Updating the Evidence for the Proto-Finnic Illabial Back Vowels*.

Itkonen, Terho 1980: Lisiä suomen rajausoppiin. – *Virittäjä* 84: 101–115.

Iva, Sulev [= Jüvä Sullõv] 2002: *Võro-eesti synaraamat*. Võro instituudi toimõtiseq 12. Võro: Võro instituut.

Kalima, Jalo 1936: *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 202. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kallio, Petri 1997: Uralic Substrate Features in Germanic? – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 87: 123–130.

—— 2002: A Uralic Substrate in Germanic? – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (toim.), *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and Literary Contacts*. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Maastricht: Shaker. 168–184.

—— 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit: Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 229–249.

—— 2008: On the 'Early Baltic' Loanwords in Common Finnic. – Alexander Lubotsky, Jos Schaeken, Jeroen Wiedenhof, Rick Derksen & Sjoerd Siebinga (toim.), *Evidence and Counter-Evidence: Essays in Honour of Frederik Kortlandt 1. Balto-Slavic and Indo-European Linguistics*. Studies in Slavic and General Linguistics 32. Amsterdam: Rodopi cop. 265–277.

—— 2012a: The Non-initial-syllable Vowel Reductions from Proto-Uralic to Proto-Finnic. – Tiina Hyytiäinen, Lotta Jalava, Janne Saarikivi & Erika Sandman (toim.), *Per Urales ad Orientem: Iter polyphonicum*

multilingue. Festskrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 264. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 163–175.

—— 2012b: The Prehistoric Germanic Loanword Strata in Finnic. – Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.), *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 225–238.

—— 2012c: Jälkitavujen diftongit kantasuomessa. – *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 14: 31–40.

—— 2014: The Diversification of Proto-Finnic. – Joonas Ahola & Frog (toim.), *Fibula, Fabula, Fact: The Viking Age in Finland*. Studia Fennica Historica 18. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 155–168.

—— 2016: Historical Phonology from Proto-Finnic to Proto-Livonian. – Valts Ernštreits & Karl Pajusalu (toim.), *Studies on Livonian* II. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics 1–7. Tartu: University of Tartu Press. 39–65.

—— (tulossa): *Yhteisitämerensuomalainen sanasto*.

Kallio, Petri, Jorma Koivulehto & Asko Parpola 1997: Kantagermaanin suomalais-ugrilainen substraatti: perusteeton hypoteesi. – *Tieteessä tapahtuu* 8/1997: 47–51.

—— 1998: Kantagermaanin suomalais-ugrilainen substraatti: edelleen perusteeton hypoteesi. – *Tieteessä tapahtuu* 3/1998: 45–48.

Katz, Hartmut 1990: *Bume und Korpsion: Zur Behandlung konsonantischer Anlautkluster in den urgermanischen Lehnwörtern des Ostseefinnischen*. Innsbrucker Studien zur Ural-Altaistik 3. Innsbruck: Selbstverlag Anreiter.

—— 2003: *Studien zu den älteren indoiranischen Lehnwörtern in den uralischen Sprachen*. Heidelberg: Winter.

KKS 1968–2005 = Pertti Virtaranta & Raija Koponen (päätoim.), *Karjalan kielen sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 16. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalais-Ugrilainen Seura.

Koivulehto, Jorma 1992: Hieman heidestä. – *Virittäjä* 96: 185–211.

Krause, Wolfgang 1971: *Die Sprache der urnordischen Runeninschriften*. Heidelberg: Winter.

Käsi, Inge 2011: *Vanapärase Võru murde sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Pajusalu, Karl 2012: Phonological Innovations of the Southern Finnic Languages. – Riho Grünthal & Petri Kallio (toim.), *A Linguistic Map of*

Prehistoric Northern Europe. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 201–224.

Posti, Lauri 1942: *Grundzüge der livischen Lautgeschichte*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 85. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Pystynen, Juho 2014: Palatal Unpacking in Finnic. – *19th Conference of the Finno-Ugric Studies Association of Canada*. St. Catharines.

Saukkonen, Pauli 1975: Zur Geschichte des ostseefinnischen *ö*. – *Congressus Tertius Internationalis Fenno-Ugristarum I: Acta Linguistica*. Tallinn: Valgus. 357–361.

Schalin, Johan 2016: Östskandinavisk utveckling av den urnordiska ai-diftongen och palatalt r i ljuset av finska ljudsubstitutioner. – Daniel Andersson, Lars-Erik Edlund, Susanne Haugen & Asbjørg Westum (toim.), *Studier i svensk språkhistoria* 13: *Historia och språkhistoria*. Umeå. 241–262.

Stang, Christian 1966: *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Steinitz, Wolfgang 1944: *Geschichte des finnisch-ugrischen Vokalismus*. Acta instituti hungarici universitatis Holmiensis B: Linguistica 2. Stockholm.

Uotila, Eeva 1986: Baltic Impetus on the Baltic Finnic Diphthongs. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 47: 206–222.

Vaba, Lembit 2011: Language Contacts between Baltic and Finnic Languages. – *Congressus XI. Internationalis Fenno-Ugristarum VI.* Piliscsaba: Reguly Társaság. 44–52.

Viitso, Tiit-Rein 1978: The History of Finnic *õ* in the First Syllable. – *Советское финно-угроведение* 14: 86–106.

Viitso, Tiit-Rein & Valts Ernštreits 2012: *Līvõkīel-ēstikīel-leţkīel sõnārõntõz*. Tartu: Tartu Ülikool.

VKS 2013 = Silja Grünberg (toim.) 2013: *Vadja keele sõnaraamat: 2., täiendatud ja parandatud trükk*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Zaiceva, Nina 2010: *Uz' vepsä-venälaine vajehnik*. Petroskoi: Periodika.

JANNE SAARIKIVI
University of Helsinki

Finnic and other Western Uralic borrowings in Permian[1]

Abstract The article deals with Finnic and other Western Uralic borrowings in Komi and Udmurt. In the first part of the article, those etymologies figuring in the published research articles on Komi lexicology are evaluated from the point of view of the modern research situation. Altogether 75 etymologies are investigated, half of which are considered dubious in one way or another. In the second part, 39 new etymologies are presented. These involve both Komi as well as Udmurt vocabulary.

The author considers likely that many of the etymologies presented do not stem from Finnic in the strict sense of the word, but represent vocabulary of the extinct vernaculars spoken between the present areas of Finnic and Permian. It is supposed that there have been several independent contact areas and contact languages. The contacts lasted longest between the Finnic spoken in Dvina basin and the Komi spoken in Vaška basin.

1. The first version of the article was reviewed by two anonymous referees, and I thank them both for their critical comments and suggestions that helped to improve the article. However, one of the reviewers had that version of my paper rejected. This reviewer was of the opinion that "the new etymologies suggested (..) are mostly doubtful or unacceptable". Only in a small number of cases did the reviewer refer to some new data that I could use to reconsider my etymological suggestions. Otherwise, the referee suggested that one should not make references to particular scholars at all or just simply mentioned ex cathedra that a particular etymology was not acceptable without referring to any reasons why this would be the case. In the following, I have used those of his/her notes that can be considered useful, but left unaddressed those that were of personal character or altogether not grounded. The article has, of course, been resent to a new review after amendments.

1 Aims, background and methodologies

1.1 Aims

In this article, contacts between Finnic and Permian languages are discussed on the basis of the Finnic and other Western Uralic borrowings in Permian languages, Komi and Udmurt. Although the fact that such a loanword layer exists is received knowledge in Finno-Ugrian studies, there is no up-to-date treatment of the lexical stock that presumably belongs to it. There is thus a need to take a new look at the material that, in some cases, was first presented over 100 years ago, from the point of view of modern etymological, taxonomical and contact linguistic methods, and to situate the results in the framework of modern Uralic studies.

The present article discusses the established borrowings from Finnic into Permian while simultaneously investigating the characteristics of the 'irregular' and 'uncertain' cognate sets between Finnic and Permian presented in the standard etymological sources of the Uralic languages (UEW, SSA, SKES, KESKJ). The author aims to demonstrate that many of the supposedly irregular cognate sets figuring in the etymological dictionaries can be better understood as borrowings from Finnic or Western Uralic into Permian. This is especially true of many Finnic-Permian comparisons that lack cognates in the other Uralic branches. In the opinion of the author, many such cases represent Finnic derivations or words that have been borrowed into Finnic from Baltic, Germanic and Slavic sources and have subsequently spread into Permian languages as Finnic loanwords via Karelian, Veps and extinct languages.

In the following, those Finnic loan etymologies figuring in the etymological literature are first critically assessed, and new etymologies are then presented. In the opinion of the author, the Finnic borrowings are not restricted to Komi, as is often claimed in the sources regarding the historical lexicology of the Permian languages (cf. Bartens 2000: 16–17), but are also present in Udmurt, albeit as a substantially less significant layer. This being the case, it seems that there has been some borrowing from the predecessors of Finnic and other presently extinct Western Uralic languages even into (the already dispersing?) Proto-Permian. Without a doubt, defining the 'Finnic' contact languages in

this context presents a problem in that many, if not all, of the borrowings under consideration are in fact borrowings from extinct language forms. There have most likely been several independent contact areas, contact periods and contact languages, some of which have resembled modern Finnic languages more, and others less. These issues are briefly discussed in the conclusion of the article (section 4).

On a more general level, it will be argued that the presence of a relatively large number of borrowings in the Permian languages may enable us to develop a better understanding of the complex phonematic development of these languages. If the 'irregular' cognate sets can be interpreted as borrowings from one Uralic branch into another, this may, in principle, substantially alter our picture of which parts of the Permian vocabulary should be explicable on the basis of regular sound laws. In this article, however, no in-depth speculations along these lines will be attempted. It is, nevertheless, implied that a similar explanation of internal borrowing within the Finno-Ugrian language family could also account for some other sets of "irregular cognates" that figure in the standard sources of Finno-Ugrian historical lexicology (cf. also the article by Niklas Metsäranta in this volume on the vocabulary of Permian and Mari).

Within the framework described above, the author wishes to shed light on the following, more limited questions:

a) An evaluation of the loan etymologies from Finnic into Permian presented in the earlier research in the light of contemporary research
b) The phonematic characteristics and sound correspondences of the Finnic loanword stock vis-à-vis the inherited Uralic vocabulary in Permian, particularly regarding some less obvious substitution patterns in the borrowings
c) The layering of the vocabulary of Finnic and other Western Uralic origin in Permian
d) The dating and locating of the contacts between Finnic and Permian
e) The emergence of Permian as an independent branch of the Uralic languages in the light of its contacts with the other Uralic branches

It is obvious that no exact answers will be provided to such multidimensional questions. This paper is merely an effort to look at old problematics from a new angle. Even if the general argument presented in it may be considered acceptable, many details will still remain fuzzy.

1.2 Methodology

The research reported in this article consists of two parts. In the first, the Finnic borrowings in Permian discussed in the earlier research literature are evaluated (numbers 1–75). Here, reference is made to earlier research regarding especially Komi etymology that is assessed from the point of view of modern etymological research. Most notably, the (ir)regularity of the phonematic shape of words (in comparison to the other borrowings treated), similarity of meaning of the proposed borrowing and its etymon, spread of the Finnic word in Eastern Finnic and possibility of borrowing from Russian dialects are taken into account as factors relevant for the evaluation.

In the second part, new etymologies are presented for Permian words (76–113). These have been identified using normal etymological methodologies, including phonological and semantic comparison of the source and target language word forms, analysis of the distribution of lexemes and the proposed origin of the etyma. Such methodologies have been discussed in many sources (cf. Anttila 1988, Hock & Joseph 2009), and newly commented upon in detail in the Uralic context by Junttila (2015), who proposes many new systematically defined notions for different phases of the process of etymological reasoning.[2]

In particular, it has been assumed in the present article that those Permian words with irregular sound correspondences in Finnic cognates can often been analysed as borrowings from Western Uralic

2. One of the reviewers of the article proposed that I adjust the terminology used in this paper to correspond that used in Junttila's thesis on Baltic borrowings in Proto-Finnic. This suggestion is difficult to follow in that the terminology, thus far, exists only in Finnish. Moreover, the basic terminology of etymological methodologies has remained the same in the English-language research literature for decades, and there is no great need to amend it for the purposes of a single paper. It can be added that while many of the neologisms newly created by Junttila are informative and describe the process of etymologization well, some of them might be too far-fetched and idiosyncratic to remain in use (cf. Saarikivi 2017).

into Permian. Such words are fairly numerous in standard etymological sources, where they are often presented with a question mark (or sometimes two). Especially in cases where this type of words do not occur outside Finnic and Permian, it is reasonable to assume that the word does not represent inherited vocabulary from Proto-Uralic (or other early protolanguages). Many of the investigated words represent characteristics that typically do not go back to Pre-Proto-Permian, for instance, intervocalic single stops and second syllable vowels which were lost in Proto-Permian, word-final derivational suffixes or other odd phonematic or morphological phenomena.

From the point of view of Finnic, special attention has been paid to words that have both a loan etymology from Baltic, Slavic or Germanic in Finnic, as well as proposed cognates in Permian. In most of such cases, the proper investigation of the Finnic–Permian sound correspondence often reveals that the word has spread from Finnic as a borrowing. As is noted elsewhere in this article, similar methodology has been employed by Jorma Koivulehto in many papers.

1.3 Historical background of the Permian–Finnic contacts

The present speaking areas of both Finnic and Permian differ significantly from the speaking areas of these language groups in the past. Thus, most of the territory of Finland that today is overwhelmingly Finnish-speaking was still Saami-speaking only five centuries ago. This is especially true of the inland regions, where the Saami population existed until at least the 17th century (Itkonen 1948: 88–107; Korhonen 1981; Aikio 2009). Most of Finnish Lapland did not become Finnic-speaking until the 18th and 19th centuries, and many details of this process, such as the pace of hunter-gatherers settling to farmsteads, are fairly well documented (cf. Tegengren 1952, Enbuske 2008), although others, such as the pace of language shift among the Saami who shifted from a hunter-gatherer or nomadic way of life to a sedentary way of life, are not. A similar and likely simultaneous significant shift from Saami to Finnic also took place in most of the present-day Karelian Republic (cf. Kuzmin 2008; Kuzmin 2010).

On the other hand, the Finnic language area 700–800 years ago was significantly wider both in the south and the east than it is at

present. As for the south, it is a well-known fact that by the time of the earliest literary documents regarding Northern Europe, most notably the Chronicle of Henry the Livonian, Finnic tribes were living in the Northern part of what is presently the state of Latvia (Heinrici 1982). Presently, there is a notable, albeit fairly poorly studied layer of Finnic toponyms in this area (Balode & Bušs 2007). As for the east, there is even more notable historical, toponymic and folkloristic evidence of Finnic tribes that resided in the Dvina basin during the Middle Ages (for some general references, cf. Saarikivi 2006; Matveev 2001, 2006; Bulatov 1997; etc.).

The historical evidence regarding Finnic speakers in the Dvina basin can be roughly divided into the Scandinavian and Russian traditions. The former of these consists mostly of sagas (and, to a lesser extent, other types of historical literature), which have been analysed by Vasaru (2008; for the earlier literature, cf. Tiander 1907, Haavio 1965). The Anglo-Saxon and other Western European literary traditions are also largely based on the Scandinavian sources (cf. Valtonen 2008). The region referred to as *Bjarmaland* in the Scandinavian sagas was situated somewhere in Northern Russia and inhabited by Finnic-speaking *Bjarms* (*bjarmar*) who practiced agriculture and cattle breeding. The Scandinavians took more or less regular expeditions to this region to plunder its inhabitants and to trade with them from the late 10th to the 13th century. The Bjarms also had connections to Russian principalities such as Suzdal and Rostov and, according to the sagas, some groups of Bjarmians paid taxes to them (Džakson 1993).

In the oldest Slavic historical tradition (9th to 13th century), as well as in oral history, the Finnic people of this area are referred to as the *чудь* or the *заволоцкая чудь*, the Chud beyond the portage. The ethnonym *čud′* has subsequently been preserved as an endonym of some Veps groups (see in detail Grünthal 1997). Other ethnonyms besides these denominations also figure in the historical account, especially in 14th–16th-century documents. These typically derive from toponyms, for instance, *белозерций* (residents of *Beloozero,* or the White Lake), *пинежане* (residents of the Pinega basin), *важане* (residents of the Vaga basin), *Сура поганая* (heathens of the river Sura), *тоймицы погане* (heathens of the river Tojma), etc. In addition, Karelians, or

at least people who were identified as Karelians by their neighbours, resided in the Dvina basin prior to the Slavs (Saarikivi 2006: 48–51). An interesting account on the Chuds has been pointed out by Bulatov (1997), who cites the Dvina chronicle (*Двинская летопись*) and its mention of *Заволоцкая чудь*, the Chud behind the portage, who had become Christians and were therefore now called *Двиняне* [the dwellers of the river Dvina].

Even today, some residents of the villages in the Dvina basin consider themselves to be Chuds (*чудь*) or their descendants (cf. Saarikivi 2006: 11). In Russian folklore, they are presented as a passive population that tries to escape Novgorod's colonization of the Northern peripheries but nonetheless falls victim to it. Many local traditions regarding the Chuds are described in Russian folkloristics, some of them pointing to the origin of geographical features or toponyms. Some are related to specific locations or ancestors of families (cf. Bulatov 1997; Grünthal 1997 – on the origin of the ethnonym cf. also Koivulehto 1997: 159–161). Self-evidently, these traditions can only be considered historical sources with great caution, but some of them seem to fit well into the historical circumstances and toponymic environment, for instance, in the village of Sura, Pinega Basin, where I conducted field work in the 1990s. One can further note that in the Saami folklore, the Chuds are an entirely different population, a hostile tribe that fought war against the Saami.

There is a significant oral tradition concerning the Chuds also among the Komi (cf. Ročev 1984). While this tradition is mostly univocal with that of the Russian tradition, there may be enough separate motifs to suggest that it has emerged partly independently of it. In order to find out whether this indeed was the case, however, a thorough folkloristic analysis of the relevant materials would be needed. The ethnonym *čud′* also figures in Komi toponymy, hinting to the possibility that some groups of Finnic-speakers probably settled in the present-day Komi-Zyryan area. This may be reflected in the fact that there are toponyms of presumed Finnic origin in the western and southern parts of the Komi Republic (Turkin 1988; Afanas′ev 1996). However, the number of such toponyms is low, and as both the collection of the material and the etymological analysis of the toponyms in Komi has thus far not been of the best quality, the

question of whether there are possible Finnic toponyms in the Komi speaking area remains open.[3]

Archaeologists regard the Iron-Age Dvina basin as a transitional zone between the Ladoga and Baltic Sea regions. There is a fairly strong tradition of ethnic classifications in the Soviet and Russian archaeology in which the inhabitants of the region are typically labelled as Finnic-speakers (*Заволоцкая чудь*, lit. 'the Chud residing behind the portage', a denomination borrowed from the Russian primary chronicle) whose artefact types and burials mostly resemble those documented in the Lake Ladoga region, especially its southwestern shore (Rjabinin 1997). The fairly scarce remnants of Iron Age material culture in the area reflect local groups with contact networks that were predominantly orientated towards the west and who become ever more intensively connected with the emerging Slavic states whose influence also spread from the south and west. The material influences identified as Slavic, most notably several artefact types and ceramics produced with a potter's wheel, become ever more common in the material related to the 12–15th centuries (Makarov 1997). In addition, several artefact types seem to have spread to this area from the zone of the so-called Vychegda Perm (*Пермь Вычегодская*) culture (cf. Ovsyannikov 1980; Rjabinin 1997 for details).

Komi archaeologists, too, have traditionally regarded the Iron-Age finds of the 12th to 15th centuries in western Komi as the material remnants of Finnic speakers. In these cases, it is mainly the burials and some artefact types with parallels in the Ladoga region that have been interpreted as the remnants of the people who, according to Komi archaeologists, penetrated this region from the west. Although the ethnic interpretation of the Iron-Age archaeological findings in this region certainly raises a number of questions, it is, nonetheless, obvious that the material bears witness to contacts between the Komi and the Finnic-speaking regions.

3. Some toponymic types that have been discussed in this connection are the toponyms ending in *-aj* or *-oj*, which correspond to similar names in the Russian toponymy of the Dvina basin. It has been proposed that such names would ultimately derive from Finnic *oja* 'brook', or a related word. Moreover, some individual toponyms have been compared with Finnic appellatives, such as *Lojma* 'a river in Southern Komi' and a Finnic toponymic appellative *loima* 'pond; small lake' (Afanas′ev 1996: 92 – in this source also compared to Russian dialectal *lojma* 'small herd of wild reindeer', cf. also Turkin 1988).

Further, there seems to be evidence of an earlier presence of Permian people in the west. Adolf Turkin (1971) has, quite convincingly, demonstrated that there is a significant layer of Komi substrate toponyms in the lower reaches of the river Vychegda up to the historical settlement of Pyras (present-day Kotlas). On another occasion (Turkin 1974), he has presented a few possible Komi borrowings in Veps. There is also toponymic evidence, both ethnonyms and toponyms derived from Permian appellatives, of the Komi who settled in the Pinega basin where the main layer of substrate toponymy is Finnic (cf. Matveev 1986; Saarikivi 2006). The fact that several small rivers of the Pinega basin bear Komi names, while most of the larger geographical objects have Finnic names, points to the fact that the Komi arrived in this territory only after some Finnic speaking tribes had already settled it (cf. Matveev 1986: Saarikivi 2003).

In addition to these, in some regions of the southern parts of Arkhangelsk region, most notably the basin of the river Ust′ja, there seems to be a significant layer of substrate toponyms that can, with reasonable certainty, be analysed as Permian. The fact that the ethnonym *zyr′* has been recorded in this area as a pejorative word points to a similar conclusion (cf. Matveev 1996). Further, there seems to be some grounds to suggest that the *meščera*, a Central Russian tribe mentioned several times in the chronicles, have been linguistically Permian (Rahkonen 2010), although even this issue is far from settled. In a new study, Rahkonen (2014) has tried to establish the borders of the earlier spread of Permian hydronyms and, even in this study, he points to possible western substrate toponymic types in the Russian nomenclature that might be of Permian origin, thus arguing that the spread of the Permian languages in the west was once considerably larger than it is at present.

Even regarding the Udmurts, there seems to be a fairly consistent oral tradition that places the original living area of several groups of Udmurts in substantially more western territories than the present-day Udmurt republic. Atamanov (2002) refers to several groups of Udmurts who have preserved an oral tradition telling that they originally moved to their present areas from the Vyatka region. Furthermore, the ethnonym *čud′* is preserved in the names of the Udmurt *voršuds* (exogamic clans) *čudja* and *čudʒa* (ibid.). It is, of course, common

knowledge in linguistic science that the referents of ethnonyms are subject to significant changes over time and that ethnonyms tend to be carried from one people to another (cf. the common ethnonyms of the Swedes and Russians Fi *ruotsi* < PF *roocci* < Old Norse *rōþs* > Ru *русь* > Fi *ryssä, Russian*). However, this state of affairs likely reflects the fluctuating character of the ethnic identities due to language shifts more than the borrowing of the ethnonyms from one language into another in a cultural contact. The ethnonyms are preserved even after language shifts as a kind of a substrate vocabulary.

Against such a background, it seems highly possible that even the Finnic ethnonyms among the Permian people reflect some kind of former ethnic or linguistic group that resided among the Permian-speaking people and subsequently assimilated linguistically and culturally into them.

1.4 A deep history of Permian and contacts to the west

Each of the Uralic intermediate protolanguages (i.e. Proto-Finnic, Proto-Saami, Proto-Mordvinian, Proto-Mari, Proto-Permian, Proto-Mansi, Proto-Khanty, Proto-Hungarian and Proto-Samoyed) represents a history of approximately 2000 years of independent development. The latest phase of protolanguages dispersed approximately 2000–1000 years ago, but prior to that, several layers of sound shifts and contact influences had shaped them.

As for Finnic, this language group went through contacts with Baltic, Germanic and Slavic. The two first-mentioned represent a clearly earlier layer of contacts than the Slavic borrowings. In a similar manner, the Permian languages display contacts with Iranian and Bolghar sources, and after the dispersal of Proto-Permian, Turkic contacts continued between the Tatars and Udmurts.

The contact histories of the Uralic languages have, so far, been investigated mainly proceeding from the assumption that the common vocabulary of the Uralic languages derives from Proto-Uralic, unless one is dealing with new and transparent contacts. Finnic borrowings in Saami and Saami substrate borrowings in Finnic, or Komi borrowings in Mansi and Khanty, also exhibit a few layers of relatively

well-studied mutual borrowing between individual branches of modern Uralic languages.

However, in a similar manner to the language contact of Uralic with the Indo-European languages, there is no reason to believe that the newest layers of language contact represent the only existing one. One can assume that many of the irregularities found in the standard etymological sources on the Uralic languages actually represent borrowings from already dispersed branches of the Uralic languages into one another.

As a relevant factor in the study of such contacts, one may point to the many extinct Uralic language forms that were spoken in the area between the present-day Uralic and present-day Permian. Matveev distinguishes the Finnic, Saami and "Northern group" (*севернофинские языки*) of Uralic in the Dvina basin, and the Meryan language in the Volga basin. The status of both is disputed. The author of this article has maintained that there could not have been Saami languages "proper" in the Dvina basin, but rather Finnic vernaculars with several lexical elements that display parallels with the Saami languages (Saarikivi 2002, 2004). In a similar manner, there are at least two prevailing views on the status of Meryan, namely the idea that Meryan was close to Mari (Matveev 2015), and the idea that Meryan was close to Mordvinic and Finnic (Ahlqvist 2001).

Self-evidently, at the time of the independent development of both Finnic and Permian, the linguistic map of the European taiga zone was radically different from that of our time, even if the details of it are not known to us. What is more, the period of independent development of both Finnic and Permian has been ongoing for so long that many changes have taken place in the geographical distribution of the Uralic language forms, and some linguistic lineages have become extinct. In view of the rather conservative character of Finnic, Saami and Mordvinian on the one hand, and the more innovative features of Permian on the other, it is, however, reasonable to believe that while numerous phonological changes shaped the predecessors of Permian, they might have also received borrowings retaining archaic phonological features from the west over several periods and in several contact zones.

1.5 Earlier research into contacts between Komi and the Finnic languages

The idea that there were contacts between Finnic and Permian after the division of the Finno-Ugrian protolanguage into the present Finno-Ugrian branches is almost as old as the identification of Komi and Udmurt as Finno-Ugrian languages itself. A. J. Sjögren, in his study on the Zyryan people (Sjögren 1832), was already of the opinion that Finnic-speaking people had previously been living in most of Northern Russia (cf. also Sjögren 1828). He interpreted some Komi toponyms and oral traditions as proof that western Finnic speakers, most notably the Tavastians or the *hämäläiset*, would have been living in Northern Russia. Similar but less clearly presented early observations on the Finnic substrate in the Northern Dvina basin were also made by Castrén (1844) and Ahlqvist (1871).

More systematic observations on the Finnic borrowings in Komi were provided by Yrjö Wichmann (1920), T. E. Uotila (1936) and György Lakó (1935), who were the first to make a sharp distinction between the inherited Finno-Ugrian vocabulary and Finnic borrowings in Komi. This line of research was continued by V.I. Lytkin (1956, 1959, 1963 and 1967) and his pupils, most notably A. I. Turkin (1985). In an article from the year 1963, V.I. Lytkin also refers to a manuscript by A. S. Sidorov that includes 20 Veps etymologies. However, this source has not been available to the author of this article.

Lytkin and Turkin mention some 70 Finnic borrowings in Komi. Most of them occur in the westernmost Udora and Izhma dialects, and only a handful of borrowings have a wider distribution in the Komi literary language and Komi-Permyak. As for the Udmurt language, only the ethnonym of the Russians (Komi *roč,* Udmurt *ʒ́uč*) has been regarded as a certain borrowing from Finnic, although it is mentioned that the word has a Wanderwort character (cf. Bartens 2000: 16). In addition, Lytkin (1967: 24) mentions the Komi word *özын* ‘berth (moorings)’ and its Udmurt counterpart *озон* as a possible borrowing from Finnic into Proto-Permian.

The view that Finnic-speaking people have indeed resided in the Northern Dvina basin, the region situated between the present-day speaking areas of Finnic and Permian, has been proved correct on the

basis of toponymic studies. Thus, Matveev (2001, 2003, and 2007) has convincingly proved that there is a significant layer of Finnic borrowings in the Dvina basin. Taking into account the large number of Finnic substrate toponyms of the Dvina basin and the permanent character of the Finnic-speaking settlement during the Middle Ages, it does not seem likely that the Finnic-Permian contacts were only of a sporadic and short-lived character, as has been proposed by many earlier scholars. O. A. Koževatova, in her dissertation (Koževatova 1997, cf. also Teuš 2007), has convincingly demonstrated that the easternmost dialects of the presently Russian-speaking Dvina basin and the westernmost dialects of Komi share a layer of lexicon of Finnic origin that is without parallels in the Northern Russian dialects spoken elsewhere in the Dvina basin. According to her interpretation, the distribution of this layer of lexicon is proof of its substrate origin. This proposal can be further corroborated by fieldwork conducted by the author in the Pinega district of the Arkhangelsk region, which revealed a number of dialectal words with a narrow geographical distribution. These borrowings, pointing to local geographical features, frequently occurred in toponyms and could undoubtedly be considered a substrate residue of the extinct Finnic language forms of this region (cf. Saarikivi 2004). A similar point of view is also expressed by Myznikov (2003, 2004) in his detailed studies on Finno-Ugrian borrowings in Russian dialects. The overwhelming majority of the borrowings discussed by Myznikov are of Finnic origin, even those occurring in the regions that are not adjacent to the speaking areas of the present Finnic languages. This conclusion is fully in line with the opinion already expressed by earlier generations of Russian dialectologists (cf. Kalima 1915; Komjagina 1997).

A.K. Matveev, in the aforementioned references, has argued that, in addition to Finnic speakers, the area was also home to Saami people. With this in mind, it is interesting to note that Žerebcov (1982: 195) mentions three possible Saami borrowings in Komi (cf. below). While the author of this paper has argued that there were no real Saami languages in the present-day Arkhangelsk region (cf. Saarikivi 2004), the fact remains that many of the substrate toponyms in the Dvina basin cannot be considered Finnic proper. There seems to be a layer of toponyms that resemble Saami languages in terms of their consonantism, but that are nonetheless closer to Finnic from the point of view

of vocalism and lexical strata. Even some borrowings in the Komi language (discussed below) can be best explained by assuming that the borrowing occurred from such an extinct language form.

An interesting contribution to the study of Finnic-Permian language contacts is presented by Jorma Koivulehto. While investigating in detail many old Germanic and Baltic borrowings in the Finnic languages, he has, in many cases, suggested that the Komi and Udmurt "cognates" of the Finnic words under investigation that demonstrate irregular sound correspondences could be interpreted instead as borrowings from Finnic into Permian languages. This conclusion is inevitable in view of the lack of corresponding Germanic and Baltic loanword layers in the Permian languages. As the Finnic–Permian cognates have never been a main subject of his research, these remarks have mainly not been commented on in the scholarly literature. However, if one accepts the etymologies Koivulehto proposes for the Finnic words – and these are adequate in many cases – one can conclude that there must be Finnic or other types of Western Uralic borrowings not only in Komi, but also in Udmurt. Needless to say, it would be strange if the Finnic borrowings in these languages would be restricted only to those words that have been borrowed into Finnic from Germanic and Baltic, and this makes the reappraisal of the research tradition of the Finnic–Permian contacts all the more topical.

Some scholars, most notably Anu-Reet Hausenberg (1983), point to the fact that besides lexical influences, there seems to have been a substantial grammatical influence from the Finnic languages on Komi. In their opinion, grammatical contact interference originating from Finnic is observable in the case marking of the object and the use of the postponed article, among other features. This being the case, it would be surprising if the lexical borrowings from Finnic into Komi would be only isolated dialectalisms.

As is obvious from everything aforementioned, at present there are several dozens of established Finnic borrowings in Komi. Estimates of the number of such borrowings vary in the older references as well, and because of recent developments in research, no up-to-date estimates are available. As for some older sources, Lytkin (1967: 24) cites the number at "over fifty", whereas Turkin, and after him Hausenberg (1983: 15) mention that there may be as many as 70 possible Finnic borrowings in Komi. In a newer source, Turkin (1985: 57) says

there are 'over 20' borrowings, but in the same connection, he lists more than 30 of them. Turkin stresses the fact that the borrowings are more numerous in the Udora dialect than elsewhere.

2 Lexical material

2.1 General

In the following, I will ponder the Finnic borrowings in the Permian languages in more detail. My research material consists of those Finnic borrowings in Permian that have been mentioned in the earlier scholarly literature and new borrowings that have been established by employing the standard methods of etymological research. In search of new possible borrowings, the standard etymological dictionaries, KESKJ, UEW and SSA, have functioned as the material basis. In addition, the Proto-Permian vocabulary by Csúcs (2005) has been employed, and Proto-Permian reconstructions are provided for those words with a wide distribution.

As for the Komi words, which make up the majority of the research material, the distributional information derives from SSKZD. Emphasis has been placed especially on the vocabulary that the etymological dictionaries have considered uncertain, suspicious or altogether rejectable cognate words (in the dictionary entries, often marked with *?* or *??*).

2.2 State of the art: Finnic borrowings proposed by Lytkin (1970) and in earlier literature

KESKJ proposes even more than 70 Finnic borrowings, but many are presented with various reservations. The most frequently mentioned reason for hesitation is the fact that a similar word also occurs in the northern Russian dialects. At present, when the analysis of the Finnic borrowings in the Northern Russian dialects has significantly proceeded from the time of the publication of KESKJ (cf. Myznikov 2003; 2004), it is indeed possible to conclude that, in many cases, borrowing from Russian seems to be a more likely explanation for these words.

The following list of Finnic borrowings, including those presented by Ahlqvist, Wichmann, Uotila, Lytkin and modern investigators of the Permian languages, strives both for completeness and towards a critical revision of the loanword stock presented in the research dedicated primarily to Finnic loanwords in Permian up to the beginning of the 1980s. The main source in the compilation of the list has been KESKJ, but also Uotila (1936), Lytkin (1967), Turkin (1981) Hausenberg (1983) and Turkin (1985) have been utilized. The etymologies have been critically assessed in a similar manner to LÄGLW. The following categories have been employed: **obvious Finnic borrowing – likely Finnic borrowing – likely not a Finnic borrowing – obviously not a Finnic borrowing.**

1) *авлык, аллык, аллі* 'long-tailed duck' (Clangula Hyemalis) (Ižm Ud) < Fi & Ka *alli* 'id.' (KESKJ 29, with reference to Uotila [1936]); the word belongs to a large group of phonematically close words in northern European languages, in addition to Fi and Komi, cf. Est *aul(ik),* Sw *alla, alle, allo*, *all*, Ru *аллейка*, *аулук*, *ауляк*, LpT *alloke*, Mansi *awləx*, Khanty *awleχ*, Nenets *avlyk* 'id.' (see also SSA I: 29).

   Although the words denoting a long-tailed duck are ultimately onomatopoeic, there has also been mutual borrowing in several directions. It is highly possible that Est *aulik* and Ka *alli* represent the sources of Ru *аулук* and Komi *авлык*, on the one hand, and Komi *аллі* (which only figures in KESKJ and not SSKZD), respectively. However, the Finnic words do not have an ideal spread to constitute a source for Komi *авлык*.

   Likely not a Finnic borrowing

2) *агас* 'plough' (VV, Vym, Iž, LL, NV, Ud) < PF **äkes* (> Fi *äes* 'plough', Ve *ägez*, Est *äke*) (KESKJ 30, Turkin 1985: 57). The Finnic word is likely of Baltic origin (~ Lithuanian *ekečios, akečios* 'plough', Latvian *ečēkšas* 'id.'; a (less likely) Germanic etymology also exists, cf. SSA III: 494).

   An obvious Finnic borrowing.

3) *акка* 'godmother' (NV, Vym) < PF **akka* (> Fi *akka* 'old lady; grandmother, etc.') (KESKJ 31). In SSA (I: 64–65), Northern

Saami *áhku* (< Proto-Saami **ākkō,* Lehtiranta 1989: 14–15) is considered a cognate of the Finnic word. From the point of view of historical phonematics, most notably the first syllable vowel, the latter should, however, more likely be regarded as a Finnic borrowing, despite the wide distribution of the word in the Saami languages. The Komi borrowing is presumably to be separated from the more widespread Permian *aka*, *ak* 'older sister', which is present in both Komi and Udmurt and may well ultimately derive from the same word stem but likely not via Finnic. The origin of the Finnic word is not altogether clear, since phonematically close denominations of old women occur in many IE languages.

A likely Finnic borrowing

4) Komi *аттьö* 'thank you' < Fi, cf. Est *aitäh, aituma* < *aita Jumal* 'thank you; originally: help you God', Fi *aatti,* Ka *atti,* etc. – The word was likely originally a singular 3rd person form of the verb *аттьыны* 'thank' that, in turn, is compared by Lytkin and Guljaev with the Russian dialectal forms *аття*, *атя*, *ати* '(I) thank'. Ultimately, the authors of KESKJ (391) consider it a Finnic borrowing from the widely spread compounds formed on the basis of the verb **aputta-* 'help' (> Fi *auta,* Est *aita,* etc.).

Taking into account that the Russian dialects have similar words and that the Komi word is a 3rd person form of a verb, a Finnic origin for the Komi word does not seem too likely. A more likely explanation is that the Finnic expressions have been borrowed into Russian as monomorphemic words that have subsequently become the base for Komi dialectal *аттьыны*. It cannot be excluded that the Komi word has somehow been affected by the close expression *аттö* 'ok; like this' (SSKZD 15).

Likely not a Finnic borrowing

5) *баръёв* (*баръёл*, *баръёо*, *баркъёо*) 'curve, crooked' (for instance, in expressions *баръёв кок* 'person with crooked legs') (Ud, Skr, VV, Peč, SS, Vym, Iž) < PF **partas* 'board; brink, edge' – The comparison is presented with a question mark in KESKJ (37). It seems rejectable on both phonematic and semantic grounds. The

Komi word does not have reflex of the Fi *-t-*, and the semantics of the Komi and Finnic words are also rather different.

Obviously not a Finnic borrowing

6) *бель* 'jamb' (Ud) < PF **peeli* 'id.' – The meanings of the Finnic and Komi words are identical, and the Komi word occurs only in the westernmost Udora dialect, which has a large number of Finnic borrowings. It is therefore more likely that Udora dialectal *bel′* is a Finnic borrowing rather than an inherited Uralic word, although PF **peeli* has a wide range of cognates and also occurs in Permian (Udm *pal,* Ko *pöv* 'direction; side'). This is also the point of view expressed by V. I. Lytkin in KESKJ (38).

An obvious Finnic borrowing

7) *гундыр* 'snake; dragon' (Vym, Iž, NV, Skr, SS, Ud) (variants *гундырли*, *гундірли гундыль*) Udm *гондыр* 'bear; monster' < PF **kontta-* 'crawl on all fours' – The comparison is presented in the appendix to KESKJ, written by Guljaev (KESKJ 400–401). Rédei (ibid.) has explained the word as a compound, *gon tyr* 'wool hair', a taboo word used for a bear (cf. Fi *karhu* 'bear', which has been compared to *karhea* 'rough').

In any case, the Permian word is new, and entered the language after the denasalization of the sequences **-nt-* and **-nd-*. It resembles the Fi *kontio* 'bear', which occurs throughout Northern and Eastern Finnic in many variants (Fi *konta, kontja, kontii, kontiain,* etc.). This word, in turn, is explained by Aikio as a Saami borrowing (< PS **komce* > SaaN *guovža* 'bear', cf. Aikio 2008, s.v. *kontio*). As the Komi and Udmurt words have a different suffixal structure and partly also different meanings, the borrowing from Finnic cannot be proven with certainty.

Napol′skix (1997) has discussed the Permian word and proposed an Iranian loan etymology from Middle Iranian. He has analysed Permian metal age finds that display an animal combining features of a snake and bear, and discusses the evolution of the mythological concept around Udmurt *gondyr* and its Komi cognate. Further, he links the Permian and Iranian words to the centaurs of Greek mythology. In the light of Napol′skix's

analysis, one wonders whether the Fi–Saa. *kontio* ~ *guovža* could also have some kind of Iranian mythological background.

Likely not a Finnic borrowing

8) *яга-* in *ягавöнь* 'leg strap' (Vym, NV, Ud) [~ Fi *jalka/vyö* 'id.'] < PF **jalka* 'foot' + **vöö* 'belt' (KESKJ 337; Lytkin 1967: 24). The borrowing is uncertain because of the lack of the reflex of *l*. Lytkin proposes a borrowing from Veps, but the shift *Vl* > *Vu* in Veps is restricted to Central and Southern Veps dialects and would seem to be a fairly new phenomenon. It is not reflected in the toponymy recorded in 15th century from the present Veps area. Further, a similar shift is not reflected in the toponymy of the Arkhangelsk region.

Likely not a Finnic borrowing

9) *ямны* 'bind or unite several fishing nets together' (Ud) < *jamata, jamoa* 'bind; unite fishing nets' (< *jama* 'seam; edge; barrier', SSA II: 235; KESKJ 429) – The etymology was first mentioned by Lytkin (1967). The Finnish *jama* has a cognate in Mordvinian (SSA, ibid.). Note that a homonymic *jamny* 'to fall; drop' is a Finno-Ugrian word and derives from Proto-Uralic (< **jämä* > Fi *jämä-* 'fall; left behind' ~ SaaN *jápmi-t* 'die', Saarikivi 2006: 337–338).

An obvious Finnic borrowing

10) *зал* (only in folklore texts) 'bush; woods' < PF **salo(i)* (> Fi *salo*) 'island; woods' (KESKJ 404). Although the original meaning of Finnic **saloj* is 'island' (this is also reflected in its Saami cognate *suollu* 'island' [< Proto-Saami **sōloj*] and the Baltic loan original [cf. Lithuanian *salà* 'island']), the meaning 'woods; forest' is also old enough and actually more widely attested in Finnic than the original meaning. Therefore, there should be no reason to deny the Finnic loan etymology by Guljaev. However, the *z* pro *s* in anlaut is not typical phonematic correspondence in the other borrowings, and the fact that the second-syllable open vowel is not reflected in the presumed borrowing raises further suspicions.

Likely not a Finnic borrowing

11) *ёма* ‘witch; hag’ (compound *ёма-баба*, widely in dialects) < PF **jumala* ‘God’, in dial. compounds *maajumala* ‘witch, sorcerer’, etc. (< *maa* ‘earth’) (KESKJ 100) – The comparison is based on a dialectally attested narrow meaning of a Finnic compound word. However, there is no evidence that Fi *jumala* alone would have ever meant a witch. Further, the Finnic suffix *-la* is not displayed in the Komi word, although there is evidence that it has been present even in the substrate languages of the Dvina basin (cf. SSA I, s.v. *jumala*). Further, there is likely no evidence of the sound correspondence Fi *u* ~ Ko *o* in front of the second-syllable *a*.

Obviously not a Finnic borrowing

12) *калля* ‘home made beer with low alcoholic content made from the third mash; third mash’ (VV, Vym) < PF **kalja* ‘home-made beer with a low alcohol content’ – Etymology first proposed by Lytkin (1956: 183). The Komi word cannot be old on phonotactic grounds. The semantics of the word are also typical for a cultural borrowing. The Finnic loan original has been considered an early western Indo-European borrowing (Kallio 1998).

A likely Finnic borrowing

13) *каля* ‘cabbage’ < Finnic *kaali* (Fi), *koali* (Ka) ‘id.’; the word occurs only in the compound *kalja kapusta* ‘small cabbage’ (Ud); Finnish *kaali* and Karelian *koali* must be a relatively new Northern Germanic borrowing (cf. Sw. *kål* from earlier *kaal*), and it is absent in Veps. Estonian has a corresponding derivative *kaalikas* ‘turnip’, Olonets has *koalitsat* ‘leafy upper part of a root vegetable’. Taking into account that the word is restricted to a single infrequent compound, it might be not related to the Finnic word, which is also not attested in those Finnic languages closest to Komi. It might be related to *каля* ‘raw; not ripened’, which has been used also of berries that have not yet ripened (*недозрелая брусника = каля юра пув*, i.e. unripened lingonberry, lit. *kalja*-headed lingonberry).

Likely not a Finnic borrowing

14) *карандыс* 'bucket' (Ud) < Veps *kerandez* 'id.' – This borrowing was first identified by Wichmann (1920). It is briefly mentioned by Uotila (1936) and figures also in KESKJ (117). None of the scholars who investigated the word has commented on the peculiar vocalism of the first syllable. It is reasonable to assume that *a* pro *e* in this case is due to the second-syllable *a*. Such a vowel correspondence has been pointed out in a number of Finnic substrate toponyms of the Dvina basin (Saarikivi 2007), and may already derive from a substrate language that had a mid-vowel similar to Estonian *õ* in these positions. A similar explanation of the impact of the second-syllable vowel on the first syllable has also been employed in several other cases in this article (93 *боль*, 101 *кольк*, 107 *модз*). The semantics of the borrowing is straightforward. The Finnic word is likely a derivation from **kerä-* 'collect; gather'. The fact that the second syllable probably had a back vowel in the loan original, together with the derivation type, points to a substrate language that shared features with Veps.

A likely Finnic borrowing

15) *каргич* in the compound *каргич баля* 'lamb that is slaughtered young' (Ud) < PF **karkicca* (> Fi *karitsa,* Ka *kariččа* 'id.', Veps *kargič* (KESKJ 407); etymology first proposed by Hausenberg (1972: 85)). The Finnic word (together with the semantically close Fi and Ka dialectal *karkko* 'young lamb') is likely a derivation of the verbal stem *karka-* 'to run away; escape' (SSA I: 313). Note that the consonantism of the Komi word, which has no sign of Finnic consonant gradation, points either to a Veps or a Proto-Finnic source of the borrowing. The Veps and Komi words are actually phonematically nearly identical, but this may well be due to later development, particularly in Veps**.**

An obvious Finnic borrowing

16) *кась* 'cat' (VS, LL) < Finnic, cf. Veps, Karelian *kaži,* Estonian *kass* 'id.' – The word is first mentioned already by Wichmann and thereafter by Uotila and Lytkin (1967: 24). It also figures in the appendix of the second edition of KESKJ (407). The Finnic word has,

in turn, been considered a Russian borrowing (cf. EEW 724). The Komi *ś* instead of ***š*, as well as the auslaut consonant, a substitution of a Finnic *i*-stem, point to a straight borrowing from Finnic without Russian transmission. As pointed out by Uotila (1936: 206) the unvoiced sibilant is problematic if one assumes borrowing from Karelian or Veps, which both have either an intervocalic *z* or *ž*.

A likely Finnic borrowing

17) *кега* 'roundish pile or stack (of hay or firewood, etc.)' (Ud) < Eastern Finnic **keko* 'id.' – This word, which occurs in Finnish, Karelian, Veps, Ingrian and Lude, is absent in Southern Finnic proper. In Komi, the word occurs in the Udora dialect, which has the most Finnic borrowings. The Finnic loan etymology was proposed already in 1959 by Lytkin. In some other dialects there is a lexeme тега with the same meaning (SS, Skr.). It is not entirely clear how this is related to *кега*, although one could easily think about a dissimilation. However, in the absence of parallels, this remains sheer speculation.

A likely Finnic borrowing

18) *келькан* 'flax-breaker' (Ud.) < Veps *kelik* 'id.'; the comparison is presented by Guljaev in the appendix to KESKJ. The Veps word does not have counterparts in other Finnic languages. In view of Karelian *keli, keliparsi* 'kelosta sahattu pölkky; a log cut from a snag (=a tree that has dried in place and lost its bark)' one can think that it has been derived from *kelo* 'dried tree, snag'. The Komi word contains a Permian suffix. The spread of the Komi word is typical for a Finnic borrowing.

A likely Finnic borrowing

19) *кир* 'fast', in the expression *кир-кир пасьтасьны* 'get dressed quickly' (In the dialect of Požeg) < PF **kiireh* 'hurry' (> Fi *kiire, kiiru, kiirus,* Ka and Lu *kiireh,* Est *kiire, kiirus, kiires,* SSA I: 380) – The etymology is presented by Guljaev in the appendix to KESKJ (408). Taking into account the wide spread of Fi **kiireh* 'hurry', it is certainly a possibility, but given the lack of the further lexical material (the word does not figure in SSKZD

and seems to be documented even otherwise very scarcely), this seems impossible to judge with absolute certainty.

A likely Finnic borrowing

20) *кока* in *ур кока* 'carcass of a squirrel' (Ud) < PF **koko* 'entire, whole' – The comparison is presented by Guljaev in the appendix to KESKJ (409). The meanings of the etymon and the Komi word are rather far away from each other, though. The Komi word could be somehow related to *kok* 'foot'.

Obviously not a Finnic borrowing

21) *козал* 'plait' (no dialect distribution available in SSKZD) < PF **kooseli* or **koosali*; this, in turn, is a well-established Slavic borrowing (< Old Russian *kuželь,* cf. Kalima 1952). – As pointed out by Wichmann (1920: 407), the *-z-* pro *-ž-* in the Komi word is an index of a Finnic borrowing (a Russian borrowing would have yielded **-ž-*, cf. also Uotila 1936: 206, KESKJ s.v. *kozal*).

A likely Finnic borrowing

22) *комбыля* 'crooked' (VV – the word does not figure in SSKZD; KESKJ [132] refers to various dialectal derivations) < Finnic **kompelo* 'id.' (~ Fi. *kampela, kompelo, kömpelö* 'clumsy', Karelian *kompiško, kömpiškö, komppi* 'id.', *kompura* 'bent; curved', etc.). – The etymology is likely first proposed by Lytkin in KESKJ (ibid.). In any case, the cluster *-mb-* in the Komi word points to its post-Proto-Permian origin (in Proto-Permian the Uralic cluster **-mp-* was denasalized into *b,* cf. Bartens 37–38). Although the Finnic loan original cannot be precisely identified, it seems obvious that it has belonged to a varying group of words from which Finnish *kompelo, kömpelö* (also: *kampela*) 'crooked; bent; curved', etc. derive. It is unclear whether the fish name *kampela* 'flounder' (> Ru *kambala* id.) also belongs to this group as is proposed in SSA (I: 295), but at least this seems possible taking into account the crooked appearance of a flounder (cf. also *kampi* 'crank handle'). The Finnic word group represents internal variation that is characteristic of descriptive vocabulary, but

the Komi word, in all likelihood, points to a loan original with an *o* or *ö* in the first syllable.

An obvious Finnic borrowing

Excursus: the etymology of Finnish *kömpelö*, etc.: It seems very likely that at least those of the aforementioned Finnic words with an *o, ö* in the first syllable ultimately derive from **kompe* 'knee' (this might well be ultimately the same word as *kampi* 'crank handle'). Of all the Finnic languages, the underived stem has been preserved only in Veps (*komb : kombu-* 'knee'). Finnish *kompastua, kompistua* 'fall; stumble' (SSA I: 395) and *kompia, kömpiä* 'to walk on all fours', together with their multiple Karelian counterparts, must also ultimately derive from the same word stem (cf. a fuzzy explanation in SSA for *kompia*: "mahd. deskr. alkuperää" = "possibly of descriptive origin", though it is also anticipated that Veps *komb* "voisi olla koko sanueen lähtökohta (vrt. *kontata*)" = "Veps *komb* could be the point of origin of the whole group of words (cmp. *kontata*)"). The Finnic *kontata* 'to walk on all fours' derives from *kontti* 'bone' (originally thus: 'to walk on bones') and can be considered a distant semantic parallel of the development *kompuroida, kompastua* 'stumble; scramble; fall' < **kompe* 'knee'.

23) *кӧла* 'rake; scraper; flail' (Ud) < PF **kola* 'id.' (410) – The Komi word occurs only in the westernmost Udora dialect. The Finnic loan original has been used as a designation of various kinds of tools. There is also a problematic variant *шкӧла* (SSKZD 38, s.v. *вартан*) that cannot be explained on the basis of Fi. *kola* and renders the etymology somewhat less straightforward.

A likely Finnic borrowing

24) *кӧрт* (Ud) in the compounds *кӧрт турун*, *кӧртдой турун* 'a type of hay' (Skr.), an obvious borrowing, < PF **korteh* 'a type of hay' (411); this, in turn, is a derivation from Fi *korsi* 'cane, straw'. – Note that the homonym *кӧрт* 'iron' has nothing to do with this word and should be regarded as an Iranian borrowing (KESKJ 142).

An obvious Finnic borrowing

25) *лаймавны* 'quiet down' (NV Ud) < Finnish *laimeta* 'languish' (Lytkin 1967: 24); the Komi and Finnic words have different meanings.

Fi *laimeta* is a derivation from more widely spread adjectival base, cf. Fi *laimea* 'weak, mild, diluted, lukewarm' ~ Ka *laimakka* 'id.' The whole word group is complex. There are similar words with *-v-* in the middle consonantism, cf. Karelian *laivie* 'id', and SaaN *láivi* 'id.' (Lu In Sko Kld) that also occurs with word initial *sl-*. Further, the Saami word also has a fairly western spread and the word does not figure in Eastern Finnic. These facts make the etymology likely an erroneous one. It can be noted that Lytkin did not include it in his etymological dictionary of the Komi language (KESKJ).

Likely not a Finnic borrowing

26) *лёреи* 'idler' (Ud) < PF *loru* 'empty talk; nursery rhyme'; the comparison is presented by Guljaev in the appendix to KESKJ (141). The geography of the Komi word is certainly possible for a borrowing, and so is, in principle, its semantics, as a kind of pejorative appellative. However, the meanings of the Komi word and its presumed etymon are not too close, and this makes the comparison dubious.

Likely not a Finnic borrowing

27) *люська* 'spoon' (Ud) < PF **lusikka* (> Fi *lusikka* 'spoon', KESKJ 415 – first established by Lytkin [1956]). The Finnic word is a well-known early Slavic borrowing (SSA II: 113). It can be noted that while the most common word for 'spoon' in Komi is *пань*, there are many different borrowings from Russian *лошка* 'spoon', cf. Iž *лошка*, NV, Ud *лӧшка*, and Vym *льӧшка*. In this group, Ud. *люська* stands apart in that due to the correspondence of the sibilants (Ko *сь* ~ Ru *ш*). Therefore, a Russian origin for the word is not likely. Taking into consideration the context of the Udora dialect, with many Finnic loanwords, the Finnic origin of this word is a possibility. However, the word does not reflect the second-syllable vowel of the Finnic word. This feature of the word remains unexplained.

A likely Finnic borrowing

28) *лудік* (VV, LL, Peč, Skr, SS), variants: *лудук* (Iž), *лудык* (VS, Vym, NV, Ud) < **lutikka* 'a small insect; bedbug' (KESKJ 163). The Finnic word is a widespread derivation from **lude(k)* 'bug', which exists alongside *lutikka* in the Finnic languages (~ Finnish *lude*, Karelian *ludeh*, etc.; Estonian *ludikas* represents a similar derivational type to the Komi word). The Komi word has been further borrowed into Mansi N *luṭi̯kka* and Khanty (Kaz *lŏtek,* KESKJ, ostjP *tŏtek*, E *tătek*).

An obvious Finnic borrowing

29) Komi *маръя* (Iž, Peč, NV) in compounds *маръя мус* 'Rubus Arcticus (Arctic raspberry)' *маръя моль*, *маръя вотис*, *маръя тусь* 'names for different berries', *-мар* in compound *касьмар* 'костяника': < Finnic **marja* 'berry' (KESKJ 170) – The phonology, meaning and also areal distribution of the Komi word match with the hypothesis of Finnic origin. The Finnic word derives from Proto-Uralic (SSA II: 149–150, UEW 264–265).

An obvious Finnic borrowing

30) *нит* 'notch in the ear of a lamb' (VV) < PF **nito-* 'staple; stitch' – The word does not figure in SSKZD and represents a narrow dialectalism. The proposed Finnic etymon is not used for ear marking of animals, which makes the Finnic etymology dubious.

Likely not a Finnic borrowing

31) *нут* 'seine net', in the expression *nuta nut* 'seine net with fish' (Ud) < PF **nootta* 'id.' (> Fi *nuotta*). The fact that the word **nootta* was present in the vocabulary of the substrate languages of the Dvina basin is also evident in toponyms such as *Notozero* (< **noottajärvi* 'seine net lake') in the Pinega district, for instance.

An obvious Finnic borrowing

32) *оллявны* 'lament' (VS, VV, with different derivations, cf. SSKZD 259) < Fi and Ka **olkotta-* 'lament; trough away; escort away' (> Fi *olotta-*, Ka *olalline* 'mourner woman', *olattoa* 'act as mourner at a wedding' KKS, SSA s.v. *olalline*) (cf. KESKJ 204). *Olal-*

line was the role of a special bridesmaid who performed laments at weddings. A similar specialist has also appeared at funerals. SSKZD (259) mentions the homonymous words *оллявны* 'freeze (around a spring), Ud' and *оллявны* 'fly; move, Ud'. These may well be related to *оллявны* 'lament' if one assumes that the meaning of 'throwing away' was still present in the source language. The Finnic **olkotta-* may ultimately derive from *olka* 'shoulder' and may have meant 'throwing away [over one's shoulder]' (SSA II: 265).

One should note that if this word is a Finnic borrowing in Komi, it points to a source language with consonant gradation. There are many other etymologies that run counter to this idea (cf. 15 *каргич*, 77 *варгас*, cf. however *перйыны*, which is referred to in etymology 38 перка). Even so, the very special meaning of both the Komi word and its etymon makes the borrowing plausible.

A likely Finnic borrowing

33) *пагавны* (dial. *пагалны*, *пагаоны*) 'get poisoned; become unconscious' (NV, Skr, Peč, SS) < PF **paha* 'bad' (KESKJ 214) – The etymology is both phonematically and semantically possible. From the phonetic point of view, however, there are probably no other cases of the substitution Finnic **h* > Komi *g* in intervocalic position (in some other words, the correspondence is *-k-*). From a semantic point of view, the etymology is somewhat problematic due to the lack of a semantically fully corresponding derivation in Finnic.

Likely not a Finnic borrowing

34) *napac* 'flock; lump, clod' (Iž) < PF **parvi* 'flock' – The loan etymology is marked with a question mark in KESKJ 216; however, both the phonematic and the semantic side of the etymology are problematic (the final *-s* that is without parallels in Finnic, the Finnic *-v-* that is without parallel in Komi; somewhat different meanings). In principle, the word, which occurs only in the Izhma dialect, could be a borrowing from one of the extinct substrate languages of the Dvina basin, but this might be impossible to prove.

Likely not a Finnic borrowing

35) *паун* ‘meadow that grows small bush’ (Ud) < Finnic, cf. Fi *paupa, paupu, paupi, paupata* ‘low moist place; puddle’, Est *paup* ‘puddle’, Lud *paupu* ‘moist place or hay-collecting place in the woods’ (SSA II: 327; on the basis of information received from Denis Kuzmin, the word also occurs in the dialect of Vuohtojärvi in Olonets Karelian and in several southern Karelian place names) – From Finnic, the word has been borrowed into Northern Russian dialects as *павна* ‘meadow in a marsh’ (Myznikov 2004). The Komi *паун*, however, must be an independent borrowing from Finnic because of the *-ау-* sequence in the first syllable. The Russian *павна* would have rendered *павна* also in Komi. The word is a perfect example of the kind of multiple borrowing that characterizes the Northern Russian language area. Most likely it has originally been borrowed into Finnic from Russian *багно* ‘low marshy place’ (Kalima 1952).

It can also be noted that both the Russian dialectal *павна* and the Komi *паун* have a very narrow dialectal distribution. The Komi word occurs only in Udora and the Russian dialectal павна only in Pinega and some neighbouring areas of the Dvina basin (Dal′, Vasmer). All of this makes it fairly certain that the borrowing has occurred from a presently extinct substrate source in the Pinega and Mezen basins.

An obvious Finnic borrowing

36) *пач* ‘oven’ (Vym, Iž, Let, NV, Peč, Skr, SS) < PF **pässi* (> Fi *pätsi* ‘id.’, KESKJ 217). The Finnic word is a well established, old Slavic borrowing (< **рѣсь* > Ru *речь,* cf. SSA II: 461). The Finnic etymology of the Komi word was already proposed by Sjögren (1828) and further mentioned by Kalima (1910: 102), as well as KESKJ. As in the aforementioned case, the phonematic form of the Komi word (*а* pro *е*) makes direct borrowing from Russian unlikely. However, a borrowing from an archaic Slavic source that preserved the pronunciation *ѣ* = *ä* might be a possibility. Since no parallel words of this kind have been proposed in the research, the Finnic borrowing (which, in turn, is based on archaic Slavic phonematics) is a more plausible possibility.

A likely Finnic borrowing

37) *пирд* (Ud) ‘weaving reed’ < Fi *pirta* ‘id.’ – The Komi word has a very narrow distribution in an area with multiple Finnic borrowings. The Finnic word, in turn, is a well established Slavic borrowing into Proto-Finnic (~ Ru *бёрдо*), but the phonematic shape of the word (most notably, the vowel quality) makes direct borrowing unlikely (SSA II: 374; Kalima 1952: 138).

An obvious Finnic borrowing

38) *перка* ‘scraps left over after dividing something’ (Ud, Vym, Peč) < PF **perka-* ‘cleanse’ (> Fi *perkeet,* Ka *perakko* (Suistamo) ‘parings (of a fish); scraps’, SSA s.v. *perata,* KKS s.v. *perakko*) (KESKJ 420) – The Komi word has a distribution characteristic for Finnic borrowings. From a semantic point of view Fi *perkeet* and Ka *perakko* are close to the Komi word. The source of these derivations, *perata* ‘cleanse, gut (v.)’ (< **perka-*), has been considered a Germanic borrowing from **berga* (> Sw. *bärga*) ‘collect; conceal; save’ (Hofstra 1985: 235; SSA II: 338), but this proposal is turned down in LÄGLW (II: 50: “Kein Germ. Lehnwort”). The same Finnish word has also been compared with Komi *перйыны* ‘extract’ by Uotila (as mentioned in KESKJ 220), but the modern etymological sources do not consider the sound correspondence regular. Since this word has a regular cognate in Udmurt (*порыны*) that is similar to an old word, this word is a less likely (albeit not impossible) candidate for a borrowing from Finnic into Permian.

Likely Finnic borrowing (*перка*)

Likely not a Finnic borrowing (*перйыны*)

39) *пони, понид* (Ud) ‘small’ < PF **peene* ‘small’ – The comparison is presented with a question mark in KESKJ and SKES. At first glance, the first syllable vowel appears problematic. The etymology could be saved by assuming that the word was borrowed from a derivation with a second-syllable labial vowel (cf. Fi, Ka *pieno(inen)*). There is also a clear tendency for vowel labialization or labial preservation in Komi after word-initial *p* even in the old vocabulary (cf. *пушкины* ‘blow’ [< **puše-*], *пурны* ‘bite’ [< **pure-*], *пу* ‘tree’ [< **puxe*], where one finds *u* instead of the *i̯* that is

present in *кывны* ‘hear’ [< **kule-*], *кывтны* [< **kulke-*], *лы* ‘bone’ [< **luwe*] *лы-д* ‘count’ [< **luke-*], *мыр-пом* ‘cloudberry’ [< **mura*]). In any case, the geography and the meaning of the word are well suited to the idea of borrowing (cf. Saarikivi 2009: Ru *вяха* < PF **vähä* ‘small (amount)’, Fi *melko* < Ru *мелкий* ‘small’).

A likely Finnic borrowing

40) *пурысь* ‘fenced passageway or track’ (VV Ud) < PF **piiri* ‘circle; fenced area’ – Comparison by KESKJ (234). Phonematically problematic (due to the first-syllable vowel). The Komi word should be considered a present participle form of some now-extinct word stem. Even if the Komi word has a geographically well-suited spread for the etymology, the Fi word has fairly different semantics and phonematics.

Likely not a Finnic borrowing

41) *пыра* ‘lump, wad’ < Fi & Ka *pira* ‘bit, piece, lump’; the etymology is presented in KESKJ (236). However, the author of this article could not find any information about the presumed Finnic etymon word mentioned in the entry.

Likely not a Finnic borrowing

42) *раб* ‘dirt; mash’ < Fi *rapa* ‘id.’ (Ud, VV, VS, Vym, LL, NV, Peč, Skr, SS) – The etymology (in KESKJ 239 and originally deriving from Wichmann [1920]) is a very straightforward one, from the point of view of both phonology and semantics. One can note that the word has two fairly different meanings, ‘dirt’ and ‘mash’, and that both of these are present in both Finnic as well as in Komi. Originally, it would seem to be the case that the oldest meaning of the word is ‘mash’, as it is the main meaning of the Germanic loan original of the Finnic word (**draβa-* > Sw *drav* ‘mash’). If the word is a borrowing, it belongs to a different periodical or dialectal layer from those borrowings in which the second syllable vowel has been preserved after a single stop (cf. 17 *кега*, 28 *лудік*, 44 *ребо*). This is also obvious in view of its wider distribution.

A likely Finnic borrowing

43) *разъя* ‘woodchip basket’ (NV). In addition, KESKJ (421–422) connects to this the word раз ‘panel board for painting’ and the compounds *додь раз* ‘wooden bottom structure of a sledge’ (VV) and *домӧдз раз* ‘a kind of mat used for fishing weirs’ (VV) < PF **rasja* (> Fi *rasia*) ‘box; container (traditionally: made of wood or chipwood)’. The etymology was first proposed by Lytkin (1967: 25) and should be considered reliable on the basis of both semantics and phonematics, at least for the NV word. Regarding the words used for wooden structures in the VV dialect, the etymology seems not as straightforward, and it is very possible that these items are of some other origin. In principle, however, the variant *разъя* could be considered a derivation of *раз* and this casts some doubts over the etymology. The Finnic word is a Germanic borrowing (cf. Koivulehto 1982).

A likely Finnic borrowing

44) *ребо* ‘pet name for a dog’ (Ud)’ < Fi **repoj* ‘fox’ (KESKJ 240). According to Lytkin, this word from the westernmost Udora dialect occurs only in dialectological remarks by Vaneev and Vászoly, and it is not mentioned in SSKZD. Without a doubt, it can be considered a Finnic borrowing. There is also firm evidence that Fi **repoj* was present in the extinct Finnic vernaculars of the Dvina basin (cf. toponyms *Ревомурга*, from **repoj* and dialectal *мурга* ‘funnel-like pitch’, etc., Saarikivi 2006: 39).

An obvious Finnic borrowing

45) *роч* ‘Russian’, Udm *ӟуч* ‘id.’(> Khanty *ruut*), widely attested in both Komi and Udmurt dialects (cf. SSKZD 322) < **roocci* ‘a member of a trade network operating in the northern parts of the Baltic sea’ (> Fi *ruotsi,* Est *rootsi*); in modern language, ‘Swede’. – A well-established borrowing (originally presented by Mikkola 1902) that belongs to the basic paradigm of Permian studies (KESKJ 243; SSA III: 108; SKES 875–875; REW 2: 551). According to the traditional explanation, Finnic **roocci* ‘Swede’, in Karelian also ‘Finn’, is a Scandinavian borrowing from a compound *roÞs-karl, roÞs-land* ‘row-man; row-men’s land’ from which also the endonym of the Russian *rus′* (and

thereafter, most of the denominations of the Russians in various languages) derive. As for the original meaning and the evolution of the ethnic concept of the 'row-men', cf. detailed analysis by Lind (2007). New insight into the evolution of the word in Finnic is provided by Schalin (2014: 428–429), who considers the etymology more problematic than the etymological dictionaries do (but does not reject it). This word has traditionally been regarded as the only Finnic borrowing in Permian that is present in Udmurt (cf. Bartens 2002: 16). (The author of this article has a different point of view in this respect.)

A likely Finnic borrowing

46) Komi *рунь*, in *руня* рок 'a type of porridge made from barley or kama [finely milled flour mixture]' (VV, Vym, Skr, SS) < **rüüni* 'groats; hulled grain' – Lytkin (KESKJ 245) rightly points to the fact that Fi *ryyni* is a young Scandinavian borrowing in Finnish (~ Sw *gryn* 'groats'; SSA III: 92). The Finnic word has a fairly restricted distribution in the Karelian dialects (KKS s.v. *ryyni*), and this, together with the semantic difference between the etymon and the Komi word, makes the etymology somewhat questionable, although possible in principle.

Likely not a Finnic borrowing

47) *сабри* 'haystack' (Vym, Iž, NV, Ud) < Eastern Finnic **sapra* (> Ka *suapra, soapra,* Ve *sabr* Finnish *sapro* (Eastern dialects) ~ *saura* 'id.' (Western dialects) – The loan explanation is both phonematically motivated (as a bisyllabic lexeme ending in a vowel, the Komi word does not look old) as well as straightforward, in both phonematic and semantic terms. The word belongs to the oldest attested Fennicisms in Komi, mentioned already by Sjögren (1828). The Komi word has been further borrowed into Mansi (LO *sāpri*)

An obvious Finnic borrowing

48) Komi *сарья* ‘lattice; pine root basket’ (VV, Ud.[4]) < Fi *sarja* ‘plate or board with several holes, for example, bed slats of a sledge; slint board’ – From the point of view of both the area of spread (Western Low Vychegda and Udora dialects) and the phonematics (two-syllable structure), the word is a good candidate for a borrowing, despite the slight semantic differences between the etymon and the target language word. According to standard etymological sources (SSA III: 158; UEW 770–771) Fi *sarja* is originally a Uralic word that also has a cognate in Permian: Komi *śor*, Udmurtian *śurï* ‘pole; rafter’ (< Proto-Permian **śorï,* < PU **sarja,* Csúcs 2005: 381).

A likely Finnic borrowing

49) *соландӧг* ‘vessel for salt’ (Ud) < Karelian **suolantuohi,* Veps **solantohi* ‘id.’ (KESKJ (261) – The etymology seems to be based on a construed word that does not figure in the lexical sources of Finnic and Karelian.

Likely not a Finnic borrowing

50) *сӧпеч* ‘helm, rudder; rear oar’ (Iž, Peč) < Ka *sapso*, Est *saps: u*, Liv. *saps* ‘blade, ham; rear oar’. Kalima (1919) already proposed that Ru dialectal *conec* ‘helm, rudder; rear oar’ could have been borrowed from this word. In KESKJ (263), Lytkin proposes that even Ko *сӧпеч* could derive from the same word, but this does not seem likely on the basis of the phonological form of the Komi word, which is nearly identical to the Russian word. If the Finnic **sapso* had been borrowed directly from Finnic into Komi, the more likely substitution would be ***sopči, **šopši, **šapši* or the like. It seems much more likely that the Komi word derives from Finnic via the Russian dialectal word that is the immediate predecessor of Ko *сӧпеч*.

Obviously not a Finnic borrowing

51) *шаньга* ‘a kind of pastry or baked good; vatryushka’ < Northern Finnic **sänki* (> Finnish *sänki* ‘cut-down field; stubble’). Kalima

4. Here, SSKZD and KESKJ provide different distribution patterns. SSKZD does not mention the Udora dialect, and KESKJ does not mention the VV dialect.

(1919) proposed that the Fi word would have meant 'harvest; crop; time of harvest' and that this meaning would subsequently have developed into the meaning of a baked good. However, many phases of the proposed semantic development are not supported by any intermediate meanings.

Likely not a Finnic borrowing

52) *шакша* 'pieces of baked fat; mash' (Ud) < Ka (Olon.) *šakšu* 'dregs' ~ Fi *sakka*) – the proposed Karelian source for the Komi word is likely a derivation from PF **sake* (> Fi *sakea,* Ka *sakie,* etc. 'thick, dense', *sakka* 'mash, dregs'). Even in this case, there is a similar Russian dialectal word, *шакша*, in the dialects of the Olonets region. There is no doubt that the Komi word also belongs to this group, but it is nearly impossible to say whether it represents a borrowing from Finnic or Russian. In this case, however, the spread is typical for a Finnic borrowing and there is little evidence of the Ru borrowing in the immediate vicinity of the Udora region.

A likely Finnic borrowing

53) *шынгавны* 'crush wool or flax' (Skr.) < Karelian *šinkuija* 'crush, cut into pieces; commit adultery' (KESKJ 328) < PF **sinko* 'throw; turn over, fluff'. There is little doubt that the Finnic and Komi words are related. However, there is also a similar word in Northern Russian dialects, *шингать*, *шиньгать* 'crush wool or flax; separate, divide' (Dal′ s.v. *шиньгать*). It cannot be determined with certainty whether the Komi word is a Russian or Finnic borrowing. However, the first syllable *ы* instead of *i* in a position before the second-syllable back vowel is characteristic of Finnic borrowings.

A likely Finnic borrowing

54) *вирб* (Ud., cf. *вирд* Vym, NV, Ud., *вирдби* NV) 'thread waxed with tar' < Eastern Finnic *virpi* (Fi and Ka, also in the compound *virpilanka*) 'id.' (KESKJ 57; the etymology first proposed by Lytkin 1956). Finnic **virpi* (also **virpa*) is a well-known Baltic borrowing (SSA II: 458–459).

An obvious Finnic borrowing

55) *вишкины, вискыны* ‘target (v.); strive for; waylay’ (VV, Skr) (KESKJ 395) < PF **viska-* ‘id’ (> Fi, Ka *viskata,* Lu *viškaitta* Ve *viškaita,* Est *visata (: viskan)*) ‘throw (away), toss’, ‘clean grain’; Etymology presented by Guljaev in the appendix to KESKJ. According to him, the idea of borrowing is supported by different sibilants in the Komi words of different dialects. The semantics of the borrowing are well possible. As for the phonematics, it can be noted that if the loan etymology is correct, the substitution of the Finnic vowel sequence *i–a* differs from that of many other borrowings, where the first syllable vowel is substituted with *i*. The borrowing cannot be considered straightforward unless the layering of such substitutions is investigated in detail.

Likely a Finnic borrowing

56) *уктов* (*уктув*) ‘weak, feeble’ (Ud) < PF **ohe* (> Fi *ohut*) ‘thin, narrow, feeble’ (this, in turn, is common Western Uralic word) – The etymology is very possible from the point of view both the spread and semantics of the Komi word, but the phonematic characteristics are, in many respects, fuzzy. Firstly, the Eastern Finnic does not display a *-t*-derivation from the word **ohe.* Secondly, the Komi word is a *v*-derivation based on the stem **ukto*, which does not appear as a fully regular reflex of Fi *ohe.* The vocalism might well represent some kind of reflex of a Fi *o* ~ *u*-stem (cf. Fi *ohut,* Est *õhu*(*ke)* ‘thin’), but the *-kt-* could only result as a reflex of metathesis that, in this phase of research, is without parallels.

Likely not a Finnic borrowing

57) *шалка* ‘bag made from birch bark’ (Let, SSKZD), ‘birch bark container; stiff backpack’ < Finnic, cf. Ka šalkku, Fi *salkku* ‘bag, often made from linen or sackcloth’ (SSA III: 119, KKS s.v. *šalkku*). The Komi word has been considered a Finnic borrowing by KESKJ (317), with the explanation deriving from Kalima (1915). In northern Russian dialects, there are multiple borrowings from the same etymon (*шалгун*, *шалгач* ‘small sack, small bag used for hunting and hay-collecting trips’, *шелгун*, *шелгач* ‘id.’), but they differ from the Komi word both phonematically

and morphologically (*g* pro *k,* final derivational suffixes, etc.). This makes it possible that the Komi word represents a direct borrowing from Finnic. The Komi initial consonant points to a secondary new sibilant *š* of the source language that only occurs in Karelian. However, these types of sibilant reflexes are also abundant in the substrate toponymy of the Pinega basin, likely representing the same kind of substrate source language as the Komi word.

A likely Finnic borrowing

58) *тальга* 'work bee; drive; gathering for a joint work effort' (the word does not figure in SSKZD) < Fi **talko-* 'id.'; as the meaning and the semantics of the word are both fairly straightforward, the etymology seems a reliable one. The Finnic word is a Proto-Finnic word and derives from Baltic **talkōs* (Pl.), cf. Lith. *talkà* 'group of community workers for whom a party is thrown, festivities following volunteer work'.

A likely Finnic borrowing

59) Ko *чирк* 'grasshopper' (VV, Iž, NV, Peč, Skr, SS) < PF (North) *čirkka* 'id.' – The Finnic word is spread from Finnish to Votic and occurs also in Estonian dialects. In those languages with an affricate (Karelian, Lude, Veps, Votic), it appears in the anlaut. Sjögren (1828) already pointed out the similarity between the Finnic and Komi words meaning 'grasshopper'. Later, Y. H. Toivonen (1946) proposed that the Komi word could be a Finnic borrowing. However, the etymological dictionaries of Finnish language (SKES 1038–1039) and SSA (III: 186) both see the Finnic word as an onomatopoeic formation and compare it to *siristää* and *sirittää* 'chirp'. KESKJ (307) regards the Finnic and Komi words as cognates, but this is not acceptable in the light of the phonotaxis of the word (especially, the cluster of three consonants in the middle) and the absence of cognate words in other languages. It would thus seem most promising to accept the loan etymology of the Komi word proposed by Toivonen and consider the Finnic *sirkka* a derivative of the aforementioned onomatopoeic word stem.

In this connection, a general comment on the so called onomatopoeic word stems of Finnic is in order. It is namely a fact that several words based on a stem or a "root" (term by Koponen, 1998) that consists of a fricative or a nasal and a sonorant are, indeed, of onomatopoeic character in Finnic, cf. for instance, *sirittää* 'chirp', *surista* 'buzz'. However, such a phonotactic convention can hardly be considered an old Uralic one. As Aikio (2001) has rightly pointed out, such conventions in the Finnic languages seem to be of a quite young age, which would even further support the idea of direct borrowing from Finnic to Komi.

A likely Finnic borrowing

2.3 Common Northern Russian lexical stock

In addition to those borrowings discussed above, other Finnic loan etymologies also figure in the etymological sources regarding the Permian languages, most notably, KESKJ. In most such cases, it seems possible to prove with a reasonable degree of certainty, however, that the sources of these borrowings are the Northern Russian dialects that have borrowed the Finnic word first. Such common lexical stock of the Eastern Finnic, Komi-Zyryan and particular Northern Russian dialects of the Arkhangelsk region has been investigated by Koževatova (1997).

Even if it is not possible to prove that the Komi words in question are Finnic borrowings in the strict sense, they nevertheless bear witness to a very substantial Finnic presence west of the emerging Komi speaking area.

Some words belonging to this group are the following:

60) *apaй* 'moist swampy meadow' (VS, Peč, Skr), 'moist place in river valley (VV) < Ru *apaй* or Fi **aro(i)* 'id.' (~ Fi Lit. *aro* 'dry or infertile land; steppe', dial. 'moist or dry spot of infertile land'). In this case, the Komi word is nearly homonymous with a well-established Finnic borrowing in Russian, *apaй* 'swamp that grows reed', (Kalima 1919: 78–79, Fasmer I: 82). The word is likely to be considered a Russian borrowing in Komi especially in the light of the second syllable vocalism (*-aй* pro *-öй* or the

like). However, the Russian word is, without a doubt, a borrowing from Finnic.

Obviously not a Finnic borrowing

61) *карбас* 'a special type of sailboat' (widely spread throughout the dialects) < Ru *карбас* ~ Fi **karpas* [> Finnish *karvas,* Veps *karbaz,* etc.]. The Russian word has been considered a Finnic borrowing. The Komi, Russian and Finnic words are nearly identical and the word can be considered a regionalism. The direction of the borrowings is difficult to establish with great certainty. However, the Finnic word seems to be oldest of these three, since it has a fairly reliable Germanic etymology (~ Old Norse *karfi* 'sailing ship used in lakes and rivers'). The Komi word, however, may very well be a Russian (and not Finnic) borrowing, even if the word group ultimately derives from Finnic. The evidence for this lies in phonematics (final *-s* instead of a voiced *-z*) and the wide spread of the Ru word in the Northern Russian dialects.

Likely not a Finnic borrowing

62) *матка* 'compass' (widely spread throughout the dialects) < Ru *матка* or Fi *matka* 'track; route'. The Komi word has been considered a Finnic borrowing (KESKJ), as has the corresponding Russian word (Fasmer II: 582, with a reference to Popov). However, if this etymology were correct, the semantics of the word would point to some extinct Finnic source. They represent a semantic innovation attested in the Pomor Slavic dialects. The Russian word has also been explained as a loan translation from Arabic (ibid., with a reference to Unbegaun). In any case, there is no reason to consider the Komi word, which is both semantically and phonematically identical to a Russian dialectal word, a Finnic borrowing. A northern Russian origin seems more likely.

Likely not a Finnic borrowing

63) *пакула* 'chaga mushroom; *inonotus obliquus*' (Vym, Iž, NV, Skr, Ud.), *бакула* SS < Ru dial. *паккула* 'id.', Karelian *pakkuli, pakkuri* 'tinder fungus; Fomes fomentarius' (KKS), presumed to be Finnic in KESKJ (215) but due to the second syllable *a*, more

likely a Russian borrowing. *Pakkula* is attested everywhere in Eastern Finnic and it should, with all likelihood, be considered a derivation from the verbal stem *pakka-* 'break; rip; tear apart' (Finnish *pakahtua* 'break; melt' – note SSA II: 296–297). It is not quite clear how the Komi words *бака* (VV, VS, Peč, SS, Ud) *бака-тшак* (VV)*, кукабак* (Let.) and *кукöбака* (L.), all describing various types of fungi, are related to this word (cf. below). In view of the absence of etyma in Russian dialects, it is likely that they represent a separate borrowing directly from Finnic.

Likely not a Finnic borrowing

64) *тайбала* 'remote area along a track in the forest' (Iž, Ud), 'high ground wilderness' (Peč), 'snow storm' (Vym) < Ru *тайбола* or Fi *taipale* 'forest road; land road or track between water basins' < **taje-* 'turn, wrap' (SSA III, s.v. *taipale*) – The northern Russian word is a well-known Finnic borrowing (cf. Kalima 1919). It is likely not possible to determine, however, whether the Komi word was borrowed from Finnic or Russian. In the absence of phonematic traits pointing to a direct borrowing process, the latter possibility should be considered more likely due to the wide spread of the Ru word and the larger number of borrowings that occurred via Russian dialects.

Likely not a Finnic borrowing

65) *сима* 'fishing line' ~ Ru *сима* < PF **siima* > Fi *siima* 'id.' (KESKJ 255) – The Komi word is nearly identical to the Russian dialectalism. There is no doubt, however, that both the Russian and the Komi word ultimately derive from the Finnic word, which, in turn, is a Germanic borrowing (< **seiman,* SSA III: 176, LÄGLW III: 232). Still, there would seem to be almost no arguments to support the hypothesis of a direct borrowing from Finnic into Komi.

Likely not a Finnic borrowing

Because the number of such cases is fairly high, no comprehensive list is given here. The aforementioned words serve to illustrate the characteristics of this common northern Russian word layer. Among

other words, the following lexemes also belong here: *майва* 'small fish' (~ Ru *мойва* ~ Fi *maiva*) *мяндач* 'moist spot in forest' (~ Ru *мяндач* ~ Fi *mänty* 'pine'+ Ka suffix *-ччи*, *ноддя* 'campfire' (~ Ru *нодья*, PF **nuotjo* [> Fi *nuotio*]) *рада* 'swampy forest' (~ Ru *рада* ~ Est *raadik:u*), etc.

2.4 Finnic borrowings in Permian in studies by Jorma Koivulehto

A new group of Finnic borrowings in Komi *and* Udmurt figures in the works of Jorma Koivulehto who has, over several decades, pointed out Germanic, Baltic, Indo-Iranian and (Northwestern) Indo-European borrowings in Finnic and Saami languages. In many cases, he has argued that a particular Permian word cannot belong to old Uralic vocabulary because of the irregular phonematic correspondence between Finnic and Permian, and should more likely be regarded as a parallel borrowing from the same or close Indo-European source, or as a Finnic word that spread to Permian from the western Finnic languages or their predecessors. Such argumentation has always been supported by a loan etymology from Germanic or some Indo-European branch into Finnic.

Despite the fact that many of the candidates for direct borrowing proposed by Koivulehto have phonematic or distributional difficulties, there would nevertheless seem to be enough reliable cases to establish a group of borrowings that derive from Germanic and Baltic and then subsequently spread east through the Uralic continuum. In the following, more cases of this kind will be presented from various sources. At least the following words have been regarded as early Finnic borrowings into Komi in his works:

66) *эштыны* 'complete; finish (v.); mature, ripen; have time; die' (widely attested in dialects) <PF **ehti-* 'have time; reach; arrive (in time); mature, ripen' – The Komi and Finnic words were already considered cognates in early research (for instance, Lindström 1852), and this point of view has been repeated in all of the main etymological dictionaries (SKES [I: 35], KESKJ [333], UEW [626], SSA [I: 100] and NSES [106]). From the point of

view of historical phonematics, however, the Komi word should be considered irregular. The first syllable *e* in Finnic rarely corresponds to *e* in Permian – a regular correspondence would be a back vowel (cf. Finnish *pesä, elä-, keski, mene-* ~ Komi *поз*, *ов-*, *кос*, *мун-*). The fact that the word is without a cognate in Udmurt also makes one doubt whether it was present in Proto-Permian. Further, one may also note that the Mari *ышташ* 'make, do; complete', which has been considered a cognate of the Finnic and Permian words, also has an irregular first syllable vowel.

Turning to the Finnic *ehti-*, one notes that the word does not resemble an old Uralic word stem. If the word were old, it would have a second-syllable *e* instead of *i* in personal forms (***ehden* pro *ehdin* 'I have time'). The Saami cognate (saaN *asta-*) points to this type of word. The verbal derivation *ehtiä* (< **ehtäitä*) seems to occur only in Finnish, Karelian, Lude, Veps (i.e. the Northern group of Finnic) and Votic (with the last-mentioned probably a borrowing from Ingrian Finnish). It is thus not entirely clear whether the derivation existed in Proto-Finnic.

One may, however, agree with Koivulehto (1989), who, while proposing a Pre-Baltic/Northwestern Indo-European etymology for the Finnic word, has argued that the Komi word should be considered a borrowing from Finnic. It is not entirely clear whether the Komi *-š-* should be considered a substitution of Finnish *-h-* (as, for instance, in several Finnic borrowings in Saami, cf. *buoššu* < **paha,* SSA s.v. *paha*), or whether it represents the earlier Proto-Finnic phoneme *š* from which Finnic *h* derives. Even earlier it was pointed out the Komi word has been borrowed further into the Ob-Ugrian languages (cf. UEW 626, SSA I: 100–101). Quite self-evidently, the assumption of Finnic borrowing in Komi is independent of the assumption of the Pre-Baltic origin of the Finnic word, which represents many problems (cf. Hyllested 2014: 14).

A likely Finnic borrowing

Excursus: Estonian *ehtida* and Finnish *ehtiä*. Estonian *ehtida* 'dress (v.); embellish' and Livonian *ē'ḑõ* 'dress (v.)', which are mentioned as the cognates of the Finnish *ehtiä* in both SSA and EES, quite certainly do not belong to this group but rather represent derivations from Est *ehe* ~

Fi *eheä* ~ *ehjä* (< PF **eheδä*) 'whole, perfect'. Taking into account that most of the cognates of *ehtiä* presented in the etymological dictionaries seem to be rejectable on various grounds, and that the meanings of Fi *eheä* ~ *ehjä* ~ *eho* include 'whole, entire, healthy', it could even be possible that the whole word group derives from this kind of Finnic adjectives that have a larger spread than the corresponding verb in Finnic. Original meaning of the derivation would be 'be completed/finished'. This is, most notably, opposed by the Saami cognate, but there are even other Finnish borrowings that have spread out throughout Saami languages, and, therefore, the existence of Saami cognates cannot alone be considered an absolute counterargument against the derivational origin of the word group.

67) *юк* 'pile; stack', Komi (Vym, Ud.) and Udmurt, 'group of people' < PF **jovkko* 'group; band' (> Fi *joukko*). In many standard sources (for instance, SSA I: 243, UEW 103), these words have been regarded as cognates, although presented with a question mark. The Finnic word, in turn, is, according to Koivulehto (1981: 199–208), a borrowing from pre-Proto-Germanic (**jaukja* 'id.'). Taking into account that the Finnic word represents a phonotactic type that cannot be regarded as Uralic (with a first syllable diphthong and a geminate stop in the consonant center), one is inclined to believe that the Finnic word has spread to Komi and Udmurt as a borrowing.

A likely Finnic borrowing

68) *казавны, казалны* Komi 'take notice; note; feel' – < PF **kacco* (> Fi *katso-*) 'look; watch' – In the standard etymological sources (SSA I: 328, UEW 640), the Finnic and Komi words are considered uncertain cognates (presented with a question mark). However, in the opinion of Koivulehto (1999: 272), the word is instead a borrowing from Finnic, or a direct borrowing from Germanic. Finnic **kacco-* is, according to the same explanation, a Germanic borrowing (< **gātja* 'watch'). Another irregular cognate word, SaamiN *geahčat* (with cognates in other Saami languages), which points to an original front vowel, is also presented in this comparison.

The Komi word has also been borrowed further into the Ob-Ugrian languages (MansiN *kaasal*, etc., Khanty *kaśat-*).

While the loan explanation by Koivulehto seems perfectly acceptable with respect to the Finnic word, the lack of an affricate in the Komi word raises doubts. It is very likely that the Komi word is altogether of some other origin, probably related to Ru *(о)казать*, *оказывать* 'resemble, seem like'.

Likely not a Finnic borrowing

69) Komi *котыр* 'group (of people); flock; gathering' (Vym, Iž, NV, Peč, Skr, Ud), *котір* 'id.' (VV) < PF **katra(s)* 'id.'; Since Kalima (1917: 70), the comparison of the Komi and Finnic word has figured in the etymological literature. It is mentioned with question mark in SKES (171) and SSA (I: 328). However, there are characteristics to the Finnic word that point to a likely loan origin, for instance, the final *-s* (there are also variants *katra* and *kaura*, the latter in Meänkieli), the cluster *-tr-* (which typically only occurs in borrowings, cf. Koivulehto 1979, Koivulehto 1988) and the very restricted spread of the Finnic word, which is confined to Finnish, predominantly the eastern dialects. Koivulehto (1981: 207) has proposed that the Finnish word is a Germanic borrowing (< **gađura-* > English *gather*) and considers the Komi word a borrowing from Finnic. In the light of the other borrowings presented in this paper, the vowel correspondence Fi *a* ~ Ko *o* in the first syllable seems somewhat irregular, however, and it remains to be investigated whether the Komi word represents a borrowing from some other Indo-European source. The fact that the word is not present in Karelian or Veps also casts doubt over the idea of a borrowing having spread from Finnic into Komi.

Likely not a Finnic borrowing

70) Komi *кысьмыны* Udmurt *кысьманы* 'ripen' (no Proto-Permian form given by Csúcs, but would be **kʲśm-* < PF **küpse* > Fi *kypsy-* (< **küpse-w*), 'ripen; cook (by fire)' – The Finnic **küpse* 'cook by fire' has a possible cognate in Inari Saami (*kopšađ,* SSA I: 465). In addition, the aforementioned Permian words have been regarded as uncertain cognates (id.; UEW 665–666). The word has further been borrowed to Saami (Northern Saami (*giksat*), and SSA (ibid.) mentions that the Inari Saami word under

consideration as well as Southern Saami *gaapsj'edh* 'dry [v.] (of wood)' might also be early loans from Finnic.

According to Koivulehto (1983: 16–19), **küpse*, which goes back to Proto-Finnic, should be considered a borrowing from Baltic (cf. Lithuanian *keptas* 'fried', *kepti* 'fry; cook'). In this case, the Permian word should be considered a borrowing from Finnic. The assumption of the Finnic borrowing in Komi is, self-evidently, independent of the assumption of the Baltic borrowing in Finnic. It can be noted, though, that the Fi ~ Ko word pair could, in principle, be also regarded as cognate words. If the Fi word were of Baltic origin, a borrowing from Finnic would appear to be a more likely explanation.

A likely Finnic borrowing

71) Komi *важ* 'old (used of non-living things, widely in dialects)' Udmurt *вуж* 'id.' < PF **vanša* 'id.' (< ?Germanic *wanχa* 'crooked') – The Germanic loan etymology hypothesis by Koivulehto is a dubious one, and rejected in LÄGLW (III, s.v. *vanha*). However, Koivulehto also points to the irregularity of the Finnic and Permian vowel correspondence (Fi *a* ~ Komi *a*).

In the standard etymological sources, the Permian and Finnic words have been considered irregular or uncertain cognates (however, SSA does not use a question mark here). The cognate set does not include other words apart from Finnic and Permian. In the light of the unique *a* ~ *a* correspondence, a borrowing from Finnic or another type of Western Uralic language is a well-established possibility. The vowel correspondence Ko *a* ~ Udm *u*, in turn, has few parallels. Kel′makov (2011) considers *a* to be the old phoneme and Udmurt *u* an innovation in these cases.

A likely Finnic borrowing

72) *вотны* 'take' (Ko) < PF **wotta* (> Fi *otta-* Estonian *võtta*) 'gather, collect, pick'. The Finnic word has been considered to have several uncertain cognates in Saami, Permian, Mansi and Nenets (SSA II: 276). From those, Saami *vuohttit,* MansiN *waat* and Komi *vötny* mean predominantly 'catch; track down' (related to this is likely the meaning 'dream (v.)', attested in Komi) and

are likely true cognates. Finnic *ottaa* (< **wotta-*) and Komi *votny* mean predominantly 'take' and can tentatively be separated from the aforementioned words. According to Koivulehto, the highly frequent Finnic verb stem *otta-* should be considered a Germanic borrowing (< **wand(i)ja-* 'turn; take by force', cf. Koivulehto 2009: 93–95). This Germanic etymology would also explain the previously opaque Estonian and Livonian derivations with the meaning 'key' (Est *võti*). In this connection, Koivulehto also notes that the Komi word could be explained as a borrowing from Finnic; the former comparisons he rightly rejects as phonematically invalid.

A likely Finnic borrowing

2.5 Saami borrowings in Komi?

In addition to the numerous Finnic borrowings, a few cases of borrowings from Saami into Komi have been presented by Zherebcov (1982). This assumption is related to the idea of Matveev (2001) about the Finnic *and* Saami habitation of the Dvina basin prior the Russians. The author of this article has presented critique against this view, while simultaneously admitting that some substrate languages of the Dvina basin share lexical features with the Saami languages. The question of the character of such borrowings is to be investigated in the framework of studies regarding the characteristics of the linguistic substrate in the Dvina basin.

73) *чукчи* 'capercaillie' (VV, Vym, Iž, NV, Peč, Skr, Ud) – This designation of the capercaillie in Komi clearly belongs together with (Proto-)Saami **ćukčę* (> Northern Saami *čukcá*). On phonematic grounds (two-syllable structure, first-syllable *u* pro *i̯*, etc.) this word cannot be considered a cognate of the Saami word, however, but rather represents a borrowing from the extinct languages of the Dvina basin. Furthermore, the northern Russian dialectal designation of a male capercaillie, *чухарь*, together with substrate toponyms (Saarikivi 2004b: 204–205), points to the fact that this kind of word really existed in the extinct Finno-

Ugrian vernaculars of the Dvina basin. The Russian word has been rendered in the Udora dialect as *чукарь* (SSKZD 419).

Although the Komi word could, on phonematic grounds, be considered a Saami borrowing, it is, in the light of the substrate vocabulary and toponymy of the Northern Dvina basin, much more likely that the word is not borrowed from a Saami proper but from an extinct Finnic variety that shared several lexemes with the Saami languages.

An obvious borrowing

74) *чук* 'top of a hill' (Vym, L, NV, Peč, Ud, SSKZD 420), here also likely *юрси чук* 'причёска, a kind of hairstyle' (Ud), *чука кымöс* 'protruding forehead' (L) (< **čukke* 'hill top' (> saaN *čohkka* 'id.') – The borrowing is similar to (55) and (58) in that it points to an extinct source language form that shared lexical features with Saami.

A likely borrowing

75) *токты* 'loon (Gavia)' < **tokte* (> saaN *dovta: doktaga,* widely attested even elsewhere in Saami) 'id.', also borrowed into Finnish as *tohtaja*. – In this case, the assumption of borrowing is made more complicated by many other irregular cognates, among them Mari *toktə*, MansiS *tę̆tkā,* E *tāxt*, W *takt,* N *tāγt* and KhantyE *tăgtan* S *taxtən* 'Gavia'. There is no doubt that the word is ultimately of onomatopoeic character, but the possibility of mutual borrowing is not to be excluded.

Likely not a borrowing

2.6 Summary of previously presented etymologies

In the course of treatment, 75 Finnic borrowings presented in the earlier research were investigated. In addition, three etymologies were presented by Zherebcov (1982) as Saami borrowings. The etymologies were evaluated, and it was found that 15 of them are more or less obvious borrowings, namely:

агас 'plough', *бель* 'jamb', *ямны* 'bind or tie fishing nets together', *каргич* 'young lamb', *комбыля* 'crooked', *кöрт* 'a kind of

hay', *лудік* 'bug', *марья* 'berry', *нут* 'seine net', *пирд* 'weaving reed', *паун* 'meadow', *ребо* 'pet name for a dog', *сабри* 'haystack', *вирб* 'thread waxed with tar', *чукчи* 'capercaillie'

A total of 29 others were considered likely borrowings:

акка 'old woman', *калля* 'beer', *кась* 'cat', *карандыс* 'bucket', *кега* 'stack', *келькан* 'flax-breaker', *кир* 'hurry', *козал* 'plait', *кӧла* 'scraper', *люська* 'spoon', *оллявны* 'lament', *пагавны* 'get poisoned', *пач* 'oven', *перка* 'scraps', *пони* 'small', *раб* 'mash', *разья* 'woodchip basket', *роч* [~ Udmurt *ӟуч*] 'Russian', *сарья* 'lattice', *шакша* 'baked fat', *шынгавны* 'crush flax', *вискыны* 'target (v.)', *шалка* 'bag', *тальга* 'work bee', *чирк* 'grasshopper', *эштыны* 'complete (v.)', *юк* 'pile; stack', *кысьмыны* ~ Udmurt *кысьманы* 'ripen', *чук* 'top of a hill'.

26 etymologies were considered unlikely:

авлык 'Clangula (bird)', *аттьӧ* 'thank', *гундыр* 'bear, dragon', *ягавӧн* 'legstrap', *зал* 'island', *каля* 'cabbage', *лаймавны* 'quiet down', *лёреи* 'idler', *нит* 'notch', *парас* 'flock', *пурысь* 'fenced passageway', *пыра* 'lump', *рунь* 'porridge', *соландӧг* 'vessel for salt', *шаньга* 'pastry', *уктов* 'weak', *карбас* 'a special type of sailboat', *матка* 'compass', *пакула* 'inonotus obliquus, chaga mushroom', *тайбала* 'remote forest area', *сима* 'fishing line', *казавны* 'take notice', *котыр* 'group', *важ* ~ Udmurt *вуж* 'old', *вотны* 'take', *токты* 'Gavia (bird)'.

Five etymologies were obviously not correct:

баръёв 'curve', *ёма* 'witch', *кока* 'carcass', *сӧпеч* 'rudder', *арай* 'swampy meadow'.

This would give a corpus of approx. 40 more or less reliable Finnic borrowings in Permian, most notably in the westernmost dialects of Komi.

3 New Finnic borrowings

3.1 Finnic borrowings previously presented by the author

In addition to the already established Finnic borrowings in Komi, there seems to be a fairly large number of words that could be considered Finnic in origin although they do not figure in earlier research. I have treated some of them in brief in my PhD thesis (Saarikivi 2006: 33–38). In that connection, I hinted at the possibility that some borrowings with Finnic characteristics could be attestable even in Udmurt. Since the work referred to above is only a collection of articles and the new etymologies are proposed in the foreword to the collection, I republish those etymologies referred to here in short form together with commentary.

76) *вад (: вадӥ-)* 'small lake in a forest; damp or swampy place' < Finnic **vataja* 'damp place; deep place in a river' – Since the publication of my thesis, the Komi word has also been analysed as a borrowing from the aforementioned Finnic word by Matveev et al. (2007: 46–47). This etymological explanation seems feasible in that the Finnic word in question is well attested in the substrate toponymy of those regions adjacent to the Komi speaking area and also occurs as a Russian dialectal appellative *vádega* 'deep place in a river, stream or lake'. The explanation by UEW that the Komi word would be a derivation from *va* 'water' does not seem too credible – the Komi word has an oblique stem derived with the suffix *-j-* (cf. Bartens 2002 for details) and this would not be the case if the *d* element were a suffix. The alternating *-j-* stem also supports the etymology presented here.

77) Komi *варгӧс* 'disobedient, lazy; shrewd, treacherous; sly' Udmurt *vargas-* in compounds such as *варгаснылпи* 'disobedient, spoiled child', *варгасӟаӟэг* 'lonely goose' (Proto-Permian **varkзs* (KESKJ), **vargas, varges* (Csúcs 2007: 393) < PF **varkas* 'thief, enemy' (> Fi *varas*) – On phonotactic grounds, it is obvious that the Permian word cannot be older than Proto-Permian: it has several phonematic features that would have been

simplified if the word were derived from older protolanguages. The semantic developments at hand are also attested in several other contexts. The Finnic word under consideration has a credible Germanic loan etymology. What is more, there is toponymic evidence that it has belonged to a Finnic vernacular that was spoken in the vicinity of the Komi republic, in the Pinega basin.

The reviewer of the first version of this paper doubted the etymology and pointed to the Russian dialectal words *варгасить* 'talk nonsense', *варгать* 'swear, curse', *варгаш* 'swearer'. Although there does not seem to be a straightforward etymon for the Permian word in the Russian dialects, it is clear that the Permian word stands in some relation to them. As the Russian words seem to have spread mainly in the Urals region, it is a good guess that they would display Permian borrowings and not vice versa (cf. Gaidamashko 2013 on Permian substrate vocabulary in the Urals). The Permian words, however, might also represent borrowings from some Iranian source (cf. Old Persian *vr̥ka* 'wolf').

Excursus: Germanic **wargaz*: Finnic **varkas* has traditionally been considered a Germanic borrowing, yet in Germanic itself, the word might represent some kind of inner borrowing within the IE family, since the word, in the semantic perspective, represents a doublet of the concept of 'wolf' in Germanic (the inherited word is **wulfa* > Eng. *wolf,* German *Wolf,* cf. Mayrhofer 1996: 571–572). Its phonematic shape displays all the Aryan characteristics, cf. Sanskrit *vr̥ka-* and Avesta *vəhrka-* 'wolf'. If one is inclined to believe that even the IE language branches had mutual contacts that are reflected in the borrowing of vocabulary, the Germanic **wargaz* could be a candidate for an Aryan borrowing in Germanic and Slavic. Similar cases of borrowing have been proposed in the etymological dictionary of Proto-Germanic by Kroonen (2003: 157–158: Swedish *räv*, 259: *horse*, 396: *path*)

Excursus 2: Aryan vocabulary and Fi *varis*. Komi *варыш* 'hawk' (common in dialects) Udmurt *варыш* 'id.' < PF **vares* 'raven' (Csúcs 2007: 393) – Finnish *varis* 'raven' has been considered a word of Uralic origin. In the etymological dictionaries, a whole set of cognate words is presented, including Saa. *vuoražaš*, MdE *варака*, *варси*, MdM *варсей*, Mansi (Munk) *urin: urin-jēkwä*, P *ūrin*: *ūrin-ēkoa* (*jēkwä*, *ēkoa* 'lady') | KhantyI *urnị*, E *wărnaj,* P wărna and Hungarian *varjú* (cf. SSA III: 410). Many of these cognate words are, in fact, phonematically fairly irregular. Taking into account that this is fairly typical for the denominations of birds in the Uralic languages, one may still defend the validity of the cognate set by assuming irregular developments, most of which

must be impossible to reconstruct in detail in the present day. The high irregularity of this cognate set makes it the more surprising that the Finnic **vares* 'raven' has, in the history of etymological research of the Uralic languages, never been compared with the phonematically almost exactly similar word that means 'falcon' and occurs in Komi and also Mari (вараш). Despite the semantic difference, it seems rather unlikely that these words would be phonematically so similar without any kind of historical connection. As the reviewer of the first version of my article kindly informed me, Ko *варыш* and Mari *вараш* can be compared to Osset. *wari* 'falcon, kite' and Pahlavi *vярAeh* 'hawk'. The word group would thus probably represent a similar Wanderwort originating in the Iranian languages of the steppe to *wargas ~ varas.*

78) *кокавны* 'hoe (v.)', *кокан* 'hoe (n.)', Ud *кукчо* 'hoe (n.)' < Proto-Permian **kok-* (KESKJ 129) < PF **kookka* 'hoe' – Despite the fact that the Permian and Finnic words have been compared with each other in many standard etymological sources (cf. UEW 669; SKES), they cannot possibly be cognate words. This point of view is also rightly expressed in SSA (I: 439), where it is stated that the phonematic shape of the Finnic word does not fit in well with the Finno-Permian period (long vowel + geminate!). Moreover, both SSA and NSES consider the word a Germanic borrowing that derives from **hōka* (> English *hook,* cf. SSA I: 439; NSES 510–511). Therefore, it is reasonable to regard the Komi and Udmurt words as borrowings from Finnic.

79) *ликмыны* 'come; reach' < PF **liikku-* 'move (v.)' (> Fi *liikkua* 'move') – Also in this case, the phonotactic structure of the Finnic word (a long vowel followed by a geminate) reveals that the words cannot be regarded as cognates, although this point of view has been posited in KESKJ (160) and some other outdated etymological sources. However, this Gleichsetzung is rightly rejected in SSA II: 73 and even SKES, where some other possible cognates are mentioned in Ob-Ugrian and Samoyed (with the explanation that the Finnic long vowel should be regarded as secondary). However, if one posits the Komi word as a borrowing from Finnic, the etymology seems fairly straightforward. (The origin of the Finnic word under consideration is not yet clear.)

80) *лыа* ‘sand’ (Ko), *лыо* ‘id.’ (Udm) (< Proto-Permian **ḷia* ‘id.’) < Finnic **liiva* ‘sand’; the Finnic word, in turn, is considered a Baltic borrowing (SSA II: 75). The Permian words must be considered borrowings on phonotactic grounds. The Finnic and Permian words have, in the earlier research, been considered cognates, but this explanation was rejected once a more suitable loan etymology was proposed.

81) *палявны* ‘regain consciousness’ < PF **pala-* (> Fi *palata*) ‘return’; in Finnish dialects also ‘recover’. In KESKJ (215) and SSA (II: 299), the Finnic and Komi words are regarded as cognates, though the comparison is considered uncertain. SSA also mentions in this connection the Saami verb *pallat* ‘bounce back’, which appears in the dictionary of Lindahl & Öhrling (1780), but, to judge from the source, not in the later, more accurate lexical collections. In NSES (s.v. *palata*), the comparison of Komi word has been considered unlikely due to semantic problems. From the point of view of historical phonetics (most notably, the first syllable vowel), it is clear that the Komi and Finnic words can be compared with each other only if one considers the Komi word a Finnic borrowing. As for the Komi *l′* as a substitute for Finnic *l*, there would seem to be other cases of similar substitution (cf. *лямавны*).

82) *кыскыны* ‘pull’ (Ko, Udm) (also *кыскӧдны*, *кыскысны*, etc.; widely in dialects) < Fi **kisko-* ‘id.’ – In the etymological dictionaries, Komi *кӧсны* ‘pull, break, ripe off’ and Udmurt косны ‘id.’ are considered cognates of Finnic **kisko-* ‘pull’ (SSA I: 373). However, the Permian languages also have another word with a similar meaning that resembles the Finnic word much more, Komi and Udmurt *кыскыны* ‘pull’, and this can be tentatively considered an internal borrowing from West Uralic into Permian. It shows the correspondence Fi *i* ~ Pe *i̯* before the historical back vowel, which can be tentatively be considered the regular reflex in borrowings. Surprisingly enough, the comparison of Fi *kisko-* and Permian *кыскыны* is lacking in all the standard references on Uralic etymology.

The reviewer of the first version of this article noted that Ud. *косканы* 'to scutch (linen); to get a cramp; to move a fiddle bow' is related to Ud. *кыскыны* by "Permian umlaut" and there is thus no reason to look to West Uralic for the origin of the word. It might well be that the words, in fact, represent old vocabulary that displays some peculiar phonematic correspondences, most likely related to the occurrence of the second syllable labial vowel.

83) *курӧд* 'left-handed; bad, inappropriate'[5], in the compound *кикурӧд* 'untidy; careless; inaccurate' (the first part of this compound is *ки* 'hand' [< PU **käti* > Fi *käsi* 'id.']; *-öd* is a derivational suffix) < Proto-Finnic **kura* 'left; bad' (> Estonian, Votic *kura* 'left', Finnish dialectal *kurakäsi* 'left-handed'; the word also appears in Saami). The Finnic and Komi words cannot be cognates because of the irregular vowel correspondence (Komi *u* instead of *i̯*). The word is used in similar compounds in Finnic and Komi, which makes a loan explanation even more probable.

84) *кайны* 'climb; rise' (VS, LL, Peč, Skr, SS) *кайні* (VV), *каны* (Vym, Iž, NV, Ud) < Pre-Finnic **kaja-* 'become visible' (> Finnish *kajo* 'sunrise', *kajastaa* 'shimmer; clear up' ~ SaaN *guojetit* 'clear up' ~ MdE *kajems* 'become visible (sprout)' ~ MariL *kaja-* I *koja-* 'to be visible; appear'; the word also has other cognates in Samoyed). This Komi word has previously been presented as a cognate of the Finnic *kaja-* (KESKJ 115; SKES), but new handbooks are more suspicious. SSA (I: 278–279) adds a question mark and UEW (643) rejects the comparison altogether. These suspicions are justified because Finnic *a* usually corresponds to *o* and *u* in Komi. The absence of the word in Udmurt is a further argument against the comparison. The assumption that the word is a loan would explain the irregularity. Because of the sound structure of the word and its distribution in various Uralic languages, the borrowing cannot be considered Finnic in the strictest sense of the word. It could be characterized as a Western Uralic borrowing.

5. The word does not figure in SSKZD.

I now consider this etymology a problematic one due to the great number of regular cognates in other Uralic languages and distance myself somewhat from the 10-year-old suggestion. Although borrowing cannot be ruled out, there might be some other reasons for the irregular first-syllable vowels in Komi as well (cf. discussion at the end of the article).

85) *пельк* 'casual; accidental; clean, pure' (widely in dialects, albeit with varying meanings, SSKZD 279) < Fi **pelkkä* – The Finnic word belongs to a phonotactic type that cannot have regular cognates in other branches of the Uralic languages (due to the cluster of three consonants). Further, also the first-syllable vowel correspondence between Finnic and Permian is irregular (cf. Fi *mene* ~ *мунны*, *pesä* ~ *поз*, etc.). Therefore, one is inclined to think that Komi пельк could represent a borrowing from Finnic. A similar word is also found in Mari (*пелкы*), which could probably be a borrowing from Permian.

86) *павтан* (L) *палтан* (VV) 'flounder', in VS 'bream' < Fi **paltas* 'halibut' (> Fi *pallas* < Saami, cf. SaaN *bálddes* 'halibut'). The word final -*an* is a suffixal element. The Finnic word is traditionally considered to be of Saami origin, and this points to the fact that the borrowing likely occurred from those Finnic idioms of the Northern Dvina basin that shared lexical features with both Finnic and Saami (cf. discussion in Saarikivi 2004).

87) *талявны* (*талялны*, *талялні*, *талёоны*, *тальны*) 'trample (v)' (NV, Skr, VS, LL, Peč, SS, VV, Vym, Iž) < PF **talla*- (> Fi *talla*- 'id.'). The verb *tallata* 'trample' figures in all of the Finnic languages. The comparison of Komi *талявны* with this verb derives already from Castrén (1844). The Komi word has been considered a highly uncertain cognate (marked with two question marks) in both SKES (1213) as well as SSA (III: 263). KESKJ (278), however, considers the comparison an unproblematic one and further mentions Mordvinian (E) *тялямс* 'thresh; ground (v.)' in this connection. It seems fairly obvious, however, that the Komi word cannot be considered a cognate of the Finnic

word from a phonotactical point of view. Firstly, the correspondence of Finnic *a* ~ Permian *a* in the first syllable is not a common one. Secondly, the Finnic word represents a new phonotactic type (the geminate *-ll-* did not occur in early protolanguages and likely only emerged from *-ln-* in Proto-Finnic). Thirdly and finally, the Finnic word can be considered a derivation from a word *talla* 'skid', which is a likely Germanic borrowing (cf. Old Norse *stallr* 'fundament', LÄGLW 269–270; SSA III: 262). Thus, the most natural explanation for the relationship of the Komi and Finnic words is that the Komi word is a borrowing from Finnic.

88) *ышмыны* (*ышмыні*, *ышмавны*, *ышмооны*), (NV, Peč, Skr, SS, Ud, Iž) 'be excited; feel lust or desire' *ыштöдны* (*ыштедны*, *ышмöдны*, *ышмедны*) 'fascinate, lure' (< Finnic **iha* or pre-Finnic **iša* > Fi *iha* 'cheerful, glad, merry; pleasant, agreeable, lovely' (> Finnish *ihailla* 'admire', *ihana* 'lovely', *ihastua* 'be delighted') – This word also exists in Mordvinian [in SSA MdM *ožəlgədəms* E *ežəlgədəms* 'cheer (v.)'], cf. modern ortography E *ёжовгадомс*, here probably also *ёжо* 'feeling, state of mind'). The Finnic and related words have been explained as a Proto-Iranian borrowing < **i(s)tsā* 'wish, hope or long for' (Koivulehto 2001).

The comparison of the Komi and Finnic words was rejected by Rintala (2003), who investigated words belonging to this group in detail. An assumption that the word is a Pre-Finnic Western Uralic borrowing would explain the phonematic irregularities, most notably the correspondence Fi *i* ~ Ko *i̯*. As in the borrowings numbered 7 and 8, here also the high back vowel corresponds to the Finnic *i* in the context of a first-syllable front vowel and second-syllable back vowel. The etymology is, in principle, similar to number 83 (*кайны* 'climb') in that we are dealing with a fairly widespread word with irregular cognates in Permian. Even in this case, I would now be more cautious in formulating a borrowing hypothesis. In addition to Western Uralic, direct borrowing from Iranian is also a possibility.

3.2 New cases

In addition to those cases already pointed out in an earlier publication by the author, it seems obvious that many other similar cases are to be established. Thus, the following new etymologies are, in principle, similar to those already published. Details are discussed in the individual entries.

89) *азылас* 'trident, gig' (VV, Vym, NV, Peč, Skr.) < PF **astrajme-* (or *aδraime-*) (> Fi *ahrain*, *atrain*, *ahrasin*, *aatrain*, *atras*; Ka *asrain*; Lu *adrain*; Ve *azrag*; Vo *astraga*) 'id.' – In Finnic, there are many phonematically close words that ultimately derive from Slavic or Russian *острога* 'fishing spear; harpoon', but it is fairly hard to establish a Proto-Finnic form for this word (SSA I: 54). It would seem to be the case that the Finnic words represent multiple borrowings. The word has also been borrowed into certain Saami languages from Finnish and Karelian (SaaN *harsse*, *harsit*; In. *härssee*; the anlaut *h* is a secondary Saami innovation).

The Komi word, however, is more clearly a Finnic rather than Russian borrowing. The loan origin of the word seems obvious in that the Komi word has a word final *-s* that does not occur in the inherited Permian lexicon. Further, the *-zl-* element can be best explained by assuming a borrowing from a Finnic dialect. The exact character of the loan original is difficult to reconstruct. It might, in principle, have been a word with a *-δr-* cluster (in the absence of analogies it is not possible to say whether such an intervocalic cluster might have been substituted by *-zl-* in Komi), but a more likely alternative is that the first component of the cluster was either a sibilant or an affricate. The explanation of Komi *-l-* pro Finnic *-r-* is to be left open here. However, in the light of a varying phonematic shape of the lexical group, combined with the stable semantics of a cultural borrowing, the assumption of the borrowing does not seem too far-fetched.

90) *алькöс* 'low meadow by a river' (Vym, Peč., Skr., Ud.) (mainly: Udora [SSKZD 11], cf. *алега* 'floodplain') < ***alhos* – If it is assumed that Komi алькöс was borrowed from one of the extinct

languages of the Dvina basin, it can be compared to Russian *волгас*, which has the same meaning as the Komi word. This word has even earlier been explained as a borrowing from an extinct Finnic vernacular (cf. Saarikivi 2004: 195). The word would presumably derive from **alhos* or **alhas*, which, in turn, would be connected to Fi and Ka *alho* 'low lying land' (> Northern Russian dialectal *олга* (Kalima 1915: 175). Ultimately, the word is a derivation from the Uralic **ala*-stem ('low; under').

The Komi word thus provides evidence for the correctness of this etymology for Ru *волгас*. The substitution *h* > *k* is a common one in the Komi borrowings from Russian (cf. Ru *холуй* > Ko *кӧлуй* 'things; utensils', Ru *хоть* > Ko *кӧть* 'although'). The word represents all the common features of a borrowing in Komi, in terms of both vocalism and general phonotactics. The corresponding stem 'under' exists in Komi (*ул*-), but this is an inherited word. The word *алькӧс* ~ *волгас* is a regionalism in the Dvina–Mezen watershed area, and as such is a good example of a substrate word from an extinct source that can be reconstructed on the basis of living languages and toponyms.

91) *амны* 'devour; eat quickly and with great appetite' < PF **ahmi*- 'eat a lot' – This word, which, according to lexicographic sources belongs mainly to child language, has been considered an onomatopoeic word in KESKJ (32). It could, however, be considered a Finnic borrowing from Finnic **ahmaita* 'eat (a lot)' < **ahma*, *ahmatti* 'glutton; one that eats a lot; wolverine'. The Finnic word can be considered a derivation from *ahma* 'Gulo Gulo; wolverine'. It has common Finnic phonematic characteristics, a kind of cognate in Saami (saaN *vuosmes* 'glutton; one that eats willingly a lot' < **ašma-s*), and a proposed loan etymology from Indo-Iranian languages (proposed by Schindler in 1963, cf. SSA I: s.v. *ahma*). From the point of view of the origin of the Komi word, it suffices to point out that both the semantics of 'devour' and the stem **ahma* have been present in most of the Finnic language varieties, and that the vowel correspondence, as well as the distributional characteristics of the word, are more typical for a borrowing than an inherited word. The absence of reflex of inlaut

sibilant points to a Finnic origin of the word (instead of direct borrowing from Iranian).

Excursus: Finnish *ahma,* Saami *vuosmes* and Finnish *osma*: Finnic *osma* 'wolverine; Gulo Gulo' (in dialects of Central Finland, SSA II: 274) sheds more light on the etymology of *ahmia* and the study of substrate vocabulary. From the point of view of phonematics and spread, it would seem to be a Saami substrate borrowing from an extinct source language. The explanation given for this word in SSA (ibid.), namely that Fi *osma* would be a contamination of *oksi* 'bear' and *ahma* 'wolverine' is, quite certainly, an erroneous one. In the absence of dialectal forms pointing to such a contamination, this gives the impression of an *ad hoc* explanation. To understand the origin of the word, it is enough to know that Finnic has *ahma* 'wolverine', which would correspond to Saami **vuosmi*. Such a word actually exists (*vuosmes*) but means only someone that eats willingly and a lot. While the Finnic *ahma* also functions as the base for Fi *ahmia* 'eat a lot', *ahmaista* 'grasp for eating', etc., it is fairly clear that the word stem originally had both the meanings 'wolverine' and 'eating in great quantities', and further proof is given by the dialectal form *osma*, which points to Saami phonematics but Finnic semantics. It is thus a perfect example of a substrate word in a similar manner to Komi *алькӧс* or *тандара* (etymologies 89 and 112).

92) *бака* 'burl; gnarl; protuberance' (Vym, Iž, NV, Skr, Ud) < **pahka* – Komi has two close words that point to a fungus on the trunk of a tree: *pakula* and *baka*. It seems fairly certain that both of them are, ultimately, borrowings of Finnic origin. The former, however, is nearly identical to the Northern Russian dialectal *pakula* and it is therefore difficult to distinguish whether it is a Finnic or a Slavic borrowing. *Бака*, in turn, is likely borrowed from **pahka* (> Fi *pahka*) 'fungus', which has Proto-Finnic and, probably, Uralic roots (~ mdE *пакш*, *пакшке* 'bunch' SSA II: 286).

93) *боль* (Peč, Skr, Ud)[6] , *пуллы* (Udm) 'bubble' < PF *pullo* 'id.' (> Fi *pullo* 'bubble; float; swim bladder (of a fish)'. In literary language, the Finnish word occurs mostly in the expressions *pullollaan* 'bulging with something, abundant in something', *pullistella* 'bulge; talk big'. According to SSA (II: 423), the word belongs to same group as Fi *pullea* 'chubby; plump; corpulent'. Aikio (2006: 18), regards the latter word as a (Pre-)Germanic

6. The VV, NV and Skr. word *польк* 'bubble' is to be separated from this word group. It might, in principle, represent a parallel borrowing.

borrowing (<*fulna* > English *full*). The Finnic word is related to a large word group denoting bulging and floating objects (cf. *pulpukka* 'water lily', *pulkka* 'water lily or cow lily', *pulkko* 'small barrel', etc. Without going into details, it can be noted that Komi *боль* and Udmurt *пуллы* are good candidates for Finnic borrowings in Permian. Their meaning is nearly identical to the Finnic word, while the phonematic shape (a two-syllable word in Udmurt) points to a fairly late origin of these words in Permian. Lytkin (in KESKJ 40) establishes a Proto-Permian reconstruction **pol′з* for these words, Csúcs (2007: 371) has **pol′y* or **pǫl′y*.[7] As for the Komi *о* in the first syllable before the second syllable labial vowel of the source language, compare also the etymologies for Komi *кольк* (101) and *модз* (107).

94) *бурня* 'large vessel made from willow; bin' (VS, Peč., Skr.: 'fat woman') Udm *бурнё* 'shovel; bucket' < PP **borńa* (Csúcs 2007: 322) < Northern Finnic **purnu* 'cache' (> Fi *purnu* '(temporary) cache or storehouse for foodstuffs'. The Proto-Permian and Proto-Finnic words belong to a group of words that, in the major etymological dictionaries (cf. SSA II: 437), are mostly regarded as cognates, albeit with certain reservations. Other words mentioned in this set are North Saami (in old language) *buorna* (cognates in E, Lu, In, Sko, Kld, T.) and Mari *purńa*. The latter has also been considered a borrowing from Udmurt (UEW 735–736; SSA ibid.). Aikio has considered Fi *purnu* a Saami borrowing (Aikio 2008: 138–140) and rightly dismisses the Permian cognate candidates as irregular. However, he does not try to explain their origin.

7. The reviewer of the first version of this paper considers the word "onomatopoeic". In the opinion of this author, this does not seem to be an adequate characterization of the word, although it could, in principle, be of sound-symbolic character. However, in order to establish its origin through the sound-symbolism in Permian, one should point to sound-symbolic conventions that might explain its emergence. In the Finnic languages, in any case, sound-symbolic roots consisting of a stop and lateral combined with an alternating vowel are commonplace, whereas in the Permian languages the sound-symbolic words seem to be of another type (cf. Kiviniemi 1971, Aikio 2001).

Even a quick look at other members of the presumed cognate set makes it obvious that the Saami, Finnic and Permian words do not follow the usual phonematic patterns of cognate vocabulary. The Finnic word has the stem vowel *-u*, which occurs in borrowings and derivations, and the relationship between first-syllable vocalism of the Finnic and Saami words is irregular. The Permian words, too, show all the phonematic features that typically occur in borrowings (two-syllable structure). The Komi and Udmurt words could thus well be considered borrowings from Finnic. This may very well be so irrespective of the possible Saami origin of the Finnish words, taking into account the relatively wide spread and likely old age of the words in Northern Finnic. Further, the Mari word looks more like a borrowing from West Uralic than from Permian (due to the unvoiced stop).

The word has the character of a Wanderwort and its precise route through multiple borrowings cannot yet be established with great certainty, especially taking into account that the origin of the word in Uralic languages has yet to be explained. However, if the Saami origin of the Finnic word is accepted, the Permian words should be considered Finnic or another type of Western Uralic borrowings.

95) *былькъя* (Iž, Ud) ‘some kind of spot or bulge, bulging thing, i. e. a growth or deformation, blemish’ < Fi **pilkka* ‘id.’ (> Fi *pilkka* ‘id.; scorn’ *pilkku* ‘id.; comma’, Ka *pilkku* ‘spot’, Lud *pilkeh* ‘id.’, etc.)[8] – If one follows the idea expressed in Saarikivi (2006: 35–37) that the Komi first syllable *i̧* in the borrowings would correspond to the combination of *i* ~ *a* in the source Finnic idiom, the Izhma and Udora Komi *былькъя* could well be considered a borrowing from Finnic *pilkka* ‘sign or a brand in a tree’ (in literary language, ‘mockery; scorn’). The meanings of the Finnic and Komi words are identical. In principle, the Komi word looks like an adjectival *-ja* derivation from a base word **былык*, but the lexicological sources do not include such a word. In any case, the Komi word clearly cannot be a part of the inherited vocabulary

8. The phonematically close words meaning ‘cut into pieces’ (Fi. *pilkkoa*, etc.) are likely of another origin.

because of its complex phonematic structure (*-*lk*- would have turned to -*l*- in an inherited word, while *-*lkk*- was impossible). The spread of the word is typical for a Finnic borrowing in Komi. The Finnic word derives from Proto-Finnic and, ultimately, Germanic (SSA II: 362; LÄGLW III: 61–62).

96) *чорпа*, in the expression *чорпа пинь* 'fang; tusk' (VV, Peč, Skr, SS) < Fi *sorppa*, Ka *čorppa*, *čorppu* 'a branch of a pitchfork or poker', Lude *šorppę*, *čorp*, Veps *šorp* 'spike' – Because of its two-syllable structure, the Komi word cannot be old. The Finnic word seems as if it would have be derived from *sormi* (< **śorme*) 'finger' by misinterpreting the final syllable -*mi* as a suffix and changing it to other derivational suffixes (this kind of a suffix alternation as a technique used for creating derived words actually exists, as has been demonstrated by Nikkilä 1998). Probably, a similar explanation would be proposed for *sorkka* 'cloven hoof', which is semantically and phonematically close to *sorppa.* One can further note that the same word has been borrowed into Russian dialects (*шорпы* 'spike', Kalima 1915: 248), but from another Finnic source. It is interesting that the Komi word points to a loan original with an anlaut affricate, similar to the Lude and Karelian forms but dissimilar to Veps. The Komi word is, quite clearly, even phonotactically a borrowing since it represents a two-syllable structure ending in a vowel that cannot be considered a derivational suffix.

97) Komi *тунгыны* (VS) ~ Udmurt *донгыны* 'push; thrust' < Finnic **tonke*- or **tunke* 'thrust; scrabble' – The word can be identified as a borrowing on the basis of its -*ng*- cluster, which in Proto-Permian would have regularly developed into -*g*-. The exact loan origin is not easily definable. It seems quite obvious, however, that the word belongs together with Finnic *tunkea* 'thrust, thread; push'. It has two possible cognate sets. Either it belongs together with Mordvinian *toŋgoms* 'put; slip' or SaaN *coggat* 'thrust; push' (Sammallahti 1999: 76). If the latter comparison is correct, the word derives from an earlier **coŋke* that can further be compared with Komi *чыгöм* 'narrow' (cf. Saarikivi 2007). If, in turn, the former comparison is correct, the Udmurt word cannot

be considered a Finnic borrowing proper but rather a Western Uralic borrowing bearing resemblance with both the Finnic and Mordvinian parallels. The exact nature of these kinds of borrowings is for future research to determine.[9]

98) Udmurt *инмар* 'God' < PF **Ilmari* 'God of the Sky' – The early 19th century scholars Wiedeman and Castrén already pointed out the similarity of the denominations of the God of the Sky among the Finnic-speaking people, *Ilmarinen*, and the Udmurt supreme God *Inmar.* Despite the similarity in both form and meaning, these denominations do not represent any old word structure type, and it is easy to analyse Finnic *Ilmarinen* as a derivation from *ilma* 'sky'. It is for this reason that the later etymological dictionaries have rejected the comparison and point instead to a similar derivation process (cf. SSA I: 224–225: "samanlainen johd. on…" = "Ud *inmar* represents a similar derivation").

The Komi word for God, *ен,* is a cognate of the Udmurt *ин (: инм-*) 'sky' (~ Komi *ен: енм-*), and further, of the Finnic *ilma* 'weather, sky'. This points to the fact that the name of the supreme God really may have been derived from the earlier meaning 'sky'. However, from the point of view of the derivation process, the Udmurt word is hardly transparent. The Udmurt language does not have any derivational suffix that would explain how the word could have been produced from the word *in* 'sky'. For this rason, a Finnic loan origin could be taken into consideration. It is widely known that the names of deities are typically borrowed from one language to another. From the point of view of the cultural reconstruction of the borrowing, one can consider the viewpoints presented by Frog (2008), who reconstructs the role of *Ilmarinen* as the earlier celestial God of the Finnic speaking people and discusses the borrowing of this concept from one cultural region to another. One can note that there is a kind of evil spirit in Chuvash mythology called *Илмарь кёлли*. As there is probably no evidence of direct contact of the Chuvash with the

9. The reviewer of the first version of this article suggested that the Udmurt word could be considered a derivation from the base *don-*. While this, in principle, is true, there is no obvious base word for the assumed derivation.

predecessors of the Permians, this fact is interesting evidence of the existence of the deity name **Ilmar(i)* in the Volga region.

The reviewer of the first version of this article pointed out that in the Slobodskoy dialect of Udmurt there is the expression *иммала* 'to God', which points to an earlier form **ин:м-* 'God'. The one-time existence of such a word is quite clear even in the light of Komi *ен:м-*, which is its cognate. It is, however, not clear what its connection is to *Инмарь*. The same reviewer points to word pairs such as Udm *вöзер* / *везер* 'narrow slit, chink' ~ *вöзег* 'slender, slim', *кузыр* 'sour' ~ *кузыт* 'sour-salty' that, in his opinion, would allow the reconstruction of the suffix *-r* in early Udmurt. While this is, in principle, possible, there is not too much evidence supporting the existence of such a suffix.

In any case, the fact that Fi *Ilmari* was a sky god and that a similar deity name is preserved even in Chuvash points to the fact that this religious concept was spread over a vast area. This is fully in accordance with the well-established fact that the religious concepts are among the most easily borrowable vocabulary (cf. Haspelmath & Tadmor 2008). One can note that a similar name of the sky god or supreme god (*perkunas* ~ *perun*) was also borrowed from Baltic and/or Aryan into Finnic (**perkeleh*) and Mordvinic (*пургине*) and preserved in Slavic. Similar cases of abnormally widely spread denominations of deities are commonplace (cf. the words *Jesus*, *Satan*, etc. in many European languages).

99) *кабыр* 'fist' (Skr., SS), *кабiр* (VV), *капыр* (VS), *габыр* (L, Skr)[10] < Finnic **kopra* (> Finnish *koura,* Karelian *kopra*) 'id.', cf. Veps *kabrata* 'catch, grasp'; The Finnic and Komi words have been considered cognates by Collinder (1955) and Lytkin (KESKJ 114) and uncertain cognates in SKES (226, one question mark) and UEW 183 (two question marks). SSA rejects the comparison.

Taking into account that the Finnic word represents a cluster of an obstruent and a liquid, a phonotactic index of a relatively

10. Here, SSKZD (144) also connects *чабыр* (NV, Skr, SS) and *чабiр* (VV), which probably represent a contamination of variants of Ko *кабыр* with another word meaning 'fist', i.e. *шамыр*, *шамiр.*

new word (cf. Koivulehto 1988), the idea that the Komi and Finnic words would be related through a common ancestor can be rejected. However, the Komi word might represent a borrowing from Finnic. Here, one can note that Veps has not only *kobr* 'fist', but also *kabrāt'a* 'siepata, kopata kiinni' = 'catch with a hand, grasp', *kabrastada* 'ottaa kahmaloonsa, pusertaa käteensä' = 'squeeze in one's hand', which point to an earlier **kabr(a)* 'fist'. Its relationship with the common Finnic **kopra* is not quite clear. Usually the first syllable vowel of the Finnic words is quite stable, but there are some sporadic cases of secondary *a* even in other words (cf. Fi *nojata* 'lean' ~ Estonian *najal* 'leaning'). In the case of **kopra*, one could consider the possible labializing effect of the syllable final *-p*. The question should be solved by investigating all cases of obstruent + lateral combinations and their development. In any event, it would seem to be the case that Veps *kabrata* represents the kind of word that was the source of Komi *кабыр*. It is also much more likely that the borrowing happened from Finnic into Komi and not vice versa, although the even opposite direction cannot be wholly ruled out at this stage of the research.

100) *карта* (widely attested in dialects) 'pen for sheep or pigs', 'the part of the house used to shelter animals (Ud.), farm house (Iž.) < PF **karte-* 'animal shelter; fenced area'.

Komi *карта* is attested in two meanings. It is, in the first place, 'pen', and 'house; dwelling' in the other. KESKJ (117–118) makes a reference to Lytkin (1963) and considers the word in the latter meaning to be a Finnic borrowing from *kartano* 'house; estate', whereas in the first meaning it supposedly is a Chuvash borrowing from *карта* 'id.' (although the word is not attested in Udmurt). The assumed Finnic loan original of the Finnic borrowing figures in Finnish, Karelian and Votic and is, in turn, a new Germanic borrowing (< **garđan-* > Sw. *gård*, English *garden*).

In contrast with the view expressed in KESKJ, the author of this article is inclined to think that the word represents either a Finnic or other type of western Uralic borrowing in <u>both</u> of its meanings. Whether the Komi word really represents one or two

independent word stems is somewhat irrelevant from the point of view of this study. Since, however, the Finnish *kartano* typically occurs only in the western Finnic languages (Karelian word is a likely borrowing from Finnic) and displays the suffixal *-n-*, one is inclined to think that the Komi word rather represents a single borrowing from the substrate language **karti* 'pen; area surrounded by a fence' than two different borrowings that subsequently would have merged into a single lexeme.

This kind of word is not attested in Finnic presently, but Finnic word *karsina* 'pen' (< **karte-*) is considered a Baltic borrowing (cf. Lith. *kardynas* 'id.', SSA I: 328). This Baltic word, in turn, is a derivation from *gardas* 'syöttöelikkojen aitaus' = 'pen for animals' that has been preserved in Latvian *gards.* This word is similar in meaning to the Komi word, and so is Mordvinian *кардаз* 'stable', which, most obviously, represents the same word stem and has likewise been explained as a Baltic borrowing by Grünthal (2012: 314–315). Whereas, in the case of Mordvinic, the Baltic borrowing hypothesis can be supported by other Balticisms (Grünthal ibid.), in the Komi all the Baltic words present have likely been trasmitted through Finnic vernaculars (cf. *агас* [2], *тальга* [57], *лыа* [79]). The word *карта* must thus derive from some extinct Finnish vernacular that had borrowed the underived Baltic stem for Fi *kardynas.*

The origins of Chuvash *karta* do not belong to the scope of this investigation but it cannot be considered impossible that a word of Baltic origin would have spread to this language from nearby Mordvinian dialects.

101) *кепрöс* (in VV *кепрес*) 'crooked; bent object' (VS, Vym, L, Peč, Skr)[11] < Fi **keprä-s, *käprä-s* 'id.' (> Fi *käyrä*) – The Komi word that points to a crooked, bent and fragile object is, as a part of descriptive vocabulary, a likely borrowing. This is evident already on the basis of its phonematic shape that has two syllables, word final *-s* and the cluster *-pr-*, which did not occur in the early Uralic protolanguages. Therefore, one is inclined to

11. Here, SSKZD also connects *teprös* (NV, Peč, Skr), which has the same meaning as *keprös.*

think that the word is a borrowing from Finnic, where several words with either a *-pr*-cluster or the sequence *-ppVr-* point to bent or crooked objects, cf. Fi *käppärä, käppänä* 'crooked person' *käpristellä* 'curl up; shrivel', Ka *käpriškö* 'crooked object or hunchbacked person', *käprys* 'a birch-bark float for a fishing net' (KKS, s.v.). The exact loan original is likely impossible to identify due to the fact that the Finnic languages display a large number of words belonging to this group and the fact that borrowing has occurred from a presently extinct Finnic dialect. However, the phonematic characteristics of the Komi word, along with its spread and semantics, make the theory of a borrowing from Finnic quite likely.

102) *кольк* (commonplace in dialects) 'egg, testicle' < Eastern Finnic *kalkku* 'testicle'. The Finnic and Komi word, which were first compared by Wichmann (1914–1922: 23), have been considered cognates by Lytkin (KESKJ 130–131). This is rejected in SSA (I: 287), however, where it is stated that the Finnic word belongs together with the verb *kalkkaa* 'cling; clang (v)'. In any case, the Finnic word seems to be a derivation and, because of the cluster of three consonants in the middle of the word, it cannot have cognates in the protolanguages further than Proto-Finnic. In this particular case, it seems that the word represents an eastern Finnic innovation, and the Komi word may very well be considered a borrowing from due to both phonematics and semantics. The occurrence of *o* pro *a* in the first syllable is likely due to an attempt to substitute the Finnic second-syllable labial vowel (cf. etymologies for 93 *боль* and 107 *модз* in this article) .

103) Komi *копыра* 'bowed', *копыртыны*, *копыртчыни* 'bow' (LL, Skr, SS) Udm *купыртыны* 'id.' < Finnic ?**kupara* 'bent, bowed; gibbous' (cf. *kupera* 'gibbous'), Ka *kupera, kuber* 'id.' (these derive from **kupa,* used of different types of bowed objects) or **kip(p)ura* (Fi *kippura* 'crooked', Ve *kibrik* 'float on a net', etc. [cognates in Karelian, Estonian, etc.) – The Permian words are, from the point of view phonotactics, likely new formations. They can be compared with numerous Finnic words pointing to bowed

and bent objects. The exact loan original is hard to identify since Finnic displays several closely related groups of words with this meaning. The lowering of the 1st syllable vowel in the Komi word is also not wholly understandable if one were to proceed from the semantically well-fitting **kupa(ra)*, because this usually does not occur in front of an illabial vowel in the second syllable. It might be, though, that the loan original had a low vowel in the second syllable as in the underived stem **kupa.* One can note that phonematically close **kuma* 'bowed' is a Uralic word stem, and it is not entirely impossible that it might have influenced the development of the word stem in Finnic. The semantically somewhat less obvious source **kip(p)ura-* would be phonematically more straightforward.

104) Komi *кыпыд* (widely in dialects) 'happy, aroused', 'fast', lighted', in some dialects also 'грузоподъёмный (о лодке)' = 'boat capable of carrying freight', 'situated on high-ground = высокорасположенный' (~ *кыпавны* 'rise') < PF **kipa* 'fast; effective; ache; pleasant' (> Fi *kipeä,* Ka *kipie* 'sick; aching spot; hurry; urgent; tender', *kipakka* 'fast, sharp, feisty', *kiva* 'fast; steep; funny; pleasant', Est *kibe(:da)* 'hard, bitter, sharp, feisty; fiery', *kibakas* 'fast';' – The Komi word is an *i̯d*-adjective, which is a common type in Permian. It does not have a cognate in Udmurt. In KESKJ (153), the word is compared to *кыпавны* 'rise', which, in turn, has been connected to Mordvinian (E) *кередемс* (M) *керодемс* 'id.', pointing to a geminate consonant in the middle (**kippä,* this might also be reflected in Est *kippuda* 'move fast; turn out').

Finnic displays a variety of similar adjectives and verbs with meanings related to rising, high speed and emotions. It would seem to be quite likely that Fi *kipeä, kipu* 'painful, ache', *kiva* 'fast; happy', *kipakka* 'sharp', etc. are somehow related to *kivuta, kiivetä* 'rise'. These, in turn, have a similar spectrum of meanings to Komi *кыпыд* and *кыпавны*. While the Komi word could, in principle, be a borrowing from an **eTA*-derivation in the form **kipetä* (> Fi *kipeä*), the great variety of words related to this group both in Finnic and Permian makes it hard to pinpoint

a single source for the word. From the point of view of historical phonematics and Permian spread (first-syllable *i̯* pro *e* and the lack of Udmurt cognate), a borrowing from Western Uralic seems a more likely explanation for the word than inheriting, however.

105) *лямавны* (dial. *лямалны*, *лямалні*, *лямаöні*) 'become paralyzed' (L, Skr, VS, Peč, SS, VV) < PF **lama* 'feeble; fallen down' (in literary Finnish 'economic depression') (> Fi *lamata*, *lamautua, lamaantua* 'tumble down; become paralyzed', Est *lamama* 'lie down', Ka *lamas* [loc.] 'weak, feeble', Veps *lama-k* 'gorge, low-lying land') – The closeness of the Finnic and Komi words meaning 'slacken', 'become paralyzed', 'collapse', 'tumble down', etc. was already pointed out by Wichmann (1915). SKES (273) cites this comparison and does not question it, but SSA (II: 42) does not consider the words cognates. Even the somewhat less critical UEW (684) does not regard the comparison as secure.

There really seem to be good reasons to reject the comparison by common origin. First of all, it does not represent the normal phonematic correspondences between Finnic and Saami (Fi *l* ~ Komi *l′* pro *l* ~ *l,* Komi *a* pro *o, u* in the first syllable). Second, the Finnic word has a well-established Germanic loan etymology (~ Old Norse *lami,* Swedish *lam* 'paralyzed', English *lame* 'crippled'). Therefore, one could regard the Komi word as a borrowing from Finnic. This would account for the fact that the Komi word does not have a cognate in Udmurt and would also explain the phonematic irregularities with the exception of *l* ~ *l′*, which, in the present phase of the research, is still somewhat enigmatic. Further, one can note that although the Finnish etymological dictionaries regard Lule Saami *labme* 'weakness of birds during the molting period' and saaN *lápmot* 'to become feeble during the molt' as cognates of the Finnic word, these are more likely borrowings from Finnic because of the first syllable vocalism (SaaN *lámeš* 'feeble; cripple' is a newer borrowing from the same word group').

Earlier, Lytkin (1963) had also compared a rare dialectal word *ламöг*, in an expression *ламöг леччыны* 'relax, lay down'

to the same Finnic word. This might represent an independent process of borrowing from a dialect that represented a *-k*-derivation similar to Veps *lamak.*

106) *лыбны* ‘rise (wind, noise)’ (VV, LL, NV, SS), *лыбны* (Ud.) < **lipu-* (> Fi *lipu-,* Ka *lipu-, libi-*) ‘id.’ – The Komi word is compared to Udm *лöпкы-* ‘id.’ in KESKJ < kpe **leby* (Csúcs 2005: 352), however, Komi *лептыны* ‘lift’ might be a more adequate comparison in this case. The Fi verbal stem *lipu-* has a wide range of meanings, among them ‘slide’, ‘accelerate’ and ‘begin’. However, on the basis of a semantic comparison, it seems likely that the meaning ‘rise’ can be considered the oldest one. It is also the meaning present in Veps, the language closest to the Permian languages in a geographical sense. The Komi *лыбны* would seem to be a regular borrowing from the Veps or another close form. The first syllable back vowel is likely due to second syllable back vowel of the source language.

107) *мойд* (also *мойдкыв*, *мойдкыл*, *мойданкыл*) ‘fairy tale; story’ (Ko, widely attested in dialects) (> *мойданы* ‘tell a story’) < Fi **muisto* ‘remembrance’ < **muista-* ‘remember, understand, tell’.

According to KESKJ (175), Komi *мойд* and Udmurt *мадь*, which is considered the cognate of the Komi word, both go back to Proto-Permian **mojd-* ‘fairy tale; story’. The word has been further borrowed into Mansi (*majt* ‘fairy tale’, cf. also Khanty *mōjəptз,* KESKJ ibid.). Uotila (1938: 124) already compared the Permian words with the Finnish verbal stem *muista-*, which occurs in Fi *muista-* ‘remember’, Estonian *mõista* ‘understand; comprehend’, Veps *muštatuz* ‘riddle; enigma’ and also, as a Finnic borrowing, in Northern Saami *muitit* ‘remember, tell’, *muitalit* ‘tell’ (there are cognates in other Saami languages, too).

The Komi word has semantics that resemble particularly the Saami and Eastern Finnic words. The comparison by Uotila cannot be correct if the words are considered cognates, since the Finnic word does not look old at all: it has a verbal *-st*-stem, which occurs most typically in verbs that have a loan origin (cf.

paistaa, *loistaa*, etc.; cf. Koivulehto 2009). If, however, the Komi word is considered a borrowing from Finnic, the comparison can be saved. The Finnic word, which covers a wide semantic field, seems originally be related to remembering and telling. These concepts are interconnected in many languages, cf. English *story* < *history*, originally from Greek *historein* 'tell', Finnish *tarina* 'story' < Ru *старина* 'remembrance, old happenings', German *Geschichte* 'story; history'.

In this case, the comparison by SSA (II: 174), which points to a common origin of Finnic *muikea* 'sour' and *mujoa* 'taste (v)' and the Permian words, cannot be correct. These words can, indeed, be proven to be of another origin since they seem to belong to a group of words originating from **muje-*, which corresponds to Saami *mojohallat* 'smile' (cf. in detail Saarikivi 2010: 250, footnote).

Excursus: the origin of Fi **muista-*. The explanation regarding the origin of Komi *мойд* can be further corroborated by the possible Slavic origin of the Finnic word stem. It resembles the Russian *мыслить* 'think', that in turn is a derivation of *мысль* 'thought'. As is already mentioned above, the Finnic word means both 'remember' as well as 'comprehend, think'. The interrelatedness of these concepts is corroborated by the following parallels: Lat. *memim* 'remember' ~ Skr. *manyate* 'think' ~ Gr. *mematos* 'thoughts' Old Ru *mьneti* 'recall' < PIE **memon* (de Vaan 2008: 371), Germ. *denken* 'think' > *gedenken* 'remember'. The Russian *myslit'* would give in Finnic a regular *muisla-,* but as the word is a verb stem, it is only natural that it has been borrowed as a *-t-*derivative (for argumentation in favour of similar borrowed verbs, cf. Koivulehto 2009). Otherwise, the correspondence of Fi *muista-* and Ru *мыслыть* is a regular one, cf. *muila* ~ *мыло* 'soap'.

108) *модз*[12] (Komi), *музьы* (Udmurt) 'girlfriend, boyfriend; beloved one' < Finnic **muccoi* (> Karelian *mučoi,* Finnish *mutso,* Estonian *muts(u)*) 'id.' – From a semantic point of view, the borrowing seems obvious. The first-syllable *o* pro *u* in Komi could be due to the second-syllable labial vowel (cf. also the etymologies for *кольк* [101], *боль* [92]). It is interesting to note that this borrowing is first presented by Ahlqvist (1887) but it does not figure in the list given by Lytkin (1967). In KESKJ (172), the words

12. The word does not figure in SSKZD. Distribution pattern cited according to KESKJ.

are cited as possible cognates. However, taking into account the clearly derivative character of the Finnic word, this does not seem likely.

109) *паргыны* 'buzz; mutter; babble, jabber; speak empty words' (Ud) < **parku-* 'cry; yell; shout; complain' – In KESKJ (217), the word is characterized as "descriptive" (= изобразительное) and the Finnic word is given under "cf." (= ср.). SKES (493) and SSA (II: 316) do not mention the Komi word. Finnish *parkua* has cognates in Karelian and Ingrian and has also been borrowed into Estonian dialects and Inari Saami (SSA ibid.). Both of the Finnish etymological dictionaries regard the word as onomatopoeic, although without further explanations.

In Finnic, there may be a real possibility that *parkua* was been coined according to a sound-symbolic phonematic convention (although due to the lack of onomatopoeic rhyming words, i.e. ***pärkyä*, ***pörkyä*, this seems far from certain). This kind of explanation is hardly possible regarding the Komi *паргыны*, however. In the Permian languages, onomatopoeic words seem to be mainly based on the phonematic conventions that have emerged around affricates and the vowels *ӧ* and *у*, cf. Ko *дзӧбыльтны* 'stutter, mutter; babble, jabber', *тшукӧдны* 'knock', *тшупкӧдчыны* 'kiss', etc., Udm *жынгыртыны* 'ring', *жургыны* 'buzz (v.)' (cf. Aikio 2001 for a similar explanation regarding the differences between sound symbolic words in Finnic and Saami). Therefore, it seems reasonably certain that the Komi word should be considered a Finnic borrowing. The geography of the borrowing also points in that direction. The slight semantic shift would be similar to many attested cases of borrowing of words related to utterances.

110) *рӧшкыд* (*рышкыд*, *рашкыд*) 'fragile; crumbly' < **rohka* 'id.; wet, rotten; raw not ripened' (> Fi *rohka* 'porös, spröde, mürbe, morsch [=porous, brittle, crumbly, rotten]; Schorf, Ausschlag [=scab, rash]', compound *rohkamarja* 'unripened berry' ~ Ka *ruohka, ruohkie* 'raw, fragile, poorly burnt or poorly cultivated' ~ Lud *ruohk(ę)* 'raw; not ripened' ~ Veps *rohk* 'unripened; soft'

~ Southern Estonian *rõhk* (: *rõha*) 'wet; not ripened' – The Komi word occurs in multiple dialectal variants with different vowels that may point to a loan origin. The meaning of the Fi and Komi words are partly identical, but Finnic has broader semantics. It can be noted that PF **rohka* has, in the standard etymological sources, been compared to several words in the related languages, among them Komi *рыш* ~ Udmurt *ӟыш* id. 'brittle; lax', Komi *рыж* 'rotten (of wood), having become brittle' and all of the words handled in this entry. It is self-evident that all of the words under consideration cannot be cognates of the same Finnic word group. From the point of view of historical semantics, the most likely explanation would be to make a division between a possibly inherited group of words and the borrowed group. The fact that *рӧшкыд*, *рышкыд* and *рашкыд* do not have any obvious cognates in Udmurt and exhibit an adjectival derivational type that occurs in Finnic (cf. Karelian and Lude *ruohkie* and *ruohk(e)* < **rohketa* points to a likely loan origin from Finnic. The shorter *рыш* and Udmurt *ӟыш*, which represent the canonical stem type of Permian words, would be good candidates for inherited Uralic words, although even they do not display an entirely regular phonematic correspondence with the Finnic words mentioned under *rohka* in SSA.

111) *сак* 'saw' < Eastern Finnic *saha* 'saw' (Fi, Ka, Ingr – this word is an Old Swedish borrowing; there is also a close Low German borrowing in Est, *saag*). In Wichman & Uotila (1942: 229), this word is compared with the homonymous *sak* 'handful' but the semantic logic is hard to follow here. Taking into account that the Germanic borrowings for 'saw' in Finnic are of relatively old age, i.e. they derive from Middle Age languages such as Old Swedish and Low Germanic, there is no principal problem in assuming that they spread as part of a Finnic dialect continuum as far as the Dvina basin, from whence they were borrowed into the Ižma dialect.

112) *сезь* 'not clouded; clear (of weather)' (Ko) < Eastern Finnic *sees (: sekehe-), säe* 'id.' (cf. Fi *sees* 'clear weather', Ka. *seies* 'id.' – The Komi word is compared in KESKJ (271) with Udmurt *сезь*

'cheerful, brisk, clear'. This might, however, be compared with Komi verb *сезьны* 'поддать пару = 'to throw water on the sauna stove'. The Komi word has a wide distribution in dialects, however the likely connected *сезьны* 'open roof' is only restricted to LL. Taking into account the nearly exact parallelism of the Finnic and Komi words in both meaning and form, the borrowing cannot be ruled out, even if the Permian words can also be quite successfully explained on the basis of *сезьны*.

113) *тандара* 'high ground where reindeer pasture when it is warm' (Iž) < Finnic **tantere* 'even ground' ~ PS **tuontere* 'high ground' (Lehtiranta 1989: 138) – The loan original of the Komi word, Finnic **tantere*, is a cognate of the Northern Saami *duottar* (< **tuontere*), which means approximately the same as the Iz′va Komi word. This would mean that the word has approximately the Saami semantics, but the Finnic phonematic shape. Such a state of affairs would hint at the possibility that the substrate languages of the Dvina basin have really been different from the present Finnic languages, and that some of them have even represented characteristics of both modern Saami as well as modern Finnic (cf. Matveev 1978 on *чильма* 'watery part of swamp/marsh/bog'). We are thus dealing with a very interesting borrowing that points to characteristics of a presently extinct substrate.

114) *вунны, вунöдны* (Komi, both widely attested in dialects), *вунетыны* 'forget' (Udmurt) < Northern Finnic **unohta-* (> Fi *unohta*, Estonian has a parallel derivation *unusta-* from the same word stem). – The Komi word has been compared with Fi *unohta-* in many, predominantly older etymological sources. KESKJ (70) holds this comparison as a reliable one, while UEW (588) cites it with a question mark and (SSA III: 373) rejects it altogether. According to the Finnish etymological dictionaries (SKES 1539, SSA (ibid.), the Finnic word is a derivation of *uni* 'sleep (n.); dream', which, in turn, has a cognate in Mordvinic (E M *онь*). The assumption of a borrowing from Western Uralic into Permian would explain the phonetic irregularities, on the

one hand, and give a possibility to link the words to one another, on the other. It should be noted, however, that even in some other old words, the Komi *u* in the first syllable corresponds to Fi *u* in a labial environment (e.g. *puškyny* 'blow'), and this might suggest that the Komi and Udmurt words could also represent parallel derivations with Fi *unohta-* on the basis of the old word stem **une* 'dream; sleep'.

The reviewer of the first version of this paper kindly made me aware of Proto-Turkic **umnɨ-t-* 'forget' reflected in Tatar *ŭnŭt-* and Chuvash *man-* . Taking into account that no Tatar etymologies have traditionally been considered common to Permian, the etymologization of Permian **vune-* on the basis of these words is somewhat problematic, however. At least, the Turkic etymological version should be properly investigated in order to make it reliable.

3.3 Summary of results of the second section of the paper

In the course of treatment, 39 new borrowings from Finnic and Western Uralic were presented by the author. Thirteen of these were presented briefly even earlier (Saarikivi 2006), while 26 cases are entirely new. From the new cases 10 are present in Udmurt.

4 Discussion

4.1 General

The lexical material presented above, despite its somewhat random character, demonstrates, in the opinion of the author, that the layer of Western Uralic borrowings in the Permian languages is more significant than previously assumed in the scholarly literature. In the course of the analysis presented here, it has been revealed that many such Permian words that had previously been regarded as cognates of seemingly similar words in Finnic can, in fact, more reliably be

interpreted as borrowings from Finnic, and languages related to Finnic, into Permian.

It has been shown that many of the Finnic etymologies presented earlier for Komi vocabulary cannot be considered trustworthy from the point of view of the present research. However, such cases are likely outnumbered by new possible etymologies that can be presented. A fairly considerable part of the lexicon hitherto regarded as "irregular" or "questionable" cognates of the Finnic words can be better explained as borrowings from Finnic, and Western Uralic in the broader sense, into Permian.

It is to be expected that when the research continues, and more exact historical phonological rules can be presented for the Finnic and Western Uralic borrowings in the Permian languages, the corpus of such borrowings will also become more exact. Self-evidently, this may involve turning down some of the etymologies presented in this article.

Locating and dating

It seems to be the case that the borrowings from Finnic, or Western Uralic vernaculars that resembled Finnic, are not restricted to Komi-Zyryan. Words that can be considered Finnic or Western Uralic borrowings occur in Permyak and Udmurt as well, albeit in a substantially less remarkable layer. One can assume that many of the borrowings, in fact, originate not in the Finnic languages in the present sense of the word, but in the phonologically conservative Western Uralic vernaculars that are now extinct (Meryan, etc.).

On the basis of the spread of the borrowings, one can very prematurely propose three different contact zones (see map) that have likely been active in different periods and involved different language forms. First, there were intensive contacts between the Finnic variety spoken in the Pinega basin and the Komi variety spoken in the Vashka basin, i.e. the Udora dialect. The majority of the identified Finnic borrowings in Komi likely derive from this contact zone. The contacts can be dated to the Middle Ages and the period following them up until the Russification of the Pinega basin (in the 17th century?). North of this, some contacts have likely taken place in the Mezen basin, from

Map 1. Possible contact areas between Finnic and other types of Western Uralic with Komi and other types of Permian languages. Pin-Ud = region in the Pinega and Vashka basins (Udora dialect of Komi language). Mez-Iz = region in the Mezen and Izhma basins (Izhma dialect of Komi language). Suh-Luz = region in the Sukhona and Luza basins (early contacts with wide spread).

which the Finnic vocabulary has been borrowed to Izhma Komi. In both cases, the source language of the borrowings has deviated from the existing Finnic vernaculars but still remained relatively close to modern Eastern Finnic.

Quite likely, there have also been contacts even south of these regions somewhere in the watershed between the Northern Dvina and Volga. This contact zone was probably active in the more recent past and might be responsible of the spread of some of the Western Uralic borrowings into Udmurt.

Phonematics and substitutions

There are several reasons to believe that the words treated above really are borrowings. They show phonematic characteristics that would be inexplicable if the words were to derive from Proto-Uralic (or Proto-Finno-Ugrian). These include syllable structures obscure from the point of view of inherited vocabulary (*алькöс* 'low meadow', *азылас* 'trident' *былькъя* 'spot'), words with stops preserved between the first and second syllable (*кыпыд* 'happy', *кега* 'haystack', *лудік* 'bug', *агас* 'plough'), the lack of denasalisation of the clusters *-mp-*, *-nt-* (*комбыля* 'crooked', *дунгыны* 'stuck'), among others. Many of the words represent several such phonematic criteria that make it possible to analyze them as borrowings. In addition, semantic criteria are often useful and help to establish a difference between inherited and borrowed vocabulary, especially when the words represent doublets in the Uralic vocabulary of Komi (cf. *бель* 'jamb' < PF **peele* < PU **pelä* > Komi *пöв:л-*).

In the current stage of the research, it is not yet possible to reconstruct the individual phonematic substitutions of the Komi-Finnic contacts in detail. It is the hope of the author of this article to continue research on the subject, present new cases of borrowings and establish phonematic correspondences of the different phases of Permian – Finnic and Permian – Western Uralic language contacts. If the etymologies presented above were to be accepted in the research, some recurrent substitution patterns could nevertheless be said to surface from them. One of the most obvious is that in the Permian languages, the vowel substitution of the Finnic first syllable vowel is influenced by the second syllable vowel. Thus, the *i* in the first syllable is often substituted as *у* (*ы*) when followed by a back vowel. In a similar manner, the non-narrow vowels of the first syllable are likely labialized when the first syllable has had a historical labial.

In many cases, the Komi dialectal material shows multiple variants of the same words, which point to slightly different borrowing patterns (*рöшкыд ~ рашкыд ~ рышкыд* 'fragile', *кабыр ~ капыр ~ габыр* 'fist'). This kind of variation is typical in many new layers of borrowings such as Russian borrowings in Estonian (Must 2000) and Swedish borrowings in the dialects of southwestern Finland

(Grönholm 1988). A particular context for this kind of variation would seem to be a word initial consonant that appears as both a voiced and an unvoiced stop (cf. *бака* 'burl', *бель* 'jamb', *боль* 'bubble', *кега* 'haystack', *каргич* 'young lamb'). Likely, such a variation has multiple grounds, including the features of the source languages and the phonological context of the Komi word. As far as it is possible to judge, it would seem to be the case that the many voiced stops occurred already in the source languages of the borrowings.

The features related to Finnic consonant gradation in the Permian borrowings are peculiar and hitherto not fully understandable. There are good etymologies pointing to a substrate language without consonant gradation (*каргич* 'young lamb') as well as those pointing to a language with gradation (*оллявны* 'ritual crying'). From the point of view of the substrate toponymy in the Dvina basin, one would assume that the non-gradated type of borrowings would prevail in the borrowings. It is likely that the differences in this respect reflect the characteristics of the source languages that may have been of a different character. Many details remain fuzzy, however.

Source languages

There would seem to be several independent layers of borrowing in the Finnic and Western Uralic vocabulary of Permian. It is clear that there are relatively straightforward borrowings from Eastern Finnic vernaculars strongly resembling modern Karelian and Veps. Together with the Northern Russian substrate toponymy of Finnic origin, this fact indicates that these languages would have had a wide eastern speaking area in the past.

As for all the other possible source languages, only very preliminary conclusions can be drawn. In some cases, the form of the borrowing language can be identified as Finnic, but the source form of the borrowing has clearly deviated from modern Finnic. Thus, there has been a word **alhos* pointing to a low-lying land in the dialects of the Pinega basin, as is proved by the Russian dialectalism *волгас* and Komi dialectalism *алькöс* 'low meadow'. Similar cases also include *азылас* 'trident', *карта* 'animal shelter', *тандара* 'high ground pasture'.

There are also borrowings that cannot be considered Karelian or Veps, but that nevertheless have good etymologies. Some of these words bear lexical resemblance to the Saami languages (*чукчи* 'capercaillie', *чук* 'hilltop', cf. also Saarikivi 2004). It is clear that in these cases, we are dealing with borrowings from Western Uralic sources that are now extinct. In a similar manner, *тандара* 'high ground' is clearly a Finnic word, albeit with semantics that can be understood on the basis of the Saami languages.

Further discussion: regular Finnic-Permian cognate pairs and borrowing

In addition to those words with phonematic features pointing to a borrowing, there are words traditionally regarded as cognates that are present only in Finnic and Permian, or only in Finnic, Saami and Permian. In view of the fairly extensive borrowing from Finnic and its predecessors to the east, one may ask whether some of them can be interpreted as borrowings as well, despite the lack of phonological features characteristic of borrowings. Compare, for instance, the following cases:

Komi *муй* 'road' < ?Pre-Finnic **teje* [> Fi *tie,* Est *tee,* etc. – The word for road, PF **tee* (> Fi *tie*, Est *tee*, etc.) is traditionally compared to Komi *муй* (widespread in dialects). The comparison is entirely regular, yet the word is surprisingly local: it occurs only in Finnic and Komi. There is no Udmurt or Proto-Permian form for the word, nor does it have other cognates elsewhere in Uralic. Thus, the question arises as to whether one is dealing with a borrowing from Finnic into Komi. Such a borrowing should be of old age, since the word displays the Komi vowel backing (cf. also etymology 39, *поныд*) but its existence could be useful in dating this change when combined with the data from other borrowings.

Komi *сёрнытны* 'speak' < PF **sarna(ta)* 'speech' and 'speak' – Fi *sa(a)rna* and Komi *сёр-* are considered a regular cognate pair in all of the Uralistics handbooks. The word also occurs in Saami languages as a borrowing from Finnic (cf. SaaN *sárdnit*). There is no Udmurt counterpart for the Komi word, however.

> The word has been compared to the Eastern Khanty expression *sărnagmen jäst* 'to speak in endearment terms'. The Khanty word occurring in this and similar connections has a fairly narrow distribution and semantically narrow meaning related to endearment or witchcraft. One can compare it with Turkic *sarɨn* 'song; sing' (in Khakas, Oyrat, Tuvin, etc.). The Komi word, in turn, could turn out to be a Pre-Finnic borrowing.[13]

It can be noted in this connection that the words meaning 'speak' are typically new and varying in the Uralic languages and are almost always of different origin, even in languages of the same Uralic branch (Fi *puhua, haastaa* ~ Est *rääkida* ~ Ka *pa(g)ista*, SaaN *hupmat* ~ *hállat* ~ SaaIn *sarneed* ~ SaaKo *mainsted*, Eastern Mari *кутыраш* ~ Western Mari *попаш*, Komi *сёрнитны* ~ Udmurt *вераськини*, etc.). Many of the words used to denote speaking are borrowings, including Eastern Finnish *haastaa* (< Baltic), Estonian *rääkida* (< Low German or Slavic[14]), Northern Saami *hupmat* (< Finnic) and *hállit* (< Finnic), Inari Saami *sarneed* (< Finnic), etc.

If Komi *сёрнытны* were indeed a borrowing from Early Finnic, it might be useful in defining the period of the vowel changes in Komi in a similar manner to the word *туй*. As for the palatalized sibilant in anlaut, one may note that the corpus of the established Finnic borrowings in Komi show an unpalatalized sibilant in the similar environment (*саръя* 'lattice'), thus pointing to a different period or different dialect background of the (so far hypothetical) borrowing. However, there would even seem to be borrowings where an unpalatalized Finnic phoneme corresponds to a palatalized Komi phoneme (cf. 105m *лямавны*).

13. The Komi word is also surprisingly similar to Middle Turkic **sarna* 'sing', but this is likely a coincidence.

14. EES and Raun (1982) consider the Estonian word a possible Low German borrowing from *spreken* 'rääkima' (EES: "mõjutanud võib olla alamsaksa *spreken* 'rääkima" = "there may have been influence from Low German *spreken* 'speak'"). I have myself proposed in some oral presentations and also in a footnote in an article (Saarikivi 2009: 109) that *rääkima* could be better explained as a Slavic borrowing from **rĕk-ti* > Russian *речь* 'speak, say'.

Komi *рок* ‘porridge; groats’ (> Khanty *rok*), Udmurt *чук* < PF **rokka* ‘porridge; soup’ (> Finnish *rokka* ‘thick soup’, Karelian *rokka* ‘id.’, Veps *rok* ‘id.’, Estonian *rokk* ‘gruel’) – Historical lexicological sources typically make a distinction between **rokka* and **rekkä*, which both denote a kind of cooked food. The former supposedly occurs in Finnic and can further be observed in Khanty V *rok* ‘aus Fischfett gekochtes Fett = rendered fish fat’ Trj *răk̥*‘id.’ DN *roχ* ‘id.’ and Mansi LU *raγt* ‘ошурки; Rückstände von Tierfett = residue from animal fat’. The latter would be reflected in Komi *рок* and Udmurt *ӝук* ‘porridge, groats’ and Khanty *räk* ‘flour’ Trj *rȧk* ‘flour, porridge’ DN *rȧk* ‘id.’.

If one were to proceed from the assumption that the Komi and Udmurt words are borrowings that spread from the west, there would be no need to reconstruct two different but close forms for the same dish. The Permian words would simply be explainable as borrowings from Finnic or Western Uralic language forms close to them. Most of the Ob-Ugrian words, in turn, would represent Permian borrowings.

List of Abbreviations

Fi	Finnish
Est	Estonian
Ka	Karelian
Lu	Ludian
Ve	Veps
Vo	Votic
Saami	
Lu	Lule Saami
N	Northern Saami
P	Pite Saami
S	Southern Saami
In	Inari Saami
SKo	Skolt Saami
Kld	Kildin Saami
SaaT	Ter Saami
Komi	
Iž	Izhma dialect
Let	Letka dialect
LL	Luza - Letka dialect
NS	North Sysola
NV	Lower Vychegda dialect
Peč	Pečora dialect
Skr	Syktyvkar dialect
SS	South Sysola
Ud	Udora dialect
VS	Upper Sysola dialect
VV	Upper-Vychegda dialect
Mordvinic	
M	Mokshan
E	Erzyan
Khanty	
E	Eastern
Kaz	Kazym
N	Northern
V	Vasjugan
Trj	Tremjugan
DN	Demjugan
Mansi	
LU	Upper Loz′va Mansi
LO	Middle Loz′va Mansi
N	Northern Mansi

Bibliography

Afanas'ev, A. P. 1996 = Афанасьев, А. П. 1996: *Топонимия Республики Коми. Словарь-справочник.* Сыктывкар: Коми книжное издательство.

Ahlqvist, August 1887: *Kalevalan karjalaisuus. Kalevalasta itsestään ja muualta todistanut August Ahlqvist.* Helsinki: Suomen yliopisto.

Aikio, Ante 2001: Miten kuvaannollisuus selittää sanoja? *Tieteessä tapahtuu.* Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta. <https://journal.fi/tt/article/view/66517/26946> 19.6.2018

—— 2006: On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 91. Helsinki: Société Finno-Ougrienne. 9–55.

—— 2009: *Saami loanwords in Finnish and Karelian.* Oulu: Oulu University.

Anttila, Raimo 1989: *Historical and comparative linguistics.* 2nd revised edition. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.

Atamanov, M. G. 2001 = Атаманов, М. Г. 2001: *По следам удмуртских воршудов.* Ижевск: Удмуртия.

Balode, Laimute & Ojārs Bušs 2007: On Latvian toponyms of Finno-Ugrian origin. – Janne Saarikivi & Ritva Liisa Pitkänen (eds): *Onomastica Uralica 4. Borrowing of Place Names in Uralian languages.* Debrecen – Helsinki. 45–109.

Bartens, Raija 2002: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys.* Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Bulatov 1993 = Булатов, Владимир 1993: *Русский Север. Книга первая. Заволочье. (IX– XVI вв.).* Архангельск: Издательство Поморского государственного университета имени М.В. Ломоносова.

Castrén, M. A. 1844: Anmärkningar om Savolockaja Chud. – *Suomi* 1844. 3–22.

Collinder, Björn 1955: *Fenno-ugric vocabulary: an etymological dictionary of the Uralic languages.* Stockholm: Almqvist & Wicksell.

Csúcs, Sándor 2005: *Die Rekonstruktion der Permischen Grundsprache.* Budapest: Akademiai Kiadó.

Džakson 1993 = Джаксон, Т. Н. 1993: *Исландские королевские саги о Восточной Европы (с древнейших времен до 1000 г.). Тексты, перевод, комментарии. Древнейшие источники по истории народов восточной Европы.* Москва: Наука.

EES = Iris Metsmägi (chief editor), Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar (eds) 2012: *Eesti etümoloogiasõnaraamat.* Tallinn: Eesti keele sihtasutus.

Gaidamashko, Roman 2013: Finno-Ugrian substrate appellatives in Russian dialects of the Upper Kama. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri = Journal of Estonian and Finnic linguistics* 2013, 4–2. 199–216.

Grünthal, Riho 1997: *Livvistä liiviin. Itämerensuomalaiset etnonyymit.* Castrenianumin toimitteita 51. Helsinki: Helsingin yliopisto.

—— 2012: Baltic loanwords in Mordvin. – Riho Grünthal & Petri Kallio (eds), *Prehistoric linguistic map of Northern Europe.* Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266. 297–343.

Grönholm, Maija 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa.* Åbo Akademi: Åbo Akademis förlag.

Haavio, Martti 1965: *Bjarmien vallan kukoistus ja tuho. Historiaa ja runoutta.* Runot suomentanut Aale Tynni. Porvoo: WSOY.

Hausenberg, Anu-Reet 1973: *Probleme der Ostseefinnisch-Permischen Sprachkontakte.* Tallinn: Akademie der Wissenschaften der Estnichen SSR. Preprint KKI 23.

Heinrici = *Heinrici Chronicon Livoniae – Henriku Liivimaa kroonika.* Tallinn: Eesti Raamat 1982.

Hock, Hans Heinrich & Brian Joseph 2009: *Language history, language change and language relationship. An introduction to historical and comparative linguistics.* Trends in Linguistics, Studies and Monographs 218. Berlin: Mouton de Gruyter.

Hyllested, Adam 2014: *Word exchange at the gates of Europe. Five millennia of language contact.* PhD Thesis. Copenhagen: University of Copenhagen.

Itkonen, T.I. 1948: *Suomen lappalaiset vuoteen* 1945 I–II. Porvoo: WSOY.

Juntila, Santeri 2015: *Tiedon kumuloituminen ja trendit. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria.* Helsinki.

Kalima, Jalo 1919: *Die ostseefinnischen Lehnwörter des Russischen.* Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 44. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.

Kallio, Petri 1998: Kalja. – *Sananjalka* 40. 87–94.

Kel′makov, Valentin 2003 & 2004 = Кельмаков, Валентин 2003 & 2004: *Диалектная и историческая фонетика удмуртского языка: Учебное пособие для студентов. Удм. гос. ун-т. Каф. общ. и финно-угор. языкозн.* Ижевск: Изд. дом «Удмуртский университет». Часть 1 (2013). Часть 2 (2004).

KESKJ = В. И. Лыткин & Е. С. Гуляев: *Краткий этимологический словарь коми языка. Переиздание с дополнением.* Сыктывкар: Коми книжное издательство.

Koponen, Eino 1998: *Eteläviron murteen sanaston alkuper*ä. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Koivulehto, Jorma 1979: Lainoja ja lainakerrostumia. – *Virittäjä* 83. Helsinki: Kotikielen Seura. 267–301.

—— 1982: Rasia ja asia. – *Virittäjä* 86. 257–276.

—— 1988: Lapin ja itämerensuomen suhteesta. Ieur. -Tr-yhtymän korvautuminen lainoissa. – *Virittäjä* 92. 26–48.

—— 1997: Were the Baltic Finns clubmen? – Ritva-Liisa Pitkänen & Kaija Mallat (eds), *You name it. Perspectives in onomastic research.* Studia Fennica Linguistica 7. Helsinki: Finnish Literary Society. 151–169.

—— 1999: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit. Aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Suomen Tiedeseura. 207–236.

—— 2009: Etymologisesti hämäräperäisiä *(is)tA*-johdosverbejä, lainoja ja omapohjaisia. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 92. 79–101.

Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan.* Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 370. Helsinki: SKS.

Koževatova 1997 = Кожеватова, О. А. 1997: Заимствования в лексике говоров Русского Севера и проблема общего регионального лексического фонда. Канд. дисс. Екатеринбург. УрГУ. Manuscript.

Kuzmin, Denis 2013: Saamelainen asutus Karjalassa. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 94. 69–123.

—— 2014: *Vienan Karjalan asutushistoria nimistön valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Lehtiranta, Juhani 1989: *Yhteissaamelainen sanasto.* Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 200. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Lytkin 1956 = Лыткин, В. И. 1956: Вепсско-карельские заимствования в коми-зырянских диалектах. – Бархударов, С. Г. (red.): *Академику Виноградову к его шестидесятилетию. Сборник статей.* Москва. 179–189.

—— 1963 = Лыткин, В. И. 1963: К вопросу о прибалтийско-финских заимствованиях в коми-зырянских диалектах. *Труды карельского филиала Академии Наук СССР.* Вып. 39. Прибалтийско-финское языкознание. Петрозаводск. 3–11.

Lytkin, V. I. 1967: Vepsäläiset ja komisyrjäänit. – *Virittäjä* 71. 23–27.

LÄGLW = A. D. Kylstra, Sirkka-Liisa Hahmo, Tette Hofstra & Osmo Nikkilä: *Lexikon der älteren Germanischen Lehnwörter in den Ostseefinnischen Sprachen.* Bd. 1 A–J 1991. Bd. 2 K–O 1996. Bd 3 P–Ä 2014. Amsterdam: Rodopi.

Makarov 1997 = Макаров, Н. А. 1997: *Колонизация Северных окраин древней Руси XI-XIII вв. По материалам археологических памятников на волоках Белоозера и Поонежья.* Москва: Скипторий.

Matveev 1986 = Матвеев, А. К. 1986: *Методы топонимических исследовании. Учебное пособие*. Свердловск: УрГУ.

—— 1996 = Матвеев, А. К. 1996: Субстратная топонимия Русского Севера и мерянская проблема. – *Вопросы языкознания* 1/1996. Москва. 3–24.

—— 1998 = Матвеев, А.К.: Мерянская топонимия на Русском Севере. Фантом или феномен? – *Вопросы языкознания* 5/1998. Москва. 90–105.

—— 2001 = Матвеев, А. К. 2001: *Субстратная топонимия Русского Севера* 1. Екатериннбург: Издательство Уральского университета.

—— 2004 = Матвеев, А. К. 2004: *Субстратная топонимия Русского Севера* 2. Екатериннбург: Издательство Уральского университета.

—— 2007 = Матвеев, А. К. 2007: *Субстратная топонимия Русского Севера* 3. Екатериннбург: Издательство Уральского университета.

Mayrhofer, Manfred 1996: *Etymologisches Wörterbuch des Altindoarischen. II Bd.* Heidelberg: Universitätsverlag Winter.

Mel′nikova 1986 = Мельникова, Е. А. 1986: *Древнескандинавские географические сочинения. Тексты, перевод, комментарии.* Под. ред. В.Л. Янина. Древнейшие источники по истории народов восточной Европы. Москва: Наука.

Must, Mari 2000: *Vene laensõnad eesti murretes.* Tallinn: Eesti keele sihtasutus.

Myznikov 2003 = Мызников, С. А. 2003: *Атлас субстратной и заимствованной лексики русских говоров Северо–Запада.* Санкт-Петербуг: Наука.

—— 2004 = Мызников, С. А. 2004: *Лексика финно-угорского происхождения русских говоров Северо–Запада. Этимологический и лингвогеографический анализ.* Санкт-Петербуг: Наука.

Napolskix 1998 = Напольских, В. В. 1998: *Два термина коми мифологии (этимологические заметки).* Арт 1. Сыктывкар. 92–101.

Nikkilä, Osmo 1998: nop-ea → nop-sa, sel-keä → sel-vä: suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologiointi. – Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.): *Kirjoituksia muoto- ja merkitysopista.* Folia Fennistica & Linguistica 21, s. 77–101. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, Tampere.

NSES = Kaisa Häkkinen 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.

Ovsyannikov, O. V. 1980: First-discovered Burialfield of "Zavolochye Tschud". Fenno-ugri et slavi. *Symposium: "The Cultural Relations between the Peoples and the Countries of the Baltic Area during the Iron Age and the Early Middle Ages"*. Helsingin yliopiston arkeologian laitos, moniste 22. Helsinki. 228–236.

Raun, Alo 1982: *Etümoloogiline teatmik*. Toronto: Maarjamaa ajakiri.

Rjabinin 1997 = Е. А. Рябинин 1997: *Финно-угорские племена в составе Древней Руси: к истории славяно-финских этнокультурных связей. Историко-археологические очерки.* Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та.

Ročev 1984 = Рочев, Ю. Г. 1984: *Коми легенды и предания = Коми йӧзкостса важ висьтяс.* Сыктывкар: Коми книжное издательство.

Saarikivi, Janne 2003: Taipaleentakaisten tšuudien paikannimet. Pinegan piirikunnan suomalais-ugrilaisperäisen substraattinimistön perusosaa vastaavassa asemassa esiintyvät elementit. Lisensiaatintutkimus.

—— 2004: Palaeo-European substrate influence in the westernmost branches of Uralic? – *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 90. 187–214.

—— 2006: *Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugrian substrate in Northern Russian dialects.* Tartu.

—— 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta. – Jussi Ylikoski (ed.), *The Quasquicentennial of the Finno-Ugrian Society.* Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 258. Helsinki: Société Finno-Ougrienne. 109–160.

—— 2017: Ein neues grundlegendes Werk über die baltischen Lehnwörter (Rez. Santeri Junttila: Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria). *Finnisch-Ugrische Forschungen* 63. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft. 301–310.

Schalin, Johan 2014: Scandinavian-Finnish language contact in the Viking age in the light of borrowed names. – Joonas Ahola, Frog & Clive Tolley (eds): *Viking Age in Finland.* Studia Fennica Historica 18. Helsinki: Finnish Literature Society. 399–436.

Sjögren, A. J. 1828: *Die Syrjänen.* Mémoires de l'académie impériale des sciences de St. Pétersbourg; 6me série. Sciences politiques, histoire, philologie. St. Pétersbourg.

SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. I-VII. Pt. Y.H. Toivonen; Erkki Itkonen. Helsinki. 1955–1981.

SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. Pt. Erkki Itkonen; Ulla-Maija Kulonen. SKST 556, KKTKJ 62 1992–2000.

SSKZd = *Сравнительный словарь коми-зырянских диалектов. Около 25 000 слов.* Сост. Т.Н. Жилина, М.А. Сахарова, В.А. Сорвачева. Сыктывкар: Коми книжное издательство. 1961.

Tegengren 1952: *En utdöd lappkultur i Kemi lappmarken. Studier i Nordfinlands kolonisationshistoria.* Acta Academiae Aboensis, Humaniora; 19, 4. Åbo: Åbo Akademi.

Tiander 1906 = Тиандер, К. Ф. 1906: *Поездки скандинавов на Белое море.* Санкт-Петербург.

Turkin 1971 = Туркин, А. И. 1971: *Архаическая лексика коми языка в топонимике Вычегды.* Советское финно-угроведение 7. 4/1971. Академия наук Эстонской ССР.

Turkin 1974 = Туркин, А. И. 1974: *О прибалтийско-финских и коми-зырянских языковых контактах.* Советское финно-угроведение 7. 1/1974. Академия наук Эстонской ССР. 7–9.

Turkin 1985 = Туркин, А. И. 1985: *Современный коми яык. Лексикология.* Москва: Наука.

—— 1988 = Туркин, А. И. 1988: *Топонимический словарь Коми АССР.* Сыктывкар: Коми книжное издательство.

UEW = Károly Rédei: *Uralisches etymologisches Wörterbuch*. Unter Mitarbeit von Marianne Bakró-Nagy et al. Wiesbaden: Otto Harrassowitz. 1986–1991.

Uotila, T. E. 1936: Huomautuksia syrjäänin itämerensuomalaisista lainasanoista. – *Virittäjä* 40. 199–207.

—— 1938: *Syrjänische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und Wörterverzeichnis.* Hilfsmittel für das Studium der Finnisch-Ugrischen Sprachen 6. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Valtonen, Irmeli 2008: *The North in the Old English Orosius. Geographical narrative in context.* Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 73. Helsinki: Société Néophilologique.

Vasaru, Mervi Koskela 2008: *Bjarmaland.* Oulu: Oulun yliopisto.

Wichmann, Yrjö 1920: Syrjäänit ja karjalaiset. Virkaanastujaisesitelmä 17.10. 1920. – *Valvoja* 40. 9–10.

Wichmann, Yrjö & T. E. Uotila 1942: *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre.* Lexica Societatis Fenno-Ugricae VII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Zherebcov 1982 = Жеребцов, Л. Н. 1982: *Историко-культурные взаимоотношения коми с соседними народами.* X – начало XX вв. Москва: Наука.

SOFIA BJÖRKLÖF
Helsingin yliopisto

Uusia[1] lainaetymologioita viron koillisrannikon rantamurteen länsiryhmässä

Abstrakti Viron koillisrannikkomurteiden sanasto heijastaa virolaisten ja suomalaisten välisiä historiallisia kontakteja yli Suomenlahden. Tämän artikkelin keskiössä ovat viron koillisrannikkomurteiden rantamurteen länsiryhmän uudet lainaetymologiat. Artikkeli pohjautuu viron murresanakirjaa varten koottuun materiaaliin. Tutkittu sana-aineisto koostuu 225 sanasta, jotka esiintyvät rantamurteen länsiryhmän kaikissa kolmessa pitäjänmurteessa tai niistä kahdessa (Jõelähtme, Kuusalu, Haljala). Puolet sanoista on Suomenlahden ympäristön naapurikielistä uudella ajalla aina 1900-luvun alkuvuosikymmeniin asti saatuja lainasanoja. Huomattava määrä, noin 38 % tutkituista sanoista, on suomalaista alkuperää. Tutkitussa murteessa esiintyy kielikontaktien tuloksena sananalkuisia konsonanttiyhtymiä, jotka ovat itämerensuomalaisille kielille epätyypillinen piirre, ja joitakin uusia suffikseja. Tässä artikkelissa esitetään aineiston kaikki uudet etymologiat: yhteensä 40 täysin uutta etymologiaa ja 19 parannettua etymologiaa. Lähes kaikki suomalaiset lainaoriginaalit ovat tunnettuja Kaakkois-Suomen Kymenlaaksossa ja Karjalan kannaksella; neljännes niistä on esiintynyt suomen murteissa vain molemmilla näistä alueista tai toisella niistä. Jotkin ruotsalaisista lainaoriginaaleista ovat esiintyneet vain Suomessa Itä-Uudenmaan murteissa Kymenlaakson alueella. Tulokset osoittavat, että virolaisten kontaktit ovat suuntautuneet enimmäkseen mainituille

1. Etymologiat on esitetty ensimmäistä kertaa kirjoittajan painamattomassa opinnäytteessä (Björklöf 2012). Tässä artikkelissa osaa niistä on tarkennettu edelleen. Kaikki aineiston ruotsalaistaustaiset etymologiat on lisäksi julkaistu osin tarkennettuna omana artikkelinaan (Björklöf 2017).

Περὶ ὀρθότητος ἐτύμων. Uusiutuva uralilainen etymologia. 357–487.
Uralica Helsingiensia 11. Helsinki 2018.

alueille, ja ne tukevat käsitystä virolaisten läheisistä kontakteista niin suomen- kuin ruotsinkielistenkin suomalaisten kanssa. Kontaktit suomenpuhujien kanssa ovat tulosten perusteella kuitenkin olleet kaikkein intensiivisimmät: lainasanat ovat enimmäkseen suomalaista alkuperää ja niiden merkityskentät ovat yhtä moninaiset kuin tutkitun aineiston virolaisen sanaston. Ruotsalaiset, (ala)saksalaiset ja venäläiset lainat ovat puolestaan lähes yksinomaan meren semanttiseen kenttään liittyviä substantiiveja. Suomalaislainoja on lisäksi kaikissa sanaluokissa, mikä kertoo suhteiden läheisyydestä. Geneettisesti läheistä sukua olevien viron ja suomen osittainen keskinäinen ymmärrettävyys ja kontakteissa käytetty reseptiivinen monikielisyys ovat tukeneet sekä lainausprosessia yleisemmin että useiden ekspressiivisanojen lainaamista.

Avainsanat: kielikontaktit, lainasanat, etymologia, murteet, itämerensuomalaisten kielten sisäinen lainautuminen, reseptiivinen monikielisyys, viro, suomi, ruotsi

1. Tutkimuskysymykset ja tavoitteet

Tässä artikkelissa tarkastelen viron koillisrannikkomurteisiin kuuluvan rantamurteen länsiosan (myöhemmin *rantamurre*) vanhaa sanastoa. Tutkimustavoitteenani on selvittää sanaston taustaa: arvioida tutkimushistoriassa aiemmin esitettyjä etymologioita, esittää uusia etymologioita, määritellä lainasanaston murremaantieteellinen lainaamissuunta sekä tarkastella lainasanastossa esiintyviä yleisiä tendenssejä ja näiden erityispiirteiden alkuperää. Hypoteesina on, että viron rantamurteen länsiryhmän sanastossa on paljon suomalaislainoja, mistä oli jo selvää tutkimustietoa (ks. Suhonen 1979, 1997, 2000; Norvik 1985, 1996, 1998, 2000a, 2000b, 2002; Söderman 1996; sekä myös Grünthal 1998). Alueen sanastoa ei kuitenkaan ollut vielä tutkittu järjestelmällisesti ja riittävällä tarkkuudella (esim. Suhonen 1997: 461), vaikka jo Saareste (1931: 43) on esittänyt suuren osan koillisrannikkomurteiden suomenkaltaisesta sanastosta olevan uutta lainaa.

2. Aineisto ja metodit

Aineistonani olen käsitellyt 225 *Väike murdesõnastik* -teoksen ja sen verkkoversion (myöhemmin tekstissä VMS, VMSV) esittämää sanaa, jotka esiintyvät vain viron koillisrannikon rantamurteen länsiryhmässä: Jõelähtmen, Kuusalun ja Haljalan pitäjistä kahdessa tai kaikissa kolmessa mutta eivät missään muualla viron kielialueella. VMS on viron murteiden sanakirjaa (*Eesti murrete sõnaraamat*, EMS) varten kootun aineiston hakusanojen luettelomuotoinen kokonaisesitys. Tarkastelen viron rantamurteen länsiryhmän sanastoa laajan osin julkaistun empiirisen materiaalin pohjalta, jota olen lisäksi koonnut suomen murteiden sana-arkistosta Kotimaisten kielten keskuksessa Helsingissä ja viron murresanaston kokoomakortistosta Eesti Keele Instituutissa Tallinnassa. Olen selvittänyt sanojen levikin itämerensuomessa ja arvioinut aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitetyt etymologiat. Suomenkaltaisuuksien kohdalla olen selvittänyt, voidaanko jotkin tapauksista katsoa aidosti yhteistä kantamuotoa edustaviksi ja mitkä taas ovat luultavammin lainaa. Kuten etymologiassa aina, keskeiset kriteerit ovat sanojen levikki, merkitys ja äännevastaavuudet. Viron

koillisrannikkomurteiden alkuperän selvittämisessä Suhosen (2000: 373) mukaan tärkeimmät kriteerit ovat juuri sanojen levikki ja kontaktit naapurimurteiden kanssa. Suhonen (1979: 360–364) huomauttaa, että Kuusalun murteessa suomen kieleen yhdistävät ja muista viron päämurrealueista erottavat äänteelliset piirteetkään eivät takaa, että sana, jossa piirre esiintyy, olisi peräisin suomesta. Suomalaisuuksia tutkittaessa on ehdottomasti otettava huomioon merkityksen levikki, lainaoriginaaliksi ajatellun sanan alkuperä erityisesti nuoren lainan ollessa kyseessä, sanojen taivutustyyppi sekä historiallinen todennäköisyys (mp.).

Koko sana-aineiston olen käsitellyt pro gradussani[2] (Björklöf 2012), johon käsillä oleva artikkeli[3] perustuu. Tutkitusta sana-aineistosta huomattavan paljon, n. 38 %, on lainaa suomesta, eikä aiemmassa tutkimuksessa ole käsitelty aineistoa, jossa suomalaislainojen osuus olisi näin suuri. Kaikkiaan yli puolet sana-aineistosta on lainasanoja. Käsittelemäni sana-aineisto koostuu sadasta rantamurteen länsiryhmän omaperäisestä[4] sanasta, kuudesta suomen ja viron yhteisestä sanasta, kuudesta itämerensuomalaisesta sanasta ja 113 lainasanasta. Lainasanat jakautuvat 84 suomalaiseen lainaan, 15 ruotsalaiseen lainaan, kahteen lainaan joko suomesta tai ruotsista, neljään saksalaiseen ja kahteen alasaksalaiseen lainaan, kolmeen venäläiseen lainasanaan ja yhteen lainaan latviasta; lisäksi on kaksi maantieteelliseksi nimittämääni sanaa, joilla on skandinaavinen ja germaaninen lainatausta[5]. Tässä artikkelissa julkaistaan tutkimushistoriassa ennen esittämättömät lainaetymologiat, joita on yhteensä 40: niistä 32 on suomalaista, seitsemän[6] ruotsalaista ja yksi latvialainen. Aiemmin

2. Pro gradun kirjoittamista ovat tukeneet vuonna 2011 Eteläsuomalaisten ylioppilaiden säätiö opinnäytestipendillä ja Kotikielen Seura Sanakirjasäätiön apurahalla pro gradu -tutkielman tekoon.
3. Artikkelin kirjoittamista on tukenut vuonna 2013 Kotikielen Seuran alaisen Lauri Kettusen rahaston pro gradu -tutkielmasta myönnetty palkinto.
4. Omaperäisellä sanalla tarkoitan tässä vain viron rantamurteessa esiintyviä sanoja: johdoksia, yhdyssanoja sekä muualla virossa esiintyvän sanan foneettisia variantteja. En siis viittaa uralilaisesta kantakielestä saatuun perintösanastoon, vaikka aineistossani on myös muutama missään muualla itämerensuomessa esiintymätön perussana.
5. Nämä olen aiemmin (Björklöf 2012) lukenut suomalais- ja ruotsalaislainaksi.
6. Esitän tässä artikkelissa yhden ruotsalaislainan enemmän kuin opinnäytteessäni (Björklöf 2012): sille löytyi aineistoni kriteerit täyttävä levikki myöhemmin.

esitettyjä etymologioita korjaan tai perustelen uudelleen 19[7]. Niistä 15 on suomalaista, kaksi ruotsalaista sekä yksi skandinaavinen ja yksi germaaninen. Suuri osa rantamurteen länsiryhmän suomalaislainoista ja nimenomaan esittämistäni uusista etymologioista on vähintään merkityksensä perusteella ekspressiivisiä, ja aineistossani on myös paljon ekspressiivisiksi luokiteltavia rantamurteen omaperäisiä sanoja.

3. Viron koillisrannikkomurteet ja rantamurre sekä suomen murteet kontaktikielenä

Tarkastelun kohteena olevat uralilaiseen kielikuntaan kuuluvat itämerensuomalaiset viro ja suomi ovat läheisiä sukukieliä. Viro luetaan kuuluvaksi eteläisiin itämerensuomalaisiin kieliin, suomi taas pohjoisiin. Länsi–itä-akselin jaossa viro ja suomen länsimurteet kuuluvat läntisiin itämerensuomalaisiin kieliin, muinaiskarjalasta periytyvät suomen itämurteet taas itäisiin. Virolaisen dialektologian mukaisessa jaottelussa viron päämurteet ovat pohjoisvirolaiset ja etelävirolaiset murteet[8]. Pohjoisviro jaetaan sydänvirolaisiin murteisiin ja koillisrannikkomurteisiin. Koillisrannikkomurteet jakautuvat rantamurteeseen ja Alutagusen murteeseen. Viron rantamurteen asema itämerensuomen murteiden jatkumossa on kuitenkin mielenkiintoinen. Se ei edusta selvästi yhtä murretyyppiä vaan siinä on piirteitä niin lännestä ja idästä kuin pohjoisesta ja etelästäkin. Rantamurretta onkin pidettävä siirtymämurteena itämerensuomen läntisen ja itäisen ryhmän välillä sekä suppeammin suomen murteiden ja pohjoisviron keskimurteen välillä.

Erilaisen historiallisen ja kansatieteellisen tiedon perusteella voidaan määritellä viron koillisrannikkomurteiden puhujien kontaktialue Suomessa (lähteet ks. 3.1). Maantieteellisesti läntisten murteiden (Jõelähtme, Kuusalu, Haljala, Viru-Nigula) puhujien kosketukset suuntautuivat itäiselle Uudellemaalle, Porvoon seudulle, Kymenlaaksoon, Suursaarelle ja Karjalan kannaksen Viipuriin. Maantieteellisesti itäisten murteiden (Lüganuse, Jõhvi, Vaivara) puhujat olivat

7. Yksi aiemmin (Björklöf 2012) esittämäni uusi etymologia kuuluu kuitenkin uudelleen perusteltujen etymologioiden ryhmään.
8. Kielihistoriallisesti eri kieliksi erotetaan pohjois- ja eteläviro, joista eteläviro on erkaantunut ensimmäisenä myöhäiskantasuomesta (Kallio 2007).

puolestaan kontaktissa ainakin Karjalan kannakselle ja Suomenlahden saarille (Suursaari, Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari jne.). Läntisen rantamurteen aluetta pitäjittäin tarkastellen jõelähtmeläisten kontaktit suuntautuivat Sipoon saaristoon ja Suursaarelle, kuusalulaisten Porkkalaan, Helsinkiin, Porvooseen, Pernajaan, Loviisaan, Haminaan, Viipuriin sekä Suursaarelle; haljalalaisten taas Loviisaan, Haminaan, Suursaarelle sekä Vehka- ja Virolahden edustan saarille (Haapasaari, Kilpisaari, Tammio, Ulko-Tammio).

Kuvatulla Suomen alueella puhutut murteet kuuluvat suomen kielen eri lähtöisiin päämurteisiin. Jopa Suomenlahden ulkosaaret kuuluvat asutushistoriansa vuoksi eri murrealueisiin: Suursaarella ja Kymenlaakson edustan pienemmillä saarilla puhuttu murre kuuluu suomen hämäläismurteiston Kymenlaakson ryhmään kun taas Tytärsaaren, Lavansaaren ja Seiskarin murre kuuluvat kaakkoismurteiden eteläkarjalaiseen ryhmään. Näiden murreryhmien välillä kulkee myös suomen kahden päämurteen raja. Suomen etelärannikkoa lännestä itään lukien (ks. karttaa 6 s. 392) murteet jakaantuvat pitäjittäin seuraavasti: itämerensuomen läntistä tyyppiä edustaviin länsisuomalaisiin murteisiin kuuluvat hämäläismurteiden kaakkoishämäläisen ryhmän eteläisen alaryhmän Porvoo sekä hämäläismurteiden Kymenlaakson ryhmän Ruotsinpyhtää, Pyhtää, Kymi ja Vehkalahti. Itämerensuomen itäistä tyyppiä edustavia itäsuomalaisia murteita taas ovat Virolahti, Säkkijärvi, Vahviala, Viipuri, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl. ja Terijoki, jotka kaikki kuuluvat kaakkoismurteiden eteläkarjalaiseen ryhmään.[9]

Varhaisemmassa tutkimuksessa viron koillisrannikkomurretta on käsitelty yhtenäisenä ryhmänä (vielä Must 1987, 1995), mutta nykyään

9. Suomen murteiden sanakirja jakaa nämä lainautumisalueilla puhutut suomen murteet hämäläismurteiden ja kaakkoismurteiden murteistoihin. Murrealueet ovat Kymenlaakso ja Karjala sekä murreryhmät Kymenlaakso ja Etelä-Karjala. Etelä-Karjalan murreryhmä jaetaan vielä viiteen alaryhmään (luoteis-, koillis-, länsi-, keski- ja eteläosaan). Artikkelissa esiintyvien pitäjien murre kuuluu seuraaviin alaryhmiin: KARE luoteisosa: Savitaipale, Lemi; KARE koillisosa: Joutseno, Rautjärvi; KARE länsiosa: Luumäki, Miehikkälä, Virolahti, Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari, Säkkijärvi; KARE keskiosa: Vahviala, Viipuri; KARE eteläosa: Heinjoki, Muolaa, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl., Kanneljärvi, Terijoki, Kivennapa, Valkjärvi, Äyräpää ja Vuoksela. (SMS.) Käytän Karjalan kannaksen suomalaismurteista murreryhmän nimitystä *Etelä-Karjala*, sillä kaakkoismurteiden murteistoon kuuluvat myös Inkerin suomalaismurteet.

koillisrannikkomurteet[10] jaetaan kahtia rantamurteeksi ja Alutagusen murteeksi (Viitso 1996: 395–397). Rantamurre jakautuu vielä kolmeksi alaryhmäkseen. Rantamurteen länsiryhmään kuuluvat tutkimukseni kohteena olevat Jõelähtmen, Kuusalun ja Haljalan pitäjien pohjoisimmat rannikolla olevat osat (Haljalasta vain läntinen osa), keskiryhmään Haljalan rannikon itäinen osa ja Viru-Nigula; itäryhmän muodostaa Vaivaran rannikko. Koillisrannikon itäosassa puhuttavan Alutagusen murteen puolestaan muodostavat Lüganusen murre, Jõhvin murre ja Iisakun murre, jotka sijoittuvat maantieteellisesti rantamurteen keski- ja itäryhmän väliin.

Koillisrannikkomurteiden fonologiset, morfologiset ja syntaktisetkin piirteet on seikkaperäisesti kuvannut Mari Must (1987, 1995). Rantamurteen länsiryhmän (sanaston tarkastelun kannalta) oleellisia ja muista viron murteista poikkeavia fonemaattisia piirteitä ovat kestoasteiden, liudennuksen, keskivokaalin *õ* sekä vokaalin sisä- ja joskus myös loppuheiton puuttuminen, sananalkuisen *h*:n säilyminen, sananalkuiset konsonanttiyhtymät, *ä*- ja *ü*-sointu ja (eri mekanismein syntyneet) diftongit *ai*, *ei*, *oi*, *äi*, *öi*, *ie*, *ue*, *oe*, *öe*, *üe*, *uo*, *üö*, *au*, *äü*, *öü*. Vanhassa rantamurteessa lisäksi fortisklusiilit *k*, *p*, *t* ääntyvät vokaalien välillä ja soinnillisen konsonantin vieressä samoin kuin suomessa (esim. *lukema* ’vi lugema / sm lukea’, *ampʼad* ’vi hambad / sm hampaat’, aineistossani *atru* ’vi adru / sm merilevä’; Must 1987: 46–47, 1995: 15). Ilmiö esiintyy sanoissa, joissa muualla virossa klusiili on heikentynyt leenisklusiiliksi. Heikkoasteinen yksinäisklusiili siis vaihtelee vanhassa rantamurteessa vahva-asteisen geminaattaklusiilin kanssa kuten suomessa (esim. *sepä* gen. : *seppä* part.), kun taas muissa viron murteissa ja yleiskielessä esiintyy 1) lyhyinä ääntyviä leeniksiä [G, B, D], 2) puolitoistakertaisina ääntyviä pitkiä klusiileita [ǩk, p̆p, t̆t] ja 3) ylipitkiä klusiileita [k̀k, p̀p, t̀t]. Nämä kirjoitetaan viron ortografiassa vastaavasti 1) *g*, *b*, *d*, 2) *k*, *p*, *t* ja 3) geminaattoina *kk*, *pp*, *tt*. Tämä viron kielelle leimallinen myöhäinen piirre, kolme

10. Kielitieteen asiasanasto (2003) tarjoaa murrealueen suomenkieliseksi nimitykseksi Seppo Suhosen (1988, 1997) käyttämää nimitystä ”koillisviron rantamurteet”. Termi rinnastuu toki sen rinnakkais- tai vierustermeiksi määriteltyjen viron kahden päämurrealueen nimitykseen ”pohjoisviron murteet” ja ”eteläviron murteet”. Sekaantumisvaaran vuoksi käytän kuitenkin koko murrealueesta nimitystä *koillisrannikkomurteet* (viroksi *kirderannikumurded*, englanniksi *northeastern coastal dialects* ja saksaksi *nordöstliche Küstenmundarten*).

kestoastetta, puuttuukin tarkasteltavasta murteesta. Siinä myös muut konsonanttiyhtymät, pitkät vokaalit ja diftongit ääntyvät kuin suomessa, kun taas muualla virossa tietyt tavut ja äänteet voivat esiintyä kolmessa eri kestoasteessa, joista II ja III kestoastetta oikeinkirjoitus mainittuja klusiileja lukuunottamatta ei erota.

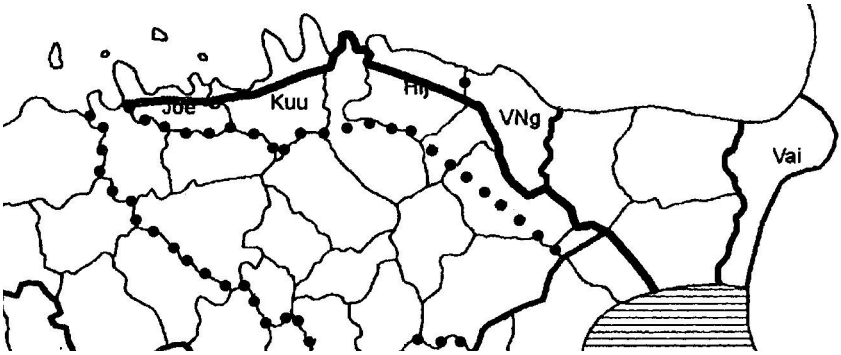

Kartta 1. Viron rantamurre (kartta teoksesta Pajusalu et al. 2009: 156). Koillisrannikkomurteiden alue on erotettu leveimmällä viivalla. Rantamurteen länsiryhmä: Jõe = Jõelähtme, Kuu = Kuusalu, Hlj = Haljalan rannikon läntinen osa; keskiryhmä: Hlj = Haljalan rannikon itäinen osa, VNg = Viru-Nigula; itäryhmä: Vai = Vaivaran rannikko. Alutagusen murteen Lüganuse, Jõhvi ja Iisaku ovat merkitsemättä karttaan.

3.1 Koillisrannikkomurteiden alueen suomalais-virolaisten kontaktien historiaa

Suomalaisten ja virolaisten väliset vuosisatoja kestäneet kosketukset yli Suomenlahden loivat edellytykset sille, että viron murre kontaktialueella säilyi fonemaattisesti ja morfologisesti vanhakantaisena ja toisaalta sai sanastollista lainaa suomesta ja ruotsistakin. Kontaktit ovat liittyneet ennen kaikkea vaelluspyyntiin, (sepra)kauppaan ja salakuljetukseen. Tiiveimmät kontaktit Suomen kanssa vaikuttaa selvästi olleen Kuusalun pitäjällä, jonka murre onkin viron murteista kaikkein suomenkaltaisinta ja jossa suomalaisia lainasanoja on kaikkein eniten.

Paul Johansenin mukaan Harjumaan ja Virumaan rannikko ei olisi ollut vielä kauttaaltaan asutettu 1200-luvulla, sillä viikingit ja myöhemmin merirosvot tekivät alueesta turvattoman, mutta toisaalta tanskalaisessa *Liber Census Daniae* -verokirjassa mainitaan rantakyliä

samalta vuosisadalta ja mm. Jõelähtmen, Kuusalun ja Haljalan pitäjät (Johansen 1933: 233–234, 250–252). Keskiajalla Viron ruotsalaisasutus – oletettavasti Suomenlahden ylitse tullut – ulottui pohjoisrannikolle asti ja Kuusalun kylät Salmistu ja Kaberneeme olisivat olleet täysin ruotsalaisia (Johansen 1933: 157–164). Enn Tarvel (1983: 54, 85) kuitenkin epäilee Johansenin väitettä.

Virolaiset ovat perinteisesti käyneet vaelluspyynnissä (vi *rändpüük*) Suomen rannikolla, sillä siellä on paremmat edellytykset silakan kutea (Luts 1960: 149). Vanhimmat tiedot tavasta ovat 1500-luvulta (Melander 1937a: 63). Kyse oli viikkojen mittaisista pyyntiretkistä, joita tehtiin kansatieteilijä Arved Lutsin (1960: 129) mukaan vanhemmalla ajalla ja vielä 1800-luvun alkupuolella perheen koko vuoden kalantarpeen turvaamiseksi. Esimerkiksi Kotkan Haapasaarella oli 1700-luvun lopulla enemmän virolaisia kuin suomalaisia kalastajia (Luts 1960: 150). Oleellisia syitä lähtöön olivat kalan huono esiintyminen omissa vesissä tai huonot kalastusolosuhteet: Viron pohjoisrannikko on melko saareton, ja silakka viihtyy luotojen läheisyydessä. Pohjoisen Suomenlahden saaristo tiedettiin jo muinoin kalojen kutupaikaksi. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa syynä oli pyytää kala lähempänä markkinoita, ja tuolloin eniten vaelluspyyntiä harjoittivatkin ensisijaisesti myyntiä varten kalastavat ammattikalastajat. Markkinat houkuttelivat erityisesti Suomenlahden ulkosaarien asukkaita. Kalastuksessa oli vahvat kollektiivisen työn perinteet, eivätkä suhteet rajoittuneet omien keskisiksi, vaan tekemisissä oltiin yhtä lailla suomalaisten kanssa. (Luts 1960: 129; kalastuksen sosiaalisesta funktiosta myös Luts 1978.) Viron pohjoisrannikon kalastuksessa onkin yhtäläisyyksiä suomalaisen kalastuksen kanssa juuri vaelluspyynnin vuoksi (Luts 1997: 51). Matkaan lähtivät kaikki työhön kykenevät miehet ja nuoremmat naiset, niin että matkan aikana kotikylässä kuolleita saattoi olla vaikeuksia haudata, kun kirstuntekijöitä ja -kantajia oli hankala löytää. Ennen pyyntipaikkaan menemistä piti käydä lähimmän kaupungin tullikamarissa kirjautumassa ja ostamassa suolaa sekä maksaa kalastamisesta vesien haltijalle, joka oli usein kartanonisäntä tai luotsi. Isännät saattoivat rahan sijaan ottaa maksun myös kalana. (Tampere 1938: 20–21.) Maksu suoritettiin valtiolle, jos ranta tai saaret eivät olleet yksityisomistuksessa (Tarvel 1983: 187).

Toisaalta 1600-luvun kolmannella neljänneksellä Porvoon ja Pernajan pitäjissä sekä rahvas että aatelisto valittivat virolaisten luvattomasta kalastuksesta, ja vuonna 1672 määrättiin asetettavaksi miehiä pitämään silmällä virolaisia (Melander 1937a: 64; 1937b: 155–156). 1500- ja ilmeisesti myös 1600-luvulla virolaiset kävivät Suursaaressa sekä 1600-luvulla lisäksi Vehkalahden ja Virolahden saaristoissa – tällöin heidän tiedettiin olevan virumaalaisia, toisin sanoen haljalaisia ja viru-nigulalaisia, sillä idemmässä vaelluspyyntiä ei tiedetä harrastetun. Pyhtään ja Vehkalahden saaristossa 1680- ja 1690-luvun taitteessa kalastaneiden virolaisten saaliista perittiin verona ns. osakalaa. 1780-luvun arvion mukaan Kymin, Vehkalahden ja läntisen Virolahden ulkoluodoilla kalasti noin sata virolaista ja 150 suomalaista nuottakuntaa. (Piilahti 2012: 239; Kaukiainen 2012: 344.) Vuodelta 1732 on tieto Haljalan Kandlen moisiosta siitä, että moision töihin oli vaikea saada väkeä, sillä kaikki olivat kalassa Suomen puolella (Luts 1960: 150). Talven (1996: 160) mukaan virolaiset kalastivat Porvoon edustalta Viipurinlahdelle saakka sekä Tytärsaaren, Lavansaaren ja Seiskarin vesillä.

Virolaisessa suullisessa perinteessä on säilynyt paljon tietoja Haljalan, Kuusalun sekä Jõelähtmen ja Viru-Nigulan rantalaisten käymisestä Suomen rannikolla kalassa 1800-luvulla. Kertomuksia siitä on julkaistu myös koillisrannikon murretekstien kokoelmissa (Must 1989, 1995; ks. myös Tampere 1938: 19–22 ja Loorits 2002 [1939]: 156–164). Juuri näillä seuduilla tapa oli perinteinen, eikä muualta Virosta ole tietoja vastaavasta. Jõelähtmen Neemen kylä ja Pranglin saari olivat läntisimmät paikat, joista käytiin Suomessa kalastamassa, itäisimmät paikat taas sijaitsivat Viru-Nigulassa, minkä lisäksi Vaivaran Narva-Jõesuusta käytiin Seiskarissa. Kaikkein eniten Suomen rannikolla ja saarilla käytiin Kuusalusta. Silakan pyyntiin lähdettiin kevään kutuaikana viimeistään Eerikin päivänä 18.5. sekä loppukesällä Laurin päivän (10.8.) aikaan, syksyllä pyynnissä oltiin mikkelinpäivästä 29.9. Katrin päivään 25.11. Syyspyynti oli laajalle levinnyttä erityisesti siellä, missä peltoa oli vain vähän ja kalastuksella oli elettävä. Joka kylällä oli omat perinteiset kalastuspaikkansa[11] (ks. karttaa 2).

11. Luts (1960: 152) käyttää Suomen saarista ja lahdista virolaisia kansankielisiä nimityksiä. Jos minun on onnistunut selvittää suomalainen nimi (suomen- tai ruotsinkielinen), käytän sitä ja esitän virolaisen nimen sulkeissa.

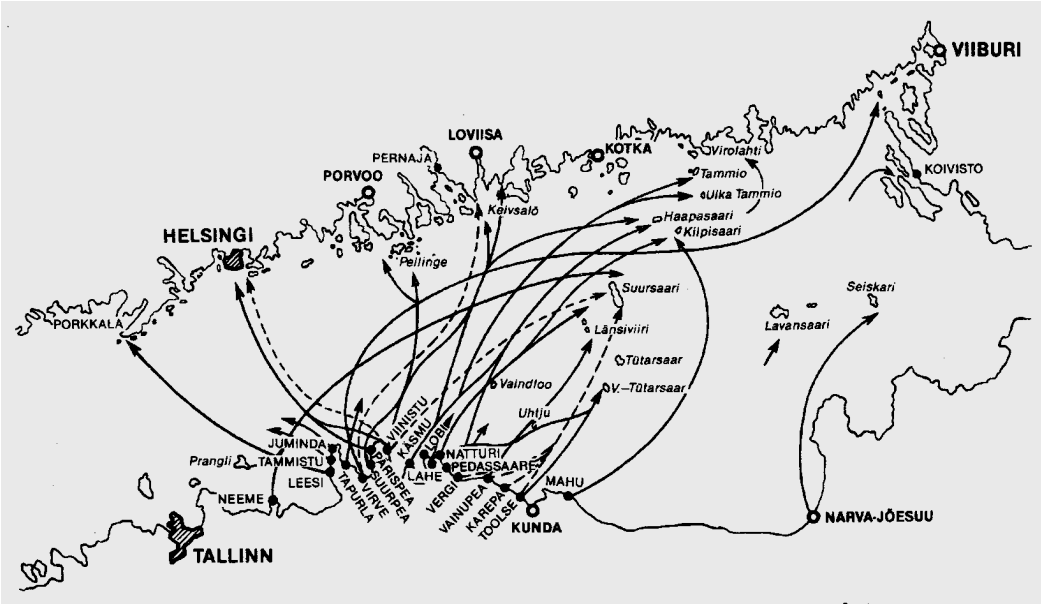

Kartta 2. Virolaisten vaelluskalastuksen alueet Suomenlahden saarilla ja lahden pohjoisrannikolla 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa: ——> kalastamaan omin pyydyksin, - - - -> kalastamaan palkollisiksi suomalaisille. (Must 1987: 15 Lutsin 1960: 151 mukaan.) Ulka Tammio po. Ulko-Tammio.

Rantamurteen länsiryhmä: JÕELÄHTME: Prangli, Neeme; KUUSALU: Leesi, Tammistu, Juminda, Tapurla, Virve, Suurpea, Pärispea, Viinistu; HALJALA: Käsmu, Lobi, Lahe, Natturi, Pedassaare, Vergi, Vainupea.

Rantamurteen keskiryhmä: HALJALA: Karepa, Toolse; VIRU-NIGULA: Mahu.

Rantamurteen itäryhmä: VAIVARA: Narva-Jõesuu.

Jõelähtmen pitäjässä sijaitsevien Neemen kylän ja Pranglin saaren pyyntipaikka oli Mustaviiri Suursaaren lähellä. Kuusalun pitäjästä käytiin kaikkein laajimmalla alueella: Leesiltä lähdettiin Porkkalaan (kilohailia pyytämään), Virveltä mentiin Kuuskarin saarelle ja Viipurin edustalle, Suurpealta käytiin Kampuksella (vi *Kampukse*, ru *Kampuslandet*) ja Tammiossa, Pärispealta Håkansvikissä (vi *Ogansviik*) sekä Viinistulta käytiin useassa paikassa: Kilpisaarella, Kõueselin (*Komseli* Tampere 1938: 19) ja Astaskerin (*Askeri* Haapasaarelta luoteeseen?) saarilla, Loviisan läheisillä saarilla (esim. Tehtari (vi *Tehtari*, ru *Stora Täktarn*?), Pestu (ru *Bastö*?), Sandjumaa (ru *Sandön*/

Sandö?), Haminaholma (vi *Haminholma*, ru *Hamnholmen*), Kampus), Porvoon edustalla (esim. Pellinki) ja Helsingin edustalla (Touvi, Ligesholm, Håkansvik jne.). Haljalan pitäjästä Käsmusta käytiin Loviisan edustalla, Tammiolla, Ulko-Tammiolla ja Haapasaarella, Lobin kylästä Sandjussa (ru *Sandön*/*Sandö*?), Lahen kylästä Aruskerin saarella, Natturista Kilpisaarella, Suursaarella ja Sävyöllä (eli Pien-Tytärsaarella, vi *Säävesaar*), Pedassaarelta Preiskerin saarella, Vergistä Haapasaarella ja Suursaarella, Vainupealta Länsi-Viirissä (vi *Viir(e)*), Suursaarella ja Pien-Tytärsaarella, Karepasta Suursaarella ja Toolsesta Suursaarella ja Pien-Tytärsaarella. Harju- ja Virumaan rannikolta on lisäksi käyty suomalaisten palkollisina nuottapyynnissä, esim. Suursaaressa Kuusalun Viinistulta sekä Haljalan Lahesta, Vergistä, Vainupeasta, Karepalta ja Toolselta. Palkollisina on käyty myös Viinistulta Helsingissä sekä Virveltä Loviisan edustalla. (Luts 1960: 132, 150–152; Must 1987: 15; Must 1995: 280–281.)

Nuoruudessaan Suomessa kalastamassa käyneen kuusalulaisen Madleena Sandströmin (s. 1879, Kõnnun Viinistun kylän Suuraiasta) mukaan Suomen vesille tultiin siitä syystä, että Suomen kaupungeissa saaliista päästiin eroon pienimmällä vaivalla. Matkaan lähdettiin varhain keväällä, kun jää vasta liikkui Suomen puolella. Joskus matkalla viivyttiin koko kesä, ja tuolloin oli otettava kuukausien ruoat ja juomat mukaan. Näillä matkoilla kielenoppaan mukaan opittiin suomen ja ruotsinkin kieli. (Ann Kask 1976: 31–32.) Maria Esken (s. n. 1880) Kuusalun Jumindasta puolestaan oli ollut Suomessa töissä ”*kalarannas*” täysin ruotsinkielisten luona sekä Ruotsissa (Must 1995: 177–178). Jõelähtmen Pranglin saarelta on käyty kalassa Sipoon saaristossa Pirttisaaren ja Viirin ympäristössä sekä hylkeenpyynnissä Suur- ja Lavansaaren itäpuolella (Vilbaste 1954: I: 373–374; II: 501–502, 701; Must 1995: 69). Talven (1996: 179–180) mukaan hylkeenpyynnissä olleet pranglilaiset yöpyivät Suomen ulkosaarissa ja myös Länsi-Viron Ruhnun ruotsalaisten hylkeenpyytäjien tiedetään käyneen itäisellä Suomenlahdella ennen ensimmäistä maailmansotaa (G. Ränk 1955: 25). Toisaalta ulkosaarelaiset kävivät hylkeenpyynnissä Narvanlahdelta aina Tallinnan edustalle ja yöpyivät esimerkiksi muutoin asumattoman Säyvön eli Pien-Tytärsaaren savusaunoissa. Tytärsaarelaiset asuivat syyskalastuksen aikaan yhteissaunoissa, joista nuorin oli rakennettu 1888. (Inkilä 1939: 85; Talve 1996: 179–180.)

Talven (1990 [1979]: 86) mukaan itäisen Suomenlahden hylkeenpyynti onkin kehittynyt muusta rannikko-Suomesta erillään ja yhteydessä Viron kanssa[12]; taloudellisesti tärkeää se oli Suomenlahden ulkosaarilla vielä 1900-luvun alkupuolella.

Uudemmalla ajalla, 1800-luvun lopulta Viron ensimmäisen itsenäisyyden (1918–) aikaan, koillisrannikon alueella on puolestaan käyty vaelluspyynnissä muualta Virosta: Hiidenmaalta, osasta Saarenmaata, länsirannikon Ridalasta ja Muhun saarelta. Hiidenmaalaiset pyysivät nuotalla kilohailia Jõelähtmen, Kuusalun, Kadrinan ja Lüganusen rannikolla, saarenmaalaiset puolestaan verkoilla silakkaa Viru-Nigulan, Lüganusen, Jõhvin ja Vaivaran rannikolla sekä 1930-luvulla läänemaalaiset kalastivat Viru-Nigulan rannikolla. Lisäksi saarelaisia oli palkallisina nuotanvetäjinä Haran saarella Kuusalussa, muhulaisia taas oli ennen ensimmäistä maailmasotaa palkallisina vain Kuusalun Kolgan rannassa venäläisellä nuotalla pyytämässä. Virumaan rantalaiset, jotka eivät olleet yhtä taitavia kalastajia kuin harjumaalaiset, ovatkin sanoneet, että vasta saarelaiset ja läänemaalaiset näyttivät heille, kuinka kalaa pitää pyytää. (Luts 1960: 130–131, 141, 143–145.) Kuusalun Kolgan rantalaisen Johannes Eskenin (s. 1894) mukaan muinoin saatiin Virven kylän luota hyvin kalaa, ja suomalaisia kävi kalassa Kolgassa – olivatpa he rakentaneet rannalle itselleen saunankin. Kuusalulaisen Miina Salströmin (s. 1858, Kolgan Haran kylän Hara-Jürin talosta) mukaan Kolgan satamasta kävivät puolestaan suomalaiset ostamassa kilohailia, jota Suomessa ei ollut. (Loorits 2002 [1939]: 86, 94.)

Suomesta ja Ruotsistakin Viroon on jo vanhemmalla ajalla salakuljetettu erilaisia tavaroita (esim. alkoholia, suolaa, tulitikkuja, kahvia, tupakkaa, tekstiilejä, kengitysnauloja, rautaa, pikilankaa, laakivettä; tästä ks. sana-artikkelia 5.3.5 *laagvesi*) niin varta vasten kuin muun maassa käymisenkin yhteydessä (Luts 1968: 104, 120–121; Tarvel 1983: 191–196; Elstrok 1999: 91–92). Pirtun vuosisatainen salakuljetus Virosta muuttui järjestäytyneeksi vasta Suomen kieltolain (1919–1932) tultua voimaan (Pullat 1993). Erityisesti Kuusalun Viinistun ja Tapurlan kylistä vietiin pirtua Suomeen (Tampere 1938:

12. Tästä ks. luvussa 5.1.25: Suu Tyt Lava *rouki*, Lava Seis *rovi* ~ *ravi* ’hylkeenpyyntiveneen pohjan alle kiinnitettävä jalas’ < Jõe Kuu KuuK *trou* ~ *rou*, Kuu *rouv* g. *rouvi* ’id.’.

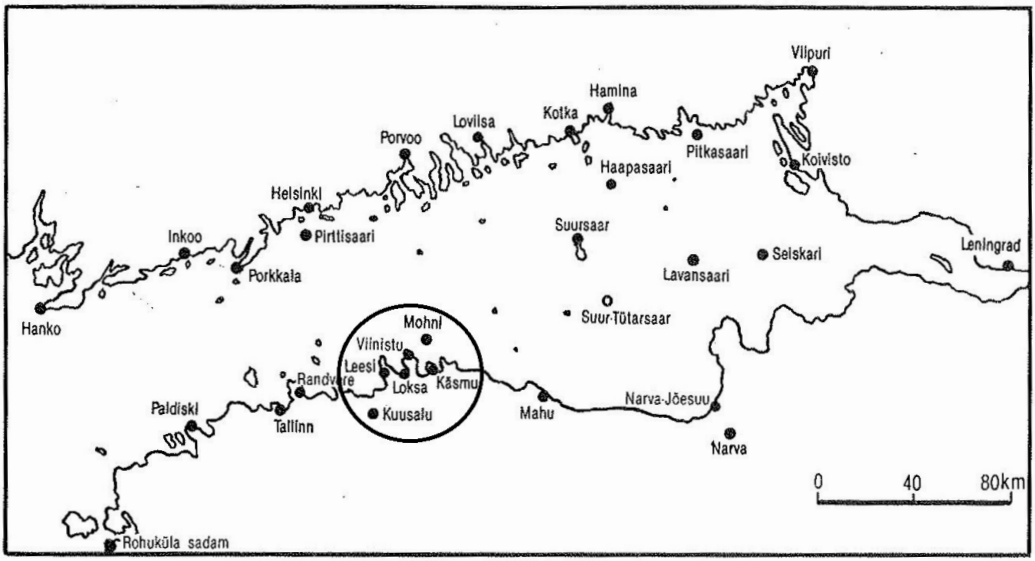

Kartta 3. Tärkeimmät pirtun salakuljetuspaikat Suomenlahdella Suomen kieltolain aikaan ja sen jälkeen (1919–1939) (Pullat 1993: 68). Rantamurteen länsiryhmän alue ympyröity.

15; Norvik 1996: 141). Karttaan 3 merkittyjen rantamurteen alueen kylien tai satamien (Loksa, Viinistu, Käsmu) lisäksi Pullat (1993: 68–70) mainitsee tärkeinä paikkoina Jägala-joen suun, Suur-Kolgan ja Salmistun lahdet, Jumindan ja Pärispean niemet sekä Võsun ja rantamurteen keskiryhmän alueella sijaitsevan Kundan. Mahua itäisempi rannikko ei soveltunut salakuljetukseen suoran rantaviivansa ja jyrkkien rinteidensä vuoksi. Tärkeitä välisatamia olivat Kolgan lahden saaret Malusi, Rammu, Allu, Koipsi, Rohusaar eli Kräsuli, Kumbli, Pedassar ja Loksan lahden Haran saari; niin ikään oleellisia olivat suuremmat saaret Prangli, Aksi, Aegna ja varastona toiminut Naissaar. Suomelle kuuluneet ulkomeren saaret (Haapasaari, Tytärsaaret, Suursaari, Lavansaari, Seiskari) osallistuivat luonnollisesti salakuljetukseen, ja kolmella viimeksi mainitulla kaikkien oletetaan harrastaneen sitä vuoden 1918 jälkeen. Pullatin mukaan saarelaiset eivät tarvinneet tulkkia puhuessaan virolaisten kanssa. Suomen mantereen salakuljettajat tapasivat virolaiset usein merellä, ja paikkoja, joissa varastoveneet tavallisesti seisoivat, olivat Vähä-Pellinki (vi

Väike-Pellinge) Porvoon edustalla, Orrengrund Pernajan saaristossa (tätä saarta Pullat todennäköisesti tarkoittaa asulla *Årensgrund*), Kalbådagrund (vi *Pirtti-pealne*), Kaunissaari, Söderskär (Porkkalan edustalla), suurimpien rannikkokaupunkien edustat sekä Viron Keri ja Mohni. Suomalaissalakuljettajien pesäpaikkoja olivat mm. Helsingin Lauttasaari ja Pihlajasaari – varasto oli Salmisaaressa –, Porvoon ja Loviisan saaristo ja erityisesti niiden välinen ns. Kabbölen meritie sekä Kotkan saaristo, Koiviston rantameri ja Viipuri. (Pullat 1993: 69–70.)

Seprakaupassa oli kyse suomalaisten ja virolaisten välisestä vaihtokaupasta, jonka syyt olivat siinä, että Suomenlahden saarilla oli kalaa mutta ei viljelysmaata, Pohjois-Virossa taas maa oli viljavaa mutta kalavedet huonommat. Suomelle kuuluneiden Suomenlahden ulkosaarten (Suursaari, Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari) asukkailla oli Virossa omat seprat, joiden kanssa kauppaa tehtiin vuodesta toiseen ja sukupolvesta seuraavaan. Seprasuhteet periytyivät, mutta sopimuksia solmittiin myös vuodeksi kerrallaan. Suomalaiset kalastajat kävivät Virossa kahdesti vuodessa: keväisin he veivät virolaisille kalaa, syksyisin virolaiset antoivat vastineeksi viljaa ja myöhemmällä ajalla myös perunaa. Viron seprat eivät kuitenkaan asuneet aivan rannassa, sillä rantalaiset kalastivat itse eikä rannassa juuri ole viljelysmaata. Vaihtokauppa perustui molemminpuoliseen luottamukseen ja enimmäkseen katsottiin suullisen sopimuksen riittävän, mutta myös niin sanottuja seprakirjoja on säilynyt. Seprakauppaa tiedetään varmasti käydyn 1800-luvun alusta asti, mutta sen arvellaan olevan huomattavasti vanhempaa perua. Esimerkiksi kansatieteilijä Kustaa Vilkuna olettaa sen alkaneen 1200-luvulla. (Vilkuna 1964a: 11, 1964b: 147; Punttila 1965; Luts 1969: 300; Elstrok 1999: 44.) Viron neuvostomiehitys vuonna 1940 esti virolaisten pääsyn merelle ja sulki satamat myös maahan tulijoilta, mikä viimeistään lopetti vuosisataisen seprakaupan (Grünthal 2009: 237–238). Raimo Päiviön (2009) väitöstutkimuksen mukaan seprakauppa hiipui 1800-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan asti ja loppui 1920–1930-luvuilla. Tytärsaarelaisilta itseltään on tietoja Virossa seproissa olosta vuonna 1939, kun saatiin tieto siitä, että saarelta on lähdettävä (von Hertzen 2008: 116, 135–136).

Seprakaupan ydinalue koskettaa rantamurteen länsiryhmän alueesta vain Haljalaa ja sen Käsmun, Võsun ja Vergin kyliä sekä

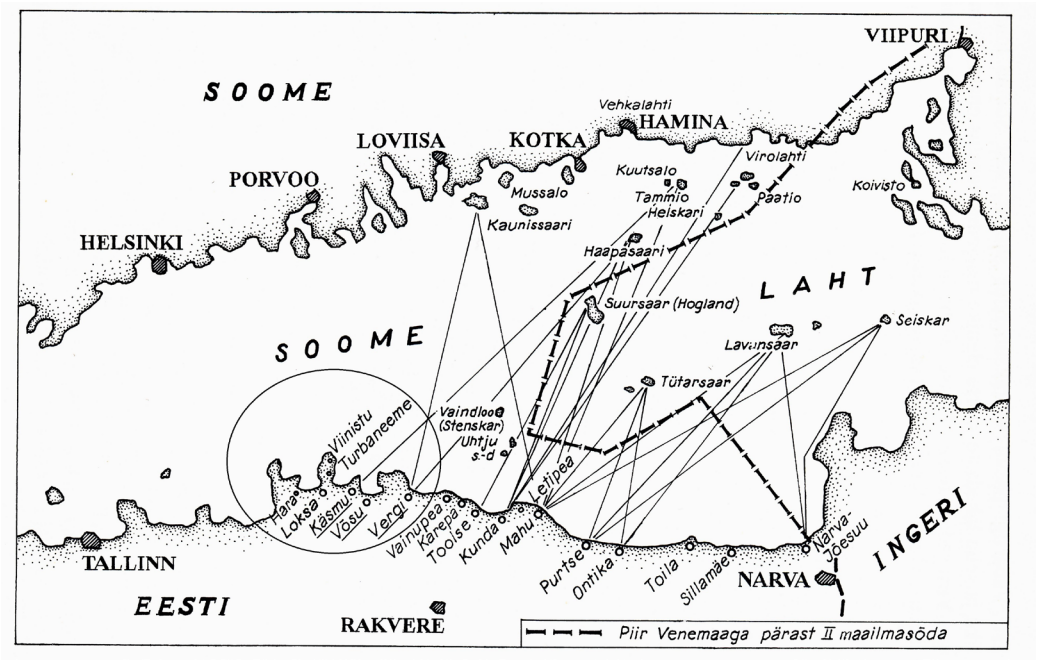

Kartta 4. Seprakauppasuhteet (Elstrok 1999: 168). Karttaan merkityt rantamurteen länsiryhmän kylät on ympyröity. Kuusalun kylännimiä ei ole alleviivattu, Haljalan länsimurteisten kylien nimet on alleviivattu.

rantamurteen keskiryhmän alueen itäisen Haljalan Toolsea sekä Viru-Nigulan Kundaa, Mahua ja Letipeaa. Lüganusella sijaitsevat Purtse ja Ontika kuuluvat jo Alutagusen murteen alueeseen. Seprakaupan alueista ks. karttoja 4 ja 5, jotka sisältävät hieman eri tietoja. 1800-luvulla vaihtokauppaa käytiin myös Kuusalussa ja Jõelähtmen Jägala-Jõesuussa sekä Tallinnan länsipuolella Keila-Jõesuussa ja Paldiskissa (Luts 1969: 293). Erilaisia tilastolähteitä tutkimuksessaan käyttäneen Päiviön (2009: 18) mukaan tätä nykyä näyttää selvältä, että 1860-luvulle asti Viron koillisrannikolla käytiin aina Helsingin pitäjän, Sipoon ja Porvoon pitäjän alueelta asti; tosin jo Luts (1969: 293) esittää Uudeltamaalta käydyn Jõelähtmen Jägala-Jõesuussa.

Haljalan Käsmussa ja Võsulla kävivät Tammion ja Kuorsalon kalastajat, Vergissä taas haapasaarelaiset ja kaunissaarelaiset. Kuusalun kylissä käytiin Uudeltamaalta aina Helsingistä Loviisaan.

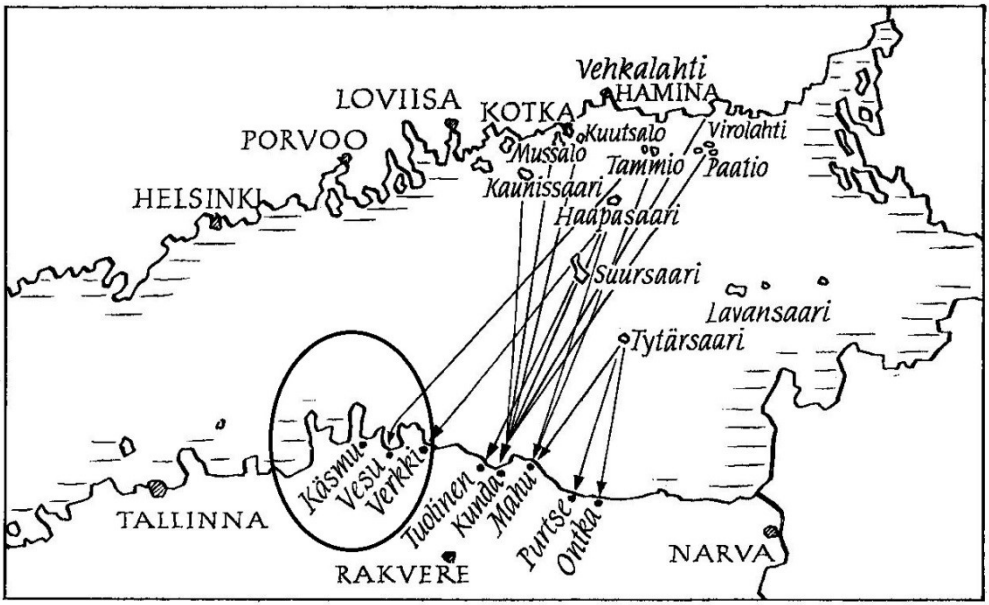

Kartta 5. Suomalaisten kalastajien sepramatkojen päätesatamat Viron rannikolla (Vilkuna 1964b: 152). Rantamurteen länsiryhmän kylät Haljalassa ympyröity.

1860-luvulla Käsmu vaihtui Vainupeahan. Vergi on ollut keskiajasta lähtien tärkeä seprakaupan keskus, ja se on mainittu ensi kertaa todennäköisesti vuonna 1539[13]. Ensi maininta Võsusta on vuodelta 1586, uudempien tutkimusten mukaan 1510[14]. (Vilkuna 1964b: 152; Luts 1969: 292–293; Tarvel 1983: 77; Elstrok 1999: 22–23, 25–27, 168.)

Seprakaupan lisäksi Suomenlahden yli on tietysti käyty myös pitkäaikaiseen sitoutumiseen perustumatonta kauppaa (Luts 1968, 1969). Suomalaiset kalastajat myös myivät kalaa Virossa, ja suursaarelaisen FT Volmari Porkan (1854–1889) vuonna 1881 julkaistun kirjoituksen mukaan Toolsella käydessään Suursaaren suomalaiset virolaistivat puhettaan parhaansa mukaan, jotta kala saataisiin hyvin kaupaksi (Vilkuna 1964b: 141; Elstrok 1999: 37–38). Jo keskiajalla

13. Elstrokin (1999: 22) esittämää Vergin ensimainintaa 1309 sen sijaan ei voida pitää varmana. Tästä tiedosta kiitän anonyymia vertaisarvioitsijaani.
14. Myös tästä tiedosta kiitän vertaisarvioitsijaani.

suurin osa kymenlaaksolaisesta myyntiin kalastetusta saaliista on viety Viroon – kun se ensin oli säilötty Virosta tuodulla suolalla (Heikkilä 2012: 136). Kaukiaisen (1975: 233–234) mukaan koivistolaisten kauppamatkat Viroon (Mahuun ja Toolseen) päättyivät aikavälillä 1870–1890, sillä kauppa alkoi suuntautua Pietariin.

Virolaisten perunanvienti Suomeen alkoi 1870–1880-luvulla. Helsingissä[15] käytiin Viron Noarootsin ja Vergin väliseltä rannikolta – siis koko rantamurteen länsiryhmän alueelta. Kuusalusta vietiin perunaa lisäksi Kotkaan ja Viipuriin, joihin suuntautuivat myös Vergin itäpuolisen Virumaan matkat. Vähemmän perunoita vietiin Kuusalusta lisäksi Turkuun, Hankoon, Tammisaareen, Pirttisaarelle, Loviisaan ja Haminaan; kahdessa viimeksi mainitussa käytiin myös Haljalasta. Virumaalta perunaa vietiin myös Pietariin, kun taas Suursaarelle, Tytärsaarelle ja muille Suomenlahden saarille suomalaiset hakivat perunansa Virosta itse. (Luts 1968: 105, 109.) Myös jotkut suursaarelaiset veivät Viron perunaa Kotkaan, Viipuriin ja Helsinkiin, mikä kuitenkin loppui, kun Suomi 30-luvun puolivälissä sääti kovat perunatullit (von Hertzen 2008: 41). Kuusalun Loksasta taas vietiin entisaikaan tiiliskiviä Suomeen, ja Evald Lindströmin (s. 1915 Salmistu, Kuusalu) mukaan kansan suussa puolet Helsingin taloista oli rakennettu Loksan tiilistä (Must 1989: 81) – Loksa tosin kuuluu jo Kuusalun keskimurteiseen osaan.

Liikkuminen Suomenlahden yli oli kaiken kaikkiaan niin vilkasta, että kylminä talvina, jolloin koko lahti jäätyi, perustettiin jäälle keskelle merta jopa kapakoita (Tampere 1938: 19). Viimeistään 1900-luvun alkupuolella erityisesti nuoret, jotka tutustuivat seprakaupan ja kalastuksen välityksellä, alkoivat kyläillä muuten vain vastavuoroisesti toistensa luona Suomenlahden ulkosaarilla ja Viron koillisrannikolla, mikä johti myös avioliittoihin (Inkilä 1938: 107–108). Suomenlahden suomalaisten saarikylien vuosien 1818–1840 avioliittokenttiä tutkinut Lehtonen (1968: 36–37) taas ei ole löytänyt mitään todisteita siitä, että Virosta tai Viroon olisi avioiduttu mainittuna aikana. Tosin vuosina 1750–1772 ulkosaarten avioliittokentät olivat tätä laajempia ja Lavansaarella avioiduttiin inkeriläisten ja (viron rantamurteen keskiryhmän alueen) mahulaisten kanssa (Lehtonen 1968: 43).

15. Luts (1968: 105) nimittää Helsinkiä suurimmaksi keskukseksi.

Ainakin 1500-luvulta asti tapahtunutta molemminpuolista migraatiota[16] Suomenlahden yli en tässä käsittele, sillä pidän todennäköisenä, että muuttajat ovat assimiloituneet nopeasti. Näin ajattelevat myös Tarvel (1983: 145) ja Punttila (2000: 268). Toisaalta Kuusalun suullisessa perinteessä on elänyt tietoja siitä, että esivanhemmat olivat tulleet Suomesta (esim. kielenopas Edgar Lilheinin esiäiti viidennessä tai kuudennessa polvessa olisi ollut alkujaan suursaarelainen; Norvik 2002: 121). Pohjoisrannikon virolaisten ruotsalaista ja suomalaista alkuperää on perusteltu myös nimillä (Johansen 1951: 151–235). Nimi tai sen mahdollinen kielikään eivät kuitenkaan välttämättä kerro mitään nimen kantajan äidinkielestä, mitä pohtii myös Tarvel (1983: 141–148). Sitä paitsi on tietoja siitä, että Pranglin saarella virolaiset ovat ottaneet sukunimiä Suomesta saamansa mallin mukaan (Vilbaste 1954 I: 376), ja tästä ilmiöstä voi laajemminkin olla peräisin osa rantamurteen alueen ruotsinkieliseltä vaikuttavista nimistä. Pohjois-Virossa sukunimi piti ottaa vuonna 1834, ja tuolloin pranglilaiset olivat virolaisia. Nimien kirjoitusasu virolaistettiin usein, ja niin esimerkiksi Sjöblomista tuli Sööblum. (Vilbaste mp.) Pranglille taas tiedetään myöhempinä aikoina myös naidun suomalaisia, ja Vilbastella (1954 I: 369–370, 373) on mielenkiintoinen teoria Pranglin suhteen. Hän esittää, että Suomesta Pranglille naitujen naisten lapset olisivat äitinsä puheesta oppineet suomen sanoja, jotka heille tietysti olivat Pranglin kieltä.

Vilbaste käsittelee sukunimiä myös käsikirjoituksessaan Kohanimed Loksa rajooni lääneosas (endises Kuusalu kihelkonnas), jonka asutushistoriaa käsittelevään lukuun Tarvel (1983: 147–149) viittaa. Kaikissa Lahemaan rantakylissä otettiin ruotsalaisperäisiä nimiä, ja Vilbaste olettaa ruotsinkielisiin nimiin tutustutun Suomessa erityisesti kalastusmatkoilla. Tarvelin mukaan tätä tukee se, että nimet kirjoitettiin usein ääntämisen perusteella. On mahdollista, että yksittäisissä tapauksissa on säilynyt perimätieto muualta tulleista esivanhemmista ja että sukunimi olisi valittu tällä perusteella. Joka tapauksessa 1800-luvun lopulla lahemaalaiset olivat virolaisia, eikä aiemmasta jossakin määrin esiintyneestä suomalais- ja ruotsalaisasutuksesta juuri ollut enää jälkiä. (Tarvel mp.)

Viron koillisrannan ja erityisesti rantamurteen länsiryhmän puhujien elämä on ollut hyvin erilaista sisämaan virolaisten oloihin

16. Alueen migraatiosta ks. Björklöf (2012: 8–11) ja sen lähteet.

verrattuna. Suuret ja vaikeakulkuiset suoalueet ja tiheät havumetsät eristivät rannat manner-Virosta (esim. Pärt 1924: 33, 34), ja luonnollisen kulkureitin, veden, vuoksi Suomi oli näin ollen lähempänä. Kuusalulaisen Edgar Lillheinin (Pärispean Viinistun kylästä) mukaan asioita hoidettiin Viron kaupunkien sijaan mieluummin Suomessa ja esimerkiksi lääkäriin lähdettiin Helsinkiin (Luts 1960: 149–154; Norvik 2000a: 194). Kansatieteilijä Ants Viires (2008 [1998]: 452) jakaakin Viron 1800-luvun kansankulttuurin alueisiin, joista koillisrannikkomurteiden alue on omansa. Sen kulttuurissa heijastuvat vuosisatoja kestäneet suhteet suomalaisten ja inkerinmaalaisten kanssa, ja sille tyypillisinä suomalaisina vaikutteina Viires (mp.) mainitsee mm. tapaninpäivän vieton ja pieksujen (vi *Soome sussid*) käyttämisen. Kansatieteilijä Ilmar Talve puolestaan on lainasanojen (sm *vokki* 'rukki' < vi *vokk* 'id.', sm *raasi* 'karsta' < vi *kraas* 'id.', sm *sielikko* 'hame' < vi *seelik* 'id.') levikin ja aineellisen kansankulttuurin perusteella osoittanut, että Viron pohjoisrannikolla on ollut tiiviit kosketukset Kaakkois-Suomen länsiosaan: Kymenlaaksoon, Suomenlahden saarille ja itäisen Uudenmaan rannikolle. Talve erottaa Kaakkois-Suomen länsiosan omaksi Suomen kansankulttuurin ala-alueekseen Virosta ja Viipurista levinneen tekstiiliteknisen ja pukuhistoriallisen vaikutuksen vuoksi. (Talve 1972: 197–198, 228[17], 231; 1990 [1979]: 175, 178.) Virolaisista sananlaskutyypeistä noin 12 %:lla on paralleeleja Suomessa, mutta Lahemaan alueen (Kuusalun ja Haljalan) sananlaskuista Suomessa tunnettuja on vähintään 25 % (Krikmann 1981: 42). Suomen sana *sanan|lasku* on lainautunutkin Kuusaluun ja Haljalaan muodossa *sana|lasku* (tarkemmin Björklöf 2012: 150–151; rinnastus Suhosella 1979: 364 muodossa *sanalask*). Lisäksi Vilbaste (1954 I: 348) esittää Jõelähtmen Pranglin saarelle lainautuneen muutamia sananlaskuja ja fraaseja suomen kielestä Suomessa kalassa käydessä ja Suomesta tuotujen vaimojen välityksellä. Vilbasten (1954 I: 369–370) mukaan taas jotkut (arvatenkin viisikymmenluvun) pranglilaiset ovat asuneet Suomessa pidempäänkin ja ymmärtävät suomea.

17. Kartassaan 17 Talve (1972: 228) on merkinnyt myös Kuusalun seprakaupan kanta-alueeksi.

3.2 Aiempi tutkimus viron koillisrannikkomurteista ja niiden kontakteista

Koillisrannikkomurteiden aseman ja niiden suomalaisten piirteiden alkuperän selvittäminen kuuluvat viron dialektologian keskeisiin kysymyksiin (esim. Suhonen 1988: 98). Suomalaiset lainasanat viron koillisrannikon murteissa ovat kiinnittäneet kielentutkijoiden huomiota jo Heinrich Gösekenin vuonna 1660 ilmestyneestä kieliopista alkaen, vaikka Göseken ei esimerkkejä antanutkaan (Ojansuu 1916: 99; Rätsep 2002 [1976]: 230, 2002 [1988]: 222; Norvik 1998: 20–21, 2002: 120). Niin ikään F. J. Wiedemann pani merkille alueen ”suomalaisvaikutteisen erityisluonteen” teoksessaan *Ehstnische Dialekte und ehstnische Schriftsprache* vuonna 1871 (Suhonen 1997: 456). Andrus Saareste (1932: 36; vanhemmissa töissä Albert) tarjosi ensinnä ajatusta siitä, että koillisrannikkomurteet voisivat olla kolmas päämurreryhmä pohjois- ja eteläviron rinnalla, minkä esitti käsityksenään myös Paul Ariste (1947: 43). Esimerkiksi Aristen (1956: 15) mukaan koillisrannikkomurre (*põhja-eesti kirdemurre*) on vanha murre, jonka yhteiset piirteet suomen kanssa olisivat yhtä lailla vanhoja[18], mutta nykyisillä perusteilla – ilman oletusta vanhasta heimosta – tehtävän jaon kolmeen päämurteeseen esitti ensimmäisenä Arnold Kask (1956: 27, 29–31). Käsitystä kolmesta päämurteesta ovat kannattaneet mm. Paul Alvre (1973: 294, 298, 299), Arvo Laanest (1975: 34) ja Mari Must. Suurimman työn koillisrannikkomurteiden parissa niin fonologian, morfologian kuin syntaksin alalla onkin epäilemättä tehnyt Must (1960, 1983 sekä erityisesti 1987 ja 1995), joka tutkimustensa pohjalta on pitänyt koillisrannikkomurteita nimenomaan itsenäisenä murteena ja viron kolmantena päämurteena. Koillisrannikkomurteiden keskeisinä piirteinä Must pitää äänteellisen ja kieliopillisen rakenteen alkuperäisiä aineksia, murteensisäisiä myöhäisiä uudennoksia ja suomalaislainoja, joilla kuitenkaan ei voi selittää kaikkia murteen suomenkaltaisia piirteitä ja joita on vaikea asettaa johonkin aikajärjestykseen (Must 1987: 345–356, 1995: 54–55).

18. Ariste tosin oletti kielen siirtyneen puhujiensa mukana Suomenlahden etelärannikolta lahden yli pohjoiseen.

Andrus Saareste (1924, 1931, 1952) ja Mihkel Toomse[19] (esim. 1941: 32) taas ovat painottaneet alueen maantieteellistä läheisyyttä Suomen kanssa ja myöhempien suomalaiskontaktien vaikutusta sen kieleen (Suhonen 1997: 456). Koillisrannikkomurteiden sanastosta väitellyt Tiina Söderman (1996) kannattaa Toomsen ja Saaresten esittämää näkemystä, että koillisrannikkomurteita ei voi pitää vanhana murteena; samoin erityisesti länsiosan sanastoa tutkinut Piret Norvik (1985, 1988, 1996, 1998, 2000a, 2000b, 2002). Toomsen ja Saaresten mukaan pohjoisvirolaiseen murrepohjaan olisi liittynyt vahva suomalainen adstraatti varsinkin n. 1600- ja 1700-luvulla (Suhonen 1997: 461), mikä on ristiriidassa Riho Grünthalin (2009: 237–238) esittämän arvion kanssa. Grünthal määrittelee 1500–1700-luvuilla tapahtuneen Suomenlahden saarten ja inkerinsuomalaisten[20] murteiden alueellisen vaikutuksen viroon tuskin tunnistettavaksi ja 1700–1800-luvulla tapahtuneen vaikutuksen heikosti tunnistettavaksi. Hänen mukaansa vasta 1800-luvulta selvät alueelliset kosketukset ja kielellinen vaikutus jatkuivat aina neuvostovallan alkuun saakka.

Tiit-Rein Viitson (1978: 100, 1985: 404) mukaan rantamurre ja koillismurre, joiksi hän tämän saman jaon ensimmäisenä esittäneen Lauri Kettusen[21] (1917: X, 1929: 8) tavoin murteet jakaa, eivät ole koskaan muodostaneet koillisrannikkomurteiksi nimitettyä murreliittoa, sillä niillä ei ole yhtään vain niille ominaista piirrettä. Uusimmassa alueen kehitystä käsittelevässä tutkimuksessa (Pajusalu et al. 2012) rantamurre ja Alutagusen murre eli koillismurre (*Coast dialect*; *Alutaguse dialect* / *North-East dialect*) pidetäänkin selvästi erillään. Käsitettä koillisrannikkomurteet käytetään vain kerran puhuttaessa leksikaalisista alueista, jotka eivät täysin yhtene murrealueiden kanssa, ja tuolloinkin sitä vahvistetaan sanalla *entire* (*the entire North-East coastal dialect group*, mas. 245). Myös Pajusalu et al. katsovat rantamurteen länsiryhmän kehityksen saaneen vaikutusta suomen murteista (mas. 248).

19. Toomsen (1930, 1932) kirjoittamia suomalaisia lainasanoja ja suomen fonologista vaikutusta koillisviron rannikkomurteissa koskevia töitä säilytetään käsikirjoituksina Eesti Keele Instituutissa Tallinnassa.
20. Suomenpuhujat ovat muuttaneet Inkeriin 1600-luvulla, ts. Inkerin suomalaismurteet ovat syntyneet vasta silloin.
21. Kettusella ”pohjoiset rantamurteet” ja ”koillisviro eli Alutagusen murteet”.

Viime vuosikymmenten systemaattista leksikologista tutkimusta edustavat Tiina Södermanin (1996) väitöskirja viron koko koillisrannikkomurteiden alueen sanastosta sekä Kaja Toikan (painettu 2003) maisterintutkielma koillisrannikkomurteiden itäosan sanastosta. Söderman käsitteli niitä teoksen *Väike murdesõnastik* (VMS) esittämiä sanoja, jotka esiintyvät kaikista koillisrannikon murteiden pitäjistä vähintään kolmessa mutta eivät missään muualla Virossa (esiintymä ts. pitäjissä Jõelähtme, Kuusalu, Haljala, Viru-Nigula, Lüganuse, Jõhvi, Iisaku, Vaivara sekä Södermanilla myös Jõelähtmen, Kuusalun, Haljalan ja Iisakun keskimurteen alueen sanasto sekä keskimurteiset Kadrina ja Rakvere). Tällaisia sanoja on kaikkiaan 698 kappaletta. Kolmen pitäjän kriteeri kuitenkin valikoi aineistoon turhan laajalti tunnettuja sanoja; kiinnostavampaa olisi saattanut olla tarkastella vain kahden pitäjän sanoja. Toikka puolestaan käsittelee juuri sitä koillisrannikon sanastoa, jota tässä artikelissa ei käsitellä (VMS:n esittämät Viru-Nigulassa, Lüganusessa, Jõhvissa, Iisakussa ja Vaivarassa kahdessa pitäjässä mutta eivät muualla Virossa esiintyvät sanat, yhteensä 432). Aineiston koko opinnäytteessä on aiheuttanut tarpeen rajata tarkastelua: käsittely jättää merkityksen sivuun ja on lähinnä niukahkon deskriptiivinen, eikä suomalaisten lainojen lähtöaluetta ei ole selvitetty, kuten kirjoittaja itsekin toteaa (Toikka 2003: 7). Käsillä olevan artikkelin kirjoittajan pro gradu -työ (Björklöf 2012) käsittelee rantamurteen länsiryhmään rajoittuvaa sanastoa (VMS:n esittämät Jõe, Kuu, Hlj pitäjistä kahdessa tai kaikissa kolmessa mutta eivät missään muualla Virossa esiintyvät sanat). Tästä aineistosta suomalaista alkuperää on korosteisen suuri osa, lähes kaksi viidennestä: n. 38 % (yht. 225 sanaa, joista n. 84 lainaa suomesta). Södermanin tutkimuksen koko koillisrannikon murteiden aineistosta suomalaista alkuperää on n. 25 % (aineisto yht. 698 sanaa, joista n. 170 lainaa suomesta) ja Toikan tutkielman koillisrannikon itäosan murteiden aineistosta 17,6 % (yht. 432 sanaa, joista 76 lainaa suomesta) (Söderman 1996: 27, 151; Toikka 2003: 20, 115, 117). Näiden kolmen sanastotutkimuksen perusteella on ilmeistä, että koillisrannikon itäosan sanastossa on inkerinsuomalais-, inkerois- ja vatjalaisvaikutteita, jotka rajoittuvat lähinnä yhteen-kahteen pitäjään, mutta länsiosassa niitä ei ole. Venäläislainat ovat keskittyneet alueen itäosaan, ruotsalaislainat taas länsiosaan. (Söderman 1996: 151, 157, 176, 177–178; Toikka 2003: 116, 117.)

Virolaista lainaa on Suomenlahden suomen murteissa jonkin verran. Lainoja kannakselaismurteissa on tarkastellut Grünthal (1998) ja Kymenlaakson murteissa Punttila (2000, myös 2006), mutta tavallisesti nämä lainat ovat yleisvirolaisista sanoista saatuja. Käsittelemäni aineiston rantamurteen sanoista joitakin on lainautunut kontaktialueen suomen murteisiin: *kaipooheinä* ’kangasajuruoho’ Suu Tyt (< *kaiba-(j)usrohi, kaibasrohi* ’id.’ Kuu Hlj), *keili* ’luistin’ Tyt (< *keil* g. *keili* ’id.’ Jõe Kuu Hlj JõeK Kad), *merssi* ’tuohikontti’ Tyt (< *merss* ’id.’ Jõe Kuu, Ojansuu 1916: 162; Mägiste 1933: 375: muuallekin), *riekku* ’railo’ Kymi Pyht, *sulanrieppu* Suu (< *riek* ’id.’ Jõe Kuu Hlj, SKES 776), *ryyspiikki* ’laiva’ Kymi (< *rüüspiik* ’id.’ Jõe Kuu Hlj); yleisvirolaisista muodoistaan ovat lainautuneet *hopaus* ’aspi, määrly’ Tyt *hopahus* Suu (< vi *obadus* ~ *hobaduss* ’id.’, Äimä 1901: 22 ”vrt.”), *sarikka* : *sarikat* ’kattoparrut’ Tyt (< vi *sarikas* : *sarikad* ’id.’, Ojansuu 1916: 183, ”yhdistys Äimän”; Mägiste 1933: 374: lainautunut myös Säkkijärvelle ja muuallekin) (tarkemmin Björklöf 2012: 220–221).

Laajemmin itämerensuomalaisten kielten keskinäisten historiallisten kontaktien vaikutusta kielen muutokseen on uudemmassa (monografia)kirjallisuudessa keskitytty tarkastelemaan verraten vähän. Helka Riionheimo (2007) on tutkinut väitöskirjassaan virolaiskontaktien vaikutusta Virossa puhutun ns. inkerinsuomen morfologiaan, tarkemmin imperfektinmuodostukseen. Petri Lauerman (1993) väitöskirja käsittelee vatjan vokaaliharmoniaa mutta samalla se esittää myös lainasanoja, joilla on itämerensuomalainen alkuperä, siis lainaoriginaali inkeroisessa, suomessa tai virossa (erityisesti mts. 165–192). Tämän artikkelin kirjoittaja tekee niin ikään väitöstutkimusta Koillis-Viron ja Länsi-Inkerin itämerensuomalaisten kielimuotojen (viron, vatjan, inkeroisen sekä Inkerin suomalaismurteiden) keskinäisistä historiallisista kontakteista sanaston kannalta (samasta aihepiiristä ks. myös Björklöf tulossa).

3.3 Kontaktien luonteesta

Lähisukukielten välisten kontaktien luonne poikkeaa oleellisesti geneettisesti ja typologisesti erilähtöisten kielten kontaktista. Lähisukukielten välillä on osittaista ymmärrettävyyttä ja niiden sanojen rakenteessa on tuttuutta. Tutkimallani alueella ei ole ollut varsinaista

kaksikielisyyttä vaan todennäköisesti niinsanottua reseptiivistä monikielisyyttä, jossa virolaiset ja suomalaiset ovat kommunikoineet jokainen omalla äidinkielellään: he ovat osin ymmärtäneet toistensa kieltä ja keskenään puhuessaan ehkä tavoitelleetkin toisen kieltä yhteisen ymmärryksen rakentamiseksi. Tätä ilmiötä on viime aikoina tutkittu nykyvirolaisten ja -suomalaisten kanssakäymisessä (Härmävaara 2013, 2014, 2017); historiallisesta reseptiivisestä monikielisyydestä itämerensuomalaisten kielimuotojen puhujien välillä Inkerinmaalla ks. Björklöf (tulossa). Rantamurteen puhujat ovat niin ikään olleet tekemisissä kontaktialueen ruotsinkielisten suomalaisten kanssa, mutta ruotsalaisia lainasanoja tutkimassani viron murteessa on vain murto-osa suomalaisten lainojen määrästä. Vaikuttaa ilmeiseltä, että kontaktikielen läheisyys helpottaa ja tukee lainaamista – jopa siinä määrin, että ekspressiivisanoja lainataan runsaasti (vrt. Björklöf 2017 viron rantamurteen ruotsalaislainoista, joissa ei ole ekspressiivisanoja). Ekspressivisten sanojen on vanhastaan katsottu olevan omaperäisiä, mutta uudempi tutkimus (esim. Jarva 2003; Saarikivi 2009) on osoittanut, että ekspressiivisanat voivat mainiosti olla myös lainaperäisiä ja asettua osaksi omaperäistä sikermää tai sanuetta. Toisaalta monet ekspressiivisanat suomessa ovat nimenomaan lainaperäisiä – ja ovat olleet ekspressiivisiä jo lainanantajakielessään (ks. Nikkilä 2001, Hahmo 2002, Jarva 2003). Tutkimassani aineistossa ekspressiivinen sanasto on kuitenkin lainautunut nimenomaan lähisukuisesta suomesta, ei genettisesti erisukuisista kielistä.

Koko lainasana-aineistoni verbien määrä on melko suuri. Se kertoo ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta ja kontaktien tiiviydestä: sanat eivät ole tulleet rantamurteeseen esimerkiksi vain uusien esineiden mukana *Wörter und Sachen* -periaatteen mukaisesti, vaan eri kieliä puhuvat ihmiset ovat todella olleet kanssakäymisessä keskenään: viettäneet aikaa ja tehneet asioita yhdessä. Lainautuneista substantiiveista vain noin kolmannes on sellaisia esineen nimityksiä, jotka tyypillisesti lainautuvat perinteisinä kulttuurilainoina. Aineistoni kaikista adjektiiveista lähes kaksi kolmannesta on lainaa suomesta, adverbeistä lähes neljännes. Pidän adjektiivien ja adverbien lainautumista selvänä merkkinä ihmisten välisestä sosiaalisesta kosketuksesta; samoin verbien ja mielestäni erityisesti kuvailevien liikeverbien lainautuminen todistaa konkreettisesta vuorovaikutuksesta. Suomalaislainojen merkitykset

ovat hyvin vaihtelevia, kun taas lähes kaikki muiden kielten lainat liittyvät nimenomaan meren merkityskenttään: kontaktit suomalaisiin ovat olleet mitä ilmeisimmin kaikkein tiiveimmät. Toisaalta suomesta lainautumista ovat helpottaneet myös jo mainitut lähisukukielten välinen osittainen ymmärrettävyys ja niiden rakenteen osittainen samankaltaisuus.

Suuri osa rantamurteen länsiryhmän suomalaislainoista ja nimenomaan esittämistäni uusista etymologioista on ekspressiivisiä. Ekspressiivisyydelle on tutkimuksessa käytetty erilaisia kriteerejä: semantiikkaa, variaatiota, epäsäännöllisyyttä, äännevaihtelua, morfologiaa, muista sanoista eroavia johtosuhteita (ks. esim. Kulonen 2010: 14–22). Tässä työssäni käytän määritelmää ekspressiivinen ennen kaikkea semanttisin perustein ja lähinnä ”kuvailevan” synonyymina. Jotkin aineistoni sanat kuuluvat selvästi laajempiin sanaryppäisiin, joilla on on yhteinen kanta lainanantajakielessään suomessa (esim. *hellittää*, *lepsua*, *lieputtaa*; Kulonen 2010: 141, 157–158, 161), mutta en paneudu tässä siihen tarkemmin. Ekspressiivisanalle ei liene olemassa tyydyttävää määrittelyä, mutta se on nykyaikaisempi kattotermi entisen ”onomatopo(i)eettis-deskriptiivisen” sijaan. Esimerkiksi Jarva (2003: 11) määrittelee ekspressiivisyyden tarkoittavan, että sana ilmaisee jotakin jo äänneasullaan: kyse voi olla niin onomatopoeettisesta äänen jäljittelystä kuin muunkinlaisesta kuvailusta, deskriptiivisyydestä. Tämä rajanveto ei aina ole selvää, joten yhteiselle käsitteelle on tarve (Jarva 2003: 61–62). Heikki Leskinen (2001: 13) taas on maininnut jääneen vielä epäselväksi, miksi laina-aines on ekspressiivisanastossa erityisen suosittua, mutta hän epäilee yhdeksi tekijäksi vieraan aineksen poikkeuksellisuutta. Pidän kuitenkin todennäköisenä, että tarkastelemassani tapauksessa juuri keskenään kontaktissa olevien kielten lähisukulaisuus on mahdollistanut näin runsaan ekspressiivisanaston lainautumisen. Ekspressiiviset tyypit eivät ole muodostukseltaan ja kehitykseltään tavallisia, eivätkä ne ole klassisia kulttuurilainoja. Tällaisten sanojen runsasta lainautumista vaikuttaa tämän tutkimuksen perusteella tukevan juuri keskenään kontaktissa olevien kielten läheinen sukulaisuus. Tässä artikkelissa esittämistäni aineistoni sanoista pidän merkityksensä ja joissakin tapauksissa myös äänneasunsa puolesta ekspressiivisinä seuraavia: adjektiivi *kolistund*, adverbi *kontas* ~ *köndäss*, substantiivit ?*korped* ~ *korpud*, ?*lekut* ~ *legutimmed*, *riemutim(m)ed*, *visur*, *ventu* sekä verbit ?*ellitama*,

kihnutama, ?*kosetama*, ?*koskuma*, *kühnämä*, *lepsuma*, *lepsutama*, *liebuma*, *liebutama*[1], *liebutama*[2], *liepuma*, *lilluma*, *lüdistama*, *niiutama*, *piibama*, ?*siepama*. Myös Kuusalussa kenttätöitä tehneen Linda Pärtin (1924: 35) kuvauksen mukaan rantamurre ”rakastaa kuvaannollista tapaa sanoa” ja on täynnä synonyymejä ja onomatopoeettisia sanoja.

Suhonen (1979: 364) on esittänyt, että väitetään, etteivät rantamurteen deskriptiivisanat todista mitään suomalais-virolaisista suhteista, mutta että tämä väite pitää kyseenalaistaa. Hänen mukaansa tunnetaan joitakin tusinoita deskriptiivisanoja, jotka tavataan virossa vain rantamurteessa ja lisäksi suomessa. Suhonen kirjoittaa, ettei ole todennäköistä, että tällaiset sanat olisivat syntyneet Viron rannikolla aivan itsenäisesti, mutta myöskään ei olisi selvää, onko kyse lainasanoista. Hän varovasti pitää parhaana ottaa huomioon tässäkin yhteydessä suomen läheisen kontaktin säilyttävä vaikutus. Tutkimukseni perusteella pidän useita ekspressiivisanoja kuitenkin lainoina.

4. Rantamurteen lainasanaston yleisiä tendenssejä

4.1 Fonemaattiset piirteet

Lainasanatutkimuksessa fonologia tavallisesti antaa lainojen tunnistamisen kriteerit. Lähisukukielten kontakti on kuitenkin sikäli erikoislaatuinen, että tällaisia mekaanisehkoja välineitä ei ole kovin paljon (Kuusalun lainojen tunnistamisesta ks. aiemminkin mainittu Suhonen 1979: 360–364).[22] Tutkimani aineiston perusteella rantamurteen länsiryhmän lainasanojen tunnistamisessa voivat auttaa vain muutamat fonemaattiset piirteet: sananalkuiset konsonanttiyhtymät ja jotkin harvat johdintyypit.

22. Viron sanaston oppitekoisen rikastamisen lähteitä käsittelevässä artikkelissaan Huno Rätsep (2002 [1964]: 180–181) nostaa suomalaisten lainojen ryhmän muiden kielten lainoista selvästi eroavaksi. Suomesta saadut lainat ovat mukautuneet foneettisesti täysin viron kielen rakenteeseen eikä kielenkäyttäjä tunnista niissä enää mitään vierasta. Rätsep huomauttaakin suomalaisten lainojen olevan motivoidumpia muihin lainoihin verrattuna. Usein niiden vartalot ovat olemassa myös viron sanoissa, mikä helpottaa uudissanan leviämistä ja sen merkityksen ymmärtämistä. Lisäksi suomalaisia lainoja on tullut niille alueille, joilla muita lainoja voi tavallisesti käyttää vähemmän: tällaisia ovat abstraktit nominit, merkitykseltään tavalliset verbit ja adjektiivit. (Rätsep mp.) Edellä esitetty pätee tekemäni tutkimuksen perusteella myös murresanastoon spontaanisti lainautuneeseen ainekseen.

Sananalkuiset klusiilin ja tremulantin yhtymät *kr-*, *pr-*, *tr-* sekä klusiilin ja likvidan yhtymä *kl-* esiintyvät aineistoni ruotsalais-, saksalais- ja venäläislainoissa sekä sekundaarisesti tuotettuina muutamassa suomalaislainassa. Tätä kriteeriä ei voida pitää aukottomana, sillä yleisemmin ottaen myös viron omaperäisissä ekspressiivisissä sanoissa on sananalkuisia konsonanttiyhtymiä (aineistossani tosin on vain yksi tällainen, *preks* 'herkkuruoka; munakas'; tarkemmin ks. Klaas 1995). Saaresten (1955: 49, kartta 49) mukaan sananalkuinen konsonanttiyhtymä *kl-*, *kr-*, *pl-*, *pr-*, *tr-* on säilynyt lainasanoissa viron pohjois- ja itämurteissa, ja Mustin (2000: 491 jt.) mukaan niin tapahtuu myös viron murteiden venäläislainoissa (Mustin esimerkeissä yhtymät *kr-*, *pl-*, *pr-*, *tr-*). Koillisrannikkomurteita perusteellisesti tutkineen Mustin (1987: 45–46) mukaan rantamurteessa sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovatkin enimmäkseen säilyneet ja myös sekundaarisia yhtymiä esiintyy samassa asemassa. Sananalkuinen konsonanttiyhtymä ei ole itämerensuomalaisille kielille tyypillinen, ja esimerkiksi myös suomen murteissa esiintyvät yhtymät ovatkin lainaperäisiä (tästä alempana). Aineistoni konsonanttiyhtymän sisältävät sanat ovat *klits*, *klitsud*, *kreitsima*, *krubal*, *kruuk*, *praaseldama*, *preks*, *pritsaal*, *trae*, *traks*, *trulling* ~ *trülling* sekä *trou*[23]. Hinderlingin (1981: 102–103, 104) mukaan viron saksalaisissa lainasanoissa säilyvät sananalkuiset konsonanttiyhtymät *pr-*, *kr-*, *pl-*, *kl-* ja viron ekspressiivisanoissa tavallisia ovat samat yhtymät mutta ei kuitenkaan *tr-*. Kaikki viron etymologisen sanakirjan EES:n esittämät *tr*-alkuiset sanat ovatkin lainoja[24], joiden lainaoriginaaleissa esiintyvät *dr-*, *tr-*, *str-* ja joiden lainanantajakielet ovat alasaksa, saksa, ruotsi ja venäjä. Vaba (2015: 337–347 [2002: 393–400]) esittää erilaisia viroon saatujen lainojen sananalkuisten konsonanttiyhtymien substituutiomalleja, joissa konsonanttiyhtymä ei säily. Gösekenin vuoden 1660 sanakirjassa esiintyvissä sanoissa *kl-*, *pl-*, *kr-*, *pr-*, *tr*-yhtymät kuitenkin sekä ovat jääneet lainautumatta että lainautuneet sellaisenaan (Vaba 2015: 345 [2002: 398]). Vaban (2015: 368 [2010: 367]) mukaan viron ekspressiivisten

23. VMS(V) tuntee sanalle vain Kuusalun (sekä ranta- että keskimurteen murrealueen) levikin, joten se on jäänyt pois varsinaisesta aineistostani. Jõelähtmen Pranglin saaren sanana *trou* kuitenkin esintyy Vilbastella (1954 I: 134; 1954 II: 717).
24. Pois lukien "äänteellisesti motivoidut" (*traks*) ja *trips*, sekä *trull*, joka on "viron kielessä muodostetun sanavartalon rinnakkaisvariantti, johon *t-* on lisätty *tr*-alkuisten lainasanojen mallin mukaan" (EES).

ja lainasanojen sananalkuisissa konsonanteissa on vartalovarianttien rinnakkaisuutta (*k-*/*kr-*, *p-*/*pr-*, *t-*/*tr-*), joka johtuu affektiivisuuden tavoittelusta (tästä Turun murteessa Grönholm 1988: 228–232). *kr-*, *pr-* ja *tr-* ovat Vaban (mp.) mukaan kaiken kaikkiaan viron taajimmat sananalkuiset konsonanttiyhtymät.

Rantamurteen sananalkuiset konsonanttiyhtymät ansaitsevat tarkastelun kokonaisuutena, vaikka niitä onkin enemmän koko aineistoni muissa lainoissa kuin artikkelin varsinaisena kohteena olevissa suomalais- ja ruotsalaislainoissa. Aineistoni ruotsalaislainaan *klits*rihm ’purjeen kiinnityssilmukka’[25] (< ru *lits* ’id.’ + vi *rihm*) ja saksalaista alkuperää olevaan sanaan *klitsud* ’luistimet’ (~ Saarenmaa, länsimurre, keskimurteen Juuru *litsud* < sa *Schlittschuh*) on tuotettu *kl*-yhtymä. Nämä eri merkityksiset ja eri lähtöiset sanat ovat muodostuneet keskenään homonyymisiksi lainautumisessa tapahtuneiden substituutioiden vuoksi. Saksalaislaina *kreitsima* ’kiertää ympäri; luovia’ (< sa *kreuzen* ’luovia; risteillä, ajella ristiin rastiin’) ja venäjästä saatu *kruuk* ’nuotan kives’ (< ven *круг* (*krug*) ’rengas, kiekko, kehä, piiri, ympyrä, tahko’) ovat säilyttäneet konsonanttiyhtymänsä, mutta suomesta saatuun sanaan *krubal* ’rypäs’ (< sm *rypäle*) on tuotettu *kr*-yhtymä alkuperäisen *r*:n tilalle; tosin Kuusalussa tunnetaan myös lainaoriginaalin yksinäiskonsonantin ja etuvokaalisuuden säilyttänyt variantti *rübäl*. Alasaksalaislaina *pra(a)seldama* ’pitää juominkeja’ (← as *prasselen* jne.) ja venäläislaina *pritsaal* ’neuvostoaikainen satama’ (< ven *причáл* (*pritsál*) ’satama’) ovat säilyttäneet *pr*-yhtymät ja omaperäisessä, ilmeisesti onomatopoeettisessa sanassa *preks* ’herkkuruoka; munakas’ on munien paistamisen äänen motivoima konsonanttiyhtymä[26]. Ruotsalaislainassa *trou* ’hyljeveneen suojajalas’ (< ruSm *drög* Borgå Pernå [öNL] ’id.’) *dr*-yhtymä on mukautunut fortisklusiililliseksi. Suomesta saadun lainan *trae* ’irtoköli, kölin suojalista’ (< sm *trai* Säkkijärvi [KARE] ’id.’) *tr*-yhtymä on säilynyt. Mikäli sana on lainautunut varianteista *raji*, *raaji*, on siihen tuotettu konsonanttiyhtymä. Wiedemannin sanakirjassaan (1893 [1869]: 385; myöhemmin *Wiedemann*) antamiin sanan Pohjois-Virumaan variantteihin *krāe*,

25. Olen kääntänyt lähteissä viroksi annetut merkityksenselitykset suomeksi.

26. Jõelähtmen Pranglin saarella esiintyvät mitä ilmeisimmin onomatopoeettiset ja lintujen ääntelyn motivoimat muodosteet *kroŋk* ← *ronk* ’Corvus corax; korppi’ ja *krääk* ← *rukkirääk* ’Crex crex; ruisrääkkä’ (sanat Vilbaste 1954 I: 380, II: 575, 577; *krääk* Jõe myös VMS(V)).

krāg, *krād'* on puolestaan tuotettu *kr*-yhtymä, jolloin niistä on tullut venäjästä tai saksasta yleisviroon lainatun 'kaulusta' merkitsevän sanan homonyymejä. Saksalaislainassa *trulling* ~ *trülling* 'Ammodytes tobianus, Hyperoplus lanceolatus, Ammodytes lanceolatus; pikkutuulenkala, isotuulenkala' lainaoriginaalin *Gründling* 'Gobio gobio; törö' *gr*-yhtymä on substituoitu *tr*-yhtymällä (Gösekenin sanakirjassa esiintynyt *trullinck* 'gründling' myös Vaba 2015: 345 [2002: 398]). Latviasta saatu *traks* 'Gasterosteus aculeatus; kolmipiikki, rautakala' (< lv *kaz(a)rags* 'id.') on lainautunut originaalinsa lopusta, ja "jäljelle jääneeseen" osaan **raks* on tuotettu sananalkuiseksi *tr*-yhtymä.

Asetelmassa 1 esitän sananalkuisten konsonanttiyhtymien käsittelyn aineistoni lainoissa. Sulkeissa annetun foneettisen variantin *rou* kohdalla huomataan, että rantamurteen alueen ulkopuolella sanan alussa on konsonanttiyhtymän sijaan yksinäiskonsonantti. Variantti *litsud* taas esiintyy sporadisesti länsimurteen ja Saarenmaan pitäjissä sekä keskimurteen Juurussa. Poikkeuksen muodostaa Kuusalun rantamurteen alueella esiintyvä variantti *rübäl*.

Rantamurre siis sekä säilyttää enimmissä lainasanoissa sananalkuisen konsonanttiyhtymän että tuottaa yhtymiä lainoihin, joissa niitä lähtökielessä ei ole. Sekundaarisia sananalkuisia konsonanttiyhtymiä muodostetaan kaikista kolmesta soinnittomasta klusiilista. Syynä tähän on todennäköisesti kontaktikielten malli, ja paralleeli löydetäänkin suomen kielen Porvoon, Turun ja Rauman murteista, joissa on paljon ruotsalaista lainaa[27]. Suomen murteiden sananalkuinen konsonanttiyhtymä on todettu saadun kontaktivaikutuksena ruotsista suomen maantieteellisesti ruotsiin rajautuviin murteisiin kuten lounaismurteisiin ja Uudenmaan murteisiin sekä venäjästä suomen itämurteisiin (Ojansuu 1906: 24, 25–26; von Fieandt 1907: 8–9; tästä myös Nuolijärvi 1988: 123). Esimerkkejä viron muihin murteisiin (ala)saksalais- ja ruotsalaislainoissa saaduista sananalkuisista konsonanttiyhtymistä löytää muutamista artikkeleista (Haak 1975, 1976; Sedrik 1997). Lainoilta voidaankin jossain määrin hyväksyä sellaista, mikä ei kielen omaan järjestelmään kuulu, ja tässä tapauksessa lainat vaikuttavat nimenomaan tuoneen rantamurteeseen uuden ominaispiirteen, joka on levinnyt murteen omiinkin sanoihin. Aineistoni konsonanttiyhtymistä *kl*- ei esiinny sanojen lainaoriginaaleissa, vaan se

27. Ruotsalaisista lainasanoista Turun murteessa ks. Grönholm (1988).

Rantamurteen länsiryhmän sana	Lainaoriginaali	Merkitys
***kl**its(u)|rihm* Jõe Kuu	< ru ***l**its* ’id.’ + vi *rihm*	’purjeen kiinnityssilmukka’
***kl**itsud* Jõe Kuu Hlj (~ ***l**itsud* l., Sa., Juu)	< sa ***Schl**ittschuh*	’luistimet’
***kr**eitsima* Jõe Kuu	< sa ***kr**euzen*	viR ’kiertää ympäri; luovia’ sa ’luovia; risteillä, - -’
***kr**uuk* Jõe Kuu	< ven ***kr**ug*	viR ’nuotan kives’ ven ’rengas, kiekko’
***kr**ubal* Jõe ~ ***r**übäl* Kuu (!)	< sm ***r**ypäle*	’rypäs’
***pr**a(a)seldama* Kuu Hlj	← as ***pr**asselen* jne.	’pitää juominkeja’
***pr**itsaal* Jõe Kuu	< ven ***pr**itsál*	viR ’neuvostoaik. satama’ ven ’satama’
***tr**ae* Jõe Kuu	< sm ***tr**ai* Säkk	’irtoköli, kölin suojalista’
***tr**ou* Jõe Kuu (~ ***r**ou* KuuK)	< ruSm ***dr**ög* Bo Pä	’hyljeveneen suojajalas’
***tr**ulling* ~ ***tr**ülling* Jõe Kuu Hlj	< sa ***Gr**ündling*	viR ’pikku-/isotuulenkala’ sa ’törö’
***tr**aks* Kuu Hlj	< lv *kaz(a)**r**ags*	’kolmipiikki’

Asetelma 1. Sananalkuisten konsonanttiyhtymien käsittely rantamurteen länsiryhmän lainasanoissa.

on rantamurteen omaperäinen konsonanttiyhtymä, *tr*- taas on yhdessä lainaoriginaalissa, mutta se on tuotettu kahteen lainaan.

Lainoissa rantamurteeseen on saatu muutamia johtimia. Rantamurteen sanassa *kivikune* on tunnistettavissa suomen -*kko*-johdin, joka paljastaa sanan lainaksi, mutta kyseessä on yksittäistapaus. Sen sijaan kolmessa *in* : *ime* -johtimen sisältävässä suomalaislainassa rantamurteeseen on saatu monikolliset -*sim(m)ed*- ja -*tim(m)ed*-johtimet: *rahvasim(m)ed* ~ *rahusimmed* ’rauhaset’ (< sm *rauhasimet*), *legutimmed* ’kukon tai kanan leuanaluspoimut, heltat’ (< sm *lekuttimet*), *riemutim(m)ed* ’vaatteista’ (< sm *rimputtimet* + sm *riemut* KYM). Tämä johdin on tuotettu sekundaarisesti suomalaislainaan *rajasi(me)d*

’nivuset’ (< sm *raaja*). VMSV:ssa on näiden aineistoni sanojen lisäksi kaikkiaan parikymmentä *-simed*/*-tim(m)ed*-johtimen sisältävää sanaa, joista valtaosa on yksinomaan Kuusalun sanoja. Muutama sana on rantamurteen itäryhmän Vaivarasta ja muutama rantamurteen keskiryhmän Viru-Nigulasta, jotka molemmat ovat niin ikään suomenvaikutteisia alueita. Johtimet tuntuvat asettuvan jossakin määrin samanmerkityksisiin sanoihin: Vaivarassa ’kaularauhaset’ ovat *lauvatsimed* ja Kuusalussa ’nivuset’ taas *kuositimed* – myös nivusissa on imusolmukkeet. Johtimista osassa tapahtunut jälkitavun *m*:n geminoituminen on rantamurteelle tyypillistä: Mustin (1987: 92–93, 1995: 18–19) mukaan koillisrannikolla konsonanteilla *m*, *n*, *l*, *v* on vahva taipumus geminoitua sekä geminaatan säilyä sivupainollisessa tavussa, ja *m* on säilynyt ja sivupainollisessa tavussa myös geminoitunut alun perin (**m*- >) *n*-loppuisen nominin obliikvisijoissa. Toisaalta Vilbasten (1954 I: 377, 385–386, 406) mukaan Jõelähtmen Pranglin murteessa esiintyvistä suomen taivutuksista tyypillisin on *-s-*, *-si-*, *-ti-*, *-di-*, *-li-*loppuisten sanojen genetiivin pääte *-imme* (sekä partitiivin pääte *-ind*), joka esiintyy myös Kuusalun Kolgan rannassa (esim. *alasi* : *alasimme*, *arjusti* : *arjustimme*, *iŋgesti* : *iŋgestimme*, *kalsi* : *kalsimme*, *kovasi* : *kovasimme*, *kuersi* : *kuersimme*, *kusiti* : *kusitimme*, *näbisti* : *näbistimme*, *retli* : *retlimme*, *rinnusti* : *rinnustimme*, *tilgudi*: *tilgudimme*, *uherdi* : *uherdimme*, *vigadi* : *vigadimme*).

-ling-johdin esiintyy ruotsalaislainassa *märling* ’määrlinki, katkaistun köyden pään sitomiseen käytettävä nyöri’ (< ruSm *märling* ’id.’ öNL). Lainattaessa ruotsista samanmerkityksinen sana *surling* (< ru *surrning* ’id.’) alkuperäinen *-ning*-suffiksi on substituoitu tutulla *-ling*-suffiksilla. Sama suffiksi on saksan kalannimilainoissa Jõe Kuu *pütling* ~ *pötling* ~ *pitling* ’savusilakka’ (< sa *Bückling* ’id.’) ja Kuu Hlj *trulling* ~ *trülling* ’tuulenkala’ (< sa *Gründling* ’törö’). Sanat on hyväksytty rantamurteeseen todennäköisesti viron *-ng*-johtimen kanssa samanasuisina. *-ling*-päätteestä on tullut jonkinlainen malli kalannimiin, sillä Kuusalun keskimurteesta on talletettu kalannimi *tuuleling*, jossa *-ling* toimii itsenäisenä johtimena: on hahmotettu, että kalannimet voivat olla *-ling*-päätteisiä, ja tällä suffiksilla on muodostettu täysin uusi nimi – sanan pääteaines on siis reanalysoitu johtimeksi. Jõelähtmessä tunnetaankin *silling*, joka on todennäköisesti *ling*-johtimella muodostettu johdos kalannimestä Jõe Kuu JõeK *sill*,

joka puolestaan on laina suomen sanasta *silli* ja länsimurteisessa Ridalassa tunnetaan *krõlling* '?isotuulenkala' (sanat VMSV). Onpahan Kuusalussa myös oma muodoste *ahnerullinges* 'ahven', joka on johdettu Jõelähtmen ja Kuusalun 'ahventa' merkitsevästä sanasta *ahnes* ~ Kuu *ahn* ~ Kad *ahne*[28], johon on lisätty vielä *-es*-johdinkin (sanat EMS I: 145, 146).

Ensi tavun *ie*-diftongi on säilynyt suomalaislainoissa ja se on tuotettu sekundaarisesti yhteen ruotsalaislainaan, sillä koillisrannikolla pitkät puolisuppeat vokaalit diftongiutuvat samoin kuin suomessa: *ee* > *ie* (Jõe *iä*, *ia*), *oo* > *uo*, *öö* > *üö* (Must 1987: 122–123; 1995: 21). Tämä diftongiutuminen on kaikissa asemissa tyypillinen myös suomen kaakkoismurteille. Diftongi *ie* on säilynyt suomalaislainoissa *liebutama*[2] 'liata, riepottaa' (< sm *lieputtaa* + sm *riepottaa*), *liebutama*[1] 'liehuttaa' (< sm *lieputtaa*), *liebuma* 'liehua, lieppua' (< sm *lieppua*), *liepuma* 'liehua' (< sm *lieppua*), *siepama* 'näpistää' (< sm *siepata*); se on myös kontaminaatiolainassa *riemutim(m)ed* 'vaatteista' (< sm *rimputtimet* + sm *riemut* KYM). Diftongi on tuotettu ruotsin lainaan *liete* ~ *liede* 'verkon koho' (< ruSm *lete* 'id.'). Muista viron murteista eteläviroa (ja Hiidenmaan Pühalepaa) lukuunottamatta kadonnut sananalkuisen *h*:n ääntyminen on Kuusalun[29] vanhan rantamurteen tyypillinen piirre (Must 1987: 87), ja useissa suomalaislainoissa sananalkuinen *h* onkin säilynyt: *hajutama* < sm *hajottaa*, *harmitama* < sm *harmittaa*, *hell* < sm *helli* / ruSm *häll*, *hingal(u)* < sm *hinkalo*, *hodu* < sm *hotu*, *hudikas* < sm *hutikassa*. Molemmat variantit on lainalla *huonust* ~ *uonost(i)* < sm *huonosti* ja *h*:n menettäneet lainat *arts* < sm *hartsi*, *ellitama* < sm *hellittää* ovat mahdollisesti myöhäisiä.

4.2 Lainautumisalueet

Aineiston lähes kaikki suomen kielestä lainatut sanat tunnetaan Kymenlaaksossa ja Karjalan kannaksella; neljänneksellä sanoista on levikki vain näillä alueilla tai niistä toisella. Ruotsin kielen lainalähteistä osa esiintyy vain Itä-Uudenmaan murteissa. Tutkimus osoittaa, että

28. Muita muotoja *ahnes* Simuna [keskimurre], *ahnõ*ʔ Karula Hargla [Võrun murre] 'ahven' (EMS I: 145, 146).
29. Kuusalun Kõnnun rannassa säilynyt 1980-luvulle asti, Kolgan rannassa merkitty muistiin 1920-luvulla ja muistettu 1980-luvulla (Must 1987: 87).

rantamurteen länsiryhmän alueen virolaiset ovat olleet tekemisissä erityisesti suomen Kymenlaakson murteen ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän puhujien kanssa. Tulosta tukevat osaltaan Grünthalin (1998) suomalais-virolaisten meriyhteyksien Karjalan kannakselle antaman virolaisen lainasanaston tarkastelu sekä kansatieteilijä Talven (1972) tutkimus Suomen kulttuurirajoista ja -alueista. Kannaksen merkitystä on historiallisesti todennäköisesti korostanut se seikka, että Viipuri sai kaupunkioikeudet jo vuonna 1403 ja Kymenlaaksossa, Hämeen reunamailla sijaitseva Vehkalahti vasta 1653. Vehkalahti myös tuhoutui Suuressa Pohjan sodassa 1712, ja sen paikalle perustettiin yksitoista vuotta myöhemmin Hamina.

Käsittelemäni aineiston perusteella aiemmin esitettyä hypoteesiä virolaisten kontakteista hämäläisten kanssa ei kuitenkaan voi pitää mitenkään ensisijaisena. Suhonen (2000) on tutkinut Mihkel Toomsen keräämää sanastoa ja esittää tämän levikiltään koillisrannikkoa laajemmaksi osoittautuvan sanaston perusteella, että Hämeen ja Kymenlaakson korostuminen suomen vastineiden levikkialueena vahvistaa aiemmin esitettyjä oletuksia näistä alueista Viroon suuntautuneen migraation lähtöalueina. Hän viittaa lähteisiin (Toomse 1938b, Mägiste 1952, Johansen 1951), joiden relevanttiutta hämäläiskontaktien todistajina olen kritisoinut (Björklöf 2012: 233–235, 236). Myös Mustin (1987: 352, 354) mukaan koillisrannikkomurteen länsi- ja keskiryhmällä olisi ilmeisesti ollut kontaktit ensi sijassa suomen kaakkoishämäläiseen murreryhmään sekä Tytärsaarelle ja vasta itäryhmän murteilla (näitä Mustilla (1995: 50) ovat Lüganuse, Jõhvi, Iisaku ja Vaivara) Kaakkois-Suomen länsiosaan eli Uudenmaan itäiseen rannikkoon, Kymenlaaksoon ja Viipurin ympäristöön sekä Tytärsaarelle ja Suursaarelle. Must ei kuitenkaan ole tutkinut suomalaista lainasanastoa, ja hän viittaakin viiteen morfologiseen piirteeseen ja toisaalta tukeutuu lähteisiin, joista yksikään ei käsittele viron koillisrannikkomurteiden suomalaisia lainasanoja. Nämä ovat Toomse (1938a: 52, artikkeli jossa käsitellään yhtä viron verbityyppiä), Mägiste (1933), joka käsittelee virolaisia lainoja suomessa ja (1952) suomalaista siirtoasutusta Viron pohjoisrannikolla ja Hiidenmaalla sekä Talve (1972).

Kaakkois-Hämeen murreryhmän eteläosassa Porvoo on ainoa rannikolla sijaitseva pitäjä, josta on olemassa suomen murreaineistoa.

Tätä materiaalia on kuitenkin vain vähän (30.11.2017 SMS:n verkossa olevassa sanavälissä on 129 esimerkkilausetta Porvoosta[30] ja levikki Porvoon pitäjässä myös ilman varsinaista esimerkkilausetta esiintyy kaiken kaikkiaan yhteensä 156 kertaa). Tutkimalla rantamurteen länsiryhmään ruotsista lainautunutta sanastoa olen pystynyt selvittämään, että sanastoa on voitu lainata myös Porvoon alueelta (Björklöf 2017). Tästä eri tavoin todistavia sanoja ovat rantamurteeseen lainautuneet *hell*, *köli*, *liete*, *lietepael*, (*laagvesi*, *risla*) ja erityisesti *trou* (ma. 389) sekä suomesta lainautuneet *kontas* ja *koskuma*.

Alle puolet aineistoni suomesta lainautuneiden sanojen laina-originaaleista on yleissuomalaisia. Pienen levikin sanoja on neljännes suomalaislainojen lähteistä, ja ne ovat tunnettuja vain eteläkarjalaisissa murteissa, kymenlaaksolaisissa murteissa tai niissä molemmissa. Tutkimukseni perusteella vaikuttaa siis ilmeiseltä, että juuri Kymenlaakso ja Karjalan kannas ovat olleet viron rantamurteen kontaktialue (ks. karttaa 6). Eräillä laina-alkuperillä on kuitenkin suomen murteissa joko selvästi suppea levikki tai muutoin yleissuomalaisen sanan rantamurteeseen lainautuneen merkityksen esiintymisala Suomessa on pieni. Joissakin tapauksissa yleisehköllä sanalla on pistemäinen levikki Suomenlahden rannikolla. Tällaisten sanojen osalta onkin mahdollista määritellä, minkä alueen suomalaisilta ne on viron rantamurteeseen lainattu. Näitä sanoja on 25. Rantamurteen sanoista *hell*, *kailat* ei voida varmasti tietää, onko ne lainattu suoraan ruotsista vai suomen välityksellä. Vain yhden murrealueen sanoja ovat Kymenlaakson *kyhnätä*, *riemu*, *risla*, *sukkulainen* ja suomen Etelä-Karjalan murteen *hajottaa* ’levittää verkkoja kuivumaan’, *kolistua*, *lieppua*, *lillua*, *rauhasimet*, *sohka*, *tihmakka*, *tihmas*, *viislaita*. Vain kahden murrealueen, käytännössä sekä Kymenlaakson että Karjalan kannaksen Etelä-Karjalan, yhteisiä sanoja ovat *ahkio* (kalastuksessa, hylkeenpyynnissä), *helli*, *hotu*, *kailetti*, *kosettaa*, *ousti*, *trai* ~ *raji* ~ *raaji*, *rousku*, *ruutuinen* (ikkunaruuduista), *silmäpako* (verkossa), *varppeet*, *venttu*; *lepsuttaa* on hämäläis-karjalainen.

30. Vrt. esim. Pyhtää 259 (300), Kymi 4491 (5569), Suursaari 460 (605), Haapasaari 164 (215), Vehkalahti 567 (737), Virolahti 1236 (1543), Tytärsaari 415 (545), Lavansaari 455 (585), Seiskari 170 (240), Säkkijärvi 778 (990), Vahviala 324 (385), Viipuri 401 (464), Johannes 400 (491), Koivisto 1008 (1248), Kuolemajärvi 405 (459), Uusikirkko Vpl. 3870 (5030). Suluissa olevat tiedot, joihin sisältyvät myös ilman esimerkkilausetta annetut maininnat levikistä pitäjässä, ovat Kotimaisten kielten keskuksen sisäisestä SMS:n tietokannasta.

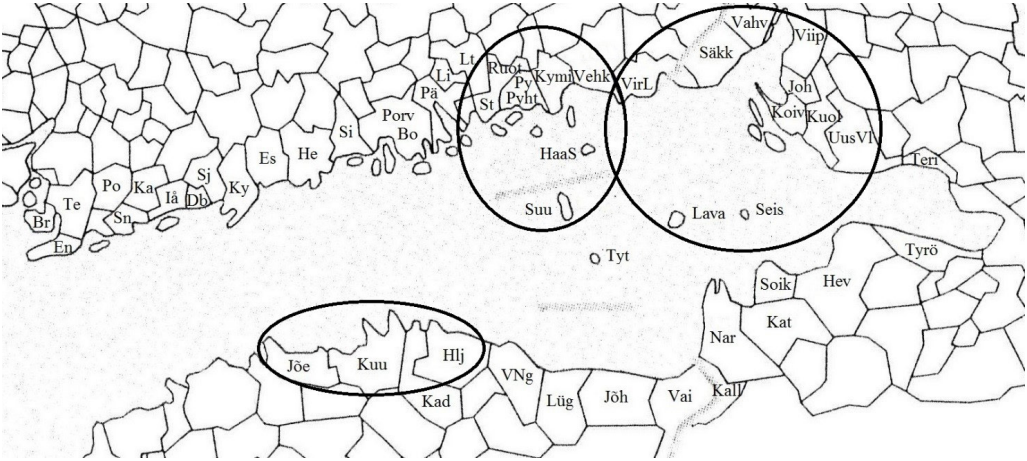

Kartta 6. Suomenlahdella puhutut murteet. Vasemmalta oikealle lukien on ympyröity 1) viron rantamurteen länsiryhmä, johon artikkeli keskittyy, ja sen kontaktialueet tutkitun sana-aineiston perusteella (Björklöf 2012): 2) Kymenlaakso ja 3) Karjalan kannas. Tytärsaari kuuluu Karjalan kannaksen kontaktialueeseen. (Karttapohja ALFE:sta, merkinnät SB.) **Viro**: rantamurre länsi: Jõelähtme, Kuusalu, Haljala (rannikon läntinen osa); keskimurre: Kadrina; rantamurre keski: Haljala (rannikon itäinen osa), Viru-Nigula; Alutagusen murre: Lüganuse, Jõhvi; rantamurre itä: Vaivaran rannikko | **suomi**: HÄMK etelä: Porvoo; KYM: Ruotsinpyhtää, Pyhtää, Kymi, Vehkalahti, Haapasaari, Suursaari; KARE: Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari, Virolahti, Säkkijärvi, Vahviala, Viipuri, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl., Terijoki; INK: Tyrö, Hevaa, Soikkola, Kattila, Narvusi, Kallivere | **ruotsi**: vNL: Bromarv, Ekenäs, Tenala, Pojo, Snappertuna, Karis, Ingå, Degerby; mNL: Sjundeå, Kyrkslätt, Esbo, Helsinge; öNL: Sibbo, Borgå, Pernå, Liljendal, Lappträsk, Strömfors, Pyttis.

5. Suomalaisia lainasanoja viron rantamurteessa

Suomalaislainojen osalta painavin etymologioinnin kriteerini on levikkikriteeri. Kun sana esiintyy virossa vain näin pienellä alueella kuin aineistossani, perustelen sen lainaperäisyyden todistamalla suomen vastaavan sanan laajempilevikkiseksi. Tunnettujen merenylisten suhteiden vuoksi lainautuminen on epäilemättä mahdollista ja lisäksi hyvin todennäköistä.

Esitän etymologiat aakkosjärjestyksessä aloittaen varmoista uusista etymologioista. Lukuun 5.2 olen koonnut monitulkintaiset uudet

etymologiat ja luvussa 5.3 esitän korjaamani tai uudelleen perustelemani aiemmin esitetyt suomalaisetymologiat. Kaikkien aiemmin esitettyjen etymologioiden lainanantajakielenä ei kuitenkaan aina ole pidetty suomea. Suomalaislainalla tarkoitan sanaa, joka on lainattu viron rantamurteeseen suomen kielen kautta riippumatta sen alkuperästä suomen kielessä. Lainautumisketjut olen pyrkinyt selvittämään. Olen kääntänyt virolaisten teosten vironkieliset merkityksenselitykset suomeksi VMS:sta aloittaen ja EMS:n ja EMSkk:n esimerkkilauseiden pohjalta, mutta annan myös joitakin kääntämättömiä selitteitä. Jos yleisvirossa on rantamurteen lainasanan käännösvastineeksi sopiva sana, annan sen otsikkorivillä suomenkielisen merkityksenselityksen jäljessä sulkeissa. Mikäli sana on voinut lainautua vain yhdeltä tai kahdelta suomen murrealueelta, käytännössä Kymenlaakson tai/ja Etelä-Karjalan murrealueelta, merkitsen tämän lainautumisalueen otsikkoriville suomen lainaoriginaalin jälkeen. Milloin viron tai suomen sana ei ole vielä ehtinyt julkaistuihin murresanakirjoihin (vuoden 2018 alussa EMS on julkaistu sanaan *nälpsama* saakka, SMS sanaan *lofka*), annan murrearkistoista etsimiäni lause-esimerkkejä tarpeen mukaan kulloinkin tarkasteltavan sanan merkityksen täsmentämiseksi. Tukeudun arkistojen tietoihin sanojen asuista ja levikeistä niissä tapauksissa, joissa julkaistujen lähteiden tieto on ristiriitaista. Joitakin viron murresanakirjan arkistosta puuttuvia levikkitietoja olen löytänyt Vilbasten (vanhemmissa töissä Vilberg) artikkeleista ja käsikirjoituksista. Vilbasten artikkeleita on sanastettu viron murresanaston kokoomakortistoon (EMSkk), mutta käytännössä olen löytänyt joitakin puutteita, eniten Pranglin saarta koskevasta käsikirjoituksesta (Vilbaste 1954).

5.1 Varmoja uusia suomalaisetymologioita

5.1.1 ***arts*** g. ***-i*** s. 'hartsi' (vi *kampol*) Jõe Kuu < sm *hartsi* < ru *harts* < mys *harz*, kas *hart*

Suomessa yleinen sana *hartsi* on lainattu ruotsista (SSA 1: 144–145; Bentlin 2008: 106) ja suomen sana on rantamurteen sanan *arts* lainalähde. Levikin virossa pitäisi olla laajempi, jos laina olisi saatu siihen suoraan saksasta. Ruotsista lainautuminen sen sijaan on mahdollista,

mutta mielestäni todennäköisempää se kuitenkin on suomesta: suomen sanan asu on tavallisesti *hartsi* (vaikkakin Kymenlaaksosta on joitakin tietoja asusta *harssi*), kun taas Sipoossa, Porvoossa ja Pyhtäällä ruotsin sanan asu on *t*:tön *hars* (SMS(E); FO s.v. *harts*). Ylipäätään koko aineistossani on ruotsista saatuja lainasanoja kuudesosa suomesta saatujen lainojen määrästä. Rantamurre säilyttää tavallisesti sananalkuisen *h*:n, joten laina on todennäköisesti hyvin nuori eikä sitä ole merkitty muistiin Kuusalun Kõnnun rannasta Pärispään tai Viinistun kylistä, joissa *h* säilyisi (esim. Vilberg 1922: 203; rantamurteen sananalkuisesta *h*:sta ks. tarkemmin lukua 4.1). SSA määritteleekin suomen murteissa tunnetun sanan olevan uudempaa kieltä ja merkitsevän ’tavallisesti havupuiden pihkasta kuumentamallla valmistettua tai kaupasta ostettua ainetta, jota käytetään esim. suljetun pullon suun tiivistämiseen, viulun jousen käsittelyyn kitkan aikaansaamiseksi tms.’. Jõelähtmessä ja Kuusalussa hartsia on käytetty saippuan valmistukseen (EMS I: 446; EMSkk).

5.1.2 ***ellitama*** v. ’antaa (salaa)’ Jõe Kuu < sm *hellittää*

Yleisuomalainen laajempimerkityksinen verbi *hellittää* on lainautunut rantamurteeseen merkityksessä ’antaa (salaa)’. Tällainen pienellä alueella tavattava yksi spesifi merkitys kertookin usein lainautumisesta. Laina on todennäköisimmin saatu runsaimpien tietojen alueelta (eteläinen Varsinais-Suomi, Länsi-Uusimaa, Varsinais-Suomen ylämaa, Etelä-Satakunta, Häme, Kymenlaakso), joista mahdollisia ovat lähinnä Kymenlaakso ja periaatteessa Kaakkois-Hämeen eteläosa. Suomen *hellittää*-verbillä on myös antamiseen viittaavaa käyttöä: esim. *se* [omenapuu] *hellittää hirveest* omenia. Vihti [Länsi-Uusimaa] | Luovuttivat maansa pojalleen: *Hellittivät paikkans pojalle.* Nurmijärvi [HÄME eteläosa] (SMSE). Kuusalussa tunnetaan lisäksi verbi *`hellitama*, *`ellidämä* ’liikkua paikaltaan; päästää irti’ (EMS I: 692), joka on myös todennäköinen suomalaislaina ja jonka varianteissa nähdään sananalkuisen *h*:n vaihtelu. ’Päästää irti’ on yksi suomen polyseemisen verbin merkityksistä. Myös karjalan kielessä tunnetaan *hellitteä* samankaltaisissa merkityksissä kuin suomessa ja Kettunen on merkinnyt muistiin pohjoislyydiläisen Sununsuun verbin *heĺĺittädä* (KKSV; VVS).

5.1.3 ***hajutama*** v. 'hajottaa eli levittää verkkoja; venäyttää itsensä ja saada tyrä' Jõe Kuu < sm *hajottaa* KARE

Monimerkityksinen *hajottaa* on yleissuomalainen sana, mutta 'verkkojen (kuivumaan) levittämisen' merkityksessä se on tunnettu ainakin Lavansaaressa, mistä se todennäköisimmin on lainautunut: *Ja siit ku ves on valunnu niist* [huuhdotuista verkoista] *pois ni siit ne hajotettaa vapehii kuivomaa*. Lava (SMS(E)). Johannes Aavik toi kielenuudistuksen aikana viron kirjakieleen verbit *hajuma* (1914, < sm *hajota*, myös murresana), *hajutama* (1915, < sm *hajottaa*) (Rätsep 2002 [1976]: 240–241), mutta verbillä *hajutama* ei ole merkitystä 'levittää'. Vilbergillä (1925: 120, 127) esiintyy Kuu *ajutama* 'verkkojen levittämisen' merkityksessä: valmiiksi kudottu verkko otettiin pois verkkoharkilta, jolla se kudottaessa oli, ja venytettiin polvien päällä verkon silmät auki oikeaan muotoonsa. 'Itsensä venäyttämisen ja tyrän saamisen' ainakin Kuusalun Kolgassa esiintyvä merkitys (Pärt 1924: 39, EMS 1: 219) on myös merkityksen erikoistumista.

Suomesta on lainattu rantamurteeseen myös 'kalaverkon tyhjentämistä' merkitsevät verbit Hlj *suoritama*, VNg *suarittama*, VNg Jõh Vai *suorima* < sm *suorittaa* 'id.' (Etelä-Häme, kaakkoismurteet; Söderman 1996: 118) sekä nähdäkseni verbi Kuu *kogema* 'kokea pyydyksiä' < sm *kokea* ja 'veneessä olevaa verkkokasaa' merkitsevä Kuu *tehas*, joka esiintyy tavallisesti monikossa *tehtat* < sm *tehtaat* 'id.' (sanat VMSV sekä *tehtat* teoksessa Must 1995: 676). Vilbergin Jõelähtmestä ja Kuusalusta muistiin kirjoittamia ja todennäköisesti suomesta lainautuneita verbejä ovat *ahtama* 'panna verkko seipäille kuivumaan' < sm *ahtaa* ('verkosta tai nuotasta: ripustaa kuivumaan' KYM KAR - - Kall; esim. *jok verkot on ahjettu?* Suu | *männää ahtamaa vapehiis verkot*. Seis | *Aha verkot*. Kall (SMS)), *koetama* ~ *kuetama*[31] 'kokea verkkoja' < sm *kokea* ('tarkastaa pyydys, noutaa saalis pyydyksestä' eniten tietoja mm. KYM, SMS:n levikkikartalla Kymi, Haapasaari, Vehkalahti, Virolahti, Tytärsaari, Vahviala, Johannes, Koivisto (SMS s.v. *kokea*, kartta *kokea* 'id.')), *koettaa*; sekä mahdollisesti *laskma* ~ *laskema* merkityksessä 'laskea verkkoja

31. Vrt. rantamurteen ja Võrun yhteinen sana Jõe Kuu Hlj Põlva Räpina *koetama* ~ *kuetama* 'yrittää' (VMS(V), Norvik 2000a: 191).

tai nuotta mereen' < sm *laskea* ja *peastma* ~ *päästama* merkityksessä 'päästää verkkoja' < sm *päästää* (rantamurteen sanat Vilberg 1910: 377, 382, 380, 385, 428).

5.1.4 ***huonust*** ~ ***uonost(i)*** adv. 'huonosti' (vi *halvasti*) Kuu Hlj < sm *huonosti*

Virossa merkityksessä 'huono' esiintyy vartalo *halb*. Suomen sanalle *huono* läheisiä muotoja esiintyy VMSV:n mukaan viron suomenvaikutteisilla alueilla ja niiden läheisyydessä, ja SSA (1: 187 s.v. *huono*) esittää viron murresanan *(h)oon* g. *-u* lainautumisen suomesta kysymysmerkillä (NSES 222 taas pitää sitä etymologisena vastineena; etymologia selvittämättä). Adverbi on ilmeinen laina kirjasuomessa jo Agricolalla esiintyneestä yleissuomalaisesta sanasta. Rantamurre on säilyttänyt siinä ensi tavun *uo*-diftongin ja eri varianteissa sananalkuisen *h*:n, jälkitavun *o*:n tai sananloppuisen *i*:n, jotka ovat niin suomen kielen kuin rantamurteenkin piirteitä.

Useiden varianttien määrä suppealla alueella johtuu siitä, että rantamurteen länsiryhmässä (lähinnä Jõe Kuu) tavataan *-sti*-päätteisiä adverbejä ja murteelle laajemmin tyypillisiä ovat puolestaan elatiiviset *-st*-adverbit, joita on koko koillisrannikon alueella (Must 1987: 148–149). Variantti *uonust* onkin Haljalasta, rantamurteen länsiryhmän kaikkein taantuneimmasta murteesta; Kuusalussa on esim. myös *(h)üäst(i)* 'hyvin' (sanat mts. 149). Sana voisi periaatteessa olla myös rantamurteen oma johdos arvattavasti suomesta lainatusta adjektiivista *oonu* ~ *huon* ~ *uono* (Jõe Kuu Hlj VNg Jõh Vai Muh Hää KuuK Kad HljK; VMS(V)), mutta sen suppea levikki rantamurteessa viittaa pikemmin suoraan suomesta lainautumiseen. SSA pitää lähisukukielten *huono*-vartalon muotoja vastineina. Näistä kuitenkin todennäköisesti suomalaista lainaa on inkeroisen *hōno* 'huono' Vibjä Laukaansuu (IMS 71, "luultavasti suomal. murteista") sekä vatjan *hoonossi* Lu 'halvasti' ja vatjan *h*-alkuiset adjektiivit (VKS 1: 263), joita SSA ei esitäkään.

5.1.5 ***kasa*** s. 'kasa, joukko' (vi *hunnik*, *kogum*) Kuu Hlj < sm *kasa*

Yleissuomalainen ja polyseeminen *kasa*, joka on esiintynyt kirjasuomessa jo Florinuksella 1678 (SSA 1: 321) sekä Gananderin sanakirjassa (1786–1787; myöhemmin *Ganander*) ja Lönnrotin sanakirjassa (1874, 1880; myöhemmin *Lönnrot*), on todennäköinen laina-alkuperä rantamurteen sanalle *kasa*. Runsaiden tietojen alueista Kymenlaakso ja niukkojen tietojen alueista kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmä ovat sen todennäköisiä lähtöalueita. SMS:n kartan mukaan sanalla onkin levikki Kymissä, Vehkalahdella, Virolahdella ja Uudellakirkolla (SMS s.v. *kasa*[1], kartta *kasa*[1]). SSA:n mukaan sama sana on lainautunut suomesta karjalan kielen Ilomantsin ja Korpiselän murteisiin, mikä levikin perusteella tuntuukin todennäköiseltä, NSES (370) taas pitää karjalan sanaa suomen sanan ainoana etymologisena vastineena ja määrittelee itämerensuomen suppean levikin viittaavan lainautumiseen muinaisruotsista.

5.1.6 ***kets*** s. 'rysän reisi, sivuverkko' Jõe Kuu < sm *ketsu* KYM < ruSm *ketso* öNL

Sanan *kets(u)* 'rysän aitaverkon kummallakin puolella oleva johdinverkko' levikki on mielenkiintoisen suppea Suomenlahden kummankin puolen: sana esiintyy Virossa vain Jõelähtmessä, Kuusalussa ja Haljalassa sekä Suomessa vain Pyhtäällä, Vehkalahdella – ja Pohjois-Pohjanmaan länsiosassa Kuivaniemellä. Pyhtäältä tunnetaan myös muoto *ketso*. (SMS.) Sanan lainautumissuunta on sekä suomen laajemman levikin että historiallisten tietojen perusteella suomesta viroon. Suomen sanan alkuperä puolestaan on suomenruotsin murteissa, 'rysän sivuverkkoa' merkitsevä *ketso* (Pohjanmaalla ja) Pyhtäällä, josta sana todennäköisesti on lainautunut suomen Pyhtään ja Vehkalahden murteisiin. Suomen ruotsalaismurteiden sana on variantti ruotsin polyseemisestä sanasta *krets*, joka merkitsee paikoitellen 'isonrysän sivuverkko' (sana SAOB). Sana on saatu Kymenlaaksoon todennäköisesti silloin, kun Talven (1990 [1979]: 89; 1996: 137, 162, 346) mukaan 1860-luvulla Ruotsinpyhtäältä kalavesiä vuokranneet pohjanmaalaiset kalastajat toivat siian- ja silakanpyyntiin käytetyn

isonrysän Suomenlahdelle, Kaunissaareen, Vehkalahdelle, Koivistolle ja Kuolemajärvelle (kahdesta viimeksi mainitusta myös Aalberg & Hoppu 1953: 211). Isorysä levisi ulkosaarille ja sen käyttö Suomessa loppui n. vuonna 1935 (Talve 1990 [1979]: 89). Sanan genetiivivartalossa *ketsu* on säilynyt viron äännerakenteeseen sopiva loppuvokaali *u*, nominatiivi on virolle tyypillisesti loppuheittoinen. Toisaalta Kuusalussa tunnetaan myös nominatiivi *ketsu* sekä genetiivi *ketsi*.

Syvän veden rysät otettiin Virossa käyttöön suomalaisten mallin mukaan 1860–1870-luvulla aluksi saarilla ja länsirannikolla, sitten myös muualla rannikolla. Suuria silakkarysiä alettiin käyttää nuottien ja verkkojen sijaan 1800-luvun viimeisillä kymmenillä niin ikään suomalaisten mallin mukaan, aluksi pohjoisrannikolla ja myöhemmin muualla. 1900-luvun toisella puoliskolla uudet pyydykset korvasivat rysät. (ERKL 2007: 263–264, Troska.) Jõelähtmen Kostiveren rantakylään tuotiin ensimmäinen rysä, hiidenmaalaisten tekemä merta (vi *mõrd*) vuonna 1895. Hieman myöhemmin Jõelähtmen Mannivaan tuotiin ensimmäinen suomalainen rysä, ja sieltä rysä levisi muualle. (Loorits 2002 [1939]: 168.) Viimeistään näihin aikoihin on siis myös sana *kets* saatu rantamurteeseen. Sm *rysä*, vi *rüsa* merkitsee nimenomaan verkosta tehtyä mertaa siinä missä vanhempi pyydystyyppi, sm *merta*, vi *mõrd*, on vitsoista tehty jäykkä rakennelma.

Eri pyyntivälineen samaa osaa merkitsevä *siul* 'nuotan reisi, sivuverkko' esiintyy virossa vain Kuusalussa ja Kadrinassa (VMSV) ja on myös lainautunut viroon suomesta (Must 1987: 72–73). Norvikin (2000a: 189) mukaan *siul* esiintyy Kuusalussa Kõnnun rannassa, mutta Kolgan rannassa on samassa merkityksessä käytössä *`nuoda tiib*. Tällaisia pitäjän sisällä esiintyviä sanastollisia eroja on rantamurteessa esiintynyt sen tähden, että viereisten niemien (Jumindan ja Pärispean) rantalaiset eivät juuri olleet tekemisissä toistensa kanssa (mas. 188).

5.1.7 ***kivikune*** adj. 'kivikkoinen' (vi *kivine*) Jõe Kuu < sm *kivikkoinen* KARE

Rantamurteen *kivikune* on selvä laina suomesta: siinä on jäljellä suomen *-kko*-johdin viron äännejärjestelmään mukautuneena (jälkitavussa *o* > *u*) ja suomen johdin *-nen* on lyhentynyt loppuheittoiseksi. Lainassa on saatu rantamurteeseen uusi johdin *-kune*, ja VMSV

tunteekin suppealevikkisiä -*kune*-päätteisiä adjektiiveja lähinnä vain Viron suomenvaikutteisilta alueilta tai etelästä[32]. Kolmannes niistä on Kuusalun sanoja. Virossa adjektiivi muodostetaan sanan vartalosta -*ne*-johtimella ja paikan nimityksiä muodostavat johtimet ovat -*ik*, -*stik*: Södermanin (1996: 55) aineistossa onkin omaperäinen johdos Jõe Kuu Vai *kivik*, Kuu *kivik* g. -*u* ’kivinen paikka’ ja VMSV esittää yhdyssanan Kuu KuuK *vesi*|*kivik* ’kivienvälinen rantavesi’; Mustilla (1995: 659) taas on suomalaislainalta vaikuttava Vai *kivikko* g. -*gu*. Vartalo *kivi* sinällään on suomalais-ugrilainen ja myös virolainen sana.

Todennäköisin lainansaantialue on kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmä Karjalan kannaksella, jolla esiintyvä sanan asukin on *kivikkoinen*: SMS:n levikkikartan mukaan muoto on tallennettu rannikon pitäjistä Säkkijärveltä ja Koivistolta (muita suomen murteiden asuja ovat *kivikköinen*, *kivikoinen*, *kiviköinen*) (SMS s.v. *kivikkoinen*, kartta *kivikkoinen*). Norvikin (1996: 142) mukaan Suomen -*kko*-johdin on saatu myös Kuusaluun lainassa *puda¸aik* ’mutainen pehmeäpohjainen lahdenpohjukka’ < sm Uusikirkko Vpl. *putaikko* ’pehmeä, lähteinen ja mutainen maa’, laajemmin suomen murteissa *putakko* ’pieni suo, pieni lampi, mutapohja, vesilammikko, mutalätäkkö’ (SMSA), joka taas voi olla ruotsalaislaina < ru ruSm *putt*, *pått* ’lammikko, lätäkkö’ (SKES 614).

5.1.8 ***kodusi*** adv. ’kotoisin’ (vi *pärit*) Jõe Kuu < sm *kotoisin*, *kotosin*, Kymi *kotusin*

Jõe Kuu *kodusi* on selvästi lainattu yleissuomalaisesta sanasta *kotoisin*; Kymistä tunnetaan vieläpä *u*:llinen muoto *kotusin* (SMS). Kaikissa muissa viron murteissa ja yleiskielessäkin esiintyy suomalais-ugrilaisen *koto*-vartalon sijasta samassa merkityksessä *perä*-vartalo: *pärit* ’kotoisin, peräisin’ variantteineen. Lainautumisen motivaationa on voinut olla esimerkiksi se, että suomalainen ei välttämättä osaa yhdistää viron omaa sanaa suomen vastaavaan pienten äänteellisten eroavuuksien vuoksi (*peräisin* vrt. *pärit*), ja virolainen on keskustelussa tullut paremmin ymmärretyksi suomalaislainaa käyttämällä. Must

32. Itämerensuomalaisesta kantakielestä ensimmäisenä erkaantuneessa etelävirossa on säilynyt sellaisia suomenkaltaisia piirteitä, jotka pidemmälle eriytyneestä pohjoisvirosta ovat kadonneet.

(1987: 151) vertaa adverbiä Kuu *kodusi* ’pärit’ suomen sanaan *kotoisin* mutta ei mainitse lainautumista.

5.1.9 ***kolistund*** adj. ’luiseva, laiha’ (vi *kondine*, *kõhn*) Kuu Hlj < sm *kolistun(u)t* KARE (Uusikirkko Vpl.)

Suomen ekspressivisestä verbistä *kolistua* on lainautunut rantamurteeseen vain sen partisiippimuoto *kolistunut*. Merkityksessä ’rumentua, laihtua, kurjistua’ *kolistua* esiintyy SMS:n sekä sen levikkikartan (SMS s.v. *kolistua*, kartta *kolistua* ’rumentua, laihtua, kurjistua’) mukaan Varsinais-Suomen Nousiaisissa, hämäläispitäjissä Luopioinen, Asikkala, Nastola, eteläisen Keski-Suomen Sysmässä sekä Viipurin läänin Uudellakirkolla, joista erityisesti viimeksi mainittu olisi mahdollinen lainan lähtöalue. Inkerin suomalaismurteisesta Vuoleesta on lause *Jos kiijjätät* (= hätyytät) *tiinettä lehmeä pahast ni lehmä kolistuu ja tekkyö kesko*^{i}*st.* (SMS). Ekspressiivisanaa Kuu Hlj *kolistund* voidaan pitää adjektiiviksi leksikaalistuneena partisiippina. *nud*-partisiipin tunnuksessa tapahtunut vokaalin kato (-*nud* > -*nd*) on koillisrannikkomurteissa yleinen (Must 1995: 37). Toisaalta aktiivin 2. partisiipin vokaalin kato on myös suomen kaakkoismurteiden tavallinen piirre (esim. -*nut* > -*nt*), joten Uudellakirkolla partisippimuoto todennäköisesti onkin ollut *kolistunt*. Tätä piirrettä koillisrannikkomurteissa on pidetty suomalaisena lainana tai vähintään suomalaisvaikutteena (Suhonen 2000: 370). Sana saattaa liittyä suomen *kolottaa*-sanueeseen, joka taas on lainaa venäjän verbistä *колоть* (*kolot′*) ’pistää, pistellä’, joka merkitsee myös ’tuottaa kipua, kolotusta, pistää esim. kylkeen’ (Janne Saarikivi, henkilökohtainen tiedonanto; VeEe).

5.1.10 ***kontas*** ~ ***köndäss*** adv. ’kohmeessa, kontassa’ (vi *kohmas*) Jõe Kuu < sm *kontassa*

Ekspressiivinen adverbi *kontassa* ’kylmästä kohmettuneena tai jäykkänä’ esiintyy suomessa jo vanhassa kirjakielessä (Ganander 369, Lönnrot I: 726–727, SSA 1: 398); viron ainoat esiintymät taas ovat rantamurteen alueen *kondass* Kuu, *kontas* Jõe, *konta* ill. Kuu, *köndäss* Kuu, *köntas* Kad, *könta* ill. Kuu Kad (EMS s.v.). VMS(V) on esittänyt sanan *kontas* olevan Jõelähtmen ja Kuusalun sana, mutta uudempi

EMS antaa sille vain Jõelähtmen levikin. EMS antaakin kaikki sikermään kuuluvat sanat, myös illatiivimuodot, omina hakusanoinaan, sillä niillä enimmäkseen on vain yhden pitäjän levikki (EMS s.v. *kondass*, *kontas*, *konta*, *köndäss*, *köntas*, *könta*). Rantamurteen sana *kontas* variantteineen on todennäköinen suomalaislaina ja SMS(E):n antamista runsaiden tietojen alueista Kymenlaakso on sen todennäköisin lainanantaja-alue. Levikkikartalla *kontassa* esiintyy rannikolla ja saarilla seuraavissa pitäjissä: Porv Pyht Kymi Vehk Tyt Lava Koiv (SMS s.v. *kontassa*, kartta *kontassa* ’kylmästä kohmettuneena’); kaikki nämä ovat mahdollisia lainan lähteitä.

Ainoa SMS(E):sta löytyvä sanan etuvokaalinen variantti[33] on Kainuun Puolangan lausessa *kylymän tähen kontassa vanahuuvesta köntässä*, joten Kuusalun ja Kadrinan *ö*:lliset variantit voisivat periaatteessa olla vain ekspressiivisanan vokaalivaihtelua (vokaalien varioinnista esim. Kulonen 2010: 18). Havaitsemani Kuusalussa esiintyvän tendenssin mukaan (ekspressiivisten suomalais)lainojen takavokaalit voidaan kuitenkin substituoida etuvokaaleilla: Kuu *höürimä* < sm *houria* ’puhua sekavia’, Kuu *kömbästämä*, *kömbästümä* < sm *kompastua*, Kuu *kömbästüs* < sm *kompastus*, Kuu *köndillä* < sm *kontilla(an)*, Kuu *lönksümä* < sm *lonksua*, Kuu *pülske* < sm *pulska* (myös *pulsk(e)* Kuu Hlj Lüg), Kuu *rünsäjästi* < sm *runsaasti*, Kuu *sieppäDä* < sm *siepata*. Tarkasteltavalla lainalla huomataan olevan Kuusalussa molemmat variantit: Kuu *kondass* ~ *köndäss* ill. *konta* ~ *könta* (Kad *köntas* ill. *könta* mutta Jõe *kontas*). SSA (mp.) puolestaan väittää sanan *kontta* olevan yleinen mutta Kaakkois-Suomessa harvinainen, mikä on ristiriidassa SMS(E):n esittämän kanssa, eikä SSA:n esittämää sanaa *kõnt* ole VMS(V):ssa tai EMS:ssa vaan vain Wiedemannilla (373, *kõnt* g. *kõnda*, *kõn’t* g. *kõn’di* ’Steltze, Stelfuss; Steifigkeit, Verkrüppelung, fig. alter Mensch’, *külm paneb käed kõnta* (*kõnti*)) – SSA:n lähteinä onkin käytetty Wiedemannin sanakirjaa vuodelta 1869 ja EEW:tä (Mägiste 1983: *Estnisches etümologisches Wörterbuch*) viron varsinaisen murresanakokoelman sijaan. Karjalan kielessä sen sijaan tunnetaan Uhtua Vuokkiniemi *kontašša* ’kohmeessa’ (KKSV). SSA, SKES (216) ja EEW (1099) esittävät mainitun viron (vanhan) sanan *kõnt* ’kohmetus, jäykkyys’ olevan suomen ja karjalan sanojen vastine.

33. Äimällä (1901: 78) tosin on Tytärsaaren *könttäne* ”jalkojstaa jäykkä”.

5.1.11 ***korped*** ~ ***korpud*** s. pl. 'pilvet, jotka eivät tuo sadetta' Kuu Jõe[34] < sm *korput* pl. < ru *skorpa*

Kuu *`korped*, JõeK *korpud* tunnetaan merkityksessä ”pilverüngad, mis vihma ei too”: *`Korped on jo `taevas, `lähteb `suojale*; *`Suoja `korped juba `taevas* Kuu; *kui suame korpud merel, sis tuleb `kuiva `ilma. ne on paksud kollakad `rünkad, kuiva ilmaga ne on küll* JõeK (EMS III: 704, 705). ’Korpun ja merimiesten kuivatetun leivän’ merkityksessä tunnetaan Haljalassa ja Vaivarassa asut *`korpu*, *-o* g. *`korbu*, *-o* Vai; p. *`korpu* Hlj; n. *`korpa* Vai sekä Lounais-Virossa länsimurteen rannikkopitäjässä Häädemeestellä *korp* g. *korpi*; pl. *korbad*, *korvad* (EMS III: 703). Vilbastella (1954 II: 509) on Jõelähtmen Pranglin saaren sana *korpu|leib*: tätä leipää kerrotaan valmistetun lähinnä silloin kun mentiin Suomeen kalaan ja valmistamistavan olevan Suomesta omaksuttu.

SMS:n levikkikartan mukaan suomessa *korppu* ’uunissa kuivattu (vehnä)leipä(viipale)’ esiintyy Suomenlahden rannikon pitäjissä Pyht Kymi Vahv Viip UusVl ValS Kall (SMS s.v. *korppu*[1], kartta *korppu*[1] ’id.’). ’Kuivettumisen, kärventymisen ja kohmettumisen’ merkityksessä *mennä korpuksi* esiintyy paikoin Karjalan kannaksella Etelä-Karjalan murrealueella (esim. Lemi Virolahti Johannes Kuolemajärvi) ja *korppu* merkityksessä ’jäinen kuori lumen t. hangen pinnassa, kohva, kohma’ esiintyy paikoin Kaakkois-Hämeessä ja Kymenlaaksossa (esim. Myrskylä Kymi Suu) (SMS s.v. *korppu*[1], kartat *korppu*[1] ’kuivettumisesta, kärventymisestä, kohmettumisesta: ”mennä korpuksi” tms.’ ja *korppu*[1] ’jäinen kuori lumen tai hangen pinnassa, kohva, kohma’). Rantamurteen mitä ilmeisimmin ekspressiivinen *korped* ~ *korpud* on todennäköisesti laina suomesta. Suomessa sanaa siis käytetään laajemmin kuivuudesta, mikä osaltaan viittaa todennäköisempään suomalaiseen laina-alkuperään. Korpun kuivuus ja puikulainen muotokin lienevät motivoineen sadetta tuomattomien pilvien kutsumisen korpuiksi. Yhden esimerkkilauseen *suame korpud* paljastaa, että kyseessä ovat voineet olla mereltä ja siis Suomesta päin tulevat pilvet, ja tämäkin yhteys motivoisi suomen sanan käytön.

34. VMS(V):ssa levikkipitäjäksi on ilmoitettu rantamurteen Jõelähtme, viron murresanaston kokoomakortistossa samoin Jõe Ranna (EMSkk). EMS:n mukaan esiintymä olisi kuitenkin tavattu Jõelähtmen keskimurteisessa osassa.

Niin viron murteiden kuin nykyvironkin homonyymiset *korp*-sanat ovat *a*- tai *i*-vartaloisia ja merkitsevät ’rupea; kaarnaa; pehmeää rahkaleivonnaista tai korppia’ (EMS III: 702–703; EKSS; ViSu[35]). Murteissa esiintyy myös muutamia paikallisia *u*- ja *o*-vartaloita: itämurteisen Kodaveren *korbu* ’(paksu rosoinen puunkuori;) muu paksu päälliskerros, esim. rupi’, Setumaa *korpo* ’kyyryyn’ sekä Risti *korpos* ’korpas’ *kääd on `korpos* (EMS III: 702, 705). Wiedemann (348) tuntee sanalle *korp* kuitenkin myös merkityksen ’korppu’. Mägiste (1960: 121–122) kirjoittaa viron sanan *korp* ’korppu’ vanhimman esiintymän J. Hornungin teoksessa *Grammatica Esthonica* vuodelta 1693 (s. 30: *Korp* g. *Korbo* ’Zwiebacken’) osoittavan, että viron sana on ollut *u*-vartaloinen kuten suomenkin. Kirjasuomessa sana on esiintynyt ensimmäistä kertaa Ericus Schroderuksen tulkkisanakirjassa 1637 – tosin painovirheellisessä asussa *skorpup* (SSA 1: 405).

5.1.12 ***kühnämä*** v. ’kuhnailla, kuhnia’ Kuu Hlj < sm *kyhnätä* Kym

Rantamurteelle tyypillisen vokaalisoinnun säilyttänyt *kühnämä* on ekspressiivinen verbi, jolla on selvä laina-alkuperä suomessa. Suomen ’hitaasta, vaivalloisesta tekemisestä (kulkemisesta tms.) tai vitkastelemisesta’ käytettävän verbin *kyhnätä* levikki (tietoja Keski-Pohjanmaa, Pohjois-Pohjanmaa, Peräpohjola ja liepeiltä, lisäksi yksittäistietoja) vaikuttaa liian pohjoiselta, mutta SMS:n verkkoversion mainiossa levikkikarttatoiminnossa sanan yhdeksi levikkipitäjäksi on merkitty Kymi, joka onkin sekä mahdollinen että todennäköinen Kuu Hlj lainan saantialue. Mainitun karttatoiminnon mukaan Kymissä esiintyvät myös saman sanueen samanmerkityksiset verbit *kyhniä*, *kyhnystää* sekä viimeksi mainitun substantiivijohdos *kyhnys*. (SMS s.v. *kyhnätä*, kartta *kyhnätä*; s.v. *kyhniä*, kartta *kyhniä* ’viivyttelemisestä t. hitaasta tekemisestä: kuhnia, vitkastella; nyhertää, tuhertaa tms.’; s.v. *kyhnystää*, kartta *kyhnystää*.) Söderman (1996: 56, 64) vertaa aineistonsa merkitykseltään nyt tarkasteltavaa verbiä täysin vastaavia

35. Tekeillä olevan kaksikielisen virolais-suomalaisen sanakirjan pohjana on käytetty niin ikään tekeillä olevaa viron kielen uutta selittävää sanakirjaa, ja tästä syystä käytän sitä lähteenä.

verbejä *kohnama*, *kohnima*; *köhnama*, *köhnima*[36] sekä toisiinsa että suomen verbeihin *kohnata*, *kuhnia, köhniä*[37]. Suomen *kuhnia* (esiintyy rannikolla Kymistä Uudellekirkolle) onkin mielestäni rantamurteen *o*:llisten verbien, *köhniä* (Kymissä ja Viipurissa) rantamurteen *ö*:llisten verbien lainalähde. Suomen etymologiset sanakirjat eivät esitä näiden sanueiden sanoja. Sanalla sinänsä on laajempikin itämerensuomalainen tausta myös karjalan kielessä: vienankarjalassa Uhtualla esiintyvät verbit *kyhneä* 'verkkaisesta tekemisestä' (*kyntöä kyhnäy* Uhtua, *elä kyhńä!* eteläkarjalan Tunkua), *kyhnytellä* Uhtua Vuokkiniemi, *kyhnytteä* 'kyhnyttää; liikutella hiljaa' Uhtua (KKSV s.v.).

5.1.13 ***lekut*** ~ ***legutimmed*** pl. s. 'kukon tai kanan leuanaluspoimu, heltta' (vi *lokuti*, *lott*) Jõe Kuu < sm *lekuttimet* mon. KARE

VMSV:ssa hakusanana käytetty Jõelähtmen yksiköllinen *lekut* voisi olla omaperäinen foneettinen variantti viron levikiltään koillisesta ja myös rantamurteen alueella Jõelähtmessä esiintyvästä murresanasta *lokuti*, josta on tullut kirjakielinenkin sana. Pikemmin Jõelähtmen *lekut* on kuitenkin loppuheittoinen yksikkömuoto Kuusalun monikollisesta sanasta *legutimmed*, joka on lainaa suomesta, sillä tavallisesti monikossa esiintyvä *lekutin* (mon. *lekuttimet*) 'kukon tai kanan leuanaluspoimu, heltta' on SMSA:n mukaan laajalti kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä tunnettu sana. Viipurin läänin Uudeltakirkolta sanasta on erityisen paljon tietoja ja siellä se merkitsee myös 'lehmän kaulan alla olevaa löysää nahkaa'. SMS:n mukaan sanasta on tietoja KARE-K, Rovaniemi ja annetaan esimerkki *se*

36. Koillisrannikkomurteen sanojen levikit: *kohnama* Jõe Jõh, *kohnama(ije)* Lüg; *kohnima* Lüg IisR, *kohnema* Jõh; *köhnama* Hlj Vai, *köhnäb* akt. ind. prees. 3. pers. Lüg; *köhnima* Hlj VNg Lüg Vai Kad, *köhnimä* Kuu Vai (Söderman 1996: 56, 64; VMSV).

37. Suomen murteiden sanojen levikit: *kohnata* varsinaissuomalais-satakuntalainen; Vihti itäisin pitäjä (SMS s.v. *kohnata*); *kuhnia* yl., rannikolla Kymi, Vehkalahti, Virolahti, Tytärsaari, Säkkijärvi, Vahviala, Viipuri, Johannes, Koivisto, Uusikirkko Vpl. (SMS s.v. *kuhnia*[1], kartta *kuhnia* 'viivytellä, vitkastella, aikailla'); *köhniä* on Södermanin (mp.) mukaan suomen murteissa yleinen, mutta SMS antaa vain esimerkit pitäjistä Perniö [eteläinen Varsinais-Suomi], Pöytyä [Varsinais-Suomen yläma a], Sotkamo [Kainuu] sekä Kymi ja Viipuri (SMS s.v. *köhniä* 'hitaasta, vaivalloisesta kulkemisesta tms. tekemisestä').

(kana) *ko siipsaa(ollee* (= sulkasadolle) *männöö sillo harja ja lekuttimet männööt mustàks*. Uusikirkko Vpl. Levikkikartan mukaan sana esiintyy Suomenlahden rannikolla pitäjissä Vahviala, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl (SMS s.v. *lekutin*, kartta *lekutin*). Tämä alue onkin rantamurteen lainan todennäköinen lähtöalue. Suomen murteissa sanalla on myös variantteja: *lekotin* 'kukon tai kanan leuanaluspoimu, heltta' esiintyy KARE (rannikolla Säkkijärvellä), SAVE, INK ja sen monikollisia asuja ovat *lekottimet* Tyrö, *lekottimmèt* Kallivere; muita läheisiä samanmerkityksisiä variantteja ovat *letkottimet* Kymi, *lekotit* Kallivere, *leksuttimet* Kuolemajärvi (SMS s.v. *lekotin*, kartta *lekotin*; s.v. *letkotin*, *lekotti*, *leksutin*).

Suomessa on lisäksi Lönnrotin (I: 912) esittämä verbi *lekuttaa* 'antaa heilua tai hyppiä, heiluttaa edestakaisin; haukahdella, haukkua', joka epäilemättä kuuluu samaan sanueeseen: suomen *lekuttimet* onkin todennäköisesti 'heiluttamista' merkitsevästä verbistä johdettu ekspressiivinen substantiivi, sillä löysät heltat heiluvat edestakaisin linnun liikkuessa. Länsimäen (1987: 242) mukaan suomen murteissa on yhteensä parikymmentä *in* : *ime* -johtimista ekspressiivisanaa, jotka merkitsevät 'helttoja' tai 'lehmän helluvaista', ja hänenkin mukaansa niiden motivaatio on juuri rentona riippumisessa. Vilbergin (1921: 184) esittämä Kuusalun verbi *lekutama* ~ *legutama* 'nauraa kovasti' voisi myös liittyä sanueeseen ja se voisi jopa osin olla heltallisten lintujen kovaäänisyyden motivoima johdos. Saaresten (1953: 11) mukaan Saarenmaalla ja Muhussa esiintyy *(h)elt* pl. *heldad* 'heltat, kidukset' (vi *lotid*, *lõpused*), jota hän vertaa yleissuomalaiseen sanaan *heltta* – myös tämä sana on hyvin todennäköinen suomalaislaina. Sana *lekut* on lainattaessa todennäköisesti säilyttänyt ekspressiivisyytensä ja sen vokaalienvälisen klusiilin *k* olisi vanhassa rantamurteessa pitänyt säilyttää suomenmukainen ääntämys, vaikka viron ortografia sen merkitsemiseen ei sovikaan.

5.1.14 ***lepsuma*** v. 'liehua, heilua; hypellä' Jõe Kuu < sm *lepsua*

Rantamurteen ekspressiivinen verbi *lepsuma* '(tuules) lehvima, hõljuma' esiintyy esim. Kuusalun Tammistussa: *mene korja pesu nüörilt tuule kääst lepsumast* (EMSkk). EMS antaa muita esimerkkejä, esim. *Nie `hiukse ledid `aeva `tantsiess lepsuvad `taga*; *Vähägi tugevama*

`vuoga ott `vergurivid `lepsuma Kuu. Muissa viron murteissa ei ole vastaavia sanoja lukuunottamatta niin ikään rantamurteen verbiä *lepsutama* (ks. seuraavaa sana-artikkelia). SMSA:n sanalippuihin ekspressiivinen *lepsua* on dokumentoitu vain Ylöjärveltä [HÄMP pohjoisosa], Hausjärveltä [HÄME keskiosa] ja Perhosta [Keski-Pohjanmaan eteläosa], mutta joka lipussa sana ilmoitetaan tavalliseksi ja Perhossa myös vanhaksi. Suomen murteiden sanakirjaan tätä sanaa ei kuitenkaan ole otettu. Arkiston sanalipuissa verbin merkitystä selitetään seuraavasti: ”liepeet, puukko, palmikko ja yleensä kaikki mikä ”hemppuu” (on roikkumassa), *lepsuu* ihmisen kävellessä” Ylö, ’riippua hervottomasti (jostakin pienestä esineestä)’ Haus, ’lerpattaa, liehua’ Perh (SMSA) ja mm. Suomen Karjalassa esiintyvä johdos *lepsuttaa* liittää myös sanan *lepsua* Karjalaan (ks. sm *lepsuttaa* seuraavassa sana-artikkelissa).

Suomen *lepsua* esiintyy kuitenkin jo vanhoissa sanakirjoissa, Gananderilla (478) merkityksessä ’hänger slak och rörs’ ja Lönnrotilla (I: 917) merkityksessä ’röras i hängande ställning, röra sig (lös), fladdra (om smärre föremål)’. Lisäksi Achreniuksella vuonna 1787 esiintyy *lepsottaa*, *lepsuttaa* ja Gananderilla (kulkea) *lepsutella*, *lepsiä*, joten voisi olettaa sanan jääneen vähitellen käytöstä ja suomen murreaineistoa kerättäessä olleen jo enimmäkseen kadonnut. Adjektiivi *lepsu* sinällään on tavallinen sana, ja SSA (2: 65) pitääkin sanaa *lepsu* ’veltto, pehmeä; saamaton’ melko yleisenä. NSES (596) määrittelee verbien *lepsua*, *lepsuttaa* olevan johdoksia ’löysänä heilumista, lepattamista, liikkumista’ kuvaavasta äänteellisesti motivoidusta vartalosta *lepsu*. Karjalan kielessä esiintyvät verbit *lepsoa* ’liikkua nopeasti, kevyesti, heilua, lepsua; lipittää’, *lepsuo* ’lepattaa’: *sovad lepsutah nuoral tuulel*. Säämäjärvi sekä *lepsuttoa* ’liikkua, tehdä (jtak) nopeasti ja kevyesti; heiluttaa’ (KKSV; SSA 2: 65). SSA (mp.) vertaa sanoja verbiin *lepattaa*. Nykysuomen sanakirja antaa deskriptiiviverbit *lepsua* ’heilua velttona’ ja *lepsuttaa* ’kävelemisestä; heilua, lepsahdella’ sekä momentaanin *lepsahtaa* ja frekventatiivin *lepsutella*. Uudemmat Suomen kielen perussanakirja ja Kielitoimiston sanakirja eivät näitä verbejä enää tunne. PS ja KS kuitenkin määrittelevät nykysuomen sanan *lepsu* arkiseksi varsinaisesti ihmisestä käytettäväksi adjektiiviksi, jonka merkitys on ’pehmeä, periksi antava, ponneton, saamaton, leväperäinen, veltto, vetelä’. Viron rantamurteeseen verbin *lepsuma* on joka tapauksessa täytynyt lainautua suomesta.

5.1.15 ***lepsutama*** v. 'hypyttää; keinuttaa' Jõe Kuu < sm *lepsuttaa* KARE (Uusikirkko Vpl.)

Kuusalun esimerkkilauseita käsiteltävästä ekspressiiviverbistä ovat *lapsel oli tua votti kääss, aeva lask samate, lepsut seŋgä ja üheGerra oligi sulps, ja oligi üle parťa meres* Kuu Viinistu sekä *terve onnetuma päivä lepsutab endäst kiigal* Kuu Tammistu (EMSkk). Vilbergillä (1922: 205) Kuusalun sana esiintyy '(esim. lapsen) hypyttämisen' merkityksessä ja viron murresanaston kokoomakortiston mukaan vastaava merkitys on tunnettu myös Jõelähtmessä (*lep̄sutab last üllesalla* // *üpatab last* Jõe Püünsi), jossa esiintyy lisäksi 'heiluttamisen' merkityksessä *lempsutama* 'lehvitama' (EMSkk). Viron murresana *lepsutama* on todennäköinen laina jo Gananderin ja Lönnrotinkin esittämästä suomen ekspressiivisestä verbistä *lepsuttaa* 'fladdrar' *puut lehtiänsä lepsuttawat* 'röras, flächtas af wädret', *lepsutella* 'rörer af och an, är slaak' (Gan. 478); v. fact. (*lepsua*) 'sättä i lös rörelse, skaka; suga smackande'; v. imit. (*lepsu*) 'vara lättsinnig, fladdra' (Lönnrot I: 917). Lisäksi tunnetaan diftongillinen variantti, Gananderilla (484) *ljepsuttaa* 'smått fnaskar, fladdrar' sekä *ljepsutella*, *ljepsahtaa*, *ljepsahtella* | *sepä wasta ljepsahtelö* 'är wisp, en wipstjert' ja Lönnrotilla (I: 928) *liepsuttaa* (*liepsua*) 'låta slinta, flyga, svänga; göra flygande, springande, fläkta, skaka litet'; l. siipiä. Suomen verbin *lepsuttaa* kirjallinen ensiesiintymä on jo vuodelta 1758 Achreniuksen juhlarunossa, joka juhlisti Turussa valmistetun tuohiveneen purjehdusta Aurajoella (NSES 596).

Suomen verbin *lepsuttaa* murrelevikki SMSA:n sanalippujen mukaan on HÄMP pohjoisosa, eteläosa, HÄME keskiosa, HÄMK pohjoisosa, KARE koillisosa, KARK eteläosa, keskiosa. Dokumentoitu levikki on laajempi kuin sanan *lepsua*, ja koska *lepsuttaa* esiintyy mm. kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän koillisosassa sekä Keski-Karjalan ryhmässä, voi sen kohdalla vielä perustellummin olettaa sanan käytön vähentyneen ja levikin kutistuneen (kuten edellisessä sana-artikkelissa oletin tapahtuneen verbin *lepsua* kohdalla). SMSA:n sanalipuissa verbiä *lepsuttaa* käytetään ja sen merkitystä kuvataan mm. seuraavasti:

> HÄMP: esim. *mennee lepsuttaa* (menee tassuttelee niin että hameen helmat lepsuu). Harv. Ylöjärvi | *juoksee lepsuttaa* yl. Hattula | HÄME: 'saattaa lepsumaan' Hausjärvi | HÄMK: takin

> helmojen liikkeestä Asikkala | ’riippua rikkinäisenä’ Hollola | KARE: kukko lepsutti ensin siipiään ja sitten rupes vasta laulamaan. Luumäki | KARK: kepeästä liikkeestä Räisälä | *lepsuttua* ’heilutella, puistella, pudistella, hypitellä, esim. jotain vaatekappaletta’; ’kävellä keveästi’ *Ne ko kävellä lepsutti uusil pieksuloilloa.* Parikkala | tykkimyssyn nauhojen liikkeestä Jämsä [eteläinen Keski-Suomi] | *Röijyssä ol kaks het* (= hyvin) *pitkää kieltä, ne lepsutti takana*. Vimpeli [läntinen Keski-Suomi]. (SMSA.)

Suomessa verbi esiintyykin usein koloratiivikonstruktioissa (esim. *menee lepsuttaa*), mutta rantamurteessa tällaista käyttöä ei ole, vaan *lepsutama* esiintyy yksin finiittiverbinä. SMS jakaa merkityksen kolmeen: 1. ’etenkin taikinaa astiassa leiväksi muotoiltaessa t. viljaa pohdettaessa: heiluttaa astiaa edestakaisin’; 2. ’tallustaa, tepsuttaa’ sekä 3. muuhun käyttöön ja määrittelee verbistä olevan eniten tietoja Etelä- ja Keski-Karjalasta, pohjoisesta Keski-Suomesta, Kainuusta ja Vermlannista. Sana esiintyy levikkikartan mukaan Viipurin läänin Uudellakirkolla, josta rantamurteen laina todennäköisesti onkin saatu. (SMS s.v. *lepsuttaa*, kartta *lepsuttaa*.)

Karjalan kielessä esiintyy deskriptiiviseksi määritelty verbi *lepsuttoa* ’liikkua, tehdä (jtak) nopeasti ja kevyesti; heiluttaa’, esim. *tuuĺi sobie lepsuttau nuoral*. Säämäjärvi (KKSV; SSA 2: 65). SMSA:n sanalipuissakin on *lepsuttua* deskr. ’kevyestä, huolettomasta liikkumisesta’ Impilahti Ruokojärvi: tämän lipun sivussa on huomautus ”karjalaa!”.

5.1.16 ***liebuma*** (***leebuma***) v. ’liehua, lieppua’ Jõe Hlj < sm *lieppua* KARE

Viron murresanaston kokoomakortiston esimerkkilauseita ekspressiivisestä verbistä *lièBuma* ’lehvima, õõtsuma’ ovat *riije lièbub voi uètsub tuule käès* // *riide kohta ikkà üèlda lièbub* Jõe Püünsi ja *lêBuma* merkityksessä ’kui kuskil tuule käes liiga kaua väljas kõlgub’ *riijè leebub ajal*. Hlj Vergi harv. (EMSkk). EMS (V: 23) antaa hakusanana käytetylle muodolle *leebuma* kahden pitäjän levikin Jõe Hlj ja diftongiton variantti esiintyy EMS:n mukaan tosiasiassa vain Haljalassa. Näin on myös EMSkk:n sanalippujen mukaan. Rantamurteessa pitkä *e* on aina diftongiutunut, joten Haljalan variantissa se on keskimurteen

vaikutuksesta oiennut. EMSkk:ssa sana myös mainitaan Haljalassa harvinaiseksi. VMS(V) ja Söderman (1996: 69) esittävät pitkävokaalisen variantin olevan tunnettu myös Kuusalussa, mutta se on melkoisen epätodennäköistä, eikä murrekortistossa tällaista sanalippua olekaan: itse asissa koko Kuusalun levikkiä ei ole kortistossa. En siis esitä Kuusalua tämän sanan levikkialueena. Söderman (mp.) liittää lisäksi Kuusalun geminaatallisen verbin *lieppuma* tähän sanueeseen, EMS:ssa taas on nähty tarkoituksenmukaiseksi esittää se erikseen. Söderman (mp.) toteaa suomessa olevan samanlainen verbi *liepata* ’juosta, liehua’ mutta ei mainitse mitään lainautumisesta (Lönnrotilla (I: 927) esiintyykin *liepata*, *lieppaan* ’fladdra, svänga; flacka’). Mielestäni juuri lainautumisesta kuitenkin on kyse, sillä suomen verbin levikki on viron verbin levikkiä laajempi: *lieppua* esiintyy Viipurin läänin Uudellakirkolla, joka on todennäköinen laina-alkuperä, sekä Pohjois-Karjalan Ilomantsissa ja Leppävirralla Pohjois-Savon eteläosassa (SMSA). Se on myös lainattu rantamurteeseen kaksi kertaa, toinen laina on *liepuma* (ks. seuraavaa sana-artikkelia).

5.1.17 ***liepuma*** v. ’liehua’ Jõe Kuu < sm *lieppua* KARE

Ärä sa pane oits kova tuulega märgi riide nüörile liepuma, on varoitettu Kuusalun Pärispeassa (EMSkk s.v. *leebutada*). Suomen murteiden sana-arkiston mukaan *lieppua* esiintyy Viipurin läänin Uudellakirkolla, Pohjois-Karjalan Ilomantsissa ja Leppävirralla Pohjois-Savon eteläosassa:

> [Ellei maton hulpilo ole taiten tehty,] *ne rupijaat tätä viisii lieppumaa, ne reunat rupijaat nii metkast lieppumaa. ei se uo mukava ko ne lieppuut. - - ne kupruvelloot*. Vrt. *liepukallaan*. UusVl | *lieppua* ’heilua edestakaisin, kiikkua’ *Jos kivi sijotaan nuoran nenään, niin se lieppuu kotvan, kun se kerran pannaah heilumaan*. Ilo | *takin helmat lieppuu* = heilua (tanssiessa) Lep. (SMSA.)

SMS:ssa hakusanan *lieppua* alla annetaan vain lyhennetty Uudenkirkon esimerkki, jossa verbimuoto *lieppumaa* on tulkittu ’mutkittelemaan’. Hakusanaa verrataan nominin *lieppu* merkitykseen ’vaatteesta:

helmaan levenevä, kellomainen; kankaasta, nauhasta tms.: reunastaan (venymisen takia) epätasainen'. Suomalaisen laajemman levikin vuoksi sanan on täytynyt lainautua suomesta viroon, ja kakkoismurteiden eteläkarjalaisen murreryhmän Uusikirkko on todennäköinen rantamurteen ekspressiiviverbin lainautumisen alkuperä. Lainassa ovat säilyneet rantamurteelle tyypilliset *ie*-diftongi ja vokaalienvälinen geminaattaklusiili ainakin vanhassa murteessa, sillä EMSkk:ssa (Wiedemannin sanakokoelmassa) esiintyy *lieppumas* Kuusalun Tapurlasta, Pärtillä (1924: 45) on Kuusalun Kolgan *lieppuma* 'õõtsuma, kõikuma (nt pesu kõrendal tuule käes)' ja Mustkin (1995: 663) kirjoittaa *lieppuma*. Suomen *lieppua* on lainattu rantamurteeseen kahdesti (ks. edellistä sana-artikkelia).

5.1.18 ***lilluma*** v. 'lillua, kellua' (vi ***vee pinnal hõljuma***) Kuu Hlj < sm ***lillua*** KARE

Suomen murteiden sana-arkiston mukaan *lillua* esiintyy kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän kahdessa pitäjässä, Virolahdella ja Terijoella (näin myös SMS:n mukaan). Sen variantti *lilliä* puolestaan on tunnettu laajemmin Kaakkois-Suomessa, SMS:n mukaan KARE-K Lapinjärvi Vuolee Miikkulainen. Rannikolla *lilliä* esiintyy pitäjissä Virolahti, Säkkijärvi, Vahviala, Viipuri, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl., Terijoki (SMS s.v. *lilliä*, kartta *lilliä*). Levikin puolesta vaikuttaa ilmeiseltä, että ekspressiivinen Kuu Hlj *lilluma* on lainautunut suomen niin ikään ekspressiivisestä intransitiiviverbistä *lillua*, kun otetaan vielä huomioon, että suomen sanue on koko Etelä-Karjalan kattava. SSA (2: 77) esittää suomen ja viron sanojen olevan vastineita eikä mainitse lainautumista. Vain Kuusalussa tunnettu *lillutama* 'uittaa; vi ujutama' on todennäköisesti lainattu suomen transitiiviverbistä *lilluttaa* 'panna lillumaan, kellumaan, huljumaan', mutta se voisi periaatteessa olla myös lainavartalosta itse johdettu, kuten VMS(V) ehdottaa. SMS:n mukaan *lilluttaa* esiintyy vain Suursaarella (*se om paras että antaa, lilluttaa* (= ajelehtia) *vaan* jäiden mukana), siis intransitiivisessa merkityksessä.

5.1.19 ***litrane*** adj. 'litrainen' (vi *liitriline*, *liitrine*) Jõe Kuu < sm *litra(i)nen*

Jõe Kuu *litrane* (muualla virossa *liitriline*, *liitrine*) on laina suomen sanasta *litra(i)nen*. Jõelähtmeen, Kuusaluun ja Viru-Nigulaan on lainautunut myös suomen *litra* (ks. Söderman 1996: 71–72) – kaikkialla muualla Virossa tilavuusmitan nimitys on *liiter*. Adjektiivi *litrane* on lainautunut viimeistään Suomen kieltolain aikaisen pirtun salakuljetuksen yhteydessä kuten Kuu *pöntü* 'peltiastia' (VMSV), Norvikin (1996: 142, 2002: 122) mukaan 'viina-astia, Alkoholgefäß' (rinnastus Suhosella 1979: 363). Suomen sana *pönttö* lainautui kun uudemmalla ajalla käyttöön otettiin kymmenlitrainen peltinen pirtukanisteri: kuusalulaisen Edgar Lillheinin (Pärispean Viinistun kylästä) mukaan molemmat tapahtuivat suunnilleen 1920-luvun puolivälissä. Vanhempi Kuusalun sana oli niin ikään suomesta lainattu *töll* 'hölzernes Gefäß, Fäßchen' (< sm *tölli* 'hölzernes Gefäß zum Aufbewahren von Getränken und Speisen, botticharti̇ges Gefäß mit Deckel'). (Norvik 1996: 142, 2002: 122; VMSV.) Sanojen lainautuminen on voinut tapahtua konstruktiona *kümmelitrane pöntü*, ellei *litrane* sitten ole jo aiempi tulokas. SMS:n kaikki esimerkit sanasta *litrainen* 'litran vetoinen' ovat asussa *litrane* (Lavia, Kanneljärvi); yhdyssanojen perussosista annettu esimerkki on Seiskarin *Setverna* (= paloöljypullo) *ol niinko toi nykyne viinapullo, mut se ol viislitrane.*

5.1.20 ***piibama*** v. 'keinuttaa lasta jalalla' Jõe Kuu ~ *tiibama* Kuu VNg lisR Kad 'keinuttaa lasta jalalla; roikkua löysänä' < sm *tiipata*

SKES (1292) esittää Kuusalun verbin *tiipama* 'keinuttaa lasta jalkaterän päällä' suomen sanueen yhteydessä mutta ei mainitse lainautumista. Kyseessä on kuitenkin todennäköinen laina suomesta, sillä suomen levikki on laaja ja merkityksetkin varioivia, viron levikki taas suppea ja merkitys spesifinen. Jõe Kuu asu *piibama* on ekspressiivisen verbin *tiibama* < sm *tiipata* sekundaarinen foneettinen variantti samoin kuin Kuu *piipama* (sana Vilberg 1922: 254) ja Jõe *siipama* (EKMS I: 1207 s.v. Kiigutama). Variantin *piibama* ~ *piipama* alkukonsonantti on sanansisäisen klusiilin motivoima lastenkielisessä sanassa. Paralleeli

tällaiselle vaihtelulle on Iisakun lastenkielen sanassa (*kompvekk* →) *kompu* ~ *pompu* ’karkki, namu’ (EMSkk). Koillisrannikkomurteissa esiintyy myös yleisemmin alkukonsonantin vaihtelua: *s* ja *t*[38] vaihtelevat keskenään: esim. van. *siib* ~ (Vai *siipe*) : *siived* (VNg *siiväd*) ~ uusi, tav. *tiib* : *tiivad* ’siipi’; Vai *sörgöttämmä* ~ *törgöttämmä* ’hölkätä (hevosesta)’ (Must 1987: 44–45); *s*:n ja *t*:n vaihtelu on yleisemminkin tyypillistä suomen ekspressiivisanastossa. Jõelähtmen asu *siipama* on siis tämän alueen yleisen ilmiön mukaista alkukonsonantin vaihtelua. Jõelähtmen Pranglin saarella esiintyy vielä variantti *tiipama*; myös *piibama* on ollut siellä tunnettu. ’Lapsen jalalla keinuttamisen’ lisäksi merkitys on ollut ’keinua laudalla’. (Vilbaste 1954 II: 710.)

Esitän tämän foneettisen variantin lainasanojen joukossa siksi, että sillä on niin selvästi lainasanan tausta eikä sitä olisi ilman primaarista varianttiaan; lisäksi foneettinen vaihtelu on ekspressiivisanojen tyypillisimpiä piirteitä. VMSV:n tunteman sanan *tiipama* ’keinuttaa; ontua’ Jõelähtmen ja Kuusalun lisäksi Saarenmaalle yltävä levikki ei tuota ongelmaa, sillä myös sinne ekspressiiviverbi on voinut lainautua suomesta samoin kuin sen toinen merkitys ’kävellä keikahdellen’. Södermanin (1996: 126) aineistossa on Kuu VNg IisR Kad *tiibama* ’keinuttaa lasta jalalla; roikkua löysänä’. Hän toteaa SKES:n mukaan verbin *tiipata* ’keikata, hetkahtaa; keikauttaa’ esiintyvän sekä suomen länsi- että itämurteissa, mutta ei kuitenkaan esitä mitään viron murresanan alkuperästä. SKES:n mukaan *tiipata* on paikoin sekä länsi- että itämurteinen. Sen varianttien SKES:ssa (1292) mainituista levikkialueista huomion kiinnittävät kaakkoismurteet (*tiipota*, *tiipottaa*), Kymi (*tiipotella*) ja Lemi, Sakkola (*tiipahtaa*).

5.1.21 ***pompu*** s. ’lyhyt toppatakki’ Kuu Hlj
< sm *pomppa* ? < ven murt. *bomba*

pomp̆pu on lühik̆ke vāt̆tērit̆tud jak̄, on Haljalan Vergissä todettu (EMSkk). *pompu* on laina ja samalla deminutiivinen *u*-johdos suomen kansanomaisesta sanasta *pomppa* ’lyhyt tai puolipitkä, paksu, tav. sarkainen (miehen) päällystakki tai turkki’ (NS IV: 403); (nyk. melko yl.) ’(miesten)

38. Koillisrannikolla *t*:n kanssa vaihtelevat myös *n*, *k* ja kato; *p*:n kanssa vaihtelee *m*: esim. Kuu *pudugas* ~ *mudugas* ’ötökkä’ jne., Kuu Lug Joh pl. *pullit* ~ VNg Vai n. *pullu* ’vi *mull*, *vull*’ (Must 1987: 44–45).

paksu, tav. lyhyt tai puolipitkä päällystakki tai turkki; turkiskauluksinen takki' (SSA 2: 394). Vastaava johdos on aineistoni lainassa Jõe Kuu *parsu* 'lautta, lotja, proomu' < ven *бáржа* (*bárža*) 'id.' (Must 2000: 243; Björklöf 2012: 128). Muualla viron murteissa ei esiinny vastaavia sanoja, ja muissa lähisukukielissä tunnetaan vain vienankarjalainen 'housuja' merkitsevä yhdyssana *pomp(p)a|pukšut*[39]. SSA:n (2: 394) ja Jarvan (2003: 186) mukaan sana on mahdollisesti lainautunut suomeen venäjästä, mutta Jarva ei anna venäläistä lainaoriginaalia. SSA (mp.) määrittelee suomen sanan nykyään melko yleiseksi, mutta mahdollinen venäläinen alkuperä huomioon ottaen sana on todennäköisimmin ollut käytössä ensimmäisenä Helsingissä ja kaakkoismurteissa ja lainautunut niiden alueelta. Talven (1996: 283) mukaan Seiskarissa yksi myöhemmän ajan päällystakin nimitys oli *pomppa*. SMSE:sta ja SMS:sta löytyy sanahauilla *pomppa*, *pompa* muutamia esimerkkilauseita, joista yksi onkin Viipurin läänin Pyhäjärveltä: *ko hänel ol' se pomppa hajalloa ni, heä otti rahat pois ja sit pist hiljoa pussi taskuu takasii.* PyhVl [KARE] (SMSE s.v. *hajalla*). Muita esimerkkejä ovat

> *Pompan pannii* [= takatamppia] *sanottii leikillisest kirveskoriksi.* Kiikala [eteläinen Varsinais-Suomi] (SMSE s.v. *kirveskori*) | *Miähil olì enèmmästäs pomppajakkui, pomppajakus olì simmottet sivùtaskut ja suarat taskut ja pojjanev vuari.* Somero [Varsinais-Suomen ylämaa] (SMSE s.v. *boijinen*) | *toiseem pompan taskuun kol'istin kilon sokeria* hevostani varten. Padasjoki [Kaakkois-Häme] (SMSE s.v. *kolistaa*) | *Mitä nyv vanahasta* (vaatteesta) *niillet* (lapsille) *tehäk kosasij, jotaki ulsterija ja pomppaa*. Ylivieska [Keski-Pohjanmaa] (SMS s.v. *kosata*).

Lisäksi suursaarelaisen puheessa on esiintynyt *pomppa* puhuttaessa saarelta lähdöstä 1939 (von Hertzen 2008: 38). NSES:n (943) mukaan *pomppa* olisi omaksuttu kansankielestä kirjakieleen 1900-luvun alkupuolella. Venäläinen laina-alkuperä viron rantamurteessa ei ole todennäköinen, sillä venäläinen alkuperä suomessakin on epävarma ja suomen yleisellä sanalla on 'takin' merkitys, venäjän murresanalla vain 'tietyn vanhanaikaisen villakankaan'. Suomesta Suomen ruotsalaismurteisiin on mahdollisesti lainautunut *påmppa* 'lyhyt, paksu päällystakki' (SSA mp.).

39. Lisäksi (ka) eteläkarjalan Suojärvellä esiintyy sukunimi *Bomba*. Kiitän Olga Karlovaa näistä tiedoista.

Perunanmyyntimatkoillaan Suomessa rantalaiset tapasivat ostaa itselleen erilaisia vaatekappaleita: öljyttyjä sadetakkeja, työpaitoja ja -housuja, parempia pukuja, kenkiä, saappaita, nahkakäsineitä, hattuja ja esiliinoja (Luts 1968: 121). Viron rantamurteeseen on lainautunut suomesta muitakin vaatteen nimityksiä, esim. Kuusalun sanat *puseru* 'tuulipusero' (sm *pusero* < ru; tämän rinnastuksen on esittänyt Suhonen 1979: 363), *paidu* 'palttoo' (rinnastus Suhonen 2000: 366 merkinnällä "tilapäislaina"), *sadetakki* 'sadetakki' ja Vaivaran *paida* 'paita' (sanat VMSV). Myös Hlj Jõh Lüg sanan *palt* ~ *palttu* g. *palttu* 'palttoo' äänneasu on suomelle läheisempi kuin yleisvirolaisen venäjän lainan *palitu*, joten sana lienee laina suomesta – jonka sana on niin ikään venäläinen laina (sana *palt* Must 1995: 668).

5.1.22 ***ruutune*** adj. 'ruutuinen' (vi *ruuduline*) Jõe Kuu < sm *ruutu(i)ne(n)* Kym KarE

EMSkk:n sanalippujen mukaan rantamurteen sanaa *ruutune* on käytetty ikkunaruutujen määrästä puhuttaessa. Se on todennäköinen suomalaislaina, sillä siinä on loppuheittoisena suomen *-nen*-johdin viron *-line*-adjektiivinjohtimen sijaan. SMSA:n sanalippujen mukaan suomen sana *ruutu(i)ne(n)* esiintyy nimenomaan ikkunaruutuja merkitsevänä Kymenlaaksossa ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä (Iitti Jaala Kymi Suursaari; Virolahti Seiskari Joutseno Rautjärvi Uusikirkko Vpl. Valkjärvi Vuoksela). Suomen vokaalienvälisen fortisklusiilin *t* olisi vanhalle rantamurteelle tyypillisesti pitänyt säilyä lainassa, vaikka viron ortografialla sitä on vaikea merkitä. EMSkk:n sanalipuissa sana on kirjoitettu geminaatalla (*nelja ruuttused aknad* Jõe Rohuneeme; *vä^{h}i(k)käsed akkunat, siel taka kus kamber oli.., nisu(k)ke nelja ru(u)ttune akkun oli ies* Kuu Tapurla) mutta toisaalta myös suomalaisittain yksittäisellä fortisklusiililla (*[Sauna] toises seinäs oli kahe ruutune akkun ka*. Kuu Pärispea). Huomiota herättää myös se, että Wiedemann (989, 990) on rakentanut sana-artikkelinsa niin, että hän vaikuttaa pitäneen *-line*-adjektiivin varianttia *ruutuline* ensisijaisena – hän tosin ei anna näille sanoille levikkiä. Nykyvirossa on enää vain leenisklusiililliinen adjektiivi. Suomeen *ruutu* on lainautunut ruotsin sanasta *ruta* 'ruutu; ikkunaruutu', ja NSES:n (1080) mukaan sama sana on lainautunut lisäksi inkeroiseen, karjalaan ja viroon.

5.1.23 ***siepama*** v. 'näpistää, ottaa salaa' (vi *näppama*) Kuu (?)Hlj < sm *siepata*

SSA (3: 173) mainitsee yleissuomalaisen verbin *siepata* 'ottaa äkkiä, napata, temmata' merkitsevän murteittain myös 'varastaa', mutta tämän merkityksen levikki on SMSA:n sanalippujen mukaan lainautumista ajatellen maantieteellisesti turhan kaukainen. Sinänsä ei kuitenkaan ole ihme, että 'äkkiä ottamista' merkitsevä sana erikoistuu merkitsemään näpistämistä. Vastakkainen merkityksenkehitys on ilmeisesti tapahtunut viron kaikilla murrealueilla esiintyvässä verbissä *näppama* 'näpistää', jolla on viron kirjakielen selittävän sanakirjan (EKSS) mukaan myös harvoin esiintyvä merkitys 'ottaa hetkeksi sormilla kiinni' – ainoa tässä merkityksessä annettu esimerkki on kirjallisuudesta. Käsitteellinen sanakirja tunteekin verbille *näppama* vain merkityksen 'varastaa' (EKMS II: 293 s.v. Käsi, IV: 425 s.v. Varastama, 648 s.v. Võtma). Rantamurteen merkitykseltään ekspressiivinen *siepama* on suomalaislaina, jossa suomen *ie*-diftongi on säilynyt rantamurteen oman rakenteen vuoksi. En ole löytänyt tästä sanasta aiempia kirjoituksia. EMSkk:n sanalipuissa on useita tietoja Kuusalusta (Viinistu, Pärispea, Tammistu), mutta Haljalan esiintymää en sieltä löydä. Sanan perusmuoto on aina kirjoitettu geminaatalla *sieppama*, *sieppaDa* ja Pärispealta kerran jopa etuvokaalisena *sieppäDä* (etuvokaalisuudesta ks. 5.1.10 *kontas* ~ *köndäss*). Esimerkkilauseissa esiintyvät kirjoitusasut voivat viitata siihen, että suomen vokaalienvälisen fortisklusiilin *p* ja toisaalta geminaatan *pp* ääntäminen olisi säilynyt.

> *Ma sieppan mone vergukive neije hunnigust.* Kuu Viinistu, *lagejalle ei tohi miŋŋegisugust asja jättä, kohe sieppavad ärä* Kuu Tammistu, *Muidu tääs mies, aga sieppab kust saab.* Kuu Viinistu, *Siebati laust heini, vein uksele munalugu ede.* Kuu Viinistu, *Tullid olid venest ärä siebatud.* Kuu Viinistu. (EMSkk.)

5.1.24 ***tabani|päev*** ~ ***tabani|päiv*** s. 'tapaninpäivä' (vi ***teine jõulupüha***) Kuu Hlj < sm ***tapanin|päivä***

Viron murresanakirjan aineisto tuntee sanan vain Kuusalun ja Haljalan rantamurteesta ja käsitteellinen sanakirja Koillis-Harjumaalta ja Pohjois-Virumaalta (EMSkk; VMSV; EKMS I: 788 s.v. Jõulud, III: 464 s.v Pühad ja tähtpäevad). EKSS, ÕS, ViSu ja ERKL esittävät sanan *tabanipäev* kuitenkin yleiskielisenä nimityksenä. Wiedemannin sanakirjassa sana ei esiinny eikä Wiedemann mainitse tapaninpäivää teoksessaan *Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten* (2002 [1876]), vaikka toisaalta hän oli pannut merkille alueen suomalaisvaikutteisen erityisluonteen viron kieltä käsittelevässä teoksessaan vuonna 1871 (Suhonen 1997: 456). Viiresin (ERKL 2007: 298) mukaan tapania ajettiin Virossa vain koillisrannikolla, ja hän mainitsee myös suomalaisilla olevan sama tapa. Toisaalla Viires (2008 [1998]: 452) pitää koillisrannikon tapaninpäivän viettoa suomalaisena vaikutteena. Vilbaste (1954 I: 252) huomauttaa, että Jõelähtmen Pranglin saarella tapaninpäivää ei tunneta, ja jos joku mainitsee sen, kyse on pikemminkin kirjallisuudesta tai Suomesta saaduista tiedoista.

Sanakirjatietojen (EKSS, ÕS, ViSu, ERKL) perusteella näyttää siltä, että alun perin murteellinen, suomesta lainattu sana on yleiskielistynyt nykyviroon ja herää vahva epäilys myös tapaninajon tavan saamisesta Suomen puolelta. Viron kansan vuotuiskulttuuria laajalti tutkineen Mall Hiiemäen mukaan Viron pohjoisrannikolla vietettävän tapaninpäivän tavat ovatkin lainaa Suomesta samoin kuin osa joulun päättävän nuutinpäivän tavoista (Hiiemäe toim. 1995: 319–322; Hiiemäe 1997: 318). Hiiemäen (1995) toimittamassa *Eesti rahvakalender* -sarjan seitsemännessä, joulunajan kattavassa osassa tapaninpäivää käsitellään vain kolmen sivun verran, ja kaikki annetut sitaatit ovat Kuusalusta ja Haljalasta. Talven (1990 [1979]: 254) mukaan taas suomalaisten vanhemmassa kansanomaisessa jouluperinteessä suuri osa huvituksista on keskittynyt tapaninpäivään. Mielestäni sanaa *tabanipäev* on pidettävä suomesta viroon lainattuna. Suomesta on lainautunut koillisrannikolle myös Kuu Hlj VNg Lüg Vai *aat* 'jouluaatto' (vi *jõululaupäev*) (ks. SSA 1: 50; Söderman 1996: 31).

Viron murresanaston kokoomakortiston mukaan *tabanipäev* on tunnettu Kuusalun Kõnnussa vielä 1937. Kuusalun Tapurlasta on

tieto harvinaisesta sanasta *tabanisant*, joka merkitsi vieraita jotka kävivät joulun viimeisenä pyhänä laulamassa ja joille annettiin viinaa. Kuusalun Pärispäästä on tieto, että vanhemmalla ajalla on käyty *tabanipäiväl*, toisena joulupyhänä, kerjäämässä anteja kuin *mardi-* ja *kadrisandid* vieraisiin vaatteisiin ja käännettyihin turkkeihin pukeutuneena. Pukeutumiseen viitannee Kuusalusta talletettu *Taban on tagusta tehtud, kuera karvusta kuutud*. Kuusalussa *tabanisant* tai *taban* (g. *tabani*) ei saanut mennä tuvassa pidemmälle kuin *tabaniõrs*, hirsi, joka sijaitsi noin neljän jalan päässä tuvan seinästä, muutoin sai antien sijaan tuta. Tapaninpäivän tapoihin on siis pohjoisrannikolla selvästi sekoittunut jossakin määrin martin- ja katrinpäivän tapoja. Haljalasta on vuodelta 1926 tieto, että tapaninpäivänä Mustojan kylässä on tapana, että nuoret miehet kokoontuvat, nokeavat kasvonsa ja kulkevat laulaen talosta taloon, joissa he pyyhkivät katajanoksilla uunin pesää laulaen: *kui pääle pühi keris must, siis taban tarviline just*. Emännän pitää tarjota miehille jotakin, sillä muutoin he nokeavat oksilla emännänkin kasvot ennen kuin lähtevät meluten seuraavaan taloon. Haljalan Vergistä on talletettu ilmaus *tabanit ajama*, joka on selitetty 'pühade ajal käidi õlut ajamas', mikä taas ajamisen puolesta viittaa enemmän suomalaisiin tapanintapoihin. (EMSkk.) Rantalaisten tapaninpäivän viettoa kuvaavat myös Eisen (1920: 21) ja Tampere (1938: 22–23).

5.1.25 ***trae*** s. 'irtoköli, emäpuun suojalista' (vi *looskiil*)
Jõe Kuu < sm *trai* KarE (~ *rai* ~ *raji* ~ *raaji* Kym KarE)
< ruSm *drag* öNL

Suomen ruotsalaismurteiden sana *drag* (asu *dra:g*) esiintyy merkityksessä 'kölin suojus' ('halvrund ribba av tjurig gran el. tall, stundom äv. av björk, vilken fästes under kölen på en båt som skydd mot nötning av kölen då båten drogs upp på land el. släpades på land, på is osv.') laajalti ruotsinkielisellä Pohjanmaalla sekä ruotsin Uudenmaan murteista Kirkkonummella. Lisäksi yhdyssana *köl|drag* 'irtoköli; ru lösköl' esiintyy Ruotsinpyhtäällä ja Pyhtäällä asussa *tjöldrag*, Pyhtäällä tunnetaan myös asu *tjyöldrag*. (FO IV: 48.) SKES:n (715) mukaan suomen sana *rai* Suomenlahden saaret Vehk Kymi, *raji* Lava on ruotsalainen laina, ja ruotsin sanalla *drag* mainitaan olevan

murteittain Suomessa määräisen muodon asut *draiji*, *draije*. FO esittää Pohjanmaalta muistiin merkittyinä määräisen muodon asut *draiji*, *dra:ji*, *dra:je*, mutta Kirkkonummelta tällaista muotoa ei ole merkitty. Ruotsin sanalla on joka tapauksessa olemassa määräinen muoto, joten sitä ei vain ole kirjattu Uudeltamaalta. Mielestäni sana on lainattu ruotsista suomeen erikseen sekä Pohjanmaalla[40] että Uudellamaalla (Kirkkonummelta, Ruotsinpyhtäältä tai Pyhtäältä), ja sen jälkeen se on levinnyt Suomenlahdella.

Jõe Kuu *trae* 'koivusta tai raudasta tehty kölin suoja; vi *looskiil*' (Kuu 'raudliist paadi põhjapuu all selle kaitseks', Must 1995: 677) on todennäköisesti saatu viroon suomen kautta, sillä irtoköliä merkitsevän sanan levikki Suomenlahdella on suomen murteissa laajempi kuin ruotsin murteissa. Täsmällisin lainaoriginaali olisi SKES:n (s.v. *trai*) esittämä Etelä-Karjalan murreryhmässä Säkkijärvellä tunnettu *trai*, *trai|puu* 'veneen pohjapuun suojus', jonka jo Ganander sanakirjassaan antaa. Lisäksi Viron Inkerissä on tunnettu *traaji* 'kölin alle kiinnitetty rauta'. Toisen hakusanan alla SKES (s.v. *rai*) esittää vielä lisää muotoja: *rai* Pyhäjärvi Vpl. [KarK] Suomenlahden saaret [KarE Kym] Vehk Kymi [Kym] 'veneen kölin tai pohjan suojauslauta t. -puu (esim. männyn näreestä tehty)', *raji* Lönnr.; Lava [KarE], *raije|puu* Lönnr. lis. 'id.', 'näreestä tehty veneen emäpuun vahvike, köli'. Suomen murresanakirjan toistaiseksi esittämät Suomenlahden muodot [hakusanan *krai*[1] alla!] ovat *raji* Kymi Suu Vehk [Kym], *raaji* Tyt Lava [KarE] 'aluksen kölin alapintaan naulattu (poikkileikkaukseltaan puolipyöreä) lauta, joka estää köliä kulumasta' (SMSE, SMS s.v. *krai*[1]). Rantamurteen laina on voitu saada myös suomen *r*-alkuisista varianteista, jolloin siinä on sekundaarinen sananalkuinen konsonanttiyhtymä (vrt. *klits* < ru *lits*), joka on viron rantamurteen länsiryhmälle tyypillinen (Must 1987: 45–46; Björklöf 2012: 77, 172). Wiedemann ei anna levikkiä sanalle *trāe* g. *trāe* (*trāg*) 'falscher Kiel, über den Schiffsboden befestiges Holz oder Eisen

40. Irtoköliä merkitsevien sanojen pohjoisempia asuja suomen murteissa ovat *raaji* Saloinen [PohK = Keski-Pohjanmaa] Raahe [PohP = Pohjois-Pohjanmaa]; *krai* Rovaniemi [PerP = Peräpohjola] (SMSE, SMS s.v. *krai*[1]); *trai* Himanka Kalajoki [PohK] Hailuoto [PohP] Simo [PerP]; *rai* Alattio Rovaniemi [PerP] Utajärvi [PohP], *pohjarai* Rovaniemi [PerP] Utajärvi [PohP] Säräis.; *raiti* Kainuu Utajärvi [PohP] Pyhäntä [PohK] l. *pohjaraiti* Sotkamo [Kainuu] Säräisn. Pielisjärvi [Pohjois-Karjala] ("*raiti* on ilm. g. *raijin* yms. muotojen rinnalle syntynyt analoginen vahvaasteinen muoto") (SKES s.v. *trai*, *rai*).

zur Verstärkung des Kiels', mutta ilmeisen variantin *krāe* g. *krāe* ~ *krāg* g. *krāe* (*rāe*, *krād'*) 'ein über dem Schiffsboden befestiges Holz' hän nimeää Pohjois-Virumaan sanaksi (Wiedemann 385, 1194). *kr*-alkuisten varianttien kohdalla voi olla kyse myös sekoittumisesta sanaan vi *krai*, ru *krage* 'kaulus; kaulusmainen suoja'. Rantamurteen sananalkuisista *tr*-yhtymistä ks. lukua 4.1.

Tytärsaaressa kölin alle kiinnitettiin veneen rakentamista seuraavana kesänä irtoköli, *rai* eli *raaji*, joka suojasi veneen pohjaa ja köliä venettä maihin vedettäessä. Rai tehtiin 2–3 tuuman vahvuisesta lylypuusta. (Talve 1996: 276.)

Veneen samantyyppisen suojajalaksen nimitys Jõe Kuu ***trou*** g. ***troui*** 'hyljeveneen suojajalas' puuttuu aineistostani[41] Björklöf (2012), sillä VMS(V) ei tunne Jõelähtmen levikkiä. Vilbaste (1954 I: 134; 1954 II: 717) kuitenkin esittää sanalle Jõelähtmen Pranglin saaren levikin. Sana on SKES:nkin mukaan laina Suomen ruotsalaismurteiden sanasta *drög* 'jalas jolla hyljevene vedetään jäältä avoveteen (skida eller med på vilken sälbåten drogs över is till öppet vatten)' Borgå (Pellinge); 'samaan tarkoitukseen käytetty kelkka (släde använd för samma ändamål)' Borgå (Tirmo), Pernå; *dreg* Borgå f.1 (tiedot FO; SKES tuntee ruotsin sanalle *drög* vain merkityksen 'työreki, kivenvedätysreki'). Viron rantamurteesta sana on vuorostaan lainattu Suomenlahden saarilla puhuttuihin suomen murteisiin: *rouki* Vehk HaaS Suu Tyt 'irtonainen jalas, jossa on ura veneen köliä varten; se kiinnitetään kölin alle, kun venettä talvikalastuksessa työntämällä kuljetetaan jäällä', *rovi* Seis Lava 'hyljeveneen jalas', kuten SKES (847 s.v. *rouki*) esittää. Talve (1996: 171, 301) tuntee sanalle *rouki* myös Lavansaaren levikin ja Seiskarista ja Lavansaarelta asun *ravi*. Hänen mukaansa hylkeenpyyntiveneen pohjan alle kiinnitettävä jalas, *rouki*, mainitaan 1800-luvun puolivälistä; se tehtiin lylymännystä ja sen pohja oli raudoitettu. Kuusalun keskimurteisessa eteläosassa esiintyy asu *rou* (VMS(V)), ja rantamurteisessa Kuusalussa tunnetaan myös *rouv* g. *rouvi* 'raudliist paadi all põhjapuu kaitseks' (Must 1995: 222, 672; Must vertaakin sanaa sanaan *trae*). Wiedemann (1199) tuntee sanan

41. Tästä huolimatta esitin sanan lainautumisketjun (Björklöf 2012: 172): Suu Tyt Lava *rouki*, Lava Seis *rovi* ~ *ravi* 'hylkeenpyyntiveneen pohjan alle kiinnitettävä jalas' < Jõe Kuu KuuK *trou* ~ *rou*, Kuu *rouv* g. *rouvi* 'hyljeveneen suojajalas' < ruSm *drög*' Bo (Pellinge);' Bo (Tirmo) Pä', asut *drög* Bo (Tirmo) Pä, *dreg* Bo f.1 NL (sanat Talve 1996: 171, 301; VMSV; Must 1995: 222, 672; FO).

trõu g. *trõui* ’Unterlage unter dem Kiel eines Bootes (wenn es über das Eis gezogen wird)’ pohjoisrannikon sanana. SKES antaa molemmat variantit, *trou* ~ *trõu*, sekä vironruotsin *drau* ’työreki, kivenvedätysreki’ ja ru *dråg* ’yksinkertainen kelkka, työreki’, joita FO puolestaan ei esitä. SKES:n mukaan ruotsin sanat ovat samaa alkuperää kuin *drag* ’kölin suojus, raudoitus; uistin’ (josta sm *rai*, *raji*, *tra(j)i*, *raiti* on lainattu; ks. *rai*[1] SKES:ssa). Virolahdella sanalla on muoto *roukku* ’veneen tilapäisjalas’, joka SKES:n mukaan ”kuuluu sanojen *rouki*, *rovi* yhteyteen, mutta on äänteellisesti nähtävästi sekaantunut” sanaan *roukku*[1] ’työreen päällä oleva poikkipuu’. Se, että Wiedemann pitää viron sanaa *trõu* pohjoisrannikon sanana ja että virolaisen kansankulttuurin sanakirja ERKL (2007: 313, Viires) kertoo *trou*-esinettä käytetyn Suomenlahdella, Ruhnulla ja Kihnussa, viittaa siihen että viron sanalla *trou* ~ *trõu* on aiemmin ollut laajempi levikki.

Itse ’aluksen runkopalkkia tai emäpuuta’ merkitsevä suomen sana *köli* on myös lainautunut koillisrannikon alueelle samassa muodossa *köli* Jõe VNg Vai (levikki uudemman EMS:n mukaan). Suomen laajalle levinneestä sanasta on eniten tietoja mm. Kymenlaaksosta ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmästä, ja levikkikartalla se esiintyy Suomenlahden pitäjissä Kymi Vehkalahti Suursaari Virolahti Tytärsaari Lavansaari Seiskari Säkkijärvi Johannes Koivisto (SMS s.v. *köli*, kartta *köli*). Nämä olisivatkin luontevia lainan lähtöalueita. Södermanin (1996: 65) esittämän toisen teorian mukaan *köli* Jõe Kuu VNg (levikki vanhemman VMS(V):n mukaan) olisi voinut lainautua myös suomenruotsin murteista. Tämä ajatus olikin jo Aristella (1933: 71–72). Ruotsista lainautuminen olisi mielestäni todennäköisintä Itä-Uudenmaan Sipoosta ja Porvoosta, sillä FO:n (IV: 48) mukaan sana *köl* ääntyy *k*:llisena siellä kuten Keski-Uudellamaalla ja *tj*-alkuisena Länsi-Uudellamaalla ja muissa Itä-Uudenmaan murteissa (asut *köl* mNL, Sibbå, *kel* Borgå). Vironruotsista viron murteisiin on lainautunut *köil* (Ariste 1933: 71–72), jonka EMS tuntee vain luoteisrannikon Rististä.

5.1.26 ***vastrand*** s. 'merituuli' Jõe[42] Kuu Hlj < sm *vasta|ranta*

vastrand, joka esiintyy konneksiossa *vastrand tuul*, semanttisesti 'rantaa vasten tuleva tuuli', ei esiinny Wiedemannilla eikä viron käsitteellisessä sanakirjassa (EKMS). EMSkk:n sanalippujen mukaan *vastrand* esiintyy myös Kuusalun ja Haljalan ilmauksessa *vareksed vastrannal*, ja sama ilmaus esiintyy SMSA:n mukaan suomenkielisenä (*varikset vastarannalla*) Sakari Pälsin teoksessa *Suomenlahden jäiltä*. VMSV:n antaman levikin lisäksi *vastrand* 'tuulen' merkityksessä esiintyy myös Jõelähtmen Pranglin saarella (Vilbaste 1954 II: 746). Yleisvirossa "vastaranta" on *vastaskallas* eikä sillä ole 'tuulen' merkitystä. Suomen murteiden sana-arkiston sanalippujen mukaan *vasta|ranta* merkityksessä 'tuulen puoleinen ranta' usein vielä tavalliseksi ilmoitettuna sanana esiintyy Kymissä, Suursaarella, Haapasaarella, Vehkalahdella, Lemillä, Virolahdella, Lavansaarella, Säkkijärvellä, Kuolemajärvellä, Sakkolassa ja Viipurin läänin Pyhäjärvellä. Periaatteessa sana olisi voitu muodostaa omaperäisesti viron aineksista *vastas* + *rand*, mutta suomalainen laina-alkuperä on suomen sanan levikki ja merkitys huomioon ottaen todennäköisempi. Kuusalussa on tunnettu myös *maa|alune* ~ *maa|alus|tuul* 'rannasta puhaltava tuuli, maatuuli' (Must 1995: 665).

5.1.27 ***viislaid*** ~ ***viislaad*** s. 'kaksimastoinen merivene, viislaita' Jõe Kuu Hlj < sm *viis|laita* KARE

Södermanin (1996: 139) mukaan *viislaid* on yleisvirolaisista sanoista *viis* 'viisi' ja *laid* 'veneen kylkilauta' muodostettu yhdyssana, ja hän esittää suomen murteissa olevan samanlaisia sanoja: *viislaita* 'id.', *kaksilaitainen*. Mielestäni kyseessä on kuitenkin rantamurteeseen suomesta lainattu sana, sillä sanan suomen levikki on useita murrealueita kattava ja viron sana esiintyy vain kolmessa pitäjässä. Suomen murteiden sanakirjan arkistossa on Koivistolta esimerkki *viislaijjat paatit olliit enne. suuret mahottomat.* [kirkkomatkalla n. 30 henkeä siinä] *pienet olliit venehii* [suuret viislaitoja], Virolahdella sanan asu on ollut *viis-* t. *viisilaita* (SMSA). Lisäksi viron sanan

42. Levikkitieto Jõelähtmen Pranglin saarelta Vilbaste (1954 II: 746).

Haljalan Käsmussa tunnetussa variantissa *viislaad ai*-diftongi on oiennut pitkäksi vokaaliksi (EMSkk). Se voi kertoa laina-alkuperästä ja siitä, ettei sanan merkitystä ehkä enää hahmoteta. Jos sana *laid* olisi virolaista alkuperää sanassa *viislaid*, sen äänneasun ei olisi pitänyt muuttua: *laid* ’veneen kylkilauta; veneen laita (vi paadi küljelaud; küljelaudade kord; paadi külg, parras)’ esintyy VMSV:n mukaan kaikilla viron murrealueilla saman asuisena, mutta EMS:n esimerkkien mukaan *laid* ’veneen lautojen tai laitojen’ merkityksessä esiintyy vain rantamurteessa (’paadi küljelaud’ esiintyy Jõe Kuu Hlj VNg, ’paadi külg, parras’ Kuu Võnnu [Tarton murre] Räpina [Võrun murre], ’äär, serv (nt panni)’ Kuu). Muoto *laad* merkityksessä ’kylkilauta’ esiintyy virossa ainoastaan muutaman länsi- ja keskimurteen pitäjän yhdyssanassa *sittlaad* (-*laed*) ’lantakärryn kylkilauta’ (VMSV; EMS s.v. *laad* vain muita merkityksiä) sekä Wiedemannilla (1380) *wiis-lād’* g. *lāe*, *wiis-lāt’* g. *lādi* ’zweimastiges Boot (zwölf Bretter hoch, mit drei Paar Rudern, grösser als *wene*)’, jossa puolestaan ei määritellä sanan levikkiä. Toisaalta EMSkk:n sanalipuissa annetaan Kuusalusta arvelu ”vist sõnast *viislauda* tulnud”. Onkin totta, että *laid* g. *laia* pl. *laiad* ’paadi küljelaud’ on tunnettu mm. koillisrannikkomurteissa ja että adjektiivi *laidne* ’laiaga, küljelauaga’ esiintyy myös niissä, esim. Kuusalussa: *Viie laidaste sou paatijega käüdüd Suome vahet, vähämäd paadid old vergumerel käümiseks*; *Paadid olled ennevanast kahe laidased, kaks laua korgust korged* Kuu (EMS s.v. *laid*, *laidne*; EKMS II: 9, 15 s.v. Paat).

Isoja viislaitoja käytettiin vuosisatojen ajan Suomen saaristovesille kutusilakan pyyntiin mentäessä (Viires 1997: 176); EMS:n (s.v. *laidne*, tiedot Kuusalusta) mukaan viisilaitaisilla soutuveneillä liikuttiin ennen Suomen väliä, pienemmillä käytiin kalastamassa verkoilla – entisaikaan veneet olivatkin kaksilaitaisia. Nimi tulee laitalankkujen määrästä, siis laitojen korkeudesta. Näitä laitoja voitiin vielä korottaa varppeilla, mikä sana on myös lainautunut suomen Kymenlaakson tai Karjalan kannaksen Etelä-Karjalan murteista viron rantamurteeseen muodossa *varped* (tarkemmin ks. Björklöf 2012: 192–193). Mastoja aluksessa oli kaksi, airopareja kolme, ja noin 6,5–7,5 m pitkä viislaita olikin Viron pohjoisrannikon suurin avovenetyyppi (ERKL 2007: 353, Troska). Vilbergin (1925: 119) mukaan Kuusalusta käytiin kaupungissa ja Suomessa *viislaiad*-nimisillä veneillä, jotka olivat suurehkoja,

viisi lautaa korkeita veneitä. EMSkk:n sanalippujen mukaan sanaa on käytetty eri tyyppisistä veneistä: Kuusalussa merkitys on ollut ’pieni purjevene’, Jõelähtmen Rohuneemessä *viislaid* on ollut harvinaiseksi merkitty ’matala leveä vene puiden kuljettamiseksi joella’ ja Haljalan Lahessa ’kaksimastoinen purjevene puiden kuljettamiseen (Tallinnaan), veti noin 10–15 syltä puita’. Haljalassa nimitys *viislaid* ilmoitetaan vanhentuneeksi ja sen korvautuneen nimityksellä *jaala*. Käsitteellinen sanakirja antaa sanan *viislaid*, *-a* Kuu Hlj merkityksiksi ’luup’, ’kahe mastiga purjepaat’ ja ’viie laiaga paat e. vene’ (EKMS III: 3 s.v. Paat).

5.2 Monitulkintaisia uusia suomalaisetymologioita

5.2.1 ***koskuma*** v. ’koskea; vaikuttaa, tehota; kerääntyä’ Jõe Kuu < sm *koskea* ~ KARE *koskua* + ~ vi *kosuma*

Jõelähtmen ja Kuusalun verbin *koskuma* voi ajatella olevan kontaminaatio, jossa ovat yhdistyneet suomen *koskea* ja viron *kosuma*. Todennäköisempää on kuitenkin, että viron murteiden sanakirjassa saman hakusanan alle on vain levikin perusteella yhdistetty kaksi erilähtöistä verbiä. Jõelähtmen merkityksessä ’koskea’ sana on suomalaislaina, mutta Kuusalussa esiintyvissä muissa merkityksissä *koskuma* lienee foneettinen variantti yleisvirolaisesta verbistä *kosuma* 1. ’saada voimaa (takaisin); toipua, parantua sairaudesta’, 2. ’vaurastua, tulla vauraammaksi; saada aiempaa vaurautta takaisin’, 3. ’kehittyä, edistyä; voimistua’ (merkitykset EKSS, käännökset SB). Murteista verbi *kosuma* ~ *kosoma* on tallennettu lähes 40 pitäjästä kaikilta viron murrealueilta, koillisrannikkomurteiden pitäjistä Kuu VNg Lüg Jõh Vai (VMSV)[43].

Rantamurteen verbin kolmea eri merkitystä kannattaa tarkastella lähemmin yksitellen. 1) Jõelähtmessä verbi *koskuma* merkitsee ’koskea, koskettaa’: *lähäb piki `seina, ei `kosku `kuski `vastu* ’menee pitkin seinää, ei koske mihinkään’ (EMS III: 741). Tämä merkitys on lainaa suomesta, sillä ’koskettaa’ on yleissuomalaisen verbin *koskea* tyypillisin

43. Sekä toisaalta eteläviron pitäjistä Tarvastu Halliste Karksi [Mulgin murre] Sangaste [Tarton murre] Karula Hargla [Võrun murre] (VMSV).

merkitys. Suomen verbistä *koskea*[44] ’koskettaa (kädellään), kajota, käydä käsiksi’ on vähän tai ei lainkaan tietoja VAR SAT HÄME, muualta runsaasti tai melko runsaasti. Levikkikartalla esiintyvät Suomenlahden alueella Porvoo [HÄMK] Kymi [KYM] Tytärsaari Lavansaari Säkkijärvi Viipuri Kuolemajärvi Uusikirkko Vpl. Terijoki [KARE] Kallivere [INK]. (SMS s.v. *koskea*, kartta *koskea* ’koskettaa (kädellään), kajota, käydä käsiksi’.)[45] Rantamurteen verbi *koskuma* onkin todennäköisesti lainautunut suomen kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän alueelta: siellä esiintyvien taivutusmuotojen perusteella perusmuoto olisi *koskua*. Suomen yleiskielinen *koskea*, *koskettaa* taipuu SMSE:n lauseiden perusteella *kose*-vartaloisena rantamurteen lähialueilla: kaakossa *sk* onkin astevaihtelussa, ja *s* esiintyy johdoksissa umpitavun asemassa (tästä tarkemmin artikkelissa 5.3.3 *kosetama*). Vartalovariantti, jossa on *k*, taas on käytössä esimerkiksi Hämeessä. *k*:llinen muoto on voitu saada siis esimerkiksi Porvoosta, mutta toisaalta sanassa on *k* ’osumisen’ merkityksessä Lemillä ja ’sattumisen’ merkityksessä Kymissä, Lemillä ja Uudellakirkolla (SMSE). Jõelähtmen ’koskea’-merkityksisen verbin laina-alkuperänä on siis suomen *koske*-vartalo, johon tuntuu lisätyn viron *-u*-refleksiivijohdin, vaikka lainanantajasanalla ei ole refleksiivivartaloa. Suomen Etelä-Karjalan (ja Inkerin) murteissa *koskea*-verbillä on kuitenkin labiaalivokaaliin päättyviä ja osin diftongiutuneita muotoja, joista vironkin *u* voisi olla lähtöisin:

> *käsi kypsà koskò* ’koskee, koskettaa’ sp. Kallivere [INK]; merkityksessä ’koskee, sattuu’: Lapsi, jonka hiuksia kammattiin *rupes natajamoa: seä vejät kovast, koskuo.* Lemi [KARE] | *pure sormie taikka toista se koskuo yhtä kipijästi* sp. Joutseno [KARE] | *miul koskoo kulkkuu.* Tuut [INK] (SMSE).

44. Suomen verbin *koskea* asu on yleensä *koskea*, mutta asu *kosta* esiintyy HÄMP osaksi, KYM Hollola (SMS s.v. *koskea*, kartta *kosta*); *k*:ttomia esimerkkejä Kymenlaaksosta ja Etelä-Karjalasta ovat seuraavat: Poika, jota opettaja on torunut tytön kiusaamisesta: *ehäm mie lyönnym mie vaav vähä kosin.* Elimäki | *Kukaas soon kossu kirveheh?* Kymi | *Ei myä teitin tavaroihinna kosta.* Sippola | *Älä kos sih pan pois!* Valkeala | *Katso silmäl ko kultahelmel, mutt älä kose käel* sp. Terijoki. (SMS s.v. *koskea*.)

45. Suomen johdoksesta *koskettaa* ’ojentaa kätensä t. jk väline hipaistakseen, tunnustellakseen kevyesti jtak t. jkta’ on puolestaan tietoja HÄMK KYM KARE-K SAV ja liepeiltä, lisäksi yksittäistietoja. Levikkikartalla ovat lisäksi Porvoo Askola Myrskylä [HÄMK] Kymi Vehkalahti [KYM] Lavansaari Terijoki [KARE]. (SMS s.v. *koskettaa*, kartta *koskettaa* ’ojentaa kätensä t. jk väline hipaistakseen, - -’.)

2) Kuusalusta tunnetaan merkitys, joka on EMS:ssa tulkittu ’mõjuma’, ’vaikuttaa, tehota’: *Kui ta `rohtu sai, kohe `koskus* ’kun hän sai lääkettä, heti vaikutti’ (EMS III: 741). EMS:n käyttämä merkityksenselitys tuntuu esimerkkilauseen valossa yksinkertaistetulta, sillä lauseen voi yhtä hyvin ymmärtää yleisviron mukaisesti ’kun hän sai lääkettä, heti alkoi parantua’.[46] Suomen verbi *koskea* merkityksessä ’jhk vaikuttamisesta; etenkin kielt. yhteyksissä: kuulua jklle, liikuttaa jkta’ ei esiinny Suomenlahdella, vaan siitä on eniten tietoja HÄMP, joitakin tietoja Etelä-Pohjanmaa, Etelä- ja Pohjois-Satakunta, Keski-Suomi, Peräpohjola ja liepeiltä sekä lisäksi yksittäistietoja (SMS s.v. *koskea*, kartta *koskea* ’jhk vaikuttamisesta; - -’). Rantamurteen sanan ’vaikuttamisen’ merkityksen ei siis tarvitse olla peräisin suomesta. Suomen lauseissa esiintyvistä merkityksistäkin vain Pohjois-Hämeen eteläosan Luopioisten sian lihomiseen liittyvä käyttö on läheinen viron verbin käytölle.

> *Kyllä se koskoo rekhen jos roukhunkin* sp. Laihia | *Ei taila tuuli kosta sinne.* Kangasala | Jos vieras lähti vihaisena talosta, niin hänen peräänsä piti heittää tuhkaa *niin ei kossu sitte vihat.* Lempäälä | Sika pysyy aina vaan laihana: *Ei siihen sikkaan paljo ruaka kose.* Luopioinen | Kalle vilustuu helposti: *meirän Kalle on kans semmonen että kylmä koskee pija.* Hattula | *Älä puutu toisten asioih mitkä ei sinuh kos.* Valkeala | *ee se kööhään koske? olkaav verot minkalaesija hyvvää*. Maaninka | *kova kaekkiin koskoo* sp. Sotkamo | *kyllä se ukkonen koskee ny ruumhissen*. Rovaniemi | *ei se sinuun koske mitä minä tien*. Vermlanti. (SMS.)

46. EMS:ssä (III: 741) hakusanan *koskuma*[2] alla esitetään levikin ja semantiikan perusteella merkitykset ’sulama’ Juuru [keskimurre] Karksi [Mulgin murre], ’paisuma, tursuma’ Juuru ja ’kosuma’ Halliste [Mulgin murre]. Hallistessa esiintyvä merkitys on tulkittu ’toipua, parantua sairaudesta’ (*nällä tõbi sehen iki, nüid om iki vähä `koskum akanu* Hls). Mielestäni Hallisten verbin *koskuma* ’kosuma’ voisi yhtä hyvin yhdistää Kuusalun verbiin *koskuma* ’mõjuma’ semanttisilla ja kielihistoriallisilla perusteilla (rantamurteen ja eteläviron yhteisistä sanoista Björklöf 2012: 209). Kahdessa ensimmäisessä merkityksessään *kosuma* taas on todennäköisesti foneettinen variantti verbistä *kostuma* ’sulama’, ’paistetama, tursuma’, joka esiintyy mm. keskimurteessa, Mulgin, Tarton ja Võrun murteessa. Merkityksessä ’kosuma’ *kostuma* esiintyy Tarton murteen Rannussa ja Võrun murteen Karulassa (*ta om jo ta söögi pääl õigõ `kostunu* Karula [Võrun murre]).

3) Kolmantena rantamurteen merkityksenä tunnetaan Kuusalussa ’lisääntyä, kerääntyä’: *Kenel juba vähegi varandust, `selle `koskub sedä alatasa `juure* ’kenellä jo vähänkin omaisuutta, sille kerääntyy sitä koko ajan lisää’; *Ehk `koskub vähe `aaval lisa* ’ehkä vähitellen kerääntyy lisää’ (EMS III: 741; kaikki käännökset SB). – Kahta viimeksi mainittua merkitystä (’vaikuttaa, tehota’ ja ’lisääntyä, kerääntyä’) voidaan pitää samoina yleisvirolaisen *kosuma*-verbin merkitysten kanssa, jolloin rantamurteen *koskuma* näissä merkityksissään on yleisviron verbin foneettinen variantti.

Koillisrannikon alueella tunnetaan ’vaikuttamisen’ merkityksessä kuitenkin muita todennäköisesti suomesta lainautuneita verbejä. Näitä ovat *tehoma* Lüg Jõh Vai ’tehota, edetä’ < sm *tehota* (Söderman 1996: 124) sekä *kaetuma*, *kahetuma* Kuu ’tehota’ < sm *kajettua* ~ *kaettua* ’vaikuttaa (lihottavasti, haitallisesti tms.), tuntua, tehota’ levikki HÄMK itäpuoli, KYM, joitakin tietoja liepeiltä. Verbi *kajatuma* ~ *kajotuma* ’tehota’ esiintyy lisäksi viron itämurteisessa Kodaveressa, missä saattaisi olla kyse laita-alueella säilyneestä vanhasta sanasta (sanat VMSV; SMSE.) Suomen verbistä *kosettaa* ’koskettaa’ on lainautunut viron rantamurteeseen myös *kosetama* ’katsoa, kyläillä; koskettaa’ Kuu Hlj, jonka merkitykseen ovat vaikuttaneet viron verbi *kooserdama* ja vartalo *kost-* (ks. 5.3.3 *kosetama*).

Suomen sanalla on laajempi itämerensuomalainen tausta pohjoisryhmässä: inkeroisessa on *koskia* ’kajota johonkin’ *elä siä minnua koze!* Saarove Soikkolassa | *koški* ’puudutada, lüüa, kloppida’, *kožen* ’löön, puudutan’ (IMS 197), karjalassa *koskettoa*, joka merkitsee kaikissa murteissa ’koskea, koskettaa’ sekä livvissä ja vienassa ’satuttaa’ ja lisäksi ’tarkoittaa’ (KKSV). Vepsästä on merkitty Noidal, Korbal *kosketada*, Pervakoi *kostta* ’koskettaa’ (VVS).

5.2.2 ***niiutama*** v. ’keinuttaa itseään edestakaisin; keinua’ Kuu Hlj ⟵ viR *niiama* < sm *niiata* < ru *niga*

Koko Viron koillisrannikolle Jõelähtmeä lukuunottamatta on lainautunut suomesta ekspressiivinen verbi *niiama* ’noogutama’, ’nyökyttää’, josta Kuu Hlj *niiutama* on todennäköinen omaperäinen johdos. Arkiston esimerkkilauseita sen käytöstä ovat *vana eit niiutab endäst kogu*

aja. Kuu; *niiutama* 'edasi-tagasi kiikuma' *kiigeduol. sial ia niijutata* Hlj (EMSkk). Vuonna 2017 ilmestyneessä EMS:n 28. vihkossa verbin merkitykseksi annetaan 'kiigutama, õõtsutama' (EMS VI: 565). Suomeen ruotsista lainattu *niiata* merkitsee Nykysuomen sanakirjan mukaan 'tytöistä, naisista: tervehtiä t. kiittää polviaan notkistaen', siis tietynlaista itsensä taivuttamista, mutta viron murteissa tapahtunut pieni muutos merkityksen frekventatiivisen suuntaan sopii silti hyvin lainasanalle. Ruotsin verbin *niga* merkitys 'böja knäna (l. vissa andra kroppsdelar), stundom i förening med bugning, såsom hälsning l. uttryck för artighet, aktning o. d.' (SAOB) on hieman suomen merkitystä laajempi ja siksi voisi ajatella ruotsin toimineen viron sanan lainanantajana. Suomen *niiata* on kuitenkin äänneasultaan täsmällisempi koillisrannikon verbin *niiama* laina-alkuperä. Suhonen (1979: 362) onkin rinnastanut verbit Kuu *niiama*, ru *niga* ja esittänyt, että olisi melko epätodennäköistä, että suomi ei olisi ollut välittäjänä, kun sana on mukautettu viroon tällä tavoin. Suomen sana on yleinen ja esiintynyt ensi kerran Gananderin satukokoelmassa 1784. SSA:n (2: 218) mukaan suomessa esiintyy myös murteittain *niikata*, *niikkiä*.

Viron murteissa on lisäksi laajalti tunnettu (koillisrannikon alueella pitäjissä Kuu Lüg Jõh IisR Vai) *nikutama* 'nyökäyttää päätään (kevyesti); nytkyttää, notkuttaa' (vi '(kergelt) pead noogutama; nõksutama, nõtkutama'), joka EKSS:n mukaan on tavallisesti vanhentunut tai vanhemmassa kielessä esiintyvä sana; esimerkki sen käytöstä on kirjallisuudesta *ja tema* [= jumala] *ees ka paganad kord nikutavad põlvi* - -. (Sanat VMSV.) EMSkk:ssa esiintyvät Kuu Lüg Jõh Iis Vai *nikutama*, *niGuttama* 'vetää, kammeta' (vi 'tõmbama, kangutama') lienevät homonyymejä. Itämurteisen Kodaveren *niigutama* 'notkuttaa (esim. polvia)' tuntuisi Kuusalun ja Haljalan sanan variantilta, mutta sen sijainti on liian kaukainen. (Sanat VMSV.)

5.2.3 ***rajasi(me)d*** s. pl. 'nivuset' (vi *kubemed*) Kuu Hlj < sm *raaja*

VMSV tuntee Kuu Hlj *rajasi(me)d* 'nivuset' lisäksi myös Vaivaran sanan *raage(m)* 'nivunen' ja inkeroisessakin on *rākeamo* : *rākeamot* 'nivuset, reiden ja vatsan alaosan liitoskohta': *rākeamissa kivist'i* Kosemkinan Laukaansuun kylä (IMS 469). Aavistuksen merkitystään

muuttanut *rajasi(me)d* on todennäköinen laina suomen vartalosta *raaja*, mutta se voisi periaatteessa olla myös varhaiskantasuomalaisen sanan **rakja* jatkaja ja suomen sanan etymologinen vastine. Kymenlaaksossa ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä *raaja* merkitsee SMSA:n sanalippujen mukaan nimenomaan ’kättä tai jalkaa’. Suomen pitkä *a* on lainattaessa lyhentynyt ja sana on saanut -*si*-lopun, sillä sana *raja* tunnetaan jo alueella ’rajan’ merkityksessä. Variantti *rajasimed* on siis asettunut samaan malliin kuin aineiston *rahvasim(m)ed* ~ *rahusimmed* (ks. 5.3.8) ja samalla samaan taivutustyyppiin kuin samaa merkitsevä *kube* g. *kubeme*. Kolmessa suomalaislainassa rantamurteeseen on nimittäin saatu -*simmed*- ja -*timmed*-johdin: *rahvasim(m)ed* ~ *rahusimmed* ’rauhaset’ (< sm *rauhasimet*), *legutimmed* ’kukon tai kanan leuanaluspoimut, heltat’ (< sm *lekuttimet*), *riemutim(m)ed* ’vaatteista’ (< sm *rimputtimet* + sm *riemut* KYM). Tämä johdin on tuotettu sekundaarisesti tarkasteltavaan suomalaislainaan *rajasi(me)d* ’nivuset’ (< sm *raaja*); lisäksi Vaivarassa tunnetaan *lauvatsimed* ’kaularauhaset’ ja Kuusalussa *kuositimed* ’nivuset’.

Inkeroisen kielessä Rosonanjoen murrealueella (Julius Mägisten mukaan) tunnetaan *rajarikkoja* ~ *rājarikko* ~ *rajarikko* ’soolikatekubesmeskäigutõbine’, ”suolien-nivusissakäymissairas”: siis ihminen, jolla on nivustyrä (IMS 463, 469). SSA (3: 31–32) selittää inkeroisen sanan lainautuneen suomen murresanasta, joka levisi murteisiin kirjakieleen saadusta ilmeisesti ruotsalaisesta käännöslainasta *raajarikko* ja että sen merkitykseen ’nivusvaivainen’ on vaikuttanut vi koillmurt. sana *rajasimed* ’nivuset’, joka kuuluu *raaja*-pesyeeseen. SSA:n mukaan suomen murteissa tunnettu asu *rajarikko* johtunee assosioitumisesta huonokuntoisuutta ilmaisevaan sanaan *raja*. Voisi ehkä myös ajatella sanan *rajasi(me)d* vartalona olevan sana *raja*, joka VMSV:n mukaan tunnetaan merkityksessä ’raja’ (yleisvirossa *piir*) koko koillisrannikolla Jõelähtmeä lukuunottamatta, itämurteessa, laajalti keskimurteessa sekä muutamassa länsimurteen pitäjässä. Motivaationa olisi siis ollut se, että nivuset ovat vatsan ja reiden ”raja”.

5.2.4 ***sutjama*** v. 'sivellä, sutia' (vi *pintseldama*) Jõe Kuu ? < sm *sutjata* KARE
/ ← Jõe Kuu Hilj *sudi* g. *sutja*, ? ositt. < sm *suti*

sutjama on mahdollisesti rantamurteen omaperäinen johdos sanasta *sudi* 'pensseli, suti', jonka levikki kattaa pohjoisrannikon ja muutamia saarten pitäjiä sekä Lounais-Viron Häädemeesten. Substantiivi kuuluu viron nominityyppiin, jossa sananloppuinen *-i* korvataan obliikvisijoissa *-jV*-päätteellä. Mustin (1987: 71) mukaan Jõe Kuu Hlj *suti* ~ *suDi* taipuu g., p. *sutja*, itäisellä koillisrannikolla (Lüg Jõh Iis Vai) puolestaan n., g., p. *suti*, ja verbien *sutjama*, *sudima* levikki jakautuisi nominin taivutuksen mukaisesti. VMSV:n mukaan Jõelähtmessä ja Kuusalussa tunnetaan kuitenkin molemmat verbit. Jõe Kuu Lüg IisR Vai HljK *sudima* esiintyy Södermanin (1996: 117) aineistossa ja hän pitää sitä nollajohdoksena[47] (*zero derivative*) substantiivista *sudi*. Sana *sudi* voisi enimmäkseen rannikolle keskittyvän levikkinsä vuoksi olla mielestäni osin suomalaista, osin ruotsalaista lainaa (ru *sudd*), mikä alkuperä suomenkin sanalla tietysti on. Se on lainattu myös inkeroiseen (NSES 1219). Ruotsin *sudd* 'suti, tuppo; riepututti' puolestaan on johdos *sudda*-verbistä 'tahrata, töhertää, maalata huonosti, pyyhkiä pois', josta taas on lainattu suomen *sutata*. Suomen *suti* merkitsee 'pensseliä tai varpu-, harjas- yms. kimpuista muodostuvaa pesuvälinettä' ja on esiintynyt ensi kertaa tulkkisanakirjassa vuonna 1644, siitä johdettu *sutia* taas Jusleniuksen sanakirjassa 1745 (NSES 1218.)

Verbi *sutjama* voi olla lainautunut myös suoraan suomesta: SMSA:n sanalippujen mukaan kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän luoteisosassa Savitaipaleella ja Lemillä sekä keskiosassa Viipurissa esiintyy verbi *sutjata* 'tervata sudilla; hangata esim. luudalla'.

47. Ison suomen kieliopin (VISK § 171) mukaan nollajohto tosin on päinvastainen suhde: "esimerkiksi vartaloltaan identtisen verbin ja substantiivin - - suhde jäsentyy niin päin, että verbiä pidetään ensisijaisena ja substantiivia siitä motivoituvana eli nollajohdon tuottamana (*paini-a* → *paini*)."

5.2.5 ***visur*** s. 'laiha olut' Jõe Kuu
? < sm *visu* + vi *-ur* / ← vi *viss* + vi *-ur*

sie oli üks visur, ei sie olnud oige olut, on Jõelähtmen Rohuneemessä todettu (EMSkk). Vilberg (1922: 255) määrittelee Kuusalun sanan *visur*, *-i* merkitykseksi yksinkertaisesti 'lahja õlu'. Suomen "(huonoa) nestettä" merkitsevä sana *visu* (SKES 1794–1795) voisi olla ekspressiivisen sanan *visur* 'laiha olut' laina-alkuperä, mutta suomen muodon levikki on länsisuomalainen ja itäisimmilläänkin se SMSA:n sanalippujen mukaan esiintyy Kaakkois-Hämeen pohjoisosassa. Toisaalta *visur* voi olla johdos tuntematonta alkuperää olevasta viron sanasta *viss* 'kitukasvuinen hedelmä', nyky(puhe)kielessä yleisesti 'pieni hapan (raaka) omena', joka murreaineistossa esiintyy koillisrannikkomurteiden aluella kuitenkin vain Iisakussa (sanat EES, EKSS, ViSu, VMSV). (Sijainti on kaukaisehko, mutta toisaalta kuitenkin suomenvaikutteista aluetta.) Toikka (2003: 106) esittää aineistonsa sanan Jõh IisR *vissar* 'pieni hapan omena; väljähtynyt juoma' olevan johdos "yleisvirolaisesta (saarten murre poislukien)" sanasta *viss*[48] ja vertaa sitä sanaan Jõh *vissu* 'väljähtynyt olut'.

Samankaltaisia ja -merkityksisiä sanoja ovat *viserik* 'laiha juoma' Hlj Jõh JõeK HljK; *vikerpill*[49] 'laiha olut' Saarten murteen Karja, *virbum* 'olut' Saarten murteen Jaani, *virrvomm* 'laiha olut' keskimurteen Suure-Jaani (VMSK) sekä Wiedemannin (1375) esittämä *viidervomm*, *-i*, jonka käsitteellinen sanakirja tulkitsee olevan 'oluen' leikillinen nimitys (EKMS IV: 738 s.v. Õlut[50]). Kaikki *vis*-alkuiset laihan juoman nimitykset ovat samaa sanuetta ja todennäköisesti myös muut yllä esittämäni *vi*-alkuiset sanat liittyvät löyhästi yhteen. Rantamurteen sanassa *visur -ur*-johtimen käyttö on kuitenkin hieman kummallinen,

48. VMSV:n mukaan *viss* 'kitukasvuinen hedelmä; huonotuulinen ihminen' esiintyy seuraavissa pitäjissä: Iisaku [koillismurre], Hanila Tori Häädemeeste Saarde [länsimurre], Viru-Jaagupi Simuna Kursi Pilistvere Kolga-Jaani Viljandi [keskimurre], Tarvastu [Mulgin murre], Rannu Sangaste [Tarton murre] ja *vissak(as)* 'kitukasvuinen hedelmä' Iisaku [koillismurre] Simuna [keskimurre] Laiuse [itämurre].

49. Saarenmaan Karjan pitäjän sanalla *vikerpill* 'laiha olut' on variantti *kikerpill* 'id.' Hiidenmaan Emmastessa ja Pühalepassa sekä länsimurteisessa Vändrassa (VMSV, EMS).

50. Käsitteellisessä sanakirjassa on lisäksi Saarenmaan Pöidestä *virrlakk* 'huono olut', jota muut lähteet eivät tunne (EKMS IV: 738 s.v. Õlut).

sillä tavallisesti sillä muodostetaan välineennimiä (ks. 5.3.14, 6.1.1). *viss* on virossa myös erilaisista huonolaatuisista ruuista ja juomista käytetty deskriptiivinen pejoratiivinen sana (Karl Pajusalu, henkilökohtainen tiedonanto), jota tällaisessa laajemmassa merkityksessä sanakirjat eivät kuitenkaan esitä.

5.3 Uudelleen perusteltuja aiemmin esitettyjä suomalaisetymologioita

5.3.1 ***hodu*** s. 'nopeus, vauhti' (vi *kiirus*, *hoog*) Kuu Hlj < sm *hotu* KYM KARE < ka *hodu*, *χod* < ven *xoд*

Mustin mukaan rantamurteen *hodu* 'kova vauhti' on laina venäjän sanasta *xoд* (*hod*) 'käynti; kulku' (Must 2000: 43). Sama venäjän sana on lainautunut myös suomeen, inkeroiseen, karjalaan ja vepsään (SKES 82; IMS 64–65). Sanan levikki suomen murteissa on kuitenkin niin laaja ja merkitykset niin monet, että pidän rantamurteen sanaa suomesta saatuna lainana:

> *hotu* Levikki: eniten tietoja KAR. 1. '(runsaasta) tilasta, väljyydestä' eniten tietoja KAR, vähemmän POHE HÄM KYM SAV KES, lisäksi yksittäistietoja. 2. 'tie, väylä, reitti; suunta; uitto-, vesiväylä' KAR, SAVE itäosa, SAVP KAI, joitakin tietoja liepeiltä sekä yksittäistietoja. 3. 'liikkeellä olemisesta' etenkin: lähteä "hotuun" = matkaan, liikkeelle; olla "hodussa" = menossa. KARE eteläosa, KARK eteläosa, Lava Viip Ven. 4. 'vauhti, kiire' KARE rannikko, joitakin tietoja SAV, HaaS Vehk Lava Nar Kall. 5. 'savukanava, hormi' (Tuuteri, Kallivere). 6. 'sahan hampaiden hajotuksesta'. 7. muuta (mm. Suursaari, Sakkola, Kallivere). (SMS s.v. *hotu*[1].)

Merkityksessä 'vauhti, kiire' suomen sana *hotu* esiintyy Haapasaarella, Vehkalahdella, Miehikkälässä, Virolahdella, Lavansaarella, Säkkijärvellä, Johanneksessa, Koivistolla, Kuolemajärvellä, Viipurin läänin Uudellakirkolla sekä Inkerin Narvusissa ja Kalliveressä (SMS s.v. *hotu*[1], kartta *hotu*[1] 'vauhti, kiire'). Kymenlaakson ja Karjalan kannaksen Etelä-Karjalan ryhmän murteet ovatkin todennäköisiä lainalähteitä. Venäjän sanalla ei myöskään ole rantamurteen merkitystä,

suomen sanalla taas on molemmat merkitykset ja vielä muitakin. Suomeen sana on mahdollisesti saatu karjalan kielen välityksellä. Vanhassa rantamurteessa vokaalienvälisen fortisklusiilin *t* suomenmukaisen ääntämyksen olisi pitänyt säilyä, mutta viron ortografialla sitä on vaikea merkitä.

5.3.2 ***kihnutama*** v. 'hyöriä, siirtyillä levottomasti; hangata' Jõe Kuu Hlj
← sm *kihnata* KYM (Kymi) / < sm *kihnuttaa*

Söderman (1996: 52) vertaa deskriptiiviseksi määrittelemäänsä verbiä *kihnutama* 'liikuskella paikasta toiseen; hangata' toiseen aineistonsa verbiin Kuu Hlj Jõh VNg Lüg Vai *kihnama*[51] 'raapia kevyesti, hangata' (mp.) ja esittää molempien lainautuneen suomesta, jonka länsimurteissa esiintyy *kihnata* 'hangata, hiertää' (SSA 1: 356). Sanalla onkin pistemäinen levikki Kymissä, jossa sillä on myös etuvokaalinen asu *kihnätä* (SMS s.v. *kihnata*, kartta *kihnata*). Ekspressiivisen verbin *kihnutama* täsmällisempi laina-alkuperä olisi suomen murteissa esiintyvä *kihnuttaa* 'hangata, hieroa, hinkata, kyhnyttää; hitaasta, vaivalloisesta, varovaisesta, vähätuloksisesta tms. toiminnasta', jonka esiintymispitäjät ovat kuitenkin Varsinais-Suomessa, Pohjois-Karjalassa, Keski-Pohjanmaalla, Pohjois-Pohjanmaalla, Kainuussa ja Vermlannissa. 'Äänteleyä' merkitsevänä sana esiintyy muutamissa Pohjois-Satakunnan, Pohjois-Savon ja Kainuun pitäjissä. (SMS s.v. *kihnuttaa*.) Laina-alkuperä on siis suomen levikkien kannalta hieman hankala. 'Rykimisen' merkityksessä *kihnuttaa* puolestaan esiintyy Karjalassa ja Savossa, ja Koivistolla ja Tuuterissa on lisäksi pistemäiset levikit (SMS mp.). Rantamurteen *kihnutama* lienee näin ollen laina ja johdos Kymin verbistä *kihnata* (tai peräti johdos sieltä rantamurteeseen lainatusta verbistä *kihnata*).

51. EMS:n mukaan verbillä *kihnama* on levikki myös Haljalan keskimurteisessa osassa.

5.3.3 ***kosetama*** v. 'katsoa, kyläillä; koskettaa' Kuu Hlj < sm *kosettaa* 'koskettaa' Kym KarE + vi *kooserdama* + vi *kost-*

EMS esittää verbille *kosetama* siinä määrin erilaiset merkitykset, että verbi vaikuttaa esiintymäpitäjissään erilähtöiseltä. Haljalan *kosetama* 'kokeilla, koskea' on selvästi lainaa suomen verbeistä *koskettaa*, *koettaa*, murt. *kosettaa*. Kuusalun *kosetama* 'vierailla, tulla katsomaan' merkityksen voi kuitenkin ymmärtää EKMS:n antaman selityksen selvästi ekspressiiviseen suuntaan tapahtuneen merkityksenkehityksen kautta: Kuu *kosetama* 'hyöriä uteliaana ympäriinsä kaikkea kosketellen', 'koskea kaikkea uteliaana' (EKMS I: 548 s.v. Huvitama, III: 291 s.v. Puudutama).[52] Mm. Kuusalussa ja Haljalassa tunnetun verbin *kooserdama* 'kuljeskella; vi hulkuma' (VMS(V)) voisi äänteellisen läheisyytensä vuoksi ajatella vaikuttaneen tähän merkityksenkehitykseen; EMS:n mukaan rantamurteen asu ja levikit kuitenkin ovat *kuoserdama* Kuu Hlj Jõh '(sihitult) hulkuma, ringi käima; askeldama, sekeldama'. Ariste (2010 [1988]: 439) esittääkin verbille *kooserdama* tarkentavia merkityksenselityksiä 'kävellä ympäriinsä jotain etsien, harhailla (jalkoja perässä vetäen), harhailla pengoskellen, liikuskella jouten, puuhailla'. 'Kyläilemisen' merkitys voi olla osin siirtynyttä myös yleisvirolaiselta venäläistä lainaa olevalta verbiltä *kostitama* 'kestitä' (koillisrannikkomurteissa Kuu VNg IisR), Etelä-Virossa võrun murteessa *kostma* 'kyläillä'. Ympäri Viroa esiintyy lisäksi *kost* 'tuliainen, tuominen, vieminen' (rantamurteessa Jõe Vai; vrt. *tuomus* 'id.' Jõh Vai < sm *tuominen* pl. *tuomiset*). Nykyvirossa tavallisia ovat *külakost* 'tuliainen' ja *kost* 'kestitys, ruoka; tuliainen'. (Sanat VMS(V), EKSS, ViSu.)

Suhonen (2000: 368) on esittänyt suomen verbin *kosettaa* Viron koillisrannikolle lainautuneen sanan alkuperänä, vaikka hän ei artikkelissaan annakaan itse lainan asua.[53] Laina onkin todennäköisimmin

52. Pärt (1924: 44, 50, 156) antaa Kuusalun Kolgan verbille *koseťtama* merkitykset 1) roittima = rahultult hulkuma, kõike uudishimuga, nagu tagamõttega, katsuma, tõstma, teise kohta panema, 2) võõrustama, külasse tulema.

53. Lisäksi Suhonen pitää suomen verbiä *kosettaa* hämäläisenä. Eri merkityksisenä ('rasittaa, käydä voimille') verbi onkin mm. hämäläinen, mutta rantamurteen sanan lainalähteellä *koskettaa* ei ole laajemmin hämäläistä *k*:tonta muotoa vaan se esintyy ainoastaan kaakkoishämäläisessä Kymenlaaksossa.

saatu alueelta, jolla esiintyy suomen verbin *k*:ton asu *kosettaa*. Vaihtelu *sk* : *s* on Ruoppilan (1937a: 59, 69) mukaan tyypillinen piirre kaakkoismurteille, se esiintyy johdonmukaisesti myös Suomenlahden saarien murteissa, sama suhde on vallalla (Kannaksen ja) Kaakkois-Hämeen murteissa ja se esiintyy myös Inkerin suomalaismurteissa (Ruoppila 1937b: 140–141). Lindénin (1942: VI, 69–71) mukaan Kaakkois-Hämeen[54] murteissa *sk*-yhtymä onkin astevaihtelussa *s*:n kanssa. Edelleen Rapolan (1961: 141) mukaan suomen kaakkoismurteissa on tapahtunut muutos *sk* : *s*. SMS:n esimerkeissä muoto *kosettaa* esiintyy Askolassa, Kymissä, Kivennavalla sekä Inkerin Kalliveressä, ja Kymenlaakso ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmä ovatkin todennäköisimmät lainan alkuperäalueet myös kontaktien puolesta.

> *Seisoin kesel kosen siltaa poset nii pullollaas ettei kärsinny kosettaa.* Askola | *sentähhään sill͡on* (pyhällä miehellä) *niin korkia pyhyys kun͡ei se ol iässäh partaveittii kosettam pintahah vaan on saksilla leikannut partansa.* Kymi | *Istuviltaaha lähtee pittää ja kolm kertaa kosettaa kiukaa kuvetta, sit vast onnestaa reisu.* Kivennapa | *älä koseta kippètä!* Kallivere (SMS s.v. *koskettaa*).

Levikkikartalla *koskettaa* esiintyy Suomenlahdella pitäjissä Porvoo Kymi Vehkalahti Lavansaari Terijoki (SMS s.v. *koskettaa*, kartta *koskettaa* ’ojentaa kätensä t. jk väline hipaistakseen, tunnustellakseen kevyesti jtak t. jkta.’). Verbin lainautumista on saattanut motivoida myös se, että suomalaisen on voinut olla vaikea ymmärtää viron ensisijaisesti neutraalia verbiä *puudutama* ’koskea’, sillä yleissuomalaiselle verbille *puuttua* esimerkiksi SSA:n (2: 448) antamat merkitykset ’sekaantua, kajota, ryhtyä jhk’ ovat sävyltään negatiivisia. Suomen *koske*-vartalosta on lainautunut viron rantamurteeseen myös *koskuma* merkityksessä ’koskea’ (ks. 5.2.1 *koskuma*).

54. Suomenlahden pitäjistä Lindénillä alueeseen kuuluvat Porvoo, Ruotsinpyhtää, Pyhtää, Kymi, Haapasaari ja Vehkalahti.

5.3.4 ***kurpad*** s. pl. 'kengät, kurpposet' Jõe Kuu < sm *kurpposet*, *kurppuset*, *kurppaset*, *kurpit*, *kurpat*

kurpponen tunnetaan suomessa '(naisten) varrettoman (yhdestä nahankappaleesta valmistetun t. erillisellä rintakappaleella varustetun, usein kippurakärkisen) nauhoilla tms. suuaukosta ummistettavan yksipohjaisen jalkineen' merkityksessä etenkin KARE-K SAV Pohjois-Pohjanmaa (levikkikartan mukaan rannikon pitäjistä VirL Tyt Vahv Viip Koiv UusVl) (SMS; s.v. *kurpponen*, kartta *kurpponen* 'muita yksipohjaisia jalkineita'). Talven (1996: 285) mukaan tämä jalkineennimi on tunnettu laajemminkin Suomenlahden ulkosaarilla muodoissa *kurpponen* Suu, *kurppone* Tyt Lava. Mm. Koivistolla *kurpponen* on merkinnyt myös 'huonoa kenkää' ja mm. Virolahdella, Vahvialassa ja Viipurissa 'pienten lasten lyhytvartista, napilla suljettavaa jalkinetta'. Suursaarella *kurppanen* oli 'yhdestä nahkakappaleesta tehty, matala, nauhalla jalkaan kiinnitettävä lasten kenkä', sama asu esiintyi myös Inkerissä. Haapasaarella *hylkeerräpilähiist* (= hylkeen räpylöistä) *tehtii kurpukoi* (yks. *kurpukka*) ja Johanneksessa (ja myös Inkerissä) sanan asu oli *kurppunen*: *Olkitukko pantii miehii kurppusii sissää, jot ol lämmin* ja toisaalta *Lapsil ol pienii pehmiöi kurppusii*. Muoto *kurpat* on SMS:n mukaan merkitty muistiin vain Keski-Pohjanmaan Reisjärveltä, mutta asun *kurppi* levikki on HÄMK osaksi, Artjärvi Iitti (= KYM). Orimattilassa merkitys on ollut 'lapikas' ja Myrskylästä on talletettu monikko *kurpit*. (SMS s.v. *kurpponen*, *kurppanen*, *kurpukka*, *kurppunen*, *kurppa*[3], *kurppi*[1].)

Ariste (1956: 11) vertaa suomen sanaa *kurpponen* latvian ja liettuan sanoihin mutta ei mainitse viroa. SKES (246) ja SSA (1: 450) esittävät suomen sanat ja viron murresanan toistensa vastineina ja baltista lainautuneina. Vaba (1990: 131) esittää itämerensuomen balttilaisia "erikoislainoja" (*Sonderentlehnungen*) käsittelevässä artikkelissaan sanan *kurpad*[55] 'Schuhe' esiintyvän pohjoisitämerensuomalaisessa suomessa ja eteläitämerensuomalaisista kielistä viron koillisessa rantamurteessa, vatjassa ja kuurinmaan- ja salatsinliivissä. Liivin varianteissa sanavartalo on merkitty voitavan tulkita alkuperältään niin vanhaksi balttilaiseksi kuin myöhäiseksi latvialaiseksikin. Vaban (1990) esittämistä baltista itämerensuomeen saaduista 374 lainasta

55. Artikkelissa painovirheellisessä asussa *kurdap*.

kuitenkin vain kahdeksan[56] on sellaista, joilla on levikki virossa ainoastaan koillisrannikkomurteissa ja jotka sen lisäksi eivät lainkaan esiinny pohjois- tai etelävirossa saati niissä molemmissa. Huomautettakoon vielä, että näistä kahdeksasta sanasta neljän baltinperäisyys on merkitty kysymysmerkillä. Kaikki sanat kuitenkin esiintyvät suomessa, neljä niistä myös vatjassa. Näin ollen voisi olettaa, että ne on lainattu viron koillisrannikkomurteisiin suomen kautta, joissakin tapauksissa mahdollisesti myös vatjan kautta, eikä suoraan baltista. Baltista lainaaminen näet edellyttäisi huomattavasti laajempaa levikkiä virossa. Toisaalta reuna-alueilla säilyy sellaista sanastoa, joka muualta on kadonnut, mutta tässä tapauksessa se ei ole todennäköistä, sillä lähialueella on selvä myöhäisemmän lainan lainaoriginaaliehdokas.

Tätä taustaa vasten pidän todennäköisimpänä, että Jõe Kuu *kurpad* on lainattu suomen sanasta *kurppa*, *kurpponen* jne., joka puolestaan on alkujaan saatu baltista. Huomattakoon myös, että latviasta lainattu vi *pastel* 'kurpponen' eri foneettisine variantteineen (*passel* ~ *pastal*, pl. *pastlad* ~ *pastled* ~ *pasled* ~ *pastlid* ~ *paslid*) (VMSV; EKMS I: 705, 706 s.v. Jalanõud) esiintyy virossa lähes 90 pitäjässä, ts. sekä koillisrannikolla että pohjoisvirossa, ja tämän lisäksi liivissä sekä virosta saatuna lainana vatjassa (Vaba 1997: 150–151; pitäjät VMSV). Todennäköisempää suomalaista laina-alkuperää perusteltakoon vielä sillä, että koko aineistossani on vain yksi edes mahdollinen latvialainen laina. Suomen sanan *kurpponen* balttilainen laina-alkuperä on sinänsä hyväksytty uusimmassakin tutkimuksessa (Junttila 2015: 89).

Suomesta on saatu koillisrannikkomurteiden alueelle useita jalkinetyyppejä nimityksineen. 1800-luvulla Kuusalun ja Virumaan rantakylien naiset käyttivät työjalkineina suomalaisten mallin mukaan matalia pieksuja, *Soome sussid*, jotka jossain määrin levisivät myös sisämaahan päin. Miehillä oli samoin leikatut mutta polviin asti ulottuvat *Soome saapad*. Pieksut olivat pehmeää vaaleaa nahkaa, ja niiden päälle oli ommeltu nahkapalat. (ERKL 2007: 280, Karu.) Muita suomesta Viron koillisrannikolle lainautuneita jalkineiden nimityksiä tai jalkinetyyppejä ovat Kuu *labikas* 'jalkine, lapikas' (< sm *lapikas* 'yksipohjainen, pitkävartinen nahkajalkine, jossa on ylöspäin

56. *karsin* 'eingezäunter Platz', *mala* 'Meeresstrand', ?*muli* 'hornlos', ?*näivä* 'schlaff, kraftlos', ?*pirt* 'Feldnelke', ?*sõõlune* 'Zugseile am Netzt', *tuulas* 'Fischstechen bei Fackelschein', -*vihe* 'Vogelschlinge'.

kivertyvä kärki' rannikolla Ruotsinpyhtää, Pyhtää, Tytärsaari, Säkkijärvi, Vahviala, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl., *lapikassaapas* Tyt; sanat SMS), Jõe Kuu JõeK KuuK Kad *lapi-* ~ *labikingad* 'naistenkengät', Lüg Jõh Vai Iis *suomik* 'jalkine' (Lüg Jõh *suomik* 'soomeking, pastlataolised kingad, Vai *suomikko* 'säärega soomesaapad', IisR *soomikud* pl. 'kummikud', Iis *suamik* 'king'; Söderman 1996: 118), Vai *ruekengad* 'suomalaiset kengät' (VMSV); Jõe Kuu *lapi-* ~ *labikingad* 'nahasta ommellut tossunkaltaiset varrettomat kengät', Jõe Kuu *lapi-* ~ *labisaapad* 'nahasta ommellut pohjattomat varrelliset kengät tai tossut' (Vilberg 1910: 381–382); < sm *lapisaappaat* Tyt (SMS). Lisää suomalaisilta saaduista jalkineiden nimityksistä Norvik (2000a: 194).

5.3.5 ***laag|vesi*** s. 'halvausvesi, tietty lääkeaine'
Jõe Kuu Hlj < sm *laak|vesi* KYM KARE (Kymi Tyt Lava) < ru *slag|vatten*

SKES:n (267) mukaan ruotsin sanasta *slagvatten* suomeen lainattu *laakivesi* on lainautunut viroon muodossa *laagvesi*. Södermanin[57] (1996: 66) mukaan todennäköinen virolainen muoto olisi silloin *laagivesi*, joten hän esittää sanan lainautuneen ruotsista hybridilainana (toinen yhdyssanan osa leksikaalisena, toinen käännöslainana). Sana *slagvatten* '(numera bl. i skildring av ä. förh.), om olika vid slaganfall (utvärtes l. invärtes) använda flytande läkemedel; särsk. dels om lösning av rosmarinolja o. timjanolja i sprit, dels om (utvärtes använd) tinktur beredd av (rött sandelträ,) kanel, muskot, rosmarinsprit o. lavendelsprit, aromatiska lavendeldroppar' sinänsä on tavallinen ruotsin sana (SAOB), ja Suomen ruotsalaismurteiden sanakirjan kokoomakortiston mukaan se esiintyy 'lääkkeen' merkityksessä mm. Uudellamaalla Tenholassa, Kirkkonummella sekä mahdollisesti Sipoossa ja Pyhtäällä (FOreg), NY:n mukaan (s.v. *slág-vatn*) sana on tavallinen Uudellamaalla. Talve (1996: 334) esittää Suomenlahden ulkosaarilta sisäheittoisen suomen muodon *laakvesi*, joten viron sana lienee kuitenkin lainattu suomesta.

Nimen lainautuminen tavaran mukana on luonnollista: laakivettä salakuljetettiin Suomesta Viroon (Vilberg 1910: 381), ja esimerkiksi

57. Södermanilla väärä levikki Jõe Kuu Jõh, po. Jõe Kuu Hlj (VMS(V)).

Viinistulta on tietoja erilaisten reumalääkkeiden tuomisesta Loviisan ja Porvoon apteekeista (Luts 1968: 122). Viron murresanaston kokoomakortistossa esiintyy Haljalan Käsmusta tieto *laakvezi ia rohi kõigi aiguste vasta, saab suomest*, jonka loppukaneetti on jätetty pois EMS:sta (EMSkk, EMS IV: 760). EMS antaa sanan levikiksi vain Jõe Hlj, vaikka se esiintyy Vilbergillä (1910: 381) myös Kuusalun sanana ja myös VMS(V) antaa kaikkien kolmen pitäjän levikin. Vilbaste (1954 I: 377) on käsikirjoitukseksi jääneessä työssään pitänyt Jõelähtmen Pranglin sanaa *laagvesi* uudehkona suomalaislainana, vaikka sana tosin on selvästi kirjoitettu liuskalle jälkeenpäin. Suomen murteiden sana-arkiston mukaan sanan asu onkin sisäheittoinen *laakvesi* kymäläismurteiden Iitissä, Anjalassa, Kymissä, Sippolassa, Valkealassa sekä kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän Luumäellä, Miehikkälässä ja Tytärsaarella, ja *i*:llinen asu tunnetaan näillä murrealueilla ainoastaan Iitissä (jossa molemmat muodot ovat tunnettuja), Pyhtäällä ja Äyräpäässä. Pidän todennäköisenä, että sana *laagvesi* on lainautunut viron rantamurteeseen Kymistä, Tytärsaarelta tai Lavansaarelta, jossa sanalla on myös levikki (SMS s.v. *laakivesi*, kartta *laakivesi*). SMS määrittelee suomen sanan merkitykseksi ’eräs (halvaantuneen hieromiseen käytettävä) nestemäinen lääke’.

5.3.6 ***liebutama***[1] (***leebutama***) v. ’liehuttaa, lieputtaa, heiluttaa’ Jõe Kuu Hlj < sm *lieputtaa*

VMS(V):ssa yleisviron mukaisena hakusanana käytetty pitkävokaalinen variantti *leebutama* esiintyy EMSkk:n mukaan vain Haljalassa, jossa diftongi on oiennut keskimurteen vaikutuksesta; sekä Jõelähtmen että Kuusalun asussa on diftongi. Myös EMS esittää nyt tarkasteltavan verbin hakusanan *leebutama* alla (mahdollisesti homonymian välttämiseksi, ks. 5.3.7 *liebutama*[2]), vaikka Haljalan esimerkkejä ei edes anneta ja vaikka viron murresanaston kokoomakortiston sanalipussa kerrotaan Haljalan sanan olevan harvinainen. Pidän kuitenkin perusteltuna käyttää ensisijaisena Jõelähtmen ja Kuusalun asua *liebutama*, joka samalla on tarkasteltavan murteen mukaisin muoto.

Södermanin (1996: 69) mukaan *leebutama* on kausatiivijohdos verbistä *leebuma* ja hän vertaa sitä suomen samanmerkityksiseen verbiin *lieputtaa*. EMSkk:ssa on kuitenkin selvästi enemmän merkintöjä

verbistä *liebutama* kuin verbistä *liebuma*, joten en pidä esitettyä johtosuhdetta todennäköisenä. SSA (2: 70) puolestaan merkitsee viron rantamurteisten verbien *leebuda* ’leyhyä’, *leebutada* ’leyhyttää’ lainautumisen suomesta kysymysmerkillä[58]. Suomen verbin levikki on kuitenkin niin laaja, että pidän viron rantamurteen ekspressiiviverbiä *liebutama* (*leebutama*) lainana suomesta. Nykysuomen sanakirjan mukaan *lieputtaa* merkitsee transitiivisena ’liehuttaa, heiluttaa’ ja intransitiivisena ’liehua, heilua’ (NS III: 138); SSA:n mukaan savolaismurteinen ja Pohjanmaalla sekä Peräpohjolassa esiintyvä *lieputtaa* merkitsee ’hulmuta, loimuta; heiluttaa’. Mainitun levikin lisäksi suomen murteiden sana-arkistossa on seuraavat esiintymät: *lieputtaa* Ruovesi | *menee lieputtaa* ’reippaasti, liukkasti’ [koloratiivikonstruktio!] yl. Hattula [Pohjois-Häme] | ’lepattaa syn. lerpattaa, liehua’ Tammela [Etelä-Häme], Karstula Konginkangas [pohjoinen Keski-Suomi] (SMSA).

SSA:n mukaan suomen verbin ”merkityksessä ja äänneasussakin voi olla *lieve* sanan vaikutusta”, ja vanhoissa sanakirjoissa on vielä vahva-asteinen nominatiivi: Gananderilla (483–484) *liepä*, *-pän hameen ljepä* ’kjortel fåll’; *liepes*, *lieppehen*; *liepi*, *-pen* l. *lieppeen* sekä Lönnrotilla (I: 927) *liepe* l. *liepes*, *lieppeen* (dial.) = *liewe*. Karjalan kielessä on vastineet *liepottoa* ’liehua, liidellä; hulmuta; loimuta’, *liepetteä* ’tuulla; astella jalat levällään’ (vrt. myös *lievehteä* ’heilua, hulmuta’) (SSA 2: 70; KKSV). Lisäksi annetaan saman sanueen suomen sanat *liepottaa; lieppo, lieppu* ’väljäsuinen astia, leveä helma’ ja verrataan sanoihin *lieha*, *liehua*, *liekkua* (SSA 2: 70). SMS:ssa verbin *lieputtaa* merkityksessä ’liehua, hulmuta, lepattaa’ annetut esimerkkilauseet ovat pitäjistä Nurmo [Etelä-Pohjanmaa], Ruovesi [Pohjois-Häme], Tammela [Etelä-Häme], Konginkangas [pohjoinen Keski-Suomi] ja merkityksessä ’heiluttaa, liehuttaa’ Karstula [pohjoinen Keski-Suomi], Jämsä [eteläinen Keski-Suomi] sekä merkityksessä ’kulkemisesta’ Nurmo [Etelä-Pohjanmaa], Kajaani [Kainuu]. Verbin *lieputa* (yks. 3. pers. *lieppuaa* t. *lieppunee*) ’liehua, hulmuta’ esimerkit ovat pohjoisesta Keski-Suomesta: *se* (tuli rakovalkeassa) *siinä lieppus nii*. Pihtipudas | *riihenkiukoassa ol’ enneh henkrèikä,*

58. Tämän sanan etymologian olen aiemmin (Björklöf 2012) esittänyt uutena, mutta koska SSA:ssa lainautumista on pidetty mahdollisena, luokittelen etymologiani tässä kuitenkin uudelleen perustelluksi.

josta valakie lieppus - - Konginkangas; frekventiiviverbin *lieputella* esimerkit merkityksessä ’liehutella, hulmutella’ ovat Pohjois-Savosta (Jäppilä Maaninka) ja ’kulkemisesta’ käytettynä niin ikään Pohjois-Savosta (Pieksämäki) ja Inkerin Tyröstä koloratiivikonstruktiossa *tantsi lieputteel*.

EMSkk:n sanalipuissa on mm. seuraavat esimerkit verbin *liebutama* ’lehvitama’ käytöstä:

> *miss sa liebuttad*[59] *sest riidest* Jõe Püünsi; *siis liebutas ennast viel aabade pial* [kratt] Jõe; *tuul toisina liebuta verkku vabetel, vai riidenüöril. ära pane ninda kova tuulega märgi riide nüörile lieppuma*. Kuu Pärispea; *mes sest rahakodist kääs liebudad?* Kuu Tammistu; *midäs neisd riietest siel nüöril liebudad nii kaua se tuul jo lohku ne ärä.* Kuu Pärispea; *tuul toisina oite kovast liebuta verku vavetel vai riide nüöril* Kuu Pärispea; *Ärä sa pane oits kova tuulega märgi riide nüörile liepuma.* [ks. 5.1.17 *liepuma*] *Vanembi riide voib sidäsi toisina täüest puruks liebutada.* Kuu Pärispea; *Tuuled liebutand kubulibu rebaluks, täüdü panna uue* Kuu Viinistu; *leebutama* ’kui keegi midagi asja riputab’ *mis sa leebutat̄ siin*. Hlj Vergi.

Södermanin väitöskirjan arvostelussaan johtosuhteen *leebutama* ← *leebuma* hyväksyvä Suhonen (1997: 459) huomauttaa: ”[Södermanilla] levikistä puuttuu VNg ja sana voi merkitä myös ’riputama’ (Hlj; lisasõnastik, josta ei ilmene, onko tällöin kysymyksessä ’ripustaa’ vai sen homonyymi ’ripotella’-verbi).” VMS(V), EMS (V: 23) tai viron murresanaston kokoomakortistokaan eivät kuitenkaan anna sanalle Viru-Nigulan levikkiä, ja mielestäni näistä merkityksistä ’liehua’ ja ’ripustaa’ ovat kyllä läheisemmät, sillä ripustetut verkot tai vaatteet voivat hyvin liehua, mutta ainakaan verkkoja ei voi ripotella eikä verbin käyttäminen vaatteistakaan ole kovin prototyyppistä.

Tässä tarkasteltu verbi on eri sana kuin seuraavaksi tarkasteltava sinänsä samanasuinen suomalaislaina *liebutama*[2] Kuu Hlj ’liata, riepottaa’ < sm *lieputtaa* + sm *riepottaa* (ks. seuraavaa sana-artikkelia): verbien alkuperä, merkitys, levikki ja osittain asukin ovat erilaiset.

59. Sanalipussa verbimuoto on kirjoitettu geminaatalla ilman puolipituusmerkkiä.

5.3.7 ***liebutama*²** v. 'liata, riepottaa' Kuu Hlj < sm *lieputtaa* + sm *riepottaa*

Käsiteltävä ekspressiivinen verbi on eri sana kuin sinänsä samanasuinen suomalaislaina *liebutama* Jõe Kuu ~ *leebutama* Hlj 'liehuttaa, lieputtaa, heiluttaa' < sm *lieputtaa* (ks. edellistä sana-artikkelia): verbien alkuperä, merkitys, levikki ja osittain asukin ovat erilaiset.

Suhonen (1988: 98) on esittänyt, että viron rantamurteessa on sana[60], jolla on suomessa murrepohjaltaan hämäläis-savolainen vastine *lieputtaa*. SSA (2: 70) ei mainitse hämäläistä levikkiä sanalle, mutta SMSA:n sanalippujen mukaan se ja myös keskisuomalainen levikki ovat olemassa. Tuntuu myös kummalliselta, että savolaismurteissa ja karjalan kielessä tunnettu sana ei esiintyisi lainkaan suomen kaakkoismurteissa. Toisaalta rantamurteen *liebutama* voi olla myös todennäköisesti Uudeltakirkolta lainatuista *liebuma*, *liepuma*-verbeistä (ks. 5.1.16, 5.1.17) omaperäisesti johdettu. EMSkk:n sanalipuissa *lieBuťtama* 'asjata määrima, rüvetama, mustaks tegema' on aina merkitty lyhyellä geminaatalla. Sana on mainittu tavalliseksi sekä Kuusalun Tapurlassa että Haljalan Lahessa (EMSkk).

Kuusalun ja Haljalan verbillä on paitsi viron murresanaston kokoomakortiston, myös EMS:n (V: 23, 143) mukaan suomenkin 'liehuttaa'-merkityksen lisäksi merkitys 'sotkea, liata, ryvettää' ('asjata määrima, mustaks tegema, rüvetama'): *liebutab keik oma riided ära* Hlj. Tämä viittaa mielestäni siihen, että sana on kontaminaatio suomen verbeistä *lieputtaa* ja *riepottaa*, joista jälkimmäinen merkitsee sellaista huonolla tavalla lieputtamista, johon hyvinkin voi liittyä sotkeentumista ja jopa rikkoutumista. Nykysuomen sanakirjan mukaan *riepottaa* merkitseekin 'raahata, retuuttaa, lennättää; pidellä pahoin, "höyhentää"', ja esimerkkilauseena annetaan *Pojat laskivat istuvillansa mäkeä, ja hyvä oli, etteivät äidit olleet näkemässä sitä vaatteiden riepotusta*; verbin *riepotella* esimerkkilauseena on *Myrsky riuhtaisi purjeen riepoteltavakseen* (NS IV: 706). Suomen *riepottaa* onkin lainautunut Kuusaluun: Pärt (1924: 93, 149) antaa Kuusalun Kolgasta saman merkityksiset *lieBuťtama* ja *rieBuťtama* 'asjata määrima, rüvetama'; Vilbergillä (1922: 252) taas on *riebutama* 'koiruuttaan kiusata, käpälöidä, halata, kopeloida (tyttöä)'; *kas mina olen õige sinu*

60. Itse sanaa lyhyessä esitelmäabstraktissa ei kuitenkaan anneta.

riebutava!, jonka merkityksenä VMSV:ssa annetaan ’käpälöidä, kopeloida’ ja joka on ilmeinen suomalaislaina. Suomen ekspressiiviset *riepottaa* ja *riepu* (ks. 5.3.9) kuuluvat keskenään samaan sanueeseen.

5.3.8 ***rahvasim(m)ed*** ~ ***rahusimmed*** s. pl. ’rauhaset’ Jõe Kuu < sm *rauhasimet* KARE

SKES:n (747) mukaan rantamurteen sana *rahvasimmed* on ”nähtävästi suomen vaikutusta” ja Mägisten (EEW 2387) mukaan Kuusalun sana *rahvasimmed* on lainautunut suomesta; SSA (3: 55) puolestaan esittää viron murresanan *rahvasimed* itämerensuomalaisten vastineiden joukossa mainitsematta lainautumista. SMSA:n sanalippujen mukaan *rauhasimet* esiintyy paitsi Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Perä-Pohjolassa myös kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän Tytärsaarella, mikä olisi selvä rantamurteen sanan lainalähde. Kaikissa Mustin (1987: 88) esittämissä viron koillisrannikon tämän sanueen murresanoissa (JõePr pl. *rahusimmet* ~ Kuu *rahvas*, harv. pl. *rahvasimmeD* ~ Hlj Lahe *rahvaset* ~ Lüg, Vai Udria *rahuseD* ~ *rahuDiD* ~ Kudru *rauhiaine*, pl. *rahuja(i)seD* ~ Hlj Lüg Jõh *rahud* ’rahu, nääre’) on Vaivaran Kudrun yksikkömuotoa lukuunottamatta tapahtunut metateesi *uh* > *hu* ~ *hv*. Must (mp.) vertaa näitä viron sanoja SKES:n (746) esittämiin suomen sanoihin *rauhiainen* (INK) ja *rauhasimet*.

Kyse voi olla myös sanan johtamisesta omaperäisesti samalla tavalla kuin on johdettu suomen *rauhasimet*, joka olisi ollut mallinantajana Jõe Kuu sanalle *rahvasim(m)ed* ~ *rahusimmed*. Söderman (1996: 101) puolestaan esittää aineistonsa sanan Hlj Lüg Vai *rahus(s)ed* olevan yleisvirolaisen sanan *rahu* monikkomuoto, joka on mahdollisesti saanut vaikutusta suomen sanasta VAR SAT Tyt *rauhasimet*. (Vrt. 5.2.3 *rajasi(me)d*.)

5.3.9 ***riemutim(m)ed*** s. pl. ’vaatteista’ Kuu Hlj < sm *rimputtimet* + sm *riemut* KYM

VMSV:ssa on sanan merkitystä kuvaamassa vain selite ’vaatteista’ (*rõivaste kohta*), mutta rantamurteen sanan käytöstä saa tarkemman kuvan EMSkk:n sanalipuista: (*reitte*) *riemutimmed* ’housun(reisien) paikkalaput’ Kuu; *riemutti* ’vaatteista’ *reije riemuttimed ja kirikku*

kiemuttimet ’samat vaatteet niin riihenpuinnissa kuin kirkossa’ Hlj, viimeisin on Mustin (1987: 93) mukaan puhekielinen ’samat vaatteet arkena ja pyhänä’. Myös Narvasta (!) on talletettu vanhaksi merkitty sanonta *mis ikke keriku kiemuttime, sie reije riemuttime*, jota käytettiin, jos joku piti samaa pukua pyhänä ja arkena. (EMSkk.) Sanan käyttö on selvästi ekspressiivistä. Viron käsitteellisessä sanakirjassa merkitystä ei ole aivan tavoitettu ja sanojen asukin on yleiskielistetty: *reemutimed-keemutimed*: rehe r-d ja kiriku k-d ’rehepeksu ja kirikuskäima riided’ Hlj (EKMS I: 1144 s.v. Kehakatted). Länsimäen (1987: 238–239) mukaan eri puolilla suomen murteissa tunnetaan runsaasti varioiva sananparsi ”Jolla ei ole *kirkko|kimputtimia*, sillä ei ole *riihi|rimputtimia*”, jonka yksi variantti esiintyy jo Gananderilla. Suomen sanapari *-kimputin* ja *-rimputin* ja sen varintit esiintyvät vain sananparressa tai ”siitä irronneissa sanonnoissa”, mitä ne sitten lienevätkin (mp.). Krikmannin (1981: 42) mukaan virolaisista sananlaskutyypeistä noin 12 %:lla onkin paralleeleja Suomessa, mutta erityisesti esiin nousee Lahemaan alue Kuusalussa ja Haljalassa: siellä esiintyvistä sananlaskuista Suomessa tunnettuja on vähintään 25 %.

Haljalasta ja Narvasta merkityillä sanonnoilla siis on todennäköisesti suomalainen alkuperä tai esikuva ja sanonnasta myös erilliseen käyttöön irronnut sana *riemutim(m)ed* lienee kontaminaatio suomen sananparren sanasta *rimputin* ja toisesta suomen sanasta *riemu*. Tämä Kymenlaakson, Suursaaren ja Tytärsaaren ’huivia tai (pää-, kaula-, esi-, nenä)liinaa’ merkitsevä *riepu*-sanan variantti esiintyy myös Lönnrotilla (sanat SSA 3: 71; SKES 778; Lönnrot II: 396). Ilmar Talven Suomenlahden ulkosaarten kansankulttuuria käsittelevässä tekstissä sana esiintyy aina monikossa *riemut* (Talve 1996: 282, 283, 288, 301). Jo Agricolan käyttämän ja laajalti mm. hämäläis- ja itämurteissa (+Pohjanm PSm) esiintyvän sanan *riepu* ’rätti, räsy, huono vaate’ merkitys on ’huivi, liina’ Kaakkois-Hämeessä ja Inkerissä sekä paikoin Laatokan- ja Etelä-Karjalassa (+KSm). Suomen sanan toisen tavun konsontilla on kolmaskin variantti, sillä suomessa tunnetaan myös *rietu* Pacchal. 1667, Jusl.–Lönnr.; Vars.-Suomi, Satak. ’ohut ja kulunut t. rohtiminen kangas; riepu; pääliina, huivi’ (SKES 778). Inkeroisessa on vastine *rēpu* ’rätti’, Hevaa *riepu* ’huivi’ ja karjalassa *riepu* ’räsy, rätti; risa; räsymatto’ (IMS 475; KKSV; SSA 3: 71). SSA vertaa sikermää sanaan *repale*.

Toikan (2003: 81–82) aineistossa esiintyy Lüg Vai *riemutus* ~ *riemotus* 'hirmutis', jota hän vertaa[61] vaatteista käytettyyn Kuu Hlj sanaan *riemutim(m)ed* sekä suomen sanaan *riemu* Kym Suurs Tytärs 'liina', etenkin itämurteiden *riepu* 'risainen vaate, rätti, rasu', KarP *riepulainen* 'lumppuri' (tästä SKES: ka *riebulane* Ilom. 'riepujen kaupustelija'[62] < mahd. suom.; lisäksi tunnetaan karj.-aun. *riepu*, *riebu* 'riepu, riepumatto') (SKES 778) ja jonka hän esittää voivan olla suomesta saatu laina, jonka merkitys on muuttunut. EMSkk:n sanalippujen perusteella Lüg Vai *riemotus* ~ Lüg *riemutus* tarkoittaa lähinnä 'likaista ja rääsyistä ihmistä, rääsyläistä'.

5.3.10 ***silmpagu*** s. 'rikkinäinen verkonsilmä, silmäpako' Jõe Kuu Hlj < sm *silmä|pako* KYM KARE

Sana *silmäpako* 'sukassa, (sukan)kutimessa tai verkossa oleva reikä' on SMSA:n sanalippujen mukaan yleinen suomen murteissa. Kymenlaaksossa ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä Karjalan kannaksella sillä on nimenomaan verkon reiän merkitys, joten pidän niitä todennäköisinä lainautumisalueina. Myös Söderman (1996: 115) kirjoittaa sanan *silmäpako* 'kahden silmän suuruinen reikä (verkossa)' olevan SMSA:n mukaan yleinen suomen murteissa, ja levikkien perusteella hän pitää rantamurteen sanaa suomesta lainattuna. Eri merkityksiin tai tarkempiin alueisiin hän ei ota kantaa. Vilbergillä (1925: 125) esiintyy loppuheitoton Kuu *silmapagu*. Vartalo *silmä* on uralilainen, *pako* taas itämerensuomalainen.

5.3.11 ***sohk*** s. 'verkon ja nuotan kuivatusteline' (vi *vabe*) Jõe Kuu < sm *sohka* KARE < ka *sohka*, *šohka*, *žohka*, *šohku* < ven *coxá*

sohk g. *-i* Kuu pl. *sohid* hrl pl. *`sohkid* Jõe Kuu (EMSkk; EKMS II: 119 s.v. Kuivama, 1140 s.v. Noot; Must 1995: 674; 2000: 370) on *i*-vartaloinen: *i*-vartalolla merkitään usein sanan laina-alkuperää.

61. Toikka ei varsinaisesti ole analysoinut aineistoni sanaa, mutta esitän sen silti uudelleen perusteltujen etymologioiden joukossa.
62. KKSV:n mukaan 'kiertelevä saviastioiden kauppias, joka samalla osteli lumppuja'.

Mustin (2000: 370) mukaan Jõe Kuu *sohk* on laina venäjän sanasta *coxá* (*sohá*). Todennäköisesti se olisi saatu pohjoisrannikolla kalastamassa käyneiltä venäläisiltä kalastajilta, joilta virolaiset ovat oppineet myös talvisen nuottakalastuksen. Must (mp.) pitää epätodennäköisempänä, että lainanimitykseen olisi tutustuttu suomalaisten välityksellä ja viittaa SKES:aan (1054), jossa puolestaan esitetään viron (Kuusalun) Kolgan sanan *sohk* olevan mahdollisesti lainautunut Inkerin suomalaismurteista. Sana on joka tapauksessa venäläistä alkuperää, kyse on vain siitä, mitä kautta se on viroon saatu. Käsitykseni mukaan rantamurteen länsiryhmän puhujat eivät juurikaan ole olleet tekemisissä Inkerin suomalaismurteiden puhujien kanssa – toisin kuin itäryhmän puhujat Vaivarassa –, ja kun otetaan huomioon se seikka, että rantamurteen sanan äänneasu vastaa täsmällisemmin suomen ja karjalankin asua kuin venäjän asua, pidän todennäköisimpänä sitä, että rantamurteeseen sana on lainattu suomesta (todennäköisimmin Viipurin läänin Uudeltakirkolta), johon se puolestaan on lainautunut karjalan kielestä.

Sanansisäisen konsonantiston suhteen SKES vertaa sanaa *sohka* suomen sanaan *viehka* < ven. *вехa*, jossa venäjän *χ* on samoin substituoitu *hk*-yhtymällä. Eteläkarjalan sanalla taas on *a*:llinen ja livvin sanalla *u*:llinen nominatiivivartalo (KKSV). Must vertaa rantamurteen sanaa eteläviron venäjästä lainautuneeseen sanaan Setomaa *sooskad* pl. *sooška*ʔ ~ *`sooska*ʔ ~ *soosa*ʔ, g. pl. *`sooskide* ~ *`soossõ* [*pääle*]; Räpina *soods(i)k* pl. *`soośke*ʔ ’verkonkuivatustelineet’, jonka lainaoriginaaliksi annetaan eri sana kuin rantamurteen sanalle: < ven *cóшка*, *cóшки* (*sóška*, *sóški*) (Must 2000: 375). Seton runsaiden venäläislainojen tiedetään kuitenkin olevan vanhempaa kerrostumaa kuin pohjoisviroon venäjästä saadut lainat, jotka ovat nuoria lainasanoja. Venäläisiltä on toki lainattu paljon kalastukseen liittyvää sanastoa; venäläisten vaikutuksesta virolaiseen kalastukseen ja sen sanastoon ks. Must (2000: 558–561); ks. myös ERKL (2007: 331 s.v. *vabed*, Viires). Ariste (2010 [1984]: 430) mainitsee sanan Kuu Jõe *sohk* pl. *sohkid* ’jäähän kahteen riviin pystyyn pannut puuseipäät, joille nuotta pantiin kuivumaan’ jo SKES:ssä osoitetun ”kuuluvan yhteen” sanojen sm *sohka*, ka *šohka*, ve *šoh* (SVJa: 517 kuitenkin ve *soha*, *-n* Kal’eg) jne. kanssa, jotka merkitsevät muitakin tukipuita ja jotka on lainattu venäjän sanasta *coxa*. – Kuusalulaisen Edgar Lillheinin mukaan nuottaa

vedettiin Viinistulla aina talveen 1966 saakka (Norvik 2000a: 199, 2002: 124), joten sen jälkeen nuotan kuivatustelineen nimityksellä ei juuri enää ole ollut käyttöä.

5.3.12 ***tihmakas*** (***tihmagas***) adj. 'luistamaton (kelistä, lumesta), karhea; tiivis, tiukka, luja, kiinteä' Kuu Hlj < sm *tihmakka* KARE

Suhosen (1988: 98) mukaan viron rantamurteissa on sana[63], jolla on suomessa murrepohjaltaan hämäläinen vastine *tihnakas*. En ole löytänyt Suomen murteiden sana-arkistosta lainkaan tällaista *n*:llistä muotoa, joten kyse lienee lyöntivirheestä. SKES (1289 s.v. *tihma*) tuntee Vanajassa pohjoishämäläisen murreryhmän eteläosassa esiintyvän sanan *tihmakas* ja sen variantin *tihmakka*, joka esiintyy Lemillä kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän luoteisosassa sekä Länsipohjassa. SMSA:n sanalipun mukaan tieto sanasta *tihmakas* on kuitenkin Hattulasta, Vanajan länsipuolisesta pitäjästä. Pidän sanaa *tihmakka* rantamurteen sanan todennäköisempänä laina-alkuperänä; on sitä paitsi mahdollista, että sana on tunnettu laajemminkin kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä, vaikka se on dokumentoitu vain Lemiltä. Mahdollinen laina-alkuperä on myös suomen paikoin kaakkoismurteinen *tihmas* 'tiheä (esim. pirta); sitkeä (esim. sahattava puu); tuore, tahmea (väristä)' (SKES 1288), johon olisi lainattaessa lisätty viron *-kas*-johdin samoin kuin laina-alkuperään *tihmakka*. Se, että käsitteellinen sanakirja (EKMS I: 771 s.v. Juuksed, 985 s.v. Kare, III: 1304 s.v. Tihe) tuntee Kuu Hlj sanalle *tihmakas* niin merkityksen 'tiheä' kuin 'luistamatonkin' viittaa siihen, että viron rantamurteen sana on kontaminaatio esittämistäni suomen sanoista *tihmakka* ja *tihmas*. Etymologiset sanakirjat esittävät virolaisen murresanan *tihmaGas* (Kolga Kuu) 'tiivis, luja' (SKES 1289), *tihmakas* 'id.' (SSA 3: 290) luultavasti lainautuneen suomesta. EKMS:n lause-esimerkkien valossa sanan *tihmakas* eksaktimpi käännös on mielestäni 'luistamaton'. Viron murresanaston kokoomakortiston esimerkkilauseita ovat mm.

63. Itse sanaa lyhyessä esitelmäabstraktissa ei kuitenkaan anneta.

teine puu oli raeks pandud, et telu˛e pääl ei kuluda [paadi] *pohja puud; siis oli kaskine rae pandud ala. puu rae oli paremb, kergemini liuges telu˛e pääl, raudvits oli tihmagas tela vasta*. Kuu Viinistu (s.v. *rae* 'paadi põhjapuu kaitse'); *kävin meress ujumass, nüüd on juuksed ninda tihmakad, et kamm läbi ei käü* Kuu Tammistu; 'huonosti pesty astia, joka on jäänyt karheaksi': *pesid silgu püdü külmä viega, aga ige on ninda tihmagas, et pidäb uuesti tulise viegä üle pesemä* Kuu Tammistu; *Se saega on raske saagida, kääb tihmakalt puust läbi*. Kuu Tammistu (EMSkk).

Kuusalussa esiintyy lisäksi adjektiivista *tihmakas* omaperäisesti johdettu adverbi *tihmakalt* (VMS(V), EMSkk).

5.3.13 ***ventu*** s. 'veitikka, veijari' Jõe Kuu < sm *ventto* KYM KARE ~ *venttu* KYM

SKES:n ja SSA:n mukaan viron murteinen *ventu* on lainaa suomen sanasta *vento*, jonka merkitys on paikoitellen murteittain 'veitikka, veijari' (SKES 1698–1699; SSA 3: 425). EMSkk:ssa rantamurteen Jõelähtmen Rammun sana on kuitenkin kirjoitettu geminaatalla (*venttu*), ja geminaatta selittyykin paremmin seuraavasti: Suomen murteiden sana-arkistossa on useita tietoja sanasta *ventto* 'venäläinen'. Esiintymät ovat enimmäkseen Kymistä, missä esiintyy myös asu *venttu*. Vehkalahdelta on vuodelta 1948 tieto, että nimitys on leikillisvivahteinen. Lavansaarella sana on ollut venäläisen haukkumanimi, jota vuonna 1930 on kuullut enää aniharvoin – tilalle on tullut *ryssä*. Vuonna 1952 Kymissä on määritelty *ryssä*-sanan tulleen käyttöön (viime) vuosisadan vaihteessa. Elimäellä sanaa *venttu* on pidetty vanhentuneena jo 1903–1906, mutta Kymissä vuonna 1907 sana on ollut tavallinen, ehkä vähän halveksivainen venäläisen sotamiehen nimitys; toisaalta Kymistä on vuodelta 1912 tieto, että sana on ollut ennen tavallinen. Vuonna 1960 sitä on pidetty Kymenlaakson Sippolassa ja Ruotilassa ilmeisesti jo unhoon jääneenä.

Ekspressiivinen Jõe Kuu *ventu* lienee näin ollen saatu suomen murresanasta *ventto* ~ *venttu* 'venäläinen', joka tunnetaan niin leikillisessä, neutraalissa kuin halveksivassakin merkityksessä. Sana on lainautuessaan laajentunut merkitsemään ylipäätään 'ihmistä' leikillisessä mielessä mutta EMSkk:n sanalippujen mukaan se esiintyy

Kuusalussa myös merkityksessä ’kelmi, petturi’. Lainaamista on saattanut motivoida viron sana *vigurivänt* ’veitikka, veijari’ ja lisäksi yleisvirossa tunnetaan venäläistä merkitsevä halventava nimitys *vant* g. *vandi*, esim. *vene vandid* (sanat EKSS, ViSu). Virossa on siis jo ollut olemassa affektiivisten sanojen malli *vVnt*, johon suomen sana on voitu lainata, vaikka sen nominatiivimuoto on lainautunut vokaaliloppuisena ja sanan taivutustyyppi onkin eri. Suomen *ventto* tuo mieleen myös ihmistä merkitsevän sanan *veikko(nen)*.

5.3.14 ***vintur*** s. ’köysiharkki, hanko’ Jõe Kuu
< sm *vintti* KYM KARE + vi *-ur* / vi *vinn* + vi *-ur*

SKES (1779) ja SSA (3: 454) esittävät hieman eri merkityksisen viron sanan *vintur* g. *-i* ’laahausankkuri, naara’ suomesta lainautumisen kysymysmerkillä. SMSA:n sanalippujen mukaan suomen sanan *vintturi* levikki on lainautumista ajatellen hieman ongelmallinen: se esiintyy murteittain esimerkiksi paikoin Laatokan Karjalassa (näin myös SKES 1778–1779) mutta liian kaukana rantamurteen kontaktialueesta. Suomeen *vintturi* ’kierrettävä kelaus- ja nostolaite; kaivon vipu’ on lainattu ruotsista (SSA mp.). Vilbergin (1921: 189) ja EMSkk:n sanalippujen mukaan rantamurteen sanan merkitys on kuitenkin ’köysiharkki, haarapäinen kuivatus- tai tukipuu’ ja EKMS:n (IV: 64 s.v. Tugi) mukaan *vinturid* ovat ’korentoa kannattelevat haarapäiset tuet’. EKMS:n (II: 371 s.v. Laeva osad ja varustus) mukaan Kuusalussa *vintur* merkitsee myös ’laivan portaiden ja pelastusveneiden nostamiseen käytetty nostoteloilla varustettu käyrä rautapuomi’, mikä onkin sama kuin ruotsin ja suomen sanan merkitys. Sen sijaan suomen sana *vintti* ’kaivon vipulaite; nuotan kelalaite’ esiintyy laajalti Kymenlaaksossa ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä (SMSA), joten rantamurteen sana voisi olla laina ja oma *-ur*-johdos siitä. *-ur* sinällään on hyvin vanha johdin, jolla 1900-luvun alussa alettiin muodostaa myös välineen nimityksiä, ei enää vain tekijännimiä (Kasik 2009: 116), ja virossa onkin tällä johtimella muodostettujen välineennimien malli. Johtamisen tarpeen on voinut aiheuttaa koko pohjoisviron murteiden alueella esiintyvä venäläinen laina *vintis* ’hutikassa, (kevyesti) humalassa’ (ill. *vinti* ’hutikkaan, humalaan’). Rantamurteelle tyypillinen geminaattaklusiilin suomenmukainen ääntäminen on todennäköisesti

säilynyt soinnillisen konsonantin jäljessä, ja Jõelähtmen Rohuneemestä dokumentoitu sana onkin kirjoitettu sanalippuun geminaatallisena *vinttur*, *-i* ’puude hark, mille peale pannakse kõrend’: *kaks kolm puud seota kinni paelaga / sie on vinttur / vintturi peal on korend* (EMSkk). Sanan merkityksenmuutos on tapahtunut niin, että koko nostolaitteen nimellä (ru, sm) on alettu nimittää laitteen vipua tai puomia *pars pro toto* (sm, Kuu), ja seuraavaksi tämän nimitys on siirtynyt toiselle pitkulaiselle esineelle, sille haarapäiselle puulle, jossa vipu liikkuu (Jõe Kuu). SMS:n merkityksenselitys ja lause-esimerkki kuvaavat laitteen rakennetta: *kaivonvintti* ’kaivon vipulaite: (haarakas) pystypuu ja siinä akselin varassa kääntyvä poikkipuu, jonka toisessa päässä on paino ja toisesta päästä riippuu sankoa kannattava salko’; *etsitäi metsäst puu mis on kaks huaroa sit poikittaim pannai rauta mis* (kaivon)*vintti kävelyö* [liikkuu]. Järvisaari [INK] (SMS s.v. *kaivonvintti*, *kävellä*).

Ala-Laukaan alueen Luuditsan länsivatjalaisessa murteessa on tunnettu rantamurteen kanssa samanmerkityksinen sana *ventturi* ’maahan ristiin lyödyt kepit, joilla kuivatetaan köysiä, tai niistä muodostuva kuivatuspaikka’ (VKS 1510), joka lienee laina viron rantamurteesta. Tällainen lainautuminen on mahdollista, sillä virolaiset ja vatjalaiset kalastajat ovat kohdanneet toisiaan sekä Suomenlahden saarilla että Ala-Laukaan alueella (esim. Ariste 1981: 59, 79; ks. myös Björklöf tulossa). Sanan lainautuminen viron rantamurteesta mainittujen alueiden paikallisen suomen murteen kautta vatjaan olisi myös periaatteessa mahdollista.

Toisaalta yleisvirolainen (koko koillisrannikolla tunnettu) *vinn* ’tõstmise ja pingutamise riist’ on lainattu alasaksan sanasta *winde* ’vinn, pöör’ (VMSV; EES). Viron sanalla on myös murteellinen variantti *vind*. On myös mahdollista, että *vinn*-salon kannattajaa on rantamurteessa nimitetty sanasta *vinn* tehdyllä omalla *-ur*-johdoksella *vintur*, jolloin *t* selittyisi. Vinttikaivo on vanhimpia veden nostamista helpottavia kaivotyyppejä (A. Ränk 1995: 44; ERKL 2007: 56–57, Troska).

5.3.15 ***visa*** s. 'kalanveri' Jõe Kuu Hlj < sm *visva*

Södermanin (1996: 142) mukaan rantamurteen *visa* on todennäköisesti laina suomesta, sillä suomen länsimurteissa esiintyy vastaavia muotoja. SKES:n (1794–1795) mukaan vanhoissa sanakirjalähteissä onkin apokooppisia muotoja *visu*, *visa*, *visuvesi*, joista *visu* olisi tunnettu Porvoossa, mutta SMSA:n sanalippujen mukaan muotoa *visa* ei kuitenkaan esiinny Hämeessä, ja muut länsimurteet ovat nähdäkseni maantieteellisesti turhan kaukaisia. Mielestäni voi olettaa suomessa yleisen sanan *visva*[64] tavurakenteen lainautuessa muuttuneen (sm *visva* > Jõe Kuu Hlj *vi-sa*) samoin kuin on tapahtunut rantamurteen omaperäisen yhdyssanan *vara|teivas* määriteosassa. Siinä yleisvirolaisen sanan *varb* g. *varva* p. *varba* genetiivimuodon toisen tavun *v* on kadonnut ja sanan tavurakenne on muuttunut (yl. *var-va* → Jõe Kuu *vara*) (Björklöf 2012: 185). Tämä merkitsisi toisen tavun tavunalkuisella *v*:llä olevan rantamurteessa tendenssi heittyä ja mahdollisesti myös kaksitavuissa ensi tavun rakenteen CV olevan preferoidumpi kuin CVC. Toisaalta metateesi on tuottanut tavun *va* toisen tavun asemaan sanassa *rahvasimmed* ja sanassa *sarvikad v* on säilynyt konsonantin jäljessä *i*:n edessä (Björklöf 2012: 137–138, 151), mutta nämä sanat ovat kaksitavuja pidempiä.

Södermanin (1996: 142) aineistossa on myös Hlj Lüg Jõh VNg Vai *visma* 'haavasta erittyvä neste' (VMSV:ssa *vism(a)*), jota hän pitää suomalaisena lainana tai selvästi SKES:n mukaan sanojen *visva* ja *vihma* kontaminaationa. Kyseessä lienee Kymenlaaksosta saatu suomalainen laina, sillä SMSA:n sanalippujen mukaan sanan asu on paitsi paikoin Länsi-Suomessa myös Kymissä *visma* ja molemmat muodot *visma*, *visva* tunnetaan Valkealassa, Vehkalahdella, Lapinjärvellä ja Kanneljärvellä. Kuusalussa tunnetaan lisäksi adjektiivi *visane* 'mätivä (haava)' (VMSV; myös Suhonen 1997: 460), joka lienee laina mm. Lemiltä muistiin merkitystä suomen sanasta *visvainen*. Kuusalussa on myös verbi *vismama* ja Viru-Nigulassa taas adjektiivi *vismane*, joiden VMS(V):ssa on ajateltu olevan johdoksia sanasta *vism(a)*. Lönnrot (II: 1006) kuitenkin esittää murteellisen verbin *vismata*. SSA:ssa (3: 462) viron murteellista sanaa *vism(a)* on pidetty suomen sanan vastineena.

64. Yleisviroon sana todennäköisesti lainautuisi pitkän ensi tavunsa vuoksi nominatiivissa loppuheittoisena **visv* : *visva*.

Viron luoteisrannikon sanan *wiza* g. *wiza* ’Fischblut (in der Fischersprache)’ ja sen vertaamisen jo Gösekenillä esiintyneeseen sanaan *lepp* ’Blut (ausgeflossenes, bes. von Thieren), Blutwasser’ on esittänyt Wiedemann (1375). Sanaa *visa* on Mägisten (EEW 3887) mukaan käytetty kalastajien kielessä tabusanana, siis eufemismina. Se olisi Mägisten mukaan sama sana kuin *visa* I ’zäh’, fig. ’langsam, stumpf(geistig)’, ’hartnäckig, beharrlich, ausdauernd’, ’standbaft, fest’, mistä mielestäni ei ole kyse. Mägiste viittaa artikkelissaan *visa* II kalastajien sanankieltoja ja salakieltä käsittelevään Looritsiin, vaikka Loorits mainitsee hylkeenveren nimityksistä vain Saarenmaan Jämajan sanat *laga* ja *löpp* – ja esittää *lepp*-sanan käyttämisen motivaatioksi lepän punaisen värin (EEW 3887; Loorits 1931: 461). Viron saarilla käytettyjä kalanveren nimityksiä ovat *lahju* ~ *lahu* ja *lepp* (myös hylkeenverestä); sanan *verine* sijasta on sanottu *lepane*, *lepälene* (sanat VMSV; ks. myös Kendla 1997: 56; 2014: 31, 78 ja Nirvi 1944: 104). *lepp* ’veri’ esiintyykin myös Kuusalussa, Viru-Nigulassa, Lüganusessa ja Kodaveressä (VMSV).

6. Ruotsalaisia lainasanoja viron rantamurteessa[65]

Viron rantamurteen kontaktialueella on elänyt sekä suomen- että ruotsinkielisiä suomalaisia, mutta aineistossani ruotsinkielisiltä viron rantamurteen länsiryhmään lainattuja sanoja on vain pieni osa suomalaislainojen määrästä. Juuri Jõelähtmen, Kuusalun ja Haljalan pitäjät ovat kuitenkin viroon suomenruotsista saatujen lainojen pääasiallinen alue, ja idempänä koillisrannikolla satunnaiset ruotsalaiset lainat on saatu pääasiassa suomen kielen välityksellä (Raag 1997: 185; suomenruotsista saaduista lainoista lisää Ariste 1933 ja Raag 1988). Ekspressiivisanoja ei ole lainkaan vaan sanat ovat kulttuurilainoja; vähäiset lainaverbit ovat samankantaisia kuin lainatut substantiivit. Esitän omissa alaluvuissaan ensinnä varmat uudet ruotsalaisetymologiat, sitten korjaamani aiemmin esitetyt ruotsalaisetymologiat.

65. Tässä artikkelissa esitän vain uudet ja korjatut ruotsalaisetymologiat. Kaikki tutkimani rantamurteen länsiryhmän aineiston ruotsalaistaustaiset etymologiat olen esittänyt (osittain edelleen kehiteltyinä) kootusti artikkelissa Björklöf (2017).

6.1 Uusia ruotsalaisetymologioita

6.1.1 ***kampar*** ~ ***kampur*** s. 'pienehkö, pyöreähkö kivi verkon merkin painona' Kuu Hlj < ru *kamper* 'pienehkö, pyöreähkö kivi'

Sanan Kuu *kampar* g. *-i*, *-a*, *-u* ~ Hlj *kampur* täytyy olla laina ruotsin pienehköä ja pyöreähköä kiveä merkitsevästä sanasta *kamper(sten)*, joka on myös murresana (sanat VMS; EMS; SAOB). FO:n ja sen kokoomakortiston mukaan suomenruotsin samanmerkityksiset sanat ovat kuitenkin aivan eri asuisia eikä suomenkaan murteista löydy vastaavia sanoja. Lainan loppuvokaali on substituoitunut virolaisemmilla varianteilla: Kuusalussa *a*:lla; Haljalan variantissa esiintyy viron välineennimiä muodostava *-ur*-johdin (ks. 5.3.14). Viron murresanaston kokoomakortistossa sana on kirjoitettu useita kertoja geminaatalla, esim. Kuusalun Tapurlan *kamppar* 'ümarik vähem kivi, mis rihmaga kupu külge kinnitatud' (EMSkk). Kuusalun sanastoa keränneellä Pärtilla (1924: 43) taas on Kolgan rannasta *e*:llinen *kampper*.

6.1.2 ***märlak*** s. 'katkaistun köyden pään sitominen purkaantumisen estämiseksi' Jõe[66] Kuu ← *märlama* < ru *märla*

märlak on ruotsista samoin Jõelähtmeen ja Kuusaluun lainatusta verbistä *märlama* 'sitoa katkaistun köyden pää purkaantumisen estämiseksi' (6.1.3) viron *-k*-johtimella muodostettu substantiivijohdos. Samoin on johdettu samoissa pitäjissä tunnetusta ja samanmerkityksisestä ruotsalaisesta lainaverbistä *surlama* (6.1.6) substantiivi *surlak* (6.1.5). VMS(V):n mukaan *märlak* esiintyy vain Jõelähtmessä, joten sana ei kuulunut aineistokokonaisuuteen, jonka käsittelin pro gradussani (Björklöf 2012). Uudempi EMS (VI: 347) antaa sanalle *`märlak* g. *`märlaku* 'pleiss' kuitenkin kahden pitäjän levikin Jõe Kuu, joten sana täyttää aineistoni levikkikriterit ja esitän sen tässä.

66. Levikki EMS (VI: 347).

6.1.3 ***märlama*** v. 'sitoa katkaistun köyden pää purkaantumisen estämiseksi' Jõe Kuu < ru *märla* 'varustaa punoksella, litsata'

märlama on laina ruotsin verbistä *märla* 'medelst garn el. dyl. fästa (ett klätt segellik) vid ett segel, vid mast el. (förr) vid rå; tränsa, litsa' (sana ja selite SAOB). Jõelähtmessä esiintyy myös toisin johdettu variantti *märlima*. Viron käsitteellinen sanakirja (EKMS II: 311 s.v. Köiestik, 1258 s.v. Nöör, III: 819 s.v. Siduma) antaa verbille merkityksen 'pleissata, pujoa köysiä yhteen', jossa on kyse merkityksenlaajentumasta, johon lienee vaikuttanut niin ikään rantamurteeseen lainautuneen ruotsin verbin *surra* merkitys (ks. 6.1.6). Myös EMS:n (VI: 347) antama merkitys verbille `*märlama* on 'pleissima'. Sama verbi on lainautunut ruotsista suomenkin merenkulkutermistöön muodoissa *määrlätä* ~ *meerlätä* (sanat Stjerncreutz 1863: s.v. *märla*). Merkityksen Stjerncreutz (1863: 249) selittää seuraavasti:

> "Se on, kuin kahdella, joko toisiaan wasten juoksewalla kaapelkaarnilla, meri-miehen eli söömannin-kaarnilla, seili-langalla tahi muulla langalla, puoli-solmuttain, köyden tahi muun kalun ympärille kääritään kuteita hieraumisen esteeksi. Samalla lailla kudotaan, särkymisen esteeksi, werkko lasisten pottuin ja potellein päälle."

Suomen ruotsalaismurteissa verbi esiintyy vain Keski-Pohjanmaalla käärmeen kiemurtelemista merkitsevänä (FO IV: 486), joten periaatteessa voisi olla myös mahdollista, että rantamurteen verbi *märlama* olisi oma muodoste lainasubstantiivista *märling*. Ei kuitenkaan ole syytä olla olettamatta verbin lainautuneen ruotsista. Ks. *märling*; vrt. *surlama*.

6.1.4 ***märling*** s. 'määrlinki, katkaistun köyden pään sitomiseen käytettävä nyöri' Jõe Kuu < ruSm *märling* 'id.' öNL

Laina ruotsin samanmerkityksisestä substantiivista *märling* 'två- el. tretrådig smäcker lina, används bl.a. som teln i nät' (sana ja selite SAOB), joka on lainautunut myös luoteisrannikon keskimurteiseen

Ristiin asussa *määling*. EMS (VI: 347) määrittelee viron murresanan *`märling* merkitykseksi ’kanepist lõng köieotsa sidumiseks’. Sama sana on lainautunut ruotsista suomenkin merenkulkutermistöön muodoissa *määrlinki* ~ *meerlinki*, ja merkitykseksi Stjerncreutz (1863: 249) selittää

> ”Se on kaksinkertainen tervattu liina, wähäisen ohuempi hyysinkiä ja wähän paksumpi taakelkaarnia. Määrlinkiä käytetään penseleiksi, määrläämistä ja fläätäämistä warten, j. n. e.” (sanat Stjerncreutz 1863 s.v. *märling*; NS s.v. *määrlinki*).

Suomenruotsin aineistossa sana esiintyy yksittäisissä pitäjissä Pohjanmaalla, Turunmaalla ja Ahvenanmaalla, läntisen Uudenmaan Bromarvissa ja Tammisaaressa sekä itäisen Uudenmaan Pernajassa, Ruotsinpyhtäällä ja Pyhtäällä (FO IV: 486). Viimeksi mainitut itäiset pitäjät ovat todennäköisimmät lainanantaja-alueet. Ks. *märlama*; vrt. *surling*.

6.1.5 ***surlak*** s. ’katkaistun köyden pään sitominen purkaantumisen estämiseksi’ Jõe Kuu
← *surlama* < ru *surra*

surlak on ruotsista Jõelähtmeen ja Kuusaluun lainatusta verbistä *surlama* ’sitoa katkaistun köyden pää purkaantumisen estämiseksi’ (6.1.6) viron *-k*-johtimella muodostettu substantiivijohdos. Samoin on johdettu samoissa pitäjissä tunnetusta ja samanmerkityksisestä ruotsalaisesta lainaverbistä *märlama* (6.1.3) substantiivi *märlak* (6.1.2).

6.1.6 ***surlama*** v. ’sitoa katkaistun köyden pää purkaantumisen estämiseksi’ Jõe Kuu
< ru *surra* ’sitoa kiinni, köyttää, kiinnittää köydellä’

Laina ruotsin verbistä *surra* ’medelst (flera omvirade slag av) tåg, kätting, rep, lina el. snöre o.d. göra fast (ngn el. ngt), fastbinda, naja; säkra’; Jõe Kuu muoto *surlama* on muodostettu ruotsista lainatun samanmerkityksisen verbin *märlama* mallin mukaan. Sama sana on lainautunut ruotsista suomeenkin muodossa *surrata*, ”se on, kuin köyden ympärin jotakin kiertämällä kiinisidotaan”. (Sanat ja selitteet SAOB ja Stjerncreutz 1863: 367–368 s.v. *surra*.) Suomenruotsin

murteiden aineistossa *surra* esiintyy merkityksessä ’binda, linda, surra med band el. rep’ muutamissa Keski-Pohjanmaan pitäjissä, joten sanaa tuskin on lainattu sieltä asti. Muutamista Turunmaan sanalipuista merkitys ei selviä ja muutoin tietoja on homonyymeistä (FOreg). Ks. *surling*; vrt. *märlama*.

6.1.7 ***surling*** s. ’katkaistun köyden pään sitomiseen käytettävä nyöri’ Jõe Kuu < ru *surrning* ’köyte; köytös’ (?)vNL

surling on laina ruotsin sanasta *surrning* ’i konkret(are) anv., dels om enskild omgång av surrning, dels om tåg, rep el. stropp o.d. som används vid surrning’ (sana ja selite SAOB). Se on äänteellisesti mukautettu samanmerkityksisen ruotsista lainatun substantiivin *märling* mallin mukaan. Ruotsin ortografian geminaatta-*r* merkitsee tässä varsinaisesti edeltävän vokaalin ääntymistä lyhyenä, joten tremulantin kestossa ei lainattaessa ole tapahtunut muutosta. Suomenruotsin murteissa *surrning* läheisissä merkityksissä esiintyy vain Ahvenanmaan Nauvossa merkityksessä ’det omlindade, arbetet att surra’ ja Länsi-Uudenmaan Tenholassa ’surrning (med rep och dyl.)’ (FOreg). Sama sana on lainautunut ruotsista suomeenkin muodossa *surrninki* ”surraamalla pantu köytös jonkun kalun ympärille” (sana ja selite Stjerncreutz 1863: 368 s.v. *surrning*). Suomen ja viron sanojen eri merkitykset viittaavat siihen, että sanat on lainattu ruotsista erikseen ja eri tahoilla, sillä ruotsin sanalla on molemmat merkitykset. ’Sitomiseen käytettävälle nyörille’ Stjerncreutz (1863: 368 s.v. *surrtåg*) antaa nimitykset *surraus-köysi*, *surraus-touvi*. Ks *surlama*; vrt. *märling*.

Viron murresanat *sorling*, *sorning*, *soring*, *sori* eivät läheisestä merkityksestään huolimatta ole samaa alkuperää: Södermanin (1996: 116) mukaan Jõe Kuu VNg *sorling* on laina ruotsin sanoista *sortlina*, *sorklina* (< alasaksa *sorglien* / hollanti *zorglijn* / saksa *sorgleine*) ’vid båtroder fäst lina med uppgift att hindra rodret att gå förlorat, om det hakas ur sina fästen’ (SAOB); sanan Jõe Kuu *sorling*, *-i* ’nöörid, mis alusel vantisid pardaga ühendavad’ on ensimmäisenä esittänyt Vilberg (1910: 425). Lisäksi tunnetaan *soring* ’köysi’ Emmaste Häädemeeste, *sori* ’laivan pylpyrän tai taljan köysi’ Emm Kihnu Hää, *sorima* v. (← *sori*) Emm Khn Hää (VMSV). Käsitteellinen sanakirja esittää kaikki

nämä sanat yhdessä (*soring*, *-i* e. *sorling* Jõe Kuu *surling*, Hiiumaa *sorning* e. *sori* ’nöör v. pehme mähis, mis laeval e. alusel esemeid üksteisega (näit. vantisid pardaga) ühendab’ Harjumaa Hiiumaa jm.), mutta tämä on johtuu siitä, että tarkastelu siinä lähtee nimenomaan käsitteistä eikä esim. alkuperästä (EKMS II: 310 s.v. Köiestik, 362 s.v. Laevandus).

6.2 Korjatut aiemmin esitetyt ruotsalaisetymologiat

6.2.1 ***liete*** ~ ***liede*** ~ ***lieter*** ~ ***lietes*** s. ’verkon koho’ Jõe Kuu Hlj < ruSm *lete* ’id.’ öNL (Pyttis) (= Kymenlaakso, Pyhtää)

Verkon kohoa merkitsevällä sanalla on rantamurteen pitäjissä erilaisia asuja: *`liete*, *`liede* g. *`liete* Jõe(n. *liede*) Kuu; *`lieter* Jõe Kuu; pl. *`lietr|id* Hlj; *`lietes* g. *`liete* Jõe; keskimurteisessa Keilan rannikkopitäjässä tunnetaan lisäksi pl. *`lietr|ed* (EMS V: 144). EMS:n esimerkkien valossa sanaa tunnutaan tavallisimmin käytettävän monikossa. Rantamurteen alueen kohot ovat olleet suuria korkin- tai puunpaloja tai pieniä muutaman litran kokoisia puuastioita (EMS, EMSkk, EKMS IV: 634 s.v. Võrk; Vilberg 1910: 382, 1921: 184; Pärt 1924: 45; Must 1995: 663). ’Suurta verkon puukohoa’ merkitsevä ruSm *lätte*[67] (’stort flöte av trä mellan skötarna i en skötrad; skötsättningens djup kan varieras med lättbandet varmed flötet är fast vid sköten’) esiintyy Suomessa Uudellamaalla muodoissa *leete* Bromarv, *lätte* Karis, *läte* Ingå [vNL], *läti* Sjundeå [mNL], *lete* Pyttis [öNL] (n.2); *let* Kyrkslätt [mNL] Strömfors Pyttis, *lät* Borgå [öNL] (n.1) (FO s.v. *lätte*[1]). Variantti *lete* Pyhtäällä on todennäköisin originaali lainasanalle Jõe Kuu Hlj *liete* ~ *liede* ~ *lieter* ~ *lietes*. Pitkistä puolisuppeista vokaaleista muodostuneet ensi tavun sekundaariset diftongit ovat tyypillisiä koillisrannikkomurteille (Must 1987: 122–123; 1995: 21; Björklöf 2012: 5, 208, 217, 239), ja siksi Hiittisissä itäisellä Turunmaalla tunnettua varianttia ruSm *liete* ei tarvitse ottaa huomioon fonologisesti lähimpänä originaalina. Suomen murteissa ei ole sanaa, joka voisi olla viron rantamurteen sanan lainalähde.

67. Kiitän ahvenanmaalaista Eva Sundbergiä tiedosta Ahvenanmaan sanasta *lete*, joka puolestaan johti minut uusmaalaisten varianttien luokse.

Aiemmin rantamurteen sanan lainaoriginaaliksi on tarjottu ’ongen tai muun kalastusvälineen kohoa’ merkitsevää sanaa ruSm *flöte*: Raag (1988: 731) on ensimmäisenä pitänyt rantamurteen sanaa suomenruotsalaisena lainana, sillä suomen murteissa ei esiinny vastaavaa sanaa. Hän on ehdottanut mahdollisiksi originaaleiksi ruSm Pohjanmaa, Satakunta, läntinen Turunmaa *flöit*, öNL *flet* ~ *flöt* ~ *flyöt*, itäinen Ahvenanmaa *fleite* ~ *flöitä*; Söderman (1996: 69) on pitänyt Raagin etymologiaa todennäköisenä. Pro gradussani (Björklöf 2012: 104–105) olen ehdottanut vokalismin perusteella todenäköisimmäksi lainautumisalueeksi Itä-Uudenmaan Porvoota, jossa tunnetaan *flet*, ja sijaintinsa puolesta periaatteessa mahdollisiksi myös Ruotsinpyhtäätä (*flyöt*) ja Pyhtäätä (*flyöt* ~ *flöt*) (varianttien asut FO:n mukaan: ruSm *flöte*[1]: *flet* Bo, *flöt* St Py, *flyöt* Py n.1) (sananmuodot FO s.v. *flöte*[1]). Tässä esittämääni uutta lainaoriginaalia, suomenruotsin sanaa *lete*, on kuitenkin pidettävä vielä täsmällisempänä lainalähteenä viron murresanalle *liete* variantteineen.

EMS:ssa ei käytetä enää VMS(V):n yleisvirolaistettua hakusanaa *leetes*, vaan tilalle on otettu diftongillisten sanojen joukko *liete, lieter, lietes*. Olen tehnyt saman ratkaisun myös tässä esityksessäni. Kaikissa EMS:n esittämissä sanueen sanoissa onkin rantamurteelle tyypillinen diftongiutuminen, ja pitkän vokaalin sisältäviä variantteja on ainoastaan vanhemmissa kirjoissa. Tässä on kyse vain merkintätavasta – diftongit on vanhemman virolaisen kirjallisuuden hakusanoihin yleiskielistetty pitkävokaalisiksi. Pärt (1924: 45, 93) on kirjoittanut sanan Kuusalun Kolgasta geminaatalla *liette*. Variantti *lietes* on -*s*-johdos, jollainen on myös aineistoni lainassa Jõe Kuu *karbas* ~ *karpas* ’merimetso’ < sm *karppa* ’id.’ (Mäger 1967: 202; Björklöf 2012: 68; EES 130, jossa epätäsmällinen lainaoriginaali, tästä ks. Björklöf 2017: 383).

6.2.2 ***rüüspiik*** ~ ***rüspik*** s. ’tietty purjealus’ Jõe Kuu Hlj (> sm Kymi *ryyspiikki*) < ru *rospik* ’roslagenilainen alustyyppi’

Söderman (1996: 109) on esittänyt sanan *rüüspiik* olevan ”Suomenlahden sana” (*a Gulf of Finland word*), joka olisi todennäköisesti (*probably*) kahdesta ruotsista saadusta lainasanasta muodostettu

yhdyssana. Nämä yhdyssanan osat olisivat ruotsin *kryssa* ’to tack, to cruise’, joka esiintyy SSA:n (1: 422) mukaan suomen länsimurteissa muodossa *kryssätä*, *ryssätä*, *(k)ryyssätä*, *krysätä* ’luovia’ ja VMS:n (I: 303) mukaan virossa Jõe Kuu Risti *krüssama*, sekä ruotsin *pik* ’peak’, joka taas esiintyy lainautuneena virossa Viru-Nigulassa, Kihnussa ja Häädemeestellä muodossa *piik* ’purjeen haarukan (kahvelin) ulommainen kärki, piikki’ (VMS II: 201). Södermanin teoria ei kuitenkaan selitä sananalkuisen *k*:n katoa sananalkuisia konsonanttiyhtymiä suosivassa murteessa tai pitkää *y*-äännettä[68] ja jättää myös sanan motivaation hataraksi. Mielestäni kyse ei ole (tällaisesta) yhdyssanasta.

Rantamurteen sanalla *rüüspiik*, *-gi* on vaihtelevia merkityksiä: Jõe Kuu ’tavallista kalastusvenettä suurempi purjevene tai alus’, Haljala Vergi ’kaksimastoinen purjevene / laiva, jonka yksiosaisissa mastoissa on kahvelipurjeet’; Virumaa ’jaala, pienehkö katolla varustettu kaksimastoinen purjevene, mastot ovat yhdestä osasta’. Lyhytvokaalinen variantti *rüspik* on tunnettu vain Jõelähtmen Püünsissä, jossa kyseessä on ollut ’kaksimastoinen laiva, jonka toinen masto on pidempi’; sanan ääntämys on ollut jopa *rüs̄pik̀*, pl.g. *rüs̄pik̆ku*. Variantti *rüspiik* taas on Haljalasta, jossa samasta alustyypistä on käytetty myös nimitystä *tasamastine*, ”tasamastoinen”, Jõelähtmessä ja Kuusalussa taas *kaan*. (Vilberg 1910: 377, 425; Luts 1968: 116; sanat VMSV; merkitykset EMSkk; EKMS II: 358 s.v. Laev; käännökset SB.)

Käsittääkseni viron murresanan todennäköisempi alkuperä on lainautuminen ruotsalaisesta lainaoriginaalista *rospik* [rɷ:spi:k] ’rospiggs-fregatt, -skuta’, joka on vanhempi asu sanasta *rospigg*. Nimityksellä on kutsuttu ensisijaisesti Ruotsin Roslagenin asukkaita, mutta myös roslagenilaisia aluksia on nimitetty yhdyssanoista *rospiggs|fregatt*, *rospiggs|skuta* lyhentyneellä nimellä *rospigg* (sanat SAOB; aluksen nimityksestä Eklund 1989: 33, 54, 57; alustyypistä myös Pettersson 1969). Kaksimastoisia *rospigg*-aluksia on käytetty 1600-luvulta asti. Viron länsirannikon Noarootsin pitäjän Rooslepan (ru *Roslep*) kylän asukkaita on puolestaan kutsuttu ruotsin murteellisella nimityksellä *rosbigiar* pl. (SAOB). Viron sana on lainautunut

68. Suomen murteissa pitkiä vokaaleita esiintyy kuitenkin Vehkalahdella (*pryysätä*, *ryys(s)ätä*), Suursaarella (*ryyssätä* mutta myös *kyrsätä*) ja Kalliveressa Inkerinmalla (*kryyssii*) sekä Pohjois-Pohjanmaalla ja Peräpohjolassa (SMS, SMSE). Virolahdella ja esim. Varsinais-Suomessa asu on lyhytvokaalinen (SMSE).

ruotsinruotsista, sillä Suomen ruotsalaismurteissa *rospigg* merkitsee vain ’ihmistä’ ja se on merkitty ainoastaan muutamista pitäjistä ruotsinkieliseltä Etelä-Pohjanmaalta, itäiseltä Ahvenanmaalta ja itäiseltä Turunmaalta (FOreg).

Suomen *ryyspiikki*, ’1-mastoinen jahtia muistuttava purjealus. Eroaa jahdista siinä, ettei r-piikissä ole huipputankoa l. tonkia; maston huippu on verrattain pitkä; ylhäällä pieni toppiseili (huippupurje)’, ’jk jahdin tapainen yksimastoinen purjealus’, josta on SMSA:ssa vain yksi tieto Kymistä, on puolestaan todennäköisimmin laina virosta, sillä sen levikki olisi laajempi, mikäli laina olisi saatu suoraan ruotsista. Kymin sanan muuttunut merkitys, ’yksimastoinen purjealus’, viittaa myös lainausketjun hännillä oloon: sekä ruotsin että viron sanat merkitsevät kaksimastoista alusta. (Suomen sana ja merkitys SMSA & SMS s.v. *kryssi|piikki*[69].) Pienen levikin ja eri merkityksen lisäksi vokalismi viittaa mielestäni siihen, että suomen murresana *ryyspiikki* ei ole lainattu suoraan ruotsista vaan viron rantamurteen kautta, sillä Stjerncreutz (1863: VI) käyttää suomenkielisessä tekstissään sanaa *ruuspiggi-kieli*: ”Niin e. m. kutsuu Ruotsalainen rantawesiä kulkewissa aluksissa tawallista kieltä Ruuspiggi-kieleksi ja ulkomaille kulkewissa aluksissa käytettäwää Meri-kieleksi.”

Lainan *rüüspiik* (< ru *rospik* [rɯ:spi:k]) vokalismi vaikuttaa hieman kummalliselta (vrt. esim. ruSm *rol* [rɯ:l] > Kuu Hlj *ruul*). Kun ottaa huomioon Jõelähtmen variantin *rüspiik* ja Haljalan variantin *rüspik*, on selvää, ettei edes vokaalin pituus ole stabiili. Selitys vokaalin laatuun on kuitenkin havaitsemassani Kuusalulle tyypillisessä tendenssissä: takavokaalit saatetaan lainoissa substituoida etuvokaaleilla. Kuusalussa esiintyvätkin *höürimä* < sm *houria* ’puhua sekavia’, *kömbästämä*, *kömbästümä* < sm *kompastua*, *kömbästüs* < sm *kompastus*, *köndillä* < sm *kontilla(an)*, *lönksümä* < sm *lonksua*, Kuu *pülske* < sm *pulska* (myös *pulsk(e)* Kuu Hlj Lüg), *rünsäjästi* < sm *runsaasti*. Molemmat variantit on lainoilla Kuu *sieppama* ~ *sieppäDä* < sm *siepata* (ks. 5.1.23) ja Kuu

69. *kryssipiikki* on yleiskielistetty hakusana, joka ei esiinny itse arkistoaineistossa ja jonka en edes usko olevan nyt tarkasteltavan sanan muoto. Viron sanalle *rüüspiik* Södermanin (1996: 109) esittämä liian monimutkainen etymologia lienee tämän sanalippuun merkityn hypoteettisen hakusanan vaikutusta, ellei sitten hakusanaa ole merkitty Södermanin tutkimuksen pohjalta. Hakusanaa *kryssipiikki* on käytetty myös vuonna julkaistussa 2014 verkkosanakirjan jaksossa.

kondass ~ *köndäss* ill. *konta* ~ *könta* (Kad *köntas* ill. *könta* mutta Jõe *kontas*) (EMS) < sm *kontassa* ’kohmeessa’ (ks. 5.1.10).

Vokaalisubstituutiot viron (ja suomen) murteisiin saaduissa lainoissa eivät ylipäätään ole täysin yksiviivaisia. Esimerkiksi laivannimi ru *slup* [slɯ:p] ’suurin mahdollinen *roslagsskuta*, 20–22 metriä pitkä’ on lainattu viron murteisiin rannikolle ja saarille eri muodoissa: *luup* saarten murteessa (Saaremaa, Muhu, Hiiumaa), sporadisesti länsimurteessa (Läänemaa, Pärnumaa, Kihnu), *sluup* Risti Kadrina, *luubi* sporadisesti koillisrannikkomurteissa, *luupi* VNg (rantamurteen keskiryhmä) ja *(s)lüüpi* Vai (rantamurteen itäryhmä) ’veneen soutuvene, pelastusvene; pienehkö mastollinen purjevene’ (sanat SAOB; VMSV s.v. *luup*; EMS s.v. *luup*[1]). Suomessa lainalla on vain muoto *(s)luuppi* ’purjevene’ (SKES); sekä Stjerncreutz (1863: 333 s.v. *slup*) että Lönnrot antavat muodon *luuppi*. Ruotsin [ɯ] on siis substituoitu viron murteissa sekä vokaalilla *ü* että *u*, joten vokaalisubstituutiot vaikuttaisivat jossakin määrin epästabiileilta. Suomen murteissa ruotsin [ɯ] on substituoitu sekä vokaalilla *y* että *u*: ru *hus* [hɯ:s] > sm *hyys(s)i*, *huusi*; ru *rusa* [rɯ:sa] > sm *ryysiä*, *ryysätä*; ru *blus* [blɯ:s] > sm *pluusi*, *luus(s)i*, *plyys(s)i*, *lyyssi* (SSA). Jopa ruotsin [u] on substituoitu sekä *y*:llä että *u*:lla ja jopa *o*:lla lainattaessa ru *rumstera* [rumste:ra] suomeen: *rymsteerata*, *rumsteerata*, *runsteerata*, *(k)romsteerata* (SKES). Tällaisissa tapauksissa variaatio voi osittain johtua ekspressiivisten sanojen affektisuudesta (Grönholm 1988: 205–206).

7. Uusi latvialaisetymologia

Aiempi lainasanatutkimus on osoittanut, että viron murteissa on niin latvialais- kuin venäläislainojakin[70], joiden levikki on hyvin suppea. Vaban (1977, 1990, 1997, 2015) tutkimusten mukaan latvialaislainoja on paitsi viron kielisaarekkeilla Latviassa, myös yksittäisissä Viron pitäjissä Latvian rajalla tai länsirannikolla.

70. Viron murteiden venäläisistä lainasanoista ks. Must (2000).

traks* ~ *raks s. 'Gasterosteus aculeatus; kolmipiikki, rautakala' (vi *ogalik*) Kuu Hlj < lv *kaz(a)rags* 'id.'

Latviasta on saatu mahdollisesti yksi laina, *traks ~ raks* 'kolmipiikki, rautakala'. Latviasta lainautuminen tarkastelemallani alueella ei ole odotuksenmukaista, mutta se on nähdäkseni kuitenkin mahdollista siksi, että Kuusalun Kolgan rannan naisia on viety suolaamaan kilohailia Kuramaan rannoille tehtaisiin, joita oli alettu rakentaa 1890-luvulla (Luts 1997: 51; Blumberga 2011: 134). Sama latvian sana on myös lainautunut baltiansaksaan[71], mitä voidaan pitää todisteena sen potentiaalista lainautua. Rantamurteeseen lainautuessaan latvian *kaz(a)rags* on lyhentynyt alusta, ja sanan keskellä ollut, lainassa sananalkuiseksi tullut *zr*-yhtymä on virolle vieraana substituoitu sekä *tr*:llä että *r*:llä, jolloin on saatu *traks ~ raks*. *traks* olisi periaatteessa voinut kulkeutua rantamurteeseen myös huomattavasti latvialaisia lähempänä asuneiden Viron saarten kalastajien mukana, mutta sanaa ei kuitenkaan ole dokumentoitu saarilta.

Kendlalla (1997: 34–35) on sen sijaan 11 muuta saaren- ja muhumaalaista nimitystä kolmipiikille. Yksi näistä on Saarenmaan Kihelkonnan *nigli*, joka Vaban (1977: 69–70) mukaan on laina latvian sanasta *niglis* 'id.'. VMSV:n mukaan kalannimi *nigli* esiintyy Kihnun saarella sekä länsimurteen rantapitäjissä Varbla, Tõstamaa ja Häädemeeste, joihin laina onkin hyvin voitu saada latviasta. Saman kalan nimitys Jõe KiHa Kuu *täägel*, *trääge*l[72] 'Stichling, kleiner Stichling' Hinderlingin (1981: 201) mukaan "kuuluu yhteen" latvian sanan *stērķelis*[73] 'kleiner, scharfstachelichter Fisch' kanssa, mutta todennäköisemmältä

71. saBlt *Kaseragge* [kazərágə] f. 'Stichling (Gasterosteus aculeatus)' < lettisch *kazarags* 'Stichling, Stecherling (ein kleiner Fisch)' (Kiparsky 1936: 11).

72. Asut ja levikki viron käsitteellisestä sanakirjasta (EKMS I: 901, 902 s.v. Kalad). VMSV:ssä *trääglid* (*tääglid*) pl 'ogalikud' Jõe Kuu KuuK, *sääger* 'ogalik' Kuu; Mägerillä (1973: 47) *trääga*l 'luukarits' Kuu, *trääge*l 'ogalik; luukarits' Jõe Kuu.

73. Latvian sana on Sehwersin (1953) mukaan mahdollisesti peräisin keskialasaksan sanasta *stekele* 'ein kleiner, stachlichter Fisch, Stichling' ja siihen olisi lisätty *r* (Hinderling 1981: 201). Hinderlingin (mp.) mukaan *r* viron sanassa *trääge*l on mahdollisesti vaikutusta Kuusalun sanasta *rääk* 'luukarits, kymmenpiikki; Pungitius pungitius (Hinderlingillä "synonyymi")'. Epäilen tätä sanojen levikkien vuoksi: *rääk* on nähdäkseni pikemminkin lyhentymä laajempilevikkisestä sanasta *trääge*l. (Alaviitteessä Hinderling esittää, että koska latvian sanassa *stērķelis* on

vaikuttaa Vaban (2015: 368 [2010: 367]) etymologia, jonka mukaan *täägel*, *träägel* ’kymmenpiikki (Pungitius pungitius); kolmipiikki (Gasterosteus aculeatus L.)’ on laina keskialasaksan sanasta *stekele*. Samalla kalalla on siis viron murteissa joka tapauksessa ainakin kaksi latviasta lainautunutta nimeä. Latviaan on puolestaan lainautunut noin sata virolaista ja liiviläistä kalannimeä latvialaisen kalannimien tutkijan Benita Laumanen mukaan (Mäger 1976: 93).

Mägerin (1973: 13) mukaan viron murteissa kolmipiikin nimityksiä on yhteensä kaikkiaan 89, myöhemmän lähteen (Mäger 1976: 94) mukaaan taas yhteensä noin 85. Kendlan (2014: 105–108) mukaan kolmipiikin murrenimityksiä on 83, ja niistä kymmenpiikin kanssa yhteisiä on 19. Mägerin (1976: 94) mukaan hyödyttömillä kaloilla on virossa paljon enemmän nimiä kuin hyödyllisillä, mistä hän antaa esimerkiksi juuri kolmipiikin nimien määrän. Rantamurteen alueella ja laajemmin itäisellä Suomenlahdella kolmipiikki ei kuitenkaan ole ollut lainkaan hyödytön kala (ks. alla), ja Kendla (2005: 981) perusteleekin kolmipiikin monet nimet kyseisen kalan erikoisen ulkonäön motivoimiksi ja kirjoittaa sillä olevan myös muissa kielissä paljon nimiä. Mägerin (1973: 13, levikit mt. s.v.) luettelemia kolmipiikin rantamurteen alueella esiintyneitä nimityksiä ovat

> *hakis* Kuu – S-te, *(h)akk* g. *(h)aki* Prangli (Jõe) Kuu HJn, *(h)akkmaim* Prangli, *haks* g. *haksi* Kuu, *kraakel* Kuu, *mere(h)akk* Jõe, *raud(h)akk* Kuu, *raudhaks* Kuu, *raudseager* Wied, *rundhaks* Kuu, *rääk* Kuu, *seaker*, *sääger* g. *säägri, sääkri* Kuu, *traakel* Kuu, *traks* Kuu Hlj, *träks* Kuu, *träägel* Jõe Kuu, *täägel* Nai Prangli Jõe Kuu.

Mägerillä (1973: 47) Kuu Hlj *traks* itse asiassa merkitsee niin kolmikuin kymmenpiikkiä. Iktylogi Mikelsaaren (1984: 8–9, 278) vuosikymmenien aikana keräämiä kansanomaisia kolmipiikin nimityksiä puolestaan ovat

”ylimääräinen” *r*, on mahdollisesti olemassa vastaavia alasaksalaisia muotoja, ja viron *(t)räägel* voisi olla eräänlainen metateettinen muoto sellaisesta. Hän jatkaa lisäksi, että vi *rääk* on mahdollisesti puolestaan muodostunut viron sanasta *(t)räägel*.)

*hakk** Keri, Kaberneeme; *seaker* Vihasoo; *sääger* (?) Viinistu; *traak* Loksa; *traks** Virveküla, Viinistu; *träks** Vihasoo; *träägel* Taburla, Virveküla; *täägel* Tallinna laht, Püünsi, Prangli, Tsitre, Pudisoo (* = kymmenpiikin, vi. *luukarits* (Pungitius pungitius) kanssa yhteinen nimitys).

Rantamurteen alueella kolmipiikeistä on keitetty kalaöljyä, mitä varten niitä on pyydetty nuotalla tuhansia kiloja. Pyynti on kestänyt syyskuusta maaliskuuhun. Kalaöljyä on käytetty Kuusalun Kolgassa ainakin kenkien rasvaamiseen, mutta nälkävuosina Kuusalussa kolmipiikeistä on tehty keittoa. Jõelähtmen Kaberneemessä kolmipiikkiä on syötetty sioille ja Kuusalun Pudisoolla kanoille. (EMS I: 880, 888; Pärt 1924: 40; Mikelsaar 1984: 284.) Mägerin (1976: 92) mukaan kolmipiikki olisi ilmeisesti opittu tuntemaan suomalaisten kalastajien kautta. Virolahdella ja Vehkalahdella kolmipiikeistä olikin alettu jalostaa öljyä 1860-luvulla, ja jo silloin sitä vietiin Pietariin. Öljyllä käsiteltiin puurakennuksia tai sitä sekoitettiin maaleihin tärpätin asemesta. (Favorin 1992: 95.) Kuorsalossa, joka sijaitsee Haminasta kaakkoon ja Tammiosta pohjoiseen, kolmipiikinpyyntiä (ja siitä saatavan öljyn valmistusta) harjoitti todennäköisesti lähes joka talo. Vuoteen 1882 saakka Kuorsalossa ja Tammiossa piikkikalaa pyydettiin paljon, koska kalaöljyä vietiin tullivapaasti Venäjälle. 1920-luvulla kuorsalolaiset myivät kolmipiikkejä Haminan piikkikalaöljynkeittämölle ja vuodesta 1932 mantereen ja Kuorsalon välissä sijaitsevan Pyötsaaren piikkikalatehtaalle. Tämä tehdas osti vuosittain 100 000 – 150 000 kiloa kolmipiikkiä. Piikkikalan öljyä käytettiin aiemmin mainittujen kohteiden lisäksi lampuissa, kintaissa, jalkineissa ja sadetakeissa. (Silenti 2016: 10–12.) Öljyttyjä sadetakkeja, jotka olivat aikanaan Virossa kovin kysyttyjä, valmistettiin aluksi vain Vehkalahden Tammiossa ja myöhemmin tehdasmaisesti Virolahden Klamilassa. Käsittely vedenpitäväksi tehtiin erään tammiolaismiehen keksimällä tarttumattomalla kolmipiikin rasvan ja maaliöljyn seoksella. (Punttila 1965: 11.) Koiviston Ingertilään 1900-luvun alussa perustetussa piikkikalain jalostustehtaassa kolmipiikeistä kuivatettiin keittämisen ja öljyn puristamisen jälkeen kalajauhoa. (Aalberg & Hoppu 1953: 220.) Seiskarissa, Lavansaarella ja Tytärsaarella kolmipiikkiä pyydystettiin tuulastamalla pikkunuotilla tai haavilla ja se keitettiin rasvaksi tai käytettiin eläinten rehuna tai syöttikalana. Lavansaarelle perustettiin vuonna

1928 ”piikkikalatehtaaksi” kutsuttu öljykeittämö-kalajauhotehdas, jonne kolmipiikit eli rautit myytiin. Pikkunuotan nimityskin on ollut kolmipiikkiin viittava *piikkikalanuotta* kaikilla mainituilla saarilla ja lisäksi *rauti-* tai *rautakalanuotta* Seiskarissa. (Talve 1996: 128, 135, 145, 158.) Kuorsalossa pyyntiin käytettiin nuotan lisäksi haavia, jolla kalastaminen muistutti tuulastusta (Silenti mp.).

8. Levikiltään paikalliset sanat

Aineistossani on kaksi sanaa, joille olen aiemmin esittänyt suomalais- ja ruotsalaisetymologian, jotka eivät kuitenkaan pitäne paikkaansa.[74] Sanoja yhdistää kuitenkin hyvin suppea levikki: ne tunnetaan itämerensuomessa vain viron rantamurteessa ja suomen kontaktialueen murteessa. Tällaisia sanoja voi pitää myös maantieteellisinä: muutamassa murteessa, olkoonkin että eri kielten murteiksi luokitelluissa, tunnettuina paikallisina sanoina. Grünthalkin (1998: 114–115) toteaa kontaktien Suomenlahden poikki olleen niin intensiivisiä, etteivät kieli- ja sosiaalisten yhteisöjen rajat itäisellä Suomenlahdella ole olleet yhteneväisiä. Toinen nyt tarkasteltavia sanoja yhdistävä tekijä on ikä: nämä lainat ovat todennäköisesti aineistoni vanhimpia. Söderman (1996) on käyttänyt joistain aineistonsa sanoista määritelmää ”Suomenlahden sana” (*Gulf of Finland word*), joka sopiikin tällaisille kielirajat ylittävän levikin sanoille erityisesti silloin, kun ne ovat vanhoja eivätkä lainaussuhteet ole helposti selvitettävissä.

8.1 ***oust*** s. ‘veden äyskäröintipaikka veneessä’ Kuu Hlj ~ sm *ousti* KYM KARE < skandinaavi

SSA (1: 90 s.v. *austi*) esittää suomen sanojen *austi*, *ousti* ja viron murresanojen *aust*, *haust(i)*, *heiste*[75] olevan vastineita ja skandinaavista lainautuneita. Wiedemannin (89) mukaan viron sana esiintyy

74. Kiitän Florian Siegliä (*oust*) sekä Petri Kalliota ja Johan Schalinia (*riek*) heidän esittämistään huomioista.

75. Hiidenmaan sanaa *hausti* Setälä (1912–1913) on pitänyt Thomsenin tavoin *au*-diftongin vuoksi vanhempana lainana; Tunkelon (SUSA XXX 1913–1918) mielestä kyseessä on laina vironruotsista, ja Aristen mukaan on vaikea määritellä, kummasta on kyse (Ariste 1933: 46–47). Hiiidenmaan sanaa *heiste* Ariste (mp.) pitää joka

Hiidenmaalla asuissa *hausti* ja *heiste* 'der Raum im Boote, wo sich das auszuschöpfende Wasser sammelt', VMSV esittää Hiidenmaalta[76] variantit *heiste* Reigi Pühalepa, *eister* Reigi. Wiedemannin sanakirjaa viron murteiden lähteenä käyttävä SSA (mp.) ei kuitenkaan tunne viron murteellista *o*-alkuista sanaa, vaikka se on VMS(V):ssa ja viron murresanaston kokoomakortistossa (EMSkk). Suomen *ousti* taas on tunnettu Kaakkois-Suomen rannikolla (SSA), *austi* 'veneessä keula- ja peräteljon alla tai vieressä oleva tila, josta vesi voidaan auskaroida' puolestaan Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla (SMS). SMS:n mukaan yhdyssana *keulaousti* 'veneen keulasoppi, keulapiikki' esiintyy Kymi Suursaari Vehkalahti Lavansaari ja Äimän (1901: 54) mukaan muoto *keulousti* Tytärsaarella sekä *peräousti* ainakin Tytärsaarella (Äimä mp., Inkilä 1939: 92–93). Lönnrot antaa sekä sanan *austi* 'stället i båten, derifrån vattnet öses upp, ösrum' (Lönnrot I: 48) että *ousti* 'en afskild vrå i skeppskrofvet (ösrum?)'; *oustiksi sanotaan laiwassa kinungin walin tywellä olewaa solaa eli sopukkaa* (Lönnrot II: 112), vaikka jälkimmäinen tieto SSA:sta puuttuukin. Viron suppean levikin perusteella olen pitänyt todennäköisenä, että *oust* g. *-i* on lainautunut rantamurteeseen suomesta (Björklöf 2012: 127–128), mutta todennäköisesti rantamurteenkin sana on skandinaavista saatu laina[77].

8.2 ***riek*** s. 'railo' Jõe Kuu Hlj (> sm Kymi Pyht *riekku*) ? < muinaisfriisi **wrēk*

Sana *riek* on EMSkk:ssa merkitty tavalliseksi ja siitä on paljon tietoja (Jõe: Ihasalu Püünsi Prangli; Kuu: Tapurla Viinistu Tammistu Pärispea; Hlj: Vergi Lahe Käsmu). Käsitteellinen sanakirja esittää sanan pitkävokaalisena, ilmeisesti yleiskielistetyssä asussa:

> *reek* g. *-u* 'vaagust väiksem avaus jääs, mida tuul ajuti kokku tõukab' JõeVi, 'laiem jääpragu, vooluse tõttu jää edasikandumisest tekkinud avaus, sulanud koht jääs, mis ka kõva pakasega kinni ei külma' Jõe Pra Kuu Hlj: *vaadake ette, et ei lähe reeku! | mere voog viib jää ära ja jätab suured r-d sisse | see näädingi*

tapauksessa lainana vironruotsista.

76. Hiidenmaan ja suomen yhteisestä sanastosta ks. Sedrik 1994a, 1994b, 1995; ruotsalaisista lainoista Hiidenmaalla Sedrik 1997, 1999, 2000.

77. Kiitän sanaa aiemmin tutkinutta Florian Siegliä hänen kommenteistaan.

> *jää on r-sid täis | linnuparved ujuvad r-s | sõitis hobusega reeku. | reeguline* 'laiade jääpragudega' Jõe Kuu Hlj: *jää on r.* (EKMS I: 826, 827 s.v. Jää.)

Toisaalta Must (1987: 123) antaa sanan *riek* esimerkkinä diftongiutumisesta *ee* > *ie*. Söderman (1996: 104) ehdottaa rantamurteen sanan olevan "vanha saksalainen laina" (*an Old German loanword*) ja vertaa sitä ruotsin sanaan *råk* 'railo', joka olisi lainautunut "germaanisesta" sanasta (*av ett germanskt*) *rĕk*-[78] 'id.', kuten SAOB esittää. Sanan merkityksen ja levikin vuoksi olen aiemmin pitänyt lainautumista ruotsista todennäköisempänä (Björklöf 2012: 140–141). SAOB:in mukaan ruSm *råk* 'spricka el. rämna (med öppet vatten) i istäcket på en vattensamling' esiintyy enää Suomessa – täällä puhuttavat ruotsin kielen ns. itämurteet ovatkin vanhakantaisia. Vanhan ruotsin itämurteiden sanakirjan (OÖD II: 768) mukaan sana esiintyy Uudellamaalla asussa *råko* ja Keski-Uudenmaan Siuntiossa ja Itä-Uudenmaan Pyhtäällä asussa *ruoko*. Rantamurteen sanan vokaalien laatua olen selittänyt sillä, että ruotsin vokaalit voidaan ääntää jokseenkin redusoituneena, ja koska rantamurteelle ensi tavun *ie*-diftongit ovat tyypillisiä, niitä käytettäneen mieluusti myös substituutioissa. Tällainen vokalismi tuskin kuitenkaan on mahdollinen vaan laina olisi pitänyt saada originaalista, jossa on pitkä *e*.

Ainoa pitkän *e*:n sisältävä muoto on muinaisfriisin **wrēk*[79], joka kuitenkin taitaa olla tätä lainautumista ajatellen liian vanhaa kielen tasoa, vaikka merenkulku sinällään mahdollistaisikin lainautumisen. Wiedemannilla (952) esiintyy Viron luoteisrannikon sanana pitkävokaalinen *rēk* g. *rēgu*, *mere-rēgud* 'offene Stellen im Eise, die auch bei grosser Kälte nicht zugehen': sanan levikki on siis aiemmin ollut laajempi ja sana on säilynyt pisimpään rantamurteen alueella. Tämän tiedon nojalla muinaisfriisistä lainautuminen alkaa tuntua todennäköisemmältä. Lisäksi tiedetään, että esimerkiksi talvella 1546

78. Tällä tarkoitetaan mahdollisesti kantagermaanin sanavartaloa, vaikka SAOB:in merkinselityksissä kohdassa * ilmoitetaan "konstruoituja" (ilmeisesti siis rekonstruoituja) muotoja annettavan hyvin harvoin ja vain SAOB:in vanhimmissa niteissä. Söderman on merkinnyt asteriskilla muodon "Germ. **rēk*", missä pituusmerkki kuitenkin on väärä (lähteessä on puolipituutta merkitsevä kaari).

79. Kiitän Petri Kalliota ja Johan Schalinia kommenteista ja siitä, että he molemmat löysivät muinaisfriisin sanan minulle.

Kolgan munkkien satamassa talvehti Hollannista tulleita kauppalaivoja (Tarvel 1983: 190). Mikäli tällaista tapahtui jo hieman aiemmin, on lainautuminen mahdollinen. SKES:n (776) mukaan suomen *riekku* ’jäähän jäänyt sula paikka; railo, halkeama jäässä’ Kymissä ja Pyhtäällä on lainattu viron sanasta Kuu Hlj *riek* g. *riegu*. Suursaarella taas tunnetaan *sulan|rieppu* ’pieni sulana oleva kohta jäiden välissä’ (SKES) – ja Jõelähtmen Pranglin saarella *sula|riek* ’jäähän sulanut aukko’ (Vilbaste 1954 II: 656, 690). Suomen sanassa on suffiksaatiomalli -*kku*, johon on saatu paljon myöhäsyntyisiä lainoja. Liivin kielessä on ilmeisen tavallinen sana *riek* pl. *riekkuD*, *riekkiD* ’weg, strasse, geleise; scheitel’ (LW 332), joka voisi myös olla saatu samasta muinaisfriisin lainaoriginaalista.

9. Lopuksi

Olen tässä artikkelissa käsitellyt viron koillisrannikkomurteisiin kuuluvan rantamurteen länsiryhmän vanhaa sanastoa. Olen omissa sanaartikkeleissaan esittänyt 27 varmaa uutta suomalaisetymologiaa, 5 monitulkintaista uutta suomalaisetymologiaa, 15 uudelleen perusteltua aiemmin esitettyä suomalaisetymologiaa sekä 7 uutta ruotsalaisetymologiaa, 2 korjattua aiemmin esitettyä ruotsalaisetymologiaa, 1 uuden latvialaisetymologian ja 2 levikiltään paikallista vanhempaa lainasanaa, joista toiselle esitän mahdollisen uuden etymologian; yhteensä siis 59 etymologiaa. Lisäksi olen esittänyt uuden etymologian rantamurteen sanoille *lillutama* (s.v. *lilluma*), *kaetuma* ~ *kahetuma*, *tehoma* (s.v. *koskuma*), *riebutama* (s.v. *liebutama*[2]); *ahtama*, *koetama* ~ *kuetama*, (*laskma* ~ *laskema*, *peastma* ~ *päästama*) (s.v. *hajutama*), Kuusalun sanoille *kogema*, *tehas* pl. *tehtat* (s.v. *hajutama*), *höürimä*, *kömbästämä*, *kömbästümä*, *kömbästüs*, *köndillä*, *lönksümä*, *pülske*, *rünsäjästi* (s.v. *kontas*, *rüüspiik*), täsmentänyt rantamurteen sanan *köli* etymologiaa sekä käsitellyt rantamurteen sanan *trou* etymologiaa (s.v. *trae*) (yhteensä vielä 20 etymologiaa).

Lainaetymologiat kertovat historiallisista kontakteista. Viron rantamurteen länsiryhmän sanastoon on suomalaisten ja virolaisten välisen reseptiivisen monikielisyyden ja läheisten kontaktien tuloksena saatu paljon suomalaislainaa. Ruotsalaisia lainasanoja on vain

murto-osa suomalaisten lainojen määrästä. Koko aineistossani on paljon lainattuja verbejä ja erityisesti kuvailevia liikeverbejä; aineiston kaikista adjektiiveista lähes kaksi kolmannesta on lainaa suomesta ja adverbeistä lähes neljännes. Näiden eri tyyppisten sanojen lainautuminen todistaa ihmisten välisestä konkreettisesta vuorovaikutuksesta ja sosiaalisesta kosketuksesta. Lähes kaikki rantamurteeseen muista kielistä saadut lainat liittyvät meren merkityskenttään, mutta suomalaislainojen merkitykset ovat yhtä moninaisia kuin koko aineiston viron rantamurteen omaperäistenkin sanojen: kontaktit suomalaisiin ovat lainasanastonkin perusteella olleet tiiveimmät ja monipuolisimmat.

Tutkimani sanaston perusteella on selvää, että viron rantamurteen ja suomen sanastolliset yhteispiirteet ovat pitkälti sekundaarisen, suhteellisen myöhäisen lainaamisen tulosta ja että rantamurteen alueen kontaktit suomalaisiin ovat suuntautuneet nimenomaan Kymenlaaksoon ja Karjalan kannakselle. Vanhaa hämäläishypoteesia ei tekemäni tutkimuksen perusteella voi pitää mitenkään ensisijaisena. Vaikka Porvoossa puhutusta suomen murteesta on vain vähän aineistoa, Suomen ruotsalaismurteista viron rantamurteeseen lainautunutta sanastoa tutkimalla olen selvittänyt, että kontakteja on ollut myös Porvooseen.

Tämän tapaustutkimuksen tuloksilla on laajemmin merkitystä levikin käyttämisessä etymologian metodologisena kriteerinä: tutkimukseni perusteella on ilmeistä, että useat samanlaisen suppean levikin sanat on saatu samasta suunnasta. Levikki on erittäin oleellinen kriteeri etymologisessa tutkimuksessa, sillä tietynlainen levikki korreloi alkuperän kanssa.[80] Levikistä etymologian kriteerinä on kuitenkin kirjoitettu vähän, ja yksi harvoista artikkeleista on Vaba (2014), jonka esimerkkiaineistona on juuri viron murresanasto; levikistä itämerensuomen sisäisen lainautumisen kriteerinä ks. myös Björklöf (tulossa). Tällaista hyvin kerättyä murresanastoa tutkimalla on saatu osoitettua tietyn aikatason sanakerrostuma, mikä kertoo sanaston elämisestä ja muutosnopeudesta kielissä yleisemminkin. Sanojen keräysajankohdalla on suuri merkitys: aineistoni sanat ovat uusia lainoja, mutta taantuvasta nykymurteesta niitä ei enää tavoittaisi.

80. Kiitän Ante Aikiota hänen kommenteistaan.

Käytetyt lyhenteet

adj.	adjektiivi
adv.	adverbi
as	alasaksa
Bo	Borgå [öNL]
g.	genetiivi
HaaS	Haapasaari [KYM]
Hlj	Haljalan rantamurre
HljK	Haljalan keskimurre
HÄME	Etelä-Häme (sm murreryhmä)
HÄMK	Kaakkois-Häme (sm murreryhmä)
HÄMP	Pohjois-Häme (sm murreryhmä)
Iis	Iisakun itämurre
IisR	Iisakun koillismurre
INK	Inkeri (sm murreryhmä)
ill.	illatiivi
iness.	inessiivi
Jõe	Jõelähtmen rantamurre
JõeK	Jõelähtmen keskimurre
Jõh	Jõhvin koillismurre
ka	karjala (kieli)
Kad	Kadrinan murre
Kall	Kallivere
KARE	Etelä-Karjala (sm murreryhmä)
KARK	Keski-Karjala (sm murreryhmä)
kas	keskialasaksa
Koiv	Koivisto [KARE]
Kuu	Kuusalun rantamurre
KuuK	Kuusalun keskimurre
KYM	Kymenlaakso (sm murreryhmä)
Lava	Lavansaari [KARE]
lv	latvia
Lüg	Lüganusen koillismurre
mNL	mellersta Nyland (ru murrealue)
mon.	monikko
mys	muinaisyläsaksa
p.	partitiivi
pl.	pluraali, monikko
Porv	Porvoo [HÄMK etelä]
Pyht	Pyhtää [KYM]
Py	Pyttis [öNL]
Pä	Pernå [öNL]
ru	ruotsi
ruSm	Suomen ruotsalaismurteet
s.	substantiivi
sa	saksa
saBlt	baltiansaksa
Seis	Seiskari [KARE]
sg.	singulaari, yksikkö
sm	suomi
St	Strömfors [öNL]
Suu	Suursaari [KYM]
Tyt	Tytärsaari [KARE]
UusVl	Uusikirkko Vpl. [KARE]
v.	verbi
Vahv	Vahviala [KARE]
Vai	Vaivaran rantamurre
ValS	Valkeasaari [INK]
ve	vepsä
Vehk	Vehkalahti [KYM]
ven	venäjä
vi	viro
Viip	Viipuri [KARE]
viR	Viron koillis-rannikkomurteet
VNg	Viru-Nigulan koillism.
vNL	västra Nyland (ru murrealue)
yks.	yksikkö
öNL	östra Nyland (ru murrealue)

Lähteet

Aineistolähteet[81]

VMS = *Väike murdesõnastik* I–II. 1982, 1989. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Valgus.

VMSV = Väike murdesõnastik [verkkoversio]. Tallinn: Eesti Keele Instituut. <http://www.eki.ee/dict/vms/>

Arkistolähteet

EMSkk = Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv (EMSUKA), eesti murdesõnavara koondkartoteek. [Viron murresanaston kokoomakortisto.] Tallinn: Eesti Keele Instituut.

FOreg = Ordregistret för Ordbok över Finlands svenska folkmål. [Suomen ruotsalaismurteiden sanakirjan kokoomakortisto.] Förvarat på Institutet för de inhemska språken i Helsingfors.

SMSA = Suomen murteiden sanakirjan arkisto. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.

Elektroninen lähde ja ainoastaan verkossa julkaistut lähteet

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. Eesti murrete sõnaraamatu 24.–29. vihik (*lõpetis–nälpsama*). 2013–. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Päivitetty 2018. <http://www.eki.ee/dict/ems/> 1.11.2017

FO = Ordbok över Finlands svenska folkmål (*abbal–pipsa*). 2013–. Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 33. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. Nätpublikation HTML. Nätordboken uppdateras fortlöpande. Senast uppdaterad 9.12.2016. <http://kaino.kotus.fi/fo/> 15.12.2016

KKSV = Karjalan kielen sanakirjan verkkoversio. Toim. Marja Torikka, vastaava toimittaja 8.9.2010 lähtien Leena Joki. Verkkosovellus Jari Vihtari. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Julkaistu 15.10.2009, päivitetty 31.1.2015. <http://kaino.kotus.fi/kks> 1.2.2015

81. Tutkimuksen pohjana oleva viron rantamurteen sanojen kokonaisuus. Muut kielenaineksen lähteet muiden otsikkojen alla.

SMS = Suomen murteiden sanakirja (*emaali–lofka*). 2012–. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Tuorein päivitys 30.11.2017. <http://kaino.kotus.fi/sms> 30.11.2017

SMSE = Suomen murteiden sanakirjan elektroninen tietokanta (*a–kurvottaa*). Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Ollut saatavissa luvanvaraisena: <http://kaino.kotus.fi/sk/sms.php> 1.1.2012

VVS = Vepsän verkkosanasto [elektroninen tietokanta]. 2007. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://kaino.kotus.fi/sanat/vepsa/> 1.1.2015

Painetut ja painamattomat lähteet

Aalberg, A[leksander] F[redrik] & K[aarlo] W[äinö] Hoppu 1953: Kalastusolot. – K. W. Hoppu & Erkki Kansanaho (toim.), *Koivisto. Sen vaiheista, asukkaista ja elinkeinoista*. Porvoo: Koivikko-säätiö. 209–225.

ALFE = *Atlas Linguarum Fennicarum* 1–3. *Itämerensuomalainen kielikartasto. Läänemeresoome keeleatlas. Ostseefinnischer Sprachatlas. Лингвистический атлас прибалтийско-финских языков.* 2004–2010. Helsinki: SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Alvre, Paul 1973: Läänemeresoome aluskeele varasest murdeliigendusest, eriti eesti ja soome keelt silmas pidades. – *Keel ja Kirjandus* 16: 151–162, 291–299.

Ariste, Paul 1933: *Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles*. [Väitöskirja.] Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B 29:3. Tartu.

—— 1947 = Аристэ, П. 1947: *Происхождение водского языка.* – Eesti NSV Tartu Riikliku Ülikooli toimetised, Filoloogilised teadused 4. Tartu. 35–47.

—— 1956: Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk. – Harri Moora (toim.), *Eesti rahva etnilisest ajaloost*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. 5–23.

—— 1981: *Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 14. Tallinn: Valgus.

—— 2010 [1984]: Sohk ja sohitegemine. – Paul Ariste 2010, *Sõnalaenulõbu*. Eesti mõttelugu 93. Koostaja Peeter Olesk. Tartu: Ilmamaa. 426–430.

—— 2010 [1988]: Mis sa kooserdad! – Paul Ariste 2010, *Sõnalaenulõbu*. 439–440.

Bentlin, Mikko 2008: *Niederdeutsch-finnische Sprachkontakte. Der lexikalische Einfluß des Niederdeutschen auf die finnische Sprache während des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. [Väitöskirja.] SUST 256. Helsinki: SUS.

Björklöf, Sofia 2012: Viron rantamurteen länsiryhmän sanaston alkuperä suomalaislainojen valossa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2012121410304>

—— 2017: Svenska lånord i den västra gruppen av estniskans nordöstra kustdialekter. – Jan-Ola Östman, Caroline Sandström, Pamela Gustavsson & Lisa Södergård (red.), *Ideologi, identitet, intervention. Nordisk dialektologi 10*. Nordica Helsingiensia 48, Dialektforskning 5. Helsingfors: Helsingfors universitet; Nordica vid Finska, finsk-ugriska och nordiska institutionen. Saatavissa: <http://hdl.handle.net/10138/224299>

—— (tulossa): Mutual contacts and lexical relations of Finnic languages in Western Ingria and Northeastern Estonia. – Sofia Björklöf & Santra Jantunen (eds), *Plurilingual Finnic. Change of Finnic languages in a multilinguistic environment*. Uralica Helsingiensia. Helsinki: Finno-Ugrian Society.

Blumberga, Renāte 2011: Liivlased 19.–21. sajandil. – Renāte Blumberga, Tapio Mäkeläinen & Karl Pajusalu (toim.), *Liivlased. Ajalugu, keel ja kultuur*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. 127–153.

EES = Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar 2012: *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut & Eesti Keele Sihtasutus. Saatavissa: <http://www.eki.ee/dict/ety/>

EEW = Mägiste, Julius 1983: *Estnisches etümologisches Wörterbuch* I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.

Eisen, M[atthias] J[ohann] 1920: *Eesti uuem mütoloogia*. K./Ü. ”Rahvaülikool” Tallinna. Ed. Bergmann’i trükikoda Tartus.

Eklund, Hans 1989: *Roslagens skutor. Från fiskeskär till Stockholms vedkajer*. Stockholm: Atlantis & Stockholms stadsmuseum.

EKMS = Saareste, Andrus 1958–1968: *Eesti keele mõisteline sõnaraamat* I–IV. Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne. Stockholm: Kirjastus Vaba Eesti.

EKSS = *Eesti kirjakeele seletav sõnaraamat*, 2009. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Saatavissa: <http://www.eki.ee/dict/ekss/>

Elstrok, Helmut 1999: *Sõbrakaubandus. Sepralaitos*. Tallinn.

EMS = *Eesti murrete sõnaraamat* I–VI (*a–nälpsama*). 1994–. Tallinn: Eesti Keele Instituut. PDF-muotoiset vihot 4–29 (*eksutama–nälpsama*) saatavissa: <http://www.eki.ee/dict/ems/ems.html>

ERKL = Viires, Ants (toim.) 2007: *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Autorid Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahtre, Igor Tõnurist.

Joonistanud Mare Hunt. 3., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Favorin, Martti 1992: *Virolahden historia* II. *1800-luvun puolivälistä Suomen itsenäistymiseen*. Virolahti: Virolahden kunta.

von Fieandt, Nanna 1907: Kaksi konsonanttia sanan alussa suomen kielessä. – *Suomi* IV jakso, 5. osa. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Helsinki: SKS.

FO = *Ordbok över Finlands svenska folkmål* I–IV (*a–och*). 1982–2007. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.

Ganander = Ganander, Christfried 1997 [1786–1787]: *Nytt finskt lexicon. Uusi suomen sanakirja*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta (1937–1938) toimittanut Liisa Nuutinen. SKST 676, KKTKJ 95. Helsinki: SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Grünthal, Riho 1998: Suomalais-virolaisia meriyhteyksiä ja seprakaupan kielellisiä sivutuotteita. – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.), *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16.V.1998*. SUST 228. Helsinki: SUS. 106–120.

—— 2009: Suomen kielen vaikutus viron kieleen. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat*. Tietolipas 227. Helsinki: SKS. 231–263.

Grönholm, Maija 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. [Väitöskirja.] Åbo: Åbo Akademi.

Haak, Anu 1975: Saksa laensõnu eesti murretes. – *Kodumurre* 12: 94–98.

—— 1976: Kas alam- või ülemsaksa laensõna? – Mart Mäger (toim.), *Keel, mida me uurime*. [Koostanud Mart Mäger.] Tallinn. 82–90.

Hahmo, Sirkka-Liisa 2002: Deskriptives Wort oder Lehnwort? – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (eds), *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and literary contacts. Proceedings of the symposium at the University of Groningen, November 22–24, 2001*. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Maastricht. 92–99.

Heikkilä, Tuomas 2012: Kymenlaakson keskiaika. – Yrjö Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia* I. *Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1810-luvulle*. SKST 1364:1. Helsinki: SKS. 80–167.

Hertzen, Ulla-Maija von 2008: *Kotisaaret. Suursaari, Lavansaari, Tytärsaari, Seiskari*. [Sisältää myös artikkelin Martti Turtola: Suomenlahden saarten historiaa.] Helsinki: WSOY.

Hiiemäe, Mall 1997: Vuoden merkkipäivät. – Ilmari Vesterinen (toim.), *Viron perinnekulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus. 307–320.

Hiiemäe, Mall (toim.) 1995: *Eesti rahvakalender* VII. Eesti Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseum. Tallinn.

Hinderling, Robert 1981: *Die deutsch-estnischen Lehnwortbeziehungen im Rahmen einer europäischen Lehnwortgeographie*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Härmävaara, Hanna-Ilona 2013: Kielten samankaltaisuus monikielisen suomalais-virolaisen vuorovaikutuksen resurssina. – Annekatrin Kaivapalu (toim.), *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 23. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing. 60–88. Saatavissa: <http://dx.doi.org/10.5128/LV23.03>

—— 2014: Facilitating mutual understanding in everyday interaction between Finns and Estonians. – *Applied Linguistics Review* 5/1: 211–245. Special issue on Receptive Multilingualism. Saatavissa maksullisena: <https://doi.org/10.1515/applirev-2014-0010>

—— 2017: Official language policy as a factor in using receptive multilingualism among members of an Estonian and a Finnish student organization. – Maarja Siiner, Kadri Koreinik & Kara Brown (eds), *Language policy beyond the state*. Language Policy 14. Cham: Springer. 201–221. Saatavissa maksullisena: <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-52993-6_11>

IMS = Nirvi, Ruben E[rik] 1971: *Inkeroismurteiden sanakirja*. LSFU XVIII. Helsinki: SUS.

Inkilä, Arvo T. 1939: Sosiaalisia erikoispiirteitä Tytärsaaren hylkeenpyytäjäkalastajien elämästä. – *Ankkapurha* I. Kymenlaakson osakunnan kotiseutujulkaisu. Kouvola. 84–109.

Jarva, Vesa 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. [Väitöskirja.] Jyväskylä studies in humanities 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Johansen, Paul 1933: *Die Estlandliste des Liber Census Daniae*. Kopenhagen–Reval.

—— 1951: *Nordische Mission. Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, del 74. Stockholm.

Junttila, Santeri 2015: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. [Väitöskirja.] Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1842-4>

Kallio, Petri 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007.* SUST 253. Helsinki: SUS. 229–249.

Kasik, Reet 2009: *Eesti keele sõnatuletus*. Kolmas, parandatud trükk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Kask, Ann 1976: Ühest meie vanimast keelejuhist [Madleena Sandström, Kuusalu]. – *Kodumurre* 13: 29–34.

Kask, Arnold 1956: Eesti murrete kujunemisest ja rühmitumisest. – Harri Moora (toim.), *Eesti rahva etnilisest ajaloost*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. 24–40.

Kaukiainen, Yrjö 1975: *Koiviston merenkulun historia*. Koivisto I. Helsinki: Koivikko-säätiö.

—— 2012: Kymenlaakson 1700-luku. – Yrjö Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia* I. *Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1810-luvulle*. SKST 1364:1. Helsinki: SKS. 260–436.

Kaukiainen, Yrjö (toim.) 2012: *Kymenlaakson historia* I. *Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1810-luvulle*. SKST 1364:1. Helsinki: SKS.

Kendla, Mari 1997: *Saare- ja Muhumaa kalanimetused*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.

—— 2005: Liitsõnalised kalanimetused eesti murretes. – *Keel ja Kirjandus* 12: 978–983.

—— 2014: *Eesti kalanimetused: kujunemine, levik ja nimetamise alused*. [Väitöskirja.] Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste dissertatsioonid 37. Tallinn: Eesti Keele ja Kultuuri Instituut, Tallinna Ülikool.

Kettunen, Lauri 1917: *Viron kielen äännehistorian pääpiirteet*. SKST 156. Helsinki: SKS.

—— 1929: *Eestin kielen äännehistoria*. Toinen, uusittu painos. SKST 156. Helsinki: SKS.

Kielitieteen asiasanasto suomi – englanti – viro – saksa. 2003. Toim. Anna-Liisa Kristiansson-Seppälä & Ulla-Maija Kulonen. Kääntäjät David Steadman (englanti), Mare Onga (viro) & Wolfgang Veenker (saksa). Atk-asiantuntijat: Tarmo Rahikainen, Mikko T. Virtanen ja Outi Lehtinen. KKTKJ 128. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/asiasanasto.html> 1.1.2015

Kiparsky, Valentin 1936: *Fremdes im Baltendeutsch*. Mémoires de la Société Néo-philologique de Helsingfors XI. Helsinki.

KKS = *Karjalan kielen sanakirja* 1–6. 1968–2005. Päätoimittaja Pertti Virtaranta (1–3), Raija Koponen (4–6). LSFU XVI, osat 3–6 myös KKTKJ 25. Helsinki: SUS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

KKTKJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki.

Klaas, Birute 1995: Zum Ursprung der anlautenden Konsonantenverbindungen in der Estnicshen und Finnischen Sprache. – Seppo Suhonen (toim.), *Itämerensuomalainen kulttuurialue. The Fenno-Baltic cultural area*. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum,

Jyväskylä 12.8.1995. Castrenianumin toimitteita 49. Toinen painos. Helsinki: Castrenianumin laitokset & SUS. 108–131.

Krikmann, Arvo (toim.) 1981: *Meri andab, meri ottab. Valimik Lahemaa vanasõnu*. Tallinn: Valgus.

KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2014–. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Tuorein päivitys 28.2.2017. <http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/> 1.3.2017

Kulonen, Ulla-Maija 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus. Suomen kontinuatiivisten U-verbijohdosten historiaa*. Suomi 197. Helsinki: SKS.

Laanest, Arvo 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

Lauerma, Petri 1993: *Vatjan vokaalisointu*. [Väitöskirja.] SUST 214. Helsinki: SUS.

Lehtonen, Juhani U. E. 1968: Suomenlahden suomalaisten saarikylien avioliittokenttiä. – *Suomi* 113: 3. Kirjoituksia isänmaallisista aiheista. Helsinki: SKS.

Leskinen, Heikki 2001: Ekspressiivisanaston asema itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa. – Juha Leskinen (toim.): *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä. 7–20.

Lindén, Eeva 1942: *Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria* I. *Konsonantisto*. SKST 219. Helsinki: SKS.

Loorits, Oskar 1931: Eesti-liivi kalurite sõnakeeld ja salakeel. – *Virittäjä* 35: 447–468.

—— 2002 [1939]: *Endis-eesti elu-olu* I. *Lugemispalu kaluri ja meremehe elust*. Teine, täiendatud ja parandatud trükk. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 11. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

LSFU = Lexica Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Luts, Arved 1960: Rändpüügist Eesti merekalastuses. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* XVII: 129–168. Tartu.

—— 1968: Eesti põhjarandlaste kartulivedu Soome. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* XXIII: 102–132. Tallinn: Valgus.

—— 1969: Soomlaste silgukaubandus Viru rannikul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* XXIV: 288–318. Tallinn: Valgus.

—— 1977: Eesti kalurite ajutised rannaelamud. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* XXX: 62–94. Tallinn: Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum & Valgus.

—— 1978: Eesti randlaste kalastusega seotud tavade sotsiaalne funktsioon. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* XXXI: 121–148.

—— 1997: Metsästys ja kalastus. – Ilmari Vesterinen (toim.), *Viron perinnekulttuuri*. [Artikkelin osan metsästys suomentanut Joanna Ruokonen, osan kalastus suomentanut Katriina Koivisto.] Helsinki: Gaudeamus. 43–58.

LW = Kettunen, Lauri 1938: *Livisches Wörterbuch*. LSFU V. Helsinki: SUS.

Länsimäki, Maija 1987: *Suomen verbikantaiset in : ime -johdokset*. [Väitöskirja.] SKST 469. Helsinki: SKS.

Lönnrot = Lönnrot, Elias 1958 [1874, 1880]: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja* I–II. *Finskt-svenskt lexikon*. Kolmas, manul-menetelmällä jäljennetty painos. Helsinki: WSOY.

Melander, K[urt] R[einhold] 1937a: Virolaista asutusta Suomen eteläranniko lla ja sen saarilla. – *Kotiseutu* 1937: 63–74. Helsinki.

—— 1937b: Lisiä virolaiskosketuksiin. – *Kotiseutu* 1937: 154–157. Helsinki.

Mikelsaar, N[eeme] 1984: *Eesti NSV kalad. Käsiraamat – määraja*. Tallinn: Valgus.

Must, Mari 1960: Haruldasi sõnu kirde-eesti rannikumurdest. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 6: 132–141. Tallinn.

—— 1983: Kirderannikumurde tänapäev. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 26–27: 77–91. Tallinn.

—— 1987: *Kirderannikumurre. Häälikuline ja grammatiline ülevaade*. Toim. Arvo Laanest. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.

—— 1989: *Lahemaa lugusid. Valimik korrespondentide murdetekste* IV. Koostanud Mari Must, toimetanud Eevi Ross. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.

—— 1995: *Kirderannikumurde tekstid. Eesti murded* V. Toim. Helmi Viires. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.

—— 2000: *Vene laensõnad eesti murretes*. [Väitöskirja.] Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Mäger, M[art] 1967: *Eesti linnunimetused*. Toim. V[aldek] Pall. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

Mäger, Mart 1973: *Juhend ja nimestik kalanimetuste kogumiseks*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.

—— 1976: Eesti kalanimetustest. – Mart Mäger (toim.), *Keel, mida me uurime*. Tallinn: Valgus. 91–95.

Mägiste, Julius 1933: Mis on soomlased laenanud eesti keelest? – *Eesti Kirjandus* VIII: 368–377.

—— 1960: Några lånordsfrågor. – *Svio-Estonica* XV: 116–122.

Nikkilä, Osmo 2001: Lainasanat ja ekspressiivisyys ruotsalaisten lainasanojen valossa. – Juha Leskinen (toim.): *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä. 103–123.

Nirvi, R[uben] E[rik] 1944: Sanankielloista. – *Virittäjä* 48: 93–105.

Norvik, Piret 1985: *Über die lexikalischen Beziehungen zwischen den nordestnischen Dialekten*. Preprint KKI-35. VI Internationaler Finnougristenkongreβ Syktyvkar 24.–30. Juli 1985. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste osakond.

—— 1988: Ühe murraku sõnavara ja tema suhted [Kadrinan murre]. – *Symposium 1988. Itämerensuomalaisen filologian symposiumi. Läänemeresoome keelte sümpoosion. Turku 30.8.–2.9.1988. Referaatit. Teesid*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Finska institutionen vid Åbo Akademi, Suomen ja Neuvostoliiton välinen tieteellis-teknillinen yhteistoimintakomitea. 66–67.

—— 1996: Kuusalu rannikumurde sõnavara ja selle suhted soome keelega. – *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum Jyväskylä 10.–15.8.1995. Pars* V: *Sessiones sectionum Lexicologia & Onomastica*. Jyväskylä. 139–143.

—— 1998: *Die lexikalischen Beziehungen des nordöstlichen Küstendialekts zu den Nachbardialekten und -sprachen*. Zusammenfassung. [Maisterintutkielman tiivistelmä.] Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.

—— 2000a: Kirderannikumurde sõnavaralisi suhteid. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*. Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Tallinn: Eesti Keele Instituut. 184–201.

—— 2000b: Kuusalu rannikumurraku sõnavara ja selle suhted naaberkeeltega. – Heli Nurger (toim.), *Rahvast, luulest ja meretuulest. Harjumaa folkloorikogumik*. Harjumaa uurimusi 5. Keila. 11–19.

—— 2002: Die lexikalischen Einflüsse der Nachbarsprachen in den Mundarten Nordestlands. – *Konfrontation und Identifikation. Die finnisch-ugrischen Sprachen und Völker im europäischen Kontext*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 59. Herausgegeben von János Gulya. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 117–126.

NS = *Nykysuomen sanakirja* I–VI. 1951–1965. Helsinki: WSOY.

NSES = Häkkinen, Kaisa 2007 [2004]: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 4. painos. Juva: WSOY.

Nuolijärvi, Pirkko 1988: Kielenulkoisten taustamuuttujien huomioon ottaminen 1800-luvun ja 1900-luvun alun murretutkimuksissa. – *Kieli* 3.

Toim. Jyrki Kalliokoski, Pentti Leino & Pertti Pyhtilä. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 117–160.

NY = Vendell, Herman 1884: *Samlingar af ord ur nyländska allmogemålet*. Nyland. Samlingar utgifna av Nyländska afdelningen. Första häftet. Helsingfors: Frenckell & Son.

Ojansuu, Heikki 1906: Ruotsin kielen vaikutus suomen murteiden äänneasuun. – *Virittäjä* 10: 23–27.

—— 1916: Suomalais-virolaiset kielelliset kosketukset. Viron kielen vaikutus suomeen. – Heikki Ojansuu, *Suomen kielen tutkimuksen työmaalta. Sarja esitelmiä* I. Jyväskylä. 98–202.

OÖD = Vendell, Herman 1904–1907: *Ordbok öfver de östsvenska dialekterna*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 64, 71, 75, 79. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Peeter Päll & Jüri Viikberg 2009: *Eesti murded ja kohanimed*. 2., täiendatud trükk, toim. Tiit Hennoste. Tallinn: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut & Eesti Keele Instituut.

Pajusalu, Karl, Péter Pomozi, Dezső Juhász & Tiit-Rein Viitso 2012: Sociolinguistic comparison of the development of Estonian and Hungarian dialect areas. – *Linguistica Uralica* XLVIII: 241–264. Saatavissa: <http://dx.doi.org/10.3176/lu.2012.4.01>

Pettersson, Stig S. 1969: *Roslagsjakter*. Stockholm: David Broberg AB.

Piilahti, Kari-Matti 2012: Kymenlaakso ja suurvaltakausi (1556–1700). – Yrjö Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia* I. *Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1810-luvulle*. SKST 1364:1. Helsinki: SKS. 168–259.

PS = *Suomen kielen perussanakirja* 1–3. 1990–1994. KKTKJ 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Valtion painatuskeskus.

Pullat, Raimo 1993: *Salapiirituse vedu Eestist Soome 1919–1939*. Tallinn: Saareke.

Punttila, Matti 1965: Vieläkin seprakaupasta. – *Kotiseutu* 1965: 10–14.

—— 2000: Virolaisia lainoja Kymenlaakson murteissa. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*. Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Tallinn: Eesti Keele Instituut. 268–277.

—— 2006: Kymenlaaksolaisia murresanastoja. – *Virittäjä* 110: 442–447.

Päiviö, Raimo 2009: *Mikä tappoi seprakaupan? Suomalaisten ja virolaisten harjoittamasta vaihto- eli seprakaupasta, sen hiipumisesta 1800-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan ja sen loppumisesta 1920- ja 1930-luvuilla*. [Väitöskirja.] Turun yliopiston julkaisuja. Annales universitatis Turkuensis. C 287. Scripta Lingua

Fennica Edita. Turku: Turun yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4056-1>

Pärt, Linda 1924: Murdesugemeid kogumas [Kuusalus]. – *Eesti Keel* III: 33–55, 87–96, 146–156.

Raag, Raimo 1988: *Nunn*, *prilla*, *koka* ja teised. Eesti keele rootsi laensõnadest. – *Keel ja Kirjandus* XX: 655–664, 725–732.

—— 1997: Criteria for establishing Swedish lexical borrowings in Estonian. – *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23. November 1996*. Maastricht. 185–190.

Rapola, Martti 1961 [1947]: *Johdatus suomen murteisiin*. Toinen, uudistettu painos. Tietolipas 4. Helsinki: SKS.

Riionheimo, Helka 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. [Väitöskirja.] SKST 1107. Helsinki: SKS.

Ruoppila, Veikko 1937a: Kaakkois-Suomen murteista. Deskriptiivinen esitys niiden keskinäisistä eroavuuksista. – *Virittäjä* 41: 58–71.

—— 1937b: Suomenlahden saarien murremaantieteellinen asema. – *Kaukomieli* VIII. Viipurilaisen osakunnan julkaisu. Viipuri. 136–146.

Ränk, Arvi (koost.) 1995: *Eesti etnograafiasõnaraamat*. Oma kulu ja kirjadega välja andnud Õie Ränk. Tallinn.

Ränk, Gustav 1955: *Vanha Viro. Kansa ja kulttuuri*. Suomentanut Toivo Vuorela. Helsinki: SKS. [Ilmestynyt viroksi ensi kerran 1935 ja laajennettuna 1949.]

Rätsep, Huno 2002 [1964]: Sõnavara rikastamise allikatest. – Huno Rätsep 2002, *Sõnaloo raamat*. Tartu: Ilmamaa. 173–190. [Ilmestynyt ensi kerran: *Kirjakeel* 1964: 33–45. Tallinn.]

—— 2002 [1976]: Soome laenudest eesti kirjakeeles. – Huno Rätsep 2002, *Sõnaloo raamat*. Tartu: Ilmamaa. 229–245. [Ilmestynyt ensi kerran: *Keel ja Kirjandus* 4/1976: 210–216.]

—— 2002 [1988]: Ühist ja sarnast eesti ja soome keele sõnavaras. – Huno Rätsep 2002, *Sõnaloo raamat*. Tartu: Ilmamaa. 216–228. [Aiemmin julkaisemattoman esitelmän käsikirjoitus vuodelta 1988.]

Saareste, Albert 1924: *Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes* I. *Analüüs 60 kaardi ja 1 skeemiga*. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B VI: 1. Tartu.

—— 1931: Kumb eesti murdeist soomele on lähem: põhjaeesti või lõunaeesti? – *Eesti Kirjandus* X: 29–44.

—— 1932: Eesti keeleala murdelisest liigendusest. – *Eesti Keel* XI: 17–40.

Saareste, Albert = Saareste, Andrus.

Saareste, Andrus 1952: *Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elust-olust*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.

—— 1953: *Länsi-Viron sanaston suhteesta suomen kieleen*. Suomi 106: 3. Helsinki: SKS.

—— 1955: *Petit atlas des parlers estoniens. Väike eesti murdeatlas*. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs akademien nr 28. Uppsala: Gustav Adolfs akademien.

Saarikivi, Janne 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta. – Jussi Ylikoski (toim.), *The Quasquicentennial of the Finno-Ugrian Society*. SUST 258. Helsinki: SUS. 109–160.

SAOB = *Ordbok över svenska språket* 1–37 (*a–vreta*). 1898–. Utgiven av Svenska Akademien. Lund: Gleerup. Saatavissa: <http://www.saob.se>

SAOB = *Svenska Akademiens Ordbok* – SAOB (*a–tövla*). Uppdatering 11.9.2014. Saatavissa: <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/> 1.11.2014. Uusi verkkoversio (*a–vreta*) saatavissa: <http://www.saob.se>

Sedrik, Meeli 1994a: Hiiu murrakute ja Edela-Soome murrete ühissõnavarast. [Maisterintutkielma.] Tartu Ülikool.

—— 1994b: Hiiu murrakute ja soome murrete ühissõnavarast. – Karl Pajusalu & Valma Yli-Vakkuri (toim.), *Lähivertailuja* 7. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tammivalkamassa 5.–7.5.1993. TYSYKLJ 44. Turku. 103–127.

—— 1995: Hiidenmaan murteiden sanasto: yhteydet Itämeren alueen kieliin. – Seppo Suhonen (toim.), *Itämerensuomalainen kulttuurialue. The Fenno-Baltic cultural area*. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum, Jyväskylä 12.8.1995. CT 49. Toinen painos. Helsinki: Castrenianumin laitokset & SUS. 98–107.

—— 1997: Swedish loanwords common to Estonian Hiiumaa dialects and south-western Finnish dialects. – *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23.* November 1996. Maastricht. 201–207.

—— 1999: Hiiu murrakute kontaktidest eestirootsi murretega. Taustast. – Karl Pajusalu & Tõnu Tender (toim.), *Õdagumeresoomõ veeremaaq. Läänemeresoome perifeeriad*. Võro Instituudi Toimõtiseq 6. Võro: Võro Instituut'. 140–151.

—— 2000: Swedish loanwords of Hiiumaa subdialects. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 7.–13.8.2000 Tartu. Pars II, Summaria acroasium in sectionibus et symposiis factarum. Linguistica. Toim. Anu Nurk, Triinu Palo & Tõnu Seilenthal. Tartu. 253.

Silenti, Tuomo 2016: *Saarelaiselämää Kuorsalossa*. Kuorsalo-seura. Nurmijärvi.

SKES = Toivonen, Y. H., Erkki Itkonen, Aulis J. Joki & Reino Peltola 1955–1981: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VII. LSFU XII. Sanahakemiston (VII) koostaneet Satu Tanner ja Marita Cronstedt. Helsinki: SUS.

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki 1834–.

SMS = *Suomen murteiden sanakirja* 1–8 (*a–kurvottaa*). 1985–2008. KKTKJ 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

SSA = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. SKST 556, KKTKJ 62. Helsinki: SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Stjerncreutz, Albin 1863: *Suomalainen Meri-sanakirja*. SKST 28. Helsinki: SKS.

Suhonen, Seppo 1979: Über die Beziehungen zwischen den Finnischen u. d. Estnischen Küstdialekten. – *Explanationes et tractationes Fenno-Ugricae in honorem Hans Fromm*. München. 357–366.

—— 1988: Viron rantamurteiden suhteista naapurikieliin. – *Symposium 1988. Itämerensuomalaisen filologian symposiumi. Turku 30.8.–2.9.1988. Referaatit.* Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Finska institutionen vid Åbo Akademi & Suomen ja Neuvostoliiton välinen tieteellis-teknillinen yhteistoimintakomitea. 98.

—— 1997: Viron rantamurteiden suomalaislainat. [Arvostelu: Tiina Söderman, *Lexical charasteristics of the Estonian north eastern coastal dialect*.] – *Virittäjä* 101: 456–461.

—— 2000: Kirderannikumurde suhted naaberkeeltega. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000.* Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Tallinn: Eesti Keele Instituut. 362–374.

SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.

SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki 1890–.

SVJa = Zajceva, M[aria] I. & M[aria] I. Mullonen 1972 = Зайцева, М. И. & М. И. Муллонен 1972: *Словарь вепсского языка*. (*Slovar' vepsskogo jazyka*.) Ленинград.

Söderman, Tiina 1996: *Lexical charasteristics of the Estonian north eastern coastal dialect*. [Väitöskirja.] Studia Uralica Upsaliensia 24. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.

Talve, Ilmar 1972: Suomen kulttuurirajoista ja -alueista. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1971.* Helsinki. 185–232.

—— 1990 [1979]: *Suomen kansankulttuuri*. SKST 514. Kolmas, tarkistettu ja täydennetty painos. Helsinki: SKS.

—— 1996: Suomenlahden ulkosaarten kansankulttuuri 1800-luvun loppupuolelta talvisotaan. – Risto Hamari, Matti Korhonen, Timo Miettinen & Ilmar Talve 1996: *Suomenlahden ulkosaaret. Lavansaari, Seiskari, Suursaari, Tytärsaari*. SKST 630. Helsinki: SKS. 117–353.

Tampere, Herbert (toim.) 1938: *Vana Kannel* III. *Kuusalu vanad rahvalaulud* I. Eesti Rahvaluule Arhiiv. Tallinn: K. O.-Ü. ”Kultuurkoondis”.

Tarvel, Enn 1983: *Lahemaa ajalugu*. Tallinn: Eesti Raamat.

Toikka, Kaja 2003: *Kirderannikumurde idaosa murde- ja keelekontaktid*. [Painettu maisterintutkielma.] Tallinna Pedagoogikaülikooli läänemeresoome keelte õppetool.

Tooms, Mihkel 1930: Soome laensõnad Kirde-Eestis I. Käsikirjoitus Eesti Keele Instituutissa Tallinnassa.

—— 1932: Soome mõjundeid eKirde rannikumurdes. Häälikuloolised. Konsonantism. Käsikirjoitus Eesti Keele Instituutissa Tallinnassa.

Toomse, Mihkel 1938a: Eesti *se*-, *ske*-, *kse*-verbide konsonantse liitumise esindusest. – *Eesti Keel* XVII: 34–55, 120–138.

—— 1938b: Son correspondant à l’occlusive dentale après une syllabe inaccentuée dans les dialectes littoraux de l’Estonie du nord-est. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 1936: 260–300. Tartu. Julkaistu myös eripainoksena (*Eesti Keele Arhiivi Toimetised* 13. Tartu 1938).

—— 1941: *Eesti* ta-*,* tä-*verbide konsonantsest liitumisest*. Tartu: Teaduslik Kirjandus.

Toomse, Mihkel = Tooms, Mihkel.

Vaba, Lembit 1977: *Läti laensõnad eesti keeles*. Tallinn.

—— 1990: Die baltischen Sonderentlehnungen in den ostseefinnischen Sprachen. – Sari Vaula (toim.), *Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Läänemeresoome keelekontaktid*. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27.8.–1.9.1990. KKTKJ 61. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 125–139.

—— 1997: *Uurimusi läti–eesti keelesuhetest*. [Väitöskirja.] Tallinn – Tampere: Eesti Keele Instituut & Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

—— 2002: Zur Substitution der anlautenden Konsonantenverbindungen im ostseefinnischen Lehnwortschatz (am Beispiel des Estnischen). – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (eds), *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and literary contacts. Proceedings of the*

symposium at the University of Groningen, November 22–24, 2001. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Maastricht. 393–400.
—— 2010: Viron *ätse-* ja *ätsa-* sekä *ärtse-* ja *ärtsa*-kantaiset kasvinnimet sekä fluktuoiva *r*. – *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*. SUST 259. Helsinki: SUS. 359–370.
—— 2014: Levik kui etümoloogiline kriteerium (eeskätt eesti sõnavara näitel). – *Keel ja Kirjandus* LVII/8–9: 700–707.
—— 2015: *Sõna sisse minek*. [Artiklikogumik 1989–2015.] Emakeele Seltsi toimetised 73. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
VeEe = *Vene-eesti sõnaraamat. Русско-эстонский словарь*. 2000. Teine, parandatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Saatavissa: <http://portaal.eki.ee/dict/ves/>
Vesterinen, Ilmari (toim.) 1997: *Viron perinnekulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus.
Viires, Ants 1997: Kulkuneuvot ja vetojuhdat. – Ilmari Vesterinen (toim.), *Viron perinnekulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus. 171–178.
—— 2008 [1998]: Tagasivaade. – Ants Viires & Elle Vunder (toim.), *Eesti rahvakultuur*. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus. 449–455.
Viires, Ants (toim.) 2007: *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Autorid Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahtre, Igor Tõnurist. Joonistanud Mare Hunt. 3., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
Viires, Ants & Elle Vunder (toim.) 1998: *Eesti rahvakultuur*. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
Viitso, Tiit-Rein 1978: Läänemeresoome esimese silbi õ ajalugu. – *Keel ja struktuur* X. *Eesti keele grammatika küsimusi*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool. 81–117.
—— 1985: Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned – *Keel ja Kirjandus* 7: 399–404.
—— 1996: Virumaa keeled. – Kalju Saaber (toim.), *Virumaa. Koguteos*. Lääne-Viru Maavalitsus & Ida-Viru Maavalitsus. 390–401.
Vilbaste, Gustav 1954: Prangli saared. Vanemat elu-olu ja sõnavara. I–II. Tallinn. ES4. Kaheköiteline käsikiri Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis. Skaneeritud pdf-formaati. Saatavissa: <http://www.emakeeleselts.ee/valjaanded.htm>
Vilbaste, Gustav = Vilberg, Gustav.
Vilberg, G[ustav] 1910: Randlaste sõnaraamat Ihasalu, Neeme, Kaberneeme, Aapse, Kullamäe, Salmistu ja Rammusaare murde järele. I jagu. – *Eesti Kirjandus* V: 376–387, 424–429.

—— 1921: Randlaste sõnaraamat Kolga ranna murde järele. II jagu. – *Eesti Kirjandus* X: 181–189.
—— 1922: Murdesõnad Kuusalu kihelkonna rannaküladest. – *Eesti Kirjandus* X: 203–208, 249–256.
—— 1925: Kalapüüdmisest endistel aegadel. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* I: 118–127.
Vilkuna, Kustaa 1964a: Suomalais-virolainen sepralaitos. – *Kotiseutu* 1: 6–19.
—— 1964b: *Kihlakunta ja häävuode. Tutkielmia suomalaisen yhteiskunnan järjestäytymisen vaiheilta*. [Sisältää *Kotiseutu*-lehdessä 1964 julkaistun artikkelin Suomalais-virolainen sepralaitos tarkistettuna, lisäiltynä ja lähdeviittein varustettuna otsikolla] Kansainvälisiä kosketuksia. 138–163. Helsinki: Otava.
VISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoversio. <http://scripta.kotus.fi/visk>
ViSu = *Virolais-suomalainen sanakirja. Eesti-soome sõnaraamat*. Käsikirjoitus. Päätoimittajat Margit Langemets ja Heikki Hurtta. Toimittajat Sofia Björklöf, Anu Haak, Külli Kuusk, Saarni Laitinen, Ilona Paajanen ja Ulla Vanhatalo. Kieliopin asiantuntija Ülle Viks. Tallinn – Helsinki: Eesti Keele Instituut & Kotimaisten kielten keskus.
VKS = *Vadja keele sõnaraamat. Vad'd'aa tšeelee sõna-tširja. Словарь водского языка*. 2013. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim. Silja Grünberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
Wiedemann = Wiedemann, Ferdinand Johann 1893 [1869]: *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. Zweite vermehrte Auflage. Redigirt von Jacob Hurt. St. Petersburg: der Kaiserlichen Akademie von Wissenschaften.
Wiedemann, Ferdinand Johann 1871: *Ehstnische Dialekte und ehstnische Schriftsprache*. Dorpat.
—— 2002 [1876]: *Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten*. St. Petersburg. e-raamatuks vormistasid Meel Sarv, Tuul Sarv, Pihel Sarv ja Saamuel Vesik. Tartu. Saatavissa: <http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/vanad/aiale/>
Äimä, Frans 1901: *Äänneopillinen tutkimus Tytärsaaren murteesta*. Vähäisiä kirjelmiä XXXI. Eripainos aikakauskirjasta Suomi (IV: 1). SKS: Helsinki.
ÕS = *Eesti õigekeelsussõnaraamat* ÕS 2013. Toim. Tiiu Erelt. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Saatavissa: <http://www.eki.ee/dict/qs/>

New[82] loan etymologies in the western subgroup of the Estonian Coast dialect

Sofia Björklöf

The vocabulary of the Estonian North-Eastern coastal dialect group reflects the historical contact between Estonians and Finns across the Gulf of Finland. New loan etymologies in the western subgroup of the Estonian Coast dialect are at the focus of the present article. This article is based on material collected for the Dictionary of Estonian Dialects. The analysed data comprises 225 words, which are attested in all three or at least two of the parishes (Jõelähtme, Kuusalu, Haljala) where the subdialect was spoken. Half of the words are loanwords from neighbouring languages around the Baltic Sea borrowed between the beginning of the modern age all the way up to the first decades of the 20th century. A considerable amount, about 38% of the analysed words, are of Finnish origin. As a result of language contacts in the analysed Estonian dialect, word-initial consonant clusters – a feature not typical of Finnic languages – and some new suffixes emerge. In this article, all the new etymologies found in the data are presented: 40 completely new etymologies and 19 revised etymologies altogether. Almost all of the Finnish source words are known in South-Eastern Finland in Kymenlaakso and on the Karelian Isthmus; one fourth of them are attested only in both of these areas or in one of them. Some of the Swedish source words are attested only in the dialects of Eastern Nyland in Finland (the Kymenlaakso area). The results show that Estonians have had contacts mostly with the aforementioned areas and also support the concept of close contacts between Estonians and Finnish- as well as Swedish-speaking Finns. Thus, there seems to be strong evidence that the contacts with Finnish-speaking Finns have been the most intense: the loanwords are mostly of Finnish origin and the thematic variability of these is as wide as in the vocabulary of Estonian origin, while the Swedish, (Low) German, and Russian loanwords are nouns concerning almost exclusively semantically maritime-related

82. These etymologies were first presented in the author's unpublished master's thesis (Björklöf 2012); etymologies with a Swedish origin were published in a separate article (Björklöf 2017).

vocabulary. Furthermore, the Finnish loans emerging in all the word classes demonstrate close relations. Although the mutual intelligibility of Estonian and Finnish, two genetically relatively closely-related Finnic varieties, is somewhat limited, the receptive multilingualism seems to have supported not only the borrowing process in general but the borrowing of numerous expressive words.

Keywords: language contacts, loanwords, etymology, dialectology, internal borrowing between Finnic languages, receptive multilingualism, Estonian, Finnish, Swedish

Kirjoittajat

List of contributors

Sofia Björklöf
Helsingin yliopisto
<sofia.bjorklof@helsinki.fi>

Katja Heikkonen
Turun yliopisto
<kapahei@utu.fi>

Sampsa Holopainen
Helsingin yliopisto
<sampsa.holopainen@helsinki.fi>

Santeri Junttila
Helsingin yliopisto
<santeri.junttila@helsinki.fi>

Petri Kallio
Helsingin yliopisto
<petri.kallio@helsinki.fi>

Jeongdo Kim
Helsingin yliopisto
<jeongdo.kim@helsinki.fi>

Juha Kuokkala
Helsingin yliopisto
<juha.kuokkala@helsinki.fi>

Luobbal Sámmol Sámmol Ánte
(Ante Aikio)
Sámi allaskuvla
<ante.aikio@samiskhs.no>

Niklas Metsäranta
Helsingin yliopisto
<niklas.metsaranta@helsinki.fi>

Janne Saarikivi
Helsingin yliopisto
<janne.saarikivi@helsinki.fi>